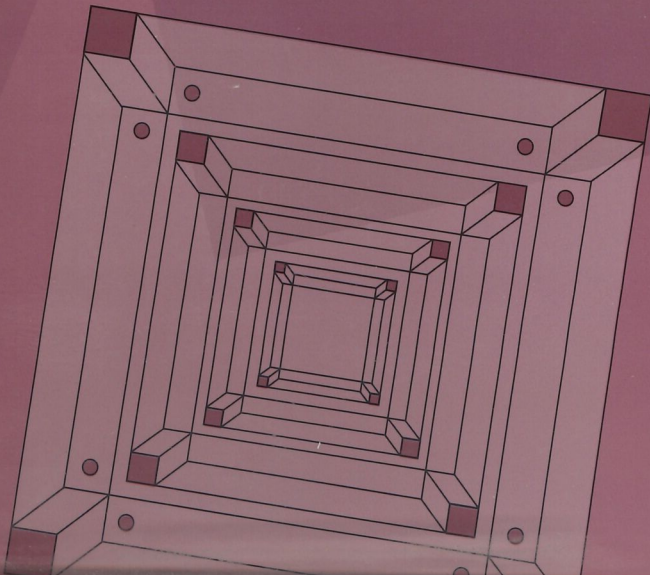
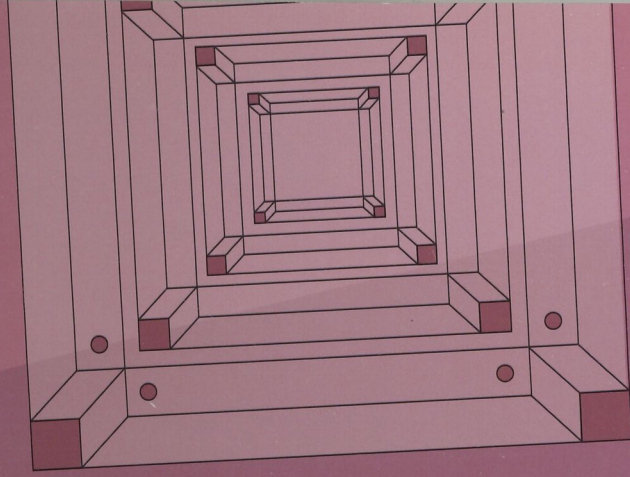

NASILJE VOJNIH IN POVOJNIH DNI

NASILJE VOJNIH IN POVOJNIH DNI

UREDILA NEVENKA TROHA

Ljubljana 2014

ZBIRKA

VPOGLEDI 8

Nasilje vojnih in poveljskih dni

© Inštitut za novejšo zgodovino, 2014-02-10

Urednica: dr. Nevenka Troha

Recenzenta: dr. Damijan Guštin, dr. Mojca Šorn

Založnik: Inštitut za novejšo zgodovino

Zanj: dr. Damijan Guštin

Postavitev in prelom: Barbara Bogataj Kokalj

Jezikovni pregled: Bojana Samarin, prof.

Tisk: Medium d.o.o.

Naklada: 400 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)''1941/1960''(082)

323.28(497.4)''1941/1960''(082)

NASILJE vojnih in poveljskih dni / uredila Nevenka Troha. -

Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2014. - (Zbirka Vpogledi ; 8)

ISBN 978-961-6386-46-3

1. Troha, Nevenka

272249600

© 2014, Inštitut za novejšo zgodovino.

Vse pravice so pridržane. Brez predhodnega pisnega dovoljenja izdajatelja je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev, objavljanje, predelava ali katere koli druga oblika uporabe tega dela ali njegovih delov.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the permission of the Publisher.

VSEBINA

Nevenka Troha, Žiga Koncilija, <i>Predgovor</i>	5
Vida Deželak Barič, <i>Posledice vojnega nasilja</i> <i>Smrtne žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem</i>	11
Nevenka Troha, <i>Hrastnik v letu 1942: talci in njihove družine.</i> <i>»... , ker mene več domov ne bo«.</i>	47
Marta Rendla, <i>Nasilje revolucionarne oblasti po 2. svetovni vojni</i> <i>na Spodnjem Štajerskem</i>	117
Podbersič Renato, <i>Represija nad nasprotniki revolucije na Primorskem</i>	139
Nevenka Troha, <i>Pogrešani</i> <i>Kdo so bili ljudje, ki so jih maja 1945 na območju Tržaške pokrajine aretirale</i> <i>jugoslovanske oblasti in so pogrešani</i>	157
Dunja Dobaja, <i>Kdo so bili usmrčeni</i> <i>Starostna in socialna struktura po vojni usmrčenih pripadnikov</i> <i>slovenskega domobranstva in njihove življenjske zgodbe</i>	231
Žiga Koncilija, <i>Posameznik v primežu treh različnih represivnih aparatov</i> <i>Ivan Rancinger in njegova življenjska pot (1909–1997)</i>	257
Boris Mlakar, <i>Povojni obračun z vidnimi francoskimi kolaboracionisti</i> <i>Primer Roberta Brasillacha</i>	275
Tadeja Tominšek Čehulić, <i>Usmrčeni po sodbah vojaških in civilnih sodišč</i> <i>v Sloveniji 1945–1952</i>	289
Viri in literatura	325
Seznam kratic	339
Avtorji	343

Predgovor

Milijonske žrtve prve polovice »kratkega« 20. stoletja med letoma 1914 in 1950 niso več posledica apokaliptičnih naravnih nesreč, epidemij bolezni ali lakot, ampak pretežno različnih oblik političnega nasilja. Med njimi izstopa t. i. državno politično nasilje, ki so ga izvajali nosilci oblasti preko oblastnih ter znotraj njih represivnih aparatov (vojska, policija, sodstvo, varnostnoobveščevalne službe) zoper državljane drugih držav z namenom doseči specifične zunanjepolitične cilje kot tudi zoper notranjepolitične nasprotnike in tako za doseganje notranjepolitičnih ciljev.

Med najhujše oblike političnega nasilja sodijo vojaški spopadi, ki so v tem času zahtevali tudi največje število smrtnih žrtev, po nekaterih ocenah prva svetovna vojna 35 milijonov, druga pa 60 milijonov. Tudi zaradi razvoja orožja za množično uničevanje so bile vojne vse bolj brutalne, žrtve niso bile več le neposredno vpleteni vojaki, temveč tudi civilisti, ki so v »totalnih« spopadih postali legitimni vojaški cilj. Druga izjemno »smrtonosna« oblika političnega nasilja za doseganje notranje in zunanjepolitičnih ciljev so bili genocidi ali etnocidi. Značilno pa je bilo tudi državno politično nasilje v ožjem smislu, torej nasilje nosilcev oblasti do dejanskih ali domnevnih političnih tekmecev.

Ob tem je treba poudariti, da je določena stopnja državne represije prisotna v vseh sistemih, saj vsaka država z njo ščiti svoj družbenopolitični sistem tako pred zunanjimi kot pred notranjepolitičnimi nasprotniki. S tem ohranja javno varnost, red in mir ter zagotavlja spoštovanje sprejete oziroma uvedene zakonodaje. V primerih, ko gre za očitno oblastniško samovoljo vladajočih političnih elit in je politična represija bolj ali manj v funkciji utrjevanja in potrjevanja oblasti s preganjanjem dejanskih ali potencialnih političnih nasprotnikov, ali je namenjena nelegitimnemu vpeljevanju različnih zunanjih in notranjih politik, vse to pa spremljajo hude kršitve osnovnih človekovih pravic, dobi pojem državne politične represije izrazito negativen pomen. Govorimo o t. i. politizaciji represije. 20. stoletje nam je zlasti v totalitarnih družbeno-političnih ureditvah postreglo z

njenimi številnimi pojavnimi oblikami, ki segajo od individualnih do množičnih oblik državnega terorja: prepovedi delovanja, omejevanja osnovnih državljskih pravic, aretacij, ugrabitev, mučenj, izvensodnih kaznovanj, usmrtitev, zlorab nadzora nad ljudmi, lustracij, internacij v delovna ali koncentracijska taborišča, nasilnih preseljevanj in ne nazadnje tudi političnih sodnih procesov.

V knjigi, ki je pred vami, je v ospredju čas druge svetovne vojne in neposredno po njej. Vojna je bila Slovencem vsiljena in s tem že sama po sebi nasilna, v njej pa so doživeli tako genocid kot etnocid, okupatorji so streljali talce in tudi tiste, ki to »pravno« niti niso bili, izvajali so poboje, mučenja, izganjali prebivalstvo, doživeli tudi medsebojno bratomorno vojno z vsemi način nasilja, po vojni pa izvensodna kaznovanja in poboje.

»... , ker mene več domov ne bo«. Te besede je v svojem poslovnem pismu zapisal Slavko Potisek, 30-letni steklar iz Hrastnika, ki je bil kot talec ustreljen 15. avgusta 1942 na dvorišču zaporov Stari pisker v Celju. Bil je eden od več kot 98.000 smrtnih žrtev (6,6 odstotka prebivalstva), ki so zajete v podatkovni bazi Inštituta za novejšo zgodovino z naslovom *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*. Med temi jih je več kot tretjina izgubila življenje v neposrednem bojevanju, drugi pa so umirali v okupatorjevih zaporih, v izgnanstvu, v koncentracijskih taboriščih, na prisilnem delu, okupator jih je pobijal v ofenzivnih in »očiščevalnih« akcijah ter kot talce. Med njimi so tudi žrtve, ki sta si jih medsebojno prizadejali partizanska/ revolucionarna in protipartizanska/protikomunistična stran med okupacijo, in žrtve povojnega obračuna.

Tudi v drugi svetovni vojni je bilo največ žrtev iz vrst pripadnikov oboroženih formacij, a v primerjavi s prvo svetovno vojno se je močno povečal delež civilnih žrtev. Med prvimi je največ pripadnikov slovenskih partizanskih enot, veliko pa jih je tudi med prisilnimi mobiliziranci v nemško vojsko in pripadniki raznih slovenskih protipartizanskih enot, ki so tudi žrtve povojnega obračuna. Struktura žrtev med civilnim prebivalstvom je raznolika. Med njimi so tiste, ki v vojno dogajanje niso aktivno posegale (otroci, žrtve bombardiranj itd.), in tudi tiste, ki so bile aktivni sodelavci partizanskega ali protipartizanskega tabora, drugi sodelavci okupatorja (npr. ovaduhi, uslužbenci v okupatorjevih strukturah itd.), ki jih ne moremo uvrstiti med »navadne« civiliste. Zaključimo lahko torej, da je bil delež civilnih žrtev velik tudi zato, ker je bilo med njimi veliko aktivnih udeležencev vojne. Analizi teh podatkov je namenjeno uvodno poglavje knjige avtorice Vide Deželak Barič, ki zadnja leta vodi omenjeno raziskavo.

Uvodnemu poglavju sledijo prispevki več avtorjev, med njimi zlasti sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino, ki so se ukvarjali ali se še ukvarjajo s problematiko

nasilja med vojno in po njej. Med njimi sta tudi Dunja Dobaja in Marta Rendla, ki sta ob zbiranju podatkov za podatkovno bazo o smrtnih žrtvah zbrali veliko gradiva tudi o osebnih zgodbah žrtev. Prav to je osnovni namen knjige, ki je pred vami, prestopiti iz ozkih statističnih podatkov in predstaviti osebne usode sicer majhnega delčka od skoraj sto tisoč umrlih med vojno in v povojnem obračunu. Osredotočili smo se torej na vprašanje, kdo so bili ljudje, ki jih je zajelo nasilje, na njihovo predvojno in medvojno delovanje.

Nevenka Troha v poglavju o dogajanju v Hrastniku v letu 1942 piše o enem od vrhuncev medvojnne represije, o nasilju nemškega okupatorja na slovenskem Štajerskem v tem letu, ki skuša z množičnimi streljanji sodelavcev osvobodilnega gibanja in deportacijami njihovih svojcev v koncentracijska taborišča zajeziiti odpor na ozemlju, ki ga ima, čeprav ne tudi formalno, za del rajha. Med svojci so tudi t. i. ukradeni otroci, ki so jih ločili od staršev in jih poslali v posebna taborišča na »prevzgojo«, kar je pomenilo v ponemčenje. Posebej izpostavi dogajanje v Hrastniku, od koder je bilo takrat ustreljenih 54 talcev, v veliki večini mladih aktivistov OF, in aretiranih 166 družinskih članov talcev in partizanov, od dojenčkov do ostarelih. Kar 59 jih je umrlo v taborišču, od teh 58 v Auschwitzu.

O povojnem nasilju na t. i. Spodnjem Štajerskem, ki je bilo na eni strani izraz maščevanja za povzročeno trpljenje v času vojne, po drugi strani pa sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev, piše Marta Rendla. Povojni množični poboji so bili na Slovenskem Štajerskem, kjer je živelo približno 4 % nemškega prebivalstva, usmerjeni zlasti na civilno prebivalstvo. Oblasti so preganjale osebe nemške narodnosti, ki so bile ali premožne ali pa so aktivno sodelovale v nemških političnih organizacijah, medtem ko je preganjane Slovence, med katerimi so bili tudi tisti, ki so bili vključeni v različne okupatorjeve oborožene formacije in policijski aparat, oblast imela za okupatorjeve sodelavce in politične nasprotnike. V manjši meri so bili med žrtvami tudi Slovenci iz vrst oborožene protirevolucije. Povojno nasilje pa je bilo tudi sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev, med katere je sodilo poddržavljenje premoženja dejanskih ali domnevnih sovražnikov.

Renato Podbersič v poglavju o represiji nad nasprotniki revolucije na Primorskem poudarja, da ima Primorska posebno zgodovinsko izkušnjo, saj so njeni prebivalci zaradi dve desetletji dolgega fašističnega pritiska iskreno podprli partizansko gibanje v upanju na izboljšanje razmer po končani drugi svetovni vojni in zlasti na združitev z matičnim narodom. V primerjavi s t. i. Ljubljansko pokrajino je bilo tam manj žrtev revolucionarnega nasilja. To se je razmahnilo v letu 1943, najbolj po kapitulaciji Italije, ko se je tudi zaostрила komunistična sestavina narodnoosvobodilnega gibanja, kar je s t. i. drugo fazo revolucije vodilo v uresničevanje revolucionarnega prevzema oblasti, in to z značilnostmi sovjetskega sistema. Vrhunec je doseglo sredi leta 1944. V drugem delu pa avtor obravnava primere revolucionarnega nasilja v vasi Miren pri Gorici.

V poglavju z naslovom »Pogrešani« Nevenka Troha analizira strukturo in delovanje oseb, ki so bile kmalu po tem, ko so jih maja 1945 na območju današnje Tržaške pokrajine aretirale jugoslovanske oblasti, usmrčene ali pa deportirane v Jugoslavijo in so umrle ali bile usmrčene med deportacijo in v zaporih ter taboriščih vojnih ujetnikov. Pri tem ugotavlja, da je večina pogrešanih bila pripadnikov oboroženih enot, kot so razne veje vojske in policije, zlasti agentov javne varnosti in fašistične milice, pa tudi med civilisti je za mnoge najti podatke o njihovem aktivnem sodelovanju s fašizmom in nacističnim okupatorjem. Hkrati pa je med pogrešanimi tudi več protifašistov, ljudi, ki so bili aretirani po pomoti, iz osebnega maščevanja itd. O kaosu, ki je vladal v prvih mesecih po vojni, ko so se premikali tisoči vojnih ujetnikov in drugih zajetih, nam ilustrativno priča primer finančnih stražnikov. Ti so bili zajeti v dveh vojašnicah v Trstu, potem ko so sodelovali v proitalijanski vstaji konec aprila 1945 in nato doživeli popolnoma različno usodo. Prvi so bili deportirani v taborišče vojnih ujetnikov v Borovnici pri Ljubljani in skoraj vsi kmalu izpuščeni, za drugimi pa se je v nekaj dneh po aretaciji izgubila vsaka sled.

V poglavju »Kdo so bili usmrčeni« se Dunja Dobaja osredotoča na analizo starostne in poklicne strukture ter predvojne in medvojne politične usmerjenosti nekaterih od tistih pripadnikov Slovenskega domobranstva v Ljubljanski pokrajini, ki so jih po vojni izvensodno usmrtili. Pri tem je uspela dobiti vpogled v življenje posameznikov, ki so se iz različnih razlogov odločili, da se pridružijo protirevolucionarnemu taboru, pri čemer arhivsko gradivo ponuja zgolj osnovne podatke o posamezniku, literatura pa globlji vpogled v njihovo življenje in v življenje njihovih družin. V ospredju je predvsem kmečko prebivalstvo, ki se je že tradicionalno nagibalo h katoliškemu taboru in tako odklanjalo sodelovanje s partizani, ki so jih enačili s komunisti.

Žiga Koncilija opiše življenjsko pot Ivana Rancingerja, ki je v marsičem zgodba »represivnega« 20. stoletja. Rodil se je v avstroogrski monarhiji, odraščal in idejno nazorsko zorel v Kraljevini SHS/ Jugoslaviji, bil priča nemški okupaciji, izgradnji in evoluciji socialistične Jugoslavije vse do njenega konca ter ne nazadnje neodvisnosti Republike Slovenije. V dveh družbenopolitičnih in enem okupacijskem sistemu je izkusil značilnosti vsakokratne državne represije in tako večji del življenja preživel z etiketo političnega nasprotnika ob nadzoru, številnih hišnih preiskavah in aretacijah s strani orožnikov, agentov Gestapa in UDV. Preživel je mnoga zasliševanja, mučenja, poniževanja, večkrat je sedel na zatožno klop in izkusil ležišča številnih zaporov in taborišč. Kot komunist je bil na robiji v Sremski Mitrovici, od decembra 1941 v taborišču Auschwitz, od marca 1943 pa v Buchenwaldu. Po vojni je bil aretiran septembra 1948 in na t. i. 8. dachauskem (buchenwaldskem) sodnem procesu junija 1949 obsojen na 18 let, aprila 1953 pa pogojno izpuščen. Šele januarja 1971 je bil z razveljavitvijo sodbe rehabilitiran.

Boris Mlakar piše o Roberta Brasillachu, francoskem pisatelju, dramaturgu, literarnem in gledališkem kritiku, ki je bil vse od začetka tridesetih let vidni predstavnik profašističnega gibanja Francoska akcija in občudovalec Mussolinija in Hitlerja, ker sta spet obudila k življenju stare mite, v nacionalsocialistični Nemčiji pa je videl pravo antitezo osovraženi Tretji (francoski) republiki, predvsem pa vladavini Ljudske fronte. V vladi francoskega kvizlinga maršala Pétaina je prevzel mesto glavnega urednika *Je suis partout*, štirinajstdnevnik z naklado do 300.000 izvodov, ki je bil najpomembnejši organ pariške kolaboracije. V številnih člankih je pisal o pravem francoskem fašizmu in »fašističnem človeku« in med drugim zahteval, da se Francija popolnoma »loči od svojih Judov«, kar je implicitno med drugim pomenilo odobravanje njihove deportacije v uničevalna taborišča. Januarja 1945 je bil postavljen pred sodišče pod obtožbo »duhovne izdaje«, sodelovanja in pomoči pri pošiljanju ljudi v smrt, s tem da je objavljaval imena ljudi, ki so prekršili vichyjske zakone. Usmrčen je bil 6. februarja 1945.

Politične sodne procese najdemo domala v vseh zgodovinskih obdobjih in v vseh družbenih sistemih v najrazličnejših oblikah in izpeljavah. Medtem ko so nekateri posamezni politični sodni procesi zgodovinsko prelomnega značaja, so drugi le eni izmed serije političnih sodnih procesov v krajši ali daljši epizodi politične represije. Na zatožnih klopeh se znajdejo različni subjekti represije, posamezniki ali skupine političnih nasprotnikov, ki poosebljajo določen idejno-nazorski pogled, institucije, generacije, narod, razred, režim ali celo civilizacijo. Oblast jih prireja v tajnosti ali pa iz njih napravi prave dramaturško zapletene spektakle z množičnim spremljanjem javnosti. Odvijajo se lahko po hitrem postopku ali s taktično prilagojenim zaporedjem pred rednimi, izrednimi in vojaškimi sodišči. Sodna dvorana kot simbolno bojno polje spopadov argumentov preganjanih, nasproti katerim stoji »nedotakljiv« družbeno-politični sistem, lahko služi tudi kot učinkovito sredstvo manipulacije množic. Njihovi nameni, vzroki in posledice pa so zelo različni in jih lahko razberemo šele takrat, ko posamezni politični sodni proces časovno, prostorsko in tematsko umestimo.

Poleg izvensodnih usmrtitev in drugih skrajnejših oblik politične represije predstavljajo politični sodni procesi eno od pomembnih orodij, s katerimi so povojne slovenske oblasti poleg sojenja za vojne zločine in kolaboracijo obračunavale tudi s potencialnimi ali dejanskimi političnimi nasprotniki. Tadeja Tomišek Čehuljič je avtorica seznama Usmrčeni po sodbah vojaških in civilnih sodišč v Sloveniji 1945–1952. Pregled je izdelan na osnovi gradiva vojaških in civilnih sodišč in je pomemben vir za analizo problematike delovanja povojnega sodstva, za to, koga vse je zajela tovrstna represija in za njeno dinamiko. Gre za prvi celovit prikaz smrtnih obsodb sodišč v Sloveniji, ki so se zaključile z letom 1952. Po tem letu smrtnih obsodb za politično delovanje ni bilo.

Avtorji monografije smo pripravili tudi izbor dokumentarnega in slikovnega gradiva, ki je objavljeno kot priloga posameznih poglavij. Knjiga zaradi dejstva, da je večina omenjenih oseb »neznanih« in so omenjene le v povezavi s svojim »primerom«, opisanim v članku, nima imenskega kazala, saj le-to ne bi v ničemer prispevalo k preglednosti vsebine. V posameznih poglavjih so navedeni številni posamezniki, ki jih označujeta čas in prostor, pa tudi specifika dogajanja, in so tako akterji le v dejanjih, ki so opisana.

Ta monografija je v veliki večini še ne predstavljen prikaz nasilja v vojnem in poveljnem času, ki danes žal še vedno v celoti ni postalo predmet objektivne obravnave zgodovinopisja in potrebnega spoštovanja do umrlih, ampak ostaja sredstvo za medsebojno obračunavanje in manipulacije današnjih političnih akterjev. Hkrati pa se je bati, da novega tovrstnega dela, ki bi bilo plod temeljitih zgodovinopisnih raziskav, prav kmalu ne bomo dobili v roke ob dejstvu, da smo bili v zadnjih letih na Inštitutu za novejšo zgodovino pri poskusih pridobivanja raziskovalnih projektov s to tematiko neuspešni. Odgovor na to je morda tudi v nerazumevanju tujih recenzentov za te raziskovalne projekte, ker ne poznajo dovolj problematike, ki nas v Sloveniji še vedno obremenjuje.

Kakorkoli, avtorji menimo, da ta knjiga bralcem širi vedenje o množici različnih usod ljudi, ki so umrli nasilne smrti med drugo svetovno vojno in kmalu po njej. To je bil tudi njen namen. Pri tem upamo, da bo naše delo naletelo na pozitiven, z ideologijami neobremenjen sprejem.

Nevenka Troha, Žiga Koncilija

Vida Deželak Barič*

POSLEDICE VOJNEGA NASILJA SMRTNE ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE IN ZARADI NJE NA SLOVENSKEM

Vojne so v vsej zgodovini človeštva najtesneje povezane z nasiljem. Posledice raznovrstnih nasilnosti so seveda različne, mnogokrat nepopravljive in praviloma težko izmerljive. Mednje sodijo smrtne žrtve kot najbolj skrajni in tragični vidik vojnega dogajanja. To velja še zlasti za 2. svetovno vojno, ki jo opredeljujemo kot totalno in katera naj bi terjala okoli 60 milijonov človeških življenj (od tega v Evropi, ki je bila najbolj prizadeta, 36,5 milijona), vendar se ocene nekoliko razlikujejo v smislu višjega ali nižjega navajanja števila smrtnih žrtev od navedene.¹ Glede območja današnje Republike Slovenije velja temeljna ugotovitev, da sodi Slovenija primerjalno z evropskim

1 * Končna redakcija Nevenka Troha in Marta Rendla.

Prim.: *Enciklopedija druge svetovne vojne 1939-1945*, str. 290-292; *Costs of the War*, str. 1022, 1023; *Judt, Povojna Evropa 1945-2005*, str. 32, 33.

prostorom glede izgub človeških življenj med 2. svetovno vojno in neposredno po njej s svojimi okoli 98.000 smrtnimi žrtvami med visoko prizadeta območja.²

★

Z napadom sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941 in hitrim vojaškim porazom jugoslovanski del Slovenije (Dravska banovina) ni bil le okupiran, temveč tudi razkosan med tri okupatorje iz sosednjih držav. Slovensko Štajersko, severni del Dolenjske, Mežiško dolino in Gorenjsko (10.261,09 km² z okoli 800.000 prebivalci) si je prisvojil nemški okupator, večino Dolenjske in Notranjske ter Ljubljano (5.544 km² s 340.000 prebivalci) italijanski, Prekmurje (997,54 km² s 102.000 prebivalci) pa madžarski. Nekaj vasi v okolici Bregane je pripadlo Neodvisni državi Hrvaški. Če štejemo Avstrijo kot del nemškega rajha, so jugoslovansko Slovenijo torej okupirala države, v katerih je v obdobju med obema svetovnima vojnoma živela številna slovenska manjšina, skupaj kakšna tretjina naroda.³

Vsem trem okupatorjem je bil skupen namen izbrisati slovenski narod kot etnično skupnost, pri čemer so se razlikovali glede časovnega roka, ko bi ta cilj dosegli, in tudi glede načina. Najostrejša sredstva je uporabljal nemški okupator, podobne raznarodovalne metode je uporabljal madžarski, medtem ko je italijanski okupator sprva ravnal bolj taktično, svoje dejanske namene pa je razkril že v času med svetovnima vojnoma z ukrepi proti primorskim Slovencem. Nekatere oblike nasilja so izvirale neposredno iz okupacijskih načrtov ter sistemov in so jih okupatorji začeli izvajati kmalu po okupaciji. Nemški okupator je takoj posegel po zapiranju narodnostno izpostavljenih in protifašistično usmerjenih oseb in političnih emigrantov s Primorske, rasnem ocenjevanju ljudi,

2 Prispavek temelji na raziskavi problematike smrtnih žrtev druge svetovne vojne na Slovenskem, ki je vrsto let potekala na Inštitutu za novejšo zgodovino. Njen neposredni in izmerljiv rezultat je mdr. računalniška baza podatkov z naslovom *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*. Glede na to, da je bilo današnje ozemlje Republike Slovenije med obema svetovnima vojnoma v dveh državah, Kraljevini Jugoslaviji in Kraljevini Italiji, se raziskava začne z vstopom Italije v vojno 10. junija 1940. Tako je v času med junijem 1940 in napadom na Jugoslavijo aprila 1941 zabeleženih 60 smrtnih žrtev.

Na raziskavi in obenem pri neposrednem oblikovanju podatkovne baze je ves čas delala mag. Tadeja Tominšek Čehulič, v posameznih projektnih obdobjih pa še dr. Mojca Šorn, Dunja Dobaja in Marta Rendla. Raziskava je potekala v okviru štirih projektov (1. *Nacionalna zbirka Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem*; 2. *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej (1941–1946)*; 3. *Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah*; 4. *Pregled mrlških matičnih knjig za ugotovitev števila ter strukture žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej*), ki so jih vodili dr. Bojan Godeša, mag. Tadeja Tominšek Čehulič, dr. Jure Gašparič in dr. Vida Deželak Barič. Raziskava ni zaključena (od 2012 pa ni več financirana), zato trenutni rezultati tudi niso dokončni in se z vnosi novih podatkov dnevno spreminjajo. Pričujoči prikaz temelji na podatkovni bazi iz maja 2013.

3 Ferenc, Okupacija slovenskega ozemlja, str. 581–601.

množičnem izganjanju prebivalstva itd.. Ti ukrepi niso bili v nikakršni povezavi z odporom. Odpor je nato spodbudil nove oblike okupatorjevega nasilja, deloma preventivnega, predvsem pa represivnega, tj. je kaznovalnega značaja in so se izražale v množičnih zapiranjih ljudi, v množičnih odgonih v konfinacijo in internacijo, v pošiljanju na morišča, v plenjenju in uničevanju premoženja itd.

Druga svetovna vojna je na Slovenskem vzpostavila prakso ostrega in močno razširjenega nasilja. Dinamika tega nasilja je bila v časovnem pogledu in po svojih izvorih pogojena z uvedbo različnih okupacijskih sistemov in s prepletanjem raznovrstnih nasilnih procesov, ki so sledili okupaciji in so bili posledica okupatorjevih raznarodovalnih in aneksionističnih načrtov, odpora proti okupatorjem, odzivov okupatorjev na odpor, poskusov izvajanja revolucije, protirevolucije, kolaboracije in na nekaterih območjih tudi državljanske vojne, ki je potekala v pogojih okupacije. Zlasti nemški okupator je nemudoma odgovoril na odporniško akcijo z množičnimi streljanji talcev in deportacijami v koncentracijska taborišča, kjer so številni izgubili življenja. Italijansko nasilje v poskusih omejevanja in preprečevanja partizanstva v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem sprva ni doseglo razsežnosti nemškega. Do tega je prišlo v letu 1942 zlasti v Ljubljanski pokrajini, ko je nasilje italijanskega okupatorja v določenih pogledih celo preseгло nasilje nemškega.

Partizanstvo je ob svoji temeljni odporniški usmeritvi proti okupatorjem nastopalo tudi proti domačemu prebivalstvu v primerih njegovega dejanskega ali domnevnega sodelovanja z okupacijskimi oblastmi, pri čemer je bilo zlasti v dogajanju v Ljubljanski pokrajini spomladi in poleti 1942 močno opazno revolucionarno ozadje. Proces, ki so tekli v smeri zaostrovanja nasprotij znotraj slovenskega naroda oziroma državljanske vojne še zlasti v Ljubljanski pokrajini, ko je tudi protirevolucionarna in posledično protipartizanska stran ob sodelovanju z okupatorjem izvajala raznovrstna nasilja proti domačim nasprotnikom, so imeli za posledico, da je ta pokrajina v času okupacije in neposredno po njej med slovenskimi pokrajinami utrpela najvišjo populacijsko izgubo, kar 9,5 %, medtem ko je ta najnižja v Prekmurju in znaša 1,9 %. Ob omenjenem nasilju znotraj slovenskega naroda, ki je postopoma, a v manjši meri, zajelo tudi nekatera druga območja, pa so okupacijske oblasti izvajale najbolj nasilne ukrepe vse do konca okupacije, pri čemer je v povračilnih in t. i. očiščevalnih akcijah pogosto hudo trpelo tudi civilno prebivalstvo. Okupatorji so tako nesporno tisti, ki so z ničemer izzvanim napadom na Kraljevino Jugoslavijo med 2. svetovno vojno povzročili največ smrtnih žrtev na Slovenskem. To je eno od temeljnih dejstev oziroma ugotovitev, ki izhajajo iz razčlenbe zbranih podatkov o smrtnih žrtvah 2. svetovne vojne in neposredno po njej na ozemlju današnje Republike Slovenije.

Druga svetovna vojna vključno z neposrednim povojnim obdobjem, ki je najtesneje povezano z dogodki in procesi v času okupacije, je ustvarila specifično žrtvoslovno sliko, ki jo je mogoče spoznavati in ocenjevati na podlagi različnih izhodišč oziroma meril. Za razbiranje zgodovinskih procesov je pomembno ugotoviti vpetost žrtve v vojno dogajanje, pri čemer poteka osnovna ločnica med uniformiranimi oboroženimi osebami in civilnim prebivalstvom. Za razmerje med obema skupinama je značilno, da je v primerjavi s prvo svetovno vojno⁴ opazen ne samo porast števila žrtev, ampak tudi porast števila žrtev med civilnim prebivalstvom, kar je eden od kazalnikov poglobljanja totalne vojne. Večji del žrtev 2. svetovne vojne sicer še vedno izhaja iz vrst pripadnikov različnih oboroženih formacij, se je pa v tej vojni občutno zvišal delež žrtev med civilnim prebivalstvom.

Žrtev iz vrst pripadnikov oboroženih formacij je več kot 57.000 (58 %), za okoli 12.000 (12 %) žrtev pa status sploh še ni ugotovljen, kar pomeni, da je žrtev iz vrst pripadnikov oboroženih formacij gotovo še nekoliko več.⁵ Najštevilčnejšo skupino žrtev med oboroženim prebivalstvom predstavljajo pripadniki operativnih in posebnih partizanskih enot; med njimi je daleč največ pripadnikov enot Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (NOV in POS) in drugih enot Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (NOV in POJ), v manjši meri pa še pripadniki Varnostno obveščevalne službe (VOS), Oddelka za zaščito naroda (Ozna), Narodne zaščite (NZ), Vojske državne varnosti (VDV), Korpusa narodne osvoboditve Jugoslavije (KNOJ), Jugoslovanske armade (JA). Upoštevani so tudi partizanski dezertjerji in vaški stražarji, ki so bili mobilizirani v partizanske enote predvsem ob kapitulaciji Italije. Veliko žrtev je med mobiliziranci v nemško, italijansko in madžarsko vojsko, pa tudi iz vrst pripadnikov slovenskih protipartizanskih enot, tj. slovenskih četnikov, vaških stražarjev (Milizia volontaria anticomunista/Prostovoljna protikomunistična milica - MVAC) in domobranskih enot, kamor sodijo Slovensko domobranstvo (SD) v Ljubljanski pokrajini, Gorenjska samozaščita (GS) in Slovenski narodni varnostni zbor na Primorskem (SNVZ). Manj je žrtev, ki so pripadale različnim pomožnim uniformiranim okupacijskim enotam: Wehrmannschaft, Deželna straža (Landschutz), Nemški Volkssturm, Sturmabteilung (SA), raztrganci, Prostovoljna milica za nacionalno varnost (Milizia volontaria per la sicurezza nazionale - MVSAN) ali ustreznim enotam v Srbiji in NDH. Žrtve so tudi med

4 Svoljšak, Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno, str. 225–240.

5 Naj na tem mestu opozorimo, da tudi v nadaljevanju prispevka navedene številke o strukturi žrtev predstavljajo ugotovljene vrednosti, da pa nobena od kategorij podatkov, ki so bile zajete v raziskavi, ni 100 % »pokrita« oz. obstaja delež zaenkrat še ne ugotovljenih podatkov v vsaki zvrsti podatkov. Zato predstavljajo navedene številke spodnjo vrednost, ki je ugotovljena, dejanske številke pa so praviloma vedno nekoliko višje.

različnimi policijskim in žandarmerijskim formacijam (karabinjerji, Gestapo, Policijski varnostni zbor v Ljubljanski pokrajini, orožniki itd.). Manjše število žrtev je pripadalo tudi partizanskim enotam evropskega odpora in zavezniškim vojskam.

Med civilnim prebivalstvom je doslej ugotovljenih skoraj 30.000 žrtev, dejansko pa je zaradi že zgoraj navedenega razloga število še višje. Tudi ta skupina žrtev je po notranji strukturi precej raznolika s stališča vpetosti žrtev v vojno dogajanje, kar je treba izrecno poudariti, poleg tega pa je posameznikovo vlogo mnogokrat težko ali nemogoče natančno opredeliti. V tej skupini so žrtve, ki v vojno dogajanje niso aktivno posegale (najbolj izrazit primer so otroci ali pa žrtve ob aprilskem napadu na Jugoslavijo, žrtve bombardiranj itd.), dalje sodelavci partizanskega tabora, sodelavci protipartizanskega oz. protirevolucionarnega tabora, med njimi tudi člani Katoliške akcije in različnih legij, drugi sodelavci okupatorja (npr. ovaduhi, uslužbenci v okupatorjevih strukturah itd.), skrivači, tudi nekaj sodelavcev v evropskem odporu itd. V tej skupini so torej tudi žrtve, ki jih ne moremo imeti za »navadne« civiliste. Med njimi so zlasti aktivisti OF in drugi sodelavci osvobodilnega gibanja, ki so v popisu sicer posebej navedeni kot takšni, a žal še zdaleč ne vsi, saj mnoge najdemo v kategoriji (navadnih) civilistov. Naj navedem le en primer. Med talci v letu 1941 je navedenih 66 civilistov, vse je usmrtil nemški okupator. Ob vedenju, da je nemški okupator kot talce streljal izključno le tiste, ki so jih na osnovi policijske preiskave utemeljeno sumili, da sodelujejo v osvobodilnem gibanju, je torej aktivistov OF in drugih sodelavcev osvobodilnega gibanja nedvomno več, kot navajajo podatki popisa. Leta 1942 pa je med talci kar 438 civilistov, ki sta jih usmrtila nemški in italijanski okupator. Posebej pa niso navedeni, z izjemo nekaterih sodelavcev Gestapa, ki so vštet v kategorijo »nemški policisti« (le 90, kar je nedvomno daleč podcenjeno), pač pa so evidentirani v splošni kategoriji »civilist« tisti, ki so bili aktivno vpleteni v vojno dogajanje kot sodelavci protipartizanske strani in okupatorja. To je pomanjkljivost tega popisa, ki nam deloma popači sliko aktivne vpletenosti prebivalstva v vojno dogajanje na katerikoli strani. Ta problem bo mogoče vsaj delno razčistiti šele na podlagi nadaljnjih ciljnih raziskav. Zaključimo lahko torej, da je bil delež civilnih žrtev velik tudi zato, ker je bilo med njimi veliko aktivnih udeležencev vojne.

Tabela 1: Struktura žrtev glede na njihov vojni status

Vojni status	Število žrtev
Civilisti	29.459
<i>Med njimi aktivisti OF</i>	3.444
<i>Med njimi drugi sodelavci osvobodilnega gibanja</i>	1.869
<i>Med njimi pripadniki organizacije TIGR</i>	12
Partizanske enote	28.472
MVAC, Legija smrti	817
Slovenski četniki	455
Domobranci	14.000
Policijski varnostni zbor Ljubljanske pokrajine	190
Neugotovljena protipartizanska enota, Črna roka	13
Pomožne uniformirane okupacijske enote	538
Italijanski karabinjerji	12
Nemška policija	269
<i>Med njimi civilni sodelavci Gestapa</i>	90
Nemška vojska	10.366 ⁶
Italijanska vojska	1.316
Italijanske kolaborantske enote	30
Madžarska vojska	313
Jugoslovanska kraljeva vojska in orožništvo	377
Evropski odpor	119
Zavezniške enote	73
Drugo (vojni ujetnik, skrivač)	8
Neugotovljen status	11.896
Skupno	98.723
Delež žrtev glede na prebivalstvo - 1.492.000	6,6 %

Osebe, ki je izgubila življenje v vojni vihri, pa ne določa samo njen vojni status, to je (ne)vpetost v vojno dogajanje, ampak je enako pomembno vprašanje, kdo je povzročil njeno smrt. Šele iz interakcije obeh vidikov izhaja polnejša podoba narave nasilja, ki ga je sprožala, pa tudi omogočala vojna.

6 V navedenem številu tudi 166 pripadnikov SS enot.

Tabela 2: Struktura žrtev glede na povzročitelja smrti

Povzročitelj smrti	Število žrtev
Nemške okupacijske enote	30.728
Nemške okupacijske enote v sodelovanju s protipartizanskimi in tujimi enotami	773
Italijanske oborožene enote (okupacijske enote, policija in vojska na Primorskem)	6.212
<i>Od tega na Primorskem</i>	<i>1245</i>
Italijanske oborožene enote v sodelovanju s protipartizanskimi enotami	29
Madžarske okupacijske enote	203
Osvobodilno gibanje	24.568
Domobranci	3.617
Domobranci v sodelovanju s (pretežno) nemškimi enotami)	1.549
MVAC, Legija smrti	472
MVAC v sodelovanju z italijanskimi enotami	129
Slovenski četniki	92
Oborožene enote NDH	823
Rdeča armada ⁷	5.145
Enote zahodnih zaveznikov ⁸	2004
Ruska osvobodilna armada generala Vlasova	172
Jugoslovanska kraljeva vojska in orožništvo	16
Četniki	205
Evropski odpor	23
Sam ⁹	981
Pomožne uniformirane okupacijske enote	72
Neugotovljene protipartizanske enote, Črna roka	129
Drugo (skrivači, različne vojaške enote)	33
Neugotovljen povzročitelj	20.748
Skupno	98.723

K tej splošni sliki naj dodamo samo še ugotovitev, da je v pogledu smrtnih žrtev druga svetovna vojna na slovenskih tleh še vedno večinsko prizadela moško prebivalstvo (88,9 % žrtev), da je sicer prizadela vse generacije, vendar najbolj tiste, ki so bile rojene v letih 1919–1926 (skoraj 31.500 žrtev ali slaba tretjina

7 To so vpoklicani v nemško, madžarsko in italijansko vojsko.

8 Enako kot v op. 7.

9 Primeri, ko žrtev vojne nastopa kot povzročitelj lastne smrti, se nanašajo predvsem na nesreče z orožjem (npr. pri čiščenju orožja), na nesreče z eksplozivnimi sredstvi (številni so primeri, ko so otroci izgubili življenje pri igri z njim neznanimi, tj. eksplozivnimi predmeti), v manjšem, a ne zanemarljivem številu (315), pa gre tudi za samomore.

vseh žrtev glede na ugotovljeno letnico njihovega rojstva) ter da se je vojna iz leta v leto vse bolj razplamtevala, da se je v osvobodilno gibanje in tudi v njemu nasprotni tabor aktivno vključevalo vse več ljudi, zato je tudi nasilje postajalo vse bolj obsežno in je posledično terjalo vsako leto več življenj.

Tabela 3: Smrtne žrtve glede na leto smrti

Neugotovljeno leto	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946 ¹⁰	Skupno
4910	31	2646	11.213	16.932	27.587	34.721	683	98.723

Splošna žrtvoslovna slika kot posledica raznovrstnih nasilnih dogodkov in procesov, ki so povezani z vojno, pa ni identična z žrtvoslovno sliko kot posledico represije, čeprav je ločnico večkrat težko potegniti. Če represijo definiramo kot uporabo prisilnih ukrepov oziroma sredstev za odpravljanje ali onemogočanje kakšne dejavnosti ali stanja, ki ga povzroča nasprotna oziroma »sovražna« stran,¹¹ potem sem ne sodijo žrtve, do katerih je prišlo v okviru boja med vojaškimi formacijami. Tovrstne žrtve so pač neločljivo sestavni del vsake vojne. V raziskavi je doslej ugotovljenih okoli 23.000 žrtev, ki so življenje izgubile v neposrednih oboroženih spopadih. Če k temu številu prištejemo uniformirane osebe, ki so umrle za posledicami boja in ran, osebe, ki so obveljale za pogrešane, osebe, pri katerih vzrok smrti ni znan, in podobno, ki jih je skupno 15.000, potem bi lahko ocenili, da je število žrtev, katerih smrt je neposredno povezana z njihovim bojnim delovanjem, med 37.000 in 38.000. Pri tem pa se nekatere od naštetih okoliščin smrti že prekrivajo z represijo. Tako so bili npr. za razliko od primorskih Slovencev, ki so bili kot italijanski državljani mobilizirani in so padli v boju, pravzaprav žrtve represije prisilno mobilizirani v nemško vojsko z okupiranih območij t. i. Spodnje Štajerske in Gorenjske, in v madžarsko vojsko z okupiranega Prekmurja. Vpoklici teh oseb, ki niso imele nemškega ali madžarskega državljanstva, so z vidika mednarodnega prava nelegalni. Oboji so sicer všteti v številki 38.000. Med prisilno mobiliziranimi nemškimi vojaki jih je 4.690 padlo v boju, pogrešanih je 2.219. Naj ob tem dodamo, da je bilo med skupaj 10.200 prisilnimi mobiliziranci v nemško vojsko (padlih v boju, ubitih, umrlih, pogrešanih), 406 rojenih leta 1926, 140 leta 1927, 25 leta 1928 in 9 leta 1929, skupaj 580. Med prisilno mobiliziranimi v madžarsko vojsko jih je 56 padlo v boju, 140 pa je pogrešanih, vseh žrtev v tej kategoriji je 313.

Med žrtve represije pa ne moremo šteti smrtnih primerov, do katerih je prišlo v nesrečah, ki so bile povezane z vojnim dogajanjem; teh je vsaj 1.923. Vprašanje

10 V letu 1946 gre za žrtve, ki so bile neposredno povezane z vojnim dogajanjem, kot so smrtne obsodbe, smrti v taboriščih ali kot posledica taborišča, uboji, ki jih je izvršila Ozna (UDV) itd.

11 Sruk, *Leksikon politike*, str. 281.

je, kam uvrstiti žrtve zavezniških bombardiranj, torej t. i. kolateralne izgube, ki so bila uperjena proti nemškemu rajhu, trpelo pa je civilno prebivalstvo. Med smrtmi, ki jih tudi ne moremo neposredno povezati z represijo, so samomori (315), ki pa so jih posamezniki praviloma storili v skrajni eksistenčni situaciji, ki pa je lahko pogojena s skrajnimi represivnimi razmerami (npr. samomor v zaporu, samomor, da se je posameznik izognil aretaciji in s tem mučenju, itd.).

**

V sočasno doživljanje in v zgodovinski spomin so se kot žrtve represije nedvomno opazno vtisnili talci. Nemški okupator je že v prvih dneh oborožene vstaje najostreje nastopil proti pripadnikom partizanskih enot oziroma odpora. Že 30. julija 1941 je pri Brežicah ustrelil deset zajetih članov Krške partizanske skupine, 2. avgusta pa je tudi pri Begunjah pokončal prve štiri upornike na Gorenjskem. S temi ukrepi je nadaljeval tako rekoč do konca vojne. Za usmrčene osebe se je že med okupacijo začel uporabljati izraz talec, ki se je ohranil tudi v povojnem času vse do danes. Izraz sicer ni popolnoma v skladu z opredelitvijo pojma talec. Nemški okupator je zanikal, da gre za talstvo in je skupinske usmrtitve po partizanskih akcijah, ki so bile povod za usmrtitve, označeval za povračilne ali maščevalne ukrepe. Talce so streljali na dvoriščih treh največjih gestapovskih zaporov v zasedenih slovenskih pokrajinah, tj. v Mariboru, Celju in Begunjah, ter na krajih partizanskih akcij. V letih 1941 in 1942 so večino na Spodnjem Štajerskem ustreljenih talcev upepelili v krematoriju v Gradcu, sicer pa so jih običajno pokopavali na kraju usmrtitve. Poslovilna pisma talcev so pretresljiv dokument osebne preizkušnje pred iztekom življenjske poti posameznika. V svarilo oziroma z namenom ustrahovanja prebivalcev je nemški okupator imena talcev objavljajal na zloglasnih velikih razglasih. To prakso je opustil pred koncem vojne, ko je pred umikom »čistil« zapore in množično streljal zapornike. V posameznih primerih je število naenkrat pobitih talcev lahko doseglo ali preseгло število 100. 22. julija 1942 so v Celju ustrelili 100 talcev in 15. avgusta 1942 95; v Mariboru so 2. oktobra 1942 ustrelili 143 talcev, 4. novembra 1942 pa 97; 12. februarja 1945 so v Stranica pri Frankolovem obesili 100 talcev kot maščevanje za partizanski napad, v katerem je bil smrtno ranjen celjski okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Anton Dorfmeister.¹²

Ukrep jemanja in streljanja talcev je uvedel tudi italijanski okupator, in sicer spomladi 1942 z zloglasno »Okrožnico 3 C« poveljstva 2. armade, ki je za zatiranje upornišva predvidevala več ostrih ukrepov; v njej je razglasil streljanje

¹² *Poslovilna pisma*, str. 10–21; Benedik, *Talci na Gorenjskem*, str. 246–254.

talcev za povračilen ukrep za partizanske akcije. Vojaška poveljstva in ljubljanska kvestura naj bi talce zbrala med osebami, ki so bile osumljene sodelovanja v odporniškem gibanju. Ker naj bi talce streljali na krajih partizanskih napadov, je imel ta ukrep, podobno kot pri nemškem okupatorju, poleg maščevalnega tudi zastraševalni namen. Italijanski okupator je ob streljanjih talcev objavil samo število ustreljenih (ne pa imen, kakor nemški) in podatek o partizanski akciji. Prvih šest talcev so v Ljubljanski pokrajini ustrelili 28. aprila 1942 v Radohovi vasi zaradi partizanskega napada na vojaški vlak. Po podatkih, ki temeljijo na italijanskih virih, naj bi bilo v 20 skupinskih ustrelitvah in v dveh posamičnih skupno ustreljeno 146 talcev, med katerimi za razliko od nemškega okupacijskega območja ni bilo nobene ženske. Večino (120) so jih ustrelili v Ljubljani, največ maja in junija 1942, največjo skupino (24) pa oktobra 1942 v povračilo za ubitega nekdanjega bana Dravske banovine in nekdanjega člana konzulte za Ljubljansko pokrajino dr. Marka Natlačena. Drugače kot nemški je italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini za osebe, ki jih je usmrtil iz maščevanja, uporabljal naziv talec.¹³ Toda glede na druge vire je število talcev v Ljubljanski pokrajini za časa italijanske okupacije nekoliko višje, kar je gotovo povezano s problemom težavnega razločevanja med sistemom talcev in represalijami.

Daleč največ talcev je postrelil oziroma jih na druge načine pomoril nemški okupator, in sicer več kot 3.300 samostojno, nekaj pa še v sodelovanju z drugimi enotami (npr. ustaši). Italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini oziroma italijanske vojaške in policijske enote na Primorskem so povzročile smrt 470 talcev, madžarski okupator pa 11 talcev. V absolutnem in relativnem pogledu so bile najhujše prizadete pokrajine, ki jih je leta 1941 zasedel nemški okupator, ukrep pa je bil najpogosteje uporabljen v letu 1942, ko je bila ustreljena skoraj polovica vseh talcev. Tudi ta podatek zgovorno potrjuje, s kako hudim okupatorjevim pritiskom se je tega leta soočalo odpornišstvo in prebivalstvo nasploh. Ugotovljeni vojni statusi talcev kažejo, da je bila velika večina talcev tesno vpeta v odporniško dejavnost, bodisi kot partizanski borci, aktivisti OF, drugi sodelavci oziroma podporniki odporniškega gibanja.

Tabela 4: Talci glede na povzročitelja smrti 1941–1945

Povzročitelj smrti	Število talcev
Neugotovljeno	94
Italijanske okupacijske enote	441
Italijanske vojaške/policijske enote	29
Madžarske okupacijske enote	11

¹³ Ferenc, »Ubija se premalo«, str. 16–20.

Nemške okupacijske enote	3.332
Ustaši	51
Skupno	3.958

Tabela 5: Talci glede na pokrajinsko pripadnost 1941–1945

Pokrajina	Število talcev
Gorenjska	943
Koroška	31
Ljubljanska pokrajina	829
Prekmurje	13
Primorska	146
Spodnja Štajerska	1928
Neugotovljena pokrajina	68
Skupno	3.958

Tabela 6: Talci glede na leto smrti in vojni status

Leto smrti	Neugotovljeno leto	1941	1942	1943	1944	1945	Skupno
Vojni status							
Neugotovljeno	50	97	361	85	87	73	753
Civilist	10	206	1340	229	343	138	2266
<i>Med temi aktivist OF, sodelavec osv. gibanja, Tigr</i>	6	140	902	79	217	76	1420
Italijanska vojska	0	0	0	0	1	0	1
Italijanski partizan	0	0	0	0	1	0	1
Jugoslovanska kraljeva vojska	0	3	0	1	0	0	4
Nemška policija	0	0	1	0	0	0	1
Nemška vojska	0	0	1	0	1	0	2
NOV in POJ	0	3	0	3	3	2	11
NOV in POS	2	74	197	183	229	233	918
Slovenski četnik	0	0	1	0	0	0	1
Skupno	62	383	1901	501	665	446	3958

Potem ko se je odporništvo na nemškem okupacijskem območju po težkih izgubah, ki jih je doživelo v letu 1941, začelo v prvi polovici leta 1942 na posameznih območjih obnavljati, Ljubljanska pokrajina pa je bila od pomladi 1942 priča širokemu razmahu odporništva tako v vojaški kot politični komponenti, so

okupacijske oblasti močno zaostriale odnos do okupiranega prebivalstva. Ostrina nastopa ni bila več usmerjena samo proti partizanskim enotam in razkritim pripadnikom organizacij Osvobodilne fronte, temveč je bila široko uperjena proti civilnemu prebivalstvu nasploh s ciljem omrtvičiti njegovo že obstoječo ali pa potencialno podporo odporniškemu gibanju. Ukrepi so temeljili na množičnem ustrahovanju prebivalstva in so obsegali plenjenje in uničevanje njegovega imetja, požiganje posameznih domačij in celih naselij, pobijanje prebivalstva (mnogokrat ne glede na spol in starost) in množična interniranja v koncentracijska taborišča.

Prvo vas na zasedenem slovenskem ozemlju je nemški okupator uničil 20. septembra 1941; to je bila Rašica nad Ljubljano, katere prebivalci so bili izgnani v NDH. Prve prebivalce vasi pa je pobil in trupla pometal v ogenj januarja 1942 v Dražgošah po umiku Cankarjevega bataljona iz tega naselja; takrat je pobil 41 domačinov, vas pa do tal porušil.¹⁴ Ko so z obnavljanjem odporniške dejavnosti spomladi 1942 razmere za nemškega okupatorja postale nevzdržne, je Reichsführer (Državni vodja) SS in državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler 25. junija izdal navodila, v katerih je zahteval, naj obe pokrajini (Gorenjsko in Spodnjo Štajersko) pomirijo, tako da vse osebe, ki so se pregrešile »zoper rajh« in podpirale partizane, strogo kaznujejo. Moške naj pobijejo, ženske aretirajo in jih odpeljejo v koncentracijska taborišča, otroke pa v rajh.¹⁵ V skladu s temi navodili so začeli z najstrožjim kaznovanjem (pobijanjem), z odgoni sorodnikov v taborišča, mlajših od 18 let pa v otroška taborišča, nekatere tudi v posvojitev nemškim družinam. Za uresničenje teh načrtov so bile okupacijske oblasti pripravljene izbrisati z obličja zemlje cela naselja in postreliti njihove prebivalce.

Poleti 1942 so na Gorenjskem v enem mesecu požgali 11 vasi, v nekaterih vaseh so moške prebivalce stare nad 15 let postrelili in njihova trupla zmetali v ogenj, ženske in otroke pa izselili. Takšno usodo so od 8. julija do 2. avgusta 1942 doživele vasi Gradišče (12 ustreljenih), Koreno (15 ustreljenih), Kokra (14 ustreljenih), Hrastnik pri Moravčah, Sovodenj, Bistrica pri Podbrezjah, Zlato Polje, Obrše, Trnovče, Mala Lašna in Brezovica. Poleg pogromov nad celimi vasmi so hkrati množično streljali talce, ki so jih dovažali iz Begunj ali pa so jih pobirali v bližnjih vaseh, kjer so bile izvedene partizanske akcije (samo v juliju 1942 so na Gorenjskem postrelili 330 talcev).¹⁶

Na Spodnjem Štajerskem, kjer so prvi transport sorodnikov partizanov in ubitih talcev izvedli že 16. marca 1942, in sicer v taborišče Volkdeutsche Mittelstelle (VoMi) v Straubingu, so te deportacije dobile ostrejšo obliko poleti

¹⁴ Jan, *Cankarjev bataljon in dražgoška bitka*, str. 236–242, 283–299.

¹⁵ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 347, 350.

¹⁶ Benedik, *Talci na Gorenjskem*, str. 252; Lah, *Črno poletje 1942 v Kokri*, str. 6–10; Jan, *Kokrški odred*, str. 273–280.

1942, po 25. junija izdanih Himmlerjevih navodilih. Aretirali naj bi sorodnike, ki so živeli v skupnem gospodinjstvu z osebami: a) ki so bile ustreljene kot talci, b) za katere je dokazano, da so odšle v partizane, c) ki so padle kot partizani, in č) ki so bile ustreljene na begu.¹⁷ Med 3. in 6. avgustom so v Celje prepeljali 1.262 oseb, od teh so jih 293 izpustili. Ostale so razvrstili v tri skupine. Najprej so 6. avgusta odrasle moške od 18. do 55. leta prepeljali v celjsko mestno osnovno šolo. V celjski okoliški šoli pa so v noči na 9. avgust materam odvzeli otroke in nato oboje, moške in ženske, odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz Birkenau. Otroke, ki so jih pred tem rasno pregledali, so 10. avgusta odpeljali najprej v osrednje zbirno taborišče organizacij VoMi in Lebensborna v Frohnleithnu pri Gradcu, nato pa v razna druga taborišča, bolehnne in starejše od 55 let pa v razna taborišča za bolne in onemogle ljudi.

Tej največji akciji, izvedeni prve dni avgusta, je do srede junija 1943 sledilo še pet, a nobena ni bila tako obsežna. Preden so 15. avgusta 1942 popoldan v Celju ustrelili 95 talcev, so v noči na 15. avgust aretirali njihove sorodnike in jih odpeljali v zbirno taborišče v celjski okoliški šoli. Število aretiranih ni ugotovljeno. Tudi tokrat so otroke ločili od staršev, ki so jih deportirali v taborišče Auschwitz, otroke pa najprej v taborišče Frohnleiten in od tam v druga taborišča.¹⁸ Velika večina deportiranih v Auschwitz je tam umrla do konca leta 1942. V naslednjih akcijah pa otrok niso več ločili od staršev, ampak so oboje poslali v razna taborišča, a ne več v koncentracijska.¹⁹

V Ljubljanski pokrajini so upornim prebivalcem sicer sodili pred izrednim sodiščem visokega komisarja Emilia Graziolia,²⁰ predvsem pa pred odsekom ljubljanskega vojaškega vojnega sodišča 2. armade, ki je mdr. izreklo 83 smrtnih obsodb, od katerih so jih 51 tudi izvršili. Veliko več oseb je bilo usmrčenih brez formalne obsodbe in le v nekaterih primerih na podlagi hitre in praviloma ustne sodbe sodišča nižje enote, največkrat pa je smrtno kazen izrekel kar poveljnik enote. Ta postopek je prizadel ujete oborožene in neoborožene partizane in aktiviste Osvobodilne fronte, prebivalce krajev, ki so bili osumljeni privrženosti osvobodilnemu gibanju, pa tudi popolnoma nedolžne, tj. politično neangažirano prebivalstvo. Že omenjena »Okrožnica 3 C«, ki jo je podpisal general Mario Roatta in ki je predpisovala ukrepe proti upornikom in civilnemu prebivalstvu, je med drugim predvidevala požige hiš in vasi, izgon prebivalcev, internacije, ubijanje talcev ter postopke z ujetimi partizani in drugimi privrženci odporniškega gibanja;

17 Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 53, 54.

18 Prav tam, str. 71.

19 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 351–353; Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 511–515; Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 231.

20 Sodišče je delovalo le kratek čas in je na enem procesu tri osebe obsodilo na smrt, a sodbe niso bile izvršene.

glede ujetih oboroženih partizanov je okrožnica zahtevala takojšnjo ustrelitev na kraju zajetja (izvzeti bi naj bili ranjenci, osebe mlajše od 18 let ter ženske). Opredeleževala pa je tudi »položaj krajev v izrednih razmerah«, kjer je bilo npr. mogoče imeti za upornike osebe, ki so bile prijete v bližini uporniških skupin, na območju bojevanja itd., kar je predstavljalo »pravno« podlago za izvensodno pobijanje ne samo ujetih partizanov, temveč tudi civilnega prebivalstva. Prvo večjo skupino civilistov je italijanska vojska usmrtila 12. maja 1942 v Srednji vasi pri Polhovem Gradcu kot maščevanje za napad Narodne zaščite na oddelek Divizije sardinskih grenadirjev 7. maja pri Hruševu blizu Dobrave, v katerem je italijanska vojska utrpela 33 mrtvih.²¹

V času obsežne italijanske ofenzive med julijem in novembrom 1942 je tudi prebivalstvo Ljubljanske pokrajine doživljalo eno najhujših stisk v celotnem vojnem obdobju. Skladno z naročilom poveljnika 11. armadnega zbora generala Maria Robottija v času priprav na ofenzivo, da je »za vsako ceno /.../ treba obnoviti italijansko prevlado in ugled, pa čeprav bi morali izginiti vsi Slovenci in bi morala biti uničena vsa Slovenija«, je med ofenzivo prišlo do množičnega pobijanja ujetnikov in civilnega prebivalstva.²² V štirih mesecih je zaradi številnih nasilnih okupatorjevih dejanj izgubilo življenje okoli 1.500 oseb, pri čemer so upoštevani tudi talci (248). To število je bistveno višje, če upoštevamo še tiste, ki so bili med ofenzivo internirani (večinoma je šlo za t. i. zaščitno internacijo) in so umrli v taboriščih, največ na Rabu.

Med množičnimi zločini, ki so se zgodili v Ljubljanski pokrajini, velja posebej omeniti usodo Planine pri Podbočju, kamor so 14. septembra 1942 prišli ustaši iz Samobora in na podlagi informacij oziroma izdajstva, da vas podpira partizane, tega ter naslednjega dne zajeli in postrelili 34 mož in fantov, vas pa požgali.²³

Tabela 7: Žrtve represije italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini v času velike ofenzive leta 1942

Mesec smrti	Število žrtev
Julij	589
Avgust	514
September	231
Oktober	101
November	31
Skupno	1.466

21 Ferenc, »Ubija se premalo«, str. 20–22.

22 Prav tam, str. 22–27; Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945*, str. 387–491.

23 *Padli v ognju revolucije*, str. 22, 234–236.

Hkrati z nasiljem italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini se je stopnjevalo tudi nasilje italijanskih fašističnih oblasti na Primorskem, kjer so bile še posebej občutljive na vsak pojav upornišтва. Ko so se na pomlad 1942 pomnožile partizanske akcije, so tudi na Primorskem italijanske oblasti začele z množičnim pobijanjem in požiganjem vasi. V juniju 1942 so požgali več vasi pri Ilirski Bistrici in postrelili ali obesili 28 domačinov, več kot 460 pa so jih odgnali v internacijo. Poleti 1942 in spomladi 1943 so požgali več vasi in pobili nekaj desetnih prebivalcev v Vipavski dolini (npr. avgusta 1942 so požgali Ustje v Vipavski dolini in pobili osem ljudi), poleti 1943 so požgali Vojsko. Tudi tam so oblasti zlasti na jesen 1942 začele množično zapirati svojce partizanov in jih od začetka leta 1943 pošiljati v taborišči Cairo Montenotte (moške) in Frascette di Alatri (ženske).²⁴

Tudi po kapitulaciji Italije septembra 1943, ko je nemški okupator poleg Ljubljanske pokrajine zasedel tudi Primorsko, se je tam maščevalno požiganje, pobijanje prebivalcev in pošiljanje v taborišča nadaljevalo. Po uničenju oziroma požigu krajev, kot so npr. Strmec (oktobra 1943 požig vasi in poboj vseh 16 moških, ki so bili doma, ena ženska pa je zgorela),²⁵ Komen, Rihemberk, je v aprilu in maju 1944 požgal več vasi v Brkinih in Čičariji, moške kruto pobil in trupla zažgal, ostale prebivalce pa poslal v taborišča. Pomlad 1944 je bila na južnem Primorskem zaznamovana z najbolj krutimi in množičnimi poboji, povezani pa so bili z delovanjem hrvaške istrske partizanske brigade Vladimir Gortan. Nemška vojska je na hrvaški strani blizu Jelšan požgala vas Lipa skupaj z njenimi prebivalci (zgorelo je 263 ljudi). Požigi in poboji so zajeli tudi naselja na slovenski strani, pri čemer so vrh krutega nasilja doživele brkinske vasi 18. maja, ko so bile požgane številne domačije in več vaščanov ubitih.²⁶

Nemški okupator je nadaljeval z nasiljem tudi v drugih pokrajinah. Maja 1944 se je zaradi napada Šlandrove brigade na vozilo SS oddelka znesel nad Orehovico pri Izlakah, kjer je požgal nekaj domačij in pobil 15 oseb, ki so jih pometali v goreče domačije; ta zločin je bil še posebej krut, saj je bilo med pomorjenimi kar šest otrok oziroma mladoletnih oseb.²⁷

Med hude zločine sodi zločin, ki ga je zagrešila enota brandenburškega polka 20. septembra 1944 nad prebivalci Srednje Radovne zaradi partizanskega napada na skupino vojakov iz omenjenega polka. Ker se dva vojaka nista vrnila v svojo enoto, je poveljnik vaščanom zagrozil s pobojem in požigom vasi, če se vojaka ne

24 Beltram, *Vojno nasilje v Brkinih in na Bistriškem*, str. 104, 105; Ferenc, *Primorska pred vseljudsko vstajo*, str. 283–293; Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 235–247.

25 Prav tam, str. 223–234.

26 Beltram, *Vojno nasilje v Brkinih in na Bistriškem*, str. 106–108; Zadnik, *Istrski odred*, str. 305–311; *Iz požganih domov v izgnanstvo*.

27 Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 193–219.

bosta vrnila. Ker se to ni zgodilo, so 20. septembra zgodaj zjutraj nemški vojaki obkolili Srednjo Radovno in začeli streljati vaščane, nekatere družine pa so umrle v gorečih hišah. Nemci so požgali dvanajst domačij in ubili 24 domačinov, med njimi polovico žensk in dojenčka, ki so jih zmetali v goreče hiše.²⁸

Tudi zadnje mesece vojne so se nenehno vrstile okupatorjeve ofenzivne in očiščevalne akcije. Pred bližajočim se nemškim zlomom so gorele številne domačije in pobiti so bili še mnogi civilisti in zajeti partizani. Takrat je npr. zelo trpelo Kozjansko, kateremu okupator s svojimi zločini nad civilnim prebivalstvom ni prizanesel niti v zadnjih tednih vojne.²⁹

Naj v tem okviru opozorimo še na posebno skupino žrtev, ki jo predstavljajo Romi. Ta etnična skupnost je bila izpostavljena represiji iz rasnih razlogov, kar je bilo značilno predvsem za naciste kakor tudi zaradi zanjo značilnega nomadskega življenja in s tem povezanim nezaupanjem vanjo, ki se je v vojnih razmerah lahko hitro povezal z njihovim dejanskim ali domnevnim izdajalskim delovanjem, za kar jih je sumila in obtoževala partizanska stran. Ta je zlasti leta 1942 izvedla nekaj pobojev (Kanižarica, Mačkovec, Tomišelj).³⁰ Skupno je ugotovljeno 198 smrtnih žrtev med Romi. Največ žrtev je povzročil nemški okupator, in sicer 97, partizanska stran vsaj 72, madžarski okupator 6, italijanski okupator 6, domobranci 2, ustaši 1, v 1 primeru je sam povzročil smrt, v 13 povzročitelj ni ugotovljen. Med vzroki smrti prevladujejo smrti v taboriščih oziroma zaradi taborišč; ta vzrok se pojavi v 90 primerih, v vsaj 84 primerih je šlo za poboje (od tega v 3 primerih za povojne poboje), v 4 primerih za ustrelitev kot talca, v 4 primerih za usmrtitev na podlagi sodbe sodišča. Med temi je 3 osebe obsodilo madžarsko vojaško sodišče, eno pa partizansko vojaško sodišče. V večini primerov je šlo za Rome iz Ljubljanske pokrajine – iz te pokrajine je ugotovljenih kar 182 Romov, 5 iz Prekmurja, 2 iz Primorske, 3 iz Štajerske, medtem ko v 6 primerih pokrajinska pripadnost ni ugotovljena. Največ žrtev je ugotovljenih za leto 1942, in sicer 56, za kar 60 žrtev pa leto smrti ni ugotovljeno.

28 Križnar, *Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo*, str. 298, 299.

29 Teropšič, *Kozjanski odred*, str. 227–233, 253.

30 Gestrin, *Svet pod Krimom*, str. 69; Tominšek Čehulić, *Druga svetovna vojna in njene posledice za Belokranjce*, str. 866, 869; Maček, *Taborišča in morišča*.

Naslednja izrazita skupina smrtnih žrtev represije so osebe, ki so jih okupacijske oblasti aretirale in poslale v zapore, ali pa so jih izgnale oziroma internirale v različna taborišča širom Evrope in so umrle v izgnanstvu, konfinaciji, taboriščih in zaporih. Ocenjuje se, da je bila na ta način odvzeta svoboda kar okoli 120.000 prebivalcem na območju današnje Republike Slovenije.³¹

Skladno z zastavljenimi raznarodovalnimi cilji se je z izgoni prebivalstva najbolj mudilo nemškemu okupatorju. Ta je sprva mdr. načrtoval izgon celo do 260.000 Slovencev ali skoraj vsakega tretjega prebivalca na nemškem okupacijskem območju. Strašljivo velikopotezne namere zaradi različnih razlogov sicer ni mogel uresničiti v celoti, vseeno pa je ukrep izгона prizadel okoli 80.000 ljudi (od teh 45.000 v Nemčijo, 10.000 v NDH, 7500 v Srbijo, okrog 17.000 oseb pa se je pred izgonom umaknilo v Ljubljansko pokrajino). Množično izganjanje Slovencev naj bi skladno s Himmlerjevimi smernicami iz sredine aprila 1941³² zajelo izobraženstvo, narodno zavedne in protifašistično usmerjene osebe, priseljence po letu 1914 (predvsem s Primorske), prebivalstvo z obmejnega pasu z novo državno mejo z Italijo in NDH ter tiste, ki se ne bi pridružili oz. zaradi negativne rasne ali politične ocene ne bi bili sprejeti v raznarodovalni organizaciji Štajerska domovinska zveza in Koroška ljudska zveza.

V izgnanstvu in zaradi izgnanstva je izgubilo življenje več kot 2.800 oseb, največ v nemških deželah. Smrt je kosila med vsemi generacijami, od otrok, med katerimi so nekateri bili rojeni že v izgnanstvu, izčrpanih zaradi prisilnega dela, do ostarelih in oslabelih, ki so bili pred iztekom življenja prisiljeni zapustiti svoj dom in živeti v slabih razmerah.

Tem izgnancem se je v letu 1942 in kasneje pridružila nova skupina več tisoč ljudi iz Gorenjske in Štajerske, namreč sorodnikov partizanov in ustreljenih talcev, ki so jih poslali v nemška koncentracijska taborišča, kamor so sicer začeli pošiljati Slovence, zlasti sodelavce osvobodilnega gibanja, že v letu 1941 (najprej avgusta 1941 v Mauthausen).³³ Nemška taborišča, v katerih so prebivalci Slovenije najbolj množično umirali, so bila (skupaj s podružnicami taborišč) Dachau (1.701), Auschwitz-Birkenau (1.699), Mauthausen (1.551), Buchenwald (380), Ravensbrück (233) in Flossenbürg (235).³⁴

Po razmahu odporništva v Ljubljanski pokrajini jeseni 1941 in pozimi 1941/42 so tudi italijanska vojaška poveljstva, ki so postala pristojna za obrambo javne varnosti, začela pripravljati odgon prebivalstva v koncentracijska taborišča.

31 Guštin, *Za zapahi*, str. 421, 422.

32 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 176-178.

33 *Bili so zaprti, pregnani, obešeni, ustreljeni, na suženjskem delu uporni*; Ferenc, *Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno*, str. 19–107; *Slovenski izgnanci 1941–1945, umrli v tujini*.

34 *Auschwitz-Birkenau; Dachau; Filipič, Slovenci v Mauthausnu; Buchenwald*.

Potem ko so najprej poslali v taborišča jugoslovanske oficirije in podoficirije, so začeli v taborišča pošiljati tudi civilno prebivalstvo iz Ljubljane in podeželja. Ta taborišča so bila postavljena posebej za t. i. nekdanje Jugoslovane in so za razliko od drugih internacijskih taborišč sodila pod pristojnost vojske in ne notranjega ministrstva, zato jih niso šteli predpisi o ravnanju z interniranci, kot je bil med drugim nadzor Mednarodnega Rdečega križa³⁵

V Ljubljani so leta 1942 sistematično pregledovali prebivalstvo v t. i. racijah, na podeželju pa so lovili prebivalce v t. i. vojaških čistkah. V italijanskih taboriščih se je tako znašlo okoli 25.000 prebivalcev Ljubljanske pokrajine. Mnogi so umrli, in sicer v taboriščih Kampor na otoku Rab (994), Gonars (167), Renicci (166), Monigo (Treviso, 102), Chiesanuova (Padova, 69), Visco (13) itd. Za Slovence je bilo najbolj usodno taborišče na otoku Rab, kjer je izgubilo življenje skoraj 1.000 Slovencev, mnogi pa za posledicami strašljivih razmer v taborišču na Rabu potem, ko so bili prestavljeni v druga taborišča. Velika večina teh rabskih internirancev so bili t. i. zaščiteni, prebivalci, ki so jih deportirali z območij, kjer je potekala velika italijanska ofenziva, medtem ko so bili drugi interniranci, aretirani v racijah itd., osumljeni, da sodelujejo v osvobodilnem gibanju.³⁶

Tudi prebivalce Prekmurja so pošiljali v taborišča; spomladi 1942 je madžarski okupator poslal v taborišče Sárvár na Madžarskem koloniste, ki so se v Prekmurju naselili po prvi svetovni vojni. Po nemški okupaciji Madžarske spomladi 1944 pa so pošiljali privržence odpora in prekmurske Jude v nemška taborišča.³⁷ Med vojno je bilo pomorjenih 567 slovenskih Judov, od katerih jih je večina izhajala iz Prekmurja, in sicer vsaj 503.

V nemških koncentracijskih taboriščih je umrlo 7.531 oseb, italijanskih 1.695, ustaških 277 (od teh samo v Jasenovcu 204) in madžarskih 70, skupaj 9.573. Skupno pa je v vseh taboriščih in z njimi povezanimi okoliščinami med vojno in tudi neposredno po njej umrlo vsaj 10.369 oseb ali 0,7 % takratnih prebivalcev današnje Slovenije. Od tega je nemški okupator povzročil nekaj manj kot 8.000 (7.906) žrtev ali kar 77 %, italijanski okupator in oblasti na Primorskem 1.880, ustaši 283, madžarski okupator 70; v nekaterih drugih primerih povzročitelja ni bilo mogoče ugotoviti.³⁸ V okupatorjevih zaporih in tistih, ki so jih vodile kolaborantske oblasti, oziroma zaradi njih je umrlo vsaj 770 oseb, za posledicami mučenja, to je bilo lahko tudi izven zapora, pa še 158 oseb.

35 Več v Capogreco, *Fašistična taborišča*.

36 Ferenc, Okupatorjeve racije v Ljubljani leta 1942, str. 183–228; Ferenc, *Rab–Arbe–Arbissima*, str. 5–27; Jezernik, *Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence; Deportacije slovenskih in hrvaških civilistov v italijanska taborišča 1942–1943*.

37 Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 99–103, 108–111; Toš, *Zgodovinski spomin na prekmurske Jude*, str. 65–93; Kovács, *Represija v Prekmurju med drugo svetovno vojno*, str. 186–200.

38 Ker je v kategorizaciji teh žrtev prišlo do precejšnjih sprememb (prerazporejanja med kategorijami), navajamo podatke z dne 5. 12. 2013.

Med taboriščniki v nemških taboriščih je umrlo največ civilnih oseb in oseb neznanega statusa, okrog 83 %, med katerimi izstopajo družinski člani talcev in partizanov. Med civilisti je aktivistov OF in drugih sodelavcev osvobodilnega gibanja od skupnega števila vseh umrlih 15 %, verjetno pa več, zajetih partizanov pa je približno 17 %. Med umrlimi v italijanskih taboriščih prav tako prevladujejo civilne žrtve in žrtve neznanega statusa, le da je bil odstotek še višji kot pri nemških (okrog 90 %). To je nedvomno posledica tega, da so bile prav v taborišču na Rabu, kamor so internirali t. i. zaščitence, razmere med vsemi italijanskimi taborišči najslabše. Ostali so pripadniki odporiškega gibanja. Delež umrlih glede na vojni status žrtev v ustaških in madžarskih taboriščih je podoben kot pri italijanskih.

Kot smo že omenili, je avgusta 1942 je v celjskem zbirnem taborišču dvakrat prišlo do krutega ločevanja otrok od staršev, ko so le-tem odvzeli več kot 600 otrok. Ti otroci so bili določeni, da se popolno in dokončno vključijo v nemško skupnost. Dojenčke in otroke do treh let starosti so odpeljali v razne domove organizacije Lebensborn, kjer so bili na voljo nemškim družinam za posvojitev, drugi pa so ostali v otroških taboriščih VoMi.³⁹ Skupaj pa je v raznih nemških taboriščih in za posledicami teh taborišč umrlo 757 otrok in mladoletnih (rojnih leta 1924 in kasneje), od teh se jih je 6 rodilo v taborišču, v italijanskih taboriščih in za posledicami taborišč pa 192, od teh 78 na Rabu. Med njimi je bilo 680 dečkov in 269 deklc.

Obsežno skupino predstavljajo žrtve, ki so posledica notranjega spopadanja in obračuna v razdeljenem slovenskem narodu med vojno in neposredno po njej. Temelji tega konflikta so že v predvojnih ideoloških delitvah, katerim so se po okupaciji pridružili bistveno različni pogledi na vprašanje, kako ravnati v obdobju okupacije. Medtem ko je OF z vodstvenim jedrom komunistov stala na stališču takojšnjega in radikalnega odpora okupatorju, so se vodstva predvojnih tradicionalnih strank v Ljubljani odločila za legalno in ilegalno delovanje, za edinega legitimnega zastopnika razpadle Jugoslavije pa so priznavala njeno emigrantsko vlado. Iz ocene, da bo vojna dolga in je zato treba preprečiti nepotrebne narodove žrtve, je izhajala odločitev za njihovo sodelovanje z italijanskimi zasedbenimi oblastmi pri upravljanju Ljubljanske pokrajine, hkrati pa so potekale podtalne priprave na odpor na politični in vojaški ravni.⁴⁰

Nasprotja med taboroma, ki ju lahko pogojno imenujemo partizanski ali revolucionarni in protipartizanski ali protirevolucionarni, so se začela dodatno

³⁹ Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 71, 231.

⁴⁰ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 15–18.

zaostrovati s pojavom partizanskega in revolucionarnega nasilja, ki pa je bilo pogosto tudi odgovor na kolaboracijo z okupatorjem (npr. ovajanje sodelavcev osvobodilnega gibanja). To je prišlo do izraza najprej v Ljubljanski pokrajini ter se nato širilo v druge pokrajine. V letu 1941 so partizanske enote in Varnostno obveščevalna služba povzročili vsaj 116 smrtnih žrtev iz vrst dejanskih ali domnevnih političnih nasprotnikov, denunciantov, ovaduhov, pa tudi med posamezniki v lastnih vrstah, v kakšnem primeru pa lahko zaslutimo tudi osebni obračun.

Zaradi naraščanja partizanske dejavnosti in posledično stopnjevanega nasilja okupacijskih oblasti nad civilnim prebivalstvom na eni strani, na drugi strani pa zaradi partizansko-revolucionarnega nasilja zlasti pomladi in poleti 1942 na območjih Ljubljanske pokrajine, ki so jih obvladovale partizanske enote, so v vodstvih tradicionalnih strank vedno bolj zavračali partizanstvo. Obračun je zajel dejanske in domnevne okupatorjeve sodelavce, uglednejše osebe iz predvojnega političnega življenja, v nekaj primerih pa tudi cele družine.⁴¹ Da je v določenem obsegu nedvomno šlo za izdajalce in okupatorjeve zaupnike iz vrst civilnega prebivalstva, izpričujejo tudi italijanski dokumenti,⁴² a število pobitih priča, da to niso mogli biti vsi. Partizanski oddelki in VOS so od aprila 1942 do konca julija istega leta v Ljubljanski pokrajini namreč obračunali z vsaj 738 osebami, v veliki večini civilisti, v to število pa je všteto tudi 47 partizanov in partizanskih dezertarjev, 6 aktivistov OF, 6 pripadnikov četniškega t. i. Štajerskega bataljona in Legije smrti ter prva dva vaška stražarja iz Šentjošta.

Nasilje je pospešilo organiziranje protipartizanskih vaških straž oziroma enot Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC) pod okriljem italijanskega okupatorja. Le-te so bile v temelju samoobrambno in protikomunistično naravnane, a so hkrati bile kolaborantske enote. Takšen razvoj dogodkov v Ljubljanski pokrajini je neizbežno vodil v državljansko vojno, ki se je razvijala v pogojih okupacije in hudega okupatorjevega terorja.⁴³ Italijanski okupator oziroma italijanske oblasti so namreč v letu 1942 povzročile med civilnim prebivalstvom Ljubljanske pokrajine in Primorske okoli 2.180 smrti (med temi na Primorskem 269), za 357 pa vojni status ni znan, pri čemer so upoštevani vsi vzroki smrti, nemški okupator pa je tega leta po istih kriterijih povzročil več kot 2.390 med civilnim prebivalstvom, za 685 oseb pa vojni status ni ugotovljen. Sicer pa je nemški okupator tega leta v celoti zakrivil 3.740 smrti, italijanski okupator oziroma italijanske oblasti na Primorskem pa 3.400. Partizanska stran je v tem letu v celoti povzročila več kot 2.080 žrtev – na Gorenjskem 246, na Štajerskem 153, v Ljubljanski pokrajini 1.515 (od tega 223 vaških stražarjev in četnikov), na Primorskem 43, pri ostalih pa je kraj

41 Deželak Barič, *Odkrito vnašanje revolucionarnih prvin v osvobodilni boj*, str. 633–635.

42 Ferenc, *Fašisti brez krinke*, npr. str. 276, 327.

43 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 21–26.

smrti neznan. Medtem pa je protipartizanska stran, ki je vojaško dejavna postala postopoma šele v letu 1942 (četniški Štajerski bataljon, Legija smrti, vaške straže-MVAC, slovenski četniki), tega leta povzročila 226 smrtnih žrtev. V to število pa niso vštete tiste žrtve, ki jih je usmrtil italijanski okupator, pri tem pa so na različne načine sodelovali pripadniki protipartizanskih enot (ovadbe, aretacije, sodelovanje pri usmrčitvi itd.).

S preraščanjem medsebojnih nasprotij v oborožen konflikt, ki je postopoma zajemal tudi druge pokrajine, čeprav z veliko manjšo intenziteto, je postajalo število žrtev vsako leto višje. V letu 1943 so se nasprotja usodno zaostriła ob kapitulaciji Italije in v prvih tednih po njej. Takrat so partizanske enote v spopadih, delno sodno, a večinoma brez kakršnegakoli sodnega postopka, obračunale s številnimi vaškimi stražarji in slovenskimi četniki.⁴⁴ Po kapitulaciji Italije je septembra in oktobra 1943 na ta način namreč izgubilo življenje 411 vaških stražarjev in 171 slovenskih četnikov, med katerimi jih je bilo 236 obsojenih pred partizanskim sodiščem. Praktično vsi so bili doma iz Ljubljanske pokrajine. Med drugim so na območju današnje Slovenije samo v septembru obračunali še z vsaj 96 civilisti (in 15 osebami neugotovljenega statusa), med katerimi je bilo 40 oseb doma iz Ljubljanske pokrajine. S takšno zaostritvijo razmerij med nasprotujočima si slovenskima stranema so bile dokončno zaprte vse poti za pomiritev ali skupen nastop, kajti protipartizanska stran je postala prepričana, da je partizanski boj za osvoboditev pod vodstvom komunistov le sredstvo za dosego končnega cilja, tj. izvedbe revolucije in komunističnega prevzema oblasti, sama pa se je seveda zavzemala za obnovitev predvojne oblasti in s tem tudi svojega vpliva v njej. Položaj se je dodatno zaostrił z nemško zasedbo celotnega slovenskega ozemlja po kapitulaciji Italije (z izjemo Prekmurja, ki so ga nemške sile zasedle marca 1944), kajti protipartizanski tabor se je pod okriljem nemškega nacističnega okupatorja organizacijsko izpopolnil in tako postal vojaško bolj učinkovit, predvsem pa je bil pod vtisom septembrskih dogodkov leta 1943 še bolj protikomunistično usmerjen.⁴⁵

Sicer pa so v celotnem letu 1943 partizanske formacije v Ljubljanski pokrajini povzročile najmanj 1.683 žrtev, protipartizanska stran pa sama 588. Ni pa podatkov, koliko je tistih žrtev, ki jih je okupator povzročil v sodelovanju s protipartizansko stranjo. Na ozemlju današnje Republike Slovenije pa je partizanska stran povzročila vsaj 2.844 (poleg Ljubljanske pokrajine največ, 533, na Gorenjskem), protipartizanska sama 690, italijanske okupacijske enote v Ljubljanski pokrajini v samostojnih akcijah ter vojaške, policijske in italijanske kolaborantske enote na Primorskem 2.064 žrtev, nemški okupator pa sam več kot 5.900.

44 Ferenc, *Dies irae*, str. 437–648; Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 37–81.

45 Prav tam, str. 369–371.

Z organizacijsko in bojno učvrstitvijo Slovenskega domobranstva se je razmerje sil v Ljubljanski pokrajini bistveno spremenilo. V letu 1944 je ost svoje dejavnosti usmerilo tako proti partizanskim enotam kot proti drugim sodelavcem osvobodilnega gibanja in povzročilo številne smrtne žrtve, pa tudi aretacije oseb, ki so bile nato izročene nemškemu okupatorju in usmrčene ali poslane v koncentracijska taborišča, kar je bilo za mnoge usodno. V letu 1944 se je razmerje med smrtmi žrtvami, ki sta jih povzročali partizanska in protipartizanska stran, zlasti v Ljubljanski pokrajini vidno spremenilo. Zdaj je bila protipartizanska stran tista, ki je med prebivalci iz Ljubljanske pokrajine povzročila znatno več smrti (1.370) kakor partizanske formacije (833). Slovensko četništvo, ki je ob kapitulaciji Italije štelo nekaj več kot 200 mož, pa je imelo v vojaškem smislu precej bolj obrobno vlogo. Slovenski četniki so med vojno izgubili 272 svojih borcev, partizanstvu pa so zadali 35 žrtev.

Tabela 8: Žrtve, ki jih povzročijo protipartizanske formacije prebivalcem iz Ljubljanske pokrajine leta 1944

Vojni status	
Neugotovljeno	152
Civilist	499
<i>Med temi aktivisti OF in sodelavci osvobodilnega gibanja</i>	339
Domobranec	23
NOV in POS	693
Policijski varnostni zbor	1
Slovenski četnik	2
Skupno	1.370

Tabela 9: Žrtve, ki jih povzročijo partizanske formacije leta 1944 med prebivalstvom iz Ljubljanske pokrajine

Neugotovljeno	28
Civilist	142
<i>Med temi ugotovljeni aktivisti OF in sodelavci osvobodilnega gibanja</i>	4
<i>Med temi ugotovljeni sodelavci dmb, sodelavci gestapa</i>	2
Slovensko domobranstvo	553
Gorenjska samozaščita	1
Nemška vojska	2
NOV in POS	56
Partizanski dezertar, skrivač	26
Slovenski četnik	5

SNVZ ⁴⁶	19
Wehrmannschaft	1
Skupno	833

Na vseslovenski ravni je bila žrtvoslovna slika med slovenskega konflikta leta 1944 nekoliko drugačna, saj je partizanska stran povzročila nekoliko več žrtev kot protipartizanska, kar je mogoče razložiti delno že z večjo razpršenostjo partizanskih enot po celotnem slovenskem ozemlju, kakor to velja za protipartizanske enote. Različne partizanske formacije so v letu 1944 povzročile 2.727 smrtnih žrtev (med temi je bilo vsaj 990 civilistov, za katere lahko predpostavljamo, da so bili v pretežni meri ocenjeni za nasprotnike odporniškega gibanja, da so jih bremenila izdajstva itd.). Med njimi je največ pripadnikov domobranstva (Slovensko domobranstvo, Gorenjska samozaščita, SNVZ), Wehrmannschafta in drugih pomožnih uniformiranih okupacijskih enot, pa tudi pripadnikov partizanskih enot in dezertirjev, za 261 žrtev pa status ni ugotovljen. Protipartizanske enote pa so samo v samostojnih akcijah povzročile 2.450 smrtnih žrtev (vsaj 1.610 med pripadniki oboroženih partizanskih formacij in 619 civilistov – od tega je vsaj 417 ugotovljenih aktivistov OF in sodelavcev partizanskega gibanja). Naj še navedemo, da je nemški okupator tega leta zakrivil vsaj 10.530 smrti. Posredno pa je bil nemški okupator kriv tudi za ubite, umrle in pogrešane mobilizirance v nemško vojsko, ki jih je leta 1944 bilo mrtvih kar 4.889.

Med približno 83.000, morda 84.000 žrtvami, ki so izgubile življenje v času do uradnega konca vojne, so si Slovenci v nastopu drug proti drugemu povzročili okoli 13.200 smrtnih žrtev. Večji del je sicer odpadel na žrtve iz vrst oboroženih formacij – partizanske enote so utrpele okoli 4.800 žrtev, ki jih je povzročila protipartizanska stran v samostojnih akcijah in v sodelovanju z okupatorjem, protipartizanske pa okoli 2.500 žrtev. Ostrina in širina medsebojnega obračuna pa se kaže zlasti v številu civilnih žrtev. Partizanska stran je v celotnem obdobju okupacije povzročila med civilisti 4.233 žrtev, med njimi vsaj 60 aktivistov OF in sodelavcev partizanskega gibanja, žal pa nimamo zbranih podatkov, koliko teh žrtev je bilo aktivnih sodelavcev okupatorja in domobrancev, protipartizanska pa je povzročila v samostojnih akcijah med civilisti 1.009 žrtev. V tem številu so upoštevani tudi aktivisti OF in sodelavci partizanskega gibanja, ki jih je vsaj 660, kar kaže na to, da je bila ost protipartizanskega tabora večinsko usmerjena proti aktivnim sodelavcem oziroma podpornikom partizanskega odpora. V neposrednem sodelovanju z okupatorjem so povzročili vsaj še 227 žrtev. Nimamo pa podatkov, koliko oseb je bilo usmrčenih ali so umrli v taboriščih, potem ko

46 Slovenski narodni varnostni zbor (primorsko domobranstvo).

jih je protipartizanska stran izročila okupatorjem. Kot smo že omenili, je notranji spopad najbolj prizadel Ljubljansko pokrajino, kjer se je najprej in najbolj zapletel, vztrajal pa je vse do konca vojne in se od tam po kapitulaciji Italije v omejenem obsegu razširil še na Gorenjsko in Primorsko.

Z zaključkom štiriletne vojne, ki so jo globoko zaznamovali raznovrstno nasilje, trpljenje in nasilno pretrgana človeška življenja, pa je vojna s svojimi posledicami živela še naprej. V mesecih po končani vojni, do koder seže raziskava,⁴⁷ je izgubilo življenje še veliko prebivalcev Slovenije in delež povojnih smrti, ki so najtesneje povezana z vojnim dogajanjem, predstavlja v celotni žrtvoslovni sliki 16,7 %. V prvi vrsti je žrtve terjal povojni obračun zmagovite strani oziroma novih oblasti s premagano protikomunistično oz. protipartizansko in kolaboracionistično stranjo, ki ga ni mogoče ločevati od medvojnega dogajanja. Ta pa je bil hkrati povezan s komunističnim prevzemanjem oblasti, zato se je v povojnem obračunu prepletala in prekrivala namera po obračunu z vsemi dejanskimi in domnevnimi političnimi nasprotniki, ki so bili izpostavljeni represiji, ne pa tudi vsi usmrčeni, s težnjo po obračunu s kolaboranti. Žrtve povojnega obračuna predstavljajo v celotnem številu vseh žrtev 15,3 %. Poudariti pa je treba, da so številni ljudje po koncu vojne umirali tudi zaradi drugih z vojno povezanih vzrokov, kot so posledice nesreč (praviloma z eksplozivnimi sredstvi), zaradi bolezni in ran, zadanih še v času vojne, zaradi obolenosti in izčrpanosti kot posledice okupatorjevih taborišč, posledice izgnanstva, mučenja v zaporih in drugo. V kategoriji nesreč po vojni je ugotovljenih vsaj 691 primerov smrti, v ostalih zgoraj naštetih kategorijah 704, v nekaj primerih vzrok ni znan, vendar pri njih ne gre za povojne poboje.

Povojni obračun je zajel predvsem s Koroške vrnjene domobrance in civiliste, ki so se z njimi umaknili na Koroško, in doma aretirane domobrance in civiliste. Večino so poslali v taborišči Teharje in Šentvid nad Ljubljano ter jih skladno z razvrstitvijo v tri skupine manjši del izpustili, večino pa ubili na različnih moriščih (Kočevski Rog, več lokacij v širši okolici Celja itd.). Ta nasilni obračun je na

47 Raziskava je v začetku segala v obdobje do januarja 1946, vendar se je kasneje ta mejnik izkazal kot preveč neživljenjski. Če bi se dosledno držali prvotno postavljene časovne ločnice, bi se npr. dogodilo, da bi del članov družine, ki so jo povojne oblasti zaprle, prišel v popis žrtev, če so umrli do konca januarja 1946, tisti člani, ki umrli neposredno po januarju 1946, pa ne (včasih je bila razlika v smrtih le nekaj dni!), čeprav je šlo za enake vzroke in okoliščine smrti. Zato je raziskava kasneje vključila tudi takšne primere, ali pa primere, ko se je oseba vrnila iz okupatorjevega taborišča hudo obnemogla in je neposredno pa tej ločnici umrla. Po tej metodi je trenutno evidentirano več kot 680 smrtnih žrtev, katerih smrt je nedvoumno povezana z vojnim dogajanjem. Drugače je samo za januar 1946 ugotovljeno 336 žrtev, razlika do 680 pa so smrtni primeri neposredno po januarju 1946, ali pa primeri, ki vsebinsko sodijo v ta tematski sklop, ni pa ugotovljen točen datum smrti v letu 1946.

Slovenskem zajel okoli 15.000 oseb, ki so bile večinoma pobite brez uvedbe sodnega postopka.⁴⁸ Glavnino žrtev povojnega obračuna predstavljajo domobranci (11.771) in civilisti (2.199), pri 547 žrtvah je njihova medvojna udeležba neznana, drugi so med vojno bili pretežno v nemških in italijanskih uniformiranih enotah. Ker so domobranske enote ob koncu vojne šteje okoli 18.000 mož, je torej bila neposredno po vojni pobita večina. Pri tem se osebna krivda skorajda ni ugotavljala. V obsežnem povojnem obračunu je bilo pobitih brez uvedbe sodnega postopka vsaj 13.781 prebivalcev današnjega območja Republike Slovenije, kar predstavlja 90 % povojnega obračuna. Za 101 osebo so ohranjeni podatki, da je bila usmrčena na podlagi obsodbe pred vojaškim ali rednim sodiščem, ostali pa so življenje izgubili v zaporih, taboriščih, med transporti itd.

V povojni obračun so bili zajeti tudi Italijani na Primorskem (del se jih je priselil na to območje v času po priključitvi k Italiji leta 1920) in nemška manjšina na Štajerskem. Obe skupnosti sta imeli vidno vlogo pri potujčevanju Slovencev in izvajanju represije. Nemška manjšina, ki je pred vojno štela nekaj več kot 25.000 oseb, se je v večjem delu umaknila iz Slovenije že pred koncem vojne, okoli 9.500 oseb pa so jugoslovanske oblasti od jeseni 1945 do februarja 1946 z organiziranimi transporti izgnale prek meje v Avstrijo, Nemčijo in na Madžarsko. Nekaj sto, ki so ostali doma, je bilo ubitih oziroma obsojenih na smrt, del jih je umrl na prej omenjenih transportih. Doslej je bilo mogoče ugotoviti med nemško skupnostjo 780 vojnih in povojnih žrtev, med temi pa je vsaj 529 povojnih žrtev (vsaj 111 jih je umrlo v zbirnih taboriščih Strnišče, Bresternica, Hrastovec in Teharje, najmanj 112 jih je umrlo na izselitvenih transportih). Ti so v preglednici žrtev všteti med civilisti.⁴⁹

Na delu Julijske krajine, ki so ga 1. maja 1945 zasedle jugoslovanske enote in je sodilo pod pristojnost slovenskih civilnih oblasti (za drugi del so bile pristojne hrvaške civilne oblasti) je bilo po tem, ko so jih maja 1945 aretirale jugoslovanske oblasti, pogrešanih okoli 1.600 oseb različnih narodnosti, v veliki večini Italijanov. Večina teh je imela stalno bivališče na območjih, ki so danes v Italijanski republiki. Z ozemlja današnje Republike Slovenije, ki ga geografsko zajema seznam žrtev, pa je po 1. maju 1945 pogrešanih 55 Italijanov, ki so tam imeli stalno bivališče.⁵⁰

48 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, str. 225–250; Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 489–526; Tominšek Čehulič, *Leto 1945*, str. 68, 69.

49 Ferenc, Repe, *Nemška manjšina med obema vojnama*, str. 148–150; Nečak, *Nemci v Sloveniji 1938–1948*, str. 349–372; Tominšek Čehulič, *Leto 1945*, str. 75, 76.

50 Troha, *Komu Trst*, str. 46–56, 67–71.

Tabela 10: Žrtve povojnega obračuna

Vojni status	Povojni poboji	Sodba vojaškega in civilnega sodišča	Taborišča	Zapor	Pogrešan	Posledica represije	Neugotovljeno	Skupno
Domobranci	11.616	24		16	91	22	2	11.771
Slov. četniki	148				1	2		151
Civilisti	1.403	31	122	130	411	92	10	2199
Partizansko gibanje	32	2		1	6			41
Britanska vojska ⁵¹	1							1
Policijski varnostni zbor	161	14		2	2			179
Nemške uniformirane enote	63	6		8		1		78
Italijanske uniformirane enote	3			1				4
Drugo ⁵²	21	2			5			28
Neugotovljeno	333	22	1	23	132	32	4	547
Skupno	13.781	101	123	181	648	149	16	14.999

51 Slovenec, doma iz Mirna pri Kostanjevici, obveščevalec. Ubit poleti 1945.

52 Črna roka, sodelavci Gestapa, skrivači, hrvaški domobranci, demobiliziranci, MVAC, neugotovljena protipartizanska enota.

Druga svetovna vojna je na Slovenskem vzpostavila prakso ostrega in močno razširjenega nasilja. Med civilnim prebivalstvom je doslej ugotovljenih skoraj 30.000 žrtev. Zlasti nemški okupator je nemudoma odgovoril na odporniško akcijo z množičnimi streljanji talcev in deportacijami v koncentracijska taborišča, kjer so številni izgubili življenje. Na sliki ustrelitev Franca Seška 22. 8. 1941 pri Smledniku. (Muzej novejšje zgodovine Slovenije). Sešek je bil ustreljen skupaj s Francem Poznikom, Božom Repičem, Ivanom Pregljem in Antonom Jegličem v povračilo za napad Rašiške partizanske čete na avtomobil nemškega župana in lastnika smledniškega gradu Heinricha Lazarinija. V njem se je peljala njegova žena Gerta, ki je kasneje v bolnici umrla, dve osebi pa sta bili ranjeni. Istega dne so nemški okupatorji ob cesti na Brezjah pri Dobu ustrelili Štefana Grudna, Antona Orehka, Ivana Sušnika, Gregorja Sitarja in Franca Drolca.

* Izbor Nevenka Troha

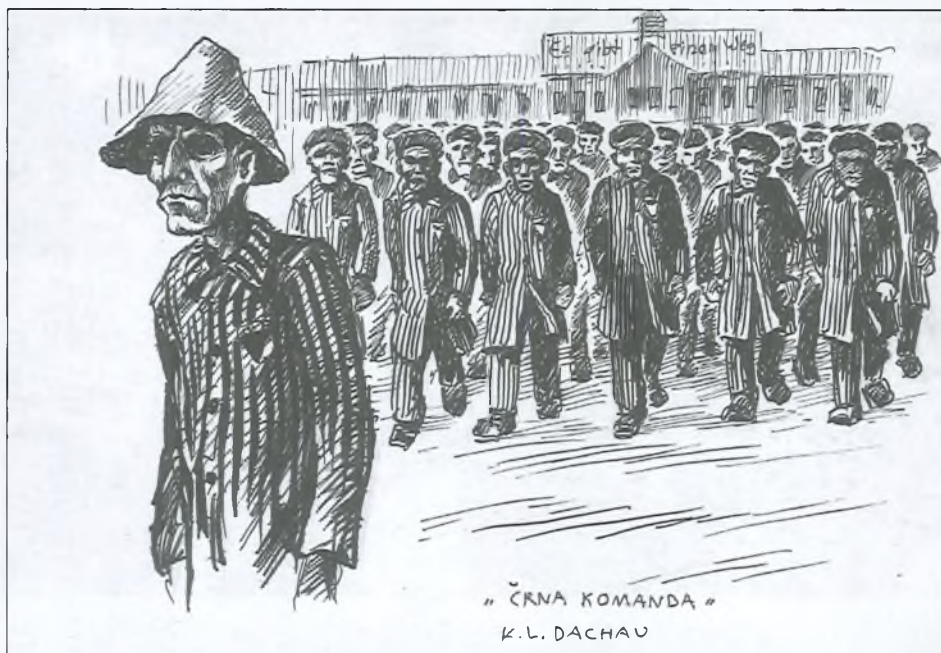
Najštevilčnejšo skupino žrtev med oboroženim prebivalstvom, več kot 28.000, predstavljajo pripadniki partizanskih enot.

Na Dobrovljah je 7. 11. 1942 potekala huda bitka med Nemci in partizani Savinjskega bataljona II. grupe odredov. V neenakem boju so Nemci zajeli 5 partizanov, 12 pa jih je padlo. Tako mrtve kot ujetе partizane so nato prepeljali v Celje, kjer so ujetе zaprli v samice Starega piskra. Čez nekaj dni, najverjetneje v nedeljo, 15. 11., so ujetim partizanom Savinjskega bataljona priključili še 7 drugih partizanov in aktivistov, med katerimi je bila tudi sekretarka KPS Kozjanskega okrožja Tončka Čeč. Teh trinajst izmučenih, zvezanih, s sramotilnimi napisi opremljenih ujetnikov so potem vodili po glavnih celjskih ulicah do prostora pred mestno vojašnico in Narodnim domom. Ujetnike so postavili pred zid, prednje položili še 12 trupel padlih na Dobrovljah in jih tako še dodatno skušali ustrahovati in prestrašiti Celjane ter jih odvrniti od upora. Večina ujetih je bila nato ustreljena ali poslana v koncentracijska taborišča. (Kregar, Žižek, Okupacija v 133 slikah, str. 88)

Na sliki ujeti in padli partizani pred mestno vojašnico, november 1942 (Muzej novejšę zgodovine Celje).

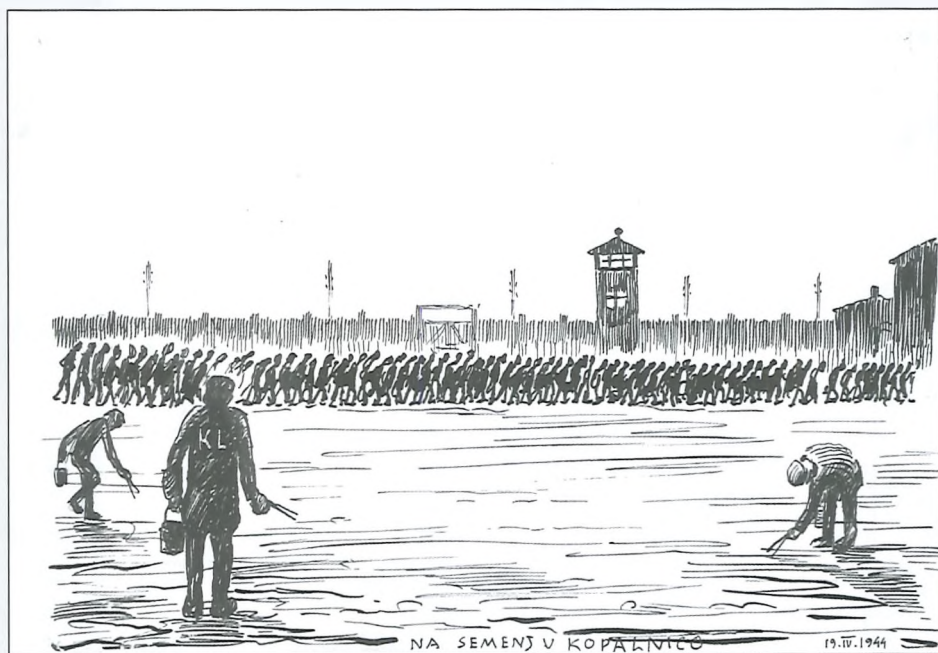

Trije od ujetih partizanov Stanislava/Alojzija Pesko (Martha Puntz, ustreljena kot talka 10. 3. 1943 v Mariboru), Ivan Kastelic (ustreljen v zaporu neznanega dne 1942) in Jurij Zlobko (ustreljen kot talec 10. 3. 1943 v Mariboru) med sramotilnim pohodom po celjskih ulicah. Prvi levo v civilu Otto Lurker, komandant Varnostne policije in Varnostne službe za Spodnjo Štajersko (Muzej novejšje zgodovine Celje).

V nemških, italijanskih, ustaških in madžarskih taboriščih in za posledicami internacije je umrlo več kot 10.000 oseb, od teh v nemških nekaj manj kot 8.000. Eden od internirancev je bil tudi Vlasto Kopač, ki je bil interniran v Dachau od januarja 1944. Avgusta 1948 je bil na t.i. dachauskih procesih obsojen na smrt, nato pomiloščen na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom. Aprila 1952 je bil pogojno izpuščen, leta 1971 rehabilitiran.

Vlasto Kopač: »'Črna komanda' K. L. Dachau« [kazenska komanda], 1944–1945, perorisba s tušem, 10,4 x 14,7 cm (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

Vlasto Kopač: »Na semenj v kopalnico« [sprevod jetnikov v kopalnico], 19. 4. 1944, perorisba s tušem, 10,5 x 15 cm (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

84
A456205

OKVOS - Novo mesto
St.prip.krj. 33.
Ka položaju, dne 10. X. 1943.

O b t o ž n i c a

proti Poljancu Rudolfu, živ. Franca in Ivane Bader roj. 6. I. 1906. v Smarjeti, pristojen v Smarjeto, stenujoč v Smarjeti 6. rit. kat. vere, slovenske narodnosti, poročen, oče otrok v starosti 14 mesecev, Sene Topčke roj. Povšič, po poklicu kmetovalec - posestnikov sin z ljudskošolsko izobrazbo, vojsko služil pri artileriji.

OKVOS - Novo mesto na podlagi informacij, tozadevnih izjav in zaslišani o b t o ž u i e: zgoraj imenovanega Poljanca Rudolfa in sicer:

- 1/ Obtoženi je bil skupno s Selakom Francem glavni organizator Bega v Smarjeti. Skupno s Selakom je napravil sedemdeset orožje sposobnih moških v Smarjeti, ki naj bi tvorili Bega v Smarjeti. (Izjava in jave, priloga št. 1-A; izjava Selaka Franca, priloga št. 2-A-B; izjava Kreseta Janeza, priloga št. 3-A)
- 2/ Obtoženi je bil belogardistični špijon v Smarjeti. Pošiljal je poročila o kretanju partizanov v Novo mesto in drugam. Za kurirja je imel Kreseta Janeza. (Izjava Kreseta Janeza, priloga št. 3-B)
- 3/ Obtoženi je vodil belogardiste in Italijane preoblečen v uniformo italijanskega vojske proti partizanom. (Izjava Selaka Franca, priloga št. 2-C in priloga št. 5; izjava Kreseta Rudolfa, priloga št. 3-D)
- 4/ Obtoženi je izdal partizansko bolnico v Selih. (Izjava Selaka Franca, priloga št. 3)
- 5/ Obtoženi je bil v zvezi s tajnimi policisti v St. Jerneju in z njimi sodeloval. (Izjava Kreseta Janeza, priloga št. 5)
- 6/ Obtoženi je skupno s Selakom Francem, ob priliki ko so nekoč spali partizani v nekem kozolcu v bližini St. Jerneja, storil vse potrebne korake, da bi iste zajel, vendar se mu namera ni posrečila. (Izjava Kreseta Janeza, priloga št. 3-C)

Iz vsega zgoraj navedenega je razvidno, da obtoženi ~~za~~ Poljanec Rudolf ni bil enostavno sodeljavec in prisiljen kmetički fant-belogardist, ki za svoje dejanja nebi bil v celoti odgovoren, pač pa je iz navedenega in po sodni ljudski sodbi razvidno, da je oib obtoženi Poljanec Rudolf, zaveden belogardist, ki si je bil v svesti svojih dejanj in njih posledic, desiravno skuša to zanikati. Obtoženi Poljanec Rudolf je za svoje protipartizansko delovanje v polni meri odgovoren.

Ali je imelo njegovo zavestno delovanje proti OF za direktno posledico smrt kekega Slovence, se ni moglo ugotoviti.

OKVOS - Novo mesto predlaga, da se obtoženega Poljanca Rudolfa za njegovo zavestno protipartizansko delovanje kaznuje s smrtjo.

4 priloge.

S.F. - S.H.

Zs OKVOS - Novo mesto:

Obsežno skupino predstavljajo žrtve, ki so posledica notranjega spopadanja med slovenskim narodom. V letu 1943 so se nasprotja usodno zaostriła ob kapitulaciji Italije in v prvih tednih po njej. Takrat so partizanske enote v spopadih, delno sodno, a večinoma brez kakršnegakoli sodnega postopka, obračunale s številnimi vaškimi stražarji in slovenskimi četniki.

Obtožnica proti Rudolfu Poljancu, ki jo je izdala Okrožna komisija VOS Novo mesto, 10. 10. 1943 (ARS, AS 1931, šk. 680). Obtožnica je bila 19. 10. 1943 posredovana Področnemu vojaškemu sodišču Novo mesto. Rudolf Poljanec je bil usmrčen 21. 10. 1943 v Padežu pri Birčni vasi.

Seznam padlih oseb in pokopanih na pokopališču v Trebnjem.
/partizani, belogardisti, civilisti, talci/

420

1. Peskar Alojzij	+ 8.5.1941	obstreljen od Italijanov v Starej trgu.
2. Tavdar Franc	+ 3.5.1941	umrl v bonici Novomesto
3. Soja Janez	+ 3.5.1941	
4. Kaferle /Anson	+ 3.5.1941	domačini ustreljeni od Italijanov v
5. Buzovec Ignacij	+ 3.5.1941	Starej trgu/Trebnje/
6. Udovič Franc	+ 3.5.1941	
7. Saclik Rafael	+ 3.5.1941	
8. močnik	+ 6.6.1943	
9. Senška	+ 6.6.1943	Partizanska padla v boju v okolici
10. Gradovec Karol	+ 17.10.1942	okolica Novega mesta, vojaško ustreljen
11. Zatljer Peter	+ 7.9.1942	v Trebnjem
12. Čanjar Ignacij	+ 7.9.1942	iz Ljubljane vojaško ustreljena v Trebnju
13. Zupančič Alojzij	+ 11.9.1942	iz Vojške vasi internirane, od partizanov
14. Vidarčič Anton	- 11.9.1942	iz Dobovnice dovojen, ujeta od italijanskih
15. Piškur Alojzij	+ 3.10.1942	domačina vojaško ustreljena v Trebnjem
16. Koralec Leopold	+ 3.10.1942	domačina vojaško ustreljena v Trebnjem
17. Kustelic Avgust	+ 19.6.1943	r.1916 v kostah pri Ljubljani Partizani
18. Vovčina Ivan	- 19.4.1943	r.1916 v Idriji ujeti od
19. Sečollić Vinko	- 19.4.1943	r.1899 v Brestovici belogarde v Dobovnici
20. Kovarčič Anton	+ 20.6.1943	r.1909 v Sojah pri Tolminu, posestnik, belogarde v Dobovnici
21. Blazizza Albert	+ 20.6.1943	r.1924 v St. Petru pri Gorici, trgov. pomočnik vojaško ustreljena v
22. Majcen Franc	+ 22.6.1943	r.1898 v Vrbovljah Partizani pripeljena
23. Jermacič Jože	+ 22.6.1943	r.1910 v Tolminu pri iz rakovnika, baka
24. Mitlarič	+ 17.11.1942	iz Stajerske, padel v boju v Gorenji vasi
25. Jakopin Ivan	+ 18.11.1942	domačina vojaško ustreljena v Trebnjem
26. Konec Ivan	+ 18.11.1942	
27. Fabjan Ivan		
28. Klemenčič Franc		
29. Vidmar Stanko		
30. Roth Franc		
31. Marcan Franc		
32. Klava Jože	+ 11.4.1942	Partizani, padli v Zebokovju
33. neznan		
34. neznan		
35. neznan		
36. neznan		
37. Flanišek Jože	+ 26.4.1943	iz Bonikov, ustreljen pod ital. vojaš
38. Čezutu Franc	+ 3.6.1942	iz St. Jerneja, vojaško ustreljen v Trebnjem
39. Golob	+ 13.6.1942	iz Straže, vojaško ustreljen v Trebnjem
40. Jurman Pavel		
41. Sotlar Anton		
42. Sotlar Alojzij	+ 7.5.1942	iz Kotežu, ustreljeni od Italijanov na
43. Sotlar Franc		Kotežu
44. Šof Ivan	+ 1.10.1942	vojaško ustreljena v Trebnjem
45. Udovič Alojzij	+ 1.10.1942	
46. Drašler Jože	+ 31.12.1942	domačin, vojaško ustreljen v Trebnjem
47. Križnar Jože	+ 24.3.1943	ranjena partizana na Vrbeh
48. Križnar Stanko "Fim"	+ 24.3.1943	Ljubljna Ranciševa ul. zdravljenju na Vrbeh
49. Ratajc Alojzij	+ 3.5.1941	domačin ustreljen od Italijanov v Starej trgu
50. Stritar Karol	+ 18.6.1942	Partizana, padla pri St. Jenžu
51. neznan	+ 18.6.1942	
52. Kovarčič Rafael		
53. Tolmajner Jože		
54. Cimerman Franc	+ 8.4.1942	iz Malkovcev pri Trzinu, vojaško ustreljeni
55. Felko Martin		v Trebnjem
56. Križelj Franc		
57. Foršič Franc		
58. Romelj Drago		
59. Ozbišar Stanko	+ 31.5.1942	domačina, uoklana od Italijanov na cesti pri
60. Marn Janez	+ 7.4.1942	Trebnjem domačin, vešigan živ od Italijanov Eudete

421

A413332

61. Salehar Franc	+ 13.4.1942	domačin, ustreljen od Italijanov na Kuzman
62. Kostan		toču.
63. neznan	+ 13.4.1942	domačini ustreljeni od Italijanov na Medvedjeku.
64. "		
65. "	+ 6.9.1942	2 partizana.
66. "		

Skupaj v smrti.

Seznam padlih in ubitih partizanov, vaških stražarjev in civilistov, pokopanih na pokopališču v Trebnjem, junij 1943. (ARS, AS 1931, šk. 680). Na seznamu je navedenih tudi 7 oseb, ki so jih italijanski vojaki ubili 3. 5. 1941. V osrednjem delu Dolenjske je namreč zaradi nacistične socialne demagogije prišlo do množičnih zahtev po nemški zasedbi tega območja, med drugim celo do množičnih demonstracij, ki so se v Trebnjem končale s smrtjo nekaj civilistov (Ferenc, Fašisti brez krinke, str. 78).

In unfaßbarem Schmerze geben wir die traurige Nachricht, daß unser lieber, guter, sonniger, einziger Sohn, Neffe und Vetter

Stud. med. Tugomer Koser

Gefreiter-Dolmetscher

am 6. Februar 1944, im Alter von 20 Jahren, im Süden gefallen ist.

Die Seelenmesse wird in der Franziskanerkirche am Freitag, den 25. Februar 1944, um 7 Uhr früh gelesen. 1474

Marburg, Wurz, Römerbad, Laibach, im Februar 1944.

Tugomer und Ludmilla Koser, Eltern; Familien: Koser, Dermovschek, Petschar-Kokal.

Schmerzerfüllt geben wir die traurige Nachricht, daß unser guter Gatte, bzw. Sohn, Bruder und Schwager

Josef Jurkowitsch

Jäger

am 25. Januar 1944 im Alter von 23 Jahren im Südteil der Ostfront gefallen ist.

Reichenstein, Cilli, Klagenfurt, 18. Februar 1944.

In tiefster Trauer:

Viktoria Jurkowitsch geb. Bresnlkar, Gattin;
Franz Jurkowitsch, Vater; Theresie Jurkowitsch geb. Schloberne, Mutter;

Franz, dzt. im Felde, und Karl, Brüder;

Josefa, Schwester;

Philipp und Anna Bresnikar, Schwiegereltern;

Franziska Jurkowitsch, Großmutter;

Anton und Anna Kukowitschitsch, Onkel und Tante, und alle übrigen Verwandten.

1455

In unsagbarem Schmerz geben wir die traurige Nachricht, daß unser über alles geliebter Sohn und Bruder

Rudolf Mateschitsch

Gefreiter

am 17. Januar 1944 im Kampf gegen den Bolschewismus an der Ostfront den Heldentod fand.

Trifail, im Februar 1944.

Die tieftrauernde Mutter Anna Mateschitsch und Bruder Erwin, dz. im Felde.

Der Ortsgruppenführer der Ortsgruppe Trifail-Ost: Karl Suppanz.

584

Wir geben die traurige Nachricht, daß unser innigstgeliebter Sohn, Bruder, Schwager und Onkel

Fritzi Klamper

Pionier

am Montag, den 7. Februar 1944 bei den schweren Abwehrkämpfen an der Ostfront im Alter von 18 Jahren den Heldentod gelunden hat.

Marburg/Drau, den 21. Februar 1944.

In tiefer Trauer:

Johann und Genovefa Klamper, Eltern;
Willi, Bruder;

Emma und Karoline, Schwestern;

Antonie, Schwägerin;

Willi und Friedrich, Neffen; Sonja, Nichte, und alle übrigen Verwandten.

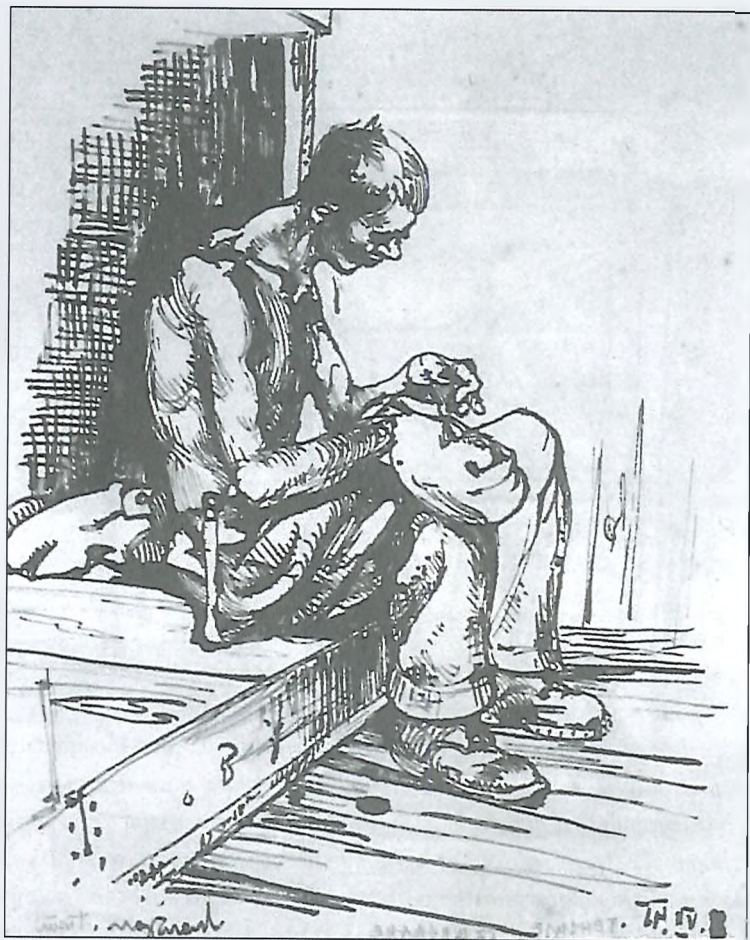
1449

Osmrtnice za štiri od več kot 10.000 prisilno mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, ki so padli, bili pogrešani ali so umrli v ujetništvu. Marburger Zeitung, 24. 2. 1944 (objavljeno v: Dežman, Vurcer, Po sili vojak, str. 44).

Po koncu štiriletne vojne, ki so jo globoko zaznamovali raznovrstno nasilje, trpljenje in nasilno pretrgana človeška življenja, je vojna s svojimi posledicami živela naprej, življenje pa je izgubilo še veliko prebivalcev Slovenije. V prvi vrsti je žrtve terjal povojni obračun zmagovite strani oziroma novih oblasti s premagano protikomunistično oz. protipartizansko in kolaboracionistično stranjo, ki je bil hkrati povezan s komunističnim prevzemanjem oblasti. Zajel je predvsem s Koroške vrnjene in tudi doma aretirane domobrance in civiliste, ki so bili poslani zlasti v taborišči Teharje in Šentvid nad Ljubljano. Manjši del so izpustili, večino pa ubili na različnih moriščih (Kočevski Rog, več lokacij v širši okolici Celja itd.).

Eden od preživelih ujetnikov v taborišču Teharje je slikar in pisatelj Marjan Tršar, ki je bil kot civilni begunec vrnjen iz Vetrinja na Koroškem. Pred tem je preživel ustaški zapor v Zagrebu in fašistično taborišče Gonars. Leta 2000 je v knjigi z naslovom *Dotik smrti. Zagreb 1941, Gonars 1942, Teharje 1945* objavil pričevanja in risbe iz taborišč. Marjan Tršar: *Teharske barake (po spominu), lavirana perorisba, Ljubljana, 1980.* (Stalna zbirka poklonjenih del Marjana Tršarja v Zavodu Sv. Stanislava, Šentvid/Ljubljana).

Marjan Tršar: Obiranje uši, trstika, Teharje, 1945 (Stalna zbirka poklonjenih del Marjana Tršarja v Zavodu Sv. Stanislava, Šentvid/Ljubljana).

Nevenka Troha*

HRASTNIK V LETU 1942: TALCI IN NJIHOVE DRUŽINE

»... ker mene več domov ne
bo«: (Slavko Potisek, 15.
avgust 1942)

I. TALCI

Nemški okupator je na t. i. Spodnjem Štajerskem že 30. julija 1941 ustrelil prve pripadnike osvobodilnega gibanja, in to na Dobravi pri Brežicah deset pripadnikov Brežiške partizanske čete. Ker se je streljanje pripadnikov osvobodilnega gibanja prepletalo z določenimi elementi talstva, se je predvsem za te žrtve fašističnega nasilja uveljavilo ime talci. Kot vzrok za usmrčitve je okupator sprva navajal kršitev odredbe šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem Siegfrieda Uiberreitherja z dne 17. maja 1941, ki je predvidevala smrtno kazen za tiste, ki okupatorju ne bi izročili orožja in streliva. Od tretjega streljanja naprej, ko je bilo 24. avgusta 1941 v Mariboru ustreljenih deset talcev, so navajali tudi kršitev 1. in 2. člena odredbe, izdane 16. avgusta 1941, v kateri je 1. člen določal smrtno kazen za partizane in sodelavce odporniškega gibanja, ali za vsakogar, ki bi se udeležil sestanka odbora

* Pomoč pri pregledu podatkovne baze Smrtne žrtve, INZ Marta Rendla.

OF, ki bi partizanom nudil bivališče, jih preskrboval z živili ali jih na kakršenkoli način podpiral. 2. člen pa je poleg vsebine odredbe z dne 17. maja še dodajal, da bo s smrtno kaznijo kaznovan vsakdo, ki bo sodeloval pri sabotajah.¹ Ta odredba, ki je bila posledica uspešnega razvoja osvobodilnega gibanja na slovenskem Štajerskem, ni citirana na nobenem od razglasov, s katerimi so objavljali imena ustreljenih, je pa navedena v odločbah o smrtni kazni. So pa nemške okupacijske oblasti na razglasih, ki jih je podpisoval šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem, Uiberreither, navajale, da so usmrtitve izvršene iz povračilnih razlogov, pogosto po izvedenih partizanskih akcijah, v katerih je padel kak pripadnik ali sodelavec okupatorjevega aparata.² Najbolj neposredno je skupinske usmrtitve političnih jetnikov kot maščevanje in povračilne ukrepe označil komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Otto Lurker, ki je na štabnih pogovorih 12. novembra 1941 izjavil: »Kot povračilni ukrep za zadnje dogodke je bilo zopet ustreljenih trideset oseb.«³ Tudi zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl je v svojih dopisih, s katerimi je zahteval streljanje talcev, ta streljanja označeval za povračilne ukrepe.⁴

Zaprte politične osumljence na smrt ni obsodilo sodišče, temveč je na podlagi predlogov referentov Gestapa o tem odločal komandant varnostne policije in varnostne službe, o pomilostitvi šef civilne uprave.⁵ Talcem so bile odločbe o smrtni kazni prebrane tik pred ustrelitvijo. Otta Lurkerja, ki je bil do marca 1943 komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem, so po vojni aretirali zavezniki in izročili jugoslovanskim oblastem. 29. marca 1949 ga je Vojaško sodišče v Ljubljani obsodilo na smrt z obešanjem, kazen pa je bila izvršena 20. aprila isto leto. Na zaslišanju je na vprašanje preiskovalca UDV, kdo je bil odgovoren za streljanje talcev, odgovoril: »Za izvršena streljanja sem odgovoren jaz, razen za prvo v Krškem in za zadnji dve streljanji, ki ju je ukazal Rösener.«⁶ Kolikor se spominjam, je znašalo število ustreljenih okoli 900. Obsodbe teh ljudi sem tudi sam podpisal. /.../ Kazenske oddelke za politične zapornike smo sestavljali jaz, dr. Swoboda in dr. Schweiger. Zapornike so pripeljali pred nas, ko so bili seznanjeni z vnaprej pripravljeno obsodbo. Samo v primeru nejasnosti je bil akt vrnjen Gestapu v ponovno obdelavo. Pripeljani so bili vsi zaporniki, za katere sem določil ustrelitev. Smrtne obsodbe so bile izvršene še isti dan. Sodišče

1 Ževart, Talci in njihova poslovilna pisma, str. 454.

2 Prav tam, str. 455.

3 Mišljeno je streljanje 30. oktobra 1941 v Mariboru. Med ustreljenimi je bil tudi profesor glasbe in sekretar Pokrajinskega komiteja Komunistične partije Slovenije za severno Slovenijo Leo Novak. *Poslovilna pisma*, str. 61, 62, 72. Izjava Otta Lurkerja, prav tam, str. 18.

4 *Poslovilna pisma*, str. 19.

5 Prav tam, str. 15; Ževart, *Zbrana dela*, str. 449, 450.

6 Erwin Rösener, SS Obergruppenführer in generalleutnant policije, od oktobra 1944 do konca vojne vodja protipartizanskega štaba s sedežem v Ljubljani.

je sodilo zelo strogo in ljudje so bili obsojeni na smrt za malenkosti, na primer prispevek 50 pfenigov za OF. /.../ Ker sem smrtne obsodbe izrekal jaz, na njihovi osnovi pa so bili svojci ustreljenih izseljeni, sem bil odgovoren tudi za zaplembo njihovega premoženja.«⁷

V zadnjih trenutkih življenja so lahko talci svojim najdražjim napisali poslovilna pisma. Po 2. oktobru 1942, ko so v Mariboru ustrelili 143 talcev, pisanje poslovilnih pisem ni bilo več dovoljeno, zato so jih nekateri pisali skrivaj. Pisma so namreč dosegla ravno nasprotni učinek od tistega, ki ga je pričakoval okupator, namesto strahu so pri ljudeh budila upornost.⁸

Med nacistično okupacijo je bilo na t. i. Spodnjem Štajerskem ustreljenih skupaj 1939 talcev, med njimi 119 žensk. Ženske so streljali le v prvih dveh letih vojne, nato so jih pošiljali v koncentracijska taborišča. Leta 1941 je bilo ustreljenih skupaj 235 talcev, leta 1942 kar 926, leta 1943 82, leta 1944 287, leta 1945 382, datum pa ni znan za 27 talcev.⁹

II. HRASTNIK, TALCI

Hrastnik (občina obsega tudi kraje Dol, Turje in Marno, po popisu 1. junija 1941 je tam živelo 7800 prebivalcev) je 11. aprila 1941 okupirala nemška vojska. Vključen je bil v upravno enoto Spodnja Štajerska, v kateri je s Hitlerjevim dekretom že 14. aprila vodstvo prevzel kot šef civilne uprave Sigfried Uiberreither. V Hrastniku se je v letih pred okupacijo kakšnih 250 oseb opredeljevalo za Nemce. Tam so se naselili potem, ko so se večinoma kot kvalificirani delavci zaposlili v tamkajšnji steklarni in tudi kemični tovarni. Hrastniška organizacija Kulturbunda, štela je kakšnih 130 oseb, je bila tako za tisto v Mariboru, Celju, na Ptuj in Kočevju najmočnejša v Sloveniji.¹⁰

Že v noči na 18. april 1941 je bilo na osnovi seznamov, ki so jih pred vojno pripravljali tamkajšnji člani Kulturbunda, aretiranih 30 Hrastničanov, ki so bili odpeljani najprej v Laško in nato v Celje ter nazadnje v zapore v Maribor. Nove aretacije so bile v noči na 1. maj. Več teh zapornikov je bilo nato med 13. junijem in 5. julijem izgnanih v Srbijo. 17. julija 1941 pa je bilo aretiranih 12 Hrastničanov, ki so bili v skupini 251 jetnikov iz zaporov v celjskem Starem piskru, na gradu Borl in v Mariboru 23. avgusta deportirani v koncentracijsko taborišče Mauthausen. To so bili člani in simpatizerji Komunistične partije Slovenije, stari od 35 do 54 let, le sinova tudi aretiranega Adolfa Fuke Adolf in Stanko sta imela 22 in 18 let.

7 Prevod zaslišanja v: Selin, *Nič več strogo zaupno*. II., str. 119, 120.

8 *Poslovilna pisma*, str. 15; Ževart, *Zbrana dela*, str. 450

9 Seznam žrtev, INZ.

10 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 192.

Šest jih je tam umrlo, zadnji 7. januarja 1942, preživeli pa so bili v dneh od 24. do 26. februarja 1942 izpuščeni.¹¹

Do prvih večjih razkritij organizacij Osvobodilne fronte je prišlo jeseni in pozimi 1941/42. Tako je bila odkrita okrožna tehnika, ki je delovala v hiši Zagožanovih v Studencah, naselju med Hrastnikom in Trbovljami, in v kateri so od julija do razkritja novembra 1941 tiskali letake in tudi Slovenski poročevalec, Delo, razne brošure.¹² Njenega vodjo Martina Zagožana so skupaj s še 40 trboveljskimi aktivisti aretirali 18. novembra 1941.

Mesec dni kasneje, 19. decembra 1941, je po razkritju partizanskega oporišča na Gorah nad Hrastnikom prišlo do aretacij sodelavcev Osvobodilne fronte na Dolu pri Hrastniku in okolici. Takrat so bili aretirani Anton Bostič, Franc Šunta in Martin Orožen, januarja 1942 pa še Peter Šergan in Franc Makotar. Februarja 1942 pa je bil zaradi izdaje aretiran glavni organizator osvobodilnega gibanja v Hrastniku Gvido Pavlič. Za to, da je bil aretiran, so njegovi sodelavci izvedeli šele čez štirinajst dni. Ker je on sam ustanovil mrežo organizacij OF v Hrastniku in okolici, bi bile njegove izpovedi na zaslišanjih Gestapa lahko usodne. Lojze Ribič je v spominih zapisal: »Ko sem po njegovi smrti jaz prevzel hrastniško področje in navezal stike s posamezniki in organizacijo, ki jo je ustanovil on, sem ugotovil, da je bila organizacija popolnoma nedotaknjena, nihče od naših ljudi ni bil v tem času aretiran.«¹³

Sledila so streljanja. Tako so bili v Mariboru ustreljeni 18. februarja 1942 Anton Bostič, 21. marca Franc Šunta, 23. marca Peter Šergan in Martin Zagožan, 11. aprila Martin Orožen in 27. aprila Gvido Pavlič. Franc Makotar je bil ustreljen v Celju 7. julija 1942.

V delo organizacije OF so se vse od njene ustanovitve v Hrastniku vključili številni mladi. Ti so se skupaj z mladimi iz Celja, Savinjske doline, Trbovelj in Zagorja v začetku julija 1941 zbrali na Mrzlici nad Hrastnikom na neke vrste mitingu, na katerem so javno prepevali slovenske in uporne pesmi. Tudi oni so po napadu sil osi na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 napačno sklepali, da bo Rdeča armada v kratkem premagala Nemčijo.¹⁴ Lojze Ribič je med hrastniško mladino začel delovati oktobra 1941, ko je postal sekretar okrožnega komiteja

11 Prav tam, str. 193; Filipič, *Slovinci v Mauthausnu*, str. 77–83.

12 Več v: Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 197–208.

13 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 65, 66. Gvido Pavlič (18. 9. 1918, Hrastnik), član KPS od leta 1939. Delal je v Ljubljani in Zemunu. Po izbruhu vojne se je vrnil v Hrastnik, kjer je julija 1941 postal sekretar Okrajnega komiteja KPS in Okrajnega odbora OF za Hrastnik. Deloval je na območju Hrastnika, Dola, Marnega, Turja, Svete Jedrti, Rečice pri Laškem, Laškega, Rimskih Toplic, vse do Zidanega Mosta, in tam organiziral močne organizacije OF. V zimi 1941/42 je organiziral prezimovanje dela Revirske čete v vasi Plesko nad Hrastnikom, na Dolu, Turju in Rečici pri Laškem.

14 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 195, 196.

Skoja. Takrat so bili člani Okrajnega komiteja Skoja za Hrastnik Silva Cmok kot sekretarka, Olga Jenko, Zdenko Brun, Marta Babič in Lojzka Vabič. Na sestanke z njim in tudi z vodilnima organizatorjema osvobodilnega gibanja v Hrastniku Gvidom Pavličem in Sergejem Kraigherjem, na katerih so dobivali navodila za delo, so hodili po dva ali trije, in sicer v gozdiček smrek pri domu Marte Babič, na dom Jožeta Vabiča v vasi Prapretno nad Hrastnikom, in drugje. Pozimi 1941/42 je bila mladina zelo aktivna, pletli so nogavice, jopice, pripravljali toplo perilo za partizane, raznašali propagandno gradivo in trosili letake, zbirali denar, hrano in drug material, pa tudi izvajali manjše sabotaže, kot je bilo npr. nastavljanje trioglatih rezil na cesto med Hrastnikom in Trbovljami, da bi nemškimi avtomobilom raztrgali gume.¹⁵

Junija in julija 1942 je Gestapo aretiral več kot petdeset Hrastničanov, v veliki večini prav teh mladih aktivistov OF.¹⁶ Aretirani so bili po izdaji, začetnik katere ni ugotovljen. Med prvimi je bila aretirana Silva Cmok, ki je med zaslišanjem izdala sodelavce in bila nato izpuščena. Ozna jo je po koncu vojne aretirala, 4. julija 1945 je bila obsojena pred vojaškim sodiščem v Celju na zaporno kazen (višina kazni ni znana) in kmalu zatem izpuščena.¹⁷ Po izpustitvi je živela v Avstriji.

Aretirani so bili zaprti najprej v zaporih v Trbovljah (poimenovanih »pri Figabirtu«). Moški so bili v eni celici, ženske v drugi, petnajstletno Pavlo Zadobovšek pa so zaprli v drvarnico na dvorišču. Zasliševali so jih na sedežu tamkajšnje izpostave Gestapa. Čez nekaj dni so jih prepeljali najprej v zapore v Laškem in nato v zapore v Starem piskru v Celju ter nadaljevali z zaslišanji in zasramovanjem.¹⁸

Velika večina teh aktivistov OF je bila nato ustreljena v množičnih streljanjih talcev poleti in jeseni 1942 v Celju in Mariboru. Tako so 22. junija v Celju ustrelili pet Hrastničanov (Zdenko Brun, Janez Kandušer, Franc Koritnik, Franc Potisek in Rudolf Pušnik), 30. julija kar osemnajst (Ludvik Fajdiga, Alojz Grešak, Ervin Hadolin, Julijana Jenko, Karl Kauzer, Anton Kordun, Ignac Kumlanec, Rudolf Omerzu, Franc Pavlič, Karel Pucelj, Janko Ramšak, Ana Slokan, Stanislav Strožer, Franc Škoberne, Ferdinand Štuklaj, Alojzija Vabič, Karel Vastič, Rudolf Zupan) in 15. avgusta šestnajst (Marta Babič, Stanislav Gorenc, Justina Govejšek, Gašper Gričar, Franc Holc, Franc Kačič, Ernest Kovač, Ana Matek, Slavko Potisek, Janez Potušek, Rudolf Pušnik, Vid Senica, Alojz Skok, Stanislav Smolič, Ivan Tušek, Martin Zalezina). Med 143 talci, ki so bili ustreljeni 2. oktobra 1942 v Mariboru, pa je bilo šest Hrastničanov (Franci Grešak, Emil Hamershak, Janez Jagodič, Janez Potisek, Franc Pušnik, Miroslav Zalezina). Poleg tega je bil 24. julija 1942 pri Begunjah kot talec ustreljen komaj šestnajstletni mizarski vajenec Albin Kotnik.

15 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 31; izjava Pavle Zadobovšek avtorici.

16 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 217.

17 ARS, AS 1931, šk. 837. Seznam zaupnikov Gestapa, izpostava Trbovlje.

18 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 218–219; izjava Pavle Zadobovšek avtorici.

Skupaj je bilo tako leta 1942 ustreljenih 54 talcev iz Hrastnika.

Med njimi je bilo 29 mlajših od 25 let, dva, Albin Koritnik (rojen 12. februarja 1926) in Stanislav Smolič (rojen 25. avgusta 1924), sta bila ustreljena pred 18. rojstnim dnevom, štirje, Ana Matek, Franc Potisek, Ana Slokan in Franc Šunta, pa v nekaj mesecih po njem. Med ustreljenimi šestimi ženskami je bila Julijana Jenko stara petdeset let, Marta Babič in Alojzija Vabič sta jih imeli dvajset, Justina Govejšek devetnajst, že omenjeni Ana Slokan in Ana Matek pa osemnajst.¹⁹ Pavla Zadobovšek, rojena 22. februarja 1927, je bila najprej v zaprta v Trbovljah, nato v Celju in Mariboru. Na dan streljanja talcev 2. oktobra 1942 so jo iz celice že odpeljali v pritličje zaporov, a jo nato po temeljitem izpraševanju o dejanski starosti odpeljali nazaj v celico. Od tam so jo poslali v zapore na gradu Borl, od koder jo je oče po nekaj mesecih uspel rešiti in se je vrnila domov.²⁰

Ohranila so se poslovilna pisma nekaterih od teh talcev. Tako je ohranjeno pismo Antona Bostiča, ki je naslovljeno na starše in druge domače. Ohranjeno je pismo Petra Šergana, tudi to poslano staršem.²¹ Ohranilo se je pismo Martina Orožna, uglednega kmeta iz Turja nad Hrastnikom, poslano ženi, šestim mladoletnim otrokom in drugim domačim.²² Pismo Franca Potiska se je ohranilo v prepisu, ki ga je septembra 1942 naredila njegova sestra.²³ Ustreljena sta bila tudi njegova bratranca brata Slavko in Janez Potisek, medtem ko je bil njun brat Rudi v partizanih. Ohranili sta se tudi njuni poslovilni pismi. Slavko je med drugim zapisal: »Dragi domači! /.../ Po enem mesecu se Vam javljam, toda bodite hrabri in ne žalujte, ker mene več domov ne bo. Ne brigajte se zato saj enkrat itak mora človek umret jaz na ta ali oni način nisem prvi ne zadnji.« Janez pa se je v svojem poslovil tudi od svoje niti dvoletne hčerke Zlatke (Štefke). Janezova žena Štefka je bila aretirana skupaj z možem že julija 1942 in 30. avgusta 1942 deportirana v Auschwitz. Domov se je vrnila 12. junija 1943.²⁴

Ervin Hadolin je pisal materi, ki je marca 1943 umrla v taborišču Auschwitz.²⁵ Skupaj z njim je bil 30. julija ustreljen tudi Janko Ramšak, ki je pisal domačim: »Ko dobite to pismo, ni treba žalovati, ker vam odkrito povem, da se nisem bal umreti.«²⁶ V Auschwitzu so umrli oče, sestra in brat. Marta Babič se je v pismu poslovila od brata, sestre, očeta in matere, ki sta tudi umrla v Auschwitzu.²⁷ Isti dan je bil ustreljen tudi Franc Kačič, ki pa ni sodil v skupino aretiranih mladih

19 Seznam žrtev, INZ.

20 Izjava Pavle Zadobovšek avtorici.

21 *Poslovilna pisma*, str. 156, 157.

22 Prav tam, str. 186, 187.

23 Prav tam, str. 336, 337.

24 Prav tam, str. 427, 522, 523.

25 Prav tam, str. 364–365.

26 Prav tam, str. 376, 377.

27 Prav tam, str. 392, 393.

Hrastničanov, ampak je deloval na Dolu pri Hrastniku in je bil aretiran že maja 1942. Pismo je poslal ženi, šestmesečni hčerki in staršem. Žena je že leta 1942 umrla v Auschwitzu, hči Bertica, ki so jo ločili od matere, pa poleti 1943 v otroškem taborišču Regensburg.²⁸ Ohranjeno je tudi pismo Franca Pušnika, ki ga je naslovil na ženo, ki je bila do septembra 1943 v raznih nemških taboriščih, in na starše.²⁹ Ustreljena sta bila tudi brata Martin in Miroslav (Slavko) Zalezina, mati in sestra sta umrli v Auschwitzu. Slavko je pred smrtjo med drugim zapisal: »Začudili se boste, ko boste brali, da sem ustreljen, toda ne smete jokati, kajti jaz umiram kot junak.«³⁰

III. SORODNIKI TALCEV IN PARTIZANOV

Nacisti so vse od avgusta 1941 izvajali represalije nad sorodniki partizanov in ubitih talcev. Pobudo zanje je dal politični komisar Štajerske domovinske zveze za Okrožje Celje Anton Dorfmeister, 27. februarja 1942 pa je njen zvezni vodja Franz Steindl poslal dopis okrožnim vodjem, vodjem I. in II. vodstvenega urada pri vseh okrožnih vodstvih in tudi nacionalpolitičnemu referentu v uradu šefa civilne uprave Helmutu Carstanjenu, v katerem jih je obvestil, da je prosil komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem, »naj sorodnike (v najožjem smislu te besede) ustreljenih, ki bi lahko s svojo navzočnostjo pomenili element vznemirjenja, na ustrezen način preselijo v stari rajh«.³¹

Iz Spodnje Štajerske so prvi transport sorodnikov partizanov in ubitih talcev izvedli 16. marca 1942, in sicer v taborišče Volkdeutsche Mittelstelle (VoMi)³² v Straubingu. Za njimi so poslali tudi njihove otroke.³³ Ostrejšo obliko so tovrstne deportacije do poletja 1942, potem ko se je spomladi tudi na slovenskem Štajerskem ponovno razmahnilo osvobodilno gibanje. Priprave so tekle že od junija, ko so pod vodstvom komandanta varnostne policije in varnostne službe Otta Lurkerja načrtovali aretacije kakšnih 800 oseb, ki naj bi jih tudi deportirali v taborišča VoMi. Načrt so spremenili, ker so dobili navodila Reichsführerja (Državnega vodje) SS in državnega komisarja za utrjevanje nemštva Heinricha Himmlerja, ki jih je izdal

28 Prav tam, str. 406, 407.

29 Prav tam, str. 526, 527.

30 Prav tam, str. 556, 557.

31 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 345.

32 Volkdeutsche Mittelstelle je leta 1936 ustanovila nacistična stranka kot centralo za finančne in politične povezave s volksdeutscherji v inozemstvu. Stranki je služila kot orodje za to, da je v svoje roke prevzela narodnostno politiko. Pomen organizacije je narasel v prvih letih vojne, ko je dobila nalogo, da v rajh in na zasedena območja preseli čim več volksdeutscherjev. V teh letih se je razrasla v ogromen aparat. Najprej je bila podrejena Hitlerjevemu namestniku Rudolfu Hessu, po izbruhu vojne pa Heinrichu Himmlerju. – Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 13–15.

33 Prav tam, str. 346.

25. junija, v katerih je zahteval, naj obe pokrajini (Gorenjsko in Spodnjo Štajersko, op. NT.) pomirijo, tako da vse osebe, ki so se pregrešile »zoper rajh« in podpirale partizane, strogo kaznujejo. Moške naj pobijejo, ženske aretirajo in jih odpeljejo v koncentracijska taborišča, otroke pa v rajh.³⁴

Ker je akcija dobila novo obliko, so jo na predlog šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko Siegfrida Uiberreitherja odložili in pod vodstvom Štajerske domovinske zveze začeli temeljito politično preverjanje tistih, ki naj bi jih aretirali. Po celomesečnem preverjanju sorodnikov partizanov in ubitih talcev so 29. julija 1942 na sestanku pri šefu civilne uprave Uiberraitherju sklenili, da bodo z aretacijami začeli prve dni avgusta. Do tedaj so natančneje določili kategorijo oseb, ki naj jih policija in orožništvo aretirata in pripeljeta v zbirno taborišče, ki so ga za ta namen uredili v I. (okoliški) osnovni šoli v Celju. Aretirali naj bi sorodnike, ki so živeli v skupnem gospodinjstvu z osebami: a) ki so bile ustreljene kot talci, b) za katere je dokazano, da so odšle v partizane, c) ki so padle kot partizani, in č) ki so bile ustreljene na begu.³⁵

Dne 3. avgusta zjutraj so policijski in orožniški oddelki začeli z aretacijami v celjskem in trboveljskem okrožju in do 6. avgusta, ko so akcijo v glavnem zaključili, v Celje prepeljali 1.262 oseb. Po preverjanjih so jih 293 izpustili. Ostale so razvrstili v tri skupine. Najprej so 6. avgusta odrasle moške od 18. do 55. leta prepeljali v celjsko mestno osnovno šolo, jih tam dokončno popisali in odredili za koncentracijsko taborišče Auschwitz. V celjski okoliški šoli pa so v noči na 9. avgust materam odvzeli otroke in nato oboje, moške in ženske, odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz Birkenau. Otroke, ki so jih pred tem rasno pregledali, so 10. avgusta odpeljali v osrednje zbirno taborišče organizacij VoMi in Lebensborna³⁶ v Frohnleitnu pri Gradcu, bolehnje in starejše od 55 let pa v razna taborišča za bolne in onemogle ljudi.

Podatki o številu odpeljanih otrok so različni. Po poročilu Anne Rath, nemške učiteljice iz Celja, ki je bila vodja pomožnega osebja in Nemškega Rdečega križa na transportu otrok iz Celja v Frohnleiten, je bilo na njem 430 otrok.³⁷ V Frohnleitnu so otroke razvrstili v posebne skupine in jih 18. in 19. septembra odpeljali v druga taborišča.³⁸ Samo ti otroci in tisti, ki so bili aretirani v noči na 15. avgust, ki so jih

34 Prav tam, str. 347, 350.

35 Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 53, 54.

36 Projekt Lebensborn (v prevodu Izvir življenja) je bil eden od različnih programov, ki jih je sprožil nacistični vodja Heinrich Himmler, da bi izvedli evgenične teorije Tretjega rajha o arijski rasi. Moto organizacije je bil: »Za nas je sveta vsaka mati, ki ima čisto kri.«

37 Poročilo Anne Rath z dne 17. 8. 1942 je v slovenskem prevodu objavljeno v Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 67.

38 To so bila taborišča: Saldenburg (otroci z začetnico priimka od A do J) in Kastl bei Amberg (začetnica priimka od T do konca abecede) pri Regensburgu, Fielshofen in Neustift pri Freisingu (začetnica priimka K in L), Metten-Himmelberg in Seligenporten pri Neumarktu (začetnica priimka L, M, N, v Seligenportnu tudi del P, R, S), Eisenstein (Železna Ruda) v takratnem češkem protektoratu (del z

tudi ločili od staršev, so bili določeni, da se popolno in dokončno vključijo v nemško skupnost, medtem ko so otroci kasnejših preseljevanj odšli v taborišča skupaj z drugimi družinskimi člani. Za nastanitev teh otrok je bila kot središče določena Bavarska z direktorijem v Bayreuthu. Dojenčke in otroke do treh let starosti so odpeljali prvotno v Mainburg v bližini Ingolstadta in nato v razne domove organizacije Lebensborn, kjer so bili na voljo nemškim družinam za posvojitev.³⁹

Tej največji akciji aretacij sorodnikov talcev in partizanov, izvedeni prve dni avgusta, je do srede junija 1943 sledilo še pet, a nobena ni bila tako obsežna. Preden so 15. avgusta 1942 popoldan v Celju ustrelili 95 talcev, so v noči na 15. avgust aretirali njihove sorodnike in jih odpeljali v zbirno taborišče v celjski okoliški šoli. Število aretiranih ni ugotovljeno. Tudi tokrat so otroke ločili od staršev, ki so jih 17. avgusta (po drugih podatkih 20. avgusta, op. NT) deportirali v taborišče Auschwitz,⁴⁰ otroke pa najprej v taborišče Frohnleiten in od tam v druga taborišča. Teh otrok je bilo verjetno več kot 170.⁴¹ V akciji, ki je bila 3. oktobra 1942, potem ko so 2. oktobra v Mariboru ustrelili 143 talcev, pa otrok niso več ločili od staršev. Družine so odpeljali najprej v Frohnleiten in nato v taborišče Weissmain pri Bayreuthu. V akciji, ki je bila 7. novembra 1942 in v kateri so aretirali 259 oseb, so odpeljali v taborišče Frohnleiten 61 družin s 170 družinskimi člani. V akciji, ki se je začela 10. marca 1943, potem ko so v Mariboru ustrelili 25 talcev, so 13. marca odpeljali v taborišče Frohnleiten kakšnih 160 ljudi. O zadnji, ki je bila 9. junija 1943, podrobnejših podatkov ni.⁴²

IV. HRASTNIK, SORODNIKI TALCEV IN PARTIZANOV

Tako kot drugje po Spodnjem Štajerskem so poleti 1942 aretirali sorodnike ustreljenih talcev in nekaterih partizanov iz Hrastnika. Kot je razvidno iz poročila Orožniške postaje Hrastnik z dne 6. avgusta 1942, je bilo 5. avgusta 1942 v Hrastniku aretiranih 96 oseb iz 29 družin. Aretacije so se začele ob 2.15 zjutraj in so potekale v treh skupinah. Do osmih so aretirali 43 oseb, do devetih še 37, preostalih 16 pa do dvanajstih, in jih nato odpeljali v zbirno taborišče v okoliško šolo v Celju.⁴³ Zbirno poročilo krajevnih skupin Štajerske domovinske zveze

začetnico priimka P, R, S). – Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 74, 75, 230, 231.

39 Prav tam, str. 231.

40 20. 8. 1942 naj bi v Auschwitz prispel transport 21 moških in 61 žensk. Podatek v: *Auschwitz-Birkenau*, str. 518, 530–532. Verjetno jih je bilo več, saj so nekatere osebe, ki so bile aretirane v noči na 15. 8., navedene na seznamu transporta 10. 8. 1942, op. NT.

41 Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 71.

42 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 351–353; Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 511–515; Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 231.

43 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 218. Faksimile poročila Žandarmerijske postaje Hrastnik, 6. 8. 1942.

za Okrožje Trbovlje navaja, da je bilo takrat iz celotnega okrožja aretiranih 420 družinskih članov, med njimi 98 otrok.⁴⁴

V nadaljevanju navajam talce in njihove družine kronološko, glede na datume ustrelitve.

Ob razkritju organizacije OF na Dolu pri Hrastniku je bil 17. decembra 1941 (po drugih podatkih pa januarja 1942) aretiran študent prava Anton Bostič, ki je bil ustreljen 18. februarja 1942 v Mariboru.⁴⁵ Očeta Franca in mater Marijo, ki sta živela v Suhadolu pri Zidanem Mostu, najdemo na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz 10. avgusta. Oba sta tam umrla, oče 17. novembra, mati pa 16. oktobra 1942.

5. avgusta 1942 so bili aretirani oče Franc, mati Marija in brat Jožef Petra Šergana, kmeta iz Turja nad Hrastnikom, ki je bil aretiran januarja 1942, po razkritju organizacije OF na Dolu in okolici in je bil ustreljen 23. marca 1942 v Mariboru. Brat je 10. februarja 1943 umrl v taborišču Auschwitz, kamor je bil kot edini od družine deportiran pet dni po aretaciji. Oče in mati sta bila v taborišču Buch na Bavarskem in sta preživela vojno. Na seznamu družinskih članov, ki ga je pripravil krajevni vodja ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidl, je naveden tudi brat Ferdinand, ki pa je bil takrat v vojnem ujetništvu.⁴⁶

Isti dan so aretirali šest članov družine Martina Zagožana, ki je bil tudi ustreljen 23. marca, in sicer mater, očeta, dva brata in dve sestri. V njihovi hiši v Studencah, naselju med Hrastnikom in Trbovljami, je od julija do razkritja novembra 1941 delovala okrožna tehnika, v kateri so, kot sem že omenila, tiskali letake in tudi Slovenski poročevalec, Delo, razne brošure.⁴⁷ Njenega vodjo Martina Zagožana, člana KPS, ki se tako kot sekretar Okrajnega odbora OF Hrastnik Guido Pavlič ob izbruhu vojne vrnil iz Zemuna v Hrastnik, so aretirali 18. novembra. Kot je 5. decembra 1941 poročal vodja izpostave Gestapa za Trboveljsko okrožje Georg Kramhöller, so v tehniki našli 750 letakov z napisom Odredbe komunističnega slovenskega osvobodilnega odbora Trbovlje, Hrastnik in Zagorje, petdeset izvodov Dela in petdeset nepopisanih matric ter veliko materiala za razmnoževanje.⁴⁸ V Auschwitzu je bil že 15. avgusta 1942, torej tik po prihodu, s puškinim kopitom ubit Martinov brat Anton. Tam je 14. decembra 1942 umrla tudi njuna mati Frančiška, ki je bila ob transportu stara že 56 let, že 19. novembra pa 21-letna sestra Kristina. Oče Anton (roj. 1878) je bil poslan v taborišče za ostarele in je vojno preživel. Prav tako sta vojno preživela oba,

44 Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 47.

45 Po drugih podatkih je bil aretiran januarja 1942, ker je podpiral Revirsko četo. – Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 430.

46 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru: Družina Petra Šergana, 13. 7. 1942.

47 Več v: Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 197-208.

48 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 42, 43.

ki sta bila v otroških taboriščih, in sicer ob aretaciji 13-letni Ivan ter 15-letna Stanislava, ki je navedena tudi na seznamu 29 otrok, ki so do 15. septembra, ko so bili še v Frohnleitnu, prejeli pismo.⁴⁹ Brat Franc Zagožan je konec junija 1942 šel v partizane in je tudi preživel vojno.⁵⁰

Martin Orožen in Franc Šunta sta delovala v Osvobodilni fronti že od poletja 1941. Kot piše v spominih Lojze Ribič, je bil Orožen napreden kmet, krščanski socialist in v kmečkem predelu Dola, Turja, Marnega in Gor zelo cenjen. S svojim vplivom je pripomogel, da je na tem območju takratni sekretar Okrajnega odbora OF in KPS za Hrastnik Guido Pavlič že julija 1941 lahko vzpostavil močno organizacijo OF. Pri Orožnovih je teden dni prezimovala tudi skupina partizanov Revirske čete, druga skupina, ki je bila prej pri kmetu Francu Zupanu na Prapretnem, pa se je nekaj časa zadrževala v Gorah na kmetiji Francetove matere Ivanke Šunta. Lojze Ribič, ki Franceta napačno imenuje Tone, je v spominih zapisal, da so oboji zelo lepo skrbeli za partizane, zlasti pa Franc, ki je sicer študiral v Ljubljani, takrat pa je bil doma in je bil zelo aktiven pri organizaciji tamkajšnjih kmetov in mladine vse do Šavne Peči in Zidanega Mosta. Ker pa je prišlo do izdaje, so se partizani morali kmalu umakniti.⁵¹ Po razkritju partizanskega oporišča je večja skupina policistov iz Radeč na domačiji pri Sv. Juriju 19. decembra 1941 aretirala Franceta Šunto, mater Ivanko, njeno sestro in Francetova mlajša brata in sestro. S pretepanjem in grožnjami so od njih poskušali izvedeti karkoli o partizanih in njihovih sodelavcih. Medtem ko so druge člane družine odgnali v Zidani Most in nato v Radeče, je del policistov Franceta odgnal proti Turju, kjer so po obkolitvi Orožnove domačije ponovili postopek s pretepanjem, saj je tudi Martin Orožen vztrajno zanikal kakršnokoli povezavo s partizani. Skupaj s Šunto so ga odgnali v trboveljske zapore.⁵²

Franc Šunta je bil ustreljen 23. marca, Martin Orožen pa 11. aprila v Mariboru. 5. avgusta je bilo aretiranih osem članov Orožnove družine, in sicer žena Marija, otroci Marjan, Martina, Ivanka, Peter, Marko in Marija, stari od dveh do dvanajst let, ter Martinova sestra Marija, ki je živela z njimi v skupnem gospodinjstvu. Kot je poročal krajevni vodja ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidl, so bili po posredovanju v nekaj dneh po aretaciji izpuščeni in so vsi preživeli vojno.⁵³

49 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam 29 otrok v Frohnleitnu, ki so dobivali pisma, 15. 9. 1942. Stanislavi je pisala Marija Strašek, sama pa je pisala Danijeli Bovchen (Povše?), Hrastnik. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza, 13. 7. 1942: Družina ustreljenega Martina Zagožna. V njem navaja, da so starša in bratje ter sestra znani kot delavni in pošteni ter politično ter moralno neoporečni.

50 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 202; Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 199, 207.

51 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 38.

52 Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 350.

53 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 9. 8. 1942. Pojasnilo na dopis s 5. 8. 1942. V njem se med drugim zahvaljuje za izpustitev Marije Orožen in njenih šestih otrok.

Tega, kdo je posredoval zanje, mi ni uspelo ugotoviti. Šuntova mati Ivana in teta Frančiška pa sta bili vse od decembra 1941 zaprti na gradu Borl in 30. avgusta 1942 deportirani v taborišče Auschwitz. Mati se je vrnila 5. avgusta 1944, a je kmalu po vojni umrla, teta pa je že 15. septembra 1942 umrla v taborišču. O tem, kaj se je zgodilo s petnajstletnim bratom Matevžem in sedemnajstletno sestro Frančiško, nimam podatkov. Vojno sta preživela.⁵⁴ Na seznamu v Auschwitzu umrlih Hrastničanov, za katere pa nimam podatkov o sorodstvu s Francetom Šunto, sta 53-letna Marija Šunta, ki je na seznamu transporta iz Maribora / Borla 30. avgusta 1942 in je v taborišču umrla novembra 1942,⁵⁵ ter 31-letna Marija Šunta, delavka. Tudi ona naj bi umrla novembra 1942 v Auschwitzu.⁵⁶

Iz družine Franca Makotarja, 42-letnega čevljarja iz Hrastnika, ki je bil ustreljen 7. julija 1942, so bili 5. avgusta 1942 aretirani žena in otroka. Žena Neža, ki je bila 10. avgusta deportirana v Auschwitz, je ena od redkih mater, ki se je vrnila domov. Vrnila sta se tudi ob aretaciji enajstletni sin Franc ter triletna hči Ljudmila, ki sta bila v otroških taboriščih.⁵⁷

22. julija 1942 so v Celju ustrelili pet Hrastničanov. 5. avgusta sta bila aretirana oče Herman in mati Jožefa talca Zdenka Bruna, 19-letnega ključavničarja in člana okrajnega odbora Skoja. Celotna družina je sodelovala v organizaciji OF v zgornjem Hrastniku, na njihovem domu je bila tudi javka za širjenje letakov in drugega materiala, ki so ga tiskali v tehniki Zagožanovih.⁵⁸ Za očeta in mater ni podatkov o tem, da sta bila poslana v taborišče, oba sta preživela vojno.⁵⁹ Isti dan je bilo po podatkih seznama 29 družin aretiranih pet članov družine talca Janeza Kandušerja, 21-letnega tesarja, medtem ko so na drugih seznamih navedeni samo štirje, in sicer mati Hedviga, brata Aleksander in Jožef ter sestra Marija. Tudi zanje ni podatkov o tem, da so bili poslani v taborišče in so vsi preživeli vojno.⁶⁰

5. avgusta 1942 je bilo aretiranih pet članov družine 20-letnega talca Franca Koritnika. Mati Alojzija je bila 10. avgusta deportirana v taborišče Auschwitz. Domov se je vrnila 15. junija 1945, maja 1945 pa se je iz taborišča Wostberg vrnil

54 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthu, 13. 7. 1942. V njem navaja, da sta bili Ivana in Frančiška Šunta aretirani decembra 1941 in sta zaprti na Borlu. Brat Matevž in sestra Frančiška, 23. 9. 1925, naj bi bila neoporečna. Frančiška naj bi načrtovala poroko z Rudolfom Bantanom, družina katerega naj bi bila prijazna do Nemcev.

55 *Auschwitz - Birkenau*, str. 533.

56 Prav tam, str. 533; Smrtne žrtve, INZ.

57 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthu, 3. 8. 1942.

58 Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 199.

59 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročilo krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. V njem ocenjuje, da sta aretirana starša politično in značajsko neoporečna.

60 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza, 13. 7. 1942: Seznam oseb, ki so bile aretirane v zadnjih treh tednih; Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthu, 3. 8. 1942; Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 16 navaja samo mater, brata Jožefa in sestro Marijo. Ni podatka, da so bili poslani v taborišče.

tudi oče Franc. Brat Karl in sestri Hilda ter Lidija, ob aretaciji stari sedemnajst, šestnajst in petnajst let, so bili v otroških taboriščih in so tudi preživeli vojno.⁶¹

V poročilu o aretacijah družinskih članov talcev, ki so bili aretirani 5. avgusta 1942, so tudi trije člani družine talca Franca Potiska, 18-letnega steklarja, ki je bil tudi ustreljen 22. julija 1942 v Celju. To so bili oče Franc, mačeha Franciška in njen osemnajstletni sin Martin, ki pa so bili po posredovanju krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla v nekaj dneh izpuščeni, ker naj ne bi podpirali osvobodilnega gibanja.⁶²

22. julija 1942 je bil ustreljen tudi 28-letni klepar Rudolf Pušnik. Njegove družine sicer ni na seznamu družin, ki so bile aretirane 5. avgusta, je pa njegova žena Lidija (Emilija) na seznamu transporta 10. avgusta iz Celja v Auschwitz, kjer je leta 1942 umrla. Sin Rudolf, desetmesečni dojenček, je bil odpeljan v otroško taborišče Frohnleiten. O njegovi nadaljnji poti ni podatkov, je pa preživel vojno. Na seznamu družinskih članov talcev, ki so ga pripravili krajevni vodje ŠDZ, so tudi mati in dva brata, ki pa niso bili aretirani, ker niso živeli v skupnem gospodinjstvu z ustreljenim.⁶³

Na seznamu 5. avgusta v Hrastniku aretiranih družin ni žene Jožeta Holeška Ane, ki je bil ustreljen 22. julija 1942, najdemo pa jo na seznamu transporta iz Maribora / Borla v Auschwitz 11. decembra 1942. Tam je umrla 1. junija 1943.⁶⁴

61 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam 29 otrok v Frohnleitnu, ki so do 15. 9. 1942 dobili pisma. Lidiji so pisale Elizabeta Tramte, Antonija Koritnik in Ana Grešak, Hildi je pisala Ana Grešak. Seznam št. 3 družin, ki so bile aretirane, za katere so posredovali, a še niso bile izpuščene. Brez datuma. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza, 13. 7. 1942: Seznam oseb, ki so bile aretirane v zadnjih treh tednih. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 3. 8. 1942. V njem navaja, da so bili oče in strica ustreljenega Matija in Mihael Koritnik vedno naklonjeni Nemcem

62 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis Alojza Trobiša krajevnemu vodji ŠDZ Hrastnik vzhod, 7. 8. 1942. V njem posreduje za njihovo izpustitev in poudarja, da so vsi tudi člani ŠDZ. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 8. 8. 1942. V njem sprašuje, kakšni so postopki za izpustitev tistih, ki niso podpirali osvobodilnega gibanja, npr. družina Franca Potiska. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 9. 8. 1942. Pojasnilo na dopis s 5. 8. 1942. Med drugim se zahvaljuje za izpustitev očeta in mačeha Franca Potiska, ki sta bila izpuščena 3 dni po aretaciji. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 27. 8. 1942. V njem navaja, da je bila po izpustitvi staršev aretirana sestra ustreljenega Olga Potisek, ki že 14 let ne živi pri starših, ampak pri trgovcu Lazniku. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 30 navaja samo očeta Franca in mačeho Franciško.

63 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza: Seznam aretiranih ali pobežlih oseb po celicah. Navaja, da je družina Pušnik v vseh ozirih neoporečna.

64 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza, 13. 7. 1942. Seznam oseb, ki so bile aretirane v zadnjih treh tednih. Navaja ženo Jožeta Holeška Ano, roj. Prašiček. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, brez datuma. V njem navaja, da ima žena Ana nezakonsko hčer, ki živi v Brestanici, ta pa ima 4 leta starega sina. Živa je še sestra Marija Fresl, ki je v vsakem pogledu neoporečna. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 12 navaja, da iz okraja Hrastnik iz družine Jožeta Holeška ni bil nihče odpeljan v taborišče.

Ker v Hrastniku ni imel sorodnikov, niso aretirali nobenega iz družine istega dne ustreljenega 21-letnega trgovskega nameščenca Filipa Grebenca.

Na dvorišču kaznilnice Stari pisker v Celju so 30. julija 1942 ustrelili kar osemnajst talcev iz Hrastnika, člane njihovih družin pa aretirali 5. avgusta. Po podatkih seznama aretiranih družin naj bi bila aretirana dva sorodnika 33-letnega občinskega nameščenca Ludvika Fajdige, v taborišče Tann pa je bila poslana samo mati Frančiška, ki se je domov vrnila junija 1945.⁶⁵ Tega dne je bil verjetno aretirana in nato izpuščena Ludvikova osemletna nezakonska hči Marija Deželak, ki je živela pri materi na Dolu. Ludvikov oče Jakob je umrl že leta 1920. Na seznamu družinskih članov sta navedeni tudi poročeni sestri, ki sta živeli drugje.⁶⁶

Tega dne je bil ustreljen tudi 32-letni rudar Alojz Grešak. Policisti so aretirali njegovo ženo Pavlo, ki je bila deportirana v Auschwitz, kjer je umrla 6. oktobra 1942.⁶⁷ Aretiran je bil tudi ob aretaciji sedemletni sin Dušan, ki je bil v otroških taboriščih in je preživel vojno.⁶⁸ 2. oktobra isto leto je bil kot talec ustreljen Alojzov brat Franc.

Iz družine 21-letnega talca Ervina Hadolina so bili aretirani oče, mati in sestra. Bil je član Skoja in je nameraval oditi v partizane, a mu je to preprečila aretacija Gvida Pavliča, po kateri je ostal brez povezave s terenom.⁶⁹ Oče Jože in mati Marija sta bila 10. avgusta deportirana v Auschwitz, kjer je mati umrla 2. marca 1943, oče pa se je avgusta 1945 vrnil domov. V Auschwitzu je umrl tudi tam rojeni Ervinov brat Jože. Takrat sedemletna sestra Milena je bila v otroških taboriščih in je vojno preživela. Na seznamu družinskih članov je tudi poročena Ervinova sestra Marija, ki je živela drugje.⁷⁰

Talka Julijana Jenko je bila ob ustrelitvi 30. julija 1942 stara petdeset let. Mož Metod je bil aretiran 5. avgusta, pet dni kasneje deportiran v Auschwitz, kjer je umrl že 17. septembra isto leto. Na seznamu članov družine so tudi 21-letni sin Metod, študent, ki je stanoval v Ljubljani. Kot borec Ljubljanske brigade (10. slovenska narodna udarna brigada) je padel v spopadu z ustaši 15. decembra 1943

65 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam št. 3 družin, ki so bile aretirane, za katere je posredovalo vodstvo ŠDZ, a še niso bile izpuščene. Omenjajo, da njegova ostarela mati za početje sina ni vedela in jo je zelo prizadelo.

66 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942.

67 *Auschwitz – Birkenau*, str. 522.

68 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam št. 3 družin, ki so bile aretirane, za katere smo posredovali, a še niso bile izpuščene. Brez datuma; Politične ocene družin. V njem ocenjujejo, da je žena vsestransko neoporečna. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942.

69 Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 438.

70 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam št. 3 družin, ki so bile aretirane, za katere so posredovali, a še niso bile izpuščene. Brez datuma. Na seznamu sta le Marija in Milena. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. Poročila krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. V njem navaja, da sta starša neoporečna in da želi, da jih ne deportirajo v taborišče. Za sinovo delovanje nista vedela. Dopis krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza, 13. 7. 1942: Seznam oseb, ki so bile aretirane v zadnjih treh tednih.

v Vrbovskem. Takrat 18-letna hči Olga, dijakinja in članica Skoja, se je 29. junija 1942 pred aretacijo rešila z odhodom v ilegalno. Bila je partizanka in politična delavka na Koroškem, med drugim članica Pokrajinskega poverjenišтва Skoja za Koroško. Kot edina v družini je preživela vojno.⁷¹

Tudi oče Friderik, mati Antonija in sestra Friderika, 19-letnega talca Karla Kauzerja, so bili aretirani 5. avgusta in 10. avgusta 1942 iz Celja (oče po drugih podatkih 30. avgusta z Borla) deportirani v taborišče Auschwitz. Tam je bil oče ubit že 16. septembra 1942, medtem ko sta se mati in sestra vrnili domov, prva 24. maja 1944, druga pa 14. avgusta 1945.⁷²

Nemška policija je 5. avgusta aretirala mater in tri brate še ne 21-letnega talca Antona Korduna. Oče je umrl že pred vojno. Mati Antonija je bila 10. avgusta deportirana v Auschwitz, domov se je vrnila 29. julija 1945. Brata Gvido, ob aretaciji star sedemnajst let, in Julij, star trinajst let, sta bila v otroških taboriščih, medtem ko brat Srečko (roj. 1927) verjetno ni bil aretiran in je po podatkih ŠDZ živel na drugem naslovu. Na seznamu je tudi poročena sestra Ljudmila.⁷³

Prav tako 30. julija 1942 ustreljeni 23-letni steklar Ignac Kumlanc je bil vdovec, saj je žena Zora umrla, verjetno na porodu sina, ki se je rodil 14. februarja 1942. 5. avgusta 1942 so bili aretirani oče Ivan, mati Marija, brat Vilijem, sestra Katarina in sin Miroslav. Štirje so bili 10. avgusta 1942 iz Celja deportirani v taborišče Auschwitz, kjer je oče umrl 12. oktobra 1942, mati 24. novembra isto leto, 18-letni brat Vilijem, ki je bil težko bolan na pljučih, je bil ubit že 15. avgusta. Taborišče je preživela sestra Katarina, ki se je vrnila domov 22. junija 1945. Iz otroških taborišč se je vrnil tudi Ignačev sin Miroslav.⁷⁴

Talec Rudolf Omerzu, 31-letni čevljarški pomočnik, v Hrastniku ni imel sorodnikov. Sezname, ki so jih pripravili krajevni vodje ŠDZ, sicer navajajo

71 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin; Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942.

72 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam št. 3 družin ki so bile aretirane, za katere smo posredovali, a še niso bile izpuščene. Brez datuma; Politične ocene družin. Navajajo, da očetov predstojnik ocenjuje, da je zelo dober in zvest delavec, družina pa je v vseh ozirih neoporečna. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942.

73 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam otrok v Frohnleitnu, ki so do 15. 9. 1942 dobili pisma. Juliju sta pisali Mici Gračner in Milka Cizerle; Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 20 navaja, da so bili 5. 8. 1942 poslani v taborišče mati Antonija in brata Gvido ter Julijan, ne pa tudi Srečko, ki je po teh podatkih živel na drugem naslovu; Politične ocene družin; Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942.

74 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam št. 3 družin, ki so bile aretirane, za katere smo posredovali, a še niso bile izpuščene; Politične ocene družin. Za očeta navajajo, da je bil že v času Avstrije član Deutschen Turnverein in je takšno prepričanje verjetno obdržal tudi v času Jugoslavije, zato so ga oblasti šikanirale. O družini ni znano nič neugodnega. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942; Dopis krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza, 13. 7. 1942: Seznam oseb, ki so bile aretirane v zadnjih treh tednih. V njem navaja, da o družini ni znano nič slabega.

njegovo ženo Marijo, niso pa imeli podatkov, kje živi. Oče je takrat živel v Krškem, mati pa je že umrla.⁷⁵

Aretirana je bila tudi žena Herta (Berta) 37-letnega talca Franca Pavliča in njen sin, trinajstletni Franc Čander. Žena, ki je bila sicer nemške narodnosti, je bila 10. avgusta deportirana v Auschwitz, od koder se je vrnila, sin pa je bil verjetno odpeljan v otroško taborišče. Na seznamu družinskih članov so še oče Valentin, mati Brigita, bratje Evald, Valentin in Ivan ter sestre Marija in Justina, ne pa tudi brat Guido Pavlič, sekretar Okrajnega odbora KPS in OF Hrastnik, ki je bil ustreljen 27. aprila 1942 v Mariboru. Nobeden od njih ni živel v skupnem gospodinjstvu s Francetom in niso bili aretirani.⁷⁶ Na seznamu družinskih članov Gvida Pavliča, ki jih je pripravila ŠDZ, pa sta navedena samo oče in mati.⁷⁷

5. avgusta 1942 so aretirali očeta, mater, dve sestri in brata 22-letnega talca Janka Ramšaka. Vsa družina je sodelovala v delu organizacije OF v zgornjem Hrastniku. Oče Matevž, sestra Ema in brat Vilijem so bili 10. avgusta iz Celja deportirani v Auschwitz, kjer je bil Vilijem ubit že 19. avgusta, oče 9. septembra, sestra pa je umrla 28. novembra 1942. 56-letno mater Jero so deportirali v taborišče Baumgarten, od koder se je vrnila avgusta 1945. Ob aretaciji sedemnajstletna Berta je bila v otroških taboriščih.⁷⁸ Na seznamu družinskih članov sta tudi Jankova devetmesečna nezakonska hči Magdalena, ki pa ni živela pri očetu, in osemletna deklica Marta Nihte (na nekaterih seznamih tudi navedena kot Ramšak), usoda katere ni znana. Vojno sta preživel.⁷⁹

30. julija 1942 je bil ustreljen tudi 21-letni rudar Karel Pucelj. 5. avgusta naj bi bila aretirana dva člana njegove družine, po drugih podatkih pa le mati Cecilija. Oče je umrl pred vojno. Mati je bila 10. avgusta iz Celja deportirana v Auschwitz, domov se je vrnila 20. maja 1944. Na seznamu družinskih članov so še sestre Ana, Leopoldina in Katarina ter brat Anton, ki so živeli drugje.⁸⁰

Isti dan kot Pucelj je bila v Celju ustreljena 18-letna delavka v steklarni Ana Slokan, članica Skoja in dekleta partizana Revirske čete ter političnega aktivista iz

75 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942.

76 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem, 4. 8. 1942. Po nekaterih podatkih naj bi bila žena, ki je bila znana kot zelo skrbna in politično ni bila sumljiva, noseča.

77 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 28 navaja mater Brigito in očeta Valentina, ki živita na istem naslovu. Ni podatka, da sta bila poslana v taborišče.

78 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam otrok v Frohnleitnu, ki so do 15. 9. 1942 dobili pisma. Berti je pisala Alojzija Čebin.

79 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. V njem navajajo, da so bili oče in sinovi dobri delavci, kot takšne so bile znane tudi mati in hčere. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götz. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 37 navaja samo očeta, mater, brata Viljema in sestre Jero ter Berto. Vsi so bili poslani v taborišče.

80 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. Imeli so podatke, da mati Karla Puclja za sinovo delovanje ni vedela.

Trbovelj Franceta Kralja, s partizanskim imenom Cink. Njun sin France, rojen leta 1941, je umrl 20. decembra 1941, prav tako je leta 1941 umrla Anina mati Ana. Policija je 5. avgusta aretirala šest članov družine, in sicer očeta, dva brata in tri sestre. Oče Franc in brat Franc sta bila 10. avgusta iz Celja deportirana v Auschwitz, kjer je bil oče ubit 9. septembra 1942, brat pa je taborišče preživel. Sedemnajstletna Zofija, petnajstletna Karolina (Dragica), desetletni Stanislav in devetletna Justina so bili poslani v otroško taborišče.⁸¹ Pepca Medved iz Raven pri Šoštanju je iz taborišč ohranila spominsko knjigo, v kateri so tudi zapisi Zofije⁸² in Dragice Slokan.⁸³

Iz družine Stanislava Strožerja, 24-letnega kovača, so bili 5. avgusta 1942 aretirani oče Anton, mati Marija in brat Ferdinand. 10. avgusta sta bila iz Celja v Auschwitz deportirana oče, ki je takrat imel 56 let, in brat. Oče je tam umrl 15. septembra, brat pa avgusta (po drugih podatkih 5. novembra) 1942. Mati je bila poslana v taborišče za ostarele in je vojno preživela. Ne seznamu družinskih članov so še sestre Ljudmila, Antonija, ki je živela v Gradcu, in Justina, ki je živela na Ptuju.⁸⁴

Žena 30. julija ustreljenega 37-letnega rudarja Franca Škoberneta Frančiška je bila aretirana že 23. julija 1942 in je bila 4. avgusta v zaporih Gestapa v Trbovljah. Na njenem domu v vasi Prapretno je delovala javka za vodilne revirske aktiviste OF in KPS. K njima se je 9. januarja 1942 zatekel tudi težko ranjeni partizan Revirske čete Stane Škrilin Nejče, ki je bil ranjen v napadu na skupino pri kmetu Prašnikarju na Sv. Planini nad Trbovljami in se je nato na njihovem domu tudi zdravil. Zanj je skrbel hrastniški zdravnik Roman Vidmar.⁸⁵ Frančiška Škoberne je bila iz zaporov na gradu Borl 30. avgusta 1942 deportirana v Auschwitz, kjer je umrla 15. januarja 1943. Francetov oče Mihael in mati Elizabeta sta umrla že pred vojno. Na seznamu družinskih članov sta tudi sestri Neža in Jožefina.⁸⁶

5. avgusta 1942 sta bila aretirana žena Angela in sin Miroslav 35-letnega talca Ferdinanda Štuklaja. Žena je bila 10. avgusta deportirana v Auschwitz, kjer je

81 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. Poročajo, da o družini ni znano nič neugodnega. Oče in sin sta bila dobra delavca, sestra Zofija je sama dobro vodila gospodinjstvo, ker je mati leta 1941 umrla. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 42 navaja očeta, dva brata in tri sestre, vsi poslani v taborišče.

82 Zapis Zofije Slokan: »Za vedno v spomin! Ljuba Pepca ne obupaj, trdno stoj, vedi, da tudi Tvoja prijateljica Zofi trpi s Teboj! Od Slokanove Zofike iz taborišča Spienshardt. 31. 5. 1943.« – Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 150.

83 Zapis Dragice Slokan: »V spomin! Tudi meni je sreča nekdanj sevala, jaz sem si radostne pesmi prepevala. Prišel je teman mi oblak neznan in zagrnil zvezdo sreče, Bog ve kam. Lager Spienshardt, 31. 5. 1943.« – Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 150.

84 AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. V njem sporoča, da sta oče in brat ustreljenega znana kot moralno neoporečna, o družini ni znanega nič slabega.

85 Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 364-369; *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 78, 111.

86 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. Po teh podatkih aretirana 26. 7. 1942.

umrla 11. novembra isto leto, takrat šestletni sin pa je bil v otroških taboriščih in je vojno preživel. Na seznamu družinskih članov, ki so živeli drugje, so tudi oče Karel, mati Frančiška in sestra Ljudmila.⁸⁷

Dvajsetletna Alojzija Vabič je delala na očetovi kmetiji v vasi Plesko nad Hrastnikom. Tudi oče je bil aktivist OF, v njegovem gospodarskem posloplju se je v zimi 1941/42 nekaj časa zadrževala manjša skupina partizanov Revirske čete.⁸⁸ Potem ko je bila 30. julija 1942 Alojzija ustreljena v Celju, so bili 5. avgusta aretirani mati, oče in trije bratje. Mati Frančiška, 21-letni brat Stanislav in 22-letni brat Srečko so bili 10. avgusta iz Celja deportirani v Auschwitz, kjer je mati umrla 7. novembra isto leto, Stanislav je bil ubit 6. septembra 1942, Srečko pa se je vrnil domov junija 1945. Oče Andrej je bil poslan v taborišče za ostarele in je vojno preživel kakor tudi petnajstletni Ivan, ki je bil v otroških taboriščih.⁸⁹ Iz številne družine Andreja in Frančiške Vabič so na seznamu družinskih članov tudi Alojzijina brata Franc in Jožef ter sestri Marija in Ana.⁹⁰

Iz družine 23-letnega rudarja Karla Vastiča so bili 5. avgusta 1942 aretirani oče Gašper, mati Pavla in brata Ivan ter Edvard. Oče in Ivan sta bila 10. avgusta deportirana iz Celja v Auschwitz, kjer je oče umrl 30. oktobra 1942, Ivan pa 17. januarja 1943. Mati Pavla je bila v taborišču za ostarele in je preživela vojno. Vojno je preživel tudi šestnajstletni Edvard, ki je bil v otroških taboriščih. Na seznamu družinskih članov sta še Karlov brat Miroslav in sestra Pavla.⁹¹

V Celju je bil 30. julija 1942 ustreljen tudi 23-letni rudar Rudolf Zupan. 5. avgusta 1942 so bili aretirani mati Frančiška, brat Martin in sestra Ljudmila, medtem ko naj bi bil oče Franc aretiran že 8. maja 1942 in 4. avgusta v policijskem zaporu na Ptuj.⁹² Kot piše Lojze Ribič, je na domu Zupanovih v vasi Prapretno nekaj časa prezimovala skupina partizanov Revirske čete, ki se je pred tem zadrževala pri kmetu Andreju Vabiču in Babičevih.⁹³ V Auschwitzu je brat umrl 24. septembra 1942, mati pa šele 3. decembra 1943. Verjetno je, da je podatek o datumu smrti napačen in je umrla decembra 1942. Oče je vojno preživel. Ob aretaciji sedemnajstletna sestra je bila v otroških taboriščih in se je vrnila.

87 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 49 navaja ženo in sina, oba poslana v taborišče.

88 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 38.

89 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 51 navaja očeta, mater in tri brate, vsi poslani v taborišče.

90 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. V njem navajajo, da družina ni bila vpletena v nič slabega, vsi so bili znani kot pošteni in delavni.

91 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. Poročajo, da o družini ni znano nič slabega. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 52 navaja očeta, mater in dva brata, vsi poslani v taborišče.

92 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 45 navaja samo očeta, mater in brata Martina, vsi poslani v taborišče.

93 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 38.

Na seznamu družinskih članov so še stari oče Anton Potočnik, šestmesečna nezakonska hči ustreljenega talca Kristina Potušek, brata Avgust in Ivan, sestra Frančiška Laznik, ki je bila 29. septembra 1942 v gestapovskih zaporih v Trbovljah,⁹⁴ in tudi brat Franc, ki je že deset let živel v Franciji.⁹⁵

V naslednjem streljanju talcev v Celju, ki je bilo 15. avgusta 1942 popoldan, je bilo ustreljenih 16 talcev iz Hrastnika. Tiste, ki so živeli z njimi v skupnem gospodinjstvu, so aretirali že v noči pred streljanjem, tako da so bili v času streljanja svojcev že v okoliški šoli v Celju. Gestapovci so jih nagnali na dvorišče, kjer so morali poslušati strele z dvorišča zaporov Stari pisker.⁹⁶

V noči na 15. avgust sta bila tako aretirana oče in mati 20-letne Marte Babič, članice okrajnega komiteja Skoja in aktivistke OF, Jožefa in Rudolf. Brez vednosti očeta Rudolfa in z mamino pomočjo je pri njih na seniku kakšnih sedem dni prezimovala manjša skupina partizanov Revirske čete.⁹⁷ Oče in mati sta bila 20. avgusta deportirana iz Celja v Auschwitz, kjer je mati umrla 13. novembra, oče pa 8. decembra 1942. Brat Rudolf, ki je takrat študiral montanistiko v Leobnu, se je, da bi rešil starše, prijavil v oborožene enote SS (Waffen SS). Vojno je preživel, prav tako jo je preživela sestra Milena, sicer tudi ona aktivistka OF, ki pa je v času aretacije staršev živela drugje.

Isto noč so bili aretirani tudi oče Jurij, mati Gabrijela, teta Marija in sestra Ida talca Stanislava Gorenca, enaindvajsetletnega ključavničarja. Vsi so bili poslani s transportom 20. avgusta v Auschwitz, kjer sta mati in teta umrli 13. decembra, oče pa neugotovljenega dne v letu 1942. Ida, ki je bila ob aretaciji stara devetnajst let, se je vrnila avgusta 1945.⁹⁸

Devetnajstletna uslužbenka na železnici Justina Govejšek je bila prav tako ustreljena 15. avgusta 1942. V noči pred tem sta bila aretirana oče Leopold in brat Rudolf, mati je umrla že pred vojno. Oče je v Auschwitzu umrl že 22. septembra 1942, štirinajstletni brat pa je bil v otroških taboriščih in je vojno preživel.

Kljub temu da je krajevni vodja ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidl večkrat posredoval za njihovo izpustitev, so bile žena in hčerki talca Gašperja Gričarja, ki so bile aretirane v noči na 15. avgust 1942, poslane v taborišče, in sicer žena Ivana 20. avgusta v Auschwitz, domov se je vrnila 14. aprila 1945, šestletna Milena

94 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 29. 9. 1942. V njem posreduje za Frančiško Laznik, za katero ne ve, zakaj je bila aretirana. Dodaja, da je vedno bila poštena in je dobro skrbela za družino.

95 ARS, AS 1631, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. V njem poročajo, da s političnega in moralnega vidika o družini ni znanega nič slabega. O tem, da je bil sin ustreljen, je oče izvedel iz razglasa.

96 Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 98–101.

97 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 38.

98 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročila krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. V njem navaja, da naj bi se ukvarjali s spiritizmom in zelo priporoča njihov izgon.

in enoletna Ivana pa v otroško taborišče.⁹⁹ Nekaj dni po aretaciji v noči na 15. avgust pa so bili izpuščeni oče Franc, mati Antonija, sestra Antonija Selan in svak Ludvik Selan talca Franca Holca.¹⁰⁰

Drugačna je bila usoda žene in hčerke Franca Kačiča, rudarja z Dola pri Hrastniku. Potem ko sta bili v noči na 15. avgust aretirani, je bila žena Berta 20. avgusta 1942 deportirana v Auschwitz, kjer je umrla že 24. oktobra isto leto, osem mesečna Bertica pa najprej v otroško taborišče Frohnleiten in nato v taborišče Regensburg, kjer je umrla 7. maja 1943.¹⁰¹

22-letni talec Ernest Kovač je imel številno družino, člani katere so tudi bili aretirani v noči na 15. avgust. Mati Ivana, brat Jože in sestra Ivana so bili 20. avgusta deportirani v Auschwitz, kjer je mati umrla že 24. septembra, brat 14. oktobra, sestra pa neugotovljenega dne v letu 1942. Tam je istega dne kot mati umrla tudi dojenčica, rojena v Auschwitzu. 68-letni oče je bil poslan v taborišče v Nemčijo, od koder se je vrnil avgusta 1945. Iz otroških taborišč sta se vrnila tudi ob aretaciji šestnajstletni Vid in enajstletni Karl.¹⁰²

Komaj osemnajstletna talka Ana Matek je živela z materjo in očimom. Oba, Terezija in Franc Medved, sta bila aretirana v noči na 15. avgust in nato v nekaj dneh verjetno izpuščena, saj zanju ni podatkov o taborišču. Vojno sta preživela.¹⁰³ Vojno so preživeli tudi vsi trije aretirani družinski člani Slavka Potiska, ki je bil

99 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru: Aretacija Gričar Gašperja, 17. 7. 1942. V njem se zavzema za Gašperja Gričarja in njegovo družino. Dopis okrožnega vodje ŠDZ H. Eberharthra krajevnemu vodji ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidlu, 20. 7. 1942; Dopis krajevnega vodje Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 18. 8. 1942; V njem prosi za izpustitev Gričarjeve žene in obeh hčerk. Dopis okrožnega vodje ŠDZ H. Eberharthra krajevnemu vodji ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidlu, 27. 8. 1942. Obvešča ga, da je bila družina v skladu z navodili o ravnanju s sorodniki banditov odpeljana v zbirno taborišče in da ni vložil zahteve za njihovo izpustitev. Dopis krajevnega vodje Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 27. 8. 1942. V njem navaja, da kljub njegovemu posredovanju niso bili izpuščeni Gričarjevi, starši Petra Šergana in Angela Štuklaj z otrokom. Novo posredovanje je poslal 29. 8. 1942. V njem sprašuje, zakaj je bila izpuščena Orožnova in Potiskova družina, ne pa tudi Gričarjeva. Dopis okrožnega vodje ŠDZ H. Eberharthra krajevnemu vodji Hrastnik vzhod Schmidlu, 2. 9. 1942. Pojasnjuje, da ni kriv, ker je posredovanje za družino Gričar prišlo prepozno in pred tem krajevni vodja ni dal tako pozitivne ocene, kot jo je kasneje. Po 48 urah posredovanje ni bilo več mogoče. Tudi ni vedel, kje so.

100 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis okrožnega vodje ŠDZ H. Eberharthra SS Obersturmfürerju (vodja enote, v vojaških činih je to nadporočnik) v zbirno taborišče Celje, 16. 8. 1942. V njem navaja, da je družina poštena in o sinovem delovanju dokazano nič ne vedo, zato naj jih izpustijo. Poročila krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. Tudi on zahteva, da jih izpustijo.

101 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročila krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. V njem navaja, da je bila žena popolnoma pod moževim vplivom in priporoča njeno deportacijo.

102 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. V njem navaja, da sta bila iz te družine aretirana že dva člana, eden pa je pogrešan. Priporoča deportacijo. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 22 navaja samo očeta Alojza, mater Ivano in brata Vida ter Karla.

103 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročila krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. Sporoča, da o njihju ni znanega nič politično ali značajsko oporečnega, zato pregon ni potreben. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 24 navaja mater Terezijo in očima Franca, ki sta bila 15. 8. 1942 poslana v taborišče.

tudi ustreljen 15. avgusta 1942. 60-letni oče Jožef in 62-letna mati Marija sta bila v taborišču Coburg, od koder sta se vrnila 11. avgusta 1945. Aretiran je bilo tudi devetnajstletni Slavkov brat Jože, za katerega ni podatka, v katero taborišče je bil poslan, in je tudi preživel vojno. Na seznamu družinskih članov, ki so sicer stanovali na istem naslovu, a ni podatka o tem, da so bili aretirani, sta še brat Rudolf in stara mati Marija Grabner.¹⁰⁴ 2. oktobra 1942 pa je bil v Mariboru ustreljen tudi poročeni Slavkov brat Janez.

Rudar Janez Potušek je deloval v OF vse od poletja 1941. Na njegovem domu je delovala javka za vodilne revirske aktiviste. V noči na 15. avgust 1942 je bila aretirana njegova številna družina, in sicer oče, mati, trije bratje in dve sestri. Oče Janez, mati Cecilija, 18-letni Martin, 21-letni Vinko ter 19-letna Danijela so bili 20. avgusta deportirani v Auschwitz, kjer je oče umrl septembra, mati 7. decembra, Martin in Vinko pa oktobra 1942. Taborišče je preživela samo Danijela, ki se je vrnila domov avgusta 1945. 16-letna Marija in 10-letni Filip sta bila v otroških taboriščih in sta tudi preživela vojno.¹⁰⁵

15. avgusta 1942 je bil v Celju ustreljen tudi 21-letni trgovski pomočnik Vid Senica. Njegov oče Vid in mati Ana sta bila sicer aretirana, a po nekaj dneh izpuščena.¹⁰⁶ Istega dne je bil ustreljen tudi 41-letni čevljar Alojz Skok, samski, rojen v Pečah pri Moravčah, ki je živel v Hrastniku. Podatkov o njegovih družinskih članih krajevne organizacije Štajerske domovinske zveze v Hrastniku niso imele.

Stanislav Smolič je bil ustreljen deset dni pred svojim 18. rojstnim dnevom. V noči na 15. avgust so bili aretirani oče, mati in dva brata. Oče Ivan in mati Marija sta bila deportirana v Auschwitz, kjer je oče umrl 30. decembra, mati pa 11. novembra 1942. Brata, 16-letni Karl in 13-letni Alojz, sta bila v otroških taboriščih in sta se vrnila domov.¹⁰⁷ V nekaj dneh po aretaciji pa je bila izpuščena družina talca Janka Tuška, in sicer oče Ivan, mati Marija, sestri, 20-letna Martina in 8-letna Marija ter stara mati Marija Fabenc.¹⁰⁸

104 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 32 navaja mater, očeta in brata Jožefa, ki so bili poslani v taborišče. Pri bratu Rudolfu in stari materi tega podatka ni. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. V njem navaja, da o njih ni politično in značajsko nič posebnega.

105 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. V njem navaja, da o aretiranih ni znanega nič posebnega.

106 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis okrožnega vodje ŠDZ H. Eberharthra SS Obersturmfürerju v zbirno taborišče Celje, 16. 8. 1942. V njem navaja, da sta starša Vida Senice naklonjena Nemcem in naj ju izpustijo. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. Tudi on piše, da sta starša nedolžna in naj ju izpustijo.

107 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. V njem sporoča, da jih je rasna komisija ocenila za rasno manjvredne in niso člani ŠDZ. Njihova deportacija je zaželena. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 43 navaja očeta, mater in dva brata, vsi poslani v taborišče.

108 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis okrožnega vodje ŠDZ H. Eberharthra SS Obersturmfürerju v zbirno

Nacisti so ustrelili tudi brata Martina in Miroslava Zalezino, prvega 15. avgusta v Celju, drugega 2. oktobra 1942 v Mariboru.¹⁰⁹ V noči na 15. avgust so bili aretirani njuna mati, oče in sestri. Mati Amalija in sestri Štefanija ter Martina so bile 20. avgusta deportirane v Auschwitz, kjer je mati umrla 7. januarja 1943, Štefanija pa 8. decembra 1942. Martina se je vrnila domov 14. avgusta 1945. Vrnil se je tudi oče Martin, ki je bil v taboriščih za ostarele.¹¹⁰

V skupini 143 talcev, ki so bili ustreljeni 2. oktobra 1942 v Mariboru, je bilo tudi šest Hrastničanov. Svojce so aretirali dan po streljanju. Tokrat otrok niso več ločili od staršev, ampak so celotne družine poslali najprej v taborišče Frohnleiten in nato v Waissmain.¹¹¹

2. oktobra 1942 je bil ustreljen 22-letni Franc Grešak, član Skoja, in brat 30. julija 1942 ustreljenega Alojza.¹¹² Medtem ko sta bila 5. avgusta 1942 aretirana Alojzova žena in sin, so bili 3. oktobra aretirani njuni mati, oče, brata in sestri, ki so živeli v istem gospodinjstvu s Francem, ne pa tudi z Alojzom. Mati Marija, oče Aleksander, brata Emil (Milan) in Ervin ter sestri Alma in Leopoldina so bili poslani v taborišče Waissmain, od koder so se vrnili februarja 1944, razen Alme, ki naj bi se vrnila šele 15. maja 1945. Na seznamu sorodnikov sta tudi brat Miroslav in sestra Marija Semenc, ki sta živela drugje in nista bila aretirana.¹¹³

Tega dne je bil ustreljen tudi učitelj Emil Hameršak, ki je skupaj z ženo Olgo aktivno deloval v organizaciji OF vse od poletja 1941.¹¹⁴ V poročilu s seznamom družinskih članov, ki ga je napisal krajevni vodja ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidl, ta ocenjuje, da je bil Hameršak vedno sovražno razpoložen do Nemcev, zato ga kljub njegovemu znanju nemščine ni hotel vzeti v službo v svoj urad. Veliko se je družil z mladino, zapostavljal pa je svoje poklicne kolege, ki so bili naklonjeni

taborišče Celje, 16. 8. 1942. V njem navaja, da je oče poznan kot Nemcem prijazen, bratranec ustreljenega je zaposlen na uradu varnostne službe (SD) in zahteva, naj jih izpustijo. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza. V njem piše, da so se starši ustreljenega dobro obnašali, da so zavzeti za Nemčijo in niso vedeli za sinovo delovanje, zato naj ostanejo v Hrastniku. Bratranec Pavel Tušek (30. 10. 1917) je zaposlen na uradu varnostne službe v Trbovljah.

109 ARS, AS 1631, šk. 42. Prepis seznama z imeni talcev in opisom krivde. V njem pišejo, da je pripadnik komunistov Kandušar obtoženemu dal denarni prispevek za bandite. Marca 1942 je od Silve Cmok dobil 2 letaka s komunistično vsebino, jih prebral in dal naprej. Vedel je tudi za zborovanje, ki ga je vodil Gvido Pavlič.

110 ARS, AS 1631, šk. 42. Poročila krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. V njem izjavlja, da se ne zavzema za njihovo izpustitev.

111 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 351–353; Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 511–515.

112 ARS, AS 1631, šk. 42. Prepis seznama z imeni talcev in opisom krivde. V njem navajajo, da je bil ovaden zaradi komunističnega delovanja in da je bil že od jeseni 1941 povezan s komunisti. Zbiral je živila in jih izročil Francu Jeranu. Banditu Pušniku je jeseni 1941 dal za OF 5 Reichsmark.

113 ARS, 31, šk. 42. Politične ocene družin. Poročilo komandantu SP in SD na Spodnjem Štajerskem Lurkerju, 4. 8. 1942. Dopis krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza, 13. 7. 1942: Seznam oseb, ki so bile aretirane v zadnjih treh tednih.

114 ARS, AS 1631, šk. 42. Prepis seznama z imeni talcev in opisom krivde. Navajajo, da je obtoženi sodeloval na komunističnih sestankih in bandite oskrboval z živili. Med drugim je podpiral idejo, da je treba razstreliti mostove.

Nemcem. Kot družinski člani so navedeni žena Olga, hči Helena in sin Bojan, ni pa podatkov o njihovi aretaciji. Vojno so preživeli.¹¹⁵ Vojno so preživele tudi žena Leopoldina in hčerki, ob aretaciji osemletna Gabrijela in nekajmesečna Marjana talca in komunista Janeza Jagodiča.¹¹⁶ Njegov brat Anton, dolgoletni član KPS, je bil aretirán že 17. julija 1941 in je 13. novembra istega leta umrl v taborišču Mauthausen. Poslane so bile v taborišče Frohnleiten in nato Waissmain, od koder so se vrnile avgusta 1945.¹¹⁷

Žena talca Janeza Potiska, predvojnega člana organizacije Sokol, Štefka, je bila aretirana skupaj z možem že julija 1942. Oba sta bila zelo aktivna v organizaciji OF. Na njenem domu, v isti zgradbi je stanovalo kakšnih osem policistov, so se včasih zadrževali vodilni aktivisti. Po napadu na vlečnico na Blatah decembra 1941 sta tako tam prenočevala Sergej Kraigher in Lojze Ribič.¹¹⁸ Janez je bil ustreljen 2. oktobra 1942 (brat Slavko že 15. avgusta), žena pa je bila 30. avgusta deportirana iz zaporov na gradu Borl v Auschwitz, od koder se je vrnila 12. junija 1943. Njuna hči Štefka (v očetovem poslovnem pismu Zlatica), rojena decembra 1940, ni bila aretirana, ker je zaradi aretacije obeh staršev v času akcij zajetja družinskih članov živela drugje.¹¹⁹ 2. oktobra 1942 je bil ustreljen tudi Franc Pušnik, član KPS in aktivist OF na Dolu. Njegova žena Ana je bila aretirana pred koncem septembra 1942 in poslana v taborišče, ni pa podatkov, v katero. Vojno je preživela¹²⁰ Starši in sestra Slavka Zalezine, člana Skoja, pa so bili aretirani že v noči na 15. avgust, saj je bil tega dne ustreljen Slavkov brat Martin.

V akciji zajetja družinskih članov, ki so jo v Hrastniku izvedli 5. avgusta 1942, je bilo aretiranih tudi nekaj družin partizanov, usode katerih navajam v nadaljevanju.

Že 10. avgusta 1941, v drugi skupini talcev (prvih deset talcev, partizanov

115 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik vzhod Schmidla okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 9. 8. 1942. Pojasnilo na dopis 5. 8. 1942. V njem navaja, da je Helena (Olga, op. NT) Hameršak hči Antona in Fani Draksler. O starših Emila Hameršaka nima podatkov. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 11 navaja ženo in hčerko, ni pa podatka, da sta bili poslani v taborišče.

116 ARS, AS 1631, šk. 42. Prepis seznama z imeni talcev in opisom krivde. V njem navajajo, da je obtoženi od približno 30 oseb v Hrastniku zbiral podporo za komuniste, ki so bili poslani v koncentracijsko taborišče, in ga izročil gostilničarju Senici. Bil je tudi član ene od celic komunistične osvobodilne fronte v Hrastniku.

117 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 29. 9. 1942. Piše, da je tudi žena z moralnega in političnega vidika sporna, zato naj jo skupaj z otrokoma deportirajo.

118 *Spomini revirskih sekretarjev*, str. 39.

119 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 29. 9. 1942. Piše, da se žena Štefka s hčerko Štefko, potem ko jo je policija odpeljala, ni več vrnila v Hrastnik. Seznam talcev in njihovih družinskih članov pod št. 31 navaja ženo Štefko, ki je v taborišču Auschwitz, in hčerko Štefko, ki pa živi v Hrastniku, a na drugem naslovu.

120 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 29. 9. 1942. Piše, da žena Ana sicer ni politično delovala, a kljub temu zanjo niso posredovali in zahteva, naj je ne izpustijo iz zbirnega taborišča.

Brežiške čete, so ustrelili 30. julija 1941 v Dobravi pri Brežicah) je bil med šestimi ustreljenimi v Miklavžu na Dravskem polju tudi Jožef Teršek, rojen 25. aprila 1920 v Hrastniku, trgovski nameščeneec, ki je živel na Ptujju. Njegov deset let starejši brat Franc, rudar, ki je živel v rojstnem kraju, je bil član KPS in se je že v začetku maja 1941 vključil v delo OF. Med drugim je vodil ustanovni sestanek odbora OF v Hrastniku.¹²¹ V partizane je odšel 26. decembra 1941, po partizanskem napadu na rudniško vlečnico na Blatah v Hrastniku. Nekaj dni kasneje, 5. januarja 1942, se je skupina desetih partizanov Revirske čete ustavila pri domačiji Franca Jagra, po domače Vrharja, pri Sv. Katarini nad Trbovljami. Bili so izdani in obkoljeni. Spopad je trajal več kot tri ure. Trem partizanom, ki so bili v hiši, se je uspelo umakniti, drugi, ki so bili v skednju, pa so na napad odgovorili z ročnimi bombami in streljanjem. Franc Teršek je odvrigel ročno bombo in se pogнал iz notranjščine skednja, a je padel zadet. Napadalci so nato zažgali skedenj, v katerem je zgorelo šest partizanov. Terška, ki je kazal znake življenja, so policisti privezali za roke in noge h kolu in ga odnesli v trboveljsko mrtvašnico, kjer je kmalu zatem umrl.¹²² Francetova žena Elza je bila aretirana 5. avgusta 1942, skupaj s še enim družinskim članom, verjetno otrokom, katerega identiteto nisem mogla ugotoviti. Elza Teršek je bila 10. avgusta 1942 iz Celja deportirana v taborišče Auschwitz. Domov se je vrnila junija 1945. Jožefov in Francetov brat Stanko Teršek, rudar, je odšel v partizane 4. novembra 1941. Bil je v skupini, ki je odšla proti Pohorju, a se je zaradi težkih zimskih pogojev vrnila v Hrastnik. V partizane je ponovno odšel isti dan kot France, 26. decembra 1941. Njegovo zamrznjeno truplo, ustreljen je bil v glavo, je odkrila in identificirala policijska patrulja 10. aprila 1942 na kolovozu na jugovzhodnem pobočju Javorja pri Sv. Planini in tam zagrebela. Vzrok njegove smrti ni pojasnjen.¹²³

Dne 5. januarja 1942 je v zgoraj opisanem spopadu pri Vrharju v skednju zgorel 18-letni partizan Oto Medved. V partizane je odšel 4. novembra 1941. Njegov oče Franc, dolgoletni komunist, je bil aretiran 17. julija 1941 in poslan v taborišče Mauthausen, kjer je umrl 2. novembra 1941. Na seznamu žrtev najdemo tudi Franca Medveda, rojenega 22. februarja 1906 v Šmartnem pri Litiji, ki je živel v Hrastniku. V taborišče Auschwitz je prišel s transportom iz Celja 10. avgusta 1942, kar pomeni, da je bil verjetno aretiran kot družinski član partizana Ota Medveda. Ubit je bil 5. septembra 1942. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz 20. avgusta je tudi Terezija Medved, rojena leta 1897 v Hrastniku. Tudi

121 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 192.

122 Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 361–364.

123 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnege vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza, 14. 7. 1942: Družina ustreljenega Jožefa Terška. Dva brata sta pogrešana. V spopadu s policijo pod Mrzlico je bil verjetno ustreljen njegov brat. Mrtveca niso mogli identificirati. En brat je verjetno v Rajhu. – Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 529, op. 29.

ona je bila ubita že 5. septembra 1942. Lahko bi bila mati Ota Medveda, a po podatkih v seznamu žrtev je bila njegova mati Marija, rojena Poglajen. Terezija je tako verjetno njegova mačeha.¹²⁴

Dne 5. avgusta 1942 so bili aretirani mati, oče, sestra in brat partizana Vladislava Kotarja, ki je kot borec 1. štajerskega bataljona padel neugotovljenega dne leta 1942 pri Sveti Gori nad Zagorjem. Vsi štirje so bili 10. avgusta deportirani iz Celja v Auschwitz. Tam je mati Jožefa umrla 25. oktobra, oče Valentin 10. decembra, sestra Marija oktobra, že 6. septembra 1942 pa je bil ubit brat Milan. Vojne tako ni preživel nihče iz petčlanske družine Kotarjevih.

V partizane je v skupini devetih Hrastničanov 4. novembra 1941 odšel Franc Kirn, s partizanskim imenom Boris. Tudi on je bil v skupini, ki je odšla proti Pohorju in se je zaradi težkih zimskih razmer vrnila v Hrastnik. Kot drugi je ponovno odšel v partizane 26. decembra 1941 in bil kurir 1. štajerskega bataljona. V noči na 22. avgust 1942 so v bližini Trbovelj orožniki streljali na skupino petih partizanov. Kirn je bil ranjen, prijet, gestapovci trboveljske izpostave so ga tudi zaslišali. Umrl je ob desetih dopoldne istega dne med operacijo v trboveljski bolnišnici.¹²⁵ Že pred njegovo smrtjo so bili 5. avgusta 1942 aretirani oče Srečko, mati Katarina in brat Stanislav. Mati je bila v taborišču za ostarele nekje na Bavarskem in se je vrnila avgusta 1945, za očeta, rojenega 1869, ni podatkov o taborišču, medtem ko naj bi bil brat po nekaterih podatkih aretiran šele 3. oktobra 1942 in poslan v taborišče Waissmain, od koder se je vrnil februarja 1944.¹²⁶

19-letni partizan Franc Višnar s partizanskim imenom Cankar je odšel v partizane marca 1942. Tudi on je bil kurir in je težko ranjen v bližini gradu Gamberk pri Zagorju 30. avgusta 1942 med napadom na skupino, v kateri so bili poleg njega še sekretar Okrajnega odbora KPS in odbora OF Zagorje Polde Knez, Franc Kralj in članica pokrajinskega vodstva OF Vera Šlander. Da bi se

124 *Auschwitz – Birkenau*, str. 518, 532.

125 ARS, AS 1621, šk. 26. Poročilo Orožniškega okrožja Trbovlje Komandantu orožništva na Spodnjem Štajerskem, 25. 8. 1942; AS 1631, šk. 42. Seznam oseb okraja Hrastnik, ki so bile ustreljene zaradi veleizdaje, pod št. 19 navaja tudi Franca Kirna; Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 540, 541; Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 204.

126 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis okrožnega vodje ŠDZ Trbovlje H. Eberharthra SS Obersturmfürerju v zbirno taborišče Celje, 6. 8. 1942. V njem piše, da Stanislav Kirn ni kriv in naj ga izpustijo. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Göta okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 13. 8. 1942. Piše, da sta starša nedolžna, prav tako brat Stanislav. V drugem dopisu, ki je datiran na isti dan, pa navaja, da je 7. 8. k njemu prišel sin Srečka Kirna Adolf in povedal, da sta bila starša 5. 8. aretirana. Dal mu je tudi njune podatke, ki jih je poslal 10. 8. Franc Kirn je že drugič pobegnil 26. 12. 1941. Prvič naj bi šel v stari rajh iskat delo, a ga je Pavel Tušek pripeljal nazaj domov. Seznam št. 3 družin, ki so bile aretirane, za katere so posredovali, a še niso bile izpuščene. Brez datuma. Na seznamu sta samo Srečko in Katarina. Pišejo, da je Francetov oče glede delovanja svojega sina popolnoma nedolžen. Poročilo krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Göta. V njem navaja, da sta starša politično in značajsko neoporečna.

izognil aretaciji, se je pokončal z ročno bombo.¹²⁷ Dva člana njegove družine, oče in verjetno mati, sta bila aretirana 5. avgusta 1942 in po nekaj dneh izpuščena.¹²⁸

Dne 5. avgusta 1942 so bili aretirani oče, sestri in brat partizana Ludvika Mlinariča, s partizanskim imenom Ivanov. V partizane je odšel 4. novembra 1941 in je preživel vojno. 20-letna sestra Ivanka je bila 10. avgusta deportirana v Auschwitz, kjer je umrla 13. decembra 1942. Tam je leta 1943 umrl tudi šele sedemnajstletni brat Stanko. Aretirana sta bila tudi oče Martin, za katerega ni podatkov o taborišču, in mladoletna sestra Fanika, ki je bila najprej poslana v taborišče Frohnleiten in nato v taborišče Himmelberg.¹²⁹ Ohranil se je njen zapis v spominski knjigi Pepce Medved.¹³⁰ Na seznamu žrtev najdemo tudi Martina Mlinariča, rojenega leta 1914 v Hrastniku, ki je leta 1943 umrl v Auschwitzu. Lahko domnevamo, da je bil to Ludvikov brat, saj je imel isto ime kot oče. V Auschwitz naj bi bil leta 1943 prepeljan iz zapora ali drugega taborišča.

V Hrastniku so 17. avgusta 1942 aretirali še 30 oseb, ki so jih sumili sodelovanja z osvobodilnim gibanjem. V arhivu trboveljskega okrožja Štajerske domovinske zveze je ohranjen popis aretiranih in njihovih svojcev, ki ga objavljam v prilogi. Ti so bili čez nekaj časa izpuščeni, represivnih ukrepov pa niso izvajali niti proti njihovim sorodnikom. Sedem jih je kasneje na različne načine umrlo v partizanih (padli, bili ustreljeni, umrli zaradi zastrupitve), eden pa je umrl 7. aprila 1945 v taborišču Buchenwald.¹³¹

Naj navedem še dva primera, pri katerih pa ni šlo za ustreljene talce ali aretirane svojce. Po napadu na rudniško vlečnico na Blatah v Hrastniku sta v partizane odšla brata Franc in Vekoslav (Slavko) Bajda, rojena leta 1920 in 1924 v Hrastniku, oba rudarja. Slavko je padel (zgorel) v že omenjenem skednju domačije Vrhar 5. januarja 1942, brat Franc pa je štiri dni kasneje, 9. januarja 1942 pri kmetu Prašnikarju na Sv. Planini nad Trbovljami. Tam so se zgodaj zjutraj ustavili štirje partizani. Bili so izdani in okrog opoldneva napadeni. Med poskusom bega sta bila ubita Franc Bajda in Franc Žužman, ranjen pa Nande

127 Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 545, 546, 395.

128 ARS, AS 1631, šk. 42. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 16. 9. 1942. V njem pravi, da je bil zgoraj omenjeni (oče, op. NT) že prej znan kot Nemcem naklonjen in dober delavec: »Njegov sin Franc je z znanima komunistoma Mitnjakom in Maurerjem delal skupaj v rudniku«.

129 ARS, AS 1631, šk. 42. Seznam otrok v Frohnleitnu, ki so do 15. 9. 1942 dobili pisma. Faniki je pisala Fani Šuster, Prapretno. Dopis krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza okrožnemu vodji ŠDZ H. Eberharthru, 16. 9. 1942. Piše o očetu Martinu Mlinariču, ki naj bi bil politično in moralno neoporečen, dober delavec. Takšni so tudi njegovi otroci, razen pobegli Ludvik.

130 Zapis Fani Mlinarič v spominski knjigi: »V spomin! Kakor kapljica na veji življenja, naše zdaj visi, a ljuba Pepca, imej upanje na boljše dni. Kadar boš najboljše volje, spomni se na me, Tvoje sotrpinke Fanike Mlinaričeve. Himmelberg, 5. 1. 1943.« – Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 149.

131 ARS, AS 1631, šk. 42. Podatki krajevnega vodje ŠDZ Hrastnik zahod R. Götza.

Šuštar, ki je še isti dan umrl. Četrtemu partizanu, Stanetu Škrlinu, je ranjenemu uspelo pobegniti.¹³² Oba brata Bajda sta tako bila ubita v dveh tednih po prihodu v partizane. Podatkov, da bi bili aretirani člani njune ožje družine, ni.

Drug je primer Ivana Mitnjaka, rojenega 24. 4. 1897 v Krogu pri Murski Soboti, rudarja, člana KPS, s partizanskim imenom Bela Kun, in njegovega sina Ivana, rojenega 8. maja 1925 v Hrastniku, vajenca, s partizanskim imenom Jumbo. Oba sta odšla v partizane 26. decembra 1941, po napadu na rudniško vlečnico na Blatah v Hrastniku. Ivan Mitnjak starejši je zgorel v skednju kmeta Vrharja v že omenjenem spopadu 5. januarja 1942. Sin je bil borec Revirske čete 1. štajerskega bataljona. Na Čemšeniško planino so partizanom 12. marca 1942 prinesli večjo količino živeža, ki ga je intendant porazdelil med moštvo, da bi vsak nekaj nosil. Prespali so v koči. Naslednji dan se je izkazalo, da je Ivan Mitnjak Jumbo, ki je bil v začetku februarja že kaznovan s strogim ukorom, ker je brez potrebe streljal z brzostrelko, pojedel ves dodeljeni mu del kolektivnega živeža, menda sladkor. Komandir čete Rudi Knez Silas je pred zbranimi borci razložil, s čim se je Jumbo pregrešil proti partizanskemu zakonu, in ga »zaradi neposlušnosti in kraje« obsodil na smrt in ustrelil.¹³³ Žena in mati Marija Mitnjak ni bila aretirana. Krajevni vodja ŠDZ Hrastnik zahod R. Götz je julija 1942 poročal, da živi v Loki pri Zidanem Mostu.¹³⁴

V. UMRLI IN PREŽIVELI SORODNIKI

Tiste sorodnike, ki so jih z dvema transportoma avgusta 1942 prepeljali v Auschwitz, so tam, kot je razvidno iz zgoraj navedenih podatkov, v večini kmalu uničili. O tem je trboveljski okrožni vodja ŠDZ Heribert Eberharth 16. novembra 1942 poročal vodji zveznega urada Braumüllerju: »Velik odstotek teh izseljenih sorodnikov ustreljenih je v koncentracijskih taboriščih že umrl in skoraj vsak dan pride nekaj sporočil sorodnikom teh družin v trboveljskem okrožju, da je ta ali oni umrl. Na osnovi teh sporočil velik del prebivalstva meni, da niso umrli naravne smrti, temveč so jih naše oblasti kratko malo na neki način poslale v onostranstvo.«¹³⁵ Takšno razmišljanje je bilo popolnoma upravičeno, saj jih je med 58¹³⁶ v Auschwitzu umrlimi sorodniki talcev in partizanov kar 51 umrlo

¹³² Požun, *Trbovlje v NOB*, str. 364-369.

¹³³ Prav tam, str. 410.

¹³⁴ ARS, AS 1631, šk. 42. Poročila krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götz.

¹³⁵ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 353 (napačno navaja zveznemu vodji Steindlu); ARS, AS 1631, šk. 42. Pismo okrožnega vodje ŠDZ H. Eberharthra Braumüllerju, 16. 11. 1942: Družinski člani ustreljenih.

¹³⁶ V to številko nista všteti dve Mariji Šunta, rojeni 20. 11. 1911, in leta 1889, ki naj bi v Auschwitzu umrli novembra 1942. Zanju so podatki nepopolni in tudi ni ugotovljena povezava s Francetom

do konca leta 1942, med njimi dva dojenčka, rojena v taborišču, sedem pa v letu 1943, pet med januarjem in marcem. Med umrlimi leta 1942 so štirje umrli že avgusta, petnajst septembra in dvanajst oktobra 1942, torej vsaj enaintrideset umrlih v času med aretacijo in Eberharthrovim poročilom. Vsaj za tiste umrle avgusta in septembra 1942 lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so bili ubiti.

Vojno je preživelo le 18 v Auschwitz deportiranih članov družin talcev in partizanov iz Hrastnika. O usodi teh preživelih nimam podrobnejših podatkov, lahko pa iz pričevanj nekaterih drugih preživelih sklepam, da so bili, potem ko jim je uspelo preživeti leto v Auschwitzu, poleti 1943 premeščeni v delovna taborišča. Tam so bili življenjski pogoji boljši, imeli so tudi sicer omejeno svobodo gibanja. Spomladi 1944 so k njim začeli premeščati tudi otroke iz otroških taborišč.¹³⁷ Le nekaj se jih je vrnilo domov pred koncem vojne, večina pa med majem do septembrom 1945.

V razna taborišča je bilo odpeljanih tudi 14 starejših sorodnikov talcev in partizanov. Najstarejši Franc Šergan je bil rojen leta 1865. Vsi so vojno preživeli, večinoma pa so se tudi oni vrnili med majem in septembrom 1945.

V otroška taborišča je bilo iz Hrastnika po aretacijah družin 5. in 15. avgusta 1942 odpeljanih 34 otrok, ki so jih odvzeli staršem. Najprej so bili vsi odpeljani v otroško zbirno taborišče Frohnleiten pri Gradcu, kjer so ostali do 18. septembra 1942, nato pa v razna otroška taborišča. Med njimi je bilo devet sinov oziroma hčera, drugi pa so bili bratje in sestre ustreljenih talcev ali partizanov. Najmlajši med njimi je bil Miroslav Kumlanec, rojen 14. februarja 1942. Starša sta umrla v Auschwitzu. Le nekaj mesecev je bila starejša Bertica Kačič, rojena decembra 1941, ki je 30. julija 1943 umrla v taborišču Regensburg, mati pa že pred tem v Auschwitzu. Leta 1941 sta bila rojena še dva odpeljana otroka, Rudolf Pušnik 6. oktobra, Ivana Gričar pa 11. februarja. Drugi otroci so bili rojeni eden leta 1939, dva leta 1936, dva leta 1935, eden 1933, dva 1932, dva 1931, štirje 1929, eden 1928, pet 1927, pet 1926 in štirje leta 1925. Za Faniko Mlinarič datuma rojstva nimam.

Med 33 otroki, ki so se vrnili domov, jih je 15 ostalo brez obeh staršev, ki so bili ustreljeni ali so umrli v Auschwitzu. Med njimi sta tudi najmlajša, Miroslav Kumlanec in Rudolf Pušnik. Drugi so Miroslav Štuklaj (2. maj 1936), Dušan Grešak (12. september 1935), Justina (4. avgust 1933), Stanko (7. januar 1932), Karolina (10. april 1927) in Zofija (30. april 1925) Slokan, Filip (22. marec 1932) in Marija (6. marec 1926) Potušek, Alojz (12. junij 1926) in Karl (17. oktober 1926) Govejšek, Rudolf (20. marec 1928) in Berta Ramšak (28. maj 1925).

Šunto, ki je bil ustreljen 23. 3. 1942 v Mariboru.

137 Podrobna izpoved Pavle Kovačič iz Celja, matere dveh otrok, objavljena v: Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 194–212. Vsi trije so bili aretirani 4. 8. 1942, potem ko so ji 22. 7. ustrelili moža.

Dan po najbolj množičnem streljanju talcev v Mariboru, ki je bilo 2. oktobra 1942, so v Hrastniku aretirali devet (po drugih podatkih deset) družinskih članov ustreljenih, šest iz družine Grešak, tri iz družine Jagodič, in po nekaterih podatkih so aretirali tudi Stanislava Kirna. Kot sem že navedla, tokrat družin niso več ločili, ampak so jih skupaj odpeljali v taborišče Frohnleiten in nato v Waissmain pri Bayreuthu. Prvi so se vrnili v začetku leta 1944, drugi pa avgusta 1945. Med temi devetimi so bili trije mlajši od 18 let.

Podatkov o tem, kdaj so se vrnili domov ukradeni otroci, kot jih imenuje avtor knjige s tem naslovom Stane Terčak, nimam na razpolago. Zelo verjetno je njihova repatriacija potekala enako kot repatriacija drugih otrok, torej iz raznih taborišč preko repatriacijskih baz, ki so bile v več krajih v Sloveniji. Terčak navaja, da se je večina otrok vrnila v času od junija do prve polovice septembra 1945, manjše skupine pa tudi kasneje. Njihovo število ni ugotovljeno.¹³⁸

VI. SKLEP

Po podatkih popisa žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje je občina Hrastnik med aprilom 1941 in decembrom 1945 utrpela 676 žrtev, kar je 8,7 odstotka prebivalstva. Med njimi je največ partizanov, in sicer 238. Med 76 talci jih je bilo leta 1942 ustreljenih kar 54. Velika večina teh ustreljenih so bili mladi aktivisti OF, za katere se moramo vprašati, kaj jih je gnalo v upor, saj so vedeli za streljanja talcev na t. i. Spodnjem Štajerskem, ki so se vrstila vse od 30. julija 1941 naprej, pa tudi za deportacije v koncentracijska taborišča, saj je bila prva skupina Hrastničanov že julija 1941 deportirana v Mauthausen, preživeli pa so se vrnili februarja 1942. Morda je odgovor v odlomku iz pisma študenta prava Antona Bostiča, ki ga je napisal, tik preden je bil kot talec ustreljen 18. februarja 1942 na dvorišču mariborskih sodnih zaporov: »/.../Ni sicer lahko pustiti življenje, ki ga pravzaprav še pričel nisem; toda v nadi, da boste že vi in vsi poznejši rodovi živeli življenje vredno človeka, mi daje pogum, da sem pred smrtjo miren.«¹³⁹ To je bila torej zavestna odločitev za upor in zavedanje, da pri tem postavljaš na kocko svoje življenje.

Niso pa vedeli, da s tem postavljajo na kocko tudi življenja svojih najdražjih, saj tovrstne represije do poletja 1942 nemški okupator ni izvajal. Ti pa niso bili, vsaj večina njih ne, aktivni sodelavci osvobodilnega gibanja, ampak »klasični« civilisti, ki jih je represija dosegla zaradi sorodstvenih povezav. Skupaj je bilo tako

138 Terčak, *Ukradeni otroci*, str. 242–248.

139 *Poslovilna pisma*, str. 128, 129, faksimile str. 130, 131.

v Hrastniku aretiranih 166 družinskih članov talcev in partizanov, od dojenčkov do ostarelih. Kar 59 jih je umrlo v taborišču, od teh 58 v Auschwitzu.

To, kot je zapisal Edvard Kardelj v poročilu Titu 7. oktobra 1942, »strahovito nasilje«, je povzročilo, da je osvobodilno gibanje na slovenskem Štajerskem zastalo. Kardelj nadaljuje, da Nemci razglašajo: »Ali v vojsko ali boš ustreljen, če pobegneš, bo postreljena vsa tvoja družina. In tako Nemci v resnici tudi delajo. Pobijajo tako žene kot otroke prav množično. Očitno je, da hočejo v čim krajšem času uničiti narod sam.«¹⁴⁰ Med ljudi se je zato zalezal strah, ki ga je zaznal tudi komisar II. grupe odredov Dušan Kveder, ki je 14. novembra 1942 o položaju na Štajerskem poročal: »Razpoloženje prebivalstva. Bistven je skoraj fantastičen strah, politična neaktivnost mas, oportunistična predanost v usodo. Slika ni povsod enaka in je predvsem odvisna od okup. nasilja. /.../ V Savinjski dolini in revirjih ni nobene podpore partizanom, ki so navezani izključno na rekviz. akcije. V teh predelih lahko računamo, da vsak, ali v najboljšem slučaju skoraj vsak prebivalec naznani partizana, če pride k hiši ali ga sreča v gozdu. /.../ Vse se pusti odpeljati v Wehrmannschaft in v vojsko brez oklevanja. Sinovi govore: Če grem na vzhodno fronto, padem sam, familija ostane, če grem v partizane, pade vse familija.«¹⁴¹

Okupator je tako z brezobzirnim nasiljem, posledica katerega so bile tudi številne izdaje sodelavcev osvobodilnega gibanja, največkrat izsiljene z mučenjem, za nekaj časa uspel omejiti razvoj osvobodilnega gibanja na slovenskem Štajerskem. To je nov polet dobilo šele pomladi 1944.

Naj na koncu spomnim, da je vzporedno z množičnim streljanjem talcev in deportacijami njihovih svojcev na nemškem okupacijskem območju, v »italijanski Ljubljanski pokrajini« od 16. julija do 4. novembra 1942 potekala velika italijanska ofenziva, med katero je bilo ubitih ali so padli v boju, 1.610 oseb, med njimi 680 civilistov. Mnogi med njimi niso bili sodelavci osvobodilnega gibanja, kakor to niso bili prebivalci območja, s katerega so celotne družine internirali v taborišče na Rabu. Tam jih je umrlo 992.

140 Poročilo Edvarda Kardelja Titu, 7. 10. 1942. V: *Jesen 1942*, str. 17.

141 Poročilo Dušana Kvedra Centralnemu komiteju KPS, 14. 11. 1942. V: *Jesen 1942*, str. 318.

Družine (ležeče označeni so preživeli vojno):

Babič, Marta, oče Rudolf, mati Jožefa Bočko, 13. 3. 1922, Hrastnik, samska, nameščenka. Talka, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 sta bila aretirana oče in mati, in sicer:

Babič, Jožefa, roj. Bočko, oče Martin, 16. 10. 1896, Hrastnik (Plesko), poročena, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v taborišče Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 13. 11. 1942.

Babič, Rudolf, oče Franc, 16. 4. 1896, Hrastnik (Plesko), poročen, jamski nadzornik. Napačno je naveden na seznamu transporta iz Celja 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 8. 12. 1942.

Brat Babič, Rudolf, 8. 4. 1920, Hrastnik, je bil mobiliziran v nemško vojsko.

Sestra Babič, Milena.

Bostič, Anton, oče Franc, mati Marija Šunda, 28. 5. 1914, Suhadol pri Zidanem Mostu, študent prava. Talec, Maribor, 18. 2. 1942.

Oče in mati sta bila aretirana verjetno 4. ali 5. avgusta, in sicer:

Bostič, Franc, 1885, Hrastnik, poročen. Na seznamu transporta iz Celja v taborišče Auschwitz 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 17. 11. 1942.

Bostič, Marija, roj. Šunda, oče Karel, mati Marija Brečko, 28. 10. 1884, Turski les, poročena, gospodinja. Auschwitz, 16. 10. 1942.

Brun, Zdenko (Herman), oče Herman, mati Jožefa, 1. 3. 1923, Hrastnik, samski ključavničar. Talec, Celje, 22. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 sta bila aretirana oče in mati:

Brun, Herman, 7. 4. 1896, Hrastnik. Ni podatka o taborišču.

Brun, Jožefa, roj. Urbajs, 10. 3. 1897, Hrastnik. Ni podatka o taborišču.

Fajdiga, Ludvik, oče Jakob, mati Frančiška Petje, 10. 8. 1909, Hrastnik, samski, občinski nameščenec. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Na seznamu aretiranih družin je podatek, da sta bila 5. 8. 1942 sicer aretirana dva sorodnika, podatki so samo za mater. Oče Jakob je umrl že leta 1920.

Fajdiga, Frančiška, roj. Petje, 25. 10. 1870, Kamnik, vdova, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču Tann. Vrnila junija 1945.

Na seznamu sorodnikov so tudi nezakonska hči in sestri:

Deželak, Marija, 4. 12. 1934, živela pri materi na Dolu

Jerbašek, Pavla, 25. 1. 1897, Hrastnik, sestra, poročena, gospodinja.

Obradovič, Frančiška, 29. 1. 1903, Hrastnik, sestra, poročena, gospodinja.

Gorenc, Stanislav, oče Jurij, mati Gabrijela, 13. 9. 1921, Hrastnik, samski, ključavničar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati, teta in sestra:

Gorenc, Jurij, oče Jože, 11. 4. 1891, Hrastnik, strojnik. Napačno na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz 10. 8. 1942. Umrl Auschwitz, 1942.

Gorenc, Gabrijela, roj. Kastelic, oče Janez, 14. 9. 1896, Hrastnik. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 13. 12. 1942.

Gorenc, Marija, oče Jože, 29. 9. 1889, Hrastnik, samska. Umrla Auschwitz, 13. 12. 1942.

Gorenc (Rojnik), Ida, oče Jurij, mati Gabrijela, 10. 9. 1923, Hrastnik, šivilja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz 20. 8. 1942. Vrnila avgusta 1945.

Govejšek, Justina, oče Leopold, mati Ivana Šoverc, 20. 3. 1923, Hrastnik, samska, železniška nameščenka. Talka, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 sta bila aretirana oče in brat. Mati je umrla pred vojno:

Govejšek, Leopold, oče Franc, mati Marija, 21. 11. 1884, Hrastnik, vdovec. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrl Auschwitz, 22. 9. 1942.

Govejšek, Rudolf, oče Leopold, mati Ivana Šoverc, 20. 3. 1928, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Grebenc, Filip, 21. 3. 1921, Dobovec, samski, trgovski nameščenec, stanujoč Hrastnik. Talec, Celje, 22. 7. 1942.

V Hrastniku ni imel sorodnikov.

Grešak, Alojz, oče Aleksander, mati Marija Budna, 22. 4. 1910, Hrastnik, poročen, rudar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 sta bila aretirana žena in sin:

Grešak, Pavla, roj. Flisek, oče Andrej, 12. 6. 1911, Zagorje, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. Umrla Auschwitz, 6. 10. 1943.

Grešak, Dušan (Alojz), 12. 9. 1935, Hrastnik, učenec. V otroškem taborišču.

Grešak, Franc, oče Aleksander, mati Marija Budna, 17. 8. 1920, Hrastnik (Dol), samski, delavec, zelena izkaznica ŠDZ. Aretiran pred 4. 8. 1942. Brat talca Alojza Grešaka. Talec, Celje, 2. 10. 1942.

Dne 3. 10. 1942 so bili aretirani mati, oče, dva brata in dve sestri:

Grešak, Marija, roj. Budna, 16. 11. 1883, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču Waissmain. Vrnila 1944.

Grešak, Aleksander, 15. 7. 1877, Laško, poročen, upokojenec, zelena izkaznica ŠDZ.

V taborišču Waissmain. Vrnil 1944.

Grešak, Emil (Milan), oče Aleksander, mati Marija Budna, 25. 2. 1914, Hrastnik, samski, ključavničar, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču Waissmain. Vrnil 3. 2. 1944.

Grešak, Leopoldina, oče Aleksander, mati Marija Budna, 21. 9. 1916, Hrastnik, samska, delavka, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču Waissmain. Vrnila 20. 2. 1944.

Grešak, Alma (Ana), oče Aleksander, mati Marija Budna, 23. 3. 1923, Hrastnik, samska, trgovska pomočnica, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču Waissmain. Vrnila 15. 5. 1945.

Grešak, Ervin, oče Aleksander, mati Marija Budna, 13. 4. 1926, Hrastnik, samski, delavec, samski. V taborišču Waissmain. Vrnil januarja 1944.

Na seznamu sorodnikov sta tudi sestra in brat:

Grešak, Miroslav, oče Aleksander, mati Marija Budna, 16. 12. 1918, Hrastnik, poročen, zelena izkaznica ŠDZ.

Semenov, Marija, roj. Grešak, oče Aleksander, mati Marija Budna, 16. 11. 1907, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Gričar, Gašper, oče Gašper, mati Ana Blaznik, 13. 10. 1911, Hrastnik (Dol), poročen, kovač. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bile aretirane žena in hčerki:

Gričar, Ivana, roj. Kuhar, 6. 6. 1914, Turje. Aretirana 14./15. 8. 1942. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Vrnila 14. 4. 1945.

Gričar, Milena, oče Gašper, mati Ivana Kuhar, 17. 9. 1936, Turje. V otroškem taborišču.

Gričar, Ivana, oče Gašper, mati Ivana Kuhar, 11. 2. 1941, Turje. V otroškem taborišču.

Hadolin, Ervin, oče Jožef, mati Marija Šoher, 24. 8. 1921, Hrastnik, samski, steklar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani mati, oče in sestra:

Hadolin, Marija, roj. Šoher, oče Anton, mati Frančiška Oprešnik, 12. 4. 1898, Hrastnik, poročena, delavka, zelena izkaznica ŠDZ. Umrta Auschwitz, 2. 3. 1943.

Hadolin, Jožef, 21. 3. 1898, Hrastnik, poročen, pomožni delavec, zaščiteneec. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Vrnil avgusta 1945.

Hadolin, Milena, oče Jožef, mati Marija Šoher, 4. 4. 1935, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Hadolin, Jože. Dojenček, rojen v Auschwitzu, umrl 1942.

Na seznamu sorodnikov je tudi sestra:

Pirc, Marija, roj. Hadolin, oče Jožef, mati Marija Šoher, 13. 11. 1919, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Hameršak, Emil, oče Ivan, mati Pavla Eler, 25. 4. 1910, Ljubljana, poročen, učitelj (nameščenelec). Talec, Maribor, 2. 10. 1942.

Na seznamu družinskih članov žena, hči in sin, ni pa podatkov o njihovi aretaciji.

Hameršak, Olga, roj. Draksler, 13. 1. 1908, Hrastnik, poročena.

Hameršak, Helena, oče Emil, mati Olga Draksler, 19. 2. 1927, Hrastnik, Dol.

Hameršak, Bojan, oče Emil, mati Olga Draksler, 17. 2. 1940, Hrastnik, Dol.

Holc, Franc, oče Franc, mati Antonija Zupan, 31. 12. 1918, Hrastnik (Ojstro), samski, klepar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati, sestra in svak:

Holc, Franc, 3. 8. 1884, bolniški strežnik. Po nekaj dneh izpuščen.

Holc, Antonija, roj. Zupan, 4. 12. 1888, Hrastnik. Po nekaj dneh izpuščena.

Selan, Antonija, roj. Holc, oče Franc, mati Antonija Zupan, 19. 4. 1917, Hrastnik, poročena. Po nekaj dneh izpuščena.

Selan, Ludvik, 20. 9. 1914, Hrastnik, poročen. Po nekaj dneh izpuščen.

Holešek, Jože, oče Jakob, mati Terezija Pinter, 16. 3. 1905, Hrastnik, poročen, delavec. Talec, Celje, 22. 7. 1942.

Aretirana je bila žena, ni pa znan podatek, kdaj:

Holešek, Ana, roj. Prašiček, oče Karl, mati Ana Zvonar, 29. 12. 1901, Kozje, živi Hrastnik, šivilja. Na seznamu transporta iz Maribora in Borla v Auschwitz, 11. 12. 1942. Umrta Auschwitz, 1. 6. 1943.

Jagodič, Janez, oče Anton, mati Marija Gomilšek, 24. 12. 1909, Sv. Lenart nad Trbovljami, bivanje Hrastnik, poročen, rudar. Talec, Maribor, 2. 10. 1942.

Dne 3. 10. 1942 so bile aretirane žena in hčerki:

Jagodič, Leopoldina, roj. Žlak, 15. 1. 1909, Kočevje. V taborišču Weissmain. Vrnila 11. 8. 1945.

Jagodič, Gabrijela, oče Janez, mati Leopoldina Žlak, 5. 2. 1934, Hrastnik. V taborišču Weissmain. Vrnila 11. 8. 1945.

Jagodič, Marjana, oče Janez, mati Leopoldina Žlak, 21. 4. 1942, Hrastnik. V taborišču Weissmain. Vrnila 11. 8. 1945.

Jenko, Julijana, roj. Rotar, oče Gašper, mati Marija Dolžan, 16. 2. 1892, Moste pri Žirovnici, bivanje Hrastnik, poročena, gospodinja. Talka, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 je bil aretiran mož:

Jenko, Metod, oče Jožef, mati Marija Bočko, 21. 2. 1891, Hrastnik, poročen, uradnik, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10.

8. 1942. Umrl Auschwitz, 17. 9. 1942.

Na seznamu članov družine sta še hči in sin:

Jenko, Metod, oče Metod, mati Julijana Rotar, 21. 6. 1921, Hrastnik, stanujoč v Ljubljani, samski, študent. Partizan, 10. SNOUB Ljubljanska. Padel v spopadu z ustaši, Vrbovsko, 15. 12. 1943.

Jenko, Olga, oče Metod, mati Julijana Rotar, 24. 9. 1924, Hrastnik, samska, dijakinja. 27. 6. 1942 odšla v partizane.

Kačič, Franc, oče Franc, mati Katarina Učakar, 5. 3. 1915, Hrastnik (Dol), poročen, rudar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 sta bili aretirani žena in hči:

Kačič, Berta, oče Franc, 1. 7. 1919, Dol, poročena, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 24. 10. 1942.

Kačič, Berta, oče Franc, mati Berta, 12. 1941, Hrastnik. V otroškem taborišču Regensburg umrla 7. 5. 1943.

Kandušer, Janez, oče Romeo, mati Hedvika Draksler, 7. 10. 1921, Polzela, bivanje Hrastnik, samski, tesar. Talec, Celje, 22. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 naj bi bilo aretiranih 5 družinskih članov, na seznamu so samo 4, mati, dva brata in sestra:

Kandušer, Hedviga, roj. Draksler, 6. 1. 1898, zelena izkaznica ŠDZ. Ni podatkov o taborišču.

Kandušer, Aleksander, oče Romeo, mati Hedvika Draksler, 18 let. Ni podatkov o taborišču.

Kandušer, Jožef, oče Romeo, mati Hedvika Draksler, 10. 3. 1930, Šoštanj. Ni podatkov o taborišču.

Kandušer, Marija, oče Romeo, mati Hedvika Draksler, 23. 2. 1934, Šoštanj. Ni podatkov o taborišču.

Kauzer (Kavzar), Karl, oče Friderik, mati Antonija, 5. 11. 1923, Hrastnik, samski, električar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati in sestra:

Kauzer, Friderik, oče Ivan, mati Frančiška Malšek, 3. 8. 1897, Hrastnik, poročen, paznik, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Maribora in Borla v Auschwitz, 30. 8. 1942. Umrl Auschwitz, 16. 9. 1942.

Kauzar, Antonija, roj. Flis, 7. 1. 1899, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Vrnila 24. 5. 1944.

Kauzar, Friderika, oče Friderik, mati Antonija, 6. 12. 1921, Hrastnik, samska, hišna

pomočnica, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz 10. 8. 1942. Vrnila 14. 8. 1945.

Kirn, Franc, oče Srečko, mati Katarina, 25. 7. 1919, Hrastnik. Partizan, odšel v NOV 25. 12. 1941. Umrli za posledicami ran 22. 8. 1942 v bolnici v Trbovljah.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani mati, oče in brat:

Kirn, Katarina, 22. 10. 1883, Trbovlje. V taborišču na Bavarskem. Vrnila avgusta 1945.

Kirn, Stanislav, oče Srečko, mati Katarina, 29. 1. 1923, Hrastnik. Po nekaterih podatkih aretiran 3. 10. 1942, odpeljan v taborišče Waissmain, vrnil februarja 1944.

Kirn, Srečko, 4. 4. 1869, Trbovlje. Ni podatkov o taborišču.

Na seznamu sorodnikov tudi brat in svakinja:

Kirn, Adolf, oče Srečko, mati Katarina, 7. 10. 1913, Hrastnik.

Kirn, Matilda, roj. Šinkovec, 19. 4. 1920, Hrastnik.

Kordun (Kordon), Anton, oče Anton, mati Antonija Lampe, 25. 11. 1921, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani mati in trije bratje. Oče je umrl pred vojno:

Kordun, Antonija, roj. Lampe, 11. 6. 1892, Hrastnik, vdova, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Vrnila 29. 7. 1945.

Kordon, Gvido, oče Anton, mati Antonija Lampe, 5. 9. 1925, Hrastnik, zaščenec, samski, delavec v steklarni. Verjetno v otroškem taborišču.

Kordon, Julij, oče Anton, mati Antonija Lampe, 12. 2. 1929, Hrastnik, učenec. V otroškem taborišču.

Kordon, Srečko, oče Anton, mati Antonija Lampe, 21. 5. 1927, Hrastnik, zaščenec, samski, delavec v steklarni. Ni podatkov o taborišču.

Na seznamu sorodnikov je tudi sestra:

Cizerle, Ljudmila, roj. Kordun, oče Anton, mati Antonija Lampe, 10. 9. 1918, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Koritnik, Franc, oče Franc, mati Alojzija Tramte, 26. 7. 1922, Hrastnik (Dol), samski, tehnik. Talec, Celje, 22. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati, brat in sestri:

Koritnik, Franc, 4. 10. 1896, Hrastnik. V taborišču Wostberg. Vrnil maja 1945.

Koritnik, Alojzija, roj. Tramte, 1. 6. 1904, Hrastnik. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz 10. 8. 1942. Vrnila 15. 6. 1943.

Koritnik, Karl, oče Franc, mati Alojzija Tramte, 27. 1. 1925, Hrastnik. Verjetno v otroškem taborišču.

Koritnik, Hilda, oče Franc, mati Alojzija Tramte, 15. 4. 1926, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Koritnik, Lidija, oče Franc, mati Alojzija Tramte, 22. 4. 1927, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Kotar, Vladislav, oče Valentin, mati Jožefa Doberšek, 8. 1. 1921, Prapretno, Hrastnik. Partizan, borec 1. štajerskega bataljona, padel leta 1942 pri Sveti gori nad Zagorjem.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani mati, oče, sestra in brat:

Kotar, Jožefa, mati Amalija Doberšek, 28. 7. 1892, Hrastnik, poročena, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 25. 10. 1942.

Kotar, Marija, oče Valentin, mati Jožefa Doberšek, 14. 8. 1915, Hrastnik, samska, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrta Auschwitz, oktobra 1942.

Kotar, Milan, oče Valentin, mati Jožefa Doberšek, 8. 9. 1922, Hrastnik, samski. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 6. 9. 1942.

Kotar, Valentin, oče Matevž, mati Helena Zavrašek, 11. 2. 1890, Hrastnik, poročen, delavec. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 10. 12. 1942.

Kovač, Ernest, oče Alojz, mati Ivana Kavšek, 28. 12. 1915, Hrastnik (Dol), samski, sedlar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bili aretirani mati, oče, sestra in trije bratje:

Kovač, Ivanka, roj. Kavšek, oče Janez, mati Jožefa Gričar, 10. 8. 1894, Hrastnik, poročena, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 24. 9. 1942.

Kovač, Jože, oče Alojz, mati Ivanka Kavšek, 3. 2. 1921, Hrastnik (Dol), samski, sedlar. Na seznamu transporta iz Maribora in Borla v Auschwitz, 30. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 14. 10. 1942.

Kovač, Ivana, oče Alojz, mati Ivana Kavšek, 1923, Hrastnik. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 1942.

Kovač, Ivana, verjetno hči Ivane Kovač, rojena v Auschwitzu 1942. Umrta Auschwitz, 14. 10. 1942.

Kovač, Alojz, 22. 7. 1876, Šentjanž pri Sevnici. V taborišču za ostarele. Vrnil avgusta 1945.

Kovač, Vid, oče Alojz, mati Ivana Kavšek, 24. 5. 1926, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Kovač, Karl, oče Alojz, mati Ivana Kavšek, 21. 9. 1931, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Kumlanec (Kumlanc), Ignac, oče Ivan, mati Marija Martini, 16. 7. 1919, Trbovlje, bivanje Hrastnik, vdovec, steklar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Žena Zora Kumlanec, rojena Taufer, je umrla pred njegovo aretacijo.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati, brat, sestra in sin:

Kumlanec, Ivan, oče Ivan, 20. 6. 1891, Hrastnik, poročen, steklobrusilec. Zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 12. 10. 1942.

Kumlanec, Marija, roj. Martini, oče Ivan, 2. 8. 1889, Piran, nemške narodnosti, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 24. 11. 1942.

Kumlanec, Vilijem Adolf, oče Ivan, mati Marija Martini, 16. 6. 1924, Hrastnik, samski, brez poklica. Ubit 15. 8. 1942, Gradec, Avstrija.

Kumlanec (Gerhard), Katarina, oče Ivan, mati Marija Martini, 14. 4. 1920, Hrastnik, samska, uradnica na železnici, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Vrnili 22. 6. 1945.

Kumlanec, Miroslav, oče Ignac, 14. 2. 1942, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Makotar (Mokotar), Franc, oče Jurij, mati Alojzija Kavšek, 13. 11. 1900, Hrastnik, poročen, čevljar. Talec, Celje, 7. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani:

Makotar, Neža, roj. Kavšek, 18. 12. 1904, Podkraj. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Preživela taborišče Auschwitz.

Makotar, Franc, oče Franc, mati Neža Kavšek, 18. 10. 1931, Trbovlje. V otroškem taborišču.

Makotar, Ljudmila, oče Franc, mati Neža Kavšek, 14. 1. 1939, Ljubljana. V otroškem taborišču.

Matek, Ana, mati Terezija Matek, 31. 5. 1924, Hrastnik, samska, pomožna delavka. Talka, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 sta bila aretirana mati in očim:

Medved, Terezija, roj. Matek, 19. 9. 1896, poročena. Izpuščena v nekaj dneh po aretaciji.

Medved, Franc, 6. 11. 1906, poročen. Izpuščen v nekaj dneh po aretaciji.

Medved Oto, oče Franc, mati Marija Poglajen, 1. 3. 1923. V partizane 4. 11. 1941. Padel pri Vrharju, 5. 1. 1942.

Medved Franc, oče Anton, mati Marija Savšek, 15. 11. 1887.

Aretiran 17. 7. 1941. Umrli Mauthausen, 2. 11. 1941.

Medved Franc, 22. 2. 1906, Šmartno pri Litiji, bival v Hrastniku. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 5. 9. 1942.

Medved, Terezija, 1897, Hrastnik. Prišla s transportom iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 7. 9. 1942.

Mlinarič, Ludvik – Ivanov, oče Martin. V partizanih od 4. 11. 1941. Preživel vojno.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani brat, dve sestri in verjetno oče:

Mlinarič, Stanko, oče Martin, 1925, Hrastnik. Umrl Auschwitz, 1943.

Mlinarič, Ivanka, oče Martin, 22. 12. 1922, Hrastnik, samska, delavka. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrta Auschwitz, 13. 12. 1942.

Mlinarič, Fanika, oče Martin. V otroškem taborišču.

Mlinarič, Martin. Ni podatkov o taborišču.

Na seznamu žrtev tudi:

Mlinarič, Martin, rojen 1914, Hrastnik. Umrl Auschwitz, 1943. Tja je prišel iz zapora ali drugega taborišča.

Omerzu, Rudolf, oče Anton, mati Antonija Planinc, 7. 4. 1911, Hrastnik, poročen, čevljarški pomočnik. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

V Hrastniku ni imel znanih sorodnikov, mati je umrla pred vojno.

Na seznamu sorodnikov so tudi žena in oče:

Omerzu, Marija, roj. Belcijan, Litija, bivališče neznano.

Omerzu, Anton, 4. 7. 1881, Breg pri Sevnici, vdovec, pomožni delavec v Krškem.

Orožen, Martin, oče Jernej, mati Marija Železnik, 8. 11. 1903, Turje pri Hrastniku, poročen, kmet. Aretiran 19. 12. 1941. Talec, Maribor, 11. 4. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani žena, 6 otrok in sestra in v nekaj dneh izpuščeni:

Orožen, Marija, roj. Lokovšek, 19. 2. 1907, Turje.

Orožen, Marjan, oče Martin, mati Marija Lokovšek, 27. 2. 1930, Turje.

Orožen, Martina, oče Martin, mati Marija Lokovšek, 12. 10. 1931, Turje.

Orožen, Ivanka, oče Martin, mati Marija Lokovšek, 21. 6. 1933, Turje.

Orožen, Peter, oče Martin, mati Marija Lokovšek, 27. 6. 1935, Turje.

Orožen, Marko, oče Martin, mati Marija Lokovšek, 22. 3. 1940, Turje.

Orožen, Marija, oče Martin, mati Marija Lokovšek, 29. 10. 1941, Turje.

Orožen, Marija, oče Jernej, mati Marija Železnik, 24. 11. 1887, Turje, samska.

Pavlič, Franc, oče Valentin, mati Brigita Bočko, 2. 2. 1905, Hrastnik, poročen, kovač. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 sta bila aretirana žena in njen nezakonski sin:

Pavlič (Gračner), Berta (Herta?), roj. Papič, 30. 4. 1906, Pragersko, nemške narodnosti, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942.

Čander, Franc, 28. 12. 1929, Ljubljana. V otroškem taborišču.

Na seznamu sorodnikov so tudi oče, mati, 3 bratje in 2 sestri:

Pavlič, Valentin, 10. 2. 1873, Hrastnik, poročen, upokojenec, zelena izkaznica ŠDZ.
Pavlič, Brigita, roj. Bočko, 6. 10. 1875, Sv. Marko, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Pavlič, Evald, oče Valentin, mati Brigita Bočko, 3. 10. 1909, Hrastnik, poročen, rudniški paznik, zelena izkaznica ŠDZ.

Kmet, Marija, roj. Pavlič, oče Valentin, mati Brigita Bočko, 23. 1. 1908, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Riefel, Justina, roj. Pavlič, oče Valentin, mati Brigita Bočko, 11. 4. 1898, Hrastnik, poročena, živi v Trbovljah.

Pavlič, Valentin, oče Valentin, mati Brigita Bočko, 30. 1. 1912, Hrastnik, živi pri Dravogradu.

Pavlič, Ivan, oče Valentin, mati Brigita Bočko, 19. 12. 1899, Hrastnik, že več let živi v Beogradu.

Pavlič, Gvido, oče Valentin, mati Brigita Bočko, 18. 9. 1917, Hrastnik (Studence). Talec, Maribor, 27. 4. 1942.

Na seznamu družinskih članov sta oče in mati:

Pavlič, Valentin, 10. 2. 1873, Hrastnik, poročen, upokojenec, zelena izkaznica ŠDZ.
Pavlič, Brigita, roj. Bočko, 6. 10. 1875, Sv. Marko, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Potisek, Franc, oče Franc, mati Terezija Golonik, 4. 6. 1924, Hrastnik (Brnica), samski, steklar. Aretiran pred 28. 6. 1942. Talec, Celje, 22. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 sta bila aretirana oče, mačeha in njen sin.

Potisek, Franc, 11. 12. 1888, stanujoč Hrastnik. Izpuščen 8. 8. 1942.

Potisek, Frančiška, roj. Kranjc, 1. 3. 1900, Krško, stanujoča Hrastnik. Izpuščena 8. 8. 1942.

Ganz, Martin, mati Frančiška Kranjc (Potisek), 1. 2. 1924. Izpuščen 8. 8. 1942.

Potisek, Janez, oče Jožef, mati Marija Grabner, 10. 8. 1908, Hrastnik, poročen, rudar. Talec, Maribor, 2. 10. 1942.

Potisek (Brečko), Štefka, roj. Roter, 6. 12. 1916, Hrastnik. Aretirana julija 1942. Na seznamu transporta iz Maribora in Borla v Auschwitz, 30. 8. 1942. Vrnila 12. 6. 1943.

Potisek, Štefka, oče Janez, mati Štefka Roter, 23. 12. 1940, Hrastnik. Ni bila aretirana.

Potisek, Slavko (Stanislav), oče Jožef, mati Marija Grabner, 22. 12. 1912, samski, steklar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. so bili aretirani oče, mati in brat:

Potisek, Jožef, 11. 2. 1882, upokojeni rudar. V taborišču Coburg. Vrnil 11. 8. 1945.

Potisek, Marija, roj. Grabner, 22. 3. 1880. V taborišču Coburg. Vrnila 11. 8. 1945.
Potisek, Jože, oče Jožef, mati Marija Grabner, 14. 3. 1923, Hrastnik, samski, rudar.
V taborišču, a ni podatka, katerem.

Na seznamu sorodnikov sta še brat in stara mati:

Potisek, Rudolf, oče Jožef, mati Marija Grabner, 14. 8. 1919, Hrastnik, samski, rudar.
Grabner, Marija, 15. 7. 1855.

Potušek, Janez, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 7. 5. 1918, Hrastnik (Prapretno), samski, rudar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati, 3 bratje in 2 sestre.

Potušek, Janez (Ivan), mati Neža Potušek, 25. 12. 1887, Širje pri Zidanem Mostu, poročen, rudar. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz pomotoma 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, september 1942.

Potušek, Cecilija, roj. Čokelj, oče Valentin, mati Eva, 11. 12. 1896, Šmarje pri Jelšah, poročena. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 7. 12. 1942.

Potušek, Martin, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 24. 10. 1924, Hrastnik, samski, čevljar. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz pomotoma 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, oktober 1942.

Potušek, Vinko, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 19. 7. 1921, Hrastnik, samski, rudar. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz pomotoma 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, oktober 1942.

Potušek, Daniela, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 27. 3. 1923. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Vrnila avgusta 1945.

Potušek, Marija, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 6. 3. 1926. V otroškem taborišču.

Potušek, Filip, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 22. 3. 1932, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Pucelj, Karel (Drago), oče Karol, mati Cecilija Vidmar, 4. 7. 1921, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 sta bila aretirana 2 družinska člana, podatki so le za mater. Oče je umrl pred vojno.

Pucelj, Cecilija, roj. Vidmar, 25. 10. 1894, Dol, vdova, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Vrnila 20. 5. 1944.

Na seznamu sorodnikov so tudi 3 sestre in brat:

Marinko, Ana, roj. Pucelj, oče Karol, mati Cecilija Vidmar, 24. 6. 1924, Hrastnik, poročena, gospodinja.

Knez, Leopoldina, roj. Pucelj, oče Karol, mati Cecilija Vidmar, poročena, živi v Trbovljah.

Pucelj, Anton, oče Karol, mati Cecilija Vidmar, 13. 6. 1914, Hrastnik, poročen, rudar, zelena izkaznica ŠDZ.

Rome, Katarina, roj. Pucelj, oče Karol, mati Cecilija Vidmar, 25. 10. 1912, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Pušnik, Franc (Frančišek), oče Florjan, mati Frančiška Tršek, 5. 9. 1914, Hrastnik (Dol), poročen, steklobrusilec. Talec, Maribor, 2. 10. 1942.

Dne 3. 10. 1942 je bila aretirana žena.

Pušnik, Ana, roj. Sebasu, 21. 7. 1922. V taborišču v Nemčiji.

Pušnik, Rudolf, oče Matija, mati Alojzija Povše, 2. 4. 1914, Hrastnik, poročen, klepar. Talec, Celje, 22. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 sta bila aretirana žena in sin:

Pušnik, Lidija (Emilija), roj. Šergan, 30. 3. 1921, Hrastnik. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrla Auschwitz 1942 (po nekaterih podatkih 6. 9. 1945, Bergen Belsen).

Pušnik, Rudolf, oče Rudolf, mati Lidija Šergan, 6. 10. 1941, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Na seznamu sorodnikov so tudi mati in brata:

Pušnik, Alojzija, roj. Povše, 9. 6. 1893.

Pušnik, Vladimir, oče Matija, mati Alojzija Povše, 18. 9. 1918.

Pušnik, Viktor, oče Matija, mati Alojzija Povše, 29. 2. 1912.

Ramšak, Janko, oče Matevž, mati Jera Roglič, 16. 7. 1920, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati, 2 sestri in brat ter verjetno hči enega od njih:

Ramšak, Matevž, oče Matija, 6. 9. 1887, Hrastnik, poročen, strojnik, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrl Auschwitz, 9. 9. 1942.

Ramšak, Ema, oče Matevž, mati Jera Roglič, 30. 3. 1915, Hrastnik, samska, delavka v steklarni, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 28. 11. 1942.

Ramšak, Vilijem, oče Matevž, mati Jera Roglič, 19. 12. 1913, Hrastnik, samski, trgovski pomočnik, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrl Auschwitz, 19. 8. 1942.

Ramšak, Jera, roj. Roglič, 18. 2. 1886, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču Baumgarten, vrnila avgusta 1945.

Ramšak, Berta, oče Matevž, mati Jera Roglič, 28. 5. 1925, Hrastnik, samska,

gospodinjska pomočnica, zelena izkaznica ŠDZ. V otroškem taborišču.

Na seznamu sorodnikov sta nezakonska hči in deklica, za katero ne vem sorodstvenih povezav z ustreljenim:

Stradar, Magdalena, oče Janko Ramšak, 26. 10. 1941, Hrastnik. Živela na drugem naslovu.

Nihte (tudi Ramšak), Marta, 17. 5. 1934, Hrastnik, šolarka.

Senica, Vid, oče Vid, mati Ana Kolar, 28. 1. 1921, Hrastnik, samski, trgovski pomočnik. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 sta bila aretirana oče in mati:

Senica, Vid, 31. 5. 1877, Taufenbach, stanujoč Hrastnik. Po nekaj dneh izpuščen.

Senica, Ana, roj, Kolar, 6. 7. 1879, Litija, stanujoča Hrastnik. Po nekaj dneh izpuščena.

Skok, Alojz, oče Janez, mati Antonija Šiško, 23. 6. 1901, Peče pri Moravčah, bivanje Hrastnik, samski, čevljar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

Ni podatkov o družinskih članih.

Slokan, Ana, oče Franc, mati Ana Poglajen, 16. 12. 1923, Hrastnik, bivanje Trbovlje (Loke), samska, delavka (steklo brusilka). Talka, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani oče, 2 brata in 3 sestre. Mati je umrla leta 1941.

Slokan, Franc, oče Franc, 30. 1. 1889, Hrastnik, vdovec, rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 9. 9. 1942.

Slokan, Franc, 16. 8. 1921, Hrastnik, samski, rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942.

Slokan, Stanislav, oče Franc, mati Ana Poglajen, 7. 1. 1932, Hrastnik, učenec. V otroškem taborišču.

Slokan, Zofija (Jožefa?), oče Franc, mati Ana Poglajen, 30. 4. 1925, Hrastnik, samska, delavka. V otroškem taborišču.

Slokan, Karolina, oče Franc, mati Ana Poglajen, 10. 4. 1927, Hrastnik, samska, gospodinjska pomočnica. V otroškem taborišču.

Slokan, Justina, oče Franc, mati Ana Poglajen, 4. 8. 1933, Hrastnik, učenka. V otroškem taborišču.

Smolič, Stanislav (Venčeslav), oče Ivan, mati Marija Bedenik, 25. 8. 1924, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati in 2 brata:

Smolič, Ivan, oče Ivan, 4. 2. 1897, Hrastnik, poročen, rudar. Na seznamu

transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 30. 12. 1942.

Smolič, Marija, roj. Bedenik, oče Simon, mati Marija Špitaler, 2. 12. 1901, Hrastnik, poročena, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 11. 11. 1942.

Smolič, Karl, oče Ivan, mati Marija Bedenik, 17. 10. 1926, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Smolič, Alojz, oče Ivan, mati Marija Benedik, 12. 6. 1929, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Strožer (Strožar), Stanislav, oče Anton, mati Marija Verdel, 1. 12. 1918, Hrastnik, samski, kovač. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati in brat:

Strožer (Strožar), Anton, oče Jakob, mati Lucija Cajner, 7. 6. 1886, Grajska vas pri Gomilskem, poročen, upokojeni rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 15. 9. 1942.

Strožer, Ferdinand, oče Anton, mati Marija Verdel, 12. 5. 1914, Hrastnik, samski, rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, avgust 1942 (po drugih podatkih 5. 11. 1942).

Strožer, Marija, roj. Verdel, 9. 9. 1875, Hrastnik, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču za ostarele.

Ne seznamu sorodnikov so tudi 3 sestre:

Slamšek, Ljudmila, roj. Strožer, oče Anton, mati Marija Verdel, 29. 11. 1911, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Strožer, Antonija, oče Anton, mati Marija Verdel, 25. 8. 1908, Hrastnik, samska. Živi v Gradcu.

Strožer, Justina, oče Anton, mati Marija Verdel, 6. 4. 1910, Hrastnik, samska. Živi na Ptujju.

Šergan (Šrgan), Peter, oče Francišek, mati Marija Mejač, 6. 2. 1907, Turje pri Hrastniku, kmet. Talec, Maribor, 23. 3. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani brat, oče in mati:

Šergan Jožef, oče Franc, mati Marija Mejač, 17. 3. 1901, Turje pri Hrastniku, poročen. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 10. 2. 1943.

Šergan, Franc, 25. 3. 1865, Turje pri Hrastniku. V taborišču za ostarele.

Šergan, Marija, roj. Mejač, 6. 1. 1876, Turje pri Hrastniku. V taborišču za ostarele.

Škoberne, Franc, oče Mihael, mati Elizabeta Bauer, 3. 12. 1905, Brestanica, poročen, rudar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 23. 7. 1942 je bila aretirana žena Franciška. Oče Mihael in mati Elizabeta Škoberne sta že umrla

Škoberne, Franciška, roj. Roter, oče Ivan, 15. 2. 1907, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. 4. 8. 1942 je bila v gestapovskih zaporih v Trbovljah. Na seznamu transporta iz Maribora in Borla v Auschwitz, 30. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 15. 1. 1943.

Na seznamu sorodnikov tudi sestri:

Škoberne, Neža, oče Mihael, mati Elizabeta Bauer, 17. 4. 1894, Št. Lenart, samska, tovarniška delavka, zelena izkaznica ŠDZ, živi v Hrastniku.

Perc, Jožefina, roj. Škoberne, oče Mihael, mati Elizabeta Bauer, 10. 11. 1885, Št. Lenart, zelena izkaznica ŠDZ, gospodinja, živi na Dolu.

Štuklaj, Ferdinand, oče Karol, mati Franciška Košič, 9. 7. 1907, Hrastnik (Dol), poročen, steklar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 sta bila aretirana žena in sin:

Štuklaj, Angela, roj. Čeč, oče Franc, mati Julijana Skopovc, 21. 4. 1912, Radeče, poročena, kmetica. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 11. 11. 1942.

Štuklaj, Miroslav, oče Ferdinand, mati Angela Čeč, 2. 5. 1936, Radeče. V otroškem taborišču.

Na seznamu sorodnikov tudi oče, mati in sestra:

Štuklaj, Karel, 1. 1. 1874, Dol.

Štuklaj, Franciška, roj. Košič, 14. 11. 1879.

Koritnik, Ljudmila, roj. Štuklaj, oče Karel, mati Franciška Koršič, 27. 7. 1910.

Šunta, Franc, oče Matevž, mati Ivana Povše, 13. 12. 1923, Hrastnik (Brnica), samski, kmečki sin. Talec, Maribor, 21. 3. 1942.

Dne 19. 12. 1941 aretirani mati, teta, brat in sestra:

Šunta, Ivana, roj. Povše, 15. 8. 1900, Gore pri Hrastniku. Na seznamu transporta iz Maribora in Borla v Auschwitz, 30. 8. 1942. Vrnila 5. 8. 1944.

Šunta, Franciška, oče Karol, mati Marija, 18. 9. 1895, Gore pri Hrastniku, samska, kmečka delavka. Zaprta na Borlu. Umrla Auschwitz, 15. 9. 1942.

Šunta, Matevž, oče Matevž, mati Ivana Povše, 16. 6. 1927, Sv. Jurij. Ni podatkov o taborišču.

Šunta, Franciška, oče Matevž, mati Ivana Povše, 23. 9. 1925. Ni podatkov o taborišču.

Na seznamu umrlih v Auschwitzu, za katere pa ni podatkov o sorodstvu s Francem Šunto, so tudi:

Šunta Marija, 20. 11. 1911, Hrastnik, delavka. Na seznamu transporta 30. 8. 1942 iz Maribora. Umrla Auschwitz, november 1942.

Šunta, Marija, 1889, Hrastnik. Umrla Auschwitz, november 1942.

Teršek, Franc, oče Alojzij, mati Marija Jeran, 8. 10. 1910, Hrastnik, poročen. Partizan, padel 5. 1. 1942.

5. 8. 1942 sta bila aretirana žena in verjetno otrok, o katerem ni podatka. Starša sta bila leta 1942 že mrtva.

Teršek, Elza, roj. Čebin, 1913, poročena. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz 10. 8. 1942. Vrnila junija 1945.

Teršek, Jožef, oče Alojzij, mati Marija Jeran, 25. 4. 1920, trgovski nameščenc, živel na Ptuj. Talec, 10. 8. 1941, Miklavž na Dravskem polju.

Tušek, Ivan (Janko), oče Ivan, mati Marija Fabenc, 30. 10. 1918, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati, 2 sestri in stara mati:

Tušek, Ivan, 5. 4. 1892, Hrastnik, rudar v pokoju. Po nekaj dneh izpuščen.

Tušek, Marija, roj. Fabenc, 21. 1. 1895, Hrastnik. Po nekaj dneh izpuščena.

Tušek, Martina, oče Ivan, mati Marija Fabenc, 13. 6. 1922, Hrastnik, gospodinjska pomočnica. Po nekaj dneh izpuščena.

Tušek, Marija, oče Ivan, mati Marija Fabenc, 28. 10. 1934, Hrastnik, šolarka. Po nekaj dneh izpuščena.

Fabenc, Marija, roj. Stušek, 17. 2. 1871, Podkraj pri Hrastniku, upokojenka. Po nekaj dneh izpuščena.

Vabič, Alojzija, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 27. 5. 1922, Hrastnik, samska, poljska delavka. Talka, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani mati, oče in 3 bratje:

Vabič, Frančiška, roj. Zalezina, oče Martin, 1. 8. 1885, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 7. 11. 1942.

Vabič, Stanislav, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 4. 12. 1921, Hrastnik, samski, poljski delavec. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrl Auschwitz, 6. 9. 1942.

Vabič, Andrej, 5. 10. 1878, Hrastnik, kmet, poročen, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču za ostarele.

Vabič, Srečko, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 30. 7. 1920, Hrastnik, samski, rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Vrnil junija 1945.

Vabič, Ivan, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 28. 1. 1927, Hrastnik, samski, poljski delavec. V otroškem taborišču.

Na seznamu sorodnikov so tudi 2 brata in 2 sestri:

Vabič, Franc, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 25. 9. 1909, Hrastnik, poročen, rudar, zelena izkaznica ŠDZ.

Uran, Marija, roj. Vabič, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 30. 11. 1910, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Ladiha, Ana, roj. Vabič, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 4. 4. 1915, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Vabič, Ivan, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 18. 3. 1912, Hrastnik, poročen, rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Na begu od 26. 12. 1941.

Vastič, Karel, oče Gašper, mati Pavla Močivnik, 4. 11. 1919, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani oče, mati in 2 brata:

Vastič, Gašper, oče Gašper, 2. 1. 1884, Rimske Toplice, poročen, rudar. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 30. 10. 1942.

Vastič, Ivan, oče Gašper, mati Pavla Močivnik, 16. 12. 1921, Hrastnik, samski, rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 17. 1. 1943.

Vastič, Pavla, roj. Močivnik, 26. 1. 1881, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. V taborišču za ostarele.

Vastič, Edvard, oče Gašper, mati Pavla Močivnik, 9. 8. 1926, Hrastnik, samski, delavec v steklarni. V otroškem taborišču.

Na seznamu sorodnikov tudi brat in sestra:

Vastič, Miroslav, oče Gašper, mati Pavla Močivnik, 12. 3. 1911, Hrastnik, poročen, rudar, zelena izkaznica ŠDZ.

Planinc, Pavla, roj. Vastič, oče Gašper, mati Pavla Močivnik, 18. 6. 1912, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ.

Višnar, Franc, oče Franc, mati Gizela Orožen, 1. 8. 1923, Hrastnik, samski, rudar. V partizane 4. novembra 1941. Padel 30. 8. 1942, Gamberk pri Zagorju. 5. 8. 1942 sta bila aretirana 2 družinska člana, ki pa sta bila verjetno izpuščena.

Zagožan Martin, oče Anton, mati Frančiška Zelič, 27. 10. 1914, Hrastnik, samski, kolar. Talec, Maribor, 23. 3. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani mati, oče, 2 sestri in 2 brata:

Zagožan, Anton, oče Anton, mati Frančiška Zelič, 21. 12. 1909, Hrastnik, samski, rudar. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrli Auschwitz, 15. 8. 1942.

Zagožan, Frančiška, roj. Zelič, oče Jurij, mati Marija Rebosu, 16. 5. 1886, Rečica,

poročena, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 14. 12. 1942.

Zagožan, Kristina, oče Anton, mati Frančiška Zelič, 2. 12. 1921, Hrastnik, samska, delavka. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 19. 11. 1942.

Zagožan, Anton, 11. 1. 1878, Širje. V taborišču za ostarele.

Zagožan, Ivan, oče Anton, mati Frančiška Zelič, 7. 6. 1929, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Zagožan, Stanislava, oče Anton, mati Frančiška Zelič, 11. 4. 1927, Hrastnik. V otroškem taborišču.

Zagožan, Franc, brat, od konca junija 1942 v partizanih.

Zalezina, Martin, oče Martin, mati Amalija Trinkaus, 28. 3. 1908, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 15. 8. 1942.

Zalezina, Miroslav, oče Martin, mati Amalija Trinkaus, 19. 8. 1923, Hrastnik, samski, ključavničar. Talec, Maribor, 2. 10. 1942.

V noči na 15. 8. 1942 so bili aretirani njuna mati, oče in 2 sestri:

Zalezina, Amalija, roj. Trinkaus, oče Franc, 6. 7. 1886, Hrastnik, poročena, gospodinja. Na seznamu transporta iz Celja, 20. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 7. 1. 1943.

Zalezina, Štefanija, oče Martin, mati Amalija Trinkaus, 13. 12. 1909, Hrastnik, samska, šivilja. Na seznamu transporta iz Celja, 20. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 8. 12. 1942.

Zalezina, Martina, oče Martin, mati Amalija Trinkaus, 31. 10. 1919, Hrastnik. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 20. 8. 1942. Vrnila 14. 8. 1945.

Zalezina, Martin, 13. 10. 1879, Hrastnik. V taborišču za ostarele.

Zupan, Rudolf, oče Franc, mati Frančiška Potočnik, 15. 11. 1919, Hrastnik, samski, rudar. Talec, Celje, 30. 7. 1942.

Dne 5. 8. 1942 so bili aretirani mati, brat in sestra:

Zupan, Frančiška, roj. Potočnik, oče Anton, 6. 2. 1890, Podkraj pri Hrastniku, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. Na seznamu transporta iz Celja v Auschwitz, 10. 8. 1942. Umrla Auschwitz, 3. 12. 1943.

Zupan, Martin, oče Franc, mati Frančiška Potočnik, 28. 9. 1917, Hrastnik (Prapretno), samski, rudar, zelena izkaznica ŠDZ. Umrl Auschwitz, 24. 9. 1942.

Zupan, Ljudmila, oče Franc, mati Frančiška Potočnik, 30. 5. 1925, Hrastnik, samska, gospodinjska pomočnica. Verjetno v otroškem taborišču.

Zupan, Franc, 16. 7. 1878, Hrastnik, poročen, kmet, zelena izkaznica ŠDZ. Aretiran 8. 5. 1942, 5. 8. 1942 v policijskem zaporu na Ptuj.

Na seznamu sorodnikov tudi stari oče, nezakonska hči, 3 bratje in sestra:

Potočnik, Anton, 17. 5. 1863, Podkraj.

Potušek, Kristina, oče Rudolf Zupan, 8. 2. 1942, Hrastnik.

Zupan, Avgust, oče Franc, mati Frančiška Potočnik, 23. 8. 1923, Hrastnik, delavec v kamnolomu, zelena izkaznica ŠDZ. Od 1. 5. 1942 na begu.

Laznik, Frančiška, roj. Zupan, oče Franc, mati Frančiška Potočnik, 29. 3. 1913, Hrastnik, poročena, gospodinja, zelena izkaznica ŠDZ. 29. 9. 1942 v gestapovskih zaporih v Trbovljah.

Zupan, Ivan, oče Franc, mati Frančiška Potočnik, 28. 10. 1921, Hrastnik, samski, rudar, zelena izkaznica ŠDZ.

Zupan, Franc, oče Franc, mati Frančiška Potočnik. Že 10 let v Franciji.

Otroci, ločeni od družin in poslani v zbirno taborišče Frohnleiten in nato v druga taborišča. Tako je bilo 10. avgusta 1942 iz Celja odpeljanih 24 otrok iz Hrastnika, 17. avgusta pa 10.

Umrli:

1. Kačič, Berta, oče Franc, mati Berta, 12. 1941, Hrastnik. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 17. 10. 1942, umrla v taborišču Regensburg, 7. 5. 1943. Mati umrla v Auschwitzu

Preživeli (poudarjeno označeni ostali brez obeh staršev):

1. Čander, Franc, 28. 12. 1929, Ljubljana. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Nezakonski sin talca Franca Pavliča. Mati vrnila iz Auschwitza.
2. **Govejšek, Rudolf, oče Leopold, mati Ivana Šoverc, 20. 3. 1928, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Brat talca, oče umrl v Auschwitzu, mati že pred vojno.**
3. **Grešak, Dušan (Alojz), 12. 9. 1935, Hrastnik, učenec. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sin talca, mati umrla v Auschwitzu.**
4. Gričar, Milena, oče Gašper, mati Ivana Kuhar, 17. 9. 1936, Turje. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Hči talca, mati vrnila iz Auschwitza.
5. Gričar, Ivana, oče Gašper, mati Ivana Kuhar, 11. 2. 1941, Turje. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Hči talca, mati vrnila iz Auschwitza.
6. Hadolin, Milena, oče Jožef, mati Marija Šoher, 4. 4. 1935, Hrastnik. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talca, mati in dojenček umrla v Auschwitzu.
7. Kordun (Kordon), Julij, oče Anton, mati Antonija Lampe, 12. 2. 1929, Hrastnik, učenec. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Brat talca, mati vrnila iz Auschwitza, oče umrl pred vojno.
8. Kordun, Srečko, oče Anton, mati Antonija Lampe, 21. 5. 1927, Hrastnik, zaščitenelec, samski, delavec v steklarni. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Brat talca, mati vrnila iz Auschwitza, oče umrl pred vojno.
9. Koritnik, Karl, oče Franc, mati Alojzija Tramte, 27. 1. 1925, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Brat talca, mati vrnila iz Auschwitza.
10. Koritnik, Hilda, oče Franc, mati Alojzija Tramte, 15. 4. 1926, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talca, mati vrnila iz Auschwitza.
11. Koritnik, Lidija, oče Franc, mati Alojzija Tramte, 22. 4. 1927, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talca, mati vrnila iz Auschwitza.

12. Kovač, Vid, oče Alojz, mati Ivana Kavšek, 24. 5. 1926, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Brat talca, mati, sestra in brat umrli v Auschwitzu.
13. Kovač, Karl, oče Alojz, mati Ivana Kavšek, 21. 9. 1931, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Brat talca, mati, sestra in brat umrli v Auschwitzu.
14. Kumlanec, Miroslav, oče Ignac, mati Zora Taufer, 14. 2. 1942, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Brat talca, mati, oče in brat umrli v Auschwitzu.
15. Makotar, Franc, oče Franc, mati Neža Kavšek, 18. 10. 1931, Trbovlje. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sin talca, mati vrnila iz Auschwitzu.
16. Makotar, Ljudmila, oče Franc, mati Neža Kavšek, 14. 1. 1939, Ljubljana. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Hči talca, mati vrnila iz Auschwitzu.
17. Mlinarič, Fanika, oče Martin. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra partizana, brat in sestra umrli v Auschwitzu.
18. Potušek, Marija, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 6. 3. 1926, Hrastnik. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Sestra talca, oče, mati in dva brata umrli v Auschwitzu.
19. Potušek, Filip, oče Janez, mati Cecilija Čokelj, 22. 3. 1932, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Brat talca, oče, mati in dva brata umrli v Auschwitzu.
20. Pušnik, Rudolf, oče Rudolf, mati Lidija Šergan, 6. 10. 1941, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sin talca, mati umrla v Auschwitzu.
21. Ramšak, Berta, oče Matevž, mati Jera Roglič, 28. 5. 1925, Hrastnik, samska, gospodinjska pomočnica, zelena izkaznica ŠDZ. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talca, oče, brat in sestra umrli v Auschwitzu.
22. Slokan, Stanislav, oče Franc, mati Ana Poglajen, 7. 1. 1932, Hrastnik, učenec. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Brat talke, oče umrl v Auschwitzu, mati že pred vojno.
23. Slokan, Zofija, oče Franc, mati Ana Poglajen, 30. 4. 1925, Hrastnik, samska, delavka. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talke, oče umrl v Auschwitzu, mati že pred vojno.
24. Slokan, Karolina, oče Franc, mati Ana Poglajen, 10. 4. 1927, Hrastnik, samska, gospodinjska pomočnica. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talke, oče umrl v Auschwitzu, mati že pred vojno.
25. Slokan, Justina, oče Franc, mati Ana Poglajen, 4. 8. 1933, Hrastnik, učenka. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talke, oče umrl v Auschwitzu, mati že pred vojno.

26. Smolič, Karl, oče Ivan, mati Marija Bedenik, 17. 10. 1926, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Brat talca, oče in mati umrla v Auschwitzu.
27. Smolič, Alojz, oče Ivan, mati Marija Benedik, 12. 6. 1929, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 17. 8. 1942. Brat talca, oče in mati umrla v Auschwitzu.
28. Štuklaj, Miroslav, oče Ferdinand, mati Angela Čeč, 2. 5. 1936, Radeče. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sin talca, mati umrla v Auschwitzu.
29. Vabič, Ivan, oče Andrej, mati Frančiška Zalezina, 28. 1. 1927, Hrastnik, samski, poljski delavec. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Brat talke, mati in brat umrla v Auschwitzu.
30. Vastič, Edvard, oče Gašper, mati Pavla Močivnik, 9. 8. 1926, Hrastnik, samski, delavec v steklarni. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Brat talca, oče in brat umrla v Auschwitzu.
31. Zagožan, Ivan, oče Anton, mati Frančiška Zelič, 7. 6. 1929, Hrastnik. Odpeljan v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talca, mati, brat in sestra umrli v Auschwitzu.
32. Zagožan, Stanislava, oče Anton, mati Frančiška Zelič, 11. 4. 1927, Hrastnik. Odpeljana v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talca, mati, brat in sestra umrli v Auschwitzu.
33. Zupan, Ljudmila, oče Franc, mati Frančiška Potočnik, 30. 5. 1925, Hrastnik, samska, gospodinjska pomočnica. Poslana v taborišče Frohnleiten 10. 8. 1942. Sestra talca, mati in brat umrla v Auschwitzu.

Seznam 30 aretiranih oseb iz Hrastnika 17. avgusta 1942 in njihovih družinskih članov:

Cmok, Antonija, roj. Tabor, 15. 1. 1914, Rimske Toplice, stanujoča Hrastnik, gospodinja.

Mož Cmok, Anton, 2. 1. 1911, Hrastnik, rudar.

Hči Cmok, Antonija, 7. 5. 1936, Hrastnik.¹⁴²

Dobovšek, Gizela, roj. Utenkar, 14. 11. 1903, Hrastnik, gospodinja.

Mož Dobovšek, Franc, 8. 4. 1896, Hrastnik, rudar. Partizan, umrl za posledicami zastrupitve pljuč, februar 1945.

Hči Dobovšek, Frančiška, 3. 4. 1923.¹⁴³

Felicijan, Ernest, 9. 1. 1911, Trbovlje, rudar.

Žena Felicijan, Angela, roj. Roglič, 9. 5. 1912, Hrastnik.

Hči Felicijan, Milena, 17. 6. 1931.¹⁴⁴

Fajfer, Ivan, 24. 5. 1903, Tremerje.

Žena Fajfer, Marija, roj. Gorjup, 25. 2. 1908, Razbor.

Hči Fajfer, Karolina, 18. 10. 1927, Hrastnik.

Hči Fajfer, Ida, 13. 4. 1934, Hrastnik.¹⁴⁵

Guček, Franc, 29. 1. 1913, Hrastnik, samski, rudar. Kasneje partizan, ustreljen 3. 6. 1944.

Mati Guček, Jožefa, roj. Močivnik, 16. 3. 1875, Hrastnik.

Brat Guček, Viktor, 28. 5. 1910.¹⁴⁶

Guzej, Stanislav, 12. 12. 1909, Trbovlje, rudar.

Žena Guzej, Antonija, roj. Šuster, 5. 5. 1909.

142 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Navaja, da je aretirana svakinja in pomočnica zaprte Silve Cmok.

143 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Hči aretirane je županu večkrat sporočala novice o komunistični organizaciji. Aretiranka sama je na dobrem glasu in je Jagodiču ali kakšnemu njegovemu pomočniku dala denar, ne da bi vedela, za kaj je namenjen. Blokovni in celični vodja jo ocenjujeta, da je dobra in mirna ženska, da sta tudi hči in sin komunistom sovražna in ne moreta verjeti, da je bila aretirana.

144 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Blokovni vodja jo označuje kot sovražno komunistom.

145 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirani je bil vedno nemskega mišljenja in nasproten komunistom. Od njegove žene imam poročilo o delovanju aretiranih ali ustreljenih komunistk Cmok, Jenko itd.

146 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Niti aretirani niti svojci do zdaj niso bili Nemcem sovražni. Mislim, da je aretirani dal kakšen prispevek komunistu Jagodiču. Karakterno in politično ni nič posebnega.

Hči Guzej, Stanislava, 28. 5. 1934, Hrastnik.

Hči Guzej, Ingeborg, 14. 2. 1941, Hrastnik.¹⁴⁷

Hercog, Maksimilijan, oče Maksimilijan, mati Barbara Bočko, 29. 9. 1901, Hrastnik, poročen, rudar. Bil je aktivist OF in je umrl v Buchenwaldu, 7. 4. 1945.

Žena Hercog, Ana, roj. Starc, 19. 7. 1906, Hrastnik.¹⁴⁸

Jazbinšek, Alojz, 23. 5. 1896, Brežice, rudar.

Žena Jazbinšek, Franciška, 21. 9. 1891. Že dalj časa v bolnici v Ljubljani.¹⁴⁹

Jeran, Franc, 5. 9. 1912, rudar. Kasneje partizan, ustreljen kot talec 8. 2. 1945 na Ptuj.

Žena Jeran, Jakobina, roj. Drnovšek, 27. 6. 1925.¹⁵⁰

Kmet, Franc, 14. 10. 1909.

Žena Kmet, Gizela, roj. Kozole, 2. 3. 1914.

Hči Kmet, Magdalena, 30. 7. 1938.¹⁵¹

Korenc, Karel, 14. 10. 1906, rudar.

Žena Korenc, ?, roj. Pompe, 3. 4. 1902.¹⁵²

Kosem, Franc, 7. 1. 1904, Hrastnik, rudar.

Žena Kosem, Franciška, roj. Pirc, 29. 9. 1907, Hrastnik.

Sin Kosem, Gvido, 10. 9. 1930.¹⁵³

Kovač, Jože, 22. 8. 1902, Laško, rudar.

Žena Kovač, Angela, roj. Aplenc, 3. 5. 1910, Celje.

Hči Kovač, Irena, 30. 12. 1931.

Hči Kovač, Jožefa, 18. 10. 1935.

Sin Kovač, Ivan, 15. 5. 1942.¹⁵⁴

147 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Politično in karakterno ni o aretiranem in njegovi ženi nič posebnega.

148 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Po mnenju blokovnega vodje je zelo dober delavec. Glede političnega ozadja o njem in ženi ni nič posebnega.

149 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Nič posebnega.

150 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Skupaj z ženo, ki je blokovna vodja ŠDZ, je poznan kot naklonjen Nemcem.

151 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirani je nesrečno padel pod vpliv zločinca Jagodiča. Znan je bil kot brezhiben človek, ki se ni vpletal v akcije proti Nemcem. Zraven je tudi izjava žene aretiranega, ki pravi, da si je Jagodič že pred vojno pri možu večkrat izposodil denar, tako kot pri mnogih drugih. Jagodič naj bi bil brutalen človek itd. in so se ga vsi bali.

152 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. O aretiranem nič posebnega.

153 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. O aretiranem nič posebnega, žena je bila vedno naklonjena Nemcem.

154 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Nič posebnega.

Kunst, Ljudmila, roj. Zalokar, 11. 8. 1914, Hrastnik, gospodinja.

Mož Kunst, Anton, 30. 8. 1908, rudar.

Sin Kunst, Anton, 26. 9. 1933, Hrastnik.

Hči Kunst, Ljudmila, 30. 9. 1938, Hrastnik.¹⁵⁵

Ostrovršnik, Karolina, roj. Gričar, 23. 10. 1908, Hrastnik, gospodinja.

Mož Ostrovršnik, Ivan, 27. 4. 1902, rudar. Partizan, gorenjski domobranci so ga umorili 4. 9. 1944 v Cerkljah.

Sin Ostrovršnik, Viktor, 25. 11. 1930.¹⁵⁶

Pajer, Franc, 8. 12. 1904, Mariatal, rudar. Kasneje partizan, padel v spopadu z domobranci 11. 12. 1944, Občine pri Trebnjem.

Žena Pajer, Jožefa, roj. Jazbec, 25. 4. 1914, Hrastnik.

Hči Pajer, Magdalena, 6. 8. 1941.

Sin Pajer, Stanislav, 4. 4. 1935.¹⁵⁷

Parfant, Ignac, 21. 11. 1893, Brazilija, železničar.

Hči Parfant, Ana, oče Ignac, mati Helena Rober, 15. 7. 1927, Hrastnik. Partizanka Šlandrove brigade. Talka, Rogaška Slatina, 7. 2. 1945.¹⁵⁸

Skobe, Julij, 16. 6. 1905, Hrastnik, strojnik.

Žena Skobe, Helena, roj. Lesjak, 19. 2. 1912, Trbovlje.

2 otroka, mlajša od 14 let.¹⁵⁹

Sotler, Alojz, 30. 6. 1896, rudar.

Žena Sotler, Ljudmila, 13. 9. 1900.

Sin Sotler, Alojz, 13. 10. 1922.¹⁶⁰

Štrbucel, Dominik, 11. 8. 1902, Hrastnik, rudar.

Žena Štrbucel, Marija, roj. Ravnikar, 12. 11. 1906, Brežice.

155 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. V njem navaja, da se ne zavzemajo za to, da ostane v Hrastniku.

156 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. O aretirani ima dobro mnenje.

157 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirani je poznan kot miren, dober delavec, politično neoporečen. Tudi žena je dobra mati.

158 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirani govori dobro nemško. O njem same dobre novice.

159 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. V času Jugoslavije ni politično deloval. Je neoporečen.

160 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. O družini aretiranega ni znano nič slabega. Pripis: sin je član KP.

Hči Štrbucel, Marija, 24. 6. 1929, Hrastnik.¹⁶¹

Trinkaus, Vincenc, 19. 1. 1903, rudar.

Žena Trinkaus, Marija, roj. Možina.

Sin Trinkaus, Vincenc, 10. 10. 1927.¹⁶²

Volker, Ivan, 13. 2. 1888, Hrastnik, rudar.

Žena Volker, Frančiška, 1. 3. 1887, Hrastnik.

Sin Volker, Ivan, 30. 1. 1920.¹⁶³

Vidmar, Alojz, 22. 3. 1902, Hrastnik.

Žena Vidmar, Alojzija, 14. 6. 1905, Hrastnik.

Sin Vidmar, Alojz, 7. 8. 1926.

Sin Vidmar, Viktor, 31. 3. 1932.

Hči Vidmar, Ana, 12. 7. 1936.¹⁶⁴

Vimpolšek, Neža, roj. Hladin, 4. 1. 1895, Montpreis.

Mož Vimpolšek, Mihael, rudar.¹⁶⁵

Vodeb, Franc, 20. 1. 1902, Dobie, rudar.

Žena Vodeb, Alojzija, roj. Kerin, 22. 5. 1897, St. Marein.

Sin Vodeb, Franc, 15. 9. 1925.

Sin Vodeb, Ivan, 9. 12. 1926.

Hči Vodeb, Marija, 23. 3. 1928.

Sin Vodeb, Karl, 1. 10. 1931.

Sin Vodeb, Emil, 22. 1. 1940.¹⁶⁶

Vrtačnik, Elizabeta, roj. Tušek, 18. 2. 1908, Hrastnik, gospodinja.

Mož Vrtačnik, Karl, 29. 10. 1906, Hrastnik.

161 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. V političnem oziru ni proti aretiranemu nič znanega. Bil je dalj časa predsednik delavskega podpornega združenja.

162 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirani je bil povezan z Metodom Jenkom.

163 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Njegov blokovni vodja izjavlja, da je bil vedno nemško orientiran. Pozna ga tudi sam in ve, da je bil naklonjen Nemčiji. Nerazumljivo je, kako je prišel v stik z Jagodičem.

164 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirani in sorodniki so politično in moralno neoporečni.

165 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. O aretirani nič posebnega. Mož je priden in pošten delavec.

166 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirani in žena sta politično in značajsko neoporečna. Je miren in priden delavec.

Sin Vrtačnik, Karl, 25. 5. 1930.

Hči Vrtačnik, Marija, 25. 5. 1936.¹⁶⁷

Zagorc, Zofija, roj. Zoklin, 13. 2. 1902, Hrastnik.

Mož Zagorc, Jožef, 16. 8. 1896, Hrastnik, rudar.

Hči Zagorc, Zdenka, 18. 2. 1929.

Hči Zagorc, Vekoslava, 16. 6. 1930.

Sin Zagorc, Franc, 3. 1. 1933.

Sin Zagorc, Vilibald, 28. 6. 1934.

Hči Zagorc, Silva, 30. 6. 1936.

Sin Zagorc, Jožef, 9. 3. 1941.

Starši: Zoklin, Jožef, 9. 7. 1871, upokojenec.

Zoklin, Zofija, 15. 5. 1866, gospodinja.¹⁶⁸

Žibret, Evgen, 6. 12. 1909, Hrastnik, rudar. Kasneje partizan, umrl 1944.

Žena Žibret, Antonija, roj. Križaj, 6. 6. 1910.

Hči Žibret, Majda, 2. 4. 1939, Hrastnik.¹⁶⁹

Žlak, Terezija, 15. 10. 1907, Sachsenfeld, gospodinja.

Mož Žlak, Franc, 24. 3. 1904, Hrastnik, rudar.

Sin Žlak, Stanislav, 15. 10. 1934.

Sin Žlak, Franc, 28. 12. 1927.¹⁷⁰

167 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirana je sestrična Pavla Tuška in je bila do zdaj s svojim možem vedno nemško usmerjena. Enkrat je dala Jagodiču prispevek. Mož je v vsakem oziru neoporečen.

168 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretirana je delala za ŠDZ. O njej ni nič posebnega.

169 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Aretiranega je preko Pavla Tuška poznal kot Nemcem prijateljskega, bil je blokovni vodja ŠDZ.

170 AS 1631, šk. 42/3. Podatki krajevnega vodje Hrastnik zahod R. Götza. Samo pozitivno.

Poslovilna pisma

Anton Bostič: »Maribor, 18. II. 1942 / Ljuba moja mama, ata in vsi domači! / Prosim, oprostite mi, da sem vam storil toliko gorja, bodite potolaženi, enkrat moramo iti vsi. Sedaj, ko vem, kaj bo z mano, sem že potolažen. Ni sicer lahko, pustiti življenje, ki ga pravzaprav še pričel nisem; toda v nadi, da boste že vi in vsi poznejši rodovi živeli življenje vredno človeka, mi daje pogum, da sem pred smrtjo miren. Samo zate mama moja, mi je najtežje! / Ata in mama, oprostita mi vse! In vsi drugi! Kako rad bi videl malo Poldico. Vem, da me čaka, pa Tonita ne bo več! Pozdravite mi tudi Kamnikarjevo Milenko in njene domače! Po srcu je ta deklica tako dobra! / Zahvaljujem se vam za vse! / Še enkrat in zadnjikrat, moji ljubi, ostanite zdravi!«¹⁷¹

Peter Šergan: »23. 3. 1942 / Dragi starši! / Poslavljam se zadnjič v življenju od Vas dragi moji starši in draga moja brata. Odpustite mi, če sem Vas kedaj v življenju razžalil, molite za mene, kakor bodem tudi jaz za Vas molil v nebesih, kar sem vedno tudi do sedaj. / Dajte tudi za svete maše za mene, ne bodite preveč žalostni, ker se upam kmalu snidemo v nebesih. Poslavljam se tudi od Vas dragi sosedi, spomnite se tudi Vi na mene sedaj, če sem kje kaj dolžan, poravnajte to, denar imam posojen pri Sovre 100.-RM, Orožen 100.-RM, Šoper 100.-RM, Miklavž 700 – Šergan 1500.-, Peklar 165 din. / Sedaj pa še enkrat v življenju iz srca pozdravim Vas draga Mati, Vas dragi oče, Tebe dragi Jože, ki Te posebno prosim, da skrbiš za svoje starše sedaj na stara leta pozdravite mi tudi Nančeta in vse ostale. Sedaj pa skončam svoje zadnje pismo v življenju v imenu Očeta in sina in svetega duha Amen. / Z Bogom. Vaš sin Peter Šergan«¹⁷²

Martin Orožen (11. 4. 1942): »Draga žena, otroci in vsi domači! / Božja volja je, da se ne vidimo več, zato Vas vse poslednjič prisrčno pozdravljam in poljubljam. Draga žena iskrena Ti hvala za vso ljubezen. Odpusti mi vse, s čimer sem te žalil, zlasti pa to zadnjo bridkost. Preljubi otroci, ubogajte mamó, bodite dobri in neprestano molite za moj dušni mir. Jaz bom pri Bogu prosil z atetom in mamó za Vas in za Vašo srečo. Preljuba žena, uredi svoje življenje kakor veš, da me pozabila ne boš nikoli to dobro vem in mi je v veliko tolažbo. Ohrani me v srcu in v srcu svojih otrok. / Preljuba Mica in Janez, zahvalim se Vama za vse, kar sta storila za hišo, ne zapuščajte Micike in domačije, marveč pomagajta kolikor moreta. Zlasti prosim Mico, naj lepo uči otroke. / Iskreno pozdravljam in poljubljam Tebe, draga žena, otroke, vse domače, Franceta, Janeza, Krulčeve,

171 *Poslovilna pisma*, str. 128, 129, faksimile str. 130, 131.

172 *Poslovilna pisma*, str. 156, 157.

vse sosede in znance. / Tvoj mož Tinče / Udan sem v božjo voljo in na smrt pripravljen. Umril bom danes popoldne. / Z Bogom!«¹⁷³

Franc Potisek, ohranilo v prepisu, ki ga je septembra 1942 naredila njegova sestra: »Celje, 22. 7. 1942 / Dragi domači. / Prejmite moje zadnje pozdrave iz Celja. / V zadnji uri se poslavljam od Vas, oče. Ne bodite jezni radi tega, ker sem prišel tako daleč. Vidimo se tam gori. / Sestra Olga, Ema, Fani, z bogom za vedno. / Povejte moji puncu Gačnik Didi, da sem mislil na njo vedno. Pozdravite vse domače. / Prodajte vse moje in napravite materi spomenik. / Zbogom / Franci«[®]

Ervin Hadolin (30. 7. 1942): »Draga Mama / Poslednjič ti pišem pismo. To je moje zadnje pismo. Ne jokaj preveč ker jaz moram umreti. To pismo boš imela kot moj zadnji govor, ki ga boš imela za spomin Vse večne čase. Ker sem bil rojen pod nesrečno zvezdo. Pozdravi mi Teto ki so skrbeli za mene. Pozdravite mi Štefi. Naj ne bo žalostna. Ker jaz moram tako mlad umreti. Naj Štefi ne tarna In vi se boste še spomnili še me. Moje slike Vam bodo poslednja nada. Moje življenje je kratko mladost zapuščam. / Draga Mama danes Ti pišem pismo pred mojo ispovedano smrt. Obsodili so me na smrt. / Vas pozdravlja Vaš pozabljeni Ervin./ Pozdravi Mi prijatelje / Vas pozdravlja / Ervin. / Lep pozdrav za Štefi naj se večkrat Spomni na mene«¹⁷⁴

Janko Ramšak (30. 7. 1942): »Dragi domači! / Ko Vam pišem vas lepo pozdravim. Tu vam napišem par zadnjih mojih besed. Ko dobite to pismo, ni treba žalovati, ker vam odkrito povem, da se nisem bal umreti. Kar pozabite name. Zofki pa povejte, da naj tudi ona pozabi name in naj zgoji Magdo lepo in dajte vi malo gledat nanjo. / Pozdravljeni vsi skupaj in pozabite name. / Z bogom Mama Ata Zofi in Magda / Nasvidenje nad. / Janko«¹⁷⁵

Marta Babič (15. 8. 1942): »Ljubljeni! / Petek je bil začetek slovesa. / Danes 15. se poslovim za vedno od vas dragi moji. Prosim vas, ne plakajte za menoj. Oprostite mi, radi mene boste nesrečni. Pozdravite v mojem imenu vse moje poznane. Poljubljam vas v zadnjem momentu življenja. Mamica moja, tati moj Milena in Rudi. Pozdravite Konetove in druge. / Res je: 'Umreti bratje težko ni, al' Vas drage zapustiti to boli! / Pozdravljam in poljubljam Vas / Vaša Marta / Mamica!!!«¹⁷⁶

173 Prav tam, str. 186, 187.

174 Prav tam, str. 364, 365.

175 Prav tam, str. 376, 377.

176 Prav tam, str. 392, 393.

Franc Kačič (15. 8. 1942): »Ljuba žena in hčerka!!! / Saj pravzaprav ne vem, kako naj bi začel. Poslavljam se od vaju za vedno ... / Zato grem mirno na oni svet. Spominjaj se večno na mene. Moli za mene in tudi Bertico dobro vzgoji in ji pravi o meni. In moja edina želja je, da se nikdar več ne poročiš, da ostaneš meni zvesta kakor sva se zmenila, kakor sem biv tudi jaz tebi. Imel sem Te rad bolj kot vse na svetu. Kakor tudi sama veš. / Moji ljubi mami pa reci, da naj moli za mene in da se ji zahvaljujem za dobro vzgojo. Pozdravljam ata mojega, ljubega Cirila, Berto, Miciko, Bredo Završnik Tinkota Anico in vse vse druge. Zadnjikrat vaju v duhu objema in poljublja vajin / Franc. / Zbogom zmirom Berta in Franc neločljivo združena. Uro mojo daj v spomin atu. Vso obleko in vse drugo proti plačilu Cirilu – ga ne vem več pisat ker imam občutke, ki jih je ... / Še enkrat vaju poljublja in prosi zvestobe Vajin mož in oče / Franc. / Mici naj ima Albina. Završnico sem imel rad. Na svidenje nad zvezdami. Zbogom mama. Težko je umirat a mrtev biti je lahko. To si mi povedala in to je resnica. Berta, Berta bodi mi zvesta. Bertici pravi in ji reci kako sem jo imev rad in da me samo to peče in boli ker se nisem od vas vseh še nazadnje poslovil. Zbogom za večno.«¹⁷⁷

Slavko Potisek: »15. VIII. 42 / Dragi domači! / Po enem mesecu se Vam javljam, toda bodite hrabri in ne žalujte, ker mene več domov ne bo. Ne brigajte se zato saj enkrat itak mora človek umret jaz na ta ali oni način nisem prvi ne zadnji. Torej prosim Vas vse drage domače ne tarnajte za menoj saj itak ni dosti vredno moje življenje je pač usoda tako oddelila. / Dvignite moji dve plači v steklarni če jih še niste, obleko, ki je pri Škorniku naj vzame Rudi. / Torej ljuba mama, ata, Rudi, Jožek, Ladica, Minka, Marko, Boris, Lojzka ter sploh vsi oni smo se poznali vse Vas poslednjikrat vroče / poljubljam in pozdravljam / Vaš Slavko«¹⁷⁸

Janez Potisek: »Maribor, 2. 10. 1942 / Dragi starši! / Poslavljam se od vas, ter vas prosim, da mi odpustite, če sem vas kaj razžalil. Prosim pa, če vam je kolikor mogoče, sporočite ženi, če veste, kaj je z njo, da ne bi več živela v upanju in nadi do mene ker z menoj je pri kraju. / Vse vas lepo pozdravlja / vaš sin Janez. / Draga hčerka – Zlatka! / Zlatka bodi pridna in ubogaj svojo novo mamico, za ateka pa kliči njega, ki ti reže kruh sedaj. Spominjaj se me drago dete Ti. / Tvoj oče / Janez.«¹⁷⁹

Franc Pušnik (2. 10. 1942): »Draga Ani! In starši! / Pošiljam Ti zadnje pozdrave, do smrti mislim na Tebe. Bil sem Ti zvest do smrti. / Usoda je hotela

177 Prav tam, str. 406, 407.

178 Prav tam, str. 427.

179 Prav tam, str. 522, 523.

drugače, da midva ne moreva uživati najine srečne ljubezni. Mislim, da boš poštena naprej tako, kot si bila pri meni. / Pošiljam Tebi kot zvesti mož do zadnjega diha pozdrave in poljubčke. Pozdravljam vse. Če ste kaj jezni kateri na mene odpustite mi. V nedeljo sem mislil, da bom obhajal god. / Poljubčke in pozdrave Tvoj zvesti / Franjo.«¹⁸⁰

Miroslav Zalezina (2. 10. 1942): »Draga Berta, Pepče, Danica in Marija! / Začudili se boste, ko boste brali da sem ustreljen, toda ne smete jokati, kajti jaz umiram kot junak. Prosim, da mi vse oprostite, če sem katerega razžalil. Pozdravite mi mamo, ata, Štefko, Tino in vse sosede in prijatelje. Res, da moram umreti mlad star 19 let, toda mnogo takih je že umrlo in grem v naročje k bratu Tinetu, ki me že čaka. Zbogom domači kraj, zbogom rodna zemlja. Berta ko boš poljubljala Danico in Marijo spomni in misli da jih poljublja / Slavko / Srečko, Giza, Lado! / Prejmite mnogo pozdravov in poljubčkov od nesrečnega Slavkota in jima želim mnogo sreče v življenju. / Ednako Mimi in Francla. / Slavica Pušnik / Steklarna / Ljuba Slavica! / Prejmi zadnje pozdrave in oprosti mi vse kar sem Te razžalil in Ti dajem prosto pot v življenje in Ti želim mnogo sreče v objemu drugega. Zbogom prva ljubezen, sreča moja, toda jaz Te moram zapustiti, ker nisem rojen pod srečno zvezdo. / Prejmite zadnje pozdrave in poljube od nesrečnega / Slavkota / Pozdravite mi Kraupove Špornove, Drnovškove / Ti Slavka pa Justi in Joškota Emico, Vilmo, / Micko Fiš, in Kotn. In Zorkovičevo Fino / Na svidenje nad zvezdami!«¹⁸¹

180 Prav tam, str. 526, 527.

181 Prav tam, str. 556, 557.

V e r f ü g u n g .

Genoveva F r a s , geb. 24.10.1910 in Wisch, Gem. Dornberg, Kreis
Pettau, Besitzerin in Pernowetzberg Nr. 21, wird wegen Verbrechens
nach Punkt 1 der Anordnung des Chefs der Zivilverwaltung in der Un-
tersteiermark vom 10.8.1941 mit dem

T o d e

bestraft.

G r ü n d e :

Die Beschuldigte ist die Gattin des wegen Unterstützung von Mitglie-
dern der Pettauer Bande zur Erschiessung vorgeschlagenen Franz
F r a s .

Genoveva F r a s ist geständig, dass die Pettauer Bande Osoinik-
Resch sich bei ihr etwa 10. bis 12 Tage aufhielt und sie während
dieser Zeit für die Bande kochte, wobei sie auch teilweise die Le-
bensmittel beistellte. Ihr Geständnis ist durch die Aussage ihres Mannes
bestätigt.

Wegen fortwährender und aktivster Unterstützung der Pettauer Werd-
banditen ist sie mit dem Tode zu bestrafen.

Marburg, 2.10.1942

Der Kommandeur der Sipo und
des SD i. d. Untersteiermark:

H. L u r k e r
SS-Standartenführer

Diese Verfügung wurde der Genoveva F r a s am 2.10.1942 um
15.00 Uhr kundgegeben. Die Strafe wurde am selben Tag um 17.00
Uhr vollstreckt.

F. d. R. d. A.

Handwritten signature

Prevod:

Odločba

Genovefa Fras, roj. 24. 10. 1910 v Bišu, Občina Dornava, Okrožje Ptuj, posestnica na Trnovskem Vrhu št. 21, je zaradi kršitve 1. točke odredbe šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko z dne 16. 8. 1941 kaznovana s smrtjo.

Utemeljitev:

Obdolženka je žena Franca Frasa, ki je bil zaradi podpore pripadnikom Ptujске bande¹ določen za ustrelitev.

Genovefa Fras je priznala kaznivo dejanje, in sicer, da se je na njenem domu kakšnih 10 do 12 dni zadrževala Ptujсka banda,² za pripadnike katere je v tem času kuhala in za to tudi deloma prispevala živila. Njeno ravnanje je v svojem pričevanju potrdil tudi mož.

Zaradi dolgotrajne in aktivne podpore ptujских morilskih banditov je imenovana kaznovana s smrtjo.

Maribor, 2. 10. 1942

Komandant varnostne policije in varnostne
službe na Spodnjem Štajerskem
Lurker
SS- Standartenführer³

S to odločbo bo Genovefa Fras seznanjena 2. 10. 1942 ob 15.00 uri. Kazen bo izvršena istega dne ob 17. uri.

1 Mišljena je Lackova (Slovenjegoriška) četa, ki je bila ustanovljena v začetku leta 1942.

2 Odločba nato navaja dva priimka: Osojnik in Reš. Franc Osojnik je bil komandir čete. Gestapo ga je umoril 29. 12. 1942 na Krčevini pri Vurberku. Mati Ana in žena Ivanka sta umrli v taborišču, hči pa je bila v otroških taboriščih. V četi so bili tudi Kostja, Vinko in Mirko (Miroslav) Reš, ki so padli avgusta 1942. Mati in oče sta umrla v taborišču. Mirkova žena Matilda je bila 30. 7. 1942 v Celju ustreljena kot talka, njuni trije otroci pa odpeljani v otroška taborišča.

3 SS-praporni vodja, ki je ustrezal činu polkovnika v nemški vojski.

Franc in Genovefa Fras, ustreljena 2. oktobra 1942 v Mariboru. Poslovilna pisma, str. 472, 474.

2.10.42
 ljubi stariši otročki in moje bratje!

Opustite mi vse čisto, vas bog pošalila in
 prosite molite za me. Ljuba sestra ljubo vas
 prosim, posebno Oca in Mamo inj te moje otročke
 dober vam bo mogoci, potem go, tudi sestre
 in bratje, ki jih ne spravite ker so itak male
 naj nece ~~to~~ sinitice.

Ne moglo tak, je priti da moram vas
 zaupate svojega dobiti, ljudi. Prosimite mi
 soode prijatelje vse, botre sestrame in bratrance
 če ljubi stariši mislite si kakim more
 to biti, kaj denek vna kaj go, kaka, pa si se
 more mi pomagati, deset tednov kakava
 na svet, tace in sestre toliko straha in
 neslosti

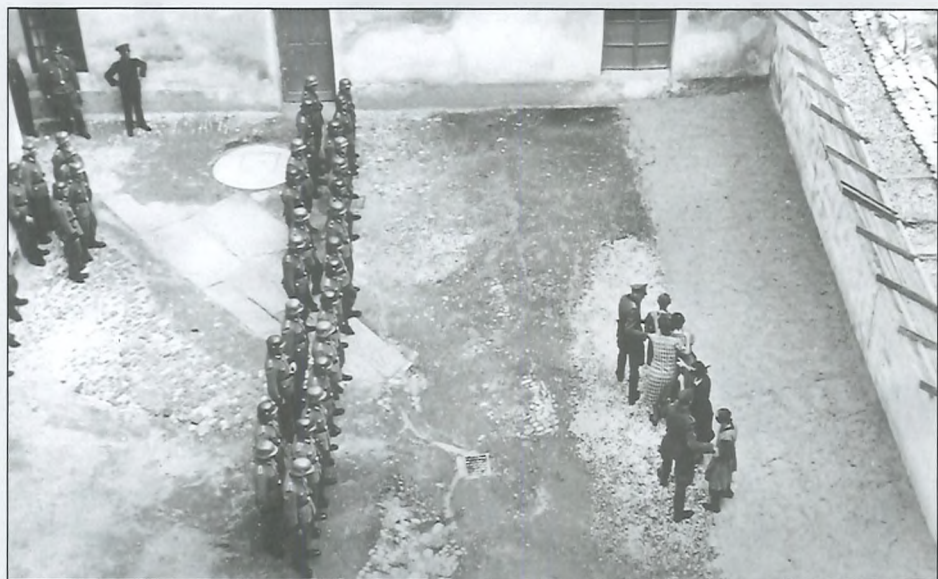
Oh ljubi Bog nam bo sodnik
 se umakati in nebiti
 tedaj pa shogova ljubi, vse posebn
 pa otročki moje Gulijimi
 radnikat sestra vse domovi
 Vaša mamica in
 Vaša tija

Faksimile poslovilnega pisma Genovefe Fras. Poslovilna pisma, str. 476.

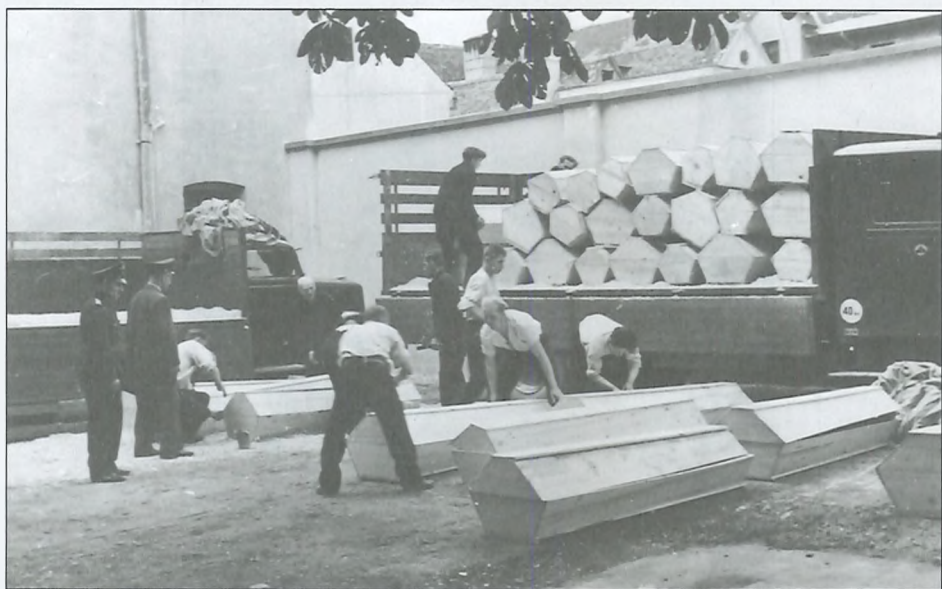
Streljanje talcev na dvorišču zaporov Stari pisker v Celju, 22. julija 1942. Fototeka Pelikan, Muzej novejše zgodovine Celje.

Fotografije so se ohranile zato, ker je znani celjski fotograf Josip Pelikan film, ki so mu ga prinesli v razvitje, prekopal in ga po vojni izročil muzeju.

Nasilje nad uporniškimi družinami

Matere z otroki na dvorišču okoliške šole v Celju, avgust 1942. Fototeka Pelikan, Muzej novejšje zgodovine Celje

Ločitev mater od otrok, avgust 1942. Fototeka Pelikan, Muzej novejšje zgodovine Celje

Marta Rendla

NASILJE REVOLUCIONARNE OBLASTI PO 2. SVETOVNI VOJNI NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM¹

Nasilje, ki ga je po zmagi nad nacizmom in fašizmom izvajala slovenska (jugoslovanska) revolucionarna komunistična oblast, je bilo tako kot po drugih slovenskih pokrajinah tudi na t. i. Spodnjem Štajerskem epilog medvojnega dogajanja oziroma je bilo odvisno od vpetosti pokrajine v raznovrstne zgodovinske procese. Nasilje je bilo na eni strani odgovor in izraz maščevanja za povzročeno trpljenje v času vojne, ki ga je nemški okupator z represivnimi raznarodovalnimi ukrepi prizadejal prebivalstvu, po drugi strani pa je bilo sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev. Levica s komunisti na čelu je v zmagi videla možnost za socialne spremembe. Močan državni gospodarski

¹ V prispevku se upošteva okupacijska upravna razdelitev: t. i. Spodnja Štajerska je obsegala slovenski del Štajerske in del Kranjske.

sektor socialističnega gospodarstva naj bi nova revolucionarna oblast pridobila s poddržavljenjem »sovražnega premoženja«, tj. nemškega premoženja (premoženje nemškega Reicha, njegovih državljanov in oseb nemške narodnosti ne glede na državljanstvo), premoženja vojnih zločincev in njihovih sodelavcev in imetja oseb, ki so bile s sodbo civilnih in vojaških sodišč obsojene na izgubo premoženja v korist države; imetja, ki so ga morali lastniki med okupacijo zapustiti ali jim je bilo odvzeto itd.² Že v času druge svetovne vojne začeto taktiko t. i. «patriotične nacionalizacije» v procesu poddržavljenja zasebne lastnine v slovenskem delu Jugoslavije so po njenem koncu pospešeno izvajali vse do konca leta 1946, dejansko pa do srede petdesetih let.³ Ukrepi »patriotične nacionalizacije«, s katero je zasebna lastnina prešla v trajno ali začasno državno last, so imeli značaj »represivnih ukrepov zoper vse protiljudske elemente, domače in tuje«. Tako naj bi kar največji del podjetij, ki so bila pomembna za obvladovanje gospodarstva v državi in za začetek pospešene industrializacije, poddržavili z zakoni, ki so kot kazen predvideli trajno (konfiskacijo) ali začasno (sekvester) zaplembo premoženja.

Na Spodnjem Štajerskem je po štetju prebivalstva oktobra 1941 brez Posavja in Obsootelja (tam je po štetju leta 1931 živelo 53.512 oseb) bilo 542.954 prebivalcev, med njimi 21.718 ali 4 % oseb nemške narodne manjšine. Nemški okupator je takoj po okupaciji aprila 1941 začel s silovito raznarodovalno politiko.⁴ Nacistična raznarodovalna politika je predvidevala množičen izgon Slovencev, med njimi še zlasti izobražencev, predvsem duhovnikov, profesorjev, učiteljev, politično vplivnih in izpostavljenih ljudi, priseljencev iz drugih pokrajin ali iz tujine, ki so se tam naselili po letu 1914, obmejnega prebivalstva, tistih, ki se ne bi včlanili v novo nemško organizacijo ali društvo, in tistih, ki jih iz rasnih ali političnih razlogov v to organizacijo ne bi sprejeli. Naslednja stopnja naj bi bila hitro in popolno ponemčenje prebivalstva, ki bi še ostalo na svojih domovih.⁵ Germanizacijo naj bi zavarovali in hkrati pri njej tudi sodelovali na Spodnjem Štajerskem živeči Nemci, včlanjeni v organizacijo nemške narodne manjšine na Štajerskem, Kulturno zvezo (Kulturbund). Z ustanovitvijo nemške raznarodovalne organizacije Štajerske domovinske zveze (ŠDZ) maja 1941 je bil vključen vanjo. ŠDZ, ki se ni ukvarjala le s propagandno dejavnostjo in z grožnjami, ampak je tudi intenzivno sodelovala pri izvajanju ukrepov proti svojcem ubežnikov iz nemške vojske in svojcem tistih, ki se pozivom niso odzvali,⁶ je pripadla glavna vloga pri ponemčevanju slovenske Štajerske; ljudstvo pa naj bi tudi vzgojila v nacističnem duhu in mu privzgojila nacistični sistem vrednot. Nemška manjšina, ki je po razpadu habsburške monarhije

2 Princič, Podržavljanje zasebnega premoženja v Sloveniji po drugi svetovni vojni, str. 122.

3 Prav tam.

4 Ferenc, Razvoj prebivalstva, str. 586.

5 Ferenc, Raznarodovanje in fašizacija, str. 586.

6 Jerman, Zorko, Okupacija, mobilizacija, str. 48–49.

in z ustanovitvijo Kraljevine SHS sicer izgubila svoj politični in kulturni vpliv, je kljub številčnemu zmanjšanju ohranila gospodarsko moč. V njenih rokah je bilo skoraj vse gospodarstvo: železarska, lesna, elektroindustrija, industrija jekla, strojil in usnja, velike tekstilne tovarne, tovarne za emajlirano posodo, vsa veleposest in lastništvo velikih gozdov, vinogradi itd. Večinsko slovensko prebivalstvo je bilo tam gospodarsko odvisno od nemške manjšine. Socialno šibki Slovenci so bili z izjemo nekaj lastnikov veletrgovin večinoma mali kmetje, vinogradniki, viničarji, kmečki obrtniki, delavci in mali trgovci.⁷

Med 2. svetovno vojno se je na Spodnjem Štajerskem, kjer je nemški okupator po stopnji nasilja uvedel najradikalnejši okupacijski sistem, odvilo kar nekaj nasilnih historičnih procesov. Tam so nasilni raznarodovalnimi ukrepi zaznamovali vsa področja javnega in zasebnega življenja. Nemški okupator je posegal po ukrepih, kot so streljanje talcev, množičen izgon in interniranje narodno zavednega prebivalstva, vpoklic za orožje sposobnih moških v obvezno nemško delovno službo in vojsko, v manjši meri v polvojaško formacijo »vermanšaft«⁸ in na prisilno delo t. i. zaščitencev, torej tistih, ki zaradi rasnih ali drugih ocen niso bili sprejeti v ŠDZ, v sosednjo avstrijsko pokrajino ter popolno ponemčenje preostalega prebivalstva. Nacistična raznarodovalna politika je v Srbijo, Neodvisno državo Hrvaško in Nemčijo izgnala približno 10 % prebivalstva; iz Posavja in Obsotelja je bilo izgnanih in preseljenih 37.000 ljudi, izpraznjeno ozemlje pa so pozimi 1941–1942 poselili z nemškim prebivalstvom s Kočevskega in iz Ljubljane, skupaj jih je bilo 13.000; med letoma 1942 in 1944 je bilo v Nemčijo izgnanih še 8.000 sorodnikov partizanov in ustreljenih talcev; del prebivalstva (po ocenah približno 17.000 oseb) je zaradi nasilja okupacijskih oblasti zbežal v Ljubljansko pokrajino; v letih 1942–1945 je bilo tam vpoklicanih 22 letnikov moških v uniformirano delovno službo (Reichsarbeitsdienst, RAD) in nemško vojsko (okrog 20.000 moških).⁹

Tudi na Spodnjem Štajerskem so okupaciji kljub temu da so bili tam zaradi večjega okupatorjevega pritiska najtežji pogoji za nastanek in razvoj odporniškega gibanja, sledili odpor proti okupatorju z elementi revolucije, pojav nemčurstva in kolaboracije; po končani vojni in prevzemu oblasti pa obračun nove komunistične oblasti z dejanskimi in domnevnimi nasprotniki odporniškega gibanja oziroma

7 ARS, AS 1643, t. e. 64. Dr. Makso Šnuderl: Predlog za prve ukrepe pri prevzemu oblasti na slovenskem Štajerskem, 3. 9. 1944.

8 Wehrmannschaft na Spodnjem Štajerskem je za teritorialno obrambo ustanovila Štajerska domovinska zveza kot nekakšno različico strankine (NSDAP) vojske. Obvezniki so bili vsi moški člani zveze med 18. in 45. letom starosti. Enote so bili izurjene s pehotnim orožjem za lokalne pomožne službe in pomoč policiji, deloma pa so jih uporabili tudi v ofenzivnih akcijah proti partizanom, predvsem pri t. i. preiskovalnih in zasledovalnih akcijah in kasneje tudi v bojih. Enote so bile pod poveljstvom okupacijskih policijskih enot.

9 Ferenc, Razvoj prebivalstva, str. 576, 577, 591.

tistimi, ki so se dejansko ali domnevno kompromitirali z nacističnim režimom. Na območju, kjer je bilo približno 4 % nemškega prebivalstva, so bili povojni množični poboji usmerjeni zlasti na civilno prebivalstvo tako slovenske kot nemške narodnosti. Med žrtvami povojnih pobojev so bili tudi Slovenci, vključeni v različne okupatorjeve oborožene formacije (Nemška vojska, Wehrmannschaft), in Slovenci iz vrst oborožene protirevolucije (Slovenski četniki, domobranci). Ker pa tam ni bilo državljanske vojne, je bilo teh žrtev v primerjavi s civilnimi veliko manj. Pripadnike nemške narodne manjšine, ki so bili večinoma včlanjeni v Kulturbund, je bremenila kolektivna krivda za storjene zločine nacistov nad pripadniki jugoslovanskih narodov. Kulturno delovanje Kulturbunda je bilo le krinka, saj so prav njegovi člani npr. izdelali sezname za izgon predvidenih zavednih Slovencev, zato je bilo že samo članstvo v tej organizaciji po vojni vzrok za preganjanja. Povojno preganjanje in poboji pripadnikov nemške narodne manjšine so bili posledični ukrep politične odločitve o izselitvi Nemcev iz Slovenije, na osnovi ravnanja nemškega okupatorja med vojno na Slovenskem in nemške manjšine med vojno, ki se je nacificirala in v ravnanju okupatorjev aktivno sodelovala ali ga vsaj podpirala.¹⁰ Slovence, določene za usmrnitev, pa je oblast imela za dejanske in domnevne okupatorjeve sodelavce in jih je prepoznavala kot politične nasprotnike. Bili so osumljeni, da so se s svojimi dejanji prekršili zoper slovensko narodno čast.

Poleg oblastnih organov sta pri represivnih povojnih dogajanjih pomembno vlogo odigrali Jugoslovanska armada in Oddelek za zaščito naroda – Ozna.

10 Načrti o izgonu pripadnikov nemške narodne manjšine iz Slovenije so nastajali že med vojno. Z vprašanjem povojne usode Nemcev sta se ukvarjala oba nasprotujoča si tabora, meščanski oziroma t. i. protirevolucionarni v Ljubljani in partizanski na svojem osvobojenem ozemlju. Med letoma 1941–1943 je v Ljubljani krog razumnikov okoli ing. Janka Mačkovška izdelal vrsto elaboratov, spomenic itd., v katerih se je poleg vprašanj o povojnem prevzemu oblasti in ureditvi Slovenije dotaknil tudi usode »tujerodcev« na slovenskem ozemlju. V partizanskem je prvi natančnejši predlog o ravnanju z Nemci izdelal dr. Makso Šnuderl 3. 9. 1944. 17. 9. 1944 je bil ta predlog dopolnjen. Že pred tem je Oblastni komite KPS za Štajersko na plenarni seji od 13. do 15. 7. 1944 sklenil izgnati vse nemške koloniste s slovenske zemlje. V soglasju z njim sta Centralni komite KPS in Predsedstvo SNOS napisala osnutek Odloka o izgonu od nemških oblasti naseljenih tujcev in odvzemu ter zaplembi njihove imovine, ki ga je nato 31. 8. 1944 Pokrajinski odbor OF za Štajersko tudi izdal. Novembra 1944 je posebna komisija po nalogu študijske komisije pri Predsedstvu SNOS predložila dopolnjen »predlog za postopanje s tujerodci.«. Ta je predvideval izgon vseh Nemcev, ne glede na njihovo članstvo v nacističnih organizacijah, razen tistih, ki so sodelovali v narodnoosvobodilnem boju ali ga podpirali, in onih iz nevtralnih držav. Zaplemba premoženja oseb nemške narodnosti in državljanov Tretjega rajha v Jugoslaviji je potekala na podlagi Odloka Predsedstva AVNOJ z dne 21. 11. 1944 o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegu imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile. — Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije, št. 2, odlok št. 25, 6. 2. 1945; Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, 6. 6. 1945, str. 8. Več o tem: Ferenc, Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno, str. 114–119; Repe, Nemci na Slovenskem po drugi svetovni vojni, str. 146–152; Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji*, str. 10–12; isti, *Dokumenti in pričevanja o povojnih KT v Sloveniji*, str. 11.

Čeprav jo je usmerjal jugoslovanski vrh, je delovala bolj ali manj samostojno ter neodvisno od ostalih organov oblasti; ne glede na sodni postopek si je celo lastila pravico do določanja ljudi za usmrtitev in je kot »jeklena pest« revolucije predstavljala svojevrstno državo v državi. Njena dejavnost se je krepila proti koncu vojne, še zlasti pa po njej.

Na Spodnjem Štajerskem so pripadniki Ozne začeli preganjati tam živeče ljudi takoj po osvoboditvi, maja, junija in julija ter jeseni 1945. Že maja so aretirali člane Švabsko-nemške kulturne zveze - kulturbundovce in funkcionarje Štajerske domovinske zveze, junija in julija pa druge nemške prebivalce – volksdeutscherje in Slovence, ki so bili osumljeni sodelovanja z okupatorjem. V drugi polovici leta 1945 so na podlagi okupatorjevega arhivskega gradiva o članstvu v Kulturbundu in Štajerski domovinski zvezi sestavili nove sezname ljudi za aretacijo.

Na Spodnjem Štajerskem je bilo od maja 1945 do konca januarja 1946 usmrčenih najmanj 2.400 oseb, od teh približno 700 ali 29 % ženskega spola. Glede na nacionalno pripadnost pa je njihova struktura bila naslednja: dobra polovica oziroma približno 1.260 usmrčenih oseb je bila slovenske narodnosti, slaba polovica oziroma približno 1.140 oseb, ob predpostavki, da osebe, za katere ni bilo moč ugotoviti njihove nacionalne pripadnosti, jih pa na podlagi priimkov in socialnega statusa lahko pripišemo k nemški narodnosti, pa je pripadala nemški narodni manjšini.¹¹

Usmrtitve ljudi z območja Spodnje Štajerske, glavnina katerih je bila izvedena maja in junija 1945 (nad 1360), ter proti koncu leta 1945 in v začetku leta 1946 (približno 500), ostale so se odvile v ostalih poveljskih mesecih leta 1945 z bolj ali manj enakomerno številčno porazdelitvijo, posamezni primeri usmrtitev pa so se zgodili tudi v letu 1946, so si po načinu izvedbe podobne.¹² Aretirali in zaslišali so jih pooblaščenca odseka Ozne, ki je bil zadolžen za protiobveščevalno službo na osvobojenem ozemlju in se je ukvarjal izključno z osebami, ki so bile označene kot nasprotniki takratne oblasti. Pri tem so jim »tehnično podporo« zagotavljali pripadniki KNOJ-a.¹³ Aretirani in zaslišani so bili na podlagi ovadbe, ki jo je oddelek Ozne prejel od rajonskih članov OF ali Narodne zaščite, in praviloma odpeljani v eno izmed koncentracijskih oziroma delovnih kazenskih taborišč.¹⁴ Po prihodu v taborišče jih je ponovno zaslišal pripadnik preiskovalnega odseka

11 Smrtne žrtve, INZ, 8. 7. 2013.

12 Prav tam.

13 Ferenc, Usodna odločenost Bistričanov, str. 341.

14 Osrednje taborišče za pripadnike nemške manjšine iz cele Slovenije in za tiste Slovence, ki so bili označeni kot »nemčurji«, je Ozna ustanovila v Strnišču pri Ptujju. Večja tovrstna taborišča so bila še v Hrastovcu pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, v Bresternici pri Mariboru, na Studencih pri Mariboru in na Teharjah pri Celju; jeseni, septembra in oktobra 1945, so jih večinoma razpustili in preoblikovali v delovna oziroma kazenska taborišča za tiste, ki so bili obsojeni na odzvem prostosti s prisilnim delom. – Mikola, *Dokumenti in pričevanja o poveljskih KT v Sloveniji*, str. 11.

Ozne, ki je na podlagi ovadbe in zbranih obvestil odločil, ali se zoper posamezno osebo uvede sodni postopek ali pa se jo zaradi pomanjkanja dokazov izpusti. Če se je odločil za transport, je to pomenilo, da je taka oseba izginila neznano kam. Ljudi, ki so ob koncu druge svetovne vojne in po njej izginjali v neznanih okoliščinah, so običajno aretirali pripadniki Ozne, nato so bili zaprti po raznih zaporih in premeščeni v taborišča, pogosto v taborišče Strnišče. Iz arhivskega gradiva (npr. iz arhiva k mrliškim matičnim knjigam – AMKU¹⁵) je razvidno, da so tisti, ki so izginili neznano kam iz taborišča v Strnišču, bili večinoma prej zaprti v mariborskih zaporih. V gradivu se pri teh pojavlja tudi navedba: »odpeljan v rajh«. Po ugotovitvah Komisije za izvajanje zakona o popravi krivic Vlade RS in iz popisa Smrtne žrtve, INZ, je razvidno, da so bili »odpeljani v rajh« nekje pod Pohorjem oziroma na širšem območju Maribora likvidirani.¹⁶ Samo na Hoškem/Hočkem Pohorju v okolici Areha je npr. ugotovljenih 23 grobišč.¹⁷ Na Pohorju so bili poleg četnikov usmrčeni mnogi »mariborski Nemci.«¹⁸ Nekateri so ubili že v priporu, in to v zaporih v Mariboru, na Ptuju in v Celju.

Največ oseb je pogrešanih potem, ko so bili odpeljani neznano kam iz naslednjih taborišč in manjših »zbirnih baz« Ozne: Strnišče pri Ptuju, Hrastovec pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, Bresternica pri Mariboru, Studenci pri Mariboru, Kamnica pri Mariboru, Tezno pri Mariboru, Teharje pri Celju, Pobrežje pri Mariboru. Kraji množičnih in (posamičnih) povojnih usmrtitev so poleg že omenjenega širšega območja Maribora tudi ob drugih urbanih središčih na Spodnjem Štajerskem. V Mislinjski dolini so to Žančani pri Podgorju pri Slovenj Gradcu. Tam so bili verjetno usmrčeni mobiliziranci v nemško vojsko, domobranci in hrvaški begunci, pa tudi nekateri domačini.¹⁹ Na območju Slovenske Bistrice sta taka kraja Zgornja Bistrica in Velenik. Medvojno protiletalsko, danes Impolovo zaklonišče na Zgornji Bistrici, v ljudskem jeziku znano pod imenom »bunker na Zgornji Bistrici«, je proti koncu leta 1945 in v januarju 1946 bilo morišče civilnega prebivalstva iz vrst pripadnikov nemške narodnosti z območja Slovenske Bistrice. Umorjeni so bili premožni ljudje in njihove družine, torej veliki kmetje, lastniki gospodarskih obratov in trgovin.²⁰ Ugotovljena je identiteta 18 žrtev. V Šaleški dolini so bili poboji na Goricah pri Šoštanju, v Savinjski dolini v gozdovih pri Mariji Reki itd. V Mariji Reki so povojne oblasti obračunale s tistimi, ki se v času vojne niso odzvali vpoklicu v partizane. Gre predvsem za žrtve iz Zagorja, Hrastnika, Trbovelj, okolice Žalca, Prebolda in Celja.

15 Mrliške matične knjige, mlajše od 100 let, se hranijo na upravnih enotah RS.

16 Zdenko Zavadvav, ki je bil pomočnik okrožnega poverjenika Ozna za okrožje Maribor, v knjigi *Iz dnevniških zapiskov mariborskega oznovca*, na str. 155 piše: »Na Pohorju smo nocoj spet streljali! Temu pravimo transport.«

17 Ambrož, Na Arehu odkrili posmrtne ostanke 189 pobitih; Žajdela, *Komunistični zločini*, str. 152–158.

18 Žajdela, *Komunistični zločini*, str. 152–158.

19 Smrtne žrtve, INZ; Lesjak, Pričevanja o grozodejstvih.

20 Smrtne žrtve, INZ; Munda, Bistriški Attemsi, 1. 2. 1996.

Usmrčeni so bili sprva zaprti ali v enem od tamkajšnjih zaporov ali v taborišču Teharje.²¹

Kdo so bili izvensodno usmrčeni in kakšno je bilo njihovo medvojno delovanje, bom ponazorila s posamičnimi reprezentativnimi primeri.

Med slovenjebistriškimi žrtvami je znana družina Attems, ena največjih in najmočnejših fevdalnih družin v Sloveniji. To so grof Ferdinand, s polnim imenom Ferdinand Marija III. Ignatz Moritz, grof Attems Svetokriški, njegova žena Wanda Theresia in grofov sin Emil Hans. Vsi so pogrešani od januarja 1946; grof Attems in njegova žena na Studencih pri Mariboru (žena po nekaterih podatkih v Strnišču pri Ptuj), sin pa po nekaterih podatkih v bunkerju na Zgornji Bistrici, po drugih pa v Strnišču pri Ptuj.²²

Grof Ferdinand Maria Ignatz Moritz Attems, rojen 14. avgusta 1885 v Wellsu v Gornji Avstriji, nečak tretjega štajerskega glavarja, je po prvi svetovni vojni postal jugoslovanski državljan in dedič vseh Attemsovih posesti v Kraljevini SHS. Bil je humanistično izobražen; po končani gimnaziji je študiral gozdarstvo in z disertacijo o iglavcu tisi promoviral za doktorja ekonomije.²³ V prvi svetovni vojni se je do leta 1916 boril na srbskem bojišču kot kapetan v rezervi avstrijske vojske. Ker je bil ranjen, je bil iz vojske odpuščen in imenovan za cesarsko kraljevega komornika in častnega viteza Malteškega reda; postal je tudi pribočnik cesarice Cite.²⁴ Med drugo svetovno vojno, od februarja 1942 do maja 1943, je kot nekdanji oficir kapetan – konjeniški stotnik (Rittmeister) Wehrmachta aktivno opravljal pisarniško službo v vojski, najprej v enoti »Nemški general« v Zagrebu, nato pri naborni komisiji komande vojnega okrožja v Mariboru. To pomeni, da je bil funkcionar okupatorjeve vojske.²⁵ Leta 1944 je bil iz nje odpuščen.

13. maja 1945 je bil skupaj z ženo aretiran in odpeljan v zapore Ozne. Ozna za mariborsko okrožje je 16. julija 1945 proti njima podala prijavo za uvedbo kazenskega postopka pri Vojaškem sodišču mariborskega vojnega področja.²⁶ Čez mesec dni, 17. avgusta 1945, je Vojaško sodišče mesta Maribor grofa Ferdinanda Attemsa obsodilo na dve leti, ženo pa na 13 mesecev prisilnega dela z odvzemanjem svobode, na izgubo aktivne in pasivne volilne pravice, pravice do zavzemanja vodilnih funkcij v društvenih organizacijah in pravice do državne ali katerekoli javne službe ali poklica za dobo 5 let, na izgon iz kraja prebivanja za dobo 5 let in na zaplembo celotnega premoženja.²⁷

Attemsi, ki so imeli premoženje, so bili obtoženi, da so pomagali okupatorju

21 Smrtne žrtve, INZ; Črnej, Grobišča Marija Reke.

22 Smrtne žrtve, INZ.

23 Munda, Bistriški Attemsi, 26. 1. 1996.

24 Prav tam.

25 Munda Bistriški Attemsi, 27. 1. in 2. 2. 1996.

26 ARS, AS 1931, šk. 926, Kulturbund, dosje 450/2728.

27 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. in 3. 2. 1996.

in da so vojni dobičkarji. Iz obtožnice in sodbe Vojaškega sodišča mesta Maribor z dne 17. avgusta 1945, s katerima sta bila Attemsa obsojena zločinske veleizdaje, aktivnega članstva v politični organizaciji Kulturbund, ter da je grof pomagal okupatorju s služenjem nemške vojske in dobavljanjem lesa nemškimi oblastem, je razvidno, da je bil grof Attems posestnik gradu v Slovenski Bistrici s pripadajočim veleposestvom in lesno industrijo v obsegu okoli 3000 oralov, gradu Podčetrtek s pripadajočim posestvom okoli 1200 oralov, do polovice gradu in toplic Čatež pri Brežicah s pripadajočimi posestvi okoli 300 oralov; ter lastnik hiše in posestva v Gradcu.²⁸

Grofa in njegovo ženo Wando Theresio, rojeno 7. oktobra 1887 v Bohdancih pri Pardubicah na Češkem, jugoslovansko državljanko češke narodnosti, je obtožnica bremenila, da sta vstopila leta 1940 v Kulturbund in s tem »započela dejanje, ki je merilo na to, da bi se Spodnja Štajerska, tedaj del jugoslovanske države, protiustavno spojila z nemškim rajhom«, in da je grof Ferdinand v času nemške okupacije Spodnje Štajerske nemškemu okupatorju pomagal s tem, da je kot kapetan služil sovražno vojsko pri nemškem generalu v Zagrebu in pri komandi vojnega okrožja Maribor in v tej funkciji sodeloval pri naborni komisiji v Mariboru pri mobilizaciji Slovencev v nemško vojsko. Obtožen je bil tudi, da je brez večjega pritiska okupatorja zanj dobavljal iz svojih posestev in lesne industrije v Slovenski Bistrici v večjih količinah okoli 10.000 m³ letno drva in razni stavbni in jamski les,²⁹ med drugim podjetju Drava v Mariboru za izdelavo barak, podjetju Božič za proizvodnjo lesnega plina za avto promet, rudniku Trbovlje ter letalski tovarni na Teznem.³⁰

Vojaško sodišče mesta Maribor, ki je kazen utemeljilo z istimi besedami kot tožilec svojo obtožnico, je obtožencema priznalo, da se jim vštete v kazen pripor od 13. maja 1945, pri čemer je pri odmeri kazni »upoštevalo pri obtoženemu dr. Ferdinandu Attemsju kot obtežilno več kaznivih dejanj, pri Wandu pa česa obtežilnega ni bilo; kot olajševalno okoliščino pa je pri obeh upoštevalo odkrito priznanje, neoporečnost, starost in okoliščine, da nista bila zagrizena nacista, pri dr. Attemsju pa tudi dejstvo, da ni bil na slabem glasu, da je pomagal pri naborni komisiji Slovincem, da niso bili poklicani v nemško vojsko ter da je zaposloval v svojih podjetjih slovenske nameščence.«³¹ Čeprav sta obtožnica in sodba zoper oba obsojena v obrazložitvi ugotavljali, da ni dokaza, da bi obsojena aktivno sodelovala v Kulturbundu, je bila njuna pritožba na izrečeno kazen zavrnjena.³² Pomilostitveni prošnji obsojencev Ferdinanda in Wande Attemsa je Prezidij

28 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. 1996

29 Munda, Bistriški Attemsi, 1. 2. 1996.

30 Munda, Bistriški Attemsi, 3. 2. 1996.

31 Prav tam.

32 Munda, Bistriški Attemsi, 3. in 5. 2. 1996.

Ljudske skupščine FLRJ na svoji seji 21. februarja 1946 na osnovi 1. člena Zakona o podelitvi amnestije in pomilostitve in 74. člena Ustave Federativne Ljudske republike Jugoslavije z izdajo odločbe o zavrnitvi pomilostitvenih prošenj obeh obsojenih, ki ju je pravnomočno obsodilo Vojaško sodišče mesta Maribor, sod. 484/45-9 z dne 17. 8. 1945, zavrnil.³³ Prošnji za pomilostitev obeh obsojenih sta bili zavrjnjeni več kot mesec dni po njunem izginotju. 2. januarja 1946 sta bila namreč odpeljana iz taborišča Studenci pri Mariboru in od takrat pogrešana.³⁴

Dokumenti v sodnem spisu tudi izkazujejo, da je grof Attems pomagal Slovencem in internirancem; uradni zaznamek izpovedi vodje gospodarske zadruge podružnice v Slovenski Bistrici pred drugo svetovno vojno pa navaja, da je za slednjega grof Attems pri naborni komisiji celo šestkrat dosegel, da mu ni bilo treba vstopiti v nemško vojsko, in prav tako, da je bil antifašist ter da je v svojih podjetjih zaposloval slovenske nameščence in ne kulturbundovcev.³⁵

Grof Attems, ki je v spominu domačinov Slovenske Bistrice ostal v najlepši podobi, je svoj odnos do nemške okupacije izrazil z izjavo svojim delavcem: »Svobode je konec, toda zakon se mora spoštovati.«³⁶ Izjavo lahko interpretiramo, kot da grof Attems same okupacije ni dojel kot osvoboditve. Med okupacijo se je ravnal po navodilih in zahtevah posebnega komisarja nemških okupacijskih oblasti – dobavljal je les, kar bi se lahko označilo za ekonomsko kolaboracijo. Iz dveh zakonov je imel pet sinov, med katerimi je drugorojeni sin iz prvega zakona bil usmrčen konec leta 1945 oziroma v letu 1946 kot tretji iz družine Attems.³⁷ Emil Hans se je rodil v Gradcu leta 1921, obiskoval je gimnazijo v Mariboru in v Kaksburgu, nato je študiral tehniko v Zagrebu. Leta 1944 je bil kot tankist nemške vojske v Normandiji težko ranjen in je izgubil nogo. Ranjen je prišel v vojno ujetništvo zavezniških sil, v začetku leta 1945 pa so ga poslali domov.³⁸ S sodbo vojaškega sodišča je bilo Attemsovim zaplenjeno vse premoženje ter na podlagi odločb zaplembnih komisij podržavljeno.³⁹

Med žrtvami povojnih pobojev na Zgornji Bistrici sta tudi slovenjebistriški mesar in gostilničar Michael Franc Rasteiger in njegova žena Maria. Kot civilista nemške narodnosti sta bila najprej poleti 1945 aretirana in zaprta v Strnišču, nato izpuščena in ponovno zaprta, najprej v Mariboru, nato v kaznilnici Bresternica pri Mariboru; januarja 1946 sta bila usmrčena v bunkerju na Zgornji Bistrici.⁴⁰

33 Munda, Bistriški Attemsi, 3. 2. 1996.

34 Munda, Bistriški Attemsi, 3. 2. 1996; Smrtne žrtve, INZ.

35 Munda, Bistriški Attemsi, 5. 2. 1996.

36 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. 1996.

37 Prav tam; Smrtne žrtve, INZ.

38 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. 1996.

39 Munda, Bistriški Attemsi, 5. 2. 1996.

40 UE Slovenska Bistrica, MKU MO Slovenska Bistrica, l. 1991, str. 207, zapor. št. 23 in 24; AMKU; DZ RS, Izpis – Slovenska Bistrica, 43; Penič, *Žrtve 2. svetovne vojne in povojnih usmrtitev na območju*

Zakonca Rasteiger sta jeseni 1941 dobila rdečo člansko izkaznico ŠDZ.⁴¹ Po navedbah gospodinje Marije Rasteiger, razvidno iz zapisnika zaslišanja omenjene, sta ju prejela predvsem zato, »da bi imeli v naši gostilni prednost in naju izkoriščali pri jestvinah in pijači«. ⁴² Na dodelitev rdeče izkaznice se je nemški okupator večkrat očitajoče skliceval. Na primer, ko zakonca nista hotela dosledno upoštevati ukazov, da odpustita natakario, ki je bila Slovenka, ali ko ni bila postrežba v skladu z njihovimi pričakovanji. V takih primerih jim je gospodinja želela izkaznico vrniti, češ da ni nikoli prosila zanjo. Sama ni bila naklonjena okupatorju, saj je imela v partizanih brata, pa tudi podpirala jih je s pošiljanjem cigaret in mila. Mož je imel funkcijo »blokfürerja« (vodje naselja) ŠDZ,⁴³ ki pa je zaradi preobremenjenosti z gostinstvom in mesnico ni mogel izpolnjevati. Zato jo je namesto njega opravljal njegov pomočnik.⁴⁴

V bunkerju na Zgornji Bistrici so bili januarja 1946 usmrčeni tudi vsi člani slovenjebistriških družin Razboršek in Wregg. Družina kolarskega mojstra Jakoba Razborška je bila pronemško usmerjena. Od leta 1940 je bila včlanjena v Kulturbund, od leta 1941 pa so družinski člani imeli rdečo člansko izkaznico ŠDZ. Osebna spisa dveh družinskih članov navajata, da sta oče in sin »delala za okupatorja;« sin pa je tudi »vršil hitlerjansko propagando«. ⁴⁵ Za družino Wregg pa razpoložljivi viri niso razkrili njihovega medvojnega delovanja in socialnega statusa. Lahko le predpostavljamo, da je bila premožna in nemške narodnosti.

Med usmrčenimi na Zgornji Bistrici niso bili le domačini. Mariborčan Viktor Jug je bil zaradi delovanja v nemških političnih organizacijah za dobo petih let obsojen na kazen omejitve svobode s prisilnim delom, izgubo vseh političnih in državljanskih pravic, izgonom iz kraja prebivanja. Do januarja 1946, ko je »izginil«, je kazen prestajal v kazenskem taborišču Bresternica pri Mariboru.

Nekateri Slovenjebistričani, ki so bili iz različnih vzrokov obsojeni na različno dolge kazni odvzema prostosti s prisilnim delom ali izgube narodne časti ter

občin Slovenska Bistrica in Oplotnica, str. 51; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravni krivic, št. 714-01-473/97; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg, II c 1. Marburg - Land, rechtes Draufuer, mit Gerichtsbezirk Windischfeistritz Zivilbevölkerung.

41 Članstvo v ŠDZ, ki je bila v času okupacije najbolj pomembna organizacija za ponemčevanje na zasedenem območju Spodnje Štajerske, je bilo dvojno: dokončno, ki so ga dobili maloštevilni člani, predvsem Volksdeutscherji in nekdanji kulturbundovci, podeljene so jim bile rdeče izkaznice in kasneje nemško državljanstvo; začasno, ki so ga dobili tisti, ki naj bi svojo predanost nemškemu rajhu šele dokazali, dobili so zelene izkaznice in nemško državljanstvo na preklc. Tisti, ki v zvezo niso vstopili ali jih vanjo niso sprejeli, ker so bili rasno ali kako drugače neprimerni, so dobili status zaščitenca in bele izkaznice. – Jerman, Zorko, *Okupacija, mobilizacija*, str. 18.

42 ARS, AS 1931, šk. 925, Kulturbund, dosje 450/705.

43 Štajerski domovinski zvezi, ki je bila organizirana po vodstvenem in teritorialnem načelu, je načeloval zvezni vodja; na čelu okrožij so bili okrožni vodje; na čelu občin krajevni skupinski vodje, njim so bili podrejeni vodje celic (Zellenführer) ter slednjim vodje naselij (Blockführer).

44 ARS, AS 1931, šk. 925, Kulturbund, dosje 450/705.

45 ARS, AS 1931, šk. 925, Kulturbund, dosje 450/747 in dosje 450/1724.

državljskih pravic, so bili pogrešani oziroma usmrčeni že med prestajanjem kazni, v zaporu ali pa v katerem izmed taborišč Ozne. Več zakonskih parov iz Slovenske Bistrice pa je bilo usmrčenih že kmalu po prvih aretacijah, in sicer maja 1945 na Veleniku pri Slovenski Bistrici. Med poimensko znanimi je bil njihov socialni status naslednji: mizar, slikar, trgovec, uradnik, šivilja in gospodinja.⁴⁶

Januarja 1946 je bil kot član družine na ptujskem območju, katere premoženje je bilo po vojni nacionalizirano, usmrčen tudi grof Johann Hubertus von Herberstein.⁴⁷ Rodil se je maja 1905 v avstrijskem Gradcu, z družino pa je živel na gradu Vurberk.⁴⁸ Bil je nemške narodnosti, po poklicu agronom. Po vojni je bil do 6. januarja 1946 zaprt v kazenskem taborišču Bresternica pri Mariboru ter od takrat pogrešan. Po navedbah grofovega sina Ambrosa von Herbersteina naj bi bil usmrčen oziroma pokopan na območju Vurberka na neki jasi v gozdu.⁴⁹ Glede na to, da je njegova družina samo na ptujskem območju bila lastnica Ptujkega gradu, 20 stanovanjskih hiš, 800 hektarjev kmetijskih zemljišč, ter da so grad Vurberk med vojno zavzeli Nemci, lahko predpostavljamo, da je bil grof usmrčen zaradi domnevnega sodelovanja z okupatorjem in premoženja družine Herberstein.

Z enako ostrino so povojne oblasti preganjale tiste, ki so aktivno sodelovali v nemških političnih organizacijah, tiste, ki so bili pronemško usmerjeni, ter tiste, ki so bili vključeni v različne okupatorjeve oborožene formacije, in policijski aparat. Ob upoštevanju reprezentativne skupine mednje sodijo izvensodno usmrčeni z območja Maribora, posamezni primeri tudi od drugod, večinoma pripadniki nemške narodne manjšine. Mariborski Nemci, ki so se že pred drugo svetovno vojno vključili v Kulturbund, so z ustanovitvijo Štajerske domovinske zveze spomladi 1941 kot Volksdeutscherji (etnični Nemci) avtomatično postali njeni člani. Glede na svojo preteklo oziroma medvojno delovanje so bili po vojni na lestvici preganjanih uvrščeni najvišje. Naj za ilustracijo navedem nekaj zgovornih primerov.

Mariborčan Franz Ferdinand Kormann je bil od decembra 1939 član Kulturbunda, po okupaciji je dobil rdečo izkaznico Štajerske domovinske zveze in nemško državljanstvo. Po vojni je bil aretiran, 9. novembra 1945 poslan v taborišče Strnišče in nato ubit v Zagrebu.⁵⁰

46 Smrtne žrtve, INZ.

47 UE Maribor, MR, št. 211-160/2006-2; *Totengedenkbuch*, Kreis Pettau V 1. Stadt und Bezirk Pettau (Fridau, Polstrau, St. Leonhard, Sauritsch) Zivilbevölkerung; Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih KT v Sloveniji*, str. 76; Toplak, »Očeta bi želel dostojno pokopati«; ustni vir: sin Johann Gundeger Herberstein, 51 Costwold Drive, Saxonwold 2132, Johannesburg, Južna Afrika.

48 Po prvi svetovni vojni je Rdeči križ v gradu uredil sanatorij za pljučne bolezni; med drugo svetovno vojno pa je bil v gradu Vurberk center za usposabljanje nemških vojaških in političnih komisarjev.

49 Prav tam.

50 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 1994, str. 298, zapor. št. 810; AMKU MO MB, Sklep Temeljnega

Aloisius/Alojz Lahainer/Lachainer/Lahajner, prav tako iz Maribora, poročen, Nemec, tudi on je bil član Kulturbunda. Avgusta in oktobra 1945, ko je bil v zaporu, so mu zaplenili vse premoženje, prav tako njegovi ženi. Pogrešan je v zaporu oktobra 1945. Ob razglasitvi za mrtvega leta 1993 so kot dan smrti določili datum 11. maj 1950.⁵¹

Gostilničarko Rozalijo Holzknecht iz Maribora so junija 1945 aretirali in odpeljali v zapore v Mariboru. Tam je bila takoj ustreljena zato, »ker je imela gostilno in so se tam zbirali fašisti«.⁵²

Mariborčan nemške narodnosti, rojen v Srbiji, Peter Kočiš, je bil zaradi članstva v Kulturbundu, kamor se je včlanil januarja 1941, s sodbo Okrajnega sodišča v Mariboru novembra 1945 obsojen na smrt. Najprej so ga odpeljali v taborišče na Pobrežje, do izginotja marca 1946 pa je bil na Tezdem. Kot osebi nemške narodnosti mu je bilo na osnovi odločbe Okrajne zaplembe komisije v Mariboru zaplenjeno vse imetje.⁵³

Poročenega čevljarja iz Dogoš Janeza Verbiča so po pripovedovanju žene zaradi članstva v Kulturbundu 13. maja 1945 z več drugimi občani odpeljali v šolo v Framu in od takrat dalje je pogrešan.⁵⁴

Poročeni čevljarški pomočnik in tkalski mojster iz Maribora, primorski Slovenec, zaposlen v tovarni Svila, Viktor Žagar, je bil zaradi aktivnega članstva v Štajerski domovinski zvezi 14 dni po osvoboditvi aretiran in odpeljan najprej v Hrastovec, nato v taborišče Bresternica. Prve dni januarja 1946 so ga od tam odpeljali neznano kam.⁵⁵ Na zaslišanju 12. junija 1945 je izjavil, da se je včlanil v Kulturbund iz pragmatičnih razlogov. V zameno za vstop v Kulturbund leta 1941 mu je bila namreč obljubljena precej višja plača, denar pa je potreboval, saj se je takrat ravno ženil. Za krajevno skupino ŠDZ Tezno je do marca 1944, ko je bil zaradi nezanesljivosti odstavljen, opravljal funkcijo propagandista.⁵⁶ Proti njemu je Ozna za mesto Maribor 18. avgusta 1945 podala kazensko prijavo. Javni tožilec za okrožje Maribor pa je zoper njega sestavil obtožnico 15. novembra 1945.⁵⁷

Mariborčan Bogomir Klampfer, ki je bil med okupacijo kot član Štajerske

sodišča MB, opr. št.: N 32/93 z dne 17. 2.1994, Odločba oddelka za notranje zadeve občine Maribor, št.: 201-932/93-05/16 ter opr. št.: N 22/93 z dne 25. 10. 1993.

51 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 1994, str. 56, zapor. št. 327; AMKU Maribor, opr. št.: N 22/93 z dne 25. 10.1993; Harb, *Petdeset let zamočani*, str. 22; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg II a 1. Stadt Marburg - Innere Bezirke Zivilbevölkerung.

52 UE Maribor, AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča MB, opr. št.: N 4/94 z dne 21. 10. 1994.

53 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 1995, str. 92, zapor. št. 1059; AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča v MB, opr. št.: N 23/92 z dne 16. 11. 1993.

54 UE Maribor, MKU MO MB, Sklep Občinskega sodišča v MB, št.: Rnp 1/77 z dne 12. 5. 1977.

55 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1974, str. 148, zapor. št. 230; AMKU, Sklep Občinskega sodišča v MB, št. Rnp 8/73.

56 ARS, AS 1931, šk. 906, Kulturbund, dosje450/4534.

57 Prav tam.

domovinske zveze »blokfürer« oziroma vodja naselja, torej nosilec najnižje funkcije v hierarhični organiziranosti ŠDZ, in razdeljevalec živilskih nakaznic, je po aretaciji 11. maja 1945 izginil. Z razglasitvijo za mrtvega so mu kot dan smrti določili 16. maj 1945.⁵⁸

Tudi Leopoldina Pečar, po rodu iz Maribora, živeča v Kamnici, poročena, civilistka, je prav tako kot članica Kulturbunda oziroma ŠDZ od maja 1941 opravljala funkcijo »blokfürerja«. Aretirana je bila 25. maja 1945 skupaj z dvema otrokoma, ki so ju kasneje izpustili. Po zaslišanju na sodišču junija 1945 je bila pogrešana v taborišču v Pesnici.⁵⁹

Poročena gospodinja iz Ruš Anna Rudl, slovenske narodnosti, zoper katero je Ozna za okrožje Maribor 15. septembra 1945 v Strnišču podala kazensko prijavo, naj bi bila skupaj z večjim številom drugih oseb na Pohorju ustreljena jeseni 1945.⁶⁰ Omenjena je jeseni leta 1940 postala članica Kulturbunda. Ob ustanovitvi ŠDZ maja 1941 je dobila rdečo izkaznico ter postala vodja naselja ŠDZ. Med vojno je opravljala nekaj časa tudi funkcijo vodje celice. Iz zapisnika zaslišanja je razvidno, da je bila nasprotnica odporniškega gibanja; članica organizacije »Frauenschaft«, ter da je šivala za nemško vojsko copate in kuhala marmelado.⁶¹ Zaradi medvojnega pronemškega delovanja je bila maja 1945 aretirana. Po aretaciji je bila najprej zaprta v zaporu v Rušah, nato v taboriščih Strnišče in Bresternica.

Tudi Mariborčan Henrik Kodrič je bil zaradi aktivnega sodelovanja z okupatorjem aretiran 7. maja 1945 in je umrl v kazenskem taborišču Bresternica decembra 1945. Z razglasitvijo za mrtvega so mu kot dan smrti določili 16. maj 1946.⁶²

Zaradi članstva v Kulturbundu, rdeče izkaznice ŠDZ in že pred vojno pronemške usmerjenosti, kar je dokazovalo članstvo v pronemško usmerjenem nogometnem klubu »Rapid«, je bil junija 1945 aretiran tudi Mariborčan Josip Fučkar.⁶³ Najprej so ga odpeljali v taborišče v Bresternico, v prvi polovici januarja 1946 pa v kaznilnico na Pobrežju, kjer je od sredine istega meseca pogrešan.⁶⁴

58 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 158, zapor. št. 567; AMKO MO, Sklep Občinskega sodišča v MB, št.: Rnp 9/72-6 z dne 1. 3. 1973.

59 UE Maribor, MKU MB l. 1993, str. 148, zapor. št. 1003; AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča MB, št. N 39/92 z dne 28. 7. 1993.

60 UE Ruše, MKU MO Ruše, l. 1994, str. 6, zapor. št. 12; AMKU kot dan smrti navaja 1. 8. 1945. Glede na datum zaslišanja (september 1945), datum in vsebino obtožnice javnega tožilca za mariborsko okrožje z dne 19. 10. 1945, ki navaja, da se je 19. 10. 1945 nahajala v Bresternici, od kjer pa se je po navedbah AMKU za njo izgubila sled, je bolj verjeten datum smrti jesen 1945.

61 ARS, AS 1931, šk. 923, Kulturbund, dosje 450/1016.

62 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 244, zapor. št. 1051; AMKU MO MB, Sklep Občinskega sodišča v MB, št.: Rnp 3/73-4 z dne 12. 9. 1973 in MMK Bresternica, l. 1945, str. 11, zapor. št. 21; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg II a 1. Stadt Marburg - Innere Bezirke Zivilbevölkerung.

63 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 373, zapor. št. 1180; AMKU MO MB, Sklep Občinskega sodišča v MB, št. Rnp 5/73-7 z dne 23. 10. 1973.

64 Prav tam.

Zaradi članstva v Kulturbundu je bil maja 1945 aretiran slovenjebistriški kovač Anton Brdnik, ki ga je sodišče narodne časti v Mariboru obsodilo na eno leto odvzema prostosti s prisilnim delom.⁶⁵ Kazen je prestajal v taborišču Strnišče, januarja 1946 pa je tam za njim izginila sled.⁶⁶

Povojne oblasti so obračunale tudi z vojaškimi osebami in tistimi, ki so bile v službi okupatorja. Mariborčan Friderik Dlouhy, Slovenec, po poklicu tkalski mojster, je bil leta 1943 vpoklican v nemško vojsko in poslan v okolico Celja. Po vojni se je zaposlil v Mariborski tekstilni tovarni. Konec maja 1945 ga je aretirala Ozna in je od takrat pogrešan.⁶⁷ Mariborčana Ivana Dvoršaka, ki je bil med okupacijo pripadnik Wehrmannschafta, so 17. maja 1945 odpeljali vojaki Jugoslovanske armade in je od takrat dalje pogrešan. Tudi Mariborčan Jakob Vorih, rojen v Hardeku v občini Ormož, je bil kot orožnik v službi okupatorja. Takoj po koncu vojne so ga z ženo odpeljali neznano kam. Za dan smrti je sodišče določilo 16. maj 1946.⁶⁸

Poročeni Mariborčan Konrad Sevšek, ki je bil med vojno zaposlen kot paznik v mariborskih zaporih, je bil prav tako junija 1945 aretiran in obsojen na dve leti prisilnega dela. Kazen je prestajal v mariborski kaznilnici, od koder je bil januarja 1946 odpeljan neznano kam. Po pripovedovanju njegove hčerke Melanije Sevšek so ga odpeljali na Pohorje in od takrat je pogrešan.⁶⁹

Zaradi suma posedovanja orožja so 9. maja 1945 pripadniki Ozne preiskali hišo Mariborčanke Regine Lamut in na sodišče odpeljali celo družino, skupaj s še nekaterimi drugimi ljudmi. Po zaslišanju so moške in ženske ločili. Ženske so odpeljali v Kamnico, moške pa verjetno na Pohorje pod Arehom, kamor so odpeljali tudi očeta imenovane.⁷⁰

Poročeni žandarmerijski narednik Jožef Kortnik iz Podgorja v občini Velenje se je leta 1941 po prihodu okupatorja zaposlil kot skladiščnik pri nemški gradbeni firmi «Asdsk» v Velenju. Pozneje je bil mobiliziran v nemško policijo ter poslan v policijsko šolo v Medling pri Dunaju, nato na Nizozemsko, proti koncu vojne pa v Dresden. Kljub temu da se je s transportom jeseni 1945 vračal v Slovenijo, se tja do zime 1945 ni vrnil.⁷¹ Ali je umrl naravne smrti ali pa so njegovo smrt povzročile povojne oblasti, iz vira ni jasno.

65 UE Slovenska Bistrica, MKU Slovenska Bistrica, l. 1959, str. 166, zapor. št. 15; MKU MO Slovenska Bistrica, l. 1998, str. 129, zapor. št. 18; AMKU.

66 Prav tam.

67 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1971, Sklep Občinskega sodišča MB, št. Rnp 7/71-7 z dne 10. 11. 1971.

68 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 89, zapor. št. 896 in AMKU.

69 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 2004, str. 24, zapor. št. 837; AMKU, Odločba UE MB, šifra 201-260/2004 546 z dne 28. 4. 2004.

70 UE Maribor, MR, Sklep št. 211-125/2008-9.

71 S Sklepom Občinskega sodišča v Črnomlju je bil za dan njegove smrti določen datum 15. 5. 1946. V: UE Velenje: MKU Podgorje, l. 1963, str. 29/30, zapor. št. 1 in AMKU.

Poročeni kovač, Slovenec Alojz Matuš iz Studenic je bil zaradi suma sodelovanja z okupatorjem po aretaciji junija 1945 najprej zaprt v Poljčanah, kasneje predvidoma v Strnišču; v letu 1946 pa so ga neznano kje izvensodno usmrtili.⁷²

Množične povojne poboje dejanskih in domnevnih sodelavcev okupatorja oziroma političnih nasprotnikov povojnih oblasti so izvajali tudi na Pohorju. Februarja 1946 je bila tako na Pohorju ubita družina kmeta Peitlerja iz Lovrenca na Pohorju: gospodar Franc Peitler, njegova žena Gabriela in njuna dva sinova Hubert Jakob Kristjan in Renatus Evgen Jožef.⁷³ Konec januarja 1946, ko so na Pohorje odpeljali dva ali tri kamione zapornikov, je bil med njimi ubit tudi poročeni Mariborčan Rudolf Horvat, katerega medvojno delovanje vir ne navaja.⁷⁴ Po aretaciji sredi maja 1945 je bil do usmrtitve zaprt v mariborski kaznilnici.

V Šaleški dolini, kjer so pripadniki Ozne že ob koncu vojne aretirali več meščanov Šoštanja, so se izvensodni poboji zgodili na Goricah pri Šoštanju proti koncu maja 1945.⁷⁵ Med ubitimi je bil npr.: trgovec, po nekaterih podatkih tudi čevljarški mojster Janez Pirmanšek, ki je glede na to, da so njegovi podatki v fondu Kulturbunda, verjetno bil včlanjen v to organizacijo.⁷⁶ Enaka usoda je doletela tudi poročenega krojača Franza Virbnika iz Šoštanja in Alojzija Jelena z Velikega Vrha pri Šoštanju, katerih pa medvojno delovanje in narodnost iz virov nista jasna.⁷⁷

V Mislinjski dolini, v Žančanah blizu Podgorja pri Slovenj Gradcu, kjer je množično grobišče nastalo po 15. maju 1945, torej po zadnjih bojih v 2. svetovni vojni, in pri katerem so glavno vlogo imele enote Jugoslovanske armade,⁷⁸ pa tudi Ozna, so bili poleg domnevno usmrčenih mobilizirancev v nemško vojsko, domobrancev in hrvaških beguncev usmrčeni tudi nekateri domačini. Med poimensko znanimi domačini iz vrst civilistov so bili domnevno ali dejansko pronemško usmerjeni ljudje. Med njimi je partizanski dezertar in do konca vojne izvidnik Gestapa Miroslav Friderik Garbus, poročen in stanujoč v Šmartnem pri

72 Kot dan smrti so mu uradno določili datum 1. 1. 1951. V: UE Slovenska Bistrica, Krajevni urad Poljčane: RMK Studenice 1880–1912, str. 169, zapor. št. 16; MKU Studenice, l. 1967, str. 36, zapor. št. 1.

73 UE Ruše, Krajevni urad Lovrenc na Pohorju: MKU MO Lovrenc na Pohorju, l. 1995, str. 93, zapor. št. 15, str. 96, zapor. št. 21; AMKU, Sklep Okrajnega sodišča v Mariboru, št. spisa II R, 416/56 z dne 24. 5. 2005; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg II c 1. Marburg - Land, rechtes Draufufer Markt St. Lorenzen am Bachern, Maria Rast und umliegende Gemeinden) Zivilbevölkerung.

74 UE Maribor: AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča MB, N 14/92.

75 Smrtne žrtve, INZ.

76 UE Velenje: AMKU, Odločba UE Velenje, št. 201-192/2004 z dne 3. 12. 2004; DZ RS, Skupščina občine Šoštanj; *Totengedenkbuch*, Kreis Cilli I b 1. Cilli – Land Nord und West Zivilbevölkerung.

77 Smrtne žrtve, INZ.

78 Pripadniki 51. vojvodinske divizije in 1. divizije KNOJ naj bi tu usmrtili od štiri do sedem tisoč ljudi. – Lesjak, Pričevanja o grozodejstvih. Ocene o številu žrtev v tem grobišču se gibljejo tudi od 150 do 7000 žrtev. – Petek, Dovolj je, če je bil brez sojenja ubit en sam človek.

Slovenj Gradcu.⁷⁹ V Žančanih je bil usmrčen 20. maja 1945. Ob razglasitvi za mrtvega mu je Okrajno sodišče Prevalje določilo kot datum smrti 1. januar 1946.⁸⁰

Slovenjgradčanka Margaretha Anna Ferk, ki se je po nemški okupaciji leta 1941 zaposlila kot uradnica pri organizaciji Todt in je službovala v Slovenj Gradcu, Celovcu in Trziču na Gorenjskem, je bila od aretacije v začetku julija do izginotja 18. julija 1945 v zaporu v Slovenj Gradcu. Po drugih podatkih naj bi izginila skupaj z očetom, kateremu je nosila v slovenjegraški zapor hrano.⁸¹ Zapisnik zaslišanja navaja, da je bila pronemško usmerjena, kakor tudi njena družina, katere člani so bili včlanjeni v Kulturbund.⁸²

V Žančanih sta bila maja 1945 izvensodno usmrčena tudi »blokführer« Štajerske domovinske zveze Franc Hrastnik, stanujoč v Podgorju,⁸³ in slovenjegraški hotelir nemške narodnosti Karl Wolfgang Albert Goll, ki je bil sicer član Kulturbunda, a je od leta 1944 podpiral narodnoosvobodilno gibanje in je imel med partizani sorodnika.⁸⁴ Zaradi obtožbe, da je izdala svojega brata, ki ga je nato nemški okupator zaprl, je bila prav tako aretirana 11. maja 1945 in kasneje usmrčena na Žančanih poročena gospodinja iz Slovenj Gradca Frančiška Günter.⁸⁵

Tudi Slovenjgradčani so bili izvensodno usmrčeni na Teharjah. Ker je ovajal partizane nemškemu okupatorju, je junija 1945 tam končal poročeni kmet slovenske narodnosti Frančišek Borovnik.⁸⁶ Poročenega kovača kos Filipa Cesarja pa je bremenilo še več stvari: pronemška usmerjenost, sodelovanje z lastnikom tovarne kos v Trobljah in krajevnim vodjem Štajerske domovinske zveze Slovenj

79 UE Slovenj Gradec: RMK Šmartno 1904–1923, str. 150, zapor. št. 18; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 179, 185; Gradivo Zveze društev; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravil krivic, št. 714-01-1313/98.

80 UE Slovenj Gradec: RMK Šmartno 1904–1923, str. 150, zapor. št. 18.

81 UE Slovenj Gradec: MKU Slovenj Gradec, l. 1997, str. 103, zapor. št. 181; Predlog za uvedbo postopka ugotovitve in vpisa smrti v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje; RMK Slovenj Gradec, l. 1916, str. 76, zapor. št. 5; Gradivo Zveze društev; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravil krivic, št. 714-01-785/98; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 179, 184.

82 ARS, AS 1931, šk. 927, Kulturbund, dosje 450/277.

83 UE Slovenj Gradec: MKU Slovenj Gradec, l. 2001, str. 200, zapor. št. 303; AMKU, Sklep Občinskega sodišča v Slovenj Gradcu o razglasitvi za mrtvega z dne 14. 12. 1971 v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje.

84 UE Slovenj Gradec: MKU Slovenj Gradec, l. 1991, str. 4, zapor. št. 180; AMKU, Sklep Temeljnega sodišča v Mariboru, enota Slovenj Gradec o razglasitvi za mrtvega, l. 1991, v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje; Gradivo Zveze društev; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 180, 185.

85 UE Slovenj Gradec, MKU Slovenj Gradec, l. 1991, str. 91, zapor. št. 353; AMKU, Sklep Temeljnega sodišča v Mariboru, enota Slovenj Gradec, o razglasitvi za mrtvega z dne 5. 9. 1991 v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje; RMK Šmartno 1904–1923, str. 110, zapor. št. 72; Gradivo Zveze društev; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 180, 186.

86 UE Slovenj Gradec, MKU Stari trg, l. 1974, str. 135, zapor. št. 8; Gradivo Zveze društev; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 179, 182.

Gradec (obsegala je občini Slovenj Gradec in Pameče) Hansom Köllnerjem, prijavljanje partizanov na orožniški postaji.⁸⁷ Štirinajst dni po aretaciji ob koncu vojne so ga iz zaporov v mestni hiši na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu odpeljali neznano kam, verjetno na Teharje, kjer naj bi bil usmrčen 1. julija 1945.⁸⁸

SKLEP

Povojno nasilje revolucionarne komunistične oblasti na t. i. Spodnjem Štajerskem je bilo tako kot po drugih pokrajinah epilog medvojnega dogajanja, odvisno od vpetosti pokrajine v raznovrstne zgodovinske procese. Na eni strani je bilo izraz maščevanja za povzročeno trpljenje v času vojne, ki ga je nemški okupator z represivnimi raznarodovalnimi ukrepi prizadejal prebivalstvu, po drugi strani pa je bilo sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev. Povojni množični poboji so bili na slovenskem Štajerskem, kjer je živelo približno 4 % nemškega prebivalstva, in kjer se je pojavilo nemčurstvo, usmerjeni zlasti na civilno prebivalstvo tako slovenske kot nemške narodnosti. Na osnovi zgoraj opisanih primerov so preganjani nemške narodnosti bili ali premožni ali pa so aktivno sodelovali v nemških političnih organizacijah oziroma so bili pronemško usmerjeni. Preganjane Slovence, med katerimi so bili tudi tisti, ki so bili vključeni v različne okupatorjeve oborožene formacije, in policijski aparat, pa je oblast imela za okupatorjeve sodelavce in jih je prepoznavala kot politične nasprotnike. V manjši meri so bili med žrtvami povojnih pobojev tudi Slovenci iz vrst oborožene protirevolucije (Slovenski četniki, domobranci).

Povojno nasilje je bilo torej tudi sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev. Po prevzemu oblasti naj bi KPJ /KPS odpravila kapitalizem s prevladujočo zasebno lastnino in uvedla načrtno socialistično gospodarstvo z močnim državnim gospodarskim sektorjem. Tega, kar vidimo tudi na zgoraj opisanih primerih, naj bi nova oblast pridobila s podržavljenjem »sovražnega premoženja«, tj. nemškega premoženja, premoženja vojnih zločincev in njihovih sodelavcev ter imetja oseb, ki so bile s sodbo civilnih in vojaških sodišč obsojene na izgubo premoženja v korist države; imetja, ki so ga morali lastniki med okupacijo zapustiti ali jim je bilo odvzeto itd.

87 UE Slovenj Gradec, MKU Slovenj Gradec, l. 1952, str. 292, zapor. št. 27; Gradivo Zveze društev; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravil krivic, št. 714-01-659/98; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 36, 37, 179, 182.

88 Prav tam.

ODDELEK ZA ZAŠČITO NARODA
OZNA za mesto Maribor

Pr dmet : Zager Viktor,
Kazenska prijava

JC 920/45

Mr 36/45 7

990/45
2. 5

Maribor, 18. 8. 1945

Javnemu tožilcu, za Okrožje Maribor

Kazenska prijava

zoper : Z a g e r Viktorja, roj. 30. 6. 1909 v Trstu,
po poklicu cevljarski pomočnik, pozneje tkalski mojster
med okupacijo vodja mladinske posvetovalnice arbeitsamta
porocen z ženo Barbaro, en otrok, 6 let
Stanovanje, Nova vas, Divadna ulica 9

ki se obtozuje, da je prostovoljno pristopil v KB, ceravno je
toco vedel, kako politično ozadje ima, ker je kot mojster v tekstilni
tovarni Roteks stalno tical pri obratovodji Brucheju, ki je bil že
pod Jugoslavijo blokfirer NSDAP v Mariboru in ki ga je politično točno
informiral o ciljih KB. Pri Ortsgrupi Tezno je bil obtozenec Propa-
gandaleiter in eden največjih priganjancev ter ovaduhov.

Obtozenec krivdo priznava.

Predlagamo zoper njega kazensko postopanje.

Smrt fašizmu - svoboda narodu !

Nacelnik:

Z. Mašhen

Kozu.
280

Kazenska prijava Ozne zoper Viktorja Žagarja javnemu tožilcu za okrožje Maribor, 18. 8. 1945 (ARS, AS 1931, šk. 906, Kulturbund, dosje 450/4534). Pogrešan, za datum smrti je določen 16. 5. 1946.

Mm000 8446

A

12. 11. 1945.

Zaslišanje

Žagarja Viktor,roj. 30. 4. 1909 v Vrster, po poklicu izdelavalec
 pumpe in tiskalni mojster. Stambeno vloga na šifra 9.
 Partner z družino pri Demosa. Otoci: Edward star 6 let.

V KB sem se vpisal zato ker mi je mojster v Vrsteri odpovedal da
 bom dobil postavo v plati, ki denarja sem dobil ker sem se takrat
 namo živil. Bil sem na splošno 18 km 200 so + 875 km. V postavi
 se nisem nikoli učil in sploh nisem vedel da ima KB tako politični
 značaj. Kot propagandist sem vsačim zato ker sem vedel da
 delim propagandne letake ki se jih dale v Orto grupi v nedejo da
 jih razdelim. To službo sem mislil preštudirati. Od marca 1944 se sploh
 nisem udeleževal v Orto grupi ker sem bil kot paravojni aditoren.

Kljub temu, da sem bil v KB sem vedno pričeval, da bom kot
 prvi dobil slovenske preložen.

Zaščeval:

Jesko

Zaščeval:

Žagar Viktor

Opomba: Obziranje - Heno prebrati!

Oddelek OZNE za Okrožje

Maribor

Strnisce, dne 15.9.1945

7/11/45
 JAVNI TOŽILEC
 za Mariborsko Okrožje
 Določeno dne 194...
 kra prilog
422/45 *10/11/45*
 Javnemu tožilcu za Okrožje Maribor

19249

Maribor.

Zoper osumljenko

R u d l A r a, hci Valentina in Ane roj. Strojnik, roj. 22,
 7.1897, Dravograd, Slovenka, gospodinja, poročena, zadnje bivalne
 ce, Ruse 130 - vlagamo

K a z e n s k o p r i j a v o:

Inenovana se je vpisala v Kulturbund jeseni 1940leta. Takoj po prihodu Nemcev je dobila rdečo legitimacijo Heimabunda in postala Blokführerin. Svojo funkcijo je opravljala tako v redu, da je pozneje postala Zellenführerin. Ves čas okupacije je bila huda nasprotnica osvobodilnega gibanja. in desna roka svojega moza, ki je bil Blkleiter in Zellenleiter.

Inenovana navedeno priznava.

P r e d l a g a m o,

da se zoper osumljenko uvede kazensko postopanje.

Szart fasizmu - svoboda narodu!

Nacelnik:

H. Hajden

Kazenska prijava Ozne zoper osumljenko Ano Rudl javnemu tožilcu za okrožje Maribor, 15. 9. 1945 (ARS, AS 1931, šk. 923, Kulturbund, dosje 450/1016). Pogrešana, za datum smrti je določen 15. 6. 1946.

134369
 Ljudske oblasti 1945.

Zapisnik zaslišanja.

Rudl Ana, roj. 22. 7. 1897. Jarovograd.
 hčerka Valentin Škubelj in Ane roj. Stranik.
 narodnost. oče Slovence, mati nemška. jug. drž.
 funkcije gospodinja. poročena 6 otrok. 10. 13. 15. 16. 21. 25.
 let. zadnji bival. sez., Rusi št 230. premošnji
 nič

v Rusih se stannjem z mojim
 16 let moj moz je oletavec v Travn. Rusi.
 v H. B. sem pristopila mo pricovaljanje oletavec
 Trnikaus-e in Rus v prvi lile 1940. in pudeser.
 legitimosa jo sem doblila maja 1941. in Poline 1941
 sem morala prortet. funkcijo Blakulferce to
 funkcijo sem vrla vseh. do osvoboditve.
 nekaj cene su lile tud. Celenkulferce. moj
 moz pa je vrlil nekaj cene funkcijo Blakulferce in
 prortet. Celenkulferce. tud. na aprel. in lile.
 večkrat. parti zavor pred osvoboditvi je in sem
 vrlila in jil tud. misin prortet. moj moz
 je bil porokdopi pri Valkostum. oetrol to moji
 oziroma moze. te 16. maja in mese 30. maja. kje je
 redoj moze ne vem. Slovencem misin napravnke
 kaj dolega, ku za polit. ko se mi sem zani moze.

Zaslišal
 Kristianuštraj

Zaslišanka
 Rudl Ana

Opomba: Kot H. B. in Celenkulferce pred sodiščem.

Rudl Ana

A 134374

10. 22. 1. 1991. Doro grad, edaj stan. hiše 230.
 Lohi: govedarstvo, nasaditve nekakega, posevna o
 dno.

Jako sem stopila v vojno leta 1940 stopila na splošno
 in politično vzgojo, ker se je videlo da bo naša
 Nemica. Ni bilo nobenih trankov in oboroženosti!

Še predolom nemške leta 1941 sem sprejela funkcijo
 "Kochführerin" in hkrati naredila v "Kochführerin".
 Tudi sode sem stala za nemško vojsko in
 kuhala nameloh. Bila sem tudi v organizaciji
 "Hauswart".

V letu 1941 sem bila zelo navdušena za Hitlerja in
 se lotim to navdušenosti trajajo do leta 1945 do
 vojne.

Zodpis za siveca:

Rudl Ana

Zodpis za siveca:

[Signature]

Renato Podbersič*

REPRESIJA NAD NASPROTNIKI REVOLUCIJE NA PRIMORSKEM

V uvodu je treba poudariti, da so bile razmere na Primorskem med drugo svetovno vojno drugačne kot v drugih pokrajinah Slovenije oz. v predvojni Dravski banovini. Primorska je bila namreč mednarodno priznana ozemlje Kraljevine Italije in oblasti nikoli niso dovolile, da bi tam delovale posebne neitalijanske vojaške formacije. Italijanska država je namreč že ob zasedbi slovenskih krajev ob koncu prve svetovne vojne jasno pokazala, da je to ozemlje dobila v trajno posest in da je začela tudi z načrtno italijanizacijo.

Politične skupine na Primorskem so imele pred očmi razmere v t. i. Ljubljanski pokrajini pod italijansko zasedbo, kjer se je že leta 1942 vnel spopad med partizansko in protikomunistično stranjo. Zato so skušale narediti vse, da bi na Primorskem preprečile podobno bratomorno vojno. Njihovo gledanje na

* Prispevek je rezultat izvajanja raziskovalnega programa *Nasilje komunističnega totalitarizma v Sloveniji 1941–1990* (št. pogodbe 1000-13-2721), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

nastale razmere – kot tudi gledanje posameznikov pa je bilo precej različno, še zlasti glede tega, kako se soočiti s partizanstvom oz. Osvobodilno fronto (OF), ki je v končni posledici tudi na Primorsko prinašala komunizem. Primorci so partizansko delovanje v začetku čutili bolj posredno, predvsem kot maščevanje Italijanov za izvedene partizanske akcije.¹

Sredi leta 1942 je partijska organizacija na Primorskem ostajala številčno skromna, saj je na terenu ostalo le 53 članov in 21 kandidatov za sprejem, v partizanskih enotah pa je bilo 11 članov in 8 kandidatov.²

V zvezi s preučevanjem revolucionarnega nasilja na Slovenskem in posledično tudi na Primorskem je treba izpostaviti, da so se med drugo svetovno vojno na Slovenskem izvajali hkrati okupacija, upor proti okupatorju, kolaboracija, revolucija in protirevolucija. V posameznih konkretnih oblikah nasilja se je lahko prepletalo hkrati več prej omenjenih vidikov, zato je marsikdaj zelo težko razčleniti in ugotoviti natančno karakteristiko nasilja. V primerih revolucionarnega nasilja na Primorskem, na primer aretacij in umorov ideoloških nasprotnikov, je bila med storilci široka in pisana združba: posamezne partizanske enote, aktivisti OF, vosovci, pripadniki Vojske državne varnosti (VDV) ali kar posamezniki, ki so si sami vzeli pravico nastopanja v imenu partizanskega gibanja. Treba je tudi razlikovati med usmrtitvami brez sodbe partizanskih vojaških sodišč, kjer je največkrat šlo za umore, in t. i. justifikacijami oz. usmrtitvami na podlagi sodb partizanskih vojaških sodišč, ki so začela delovati sredi leta 1943.

O začetkih komunistične revolucije na Primorskem lahko rečemo, da so primeri neposrednega revolucionarnega nasilja do pomladi 1943 redki. V zvezi z omenjenimi prvimi umori civilistov na Primorskem, ki so jih zagrešili pripadniki partizanskega gibanja, se šele v zadnjem času pogosteje pojavlja ime Leopolda Kobala, doma iz Erzelja, rojenega leta 1911, ki je bil ustreljen 3. decembra 1941 na Obeluncu nad Gočami. »Leopold Kobal iz Erzelja je bil likvidiran jeseni 1941 na Obeluncu nad Gočami, ko je šel iz gostilne na Gočah domov. Uboj je izvršil S. L. iz Ajdovščine, kasnejši pripadnik prve primorske partizanske čete. Zakopan je na pokopališču na Erzelju.«³ Po pripovedovanju domačinov naj bi pripadniki partizanskega gibanja Kobala ustrelili zaradi tega, ker je na dan sv. Andreja, 30. novembra 1941, pijan kričal v gostilni na Gočah. Grozil je, da bo oblastem naznanil vse tiste, za katere bo sumil, da sodelujejo s partizani, ki jih je on imel za bandite.⁴

1 Podberšič, *Revolucionarno nasilje*, str. 66–68; Cencič, *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne*, str. 90; Godeša, *Kdor ni z nami je proti nam*, str. 363–364.

2 Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije*, str. 193.

3 PANG 1053. Komisija za raziskavo povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti občine Vipava, šk. 1; Župnijski arhiv Goče, matične knjige, mrliška knjiga.

4 Pričevanje avtorju, Goče, 20. 5. 2013. Vir: B. F., rojena 1931.

Uradne podatke o žrtvah druge svetovne vojne na Slovenskem zbira Inštitut za novejšo zgodovino. Iz teh podatkov se razbere tudi število žrtev partizanskega nasilja na Primorskem. V zvezi s tem so v podatkovni bazi INZ naslednji podatki: V obdobju od junija 1940 do januarja 1946 je na Primorskem v mejah današnje Republike Slovenije 1.077 smrtnih žrtev, katerih smrt so povzročile partizanske formacije v času vojne ali pa povojni vojaško-policijski organi novih oblasti. Med njimi je 532 žrtev, ki po vojnem statusu pripadajo civilistom (vendar gre v 18 primerih za civilne žrtve, katerih smrt je povezana z vojno povezanimi nesrečami in ne z revolucionarnim nasiljem), pri 100 žrtvah pa ni mogoče ugotoviti vojnega statusa oziroma njihove udeležbe v vojni. Vse druge žrtve (445) so vojaške osebe, delujoče na omenjenem območju.«⁵

Komunistična partija Slovenije (KPS) se je že zgodaj zavedala pomena Primorske v svojih načrtih oz. boju za prevzem oblasti, zato je že poleti 1941 ustanovila posebno, t. i. primorsko komisijo, ki jo je vodil takratni organizacijski sekretar Centralnega komiteja KPS in poznejši narodni heroj Tone Tomšič. Ta komisija je pridobivala v Ljubljani živeče Primorce in zbirala aktiviste za odhod na Primorsko.

Od poznega poletja 1941, odkar je postal tajnik KPS Tone Tomšič, do kapitulacije Italije je OF iz osrednje Slovenije pošiljala na Primorsko večinoma Primorce, člane KPS, ki so se najprej trudili vzpostaviti stike s komunisti na terenu, predvsem s člani KPI v Trstu, Tržiču in Gorici.

Partizansko vodstvo je že jeseni 1941 na Primorsko poslalo prve vojaške organizatorje, ki naj bi tamkajšnje ljudstvo dvignili k uporju proti italijanski oblasti. Septembra 1941 je bila organizirana prva primorska partizanska četa pod poveljstvom Ervina Dolgana Janeza, ki je bil kot Primorec poslan v rojstne kraje, da vzpodbudi ljudstvo k uporju. Tudi pozneje so tja prihajali preverjeni kadri, tako vojaški kot politični: Martin Greif, Mirko Bračič, Dušan Kveder Tomaž, Dušan Pirjevec Ahac, Aleš Bebler, Branko Babič, Joža Vilfan itd. Šlo je za predan partijski kader in (ali) Primorce, ki so pred vojno živeli v Kraljevini Jugoslaviji.⁶

Ob začetku druge svetovne vojne so bili mnogi primorski Slovenci prepričani, da je prišel čas za osvoboditev izpod fašizma. Dejstvo je, da je bila pred drugo svetovno vojno in med njo skoraj vsa slovenska manjšina v Italiji izrazito protifašistično naravnana.

Navdušeno so pozdravili ustanovitev OF. V partizanski vojski so videli osvoboditelje in borce za demokracijo ter so z njimi tesno sodelovali. »L. 1942 se je na Primorskem pojavil nov politični činitelj: Osvobodilna fronta. Teren je bil silno ugoden, če človek ni gledal na velikanske človeške in gospodarske

5 Smrtne žrtve, INZ; gl. tudi: Tominšek Čehulič, *Struktura žrtev na Primorskem*.

6 Ferenc, *Primorska pred vseljudsko vstajo*, str. 7–15; *Prvi primorski partizanski bataljon Simona Gregorčiča*, str. 40–41; Plahuta, *Srednjepimorsko okrožje*, str. 7–8.

žrtve, zaradi katerih bi narod izkrvavel. OF je poslala na Goriško svoje velike kanone /.../ Začela se je silovita, zelo pretkana propaganda za nove ideje, a pod plaščem **narodne osvoboditve**. Ali je kaj čudnega, da so se svobode in življenja žejni Primorci z vsem srcem oklenili nove organizacije! **Saj je bilo splošno razpoloženje tako, da bi se bili vdali komur koli, ki bi jim obljubil, da jih reši fašizma in Italije.** To je psihološko dejstvo. Kdor je bil takrat na Primorskem, bo ta pojav zlahka razumel. **Masa nikoli ne tehta, kaj je prav ali narobe, in nikoli ne misli na posledice. Množica sprejema in odloča s srcem, srce pa je vpilo po svobodi in človeških pravicah.** Zato je bila vsaka svarilna beseda redkih ljudi, ki so za narodnimi gesli takoj spoznali rdečo nevarnost, kot bob ob steno. Ljudstvo je kot pijano drlo v naročje OF in se ni hotelo iztrezniti.«⁷

Partizansko gibanje se je na Primorskem, tako v organizacijskem kot tudi v vojaškem smislu, začelo pozneje kot v t. i. Ljubljanski pokrajini. Partizansko (ne)dejavnost nam ilustrira podatek, da do konca marca 1942 med Italijani na Primorskem ni bilo žrtev.⁸

Sicer je delovalo nekaj partizanskih čet in skupin, ki pa so nastopale precej nepovezano. Organizacijska prelomnica je bila ustanovitev Gregorčičevega bataljona sredi avgusta 1942 nad Ozeljanom na Goriškem.⁹ Partizansko gibanje se je okrepilo septembra 1942 s prihodom komandanta Mirka Bračiča in oktobra istega leta s političnim komisarjem Dušanom Pirjevcem - Ahacem.

Sredi februarja 1943 je Edvard Kardelj ugotavljal, da je 80 članov partije med partizani na Primorskem zelo majhno število. Našel je tudi vzrok za to: »Vemo sicer, da imate opravka z zelo zaostalim elementom.« Hkrati je naročal, da bi partija »naše kadre« najlaže vzgajala v vojski.¹⁰

V prvi polovici leta 1943 se je zaradi partizanskih akcij povečal italijanski vojaški vpliv na Primorskem, prihajale so nove, sveže enote in povečalo se je število postojank po pokrajini. Večina primorskih ljudi, tako preprostih kot izobražencev, od kulturnikov do politikov in narodnih aktivistov, je pod dolgoletnim italijanskim fašističnim jarmom videla edino rešitev v objemu bratskih Slovanov, ki jim je bila na čelu velika Rusija. Njena predstraža naj bi bila Jugoslavija. V starem panslovanskem zanosu, v navdušenju za Rusijo, so primorski ljudje videli svoj idol v Stalinu, voditelju vseh Slovanov, kajti marsikdo na Primorskem je pred kapitulacijo Italije molil: »Odrešenik sveta, reši Rusijo!«¹¹

7 Tratnik, *Temna zarja* na Primorskem, str. 142–143. Poudarjene besede so tako zapisane tudi v originalu.

8 Ferenc, *Primorska pred vseljudsko vstajo 1943*, str. 16.

9 *Prvi primorski partizanski bataljon*, str. 126–130. Prvi komandant bataljona je postal Jože Lemut Saša, namestnik komandanta Mile Špacapan Igor, politični komisar pa Martin Greif Rudi.

10 *DLRS, knjiga 5*, dok. 179, Ljubljana 1978, str. 508.

11 Baraga, *Župnija Miren skozi čas*, str. 172.

O komunizmu in stalinizmu preprosti ljudje na Primorskem niso imeli nikakršne predstave. Poleg tega so obsojali povezovanje nekaterih protikomunističnih politikov v Ljubljani z italijanskimi okupacijskimi oblastmi.

Edvard Kardelj je sredi decembra 1942 poročal Titu med drugim tudi o vojaško-političnem stanju na Primorskem. Razložil mu je, da tam ni »bele garde«, in hkrati izražal prepričanje, da je tudi ne bo, ker naj Italijani tega ne bi dovolili »slovenski reakciji«. ¹² Hkrati mu je prav na primeru Primorske ponazoril razkorak v Sloveniji med možnostmi organizacijske krepitve KPS in dejanskim stanjem zaradi partijskega sektaštva. Kardelj je ugotavljal, da je organizacija OF na Primorskem v njihovih rokah, ker »se skoraj vsi imajo za komuniste«. Po drugi strani pa je PK KPS sprejel v partijo le 58 članov. Takrat je OF na Primorskem štela že več kot osemdeset odborov, večina jih je imela stike samo s partizani. Zato je Kardelj predlagal ustanovitev partijske celice v vsakem izmed teh odborov OF. ¹³

Preobrat in zaostritev razmer je pomenil prihod Aleša Beblerja, ¹⁴ ki je na Primorsko prišel na začetku novembra 1942 po nalogu CK KPS in IO OF. Imel je vsa potrebna pooblastila ter je redno poročal v Ljubljano. Aleš Bebler, s partizanskim imenom Primož Tratnik, je sicer že poleti 1942 predlagal CK KPS, da je napočil čas, ko je treba spodbuditi partizansko gibanje tudi na Primorskem. Hkrati se je zavedal, da mu zaupanje v Ljubljani daje veliko moč za ukrepanje na Primorskem. ¹⁵

Že kmalu po prihodu je Bebler »udaril« čez stare primorske voditelje, še posebej je izpostavil Josipa Vilfana in Engelberta Besednjaka. Partijski »bлагослов« pri njegovem početju je pokazala objava članka v *Primorskem poročevalcu* ob koncu februarja 1943, v katerem jima je očital glavno krivdo za žalostno usodo primorskih Slovencev in med drugim dodal: »Zaradi njune protiljudske in protinarodne politike smo bili primorski Slovenci zamudili veliko priliko za narodno osvoboditev leta 1918, politika teh voditeljev je olajšala fašizmu prihod na oblast v Italiji, njuna politika je pomagala fašističnim imperialistom razrušiti Jugoslavijo.« ¹⁶

Od Beblerja so prihajala tudi navodila za umore dejanskih in namišljenih nasprotnikov partizanskega gibanja na Primorskem. Vsi, ki se niso strinjali s partizanskim gibanjem pod vodstvom komunistov, so bili razglašeni za narodne izdajalce. Med njimi so se znašli tudi odločni protifašisti in tisti, ki so svarili, da je

¹² *Jesen 1942*, str. 542.

¹³ Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije*, str. 194.

¹⁴ Dr. Aleš Bebler (1907–1981), po rodu iz Idrije, predvojni komunist, španski bорец in narodni heroj. Oktobra 1942 ga je KPS poslal na Primorsko.

¹⁵ Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije*, str. 193–194.

¹⁶ ARS, AS 1887, šk. 61 – *Primorski poročevalec*, 25. 2. 1943.

treba počakati z oboroženim odporom na Primorskem. Zdelo se je, da preprosti ljudje niso razumeli in podpirali teh prvih umorov. Zato je Bebler naročil: »Represivna politika mora biti skrajno previdna, glede likvidacije je potrebno prisluhniti terenu, ponekod je potrebno nadomestiti justifikacijo z bojkotom, pritiskom in izolacijo. Potrebno je okrepiti boj za omahljivce, zlasti srednje sloje, in pritegniti predstavnike nevtralne sredine, to je vse, kar se ni prodalo.«¹⁷

Z letom 1943 se je tudi na Primorskem začelo stopnjevati revolucionarno nasilje, pred kapitulacijo Italije je nedvomno najbolj odmeval naročeni umor Iva Brica (1896–1943), uglednega kristjana in predvojnega protifašista iz Dornberka. Po ukazu partizanskih oblasti sta ga v začetku junija 1943 med košnjo na travniku pokončala mladoletna fanta. Danes je znano, da je umor Brica, šlo naj bi za »justifikacijo belogardističnega somišljenika«, v imenu PK KPS naročil Aleš Bebler, za organizacijo izvedbe pa je zadalžil Julija Beltrama, sekretarja okrožnega odbora OF. Naročil je še požig Bričeve domačije, če bi ljudstvo to dejanje odobravalo.¹⁸

Podatki v bazi Smrtne žrtve, INZ, stanje 24. 9. 2013	Število civilnih žrtev na Primorskem, ki so jih povzročili pripadniki osvobodilnega gibanja
November 1942	1
December 1942	8
Januar 1943	14
Februar 1943	20
Marec 1943	9
April 1943	3
Maj 1943	3
Junij 1943	4
Julij 1943	4
Avgust 1943	6

Neposredno partizansko nasilje pa se je okrepilo sredi leta 1943, še zlasti po kapitulaciji Italije jeseni 1943. Revolucionarno nasilja je takrat izvajal tudi VOS.¹⁹ VOS na Primorskem se sicer zaradi objektivnih okoliščin ni mogel razvijati v takih razsežnostih kot v t. i. Ljubljanski pokrajini. Med žrtvami je velika skupina ljudi, ki so komunistični partiji stali na poti do oblasti. Največkrat je šlo za narodno

17 ARS, AS 1638, šk. 532, mapa 1. Poročilo dr. Aleša Beblerja, 12. 11. 1942.

18 Ferenc, *Primorska pred vseljudsko vstajo*, str. 259–260; Kos, *Stalinistična revolucija na Slovenskem, I. knjiga*, str. 289–290; Podberšič, *Revolucionarno nasilje*, str. 36–37.

19 Smrtne žrtve, INZ. Po teh podatkih je samo VOS kot povzročitelj naveden za naslednje število žrtev na Primorskem: september 1943 3, oktober nobena, november 2, december 10, januar 1944 5, februar 8, marec 10, april 1, maj in junij 1944 nobena.

izpostavljene voditelje iz časa fašizma, ugledne kristjane, krajevne odličnike in izobražence ter meščansko usmerjene posameznike. Poročilo goriškega OK KPS sporoča, kako se vedejo ti ljudje: »Navdušeni so nad Anglijo in obnovitvijo stare kraljevaške Jugoslavije, kar izdaja mihailovičevske tendence.«²⁰

Zaostrila se je komunistična sestavina t. i. narodnoosvobodilnega gibanja, kar je s t. i. drugo fazo revolucije vodilo v uresničevanje revolucionarnega prevzema oblasti, in to z značilnostmi sovjetskega sistema, kar je posledično vodilo v vse večje revolucionarno nasilje tudi na (severnem) Primorskem, ki je jeseni leta 1943 in sredi leta 1944 doseglo vrhunec.

To nasilje je velikokrat izhajalo iz uzurpacije oblasti posameznikov, ki so se sicer formalno prištevali k partizanom, vendar so delovali kot nekakšni lokalni vojvode in terorizirali domačine, včasih pa tudi poravnavali osebne račune. Ob tem se spomnimo primera Kosovel v Vipavski dolini, ki je pred leti zaposloval slovenske pravosodne organe.²¹ Večino umorov je izvedel VOS, o usodi pobitih se je velikokrat odločalo brez vsakršnih dokazov in možnosti obrambe obtoženih. Ob tem je vredno spomniti, da je že avgusta 1943 slovenski glavni štab izdal odredbo o delu in organizaciji partizanskih sodišč, kar je septembra potrdil tudi vrhovni štab. Partijska propaganda pa je umorjene največkrat kar razglasila za narodne izdajalce ali sodelavce okupatorja.²²

Ob kapitulaciji Italije septembra 1943 je prišlo do razmaha revolucionarnega nasilja tudi na Primorskem. Kako utopično zato zvenijo besede, ki jih je zapisal župnik Rudolf Klinec: »Upam, da naši partizani niso kot kranjski. Bog daj, da bi se zstile vse te stranke v res enotno silo. Naj bi ena in ista nevarnost: Nemec vse zedinil v bratski slogi!«²³ Zaradi nemškega vkorakanja v Gorico so se Narodnoosvobodilni svet za primorsko Slovenijo in drugi pokrajinski organi partizanskega gibanja naselili v vasi Stomaž v Vipavski dolini.²⁴ Tam so delovali tudi organi VOS, ki so zasliševali in izvajali likvidacije. Rudolf Klinec iz bližnjih Velikih Žabelj je zapisal: »Ječa v Štomažu in Ajdovščini je polna. V Štomažu so že razni usmrčeni. Tajna policija je na delu. Pozor!«²⁵

Z nemškim vkorakanjem so primorski Slovenci spet pridobili nekaj pod fašizmom odvzetih pravic. Politično in kulturno delovanje goriških Slovencev

20 DLRS, knjiga 5, dok. 193, Ljubljana 1978, str. 537–540. Poročilo Okrožnega komiteja KPS Gorica Pokrajinskemu komiteju KPS za Primorsko, 24. 2. 1943.

21 Pred dobrim desetletjem je nekdanji partizan Anton Kosovel obtožil Ivana Kosovela, s katerim nista bila v sorodu, samovolje in pobojev med drugo svetovno vojno v Vipavski dolini. Sicer je bil Ivan Kosovel leta 1944 poveljnik t. i. črnovrške varnostne skupine VOS-a. Sodišče v Novi Gorici je pregon zavrnilo. Anton Kosovel je te dogodke opisal v knjigi: *Zločin brez kazni*.

22 Podbersič, *Revolucionarno nasilje*, str. 36–38; Kralj Jerman, *Janko Kralj – utišani in pozabljeni slovenski politik*, str. 291–298.

23 Klinec, *Dnevniški zapisi*, Zapis 10. 9. 1943.

24 Bebler, *Čez drn in strn*, str. 128; Plahuta, *Srednjeprimorsko okrožje*, str. 20.

25 Klinec, *Dnevniški zapisi*, 22. septembra 1943.

je dobilo nov zagon. Nemški okupator je primorskim Slovencem preračunljivo poklanjal številne koncesije, zlasti na kulturnem področju, kar je pomenilo pravo olajšanje po dolgih letih fašističnega zatiranja. V šole se je začel vračati slovenski jezik, po vaseh so začeli delovati slovenski župani, ponekod so tudi v upravnem poslovanju uporabljali slovenski jezik. V Gorici je nastala celo slovenska gimnazija, ki ji je partizanska stran kmalu nadela naziv »domobranska šola«. Kar je bilo dve desetletji prepovedano in preganjano, se je začelo obnavljati. Ljudje, zlasti na podeželju, so bili navdušeni. Prišlo je do organiziranega nastopa protikomunističnih enot v okviru Slovenskega narodnega varnostnega zbora (SNVZ). Med ljudmi se je zanje prijelo ime primorski domobranci. Njeni pripadniki so v Gorico slovesno vkorakali 7. maja 1944, ko je prišla 2. četa pod poveljstvom nadporočnika Božidarja Počkaja. Začeli so izdajati tudi glasilo *Goriški list*, ki ga je urejal dr. Milan Komar.²⁶

Partizansko gibanje se je zavedalo strateškega pomena Primorske pred bližnjim koncem vojne. Februarja 1944 je v Črnomlju prvič zasedal Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS), ki je ustanovil Oddelek za notranje zadeve oz. Ozno, ki je prevzela dotedanje naloge VOS. Ozna je med drugim pripravljala sezname dejanskih in namišljenih nasprotnikov osvobodilnega gibanja. Albert Svetina Erno,²⁷ primorski rojak in visoki predstavnik Ozne, v svojih spominskih omenja kartoteko z 18.000 imeni, tudi na Primorskem.²⁸ Med priprave na konec vojne so spadala tudi navodila partizanskim enotam, dana tik pred zasedbo Trsta in Gorice, da ne smejo izvajati »čiščenj« terena na narodnostni osnovi, ampak se morajo osredotočiti na kaznovanje fašistov.²⁹

Konec druge svetovne vojne je na Primorskem nakazal dokončen prelom z obdobjem, ki je postavilo slovenski narod na zahodnem etničnem ozemlju pred težko preizkušnjo. Prvega maja 1945 so enote 4. jugoslovanske armade in 9. korpusa vkorakale v Trst in Gorico.³⁰ Večina slovenskega, pa tudi manjši del italijanskega prebivalstva, kar velja predvsem za Trst, jih je navdušeno sprejela. Že istega dne sta v Gorico prišla tudi Edvard Kardelj in Boris Kidrič.³¹ Hkrati je to obdobje zaznamoval teror nad drugače mislečimi, kar je bila predvsem posledica skrbno pripravljene akcije pod vodstvom Ozne. V tem času je na Goriškem in Tržaškem »izginilo« skoraj dva tisoč posameznikov (Italijanov, Slovencev in

26 Tratnik, *Temna zarja na Primorskem*, str. 148; Kos, *Stalinistična revolucija na Slovenskem*, II. knjiga, str. 84–86.

27 Albert Svetina Erno (1915–2008), rojen v Dolnjih Ležečah pri Divači. Ob koncu vojne je bil pomočnik Ivana Mačka Matije, poveljnika Ozne za Slovenijo. Po resoluciji informbiroja je pobegnil na Madžarsko.

28 Svetina, *Od osvobodilnega boja do banditizma*, str. 148–149; Podberšič, *Revolucionarno nasilje*, str. 48–55; Vresnik, *Druga brigada Vojske državne varnosti*, str. 17–20.

29 Troha, *Komu Trst*, str. 9–10.

30 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 769–770.

31 Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, str. 20.

drugih), tudi takih, ki si rok nikakor niso umazali v sodelovanju z okupatorjem. Izraz »fojbe« je stopil v zgodovino.³²

PRIMERI REVOLUCIONARNEGA NASILJA V VASI MIREN PRI GORICI

Vas Miren leži na rodovitni Goriški ravnini ob spodnjem toku reke Vipave, jugovzhodno od Gorice, stisnjena pod Kras. Po zadnjem avstro-ogrskem popisu leta 1910 je v vasi živel praktično samo slovensko prebivalstvo. Slika se je začela spreminjati po koncu prve svetovne vojne. Začelo se je priseljevanje Italijanov in Furlanov, ki so na goriškem podeželju iskali boljše možnosti za življenje ali izkoriščali priložnosti, ki so jim jih nudile fašistične oblasti. Leta 1942 je v vasi živele 2.100 prebivalcev.³³ Večina jih je redno hodila k nedeljski maši, razen približno deset odstotkov Mirencev, večinoma moških. Dekliška družba za krščanske matere je štela 160 članic, ista družba za dekleta pa 110. Nedeljski evangelij se je v nedeljah bral najprej v slovenskem in nato še v italijanskem jeziku, slednje za maloštevilne katoličane italijanskega rodu, ki so redno prihajali k maši.³⁴

Prvi odbor OF v Mirnu je bil ustanovljen 18. julija 1942. Velika večina domačinov je z navdušenjem pozdravila začetek odpora pod vodstvom OF, saj so menili, da je končno napočil čas, da se rešijo fašizma.³⁵ Sredi avgusta 1942 je fašistična organizacija iz Mirna poslala župniku in dekanu Oskarju Pahorju (1888–1964) dopis, s katerim so ga pozvali, naj v cerkvi javno obsodi krvave zločine, ki so jih po njihovem na Primorskem zagrešili komunisti. V dopisu partizani oz. OF sploh niso omenjeni. S tem naj bi domače prebivalstvo obvarovalo svoje interese: "(... Per tener lontano dal nostro Comune il pericolo comunista, barbaro, anticristiano.)"³⁶

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 sta na Primorskem zavlada iskreno navdušenje in pričakovanje skorajšnje svobode. Tudi v Mirnu so se veselili, ljudje so se zbrali pred farno cerkvijo sv. Jurija, glasno so odmevale vznesene besede: »Živela Jugoslavija, živel Tito, živeli partizani! Neka starejša Mirenka je zakričala tudi: ‚Živel kralj Peter!‘ Pa ji je soseda hitro rekla, naj bo tiho. Drugače jo bo vzela noč, kajti tako se sedaj ne govori.«³⁷

32 Nekaj osnovne literature na temo fojb: Troha, *Komu Trst*, Troha, Fojbe – zločin ali upravičeno kaznovanje, Troha, Fojbe, str. 108; *Caduti, dispersi*, III. zvezek; Puppo, *Violenza politica tra guerra e dopoguerra*; Nemeč, *Seznam izginulih in umrlih od maja 1945 dalje iz bivše Goriške pokrajine Julijske krajine*.

33 *Indicatore personale e locale dell' Archidiocesi di Gorizia*, str. 68–69.

34 Baraga, *Župnija Miren skozi čas*, str. 165–166.

35 PANG 1013, t. e. 24, Topografija NOB; Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*, str. 168.

36 Prav tam, str. 169.

37 Pričevanje avtorju, Orehovlje, 20. 3. 2009. Vir: V. S., rojen v Orehovljah pri Mirnu.

Mirenski možje in fantje, ki so se vračali iz italijanske vojske, so večinoma šli v partizane ali delovali zanje na terenu.

Na prvi dan februarja 1944 so partizani v Mirnu zajeli dva Nemca, ki sta prišla na ogled usnjarne Scalettari. Odpeljali so ju neznano kam, zato so Nemci naslednjega dne pričeli akcijo njenega iskanja po mirenskih hišah. Nikoli ju niso našli. So pa zagrozili s požigom vasi in pobojem zajetih moških. Zanje je uspešno posredoval župnik Pahor, ki je dobro govoril nemško. Nemci so talce izpustili, so pa požgali ves spodnji del Mirna do mostu čez reko Vipavo.³⁸

Partizani so iz Mirna v sredo, 13. oktobra 1943, najprej odpeljali tri brate (Avguština, Jožeta in Karla) iz družine Blažič ter Avguštinovo hčerko Marijo. Nikoli več se niso vrnili. Še danes se ne ve za mesto njihovega umora. »Ljudski glas« je povedati, naj bi njihovi posmrtni ostanki ležali nekje pod Krasom, med Mirnom in Renčami.³⁹

Čez mesec dni, 10. novembra 1943, so odpeljali še tri ugledne in krščansko usmerjene domačine: prof. Cirila Šinigoja, Bogomila Klančiča in Venčeslava Štando. Vaščani so sprva mislili, da so jih mobilizirali partizani, toda resnica je bila drugačna. Partizani so jih najprej zasliševali v zaselku Vrtoče ob reki Vipavi, nato pa so jih odpeljali proti Renčam, kjer so jih pobili.

Mnoga verna in narodno zavedna mirenska dekleta, članice Marijine družbe, so sodelovala z odporniškim gibanjem. Sodelavci OF so vabili k sodelovanju tudi Vero Lestan (1908–1943), priznana kulturno delavko, predvojno učiteljico in članico deklinke Marijine družbe, ki ni dobila službe, ker se ni hotela ukloniti fašističnim pritiskom po poučevanju v italijanščini. Pred kapitulacijo Italije je skrbelo za slovenske internirance v taborišču Gonars. Zanje je zbirala hrano in druge potrebščine ter jim jih s kolesom dovažala. Lestanova družina je bila razgledana in seznanjena s tragičnim dogajanjem v drugih predelih Slovenije. Vera je slutila, da je v ozadju odporniškega gibanja brezbožni komunizem, s katerim ni hotela sodelovati. Tudi na Goriškem so se začeli umori, predvsem vernih in drugače mislečih ljudi. Vrstili so se pritiski tudi na Vero, toda ona je ostala neomajna.

Štiri dni za prej omenjeno skupino, 14. novembra 1943, so partizani odpeljali še Alojza Rusjana, istega večera pa so aretirali tudi Vero Lestan. Tudi njo so odpeljali proti Renčam. Obtoževali so jo, da je »organizatorka bele garde«.⁴⁰ Zasliševali so jo, jo poniževali in nato 17. novembra 1943 okrutno umorili. Domačini so bili prestrašeni, zgroženi in so se spraševali, zakaj je Vero, pošteno, verno, požrtvovalno in zavedno Slovenko, doletela taka smrt.

38 Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*, str. 174.

39 Podbersič, *Revolucionarno nasilje*, str. 49–50.

40 ARS, AS 1931, šk. 658, dokument A425801. Poročilo za »Tov. Maks!«.

Vere Lestan ni imela pogreba, saj do dandanes nihče ne ve, kje ležijo njeni posmrtni ostanki. Je pa tedanji mirenski župnik Oskar Pahor priporočal javne molitve zanj, kar je v oznanilno knjigo vpisal že 13. februarja 1944.⁴¹

V Mirnu je jeseni 1943 poleg izginotja Vere Lestan najbolj odmeval umor prof. Cirila Šinigoja.⁴² Rojen je bil 29. januarja 1913 v Sosljanu. Doktoriral je leta 1938 na Fakulteti za literaturo in filozofijo Univerze v Padovi z disertacijo *Vpliv francoske okupacije v slovenski književnosti*. V. S. je avtorju izjavil: »Prof. Šinigoja sem dobro poznal, bil je nekaj let starejši od mene. Živel so v gornjem delu Mirna, tam blizu pokopališča. Njegov brat je bil rezervni poročnik pri alpinih, zelo postaven fant. Ciril pa ne, nič posebnega. Mi mlajši smo ga poznali kot velikega narodnjaka in odločnega protifašista. Živel je z mamo, vdovo. Zelo je bil navezan nanjo. Sam se z njim nisem družil, je bil preveč izobražen za nas, mulce. Vem, da je pogosto zahajal v Gorico.«⁴³

Mirenski terenci so Cirila nadzorovali, saj so mu pripisovali sodelovanje z »belo gardo«, bil naj bi njen »glavni organizator«. Verjetno sta jih motila njegova krščanska usmerjenost in nasprotovanje komunistični ideologiji.⁴⁴ Aretiran je bil 10. novembra 1943 v Mirnu. Tega dne so skupaj odpeljali tri Mirence, ki se nikoli več niso vrnili. »Cirila so pobrali na cesti, kar pred domačo hišo.«⁴⁵ Zasliševali so jih v Vrtočah pri Mirnu, nato so jih odpeljali proti Renčam. Navajam poročilo VOS-a o aretaciji in umoru Šinigoja: »V Miren sem poslal eno patrolo VS v civil, da bi aretirala tukajšnjega organizatorja bele garde (Šinigoj Ciril) (profesor). Prej ko je naša patrola prišla v Miren, ga je že aretirala vaška zaščita. Patrola, ki ga je aretirala ga je mislila poslati do nas, da bi ga zaslišali. Med potjo jim je ubežal, dali so za njim en strel s pištolo in ga ranili tako da je obležal težko ranjen ob bregu reke Ipave. Dohiteli so ga in na mestu likvidirali. Pri njemu so našli neke listine in lir 398.«⁴⁶ Mirenski župnik Oskar Pahor je zapisal, da je bil Šinigoj ubit novembra 1943, kot vzrok smrti je navedel uboj.⁴⁷

Zdelo se je, da je Ciril Šinigoj slutil svojo smrt, saj je že mesec pred aretacijo lastnoročno napisal svojo oporoko. Ohranjena je v župnijskem arhivu v Mirnu, napisana pa je bila 11. septembra 1943, ob 6.30 zjutraj. Iz nje je razvidno, da je Šinigoj vedel, kako žalosten konec ga čaka. Poimensko je navedel tudi seznam

41 ARS, AS 1931, šk. 658, mapa 1; Pust, *Vera Lestan*, str. 38–41; Kragelj, *Pobitim v spomin*, str. 20–23; *Slovenski Primorec*, 3. 11. 1948, naslovnica. Zapis o Veri Lestan v mirenski krstni knjigi: »Odpeljana od doma 14. novembra 1943, od partizanov se ni več vrnila.«

42 *Slovenski Primorec*, 3. 11. 1948, naslovnica.

43 Pričevanje avtorju, Orehovlje, 15. 4. 2011. Vir: V. S., rojen v Orehovljah.

44 Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*, str. 172.

45 Pričevanje avtorju, Orehovlje, 15. 4. 2011. Vir: V. S., rojen v Orehovljah.

46 ARS, AS 1931, šk. 658, dok. A425801. Poročilo za »Tov. Maks!«.

47 Župnijski arhiv Miren, matične knjige, mrliška knjiga. Prof. Ciril Šinigoj je v mrliški knjigi vpisan le mesto za že omenjeno Vero Lestan, ki je bila odpeljana 14. novembra 1943 ter neznano kdaj in kje umorjena.

oseb in družin, ki »so posredno ali neposredno krive moje smrti«. Hkrati je želel, da te osebe ne bi bile prisotne pri njegovem pogrebu! Izmed teh je izvzel le domačina B. M., ker ga je ta obvestil, kaj se zoper njega pripravlja. Iz oporoke je razbrati pogum krščanskega moža, ki vdano čaka svojo usodo. Njegovo mirnost in razsodnost v težkih trenutkih hkrati dokazuje skrb za osebno premoženje, ki ga je zapustil svoji družini. Mater Karolino je prosil odpuščanja za vse, kar naj bi ji slabega storil.⁴⁸

Pričevalec V. S. je bil od konca marca 1944 poveljnik Narodne zaščite v vasi Orehovlje pri Mirnu. Spomladi 1945 so ga zajeli Nemci, ga zaprli na goriškem gradu in obsodili na smrt. »V celici nas je bilo 23 obsojenih na smrt, od tega so jih do konca vojne Nemci ustrelili šest. Mislili smo, da bodo tudi nas pobili. Pa je k sreči prej prišla svoboda! In v tistem strahu, brez upanja, smo si marsikaj povedali. Tudi o nepravilnostih, ki jih je povzročilo naše, partizansko gibanje. Znanec Ivan iz vasi Bilje, ki je bil v ječi z mano in prav tako obsojen na smrt, mi je pripovedoval o umoru Cirila Šinigoja. Z nekom sta novembra 1943 orala na njivi v Orehovljah, izven vasi. Potem so želeli tam posejati pšenico. Kar naenkrat sta zaslišala dva strela. Čez nekaj minut je do njiju prišel vosovec Car, poveljnik tiste biljenske grupe. Ivanu je ukazal, naj gre domov po kramp in lopato. Ko se je vrnil, so ga peljali na mestu ob reki Vipavi, na orehovski strani. Tam je mrtev ležal prof. Šinigoj, oblečen v suknjič. Car je Ivanu rekel, da si lahko kaj vzame od mrtveca, a ta tega ni hotel storiti. Potem ga je tam zakopal. Še po vojni je Cirilova mama tja, ob Vipavo, nosila cvetje za umorjenega sina. Ne vem, če je vedela, kje točno so ji ubili sina.«⁴⁹

Načrtovani so bili umori še drugih Mirencev. Kraj naj bi veljal za klerikalno trdnjavo, kjer se je zadrževalo več družin, ki naj bi sodelovale s t. i. belo gardo. Vendar je bil most čez reko Vipavo porušen, ljudje so morali uporabljati čoln, kar je posledično oteževalo aretacijo in transport »osumljencev«.⁵⁰

Med drugo svetovno vojno je življenje izgubilo več kot sto prebivalcev Mirna. Vendar so pri preštevanju »pozabili« na tiste žrtve, ki jih je povzročilo partizansko gibanje. To je razvidno iz dopisa, ki ga je »Krajevni odbor SIAU Miren« sredi januarja 1946 poslal na »Okrajni odbor SIAU Miren«.⁵¹ Dopis navaja število žrtev druge svetovne vojne v Mirnu:

48 Župnijski arhiv Miren, razno gradivo. Oporoka Cirila Šinigoja. Imen posameznikov, ki naj bi bili odgovorni za njegovo smrt in so jasno zapisani v oporoki, ne navajam.

49 Pričevanje avtorju, Orehovlje, 15. 4. 2011. Vir: V. S., rojen v Orehovljah.

50 Baraga, *Župnija Miren skozi stoletja*, str. 172; Pričevanje avtorju, Orehovlje, 20. 3. 2009. Vir: V. S., rojen v Orehovljah.

51 PANG 1108, fond Anton Vuk, šk. 1, ovoj 2, Dopis KLO Miren z navedbo žrtev vojne.

Padli partizani	34
Civilne žrtve	35
Talci	8
Umrli v nemških taboriščih	27
Pogrešani	3
Umrli v italijanski internaciji	6
Umrli v italijanskih zaporih	6

Padli partizani in sodelavci osvobodilnega gibanja so po končani vojni dočakali dostojno zadnje bivališče na pokopališču s spomenikom. Podobno se je zgodilo z nedolžnimi žrtvami zavezniškega bombardiranja Mirna in okolice 18. marca 1944, ko je umrlo trideset ljudi. Zavezniška letala so tistega dne s tremi eskadriljami ciljala predvsem vojaške objekte na bližnjem letališču Roje pri Gorici. Žrtve revolucionarnega nasilja iz vasi Miren pa še čakajo na dostojen spomin, za večino med njimi še danes ne vemo, kje počivajo njihovi posmrtni ostanki.

FF VOS za Primorsko
na položaju dne 9.11.44.

A425267

W

Vsem komandantom bataljonov VS.

Postopek pri aretacijah, zasliševanju, justifikacijah in pokopu.

Aretacija.

1. Hišo morate temeljito obkoliti, tako da je osebi, katero hočemo aretirati, sploh nemogoče neopaženo pobegniti.
2. Ko je hiša zadostno obkoljena, gre eden, dva ali več tovarišev v hišo in izvrše aretacijo. Če osebe, ki jo nameravamo aretirati, ni doma, oziroma sosedniki trdijo, da je ni, se ne smete ozirati na njihove trditve, temveč morate vso hišo in gospodarska poslopja temeljito preiskati. Noben kotiček ne sme ostati nepregledan.
3. Nobenega aretiranca ne smete voditi po terenu prostega, temveč ga morate zelo dobro zvezati. Kadar imate večje število aretirancev, je najbolje, da jih privežete drugega za drugim na dovolj dolgo vrvo, in sicer za eno roko, še bolj zanesljivo pa je za obe roki. Ta postopek je nujen in obvezen, ker je bilo že več primerov, da so aretiranci pobegnili.

Zaslišanje.

Vsakega aretiranca - če je le mogoče - moramo temeljito zaslišati in vse njegove izjave zapisati. Zasliševati je treba večkrat in staviti vprašanja vedno znova, mešanico, da krivca na ta način vlovimo na laži.

Izvršitev obsodbe.

Pri izvršitvi obsodbe se lahko poslužujemo strelnega in mrzlega orožja. Na vsak način pa je treba paziti na to, da je obsodjenec res zanesljivo mrtev.

Pokop likvidirancev.

1. Osebe, ki ste jih justificirali, morate zelo dobro - najmanj 1 m globoko - zakopati. Justifikacije je treba vršiti čim bolj konspirativno, še bolj pa pokope. Grobove je treba temeljito zamaskirati, tako da sploh ni poznati, da se kaka stvar tam nahaja. Obleko in obutev je treba očistiti, nakar naj se uporabi za moštvo.
2. Za pokop justificiranih oseb pod nobenim pogojem ne smemo uporabljati sledečih načinov:
 - da zmečemo mrtve osebe v kraške jame ali brezna,
 - " " " " v kakršnokoli stoječo vodo ali reko,
 - " zasujemo mrtve osebe samo s snegom,
 - " pokrijemo mrtve osebe samo z vejami ali listjem.
 Vse justificirane morate brezpogojno zakopavati v zemljo.

Tovariši, ki sodelujete pri justifikacijah, morajo o tem molčati kot grob. Čim je stvar izvršena, se ne smejo o tem pogovarjati med seboj ali na to namigovati. Če jih kdo izprašuje o takih zadevah, smejo pojasniti gotove stvari le v primeru, da ima za to pooblastilo.

Justifikacije mora voditi za to odgovoren funkcionar (komandir ali komandant). Akcijo morate temeljito prekontrolirati in jo dosledno in sigurno izvesti. Na vse eventualne napake bo klican na odgovor odgovorni funkcionar.

O vsem tem je treba dobro poučiti vse funkcionarje in borce v enotah VS.

Part fašizmu - svoboda narodu!

Za FF VOS za Primorsko:

7. 11. 45
Prepis

A425801

Tov. Maks !

V Miren sem poslal eno patrolo VS v civil, da bi aretirala tukajšnjega organizatorja bele garde (Sinigoj Ciril) (profesor). Prej ko je naša ~~xxxx~~ patrola prišla v Miren, ga je že aretirala vaška zaščita. Patrola, ki ga je aretirala ga je mislila poslati do nas, da bi ga zaslišali. Med potjo jim je ubežal, dali so za njim en strel s pištolo in ga ranili tako da je obležal teško ranjen ob bregu reke Ipave. Dohiteli so ga in na mestu likvidirali. Pri njemu so našli neke listine in lir 398. Ko je naša patrola dospela v Miren in zvedela, da je S. aretiran in sicer aretiran je bil na ulici, so se takoj podali na njegovo stanovanje, tam so našli vse razmetano po sobah, to je bilo vidno, da je bil nekdo na stanovanju, ter da se mu je prav res mudilo, povprašali so terence ali je bil kdo na tem stanovanju, povedali so, da so videli enega, ki je pravkar zapustil to hišo, domneva se, da je bil en Ljubljčan kateri je zvedel, da so S. aret. pobral je šila in kopita in jo porisal. Dobili so pa dve knjige (rdeĉe mreže) in (proti komunizmu) katere prilagam.

Dne 12.11.45 je bil aretiran Stanta Venceslav iz Mirne. Priznal je, da je bil v organizaciji bele garde in da se ni odzval NOV. Izpovedal je sledeĉa imena:

Sinigoj Ciril (profesor)	glavni org.	lk
Krpan Ivan	prvi org.	(lk)
Vera Leston	organizatorka	lk
Brumat Rafael		lk
Klanĉiĉ Bogomil		lk
Rusijan Alojz		lk
Beltram Venĉek		
Beerto Brumat		
Butkoviĉ Vinko (nevam)		
Beltram Alojz		
Gorkiĉ Ivan iz Rupe		
Krpan Franc v Gorici ?		

Osamljeni.

V Mirnem:

Karlo Krpan
Marija Bratkoviĉ
Drugica "
Lojzka Leston
Marija "

Dne 10.11.45 aretiran Maks doma iz Lukovce pri Gorici. Belog. simj. Grozil je eni terenski kurirki, katera mu je prinesla pozivnico, da naj se javi v N.O.V. da jo to on spravi na mesto. Zadnje ĉase se skrival v Gorici. Prijeli so ga na domu, sluĉajno je prišel za en dan domov. Priznal je, da je grozil kurirki. Pri njemu smo našli 1.000 lir.

Dne 14.11.45 aretiran Rusijan Alojz iz Mirnega. Proti našemu gibanju ter v org. bele g., ni se odzval v NOV, vse to je priznal.

ni tozilec pri Vipavskem področnem
vojaškem sodišču
na položaju, o. avgusta 1944.

Opr. št. VVVS 61/44

21

N. N. Z A P I S N I K

O. ZASLIŠANJU TOV. ~~XXXXXX~~, načelnika Okrožne izpostave, gen. na r. št.; 20.

"Dne 30. julija sem bil zaslišan v zadevi družine Breclj in pri tej priliki sem pri zaslišanju izjavil, da mi je tov. svito, v. d.; javnega tožilca pri vipavskem področnem voj. sodišču rekel, da so Brecljevi zakrknjeni belogardisti in da so vsi za postreliti. Ko se mi predoci izjava tov. Svita, povem, da mi je on govoril v tem smislu odn. da sem ga jaz tako razumel. Prav tako popravim svojo izjavo tudi glede ostalih nasprotij, ki izvirajo med mojo izpovedjo, dano pri zaslišanju pri Javnem tožilcu VVSDK in med izjavo, ki jo je podal pri zaslišanju tov. Svito dne 6. tm. pri tuk. javnem tožilcu in sicer potrdim v celoti izjavo tov. Svita z dostavkom, da jaz pri svojem zaslišanju pri JT-VVSDK nisem mogel točno reproducirati razgovora, ki sem ga imel s tov. Svitom ampak sem povedal tudi stvari, katere sva še s tov. Svitom pogovarjala v prostem razgovoru pred in po likvidaciji.

Pripominjam, da sva s tov. svito, d. m. prijatelja in sva se ob vsaki priliki pogovarjala o najrazličnejših problemih naše borbe, kar potrdi tudi navzoci tov. Svito in sva se menila tudi o različnih primerih, ki jih nobena naredba ne predvideva, ko je vsak navezan samo na lastno odločitev in to v odločilnih momentih. Na podlagi takih najinih prejšnjih razgovorov sem smatral, da bi bil tudi tov. svito za izmen ukrepe, če rav mi on tega ni direktno rekel.

Moje nalogo za likvidacijo sem izdal samo radi izrednih razlik in vem, da sem likvidacijo izvršil popolnoma sam, ker sem se znal v tako težkem in odgovornem položaju ter sem smatral moj ukrep za popolnoma pravilen in kot edini izhod v tem trenutku.

Nas položaj je bil popolnoma obkrožen od sovražnika, celo baljon JPO se je premaknil, ker radi premoci ni bil v stanju sprejeti borbe in zato sem to storil.

Pr. pr.

Smrt fašizmu-svobodo narodu!

Zasliševalac:

[Handwritten signature]

Zaslišanec:

[Redacted signature]

Fotografija ustreljenega Iva Brica iz Dornberka, ki so jo 2. junija 1943 posneli italijanski vojaki (hrani Boženka Bric Grželj).

Nevenka Troha

POGREŠANI

**KDO SO BILI LJUDJE, KI SO
JIH MAJA 1945 V TRŽAŠKI
POKRAJINI ARETIRALE
JUGOSLOVANSKE OBLASTI**

Jugoslovanska armada je v začetku maja 1945 osvobodila celotno slovensko etnično ozemlje in zahodno od rapalske meje vzpostavila zasedbeno vojaško upravo. Za veliko večino primorskih Slovencev in velik del italijanskega delavstva je njen prihod pomenil osvoboditev, zmagoslavje in upanje na lepšo prihodnost. Večina drugih Italijanov v Julijski krajini pa je Jugoslovansko armado sprejela kot novega okupatorja, ki naj bi bil še hujši kot nemški, saj je bila zanje »slovanska« nevarnost večja kot nemška. Njihov odpor je še okrepilo ravnanje jugoslovanskih oblasti, ki so zlasti prve dni maja 1945, največ v Trstu in Gorici, aretirale več tisoč ljudi. Mnogi so bili po krajšem času

izpuščeni. Druge so usmrtili in vrgli v kraška brezna (fojbe) ali druge jame, največ v prvi polovici maja 1945, ali so jih deportirali v Jugoslavijo. Številni so se vrnili, drugi so umrli ali so jih ubili na poti, v zaporih in taboriščih vojnih ujetnikov.¹

Za ugotavljanje števila umrlih nam še vedno ostajajo le podatki iz italijanskih virov in virov anglo-ameriške Zavezniške vojaške uprave, ki je po 12. juniju 1945 upravljala cono A Julijske krajine.² V Sloveniji so ohranjeni le deli gradiva, med njimi tudi nekaj seznamov, med temi zlasti predlogi za aretacije.³ Celovitejše gradivo o tej problematiki je verjetno ohranjeno v arhivu vojaških sodišč JLA in v arhivu osrednje OZNE (UDV)⁴ v Beogradu. V tem gradivu bi vsaj za nekatere pogrešane verjetno našli podatke o času in kraju smrti, morebitne sodbe itd.

Po doslej ugotovljenih podatkih je pogrešanih (umrlih, ubitih) okrog 1500 oseb, ki so imele stalno bivališče na območju nekdanje Goriške in današnje Tržaške pokrajine in so jih v času jugoslovanske zasedbe celotne Julijske krajine, torej med 1. majem in 12. junijem 1945, aretirale jugoslovanske oblasti.⁵ V tem številu niso upoštevani tisti, ki tam niso imeli stalnega bivališča. Ker pa so v seznamu tudi pripadniki oboroženih formacij (raznih vej policije in vojske), lahko sklepamo, da teh drugih ni bilo veliko. Obenem pa je verjetno, da je med umrlimi, zlasti tistimi, ki so bili rojeni v drugih italijanskih deželah, naveden kdo, ki se je vrnil neposredno v domači kraj, česar pa pristojni organi v Julijski krajini niso zabeležili in je tako še vedno na seznamu pogrešanih. Posebno vprašanje so slovenski domobranci na Tržaškem, ki so bili v veliki večini prišleki iz osrednje Slovenije, medtem ko je bilo na Goriškem med njimi več domačinov (in so zajeti v seznamih). Pogrešani z območij nekdanje Tržaške pokrajine, ki so danes v Republiki Sloveniji, pa so zajeti v zbirki Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, ki zajema umrle na območju Republike Slovenije. Teh je nekaj deset.⁶

1 O tej problematiki gl. Troha: *Komu Trst*, pogl. II/2 in II/3; Pirjevec, Troha, Dukovski, Bajc, Franzinetti, *Fojbe*.

2 Zavezniška vojaška uprava je zbirala podatke o pogrešanih, ki jih je dobivala zlasti od raznih italijanskih organizacij in političnih strank, pa tudi od tržaške kurije. Na tej osnovi je nastalo več seznamov, za katere pa moramo upoštevati, da so bili večinoma izdelani v času, ko je bil del zapornikov in vojnih ujetnikov še vedno v Jugoslaviji. Eden od teh, ki obsega 2471 deportiranih, je v NA, WO 204/2297.

3 Največ v ARS, v AS 1584.

4 OZNA = Organizacija za zaščito naroda. Ustanovljena je bila 13. 5. 1944 kot varnostna obveščevalna služba jugoslovanskega osvobodilnega gibanja. Ta se je marca 1946 razdelila na civilno Upravo državne varnosti (UDV, bolj znano po srbohrvaški kratici UDB, Uprava državne bezbednosti) in vojaško Kontraobveščevalno službo (KOS).

5 Za današnje Tržaško pokrajino so to podatki, objavljeni v publikacijah *Caduti, dispersi*; Cernigoj, *Operazione foibe*, z nekaterimi mojimi dopolnitvami. Pri citiranju sem uporabila pdf verzijo knjige. Za nekdanjo Goriško pokrajino so to podatki Nataše Nemeč v elaboratu: Seznam umrlih za posledicami aretacij jugoslovanskih oblasti maja 1945 na območju nekdanje Goriške pokrajine. Elaborat hrani Goriški muzej Nova Gorica.

6 Smrtne žrtve, INZ. Del je že objavljen na portalu *Zgodovina Slovenije - Sistory*.

Za aretacije, deportacije in usmrtitve, ki so jih izvajale jugoslovanske oblasti, se je uveljavil izraz »fojbe«. ⁷ Travmo, ki jo je del italijanskega prebivalstva doživljal med 40-dnevno jugoslovansko zasedbo Julijske krajine in svojci deportiranih tudi v naslednjih letih, ko niso imeli podatkov o usodi svojih bližnjih, skupaj z vprašanjem izseljevanja istrskih Italijanov, vse do danes uspešno izrablja italijanska politika. Fojbe so postale mit, sinonim za slovansko (slovensko) in obenem komunistično barbarstvo, dokaz za genocidnost Slovanov (Slovencev, Hrvatov, slavo-komunistov), ko se obenem pozablja na leta fašističnega zatiranja in na medvojne zločine. Za te kroge so vsi umrli nedolžne žrtve, krive edino tega, da so bili Italijani. Usmrčenih naj bi bilo deset tisoč, tudi dvajset tisoč in več ljudi. Naj opozorim, da poleg nepreverjenih podatkov in številnih podvajanj, nekateri seznami navajajo umrle vse od septembra 1943, torej tudi t. i. istrske fojbe, ⁸ nekateri pa vse od aprila 1941, in celotno območje Julijske krajine, Furlanijo, pa tudi dele Jugoslavije, ki jih je zasedla italijanska vojska. V nekaterih so kot žrtve jugoslovanskih oblasti navedeni tudi v Jugoslaviji padli italijanski vojaki ipd. ⁹

Na drugi strani je levica, tako italijanska kot slovenska in hrvaška (jugoslovanska), večkrat zatrjevala, da so bili vsi umrli le fašistični zločinci, ki so prejeli zaslužen kaznen. Obenem pa je bila pogosto sposobna tudi kritičnega razmisleka in so njeni pogledi manj izključujoči. Do pred nekaj leti so po mojem mnenju upravičeno poudarjali, da je treba fojbe ocenjevati v času in prostoru – vrstni red je torej fašizem, vojna, fojbe. V zadnjih letih pa je med italijanskimi levičarskimi krogi zaznati tudi razmišljanja, ki so bližje tezam desnice. ¹⁰

7 Izraz fojba prihaja iz latinskega *fovea* (jama) in v istrskem narečju pomeni brezno. Prvič je izraz uporabil puljski dnevnik *Corriere istriano* 19. 10. 1943 po usmrtitvah v Istri septembra 1943, ko je opisoval izkopavanja usmrčenih. — Pirjevec, Troha, Dukovski, Bajc, Franzinetti, *Fojbe*, str. 54–57.

8 Po kapitulaciji Italije je septembra 1943 v Istri prišlo do spontanega maščevanja lokalnega prebivalstva nad fašisti, med katerim je bilo ubitih tudi nekaj nedolžnih ljudi. Po nekaterih ocenah je bilo ubitih okrog 470 ljudi, od teh v slovenskem delu Istre 26. O vprašanju istrskih fojb gl. Spazzali, *Foibe*, str. 141–152; Pirjevec, Troha, Dukovski, Bajc, Franzinetti, *Fojbe*, str. 242–252.

9 Tu navajam nekaj najbolj znanih del: Eno Pascoli: *Acqua azzurra d'Isonzo e sangue rosso d'Italia*. Franco Razzi: *Lager e foibe in Slovenia (testimonianze di italiani prigionieri di Tito nel 1945)*. Flaminio Rocchi: *Lesodo dei 350 mila giuliani, fiumani e dalmati. Gli scomparsi di Gorizia nel maggio 1945*. Paolo De Francesci (Luigi Papo): *Foibe*, Gianni Bartoli: *Le deportazioni nella Venezia Giulia, Fiume e Dalmazia*; v reviji *Storia illustrata*, serija objav o fojbah, leto 1983; Marco Pirina, Anna Maria d'Antonio, serija knjig v letih 1994–1998 v okviru društva *Silentius locimur* iz Pordenona. Leta 2005 je RAI posnela tudi film *Srce v breznu* (*Quore nel pozzo*), ki je izkrivljeno in tendenciozno prikazal dogajanje glede t. i. fojb.

10 Npr. izvajanje predsednika italijanske poslanske zbornice in vidnega člana Demokratične stranke levice Luciana Violanteja na srečanju s prvakom Nacionalnega zaveznitva Gianfrancom Finijem v Trstu 14. 3. 1998. V protestni izjavi, ki so jo objavili po srečanju, so ugledni italijanski zgodovinarji opozorili, da je v italijanski javnosti vse do danes malo znanega o ravnanju italijanskega okupatorja med drugo svetovno vojno. Podpisniki poudarjajo, da bi morala Italijanska republika nase prevzeti vsaj krivdo, da »v svoj kolektivni spomin ni vnesla vojnih zločinov, s katerimi se je v Jugoslaviji (pa tudi v Etiopiji in Grčiji) umazala monarhofašistična Italija in da ni nikoli postavila pred sodišče visokih oficirjev in hierarhov režima, ki so izdajali zločinske ukaze za zatiranje civilnega prebivalstva«,

Torej, genocid ali kaznovanje za zločine? V raziskavi sem skušala odgovoriti na vprašanje, kdo so bili umrli, kaj je njihova (ker gradiva o sojenju, če je sploh bilo, nimamo) domnevna krivda za to, da so doživeli takšno usodo. Pri tem sem raziskavo omejila na območje današnje Tržaške pokrajine, za katero je v virih najti bolj izčrpne podatke.

Osnovno gradivo so sezname umrlih, ki jih je izdelal Furlanski inštitut za zgodovino odpornišva, in seznam, ki ga je objavila Claudia Cernigoi.¹¹ Te podatke sem primerjala s podatki v slovenskih arhivih. Gradivo o tej problematiki je zlasti v Arhivu Republike Slovenije, in sicer v fondih AS 1584, Zbirka gradiva organov in organizacij za boj proti fašizmu v coni A Julijske krajine, AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, AS 1583, Mestni osvobodilni svet Trst, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, AS 1582 in 1818, Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst. Na osnovi tega gradiva sem izdelala Seznam umrlih za posledicami jugoslovanskih aretacij maja 1945 na območju današnje Tržaške pokrajine, iz katerega sem črpala tudi vse podatke za analizo. Ker pa so v gradivu navedene obtožbe za posameznike le domnevne, saj gradiva o sojenju, če je le-to sploh bilo, ni na razpolago, je seznam internega značaja in pri navajanju domnevnih kaznivih dejanj za tiste, ki so bili osumljeni zločinskih dejanj, ne navajam imen.

Med 601 umrlim z območja današnje Tržaške pokrajine je za 142 najti podatke, da so bili deportirani v Jugoslavijo. To pomeni, da jih je bilo najmanj toliko deportiranih, zagotovo pa bistveno več, ker so podatki o usodi mnogih zelo pomanjkljivi. Med temi 142 jih je 78 navedenih v knjigah zaporov Ozne v Ljubljani, kjer je tudi v opombah zabeleženo, da so bili 23. decembra, 30. decembra 1945 ali pa 6. januarja 1946 odpeljani iz zaporov, nakar so pogrešani.¹² Kljub iskanju v raznih arhivskih fondih, ki jih hranijo slovenski arhivi in sodišča, mi o njihovi usodi ni uspelo dobiti podatkov. Drugi so večinoma umrli v taborišču vojnih ujetnikov v Borovnici pri Ljubljani in v zaporih. V Jugoslavijo je bila poslana, a na poti v noči med 24. in 25. majem 1945 usmrčena skupina 18 zapornikov in vržena v fojbo Jamen dol (Plutone) med Bazovico in Gropado. Med njimi je bilo največ agentov javne varnosti, a tudi sodelavec italijanskega osvobodilnega gibanja Mario Ponso. Likvidatorji so bili pripadniki Narodne zaščite (člani t. i. bande Steffé). Jugoslovanske oblasti so jih aretirale. Trije so bili ubiti na begu.¹³

v: *L'Unità*, 19. 3. 1998. O vprašanju slovenskega zgodovinopisja o tem vprašanju gl. Troha, Slovenski zgodovinarji in vprašanje fojb. Italijanski parlament je z zakonom št. 92 z dne 30. 3. 2004 uzakonil, da je 10. 2. dan spomina na žrtve fojb in eksodusa Italijanov iz Istre in Dalmacije in drugih dogajanj ob italijanski vzhodni meji.

11 *Caduti, dispersi*; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 63–118.

12 ARS, AS 1931. Knjiga zaporov Ozne v Ljubljani; registri.

13 Na begu sta bila sprva ubita člana skupine Giovanni Steffé in Carlo Mazzoni, ki sta v seznamu *Caduti*,

Med 601 umrlim je 582 moških, med njimi 9 mladoletnih (letniki 1927, 1928), in 19 žensk, med njimi tudi dojenčica Miranda Deancovich, ki je bila z družino prepeljana v Split in je tam decembra 1945 umrla. Med ženskami je vsaj polovica Slovenk, torej, če primerjamo, veliko več kot med moškimi.

Pred letom 1880 so bili rojeni trije. Giovanna Drassich, gospodinja, rojena 7. aprila 1876 v Buzetu, je bila ubita med proitalijanskimi demonstracijami, ki so izbruhnile v Trstu 5. maja 1945.¹⁴ Giovanni Rathofer, rojen 17. aprila 1879 v Ilirski Bistrici, lastnik trgovine na Reki, je bil odpeljan 29. maja in ubit na Reki, Alberto Pertot, rojen 8. aprila 1878 v Trstu, pa je bil učitelj, ki so ga partizani maja 1945 ubili v Križu pri Trstu.

Poleg že omenjene dojenčice je med pogrešanimi več tistih, ki so bili rojeni med letoma 1925 in 1928. Najmlajši na seznamu *Caduti, dispersi* je sicer Eugenio Delmestre, rojen 30. decembra 1928 v Trstu, ki je bil pripadnik Milice za teritorialno obrambo (*Milizia per la difesa territoriale, MDT*). Umril je šele 2. novembra 1952, vzrok smrti pa naj bi bile posledice deportacije v Jugoslavijo. Ker je umrl več kot sedem let po aretaciji, ga v svojem seznamu ne navajam. Tudi naslednji, Duilio Brosolo, rojen 12. novembra 1928 v Trstu, je bil pripadnik MDT. Bil je med skupino bolnikov in ranjencev v vojaški bolnici v malem semenišču v Gorici, ki so jih odpeljali 18. maja 1945 in so pogrešani. Po podatkih iz jugoslovanskih virov je slovenskim partizanom posredoval informacije o premikih sovražnih enot v Pontablju. Pripadnik MDT je bil tudi Mauro Ingravalle, rojen 11. marca 1928 v Saloni, ki je bil odpeljan iz vojašnice na Ulici Rosetti v Trstu in poslan proti Dekanom, nakar se za njim izgubi vsaka sled. Iz bolnice v malem semenišču v Gorici je bil 18. maja odpeljan tudi Fulvio Mirengo, rojen 4. junija 1928 v Trstu, ki se je priključil oddelkom vojske Italijanske socialne republike (RSI),¹⁵ da bi se tako izognil odhodu na prisilno delo v Nemčijo. Oddelkom RSI je pripadal tudi

dispersi navedena kot deportirana civilista. Pri ponovnem poskusu pobega je bil ubit še Ottorino Zoll. — Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 133–136.

- 14 Nekateri proitalijanski viri poročajo o kar štirideset tisoč udeležencih demonstracije proitalijanskih krogov, ki je bila v Trstu 5. 5. 1945, kar pa je pretirano, saj je bilo v takratnih razmerah v Trstu nemogoče zbrati v tako kratkem času tolikšno število ljudi. Jugoslovanska vojska je na demonstrante streljala, pet ljudi ubila in nekaj deset ranila. CLNG je med drugim posredoval tudi v Rimu pri zavezniških oblasteh. — ASDMAE, AP 1930–1945, Jugoslavija, b. 149. Vojaško poročilo o vstaji domoljubov, ki se je začela v Trstu 30. aprila, 12. 5. 1945. Po drugi strani pa je Glavni štab Slovenije poročal, da je prišel v Trst nenadoma kamion bersaljerjev, oblečenih v angleške uniforme, ki so z manjšo skupino civilistov poskušali demonstrirati za italijanski Trst. Civilisti so hoteli razorožiti jugoslovansko vojsko, prišlo je do streljanja, en Italijan je bil ubit. Ubiti naj bi bil v nemški službi. — ARS, AS 1277, šk. 35/15. Depeša Glavnega štaba Slovenije, 5. 5. 1945.
- 15 *Repubblica sociale italiana, RSI*, po mestu, kjer je imela sedež vlada, poimenovana tudi Salojska republika (*Repubblica di Salò*). Ustanovljena je bila z nemško pomočjo 13. 9. 1943, vodil jo je Benito Mussolini. Julijska krajina pa je bila skupaj z delom Slovenije, ki je bil do kapitulacije Italije vključen v t. i. Ljubljansko pokrajino, kot Operacijska cona Jadransko primorje (*Operations Zone Adriatisches Küstenland, OZAK*) pod neposredno nemško okupacijo.

Antonino Rubino, rojen 15. septembra 1928 v Trstu, ki je bil aretiran 10. maja 1945 na Reki in je pogrešan. Tako kot oče pa je bil pomožni agent javne varnosti Antonio Aldo Antonio, rojen 19. januarja 1928 v Tunisu, ki je bil aretiran 2. maja na sedežu Posebnega inšpektorata javne varnosti na Ulici Galilei.¹⁶

Na seznamu umrlih je pet tistih, ki so bili rojeni leta 1927. Med njimi je bil Carlo Murra, rojen 9. aprila 1927, ubit med proitalijansko demonstracijo 5. maja 1945 v Trstu. Dva sta sodelovala v proitalijanski vstaji konec aprila v Trstu. Angelo Di Bello, rojen 30. maja 1927 v Trstu, je bil študent in prej pripadnik enote X MAS. Odpeljan je bil 1. maja. Giorgio Mercari, rojen 12. marca 1927 v Trstu, pa je bil pripadnik Mestne straže in nato med proitalijansko vstajo komandir čete brigade Venezia Giulia, ki je bila del italijanskega Korpusa prostovoljcev svobode (Corpo volontari della libertà, CVL). Tako kot več drugih pripadnikov te enote je bil aretiran 22. maja, odpeljan v ljubljanske zapore Ozne, kamor je prišel 30. maja. Od tam je bil odpeljan 30. decembra 1945 in je pogrešan.¹⁷ Mestni straži je pripadal tudi Silvio Monfelcon, rojen 24. maja 1927 v Trstu in odpeljan 2. maja. Paolo Marotta, rojen 6. maja 1927 v Priolu, pa je bil finančni stražnik, aretiran 1. maja 1945.

Kljub temu da je za italijanske desničarske kroge Trst najbolj italijansko mesto (Trieste, città italianissima), med umrlimi prevladujejo tisti, ki so bili rojeni v drugih italijanskih deželah. Teh je namreč 346 ali 58 % vseh. Če so bili ti po narodnosti Italijani, je težje ugotoviti narodnostno strukturo za 255 domačinov, tudi zato, ker so Slovenci in Hrvati največkrat navedeni s poitalijančenimi imeni in priimki. Nesporno je med pogrešanimi 26 Slovencev, en Hrvat, en Rus in en Nemec. Ob njih je 118 oseb, od katerih vsaj eden od staršev ni bil italijanskega porekla (86 jih ima slovensko, 27 hrvaško, 4 nemško in 1 madžarsko).

Po klasifikaciji v knjigi *Caduti, dispersi* je med umrlimi 181 civilistov. Med temi je kar 55 oseb, za katere je v jugoslovanskih virih navedeno, da so bili policijski konfidenti, pripadniki fašističnih skvader, črnih brigad, pazniki v zaporih ipd., ki jih sama ne opredeljujem kot civiliste. Po tej opredelitvi je torej med 601 pogrešanim 475 pripadnikov oboroženih formacij in 126 civilistov.

V nadaljevanju razčlenjujem usodo pogrešanih oseb.

¹⁶ ARS, AS 1584, ae 129, 140, 141.

¹⁷ ARS, AS 1584, ae 129, 140, 141; AS 1931. Zaporne knjige, registri. Vpis v zaporni knjigi Ozne pod št. 1722, v zaporni knjigi sodnih zaporov pod št. 2062 (v nadaljevanju Zaporne knjige, Ozna, št., zapori, št.).

PRIPADNIKI OBOROŽENIH FORMACIJ

Agenti javne varnosti¹⁸

Največ obtožb o tem, da so zagrešili zločine in druga kazniva dejanja, je proti agentom javne varnosti, t. i. kvesturinom. Velika večina je bila rojena v drugih italijanskih deželah, največ v južni Italiji. Še zlasti težke so obtožbe proti skupini agentov, ki so pripadali zloglasnemu Posebnemu inšpektoratu javne varnosti, torej instituciji, ki je bila med tistimi, ki so v Julijski krajini izvajale represijo, ena najbolj krutih in učinkovitih.¹⁹ Ustanovljen je bil aprila 1942, najprej kot Generalni sekretariat, in je bil neposredno podrejen notranjemu ministrstvu, tako da nad njimi nista imeli nadzora ne lokalna kvestura²⁰ ne prefektura.²¹ Imel je široke diskrecijske pristojnosti in je izvajal represijo nad porajajočim se slovenskim in hrvaškim osvobodilnim gibanjem, ki se je razvilo po italijanski okupaciji t. i. Ljubljanske pokrajine in nekaterih drugih jugoslovanskih ozemelj. Štel je približno 180 pripadnikov. S kratkim presledkom septembra in oktobra 1943 ga je ves čas vodil Giuseppe Gueli, ki je bil februarja 1947 pred Posebnim porotnim sodiščem Zavezniške vojaške uprave v Trstu²² obsojen na vsega osem let zopora, zgolj zaradi kolaboracije. Redno porotno sodišče ga je po pritožbi aprila 1948 nato obsodilo na osem let in enajst mesecev zopora.²³

Inšpektorat je imel najprej sedež v zgradbi na Ulici Bellosguardo 8 v Trstu, ki so jo ljudje kmalu poimenovali »Villa Triste« (Nesrečna vila), decembra 1944 pa se je preselil na Ulico Cologna 6-8. Njegovi pripadniki so sistematično uporabljali brutalne metode preiskovanja in zasliševanj. Mučili so tako tiste, ki so bili

18 Javna varnost (Pubblica sicurezza) je bila reorganizirana leta 1927 z ustanovitvijo Generalnih političnih inšpektoratov. Redna policija je imela nalogo dnevnega nadzora nad aktivnimi pripadniki opozicije in njihovo nevtralizacijo, tajna politična policija (Ovra) pa je imela nalogo zatreti antifašistične dejavnosti. Delovala je na osnovi Enotnega besedila zakonov javne varnosti (Testo unico delle leggi di pubblica sicurezza), ki je bilo uzakonjeno s kraljevim ukazom št. 776 z dne 18. 6. 1931. Zakon je z nekaterimi spremembami in dopolnitvami veljaven še danes.

19 V Italiji sta bila ustanovljena samo dva posebna inšpektorata javne varnosti (Ispettorato speciale di pubblica sicurezza), poleg tega v Julijski krajini še na Siciliji za boj proti banditizmu. – Škerl, *Primorska 1941–1943*, 2. del, str. 314. Dokumenti, pričevanja in poročila o delovanju inšpektorata, njegovega vodje Giuseppeja Guelija in njegovih pripadnikov so v arhivu Deželnega inštituta za zgodovino osvobodilnega gibanja Furlanije – Julijske krajine v Trstu, XIII/896-917.

20 Kvestura (Questura) je eden od uradov italijanske Državne policije (Polizia di Stato), ki ima pristojnosti v posamezni pokrajini in sodi pod notranje ministrstvo. Njena osnovna naloga je zagotavljanje javnega reda in miru v pokrajini. Vodi jo kvestor, ki je na čelu uprave javne varnosti v pokrajini.

21 Prefektura (Prefettura) sodi pod pristojnost notranjega ministrstva. Vodi jo prefekt, ki je v pokrajinah predstavnik osrednje vlade.

22 Posebno porotno sodišče je ustanovila anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava cone A Julijske krajine. Med drugim je bila njegova naloga sojenje osumljenih fašističnih zločincov in kolaboracije. – Troha, *Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem*.

23 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 171, 172.

osumljeni, da sodelujejo v osvobodilnem gibanju, kot tudi njihove sorodnike in sokrajane, med njimi tudi veliko žensk. Represija se ni zmanjšala niti potem, ko je 12. marca 1943 proti mučenju protestiral tržaško koprski škof Antonio Santin.²⁴ Inšpektorat je bil del sistema represije, ki je vključevala tudi množične internacije v italijanska koncentracijska taborišča,²⁵ številne procese pred Posebnim sodiščem za zaščito države, represalije v vaseh na Krasu in v Istri, vaščani katerih so bili osumljeni, da sodelujejo s partizani. Po padcu fašizma 25. julija 1943 je inšpektorat nemoteno nadaljeval z delovanjem, in sicer pod poveljstvom XXIII. armadnega zbora z nalogo izvajati represijo proti t. i. prevratnikom.

Deloval je tudi po kapitulaciji Italije, formalno sicer v okviru policije Italijanske socialne republike, dejansko pa v okviru IV. urada Sicherheitsdiensta (SD), nacistične varnostne službe, in bil podrejen višjemu vodji SS ter policije in poveljniku Operativnega štaba za boj proti bandam v Operacijski coni Jadransko primorje (OZAK) Odilu Globocniku. V tem obdobju so pripadniki inšpektorata in pomožnih oddelkov, ki so mu bili priključeni – med njimi je bil zloglasni komisariat na Ulici San Michele²⁶ – med protipartizanskim delovanjem ne le izvajali nasilje in zločine, ampak so se pogosto zatekali tudi k tatvinam, izsiljevanju, odvzemanju zasebne lastnine žrtev, torej k ravnanju, ki so ga občasno kaznovale celo nemške okupacijske oblasti. Med drugimi so aretirali in izročili nacistom tudi veliko vodilnih predstavnikov italijanskega Narodnoosvobodilnega odbora Julijske krajine v Trstu (Comitato di liberazione nazionale Giuliano, CLNG) in slovenskega osvobodilnega gibanja. Mnogi so bili poslani v taborišče Rižarna v Trstu in/ali v nacistična koncentracijska taborišča, nekaj jih je med mučenjem tudi umrlo.²⁷ Inšpektorat je sodeloval tudi pri aretacijah Judov.

V obveščevalnem poročilu sodelavca Ozne iz januarja 1945 je med drugim navedeno: »V zaporih pri jezuitih v Trstu je zaprtih več deklet, ki so doma vse iz okolice Trsta. Morala teh je odlična. V zaprtih, mrtvaških vozovih jih vozijo na zasliševanja na Ispettorato v ulici Cologna. Zasliševalci uporabljajo vse mogoče

24 Škof Antonio Santin, ki je tudi sam zbral dokumentacijo o mučenjih zapornikov, med katerimi so bile tudi mlade noseče ženske, je poslal protest notranjemu ministrstvu, ki je nato odredilo »inšpekcijo«, po kateri pa se ni nič zgodilo. Duhovniku, ki je Santina obvestil o zločinih, do katerih je prihajalo na inšpektoratu, je Gueli zagrozil, da ga bo izročil Posebnemu sodišču za zaščito države. – *Nazionalismo e neofascismo*, str. 257.

25 O tem več v Capogreco, *Fašistična taborišča*.

26 Komisariat, ki so ga sestavljali agenti politične policije, je bil po nalogu nemške SS ustanovljen leta 1944 ter še isto leto razpuščen, člani pa so bili avtomatično vključeni v odrede črnih srajc. Njegova naloga je bila preganjati pripadnike osvobodilnega gibanja, pošiljati ljudi v koncentracijska taborišča in ubijati. »Znani« so bili po čiščenjih terena (rastrellamentih), ropih itd. — ARS, AS 1584, ae 418.

27 V Rižarni so bili med drugimi jeseni 1944 mučeni in ubiti vodja tržaške federacije KPI Luigi Frausin, član te federacije Antonio Vincenzo Gigante in eden od najvidnejših organizatorjev slovenskega osvobodilnega gibanja na Primorskem Anton Velušček.

znane metode za priznanje. Električni stol, pretepanje s knuto in s pestmi so najobičajnejša mučila. Dekleta so trdna. Iz zaprtih mrtvaških voz pa odmeva pogosto vesela partizanska pesem, ki jo čujejo tudi ljudje po ulici.«²⁸

Posebno porotno sodišče ZVU je v sodbi, ki jo je izdalo 25. februarja 1947 proti Guseppeju Gueliju in drugim pripadnikom inšpektorata, med drugim zapisalo, da je inšpektorat služil nacistični SS kot sredstvo za uresničitev njenih političnih in policijskih ciljev. Pri tem sta bila še posebej izpostavljena Gaetano Collotti in njegova skvadra.²⁹

Kot sem že omenila, so pripadniki inšpektorata izvajali tudi kazenske pohode v okolico Trsta. Vodja te enote in po izpovedih žrtev eden najhujših mučiteljev Gaetano Collotti je tik pred koncem vojne zbežal iz Trsta. Pri Trevisu so ga zajeli partizani in 27. aprila 1945 skupaj z nekaterimi drugimi pripadniki te enote ubili. Toda Italijanska republika ga je za zasluge v spopadu s partizani, ki je bil 10. aprila 1943 na Tolminskem, januarja 1954 odlikovala z bronasto medaljo za vojaške zasluge. Kot piše v obrazložitvi, si je odlikovanje zaslužil, ker se je sam pogumno spopadel s skupino oborožencev, uspel enega ubiti, enega ujeti in enega, ki je nato pobegnil, raniti.³⁰ Medalja mu je bila podeljena na slovesnosti ob 102. obletnici ustanovitve Javne varnosti, ki je bila 1. novembra 1954 v Palermu.³¹

Med drugimi je Collotti s sodelavci februarja 1945 aretiral in mučil Ercola Mianija, ki je bil po 25. juliju 1943 eden od ustanoviteljev Stranke akcije v Trstu in član CLNG. Miani je bil nato po posredovanju nekaterih fašističnih krogov, ki so verjetno taktizirali zaradi bližajočega se konca vojne, izpuščen. Med proitalijansko vstajo v Trstu konec aprila 1945 je bil Miani vodja enot Giustizia e libertà (Pravičnost in svoboda). Iz protesta zaradi podelitve odlikovanja svojemu mučitelju Collottiju je odklonil zlato medaljo za vojaške zasluge, ki mu je bila nato podeljena posmrtno. Miani je po podelitvi odlikovanja Collottiju 25. novembra 1954 v imenu Deželnega društva za zgodovino osvobodilnega gibanja in republikanske stranke pisal protestno pismo takratnemu italijanskemu predsedniku Luigiju Einaudiju. Sledila so protestna pisma italijanskih komunistov in socialistov. Na proteste protifašistov je ministrstvo po petnajstih mesecih odgovorilo, da se odlikovanje, ko je enkrat podeljeno, ne more odvzeti. Proti tej obrazložitvi je Miani 16. februarja 1956 protestiral tudi pri novem predsedniku Italijanske republike Giovanniju Gronchiju, a ponovno je bil protest zaman.³²

28 ARS, AS 1491, dodatno gradivo Julijske krajine. Situacijsko poročilo za čas od 1. 1. do 28. 2. 1945; *Nazionalismo e neofascismo*, str. 174, 175.

29 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 258.

30 *Gazzetta Ufficiale*, št. 12, 16/1/54.

31 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 256; *Colotti, L'Ispektorato*.

32 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 260–265; *Ercole Miani*.

Za več agentov javne varnosti je v dokumentih navedeno, da so bili skvadristi,³³ agenti SS, zasliševalci, fanatični agenti v službi Nemcev, da so požigali vasi, mučili brez usmiljenja, sodelovali pri kazenskih pohodih na Krasu, pri čiščenju terena (rastrellamentih). Po podatkih v dokumentih jih je 14 pripadalo zloglasni Collottijevi skvadri.

Za 25-letnega Tržačana, agenta Posebnega inšpektorata,³⁴ viri navajajo, da je bil »desna roka Collottija in morda še bolj krut kot on. Lovil je partizane tako v mestu kot v zaledju. Brez usmiljenja je požigal vasi. Ve, kje so pokopane njegove žrtve.«³⁵ Pripadniki Narodne zaščite so ga 2. maja 1945 aretirali na sedežu komisariata na Ulici San Michele. Drugih podatkov o njegovi usodi ni. Verjetno je bil usmrčen v nekaj dneh po aretaciji.³⁶ 47-letnega pomožnega agenta Posebnega inšpektorata na Ulici Bellosguardo in nato komisariata na Ulici San Michele, rojenega v Neaplju, je Narodna zaščita aretirala na cesti. 21. maja je bil odpeljan v Ajdovščino. V dokumentih je navedeno, da je bil zagrizen fašist, kolaboracionist in vohun.³⁷ Dve leti starejšega Neapelčana so pripadniki Narodne zaščite aretirali na domu in ga odpeljali v zapore Coroneo v Trstu. V virih piše, da je bil skvadrist, udeleženec pohoda na Rim,³⁸ nosilec liktorskega pasu in član vodstva fašija v Trstu. Bil je poseben agent inšpektorata na Ulici Bellosguardo in komisariata na Ulici San Michele in član Collottijeve enote, ki je imela »nalogo preganjati aktiviste OF, jih pošiljati v koncentracijska taborišča in ubijati. Znani so bili po rastrellamentih, ropih, ubojih, ki so jih izvajali po vaseh na Krasu.« Bil je tudi ovaduh in je pred prihodom v Trst ovadil trinajst ljudi v Chiurciu v bližini Astija. Po podatkih Cernigojeve je bil ubit v bližini Bazovice, niso pa ga vrgli v rudniški jašek.³⁹

Dne 5. maja 1945 je bil aretiran 32-letni agent Posebnega inšpektorata javne varnosti, rojen v Catanii. Zaslišali so ga 15. maja in 17. maja deportirali v zapore

33 Mussolini je 23. 3. 1919 v Milanu ustanovil prve bojne fašije (fasci di combattimento), v katere so se v kratkem času vključile akcijske skvadre (squadra d'azione = akcijska četa), ki so po Italiji nastajale po 1. svetovni vojni, in to v glavnem iz nekdanjih vojakov, in ki so delovale proti socializmu, z namenom preprečiti v Italiji izvedbo revolucije. Vključevanje sprva ni bilo množično, razen v takrat še zasedeni Julijski krajini, ki je bila priključena k Italiji s podpisom pogodbe v Rapallu novembra 1920, in kjer so jih podpirali tudi drugi nacionalistični krogi. V bojne fašije so se vključili tudi D'Annunzijevi reški legionarji. Po pohodu na Rim 28. 10. 1922 in fašističnem prevzemu oblasti so bojne fašije reorganizirani. 1. 2. 1923 je bila ustanovljena Prostovoljna milica za državno varnost (MVSN), ki je delovala vse do kapitulacije Italije septembra 1943 (o MVSN gl. op. 74).

34 V besedilu izpuščam imena tistih, ki jih podatki v virih bremenijo zločinskih dejanj, ni pa na razpolago virov o morebitnem sojenju in dokazani krivdi.

35 ARS, AS 1584, ae 466.

36 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

37 ARS, AS 1584, ae 141, 129, 418, 466.

38 Fašizem je s pohodom na Rim, ki ga je vodil Benito Mussolini, 28. 10. 1922 prevzel oblast.

39 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 418, 466; AS 1582, šk. 3. Seznam predlogov za aretacije; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 49.

Ozne v Ljubljani, kjer je bil 20. junija premeščen v zapore v prisilnih delavnicah na Poljanskem nasipu. Od tam je bil 30. decembra 1945 odpeljan neznano kam. Bil naj bi eden od najhujših mučiteljev Collottijeve skvadre. Zanj v dokumentih napačno navajajo, da je bil ustreljen v Carboneri pri Trevisu, kjer je bil s skupino drugih ubit Collotti.⁴⁰ V zapore v Ljubljano je bil 17. maja pripeljan tudi 23-letni agent, rojen v Viterbu, tudi on eden najhujših mučiteljev Posebnega inšpektorata. Zaslišan je bil že 7. maja 1945. Tudi on je bil 30. decembra 1945 iz zaporov prepeljan neznano kam.⁴¹ Tudi 42-letni agent Posebnega inšpektorata, doma iz Livorna, ki je sodeloval pri aretacijah sodelavcev osvobodilnega gibanja, je bil 17. maja 1945 prepeljan v zapore v Ljubljano in od tam odpeljan 23. decembra 1945.⁴² Pripadnik Collottijeve skvadre je bil tudi 39-letni agent, rojen v Barletti pri Bariju, ki je bil aretiran 11. maja na Miljah, v ljubljanske zapore pa je prišel 23. junija. Od tam je bil odpeljan 6. januarja 1946. Med dejanji, ki so ga bremenila, je navedeno tudi, da je bil v eksekucijskem vodu, ki je leta 1930 izvedel ustrelitev na 1. tržaškem procesu obsojenih štirih protifašistov.⁴³ Sorodniki so po vojni poizvedovali o njegovi usodi. Predstavnštvo Italije v Beogradu je obvestilo svoje zunanje ministrstvo, da so 15. aprila 1949 prejeli verbalno noto št. 45216, v kateri jim jugoslovansko zunanje ministrstvo sporoča, da je bil ta italijanski državljani januarja 1946 pred vojaškim sodiščem v Ljubljani obsojen na smrt zaradi zločinov, ki jih je kot pripadnik fašističnih formacij zakrivil med vojno nad protifašisti v Julijski krajini.⁴⁴ To je zanimiv podatek, saj dokumentov o tem, da so bili tisti, ki so bili konec decembra 1945 ali v začetku januarja 1946 odpeljani iz zaporov v Ljubljani, sojeni, doslej nisem našla.

Posebna je zgodba 24-letnega Tržačana, ki je bil po navedbah dokumentov aretiran 3. maja 1945, zaslišan 9. maja, v zapore v Ljubljano je prišel 15. maja, od tam pa je bil odpeljan 23. decembra 1945. Bil je podoficir Collottijeve skvadre in v virih opredeljen kot nevaren kriminallec. Javni tožilec za sojenje fašističnih zločinov v Trstu Adelmo Nedoč⁴⁵ je 16. junija od poveljstva Narodne zaščite

40 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 418, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1744.

41 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143, 418; Zaporne knjige, Ozna št. 1402.

42 ARS, AS 1584, ae 141, 140, 129, 131, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1761.

43 ARS, AS 1584, ae 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 2406.

44 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslovania, b. 606. Dopis predstavnštva Italije v Trstu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 20. 4. 1949. Ker je to edini in posredni dokument o sojenju, tudi to ime izpuščam.

45 Ljudsko sodišče za sojenje fašističnih zločinov proti obstoju in svobodi ljudstva in demokratičnim ustanovam je Konzulta mesta Trst ustanovila 21. 5. 1945. Krivda se je ugotavljala za vsa leta od začetka fašizma. Obenem so bila za takšna dejanja deloma še naprej pristojna tudi vojaška sodišča, zato so v praksi ravnali tako, da so vojaška sodišča odstopala civilnim v sojenje posamezne zadeve, ki niso bile izrazito vojaškega značaja. V Trstu je bilo po sporazumu med vojaškimi in civilnimi organi posebno ljudsko sodišče pristojno za civilne osebe, za vojne zločine pa še naprej vojaška sodišča. Predsednik sodišča je postal Umberto Sajovitz, Italijan in asistent na univerzi, posebni javni tožilec pa prav tako Italijan Adelmo Nedoč. Ta je potem, ko je bila 12. 6. 1945 v coni A vzpostavljena

zahteval, da ga izpustijo. Enako zahtevo je 21. avgusta poslal poveljstvu zbirnega taborišča na Prestranku, z obrazložitvijo, da naj ne bi zakrivil fašističnih zločinov, hkrati pa bi lahko dal nekatere informacije o sodelavcih CLNG, ki so bili v času mirovnih pogajanj naklonjeni ohranitvi rapalske meje in tako politični nasprotniki tistih, ki so se zavzemali za priključitev Julijske krajine k Jugoslaviji. Enako zahtevo je dal tudi predsednik Posebnega ljudskega sodišča v Trstu Umberto Sajovitz.⁴⁶ 3. januarja 1946 pa je Nedoch ponovno posredoval pri javnem tožilcu PNOO Stanku Peterinu, naj ga vrnejo v Trst, saj naj bi bil interniran na osnovi ovadbe enega od vodij CLNG, ime katerega bo povedal v neposrednem pogovoru (mislil je Ercola Mianija, op. a.). Slednji naj bi se tako hotel izogniti temu, da bi se izvedelo za njegovo sodelovanje pri reševanju »elementov, ki so se kompromitirali zaradi sodelovanja z republikanskimi fašisti in nemškim okupatorjem«. Jugoslovanska stran naj bi tako dokazala Mianijevo sodelovanje z eksponenti fašizma. 5. januarja 1946 pa je Upravno politična komisija PNOO poslala dopis Javnemu tožilcu Slovenije Hugu Skali, v katerem ga prosi, da jim omogočijo zaslišanje tega zapornika v ljubljanskih prisilnih delavnicah, zapornik je sicer pripadal Collottijevi skvadri: »Omenjeni ve za nekatera dejstva, ki so hudo obremenilna za vrhove tukajšnje reakcije. Nam je mnogo do tega, da si prav v današnji situaciji pribavimo ta obremenilni material, ki bi se dal prav danes najbolje izkoristiti.«⁴⁷ Posredovanje je bilo takrat verjetno že brezpredmetno, saj je bil zahtevani iz zaporov odpeljan že 23. decembra 1945 in takrat verjetno že usmrčen. Glede na to, da je v zaporno knjigo Ozne v Ljubljani vpisan že 15. maja 1945, niso točne domneve Claudie Cernigoi, naj bi bil infiltriran v Narodno zaščito in pripadal zloglasni »Bandi Steffé«.⁴⁸

V zaporih v Ljubljani je bil tudi natakari pri trgovski mornarici, 47-letni agent gospodarske policije iz Trsta. Aretiran je bil 6. maja, bil v zaporih v Coroneju, kjer je bil 18. maja zaslišan in nato odpeljan v Ljubljano, kjer je 30. avgusta 1945 zaradi bolezni umrl. Bil je agent Posebnega inšpektorata javne varnosti na Ulici Bellosguardo, agent SS, »kolaboracionist, vohun«.⁴⁹ Iz zaporov v Ljubljani pa je bil 23. decembra 1945 odpeljan 27-letni brigadir gospodarske policije, rojen v Pisi. Aretiran je bil 2. maja 1945 na Greti v Trstu, odpeljan v Coronejo in od tam

anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava, postal javni tožilec Mestnega osvobodilnega sveta Trst. – ARS, AS 1851, fasc. 122. Dopis predsednika vojaškega sodišča mesta Trst Franca Venturinija višjemu vojaškemu sodišču v Ljubljani, 7. 6. 1945; Uradni list PNOO št. 1; *Il Nostro Avvenire*, 23. 5. 1945; *Primorski dnevnik*, 23. 5. 1945.

46 ARS, AS 1584, ae 141, 129, 35, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1716.

47 ARS, AS 1818, f. 30. Pismo javnega tožilca Mestnega osvobodilnega sveta Trst A. Nedocha javnemu tožilcu PNOO S. Peterinu, 3. 1. 1946; Dopis Upravno politične komisije PNOO Javnemu tožilcu Slovenije, 5. 1. 1946.

48 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 50.

49 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1737, zapori št. 1712.

17. maja v ljubljanske zapore. Viri navajajo, da je bil agent Posebnega inšpektorata javne varnosti na Ulici Bellosguardo, v službi Sicherheitsdiensta, pripadnik Collottijeve skvadre. Projugoslovanski organi so ga ovadili tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁵⁰ V zapore Ozne je 21. maja prišel tudi 43-letni policijski agent, rojen v Splitu, ki je bil aretiran 5. maja. V zaporni knjigi je vpisan sicer kot soboslikar in fašist, dejansko pa je bil agent Posebnega inšpektorata. Iz zaporov v Ljubljani je bil odpeljan 6. januarja 1946. Tudi njega so ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁵¹ Temu sodišču so ovadili tudi 29-letnega agenta Posebnega inšpektorata iz Foggie, ki je bil aretiran 2. maja 1945 na domu in zaslišan 9. maja. V zapore v Ljubljano je prišel že 17. maja, od tam pa so ga odpeljali 30. decembra 1945.⁵²

V ljubljanskih zaporih je bil tudi 52-letni glavni komisar tržaške kvesture Filippo Numis, ki je bil aretiran v Trstu 12. maja, zaslišan 14. maja, v Ljubljano pa je prišel 17. maja. V zaporniški knjigi je vpisan kot komisar političnega oddelka na kvesturi. Tudi on je bil odpeljan 30. decembra 1945.⁵³ Med agenti javne varnosti, ki so bili v ljubljanskih zaporih, je bil tudi 45-letni Tržčan, agent Posebnega inšpektorata, in podporočnik v Collottijevi skvadri, ki je v zaporni knjigi sicer vpisan kot mehanik in šofer na policiji. Aretiran je bil 5. maja, zaslišan 10., 17. maja je prišel v Ljubljano in iz tamkajšnjih zaporov odpeljan 23. decembra 1945.⁵⁴ Bolj nasprotujoči so podatki za 41-letnega Tržčana, ki je v knjigi *Caduti, dispersi*, opredeljen kot civilist in prevajalec pri nemških enotah. Aretiran je bil 5. maja 1945 na domu, zaslišan 11. maja, v Ljubljano je prišel 17. maja. V zapornih knjigah je vpisan kot zobotehnik in »tolmač policije«. Iz zaporov je bil odpeljan 23. decembra, v zaporni knjigi je pripisano: »v logor Ozne«. Viri navajajo, da je bil skvadrast, agent SS, agent inšpektorata na Ulici Bellosguardo (skvadra Mazzucato) in udeležen pri rastrellamentih ter zasliševanjih. Tudi njega so projugoslovanski organi ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁵⁵

Iz Sv. Križa pri Ajdovščini je bil doma edini deportirani Slovenec med agenti javne varnosti, star 44 let. Imel je čin podoficirja (marešalo) policije. Iz zaporov na Ulici Nizza v Trstu je bil odpeljan 5. maja, nato je bil v taborišču na Prestranku in 17. maja pripeljan v zapore v Ljubljani. Od tam je bil 23. decembra 1945 odpeljan domnevno v logor Ozne in je pogrešan. V dokumentih navajajo, da naj bi bil vse do 1. maja 1945 fanatičen agent v službi Nemcev.⁵⁶ Pogrešan je tudi 41-letni

50 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1785, zapori št. 1403, register št. 1019.

51 Zaporne knjige, Ozna št. 1803, zapori št. 1842.

52 Zaporne knjige, Ozna št. 1776, zapori št. 1416.

53 Zaporne knjige, Ozna št. 1708, zapori št. 1397.

54 Zaporne knjige, Ozna št. 1772, zapori št. 1400.

55 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1775, zapori št. 1406, reg. št. 1028; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 17.

56 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1804.

paznik v zaporih, ki je bil aretiran šele 23. maja, in to med delom v zaporih, nato so ga ubili in vrgli v fojbo Jamen dol (Plutone) pri Bazovici. Tudi on je pripadal Collottijevi skvadri. Po drugi podatkih pa je bil 20. maja aretiran v Gorici. V fojbo Jamen dol pri Bazovici so vrgli tudi 22-letnega poročnika Collottijeve skvadre, doma iz Salerno, ki je bil aretiran 2. maja.⁵⁷ V Ospu pa je bil po nekaterih podatkih ustreljen 52-letni skvadrinist in agent Posebnega inšpektorata, rojen v Anconi, ki je bil odpeljan 6. maja. Leta 1943 je sodeloval pri ropanju judovskih trgovin, ovadili so ga tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Temu sodišču so ovadili tudi 50-letnega agenta Posebnega inšpektorata javne varnosti in pripadnika Collottijeve skvadre, ki je bil aretiran 2. maja v bližini komisariata na Ulici Cologna. Obtožb proti njemu sicer ne navajajo. Podobni so podatki za 27-letnega agenta javne varnosti.

Po nekaterih podatkih pa so 23. maja 1945 ubili in vrgli v fojbo v Padričah 39-letnega nekdanjega karabinerja, sicer trgovca iz Trsta. Bil je zaupnik Posebnega inšpektorata na Ulici Bellosguardo, »vohun, fašist«, zagrešil naj bi tudi splošna kazniva dejanja. Prijavil ga je projugoslovanski aktivist Francesco Udovcich, ovadili so ga tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Ubit je bil skupaj s solastnico njegove trgovine. Po podatkih Cernigojeve sta bila ubita zato, ker se je nekdo hotel polastiti te trgovine.⁵⁸ Posebnemu sodišču so ovadili tudi 38-letnega natakarja iz Trsta Ezechia Stolfo, za katerega viri navajajo, da je bil agent inšpektorata na Ulici Bellosguardo, da pa zanj še nimajo posebnih obtožb.⁵⁹ Pripadnik Posebnega inšpektorata javne varnosti je bil tudi 45-letni pobiralec stroškov za elektriko na Miljah Antonio Castagna, sicer doma iz Barija. Odpeljan je bil 31. maja 1945.

Marešal javne varnosti, rojen 1896 v Caserti Mario De Simone, ki je na poveljstvu divizije javne varnosti opravljal administrativna dela, je bil že 1. maja aretiran v vojašnici na Ulici Galilei, 6. maja naj bi bil v taborišču v Hrpeljah. V isti vojašnici je bil aretiran 25-letni podporočnik javne varnosti iz Trsta Giorgio Tomicich, ki je bil prav tako poslan v Hrpelje.⁶⁰ Enaka usoda je doletela 24-letnega uslužbenca na Kvesturi Trst, rojenega v Tunisu, ki je bil član fašistične stranke in, kot navajajo viri, tudi po kapitulaciji Italije goreč fašist. 3. maja pa je bil na domu aretiran 38-letni pripadnik Collottijeve skvadre, rojen v mestu Lecce, ki pa je bil po nekaterih podatkih poveljnik zaščitne čete Poveljstva Wehrmacht št. 1001 Trst. Posebnih obtožb pa ni proti 37-letnemu agentu javne varnosti na Ulici

57 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 418, 466; AS 1582, šk. 3. Seznam za aretacije. Seznam občine Gorica; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 51, 52.

58 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 25, 49.

59 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

60 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; AS 1583, m. 7a. Informacija Slovansko italijanske antifašistične unije, 2. rajona, MOS o njegovem delovanju.

Galilei, doma iz Taormine Giuseppeju Runcu, ki je bil aretiran na domu 1. maja 1945.⁶¹

Med pogrešanimi agenti pa so tudi takšni, ki so »plačali« zato, ker so bili del represivnega aparata. Med njimi je 22-letni agent javne varnosti Argante Boato, rojen v okolici Trevisa, ki je bil zaposlen kot vratar na osrednji kvesturi v Trstu. Aretiran je bil 4. maja 1945, ko je prišel predat orožje. Poslali so ga v zapore na Ulico Nizza, od tam odpeljali 11. maja in je pogrešan. Viri še navajajo, da o njem ni zaslediti ničesar obremenilnega.⁶² Pogrešan je tudi 29-letni agent, prav tako doma iz Trevisa, Ricardo Boato, ki je bil agent na Ulici Galilei in tudi on aretiran 4. maja. Tudi o njem ni nobenih posebnih obtožb.⁶³ Oba imata isti priimek, nimam pa podatkov, če sta bila brata. Medtem ko je hotel oddati orožje, je bil 5. maja aretiran tudi 30-letni agent Gaetano Milano, ki je bil na kvesturi Trst zaposlen kot arhivar. 21. maja je prišel v zapore v Ljubljano, od koder je bil odpeljan 6. januarja 1946.⁶⁴ Enaka usoda je doletela tudi 23-letnega Paola Pastoreja, doma iz Barija, ki je bil aretiran v vojašnici na Ulici del Bosco, ko je hotel predati orožje. Odpeljan je bil 4. maja in bil do 30. maja v taborišču na Prestranku.⁶⁵ Ob tem, ko je hotel izročiti orožje, je bil aretiran tudi 50-letni dolgoletni uslužbenec kriminalistične policije Vincenzo Vescera.⁶⁶

Pogrešan je tudi 47-letni agent na kvesturi v Trstu Angelo Garlisi, za katerega je 21 ljudi podalo izjavo, da je veliko pomagal pripadnikom osvobodilnega gibanja, jih opozarjal, da so se izognili aretacijam, nekatere pa je tudi osvobodil. Tako ni aretiral načelnika štaba divizije Garibaldi Friuli Bruna di Gavarda in osvobodil partizana Maria Cottunasa, ki so ga Nemci aretirali novembra 1943.⁶⁷ 23-letni študent in pomožni policist iz Palerma Giovanni Rizzo ni sodeloval v akcijah, ampak je delal v pisarni na glavni kvesturi, kjer je bil že 1. maja 1945 aretiran. Nikoli ni bil član fašistične stranke in v njegovo korist sta pričali dve priči.⁶⁸ 37-letni podbrigadir sodne policije Giuseppe Rufini, ki so ga aretirali 4. maja in poslali v zapore v Coroneo, je bil 11. maja deportiran v Ljubljano, kjer je umrl 3. junija 1946. Ohranjeno je tudi pričevanje v njegovo korist.⁶⁹ Po nekaterih podatkih podbrigadir finančne straže, po drugih pa agent Posebnega inšpektorata na Ulici Galilei in pripadnik posebne »skvadre za Jude«, 33-letni Vincenzo Munzone, rojen v Catanii, je bil aretiran 4. maja na komisariatu na

61 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

62 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

63 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

64 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1711.

65 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

66 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

67 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 465.

68 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 142, 129, 466.

69 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

Ulici Cologna in zaprt v zaporih v Coroneju, od koder je bil odpeljan 19. maja 1945. V njegovo korist je pričalo pet prič. Tudi v korist 51-letnega marešala javne varnosti na Kvesturi v Trstu Vincenza Russa, ki je bil aretiran 2. maja 1945 na domu in odpeljan v zapore na Ulici Nizza, so bile pripravljene pričati tri priče. Decembra 1945 naj bi bil v zaporih v Ljubljani, a v zapornih knjigah ni vpisan. Hkrati je javni tožilec v Trstu 5. junija 1945 zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim ljudskim sodiščem iz zbirnega taborišča privedejo nazaj v Trst.⁷⁰ Agent javne varnosti je bil po podatkih Claudie Cernigoj tudi 28-letni brivec, doma iz Barija Raimondo Selvaggi, ki so ga odpeljali maja 1945, ubili in vrgli v fojbo Jamen dol pri Bazovici.⁷¹

Večina agentov javne varnosti je bila verjetno ubita že v prvih dneh maja 1945. Eden najvidnejših primorskih narodnjakov, duhovnik Virgil Šček v Lokavskih starinah opisuje pogreb 31 partizanov in ene partizanke, ki so padli pri Bazovici, in srečanje z ujetimi agenti: »Pogreb se je vršil dva dni kasneje (3. maja 1945, op. a.). Prvikrat je svirala jugoslovanska godba, slovenskih zastav je bilo na stotine. V spopadu je prva padla partizanka, ki je šla z nožem v boj. V Lokvi sem ji dal cigareto, v Bazovici sem jo poškopil z blagoslovljeno vodo. Ob sprevodu v Bazovici sem videl ženske v špalirju. Klečale so in jokale; kaj bi ne, ko so prvi Dalmatinci in ena Dalmatinka padli baš za osvoboditev Bazovice! Tisti dan so pripeljali v Bazovico tržaške kvesturine, ki so 25 let mučili našince po ječah. Gledati so morali naše zastave, zvečer so jih postrelili in pometali v jame.«⁷² Dvajset agentov javne varnosti je bilo prepeljanih v zapore Ozne v Ljubljano, med njimi devet agentov Posebnega inšpektorata javne varnosti. Dva sta umrla v zaporu, ostali so bili konec decembra 1945 ali prve dni januarja 1946 odpeljani neznano kam in so pogrešani. Za enega med njimi, Giordana Fidanzo, je na zahtevo sorodnikov poizvedovalo predstavništvo Italije v Beogradu, kateremu so jugoslovanski organi 14. marca odgovorili, da o njem ni nobenih podatkov in da ga ni niti v seznamih nekdanjih italijanskih vojnih ujetnikov.⁷³

70 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 35, 466.

71 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 52.

72 Šček, *Lokavske starine*, III. del, str. 196–197. Gradivo je avtorici odstopil Boris Bandelj.

73 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 70. Dopis italijanskega predstavništva v Beogradu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 16. 3. 1950.

Prostovoljna milica za državno varnost (MVSN)⁷⁴

Večjo skupino predstavljajo tudi pripadniki enot MVSN, ki vključuje tudi vse tiste, ki so v virih navedeni kot skvadristi, pripadniki črnih srajc ipd., a so v publikaciji *Caduti, dispersi* opredeljeni kot civilisti. Poleg tega, da so pripadali fašističnim skvadram, so opredeljeni kot policijski konfidenti, fašistični federali, udeleženci pohoda na Rim, tajni agenti, kolaboracionisti, ustanovitelji bojnih fašijev, fašistični hierarhi, udeleženci nasilnih akcij, rastrellamentov, izvajalci aretacij, ovaduhi, roparji judovskih trgovin, kriminalci, osumljeni ubojev protifašistov. Za to skupino je tudi značilno, da so v njej samo moški in zlasti starejši, saj je bila več kot polovica rojenih pred letom 1900, najstarejši je bil v času aretacije star 60, najmlajši pa 39 let.

Štirje so bili prepeljani v zapore Ozne v Ljubljani in so pogrešani v zimi 1945/46, drugi pa so bili verjetno usmrčeni maja 1945. Med tistimi, ki so bili v zaporih v Ljubljani, je odvetnik in industrialec iz Gorice, star 48 let, ki je bil aretiran na domu 7. maja 1945 ter odpeljan v Coroneo. V ljubljanske zapore je prišel 20. maja 1945, od tam pa je bil odpeljan 6. januarja 1946. Zanj jugoslovanski viri navajajo, da je bil skvadrist, udeleženec pohoda na Rim, imel je liktorski pas, bil oficir MVSN in namestnik federala v Gorici. V svojem podjetju je »na vse načine tiraniziral delavce in še posebej Slovence«, bil je »zaupnik politične policije in SS«. V ljubljanskih zaporih je bil skupaj z bratom inženirjem, ki je živel v Gorici. Njuna mati je 12. septembra 1945 od nekega grškega državljana, ki je prišel iz Jugoslavije, sicer pa je stanoval v Trstu in je bil zaprt v prisilnih delavnicah v Ljubljani, izvedela, da sta tam tudi njena sinova. Hkrati ji je gospa De Vecchi iz Trsta, ki je bila tudi v tamkajšnjih zaporih in se je vrnila junija 1947, sporočila, da sta bila oba brata januarja 1946 premeščena v zaporniško ambulanto. Odvetnik

74 Milizia volontaria per la sicurezza nazionale, MVSN. Njena naloga je bila nadzorovati teren in prebivalstvo, pa tudi širiti propagando. Bila je poseben rod civilne policije, ki je imel vojaški ustroj. Ker so nosili črne srajce, so bili znani tudi kot črnosrajčniki (Camicie nere). Ustanovljena je bila januarja 1923 s sklepom Velikega fašističnega sveta, s katerim so dotedanje akcijske skvadre (squadre d'azione) spremenili v pravo milico, ki jo je priznavala država. Uzakonjena je bila s kraljevim zakonom št. 31 z dne 14. 1. 1923. Sprva je bila mišljena kot izključno milica fašistične stranke in je bila odgovorna samo ministrskemu predsedniku Mussoliniju, ki so mu do avgusta 1924 njeni pripadniki tudi prisegli, nato pa so tako kot vojska prisegli kralju. Kasneje se je v okviru posebnih enot vse bolj vključevala v Kraljevo vojsko (Regio Esercito), ostala ji je le še kakšna formalna naloga. Ob vključitvi v MVSN so se morali njeni pripadniki vključiti v fašistično stranko in sprejeti »rimski pozdrav«. Imeli so enake uniforme kot vojaki, razen črnih srajc, fesa, črnih plamenic na ovratniku in kot čine namesto zvezdic liktorske snope (fascio littorio). Po Mussolinijevem padcu 25. 7. 1943 so imeli zvezdice. Po kapitulaciji Italije so milico tako kot Kraljevo vojsko razpustili. Oddelki, ki so bili na severu Italije, v Franciji in na Balkanu, so se v veliki večini priključili RSI in bili vključeni v Nacionalno republikansko stražo (Guardia Nazionale Repubblicana, GNR) ter v vojsko RSI. Sicer je bila uradno razpuščena s kraljevim ukazom št. 16 B, 6. 12. 1943.

Bataljoni (Battaglioni) M so bili ustanovljeni oktobra 1941 kot elitni oddelki iz jurišnih in gorskih oddelkov MVSN, ki so se posebno odlikovali v bojih.

Tusolina iz Gorice pa ji je sporočil, da je bil eden od sinov januarja ali februarja 1947 sojen pred sodiščem v Kočevju in nato zaprt v Črnomlju, ker je bil med letoma 1941 in 1943 tam komisar prefektуре. Septembra 1947 naj bi kot inženir skupaj z drugimi italijanskimi deportiranci delal na cesti v Šentvidu pri Ljubljani. Po tem datumu mati o usodi svojih sinov ni imela več novic.⁷⁵

Iz zaporov Ozne v Ljubljani je bil 6. januarja 1946 odpeljan tudi 52-letni skvadrinist in pripadnik črnih brigad, rojen v La Spezii, ki je bil sicer poštni uradnik in nato direktor radiotelegrafske postaje. Aretiran je bil 4. maja 1945 na domu.⁷⁶ Isti dan so odpeljali neznanu kam tudi 53-letnega inšpektorja državnih železnic, rojenega v Civitavecchii, ki je bil aretiran 3. maja. Bil je član fašistične stranke vse od leta 1920, v dokumentih opredeljen kot »fašistični hierarh v Združenju fašistov železnice v Trstu in je to ostal tudi med nemško okupacijo«, in tudi kot »hujškaški skvadrinist«.⁷⁷ Ista usoda je doletela 44-letnega stražarja pri vodovodu v Nabrežini, po poklicu mesarja, doma iz Osorja na otoku Cresu, ki je bil aretiran 4. maja. Bil je pripadnik črnih brigad, prostovoljec v vojni v Etiopiji, sodelavec javne varnosti in udeleženec rastrellamentov.⁷⁸ Pripadniki Narodne zaščite so 3. maja na domu aretirali 50-letnega pokrajinskega tajnika direkcije državnih železnic, ki je 21. maja prišel v zapore Ozne v Ljubljani, iz zaporov v prisilnih delavnicah pa so ga odpeljali 6. januarja 1946. Bil je član fašistične stranke od leta 1920, njen pokrajinski tajnik, »skvadrinist, liktorski pas, reški legionar, pohod na Rim. /.../ Izvajal je nasilna dejanja proti protifašistom in Slovencem, pretepal je, imel fašistične govore, grozil in izvajal pritiske, dal je aretirati veliko tovarišev, ker so peli slovensko.« Deloval je v tržaški četrti Greta.⁷⁹ 46-letni pripadnik železničarske milice in MVSN, rojen v Brindisiju, ki je bil aretiran 4. maja, 17. maja prišel v ljubljanske zapore, od koder je bil »v logor Ozne« odpeljan 23. decembra 1945, je v virih označen kot »nasilen, togoten in zloben«.⁸⁰

Iz Rovinja je bil doma 41-letni kapetan MVSN, član fašistične stranke od aprila 1926 in politični tajnik fašija v Rovinju. 3. maja je bil aretiran na domu v Trstu in odpeljan v zapore na Ulici Cologna. Po 8. septembru 1943 je bil vodja političnega urada sekcije milice v Trstu, sicer pa pripadnik bataljona M »za izkrcanje na albanski fronti«. Pogrešan je tudi 59-letni udeleženec pohoda na Rim, skvadrinist in eden od ustanoviteljev fašija v Pulju, kjer je bil njegov podpredsednik, kolaboracionist, pripadnik komande »da sempre pronti« v Pulju, sicer rojen v Drnišu. Kasneje je bil direktor Pomorskega inštituta (Istituto

75 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1762 (v zaporni knjigi je vpisan kot »kmet« z imenom »Gino«), zapori št. 1789; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 540

76 Zaporne knjige, Ozna št. 1704, zapori št. 1651.

77 Zaporne knjige, Ozna št. 1790, zapori št. 1795.

78 Zaporne knjige, Ozna št. 1700, zapori št. 1855.

79 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1773, zapori št. 1791.

80 Zaporne knjige, Ozna št. 1787, zapori št. 1405, reg. št. 876.

Nautico) v Trstu. Aretiran je bil 8. maja 1945 v Izoli, kjer je bil na okrevanju zaradi pljučnice, poslali so ga v zapore v Koper in od tam je bil deportiran konec maja 1945. Skvadrist je bil po podatkih Claudie Cernigoi⁸¹ tudi 50-letni Tržčan, ki je bil zaposlen kot uslužbenec pri Bolniški blagajni Angelo Chebat. Odpeljan je bil 5. maja, in sicer v zapore pri jezuitih, kjer je ostal do 24. maja, ko so ga ubili in vrgli v fojbo Jamen dol pri Bazovici. Jugoslovanski dokumenti tega, da je bil skvadrist, ne navajajo, pač pa pišejo, da nimajo podatkov o njegovem delovanju.⁸² V jugoslovanskih virih tudi ni podatkov za 53-letnega mehanika, doma iz Catanie, Francesca Cassianija, ki naj bi bil odpeljan 17. ali 27. maja. Cernigojeva navaja, da je bil pripadnik pristaniške MDT in skvadrist.⁸³

Uslužbenec v tržaški zavarovalnici Lloyd, ki je bil slovenskega porekla, rojen leta 1901 v Trstu, je bil aretiran 3. maja 1945 ter deportiran. V jugoslovanskih virih je zapisano, da je bil v službi MVSN, »ovaduh, fašist«, streljal je po Krasu in izvajal druge nasilne akcije. 21. septembra 1939 je naročil aretacijo protifašista Silvestra Ščuke, ga brutalno pretepel, tako da je »ubožec umrl v zaporu zaradi prestanega mučenja. Silil je ljudi, da se vpisujejo v PNF,⁸⁴ kot prostovoljec se je udeležil vojne proti Jugoslaviji. Vedno je bil nasilen, zlasti proti Slovencem. Po 8. septembru se je vpisal v PFR⁸⁵ in bil skvadrist.«⁸⁶

Kot goreč fašist, »antemarcia«,⁸⁷ pripadnik skvadre bratov Forti, nevarna oseba, kriminallec in »ropar židovskih trgovin leta 1943«, je v jugoslovanskih virih opredeljen 45-letni trgovec, rojen v Pulju, ki je bil aretiran že 1. maja in po nekaterih virih decembra 1945 v zaporih v Ljubljani. Zanj je 22. maja 1948 pri italijanskem zunanjem ministrstvu poizvedovala sestra, ki je med drugim zapisala, da je bil kriv le tega, da je bil Italijan. Bil je edini skrbnik družine, ker je bila mati že dolgo nepokretna in je umrla leta 1946. Sama je bila ločena: »Imam vnetje oči, ker sem toliko prejokala zaradi deportacije svojega brata, zaradi katere sem skoraj slepa in ne morem delati. Bila sem v bolnici od septembra 1945 do decembra 1947, ko so zdravniki izgubili upanje in sem morala zapustiti bolnico, kjer sem imela vsaj streho in hrano. Šla sem v zbombardirano hišo in sem brez sredstev. Živim s pomočjo 20 lir na dan.« Na posredovanje italijanskih organov so jugoslovanske oblasti sporočile, da ni bil nikoli v jugoslovanskih zaporih in da o njem nimajo podatkov.⁸⁸

81 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 51.

82 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

83 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 24.

84 Partito nazionale fascista, Fašistična narodna stranka.

85 Partito fascista repubblicano, Fašistična republikanska stranka.

86 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

87 Član fašistične stranke pred pohodom fašistov na Rim 28. 10. 1922.

88 ASDMAE, AP 19501-956, Jugoslavia, b. 605. Dopis sestre italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 22. 5. 1948; Dopis italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Trstu (datum se ne vidi).

Z otoka Ponze je bil doma 55-letni občinski vratar, ki je bil aretiran 3. maja. Bil je »skvadrhist, /.../ pokvarjen element, nemoralen, alkoholik, goreč fašist. Bil je tat in prevarant, navadno se je ukvarjal z umazanimi posli. Sosedje ga imajo za pokvarjenega. O njegovih konkretnih dejanjih pa je malo podatkov.« Med letoma 1921 in 1927 je bil kurir pri Lloyd in »četovodja PNF«.⁸⁹

Odvetnik, star 48 let in rojen na Siciliji, je sicer živel v Zadru. Od tam se je tako kot veliko njegovih someščanov leta 1944 zaradi bombardiranja umaknil in nato živel v Trstu. Tam je bil 8. maja 1945 aretiran in ustreljen v Šibeniku. Bil je član PNF od leta 1921, eden od ustanoviteljev bojnih fašijev v t. i. neodrešeni Dalmaciji, »zelo aktiven skvadrhist« in udeleženec pohoda na Rim. Leta 1922 je bil politični tajnik PNF v Zadru, leta 1925 član federalnega direktorija in oficir MVSN ter prefekt v Zadru. Iz Pirana sta bila 47-letni občinski uslužbenec in 46-letni gasilec, ki sta sicer imela isti priimek, a nista bila brata. Oba sta bila pripadnika piranskih akcijskih skvader, »zelo nevarna« in »nasilna«. Prvi, ki je bil tudi reški legionar, je bil aretiran 11. maja, odpeljan najprej v Piran in nato v zapore v Kopru, drugi pa je bila aretiran 9. maja in odpeljan v Koper, kjer naj bi ostal do 27. maja. Slednji naj bi bil zaradi tatvin izključen celo iz fašistične stranke. Pripadnik MVSN je bil tudi 46-letni voznik tramvaja Giovanni Gioeni, ki je bil aretiran na domu 4. maja 1945.

V Kopru je bil rojen 42-letni urar, ki je bil 3. maja 1945 aretiran na domu v Trstu. Bil je član PNF od njene ustanovitve dalje, pripadnik akcijskih skvader, nemški ovaduh, »nasilen in je pogosto grozil z represalijami proti ljudstvu. Skupaj s še drugimi petimi pripadniki črnih brigad je 25. decembra 1944 zvečer na trgu v Škednju pretepel aktivista OF Bruna Štoko, bil med udeleženci streljanja na Via Istria v Trstu 31. decembra 1944, med katerim je ranil aktivista OF Čotarja.« Od februarja do aprila 1945 je bil na Reki, kjer je sodeloval v bojih proti osvobodilnemu gibanju. Upokojenec iz Trsta, star 52 let, je bil aretiran 6. maja 1945. Viri navajajo, da je bil »zločinski skvadrhist«, »kriv ubojev antifašistov v Trstu«, in da je sodeloval pri poboju v Ulici San Marco. »Goreč« pripadnik »pretepaških skvader in republikinski fašist«. Član PNF od 27. januarja 1920, antemarcia in skvadrhist je bil 41-letni delavec ACEGAT⁹⁰ iz Trsta, ki je bil aretiran 2. maja.⁹¹

Kot marešal MVSN in tajni agent je opredeljen uslužbenec državnih železnic, doma iz Barija, ki ga je jugoslovanska vojska aretirala 4. maja. Odpeljan naj bi bil v Ljubljano in tam pogrešan, a v zapornih knjigah in registru Ozne ni

89 ARS, AS 1584, ae 140.

90 Azienda Comunale Elettività Gas Acqua Trasporti (Občinsko podjetje za oskrbo z elektriko, plinom, vodo in za prevoze).

91 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466, 465.

vpisan. Starejšega desetnika MVSN in »prepričanega fašista«, starega 45 let, so jugoslovanski vojaki aretirali v noči na 4. maj in ga odpeljali v zapore v Coroneo. Od tam je bil 16. maja deportiran v Jugoslavijo. 5. junija je javni tožilec v Trstu zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim sodiščem za sojenje fašističnih zločinov iz zbirnega taborišča vrnejo v Trst. To se ni zgodilo, ker je v Trstu 12. junija 1945 oblast prevzela Zavezniška vojaška uprava. Z Milj pa je bil 44-letni skvadrst, »ustanoviteljski tajnik republikanskega fašija » in zaupnik kvesture, ki je bil odpeljan od tam 26. maja 1945.⁹²

Partizani so 22. maja iz stanovanja v Sežani odpeljali 50-letnega železničarja in skvadrsta. V Sežani je ostal do 27. maja, nato so ga odpeljali proti Postojni. Pogrešan je tudi 39-letni tipograf in skvadrst iz Trsta, ki je bil aretirán 3. maja, najprej so ga odpeljali v vojašnico pri Svetem Ivanu in nato v zapore v Coroneo. Pripadnik akcijskih skvader in agent SS je bil tudi 42-letni mehanik iz Trsta, ki je bil aretirán 12. maja in po nekaterih podatkih ubit ter vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici. Član fašistične stranke od leta 1922 in skvadrst je bil tudi 57-letni načelnik urada Poveljstva mornarice, doma iz Zrenja, ki je bil aretirán 2. maja, poslan v vojašnico pri Svetem Ivanu in deportiran. 6. maja so v kopske zapore odpeljali 46-letnega predelavca v ladjedelnici Svetega Roka, doma iz Barija, ki je bil »skvadrst, višnji podnarednik črnih srajc, fašist republikin«. Tudi za 57-letnega mehanika, rojenega v Momjanu, ki je bil 2. maja aretirán na domu, viri navajajo, da je bil član fašistične stranke vse od leta 1921, skvadrst, po 8. septembru 1943 republikin in kolaboracionist. Skvadrst v Piranu je bil tudi 60-letni mizar, doma iz Barija, ki je bil aretirán na domu 4. maja 1945.

V projugoslovanskih virih je naveden le kot oportunist, po Claudiji Cernigoj pa tudi skvadrst, vohun, sodelavec Radia Franz, ki ga je Radio London ovadil kot kolaboracionista in je bil obsojen na smrt, 43-letni igravec v varieteju iz Trsta. Aretiran je bil 5. maja 1945 in do 23. maja v zaporih pri jezuitih v Trstu. Bil je ubit in vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici.⁹³ Bolničar v Glavni bolnici v Trstu, star 40 let, rojen v Gorici, je bil odpeljan 24. maja 1945. Tudi njega so našli v fojbi Jamen dol pri Bazovici. Zanj v jugoslovanskih virih ni podatkov, Cernigojeva pa piše, da je nacistom ovajal tiste, ki so imeli strelne rane, torej partizane, ki so jih drugi zdravniki in bolničarji skrivaj zdravili.⁹⁴

92 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466, 465, 35.

93 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466, 465; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 34.

94 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 51

Milica za teritorialno obrambo (MDT)⁹⁵

Za 19 pripadnikov teritorialne milice od 71 v virih ni podatkov o njihovem delovanju. Za enega med njimi, komaj sedemnajstletnega Tržačana Dulia Brosoloja, v dokumentih navajajo, da se ji je priključil zato, da bi pridobil podatke za osvobodilno gibanje. Med drugim naj bi dajal informacije o premikih enot v Pontablju in jih nato vsak teden posredoval nekemu Cristianiju v Trstu, ta pa naprej obveščevalcu IX. korpusa »komisarju Milanu«. Med bombardiranjem je bil ranjen in poslan v vojaško bolnico v malem semenišču v Gorici. Tam so ga skupaj s skupino drugih ranjencev 18. maja 1945 aretirale jugoslovanske enote, nakar se je sled za njim izgubila.⁹⁶

Za druge pripadnike teritorialne milice pa so podatki večinoma obremenjujoči. Med njimi je bilo veliko pripadnikov njene predhodnice MVSN (skvadristi, črne brigade) ali zloglasne enote X MAS.⁹⁷ Več jih je sodelovalo v rastrellamentih, bili

⁹⁵ Milizia per la difesa territoriale (MDT). Po kapitulaciji Italije so razpuščeni oddelki MVSN na vzhodnih italijanskih območjih ponovno začeli delovati kot enote za vzpostavljanje javnega reda in za boj proti partizanom. Vanje se je vključilo tudi veliko pripadnikov MVSN, ki so se vračali z raznih območij vojskovanj, pa tudi mladi prostovoljci, ki so podpirali nov republikanski fašizem. Formirali so sedem legij s poveljstvom v Trstu, ki mu je od oktobra 1943 načeloval generalni konzul Italo Di Pasquale. Novembra 1943 je vlada RSI izdala smernico, da se iz združenih enot MVSN, karabinjerjev (ti so se samo v Videmski in Goriški pokrajini množično odzvali na poziv, medtem ko so bili druge internirani v Nemčijo ali pa so se priključili partizanom), in Policije italijanske Afrike (Polizia dell'Africa Italiana), ki je štela 2000 mož, ustanovi Narodna republikanska straža (Guardia nazionale repubblicana, GNR.). Ustanovljena je bila 8. 12. 1943. Vanjo so se vključili tudi prostovoljci in vojaki kraljeve vojske, da bi se tako izognili deportaciji na delo v Nemčijo.

Na območju OZAK je gauleiter Friedrich Rainer marca 1944 GNR preimenoval v MDT oziroma Landchutz Miliz. Poveljstvo GNR je preimenovanje izvedlo šele 20. 5. 1944. Ustanovljeno je bilo Višje poveljstvo (Comando superiore) MDT Jadranskega primorja, ki mu je poveljeval general major Augusto Bastuanon. Pod njegovo poveljstvo so sodile vse legije in milice. MDT je bila razdeljena na pet polkov s sedeži v Trstu, Pulju, na Reki, v Gorici in Vidmu. Ti so bili razdeljeni v devet čet, ki so bile razporejene v tri bataljone, in v katerih je bilo med 1800 in 1900 mož. Pri vsakem polku je deloval tudi nemški oficir, ki je skrbel za povezavo z Redarstveno policijo (Ordnungspolizei) v Trstu, in vodil Preiskovalni politični urad (Ufficio politico investigativo), ki je zbiral podatke o akcijah, osebah in krajih, kjer so se gibale partizanske enote. – *La Guardia di finanza*, str. 213, 219; *Milizia Difesa Territoriale*.

⁹⁶ ARS, AS 1584, ae 141, 129.

⁹⁷ X^a Flottiglia MAS je bila posebna neodvisna enota, ki je bila uradno v sestavu Narodne republikanske mornarice (Marina Nazionale Repubblicana) RSI. Ustanovil jo je septembra 1943 Junio Valerio Borghese, ki je obdržal ime njene predhodnice, enote Kraljeve mornarice (Regia Marina), ki ji je poveljeval od maja 1943. Enota je delovala v koordinaciji z nemškimi enotami in se borila proti napredovanju zaveznikov ter sodelovala v protipartizanskih akcijah, med katerimi je zagrešila nasilne represalije in tudi vojne zločine.

X MAS je v imenu obrambe italijanske vzhodne meje delovala na območju Istre in Krasa, in to zlasti v letu 1944. Pri tem je tako kot enote MDT in obalne straže sodelovala z nemškimi silami v bojih proti jugoslovanskim partizanom, med drugimi tudi v Operaciji Orel (Adler Aktion), s katero so decembra 1944 hoteli uničiti enote slovenskega 9. korpusa. Njen bataljon Fulmine se je januarja 1945 nastanil v Trnovem, kjer so ga 19. 1. 1945 napadle enote 9. korpusa. V bitki, ki je trajala do 21. 1., je bil skoraj uničen. Po tem se je večina pripadnikov X MAS umaknila iz Julijske krajine, nekaj sto pa jih je ostalo v Trstu, Istri in na Kvarnerskih otokih.

so člani eksekucijskih vodov, med njimi tudi 40-letni Tržačan, pripadnik voda, ki je leta 1930 v Bazovici streljal obsojene na smrt na 1. tržaškem procesu.⁹⁸

Med njimi so bili kolaboracionisti, člani nacifašistične policije, tudi sodelavec Posebnega inšpektorata javne varnosti. 49 letni pripadnik teritorialne milice, rojen v pokrajini Lecce, naj bi 1. maja z okna svojega stanovanja streljal na vstajnike in bil naslednji dan aretiran na domu. Bil je črnosrajčnik in je sodeloval v rastrellamentih. O tem je med drugimi pričala Maria Pratolongo. Ovadili so ga tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁹⁹ Na seznamu pogrešanih pripadnikov MDT je 37-letni intendant menze v vojašnici na Montebellu, ki je bil pred tem fašistični federal v Senožečah.¹⁰⁰ O 53-letnem kapetanu MDT iz Trsta viri navajajo, da je bil maja 1945 vržen v fojbo v Gropadi. Bil je skvadrst, ki je izvajal nasilje nad protifašisti na območju Barkovelj, poveljnik GIL¹⁰¹ na Katinari in sodelavec Posebnega inšpektorata javne varnosti. Tudi njega so ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.¹⁰² 55-letni kapetan železniške teritorialne milice, rojen v Firencah, je bil aretiran 4. maja 1945 na domu, zaprt v Trstu in deportiran v zapore Ozne v Ljubljani, kamor je prišel 21. maja. Od tam je bil odpeljan 6. januarja 1946. Bil je udeleženec pohoda na Rim, skvadrst, antemarcia, »skrajni fašist«, nosilec liktorskega pasu, ovaduh, in je izvajal je nasilje nad protifašisti (»fašistični kriminalc«). Italijanski generalni konzulat v Zagrebu je 6. marca 1950 svojemu zunanjemu ministrstvu poslal dopis, v katerem ga obvešča o tem, da je predsedstvo slovenske vlade sporočilo, da ni bil nikoli aretiran na območju Slovenije, niti ni tam prestajal kazni.¹⁰³ Nosilec liktorskega pasu, antemarcia in skvadrst je bil tudi 53-letni podpolkovnik MDT iz Messine, ki je imel stike s SS enotami. Po nekaterih podatkih naj ne bi bil pogrešan, saj naj bi pričal na procesu proti divizijskem generalu Giovanniju Esposito pred Posebnim porotnim sodiščem ZVU, ki je bil spomladi 1946.¹⁰⁴

98 ARS, AS 1584, ae 141, 129.

99 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

100 ARS, AS 1584, ae 141, 140, 129.

101 Gioventù italiana del littorio, Italijanska liktorska mladina.

102 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 5, 49.

103 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143, 465, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1800, zapori št. 1793; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 70. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva notranjemu, 24. 3. 1950

104 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 466. Giovanni Esposito je bil pred 8. 9. 1943 poveljnik Teritorialne obrambe (Difesa territoriale) v Trstu, nato pa kot poveljnik 204. deželnega vojaškega poveljstva vojske RSI nosilec najvišje vojaške funkcije na območju OZAK. Obtožen je bil aktivnega sodelovanja z nemškimi okupatorjem, podrejanja tega območja politiki nacistov in ovajanja italijanskih vojakov, ki se mu niso podredili in so bili zato deportirani v koncentracijska taborišča v Nemčijo, kjer jih je več umrlo. Esposito je bil 11. 5. 1946 obsojen na 30 let zavora, kasacijsko sodišče mu je kazen 28. 12. 1948 znižalo na 15 let. Bil je premeščen v zapore v Civitavecchia in na osnovi amnestije, ki je bila sprejeta 23. 8. 1946, izpuščen. Človek, ki je partizanske enote poimenoval »famigerate bande« (zloglasne tolpe), je bil tako le pet let v zaporu. Leta 1956 mu je bil vrnjen čin divizijskega generala in bil nato zaradi starosti upokojen. — *Nazionalismo e neofascismo*, str. 173, 174.

V zapore Ozne v Ljubljano je 20. maja prispel 46-letni podpolkovnik teritorialne milice Francesco Paolone, ki je bil aretiran ponoči 3. maja na domu. Bil je med drugim poslanec 28. sklica italijanskega parlamenta in je leta 1919 vodil napad na sedež socialistov v Trstu. Ustanovil in vodil je dnevnik *Era Nuova* ter sodeloval v fašističnem gibanju na Reki. Iz zaporov v Ljubljani je bil odpeljan 23. decembra 1945.¹⁰⁵ Na domu je bil 14. maja aretiran 19-letni Tržačan Renato Elsi, po poklicu mehanik. Zaslišan je bil 17. maja in 20. maja odpeljan v zapore Ozne v Ljubljano, 23. decembra pa »v logor Ozne«. Bil naj bi črnosrajčnik.¹⁰⁶ 21. maja je v zapore Ozne v Ljubljano prišel še en 19-letni pripadnik črnih srajc (MDT), doma iz Umaga, ki je sodeloval v rastrellamentih v Istri. Očeta, ki je bil skvadrst, so ubili pripadniki GAP,¹⁰⁷ sestra pa je pripadala pomožnim službam X MAS. Iz zaporov je bil odpeljan 6. januarja 1946.¹⁰⁸ Na domu je bil 1. maja aretiran 42-letni pripadnik teritorialne milice iz Trsta Bruno Silli, ki je v zaporno knjigo Ozne v Ljubljani vpisan 21. maja, in to kot uslužbenec ladijske družbe. Tudi on je bil iz zapora odpeljan 6. januarja 1946.¹⁰⁹ Namestnika poveljnika čete teritorialne milice, rojenega 1898 v Vodnjanu Giusta Polija, je Narodna zaščita 3. maja aretirala na domu in odpeljala v zapore v Coroneo. Bil je »znani fašist« in skvadrst. V zapore Ozne je prišel 21. maja in je v zaporno knjigo vpisan kot »trgovski pomočnik, narodna republikanska straža, fašist«. Tudi on je bil odpeljan 6. januarja 1946.¹¹⁰

Jugoslovanske oblasti so aretirale tudi 34-letnega kapetana teritorialne milice in federala GIL iz Trsta. Bil je vodja moških oddelkov in pomočnik Glavne komande GIL, udeleževal pa se je tudi rastrellamentov. Aretiran je bil 22. maja na domu in zatem pogrešan. 2. maja je bil z doma v zapore na Ulici Nizza odpeljan 46-letni pripadnik teritorialne milice Giuseppe Pallari, ki je bil iz zaporov odpeljan 11. maja in je pogrešan. V virih pa najdemo podatke, da je bil učitelj glasbe na medicinsko pedagoškem inštitutu psihiatrične bolnice pri Svetem Ivanu in »črnosrajčnik s funkcijami v gospodarski policiji«. Brigadir teritorialne milice, star 30 let in doma iz Neaplja, je bil aretiran 1. maja 1945 ter odpeljan v vojašnico na Ulici Istria. Viri navajajo, da je bil »fašistični kriminallec« in da je kot »pripadnik črnih srajc sodeloval v mnogih rastrellamentih. Domov se je vračal s kamionom, polnim ukradenega blaga iz oropanih hiš. Osumljen je bil ubojev. Aretiran je bil po 1. maju, ko si je predrzno nadel na svojo čepico rdečo zvezdo.« Po nekaterih podatkih je bil decembra 1945 v zaporih v prisilnih delavnicah v

105 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466: Zaporne knjige, Ozna št. 1806, zapori št. 1718.

106 Zaporne knjige, Ozna št. 1713, zapori št. 1713, reg. št. 1121.

107 Gruppo d'azione partigiana, Skupina partizanske akcije.

108 Zaporne knjige, Ozna št. 1702, zapori št. 1850.

109 Zaporne knjige, Ozna št. 1706, zapori št. 1852, reg. št. 11667.

110 Zaporne knjige, Ozna št. 1697, zapori št. 1854.

Ljubljani 48-letni podpolkovnik železniške MDT, rojen v Pisi, ki je bil aretiran 5. maja, a v zaporne knjige ni vpisan. Bil je član fašistične stranke vse od 13. junija 1921, skvadrist, udeleženec pohoda na Rim, nosilec liktorskega pasu. Do 16. maja je bil v zaporih v Coroneju tudi 24-letni član fašistične stranke in pripadnik MDT, ki je deloval v Istri v okolici Oprtalja, rojen pa je bil v Zrenju Ettore Punis. Aretiran je bil 6. maja 1945. Iz Pirana pa je bil 44-letni podnarednik teritorialne milice Nicolò Vatta, ki je bil zajet na Ulici Donadoni v Trstu in poslan v Piran.¹¹¹ Po podatkih Cernigojeve je bil pripadnik MDT tudi 42-letni Tržačan, ki je sicer naveden kot uslužbenec Giorgio Bonifacio, in je bil odpeljan 25. maja 1945.¹¹²

Podrobnejši podatki so ohranjeni za podporočnika teritorialne milice Luigija Marguttija, rojenega leta 1924 v Gradišču ob Soči, ki je bil aretiran v Sečovljah in nato odpeljan v Hrpelje. Mati Alma Marchetti, poročena Margutti, piše, da je pripadal 2. bataljonu MDT, in sicer 2. četi, ki je bila v Vodnjanu. Tam je bil do 28. aprila, nato je skupaj z drugimi šel proti Trstu in bil 1. maja zajet v Marezigah, kjer je ostal do 10. maja. Potem ko so bili zaslišani, so jih odpeljali na Reko in jim sodili pred ljudskim sodiščem. Njen sin naj bi bil obsojen na pet let prisilnega dela. Vesti za čas od 1. do 10. maja je dobila septembra 1945 od očividcev v Marezigah, tiste glede procesa pa v pismu, ki ji ga je po vrnitvi iz ujetništva poslal sinov podnarednik. Mati poroča tudi o pismu Riega Gerina z dne 30. julija 1945, v katerem ji sporoča, da so bili skupaj z Luigijem Marguttijem odpeljani iz Marezig podporočniki Borri, Banderra, Zimolo in nekaj drugih, katerih imena se ni spomnil. Ni vedel, kam so jih odpeljali, ampak le to, da so bili kasneje v Bakarju in obsojeni. Neki deportiranec, ki je bil na Reki, pa mu je povedal, da je bil podporočnik Zimolo ustreljen, medtem ko so bili Banderra, Margutti in drugi obsojeni na več let prisilnega dela, Luigi menda na pet.¹¹³

111 ARS, AS 1594, ae 140, 141, 129.

112 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 23.

113 ARS, AS 1584, ae 140, 141; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Pismo matere Alme Marchetti, por. Margutti, o podatkih glede sina.

Pripadniki vojske Italijanske socialne republike (RSI, t. i. republikini)¹¹⁴

Za 33 pripadnikov enot vojske RSI so podatki dokaj skopi. Nekateri so bili »goreči in aktivni fašisti«, kot 42-letni kapetan Vojnega okrožja Trst, doma s Cresa, ki je bil aretiran 30. aprila 1945 v Kopru in od tam odpeljan v Marezige. Podobni so podatki za 46-letnega kapetana, rojenega v Modeni, Maria Carlinija, ki naj bi pripadal enoti X MAS. Narodna zaščita ga je aretirala na domu v Trstu in odpeljala v zapore v Coronejo, kjer je bil do 11. maja. Drugih podatkov zanj ni. Bolj obremenilni so podatki za 52-letnega pripadnika oddelkov RSI, rojenega v Vercelliju. Bil je »črnosrajčnik, bahač in sodeloval je v rastrellamentih«. Na domu so ga 3. maja aretirali »tržaški komunisti«. Po nekaterih podatkih je bil ustreljen in vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici.¹¹⁵ Leto dni starejši je bil kapetan pehote, sekcija Vojna cenzura Reka, rojen v Neaplju. Bil je pripadnik akcijskih skvader in fašistični sindikalist. Aretirali so ga v Trstu, od tam najprej odpeljali v Izolo in 29. maja v Pazin.¹¹⁶ Med pogrešanimi je tudi 36-letni kapetan oddelkov RSI, rojen v Foggi, Emilio Di Pumpo, ki je bil 24. maja 1945 aretiran v okolici Sežane. Po nekaterih podatkih je bil takoj po aretaciji usmrčen, po drugih pa naj bi bil od 24. do 31. maja v sežanskih zaporih.¹¹⁷ Kot podnarednik milice RSI in skvadrst je v virih opredeljen 47-letni delavec v ladjedelnici Svetega Roka Emidio Fraboni, ki je bil odpeljan 25. maja 1945.¹¹⁸

Deset jih je pripadalo X MAS, med njimi 17-letnik iz Trsta Fulvio Mirengo, ki se je priključil tej enoti, zato da bi se izognil vpoklicu na delovno dolžnost, in ni »izvedel fašističnih zločinov«. Bil je v vojaški bolnici v malem semenišču v Gorici, od koder je bil skupaj z drugimi ranjenci odpeljan 18. maja. Tudi 24-letni podporočnik oddelkov X MAS, ki je bil odpeljan iz te bolnice, je bil Tržacan Elio Orel, ki je bil vsaj po materi slovenskega porekla. Vsi, ki so bili odpeljani iz bolnice v malem semenišču v Gorici, so pogrešani.¹¹⁹

114 V Julijski krajini so delovali nekateri oddelki vojske Italijanske socialne republike (RSI), med njimi bataljon prostovoljcev bersaljerjev (Battaglione Bersaglieri Volontari) Benito Mussolini. Ustanovljen je bil sredi septembra 1943 v Veroni in oktobra isto leto premeščen v Operacijsko cono Jadransko primorje. Tako kot druge enote vojske RSI na območju cone je moral prekiniti vsako povezavo z oddelki vojske na območju Salojske republike in bil neposredno podrejen Nemcem. Nameščen je bil na Mostu na Soči. Za zaščito železniške proge Gorica – Bohinj pa je bil v Podbrdu nameščen alpinski polk (Reggimento Alpini) Tagliamento. Vanj so bili sprva vključeni pripadniki razpuščenih črnih srajc (te so bile ponovno formirane poleti 1944) in prostovoljci. Ko je konec aprila 1945 prešel v Beneško Slovenijo, je imel dva bataljona. Nekateri njegovi oddelki so sodelovali z enotami Ossopa pri osvoboditvi Čedad. V zadnjem obdobju vojne so tam delovali tudi oddelki mornariške pehote X MAS. — Barral, *Borovnica*, str. 253–256.

115 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 39, 52.

116 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 40.

117 ARS, AS 1584, ae 140.

118 ARS, AS 1584, ae 129.

119 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

Mati devetnajstletnega pripadnika 14. obalne baterije 1. bataljona oddelkov RSI Giordana Bruna Correnteja, ki je bila Slovenka, je z živežem pomagala partizanom in sina nato brez uspeha iskala po taboriščih v Jugoslaviji, oče pa je bil »dober komunist«. Correnteja so aretirali prve dni maja 1945 na Krasu in po nekaterih podatkih usmrtili pri Sveti gori nad Gorico.¹²⁰

Šest pripadnikov vojske RSI je bilo deportiranih v zapore Ozne v Ljubljani in so bili verjetno usmrčeni pozimi 1945/46. Med njimi je bil 47-letni podnadrednik iz Ternija Guglielmo Marini, ki je pripadal enoti X MAS. Aretiran je bil 3. maja, 21. maja pa je prišel v zapore Ozne v Ljubljani, od koder je bil odpeljan 6. januarja 1946.¹²¹ Enoti X MAS je pripadal tudi 28-letni podporočnik iz Vidma Stelio Montanari, ki se je nato vključil v Mestno stražo v Trstu. Projugoslovanski organi so ga ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Aretiran je bil 3. maja, v Ljubljano je prišel 21. maja. Tudi on je bil iz zaporov odpeljan 6. januarja 1946.¹²² Prav tako je enoti X MAS pripadal 28-letni mornariški poročnik, ki je bil nato upravitelj pri Poveljstvu mornarice Trst. Aretiran je bil 3. maja 1945, v zapore v Ljubljani pa je prišel 21. maja 1945. Bil je fašist in javni tožilec je 5. junija 1945, torej pred podpisom beograjskega sporazuma in ukinitvijo sodišča, zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim ljudskim sodiščem za sojenje fašističnih zločinov pripeljejo nazaj v Trst. Zaradi bolezni je 30. julija 1945 umrl v zaporu.¹²³ Podpolkovnik, star 42 let, doma iz Cagliarija Giuseppe Porcu, je bil 5. maja aretiran na domu, nato v zaporih v Coroneo in od tam 20. maja odpeljan v zapore v Ljubljani, kjer je označen kot »uslužbenec fašistične milice«. Odpeljan je bil 23. decembra 1945.¹²⁴ Iz zaporov v Ljubljani je bil 23. decembra 1945 odpeljan tudi 19-letni Tržačan Luciano Bruno Schiavon, ki naj bi bil pripadnik republikinskih črnih brigad. Aretiran je bil 14. maja na domu, zaprt v Coroneo, kjer je bil 18. maja zaslišan, v zapore Ozne v Ljubljani pa je prišel 20. maja.¹²⁵ V zaporih v Ljubljani je bil od 20. maja 1945 tudi 41-letni podoficir kraljeve vojske, ki je v virih opredeljen tudi kot marešal alpincev RSI Remo Lombroni. Aretiran je bil 15. maja in 3. novembra je 1945 umrl v zaporu.¹²⁶

Kapetan militarizirane trgovske mornarice iz Messine, star 50 let Salvatore Longo, je bil prav tako aretiran 6. maja 1945 v Trstu in odpeljan v zapore Ozne v Ljubljano, od koder je bil odpeljan 6. januarja 1946. Po nekaterih podatkih je bil kolaboracionist, ovaden Posebnemu porotnemu sodišču ZVU, pripadal naj bi tudi X MAS. Za njegovo izpustitev je 2. novembra v pismu predsedniku slovenske

120 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

121 Zaporne knjige, Ozna št. 1795, zapori št. 1762

122 Zaporne knjige, Ozna št. 1808, zapori št. 1754.

123 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143, 35, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1794.

124 Zaporne knjige, Ozna št. 1724, zapori št. 1736.

125 Zaporne knjige, Ozna št. 1723, zapori št. 1714, reg. št. 1880.

126 Zaporne knjige, Ozna št. 1755, zapori št. 1698.

vlade Borisu Kidriču posredoval predsednik PNOO France Bevk, ki navaja, da ga je aretiral »zloglasni Steffé, ki mu je pobral tudi dragocenosti in denar«.¹²⁷

Šest jih je umrlo v ujetništvu, pet med njimi v taborišču vojnih ujetnikov v Borovnici, eden pa 21. marca 1947 v Sarajevu. V zaporu v Ljubljani je novembra 1946 umrla 37-letna Tržačanka, pomožna moč v oddelkih RSI Lea Giuseppina Romano, ki je bila aretirana 5. maja 1945.¹²⁸ Trije so bili odpeljani 18. maja 1945 s skupino ranjencev iz vojaške bolnice v malem semenišču v Gorici. Iz bolnice je bil odpeljan 31-letni Tržačan Umberto Kovacich, ki je bil vsaj po materi slovenskega porekla in je pripadal enoti bersaljerjev Benito Mussolini. Enota je bila nastanjena na Mostu na Soči. Prav tako je bil po materi Elizabeti Kosovel slovenskega porekla 19-letni pripadnik polka Tagliamento, bataljona Vipacco (Vipava) Cesare Ubaldini. Med odpeljanimi je bil tudi 23-letni podnarednik iz Rovinja Luciano Moscarda. Po njem so poizvedovali sorodniki in italijansko predstavništvo v Beogradu. Tega je jugoslovansko zunanje ministrstvo z verbalno noto št. 44.136 14. marca 1950 obvestilo, da pristojni jugoslovanski organi niso našli ničesar o njegovi usodi. V prilogi dopisa italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Trstu piše, da je bil 18. maja odpeljan iz bolnice v malem semenišču v Gorici, kjer je bil zaradi kile. Eden od tistih, ki so se vrnili iz Jugoslavije, naj bi ga leta 1945 videl v zaporih v Ajdovščini, od koder so ga neke noči odpeljali neznano kam. Isto leto naj bi ga v ujetniškem taborišču v Mariboru videl Giuseppe Frascchetti iz Trevisa in tudi nekateri drugi, ki so napovedovali njegovo skorajšnjo vrnitev. Leta 1946 naj bi ga skupaj z drugimi ujetniki videli na železniški postaji v Beogradu, kjer je nalagal zaboje s strelivom, namenjenim v bližnjo tovarno. Ohranjena je tudi izjava zdravnika Marinija iz bolnice v malem semenišču v Gorici, da je od nekega ujetnika, ki mu je uspelo pobegniti, izvedel, da so bili najprej premeščeni v bolnico na Opčinah, od tam pa dva na Reko, drugi v Postojno.¹²⁹

127 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; AS 1589, šk. 52. Pismo F. Bevka B. Kidriču, 2. 11. 1945; Zaporne knjige, Ozna št. 1801, zapori št. 1841.

128 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

129 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Trstu, 9. 5. 1950.

Finančni stražniki¹³⁰

Narodnoosvobodilni odbor za Julijsko krajino (CLNG) je jeseni 1944, potem ko so iz njega izstopili predstavniki Komunistične partije Italije in se povezali z OF, ostal brez povezave s partizanskimi enotami. Ni razpolagal niti z oboroženimi silami v Trstu samem, zato se je oprl na italijanske policijske enote, ki so delovale v času nemške okupacije v Trstu, zlasti na finančne stražnike in Mestno stražo. Komandant finančnih stražnikov legije Trst polkovnik Persirio Marini in komandant Gospodarske policije podpolkovnik Corradino Giummo sta tako imela prve mesece leta 1945 vrsto srečanj s političnimi predstavniki CLNG, tudi z odgovornim za njegovo vojaško organizacijo, polkovnikom Antonijem Fondo Savijem, ki je bil povezan z glavnim poveljstvom Korpusa prostovoljcev svobode (CVL).¹³¹ Na teh srečanjih so se dogovorili za vojaško sodelovanje finančnih stražnikov v vstaji proti nemškemu okupatorju. V skladu z dogovorom naj bi enote finančnih stražnikov nadzirale dva od petih sektorjev, na katere je bilo razdeljeno mesto Trst, zasedle osrednje javne zgradbe (prefektura, sedež radia, telefonska centrala, železniška postaja), poseben oddelek pa naj bi preprečil razstrelitev pristanišča.

Finančna straža je bila takrat najmočnejša enota, na katero se je lahko v mestu Trst naslonil CLNG, saj je štela kakšnih 600 pripadnikov, razdeljenih na tri čete. Imela je dobro oborožitev, s katero je oskrbela tudi prostovoljce. Finančni stražniki so tako predstavljali približno četrtno moštva, s katerim je ob vstaji konec aprila 1945 razpolagal CLNG, bili pa so tudi dobro izurjeni, disciplinirani in vojaško organizirani.¹³²

¹³⁰ Finančna straža (*Guardia di finanza*) je bila tako kot karabinjerji vojaško organizirana policija. V obmejnih pokrajinah je poleg MVSN, karabinjerjev in redne policije izvajala javni red in nadzor. Med vojno so bili finančni stražniki v Julijski krajini zadolženi zlasti za nadzor obale in vojnega gospodarstva. SS Gruppenführer Odilo Globocnik je 10. 12. 1943 ustanovil Gospodarsko policijo (*Wirtschaftspolizei*, WiPo), ki je imela sedež v Trstu in jo je vodil polkovnik finančne straže Corradino Giummo. Vanjo so vključili »enote za nadzor nad cenami« (*squadre vigilanza prezzi*), ki so delovale že pred kapitulacijo Italije, karabinjerje in nekaj finančnih stražnikov. Gospodarska policija je marca 1944 imela 163 mož v Trstu, 54 v Gorici, 118 v Pulju in 162 na Reki. 20. 5. 1944 je bila ustanovljena Mejna gospodarska policija s sedežem v Vidmu, ki naj bi nadzirala zahodno mejo Operacijske cone Jadransko primorje. Tja je bilo poslanih okrog 600 finančnih stražnikov iz Trsta. V Julijski krajini so morali sodelovati tudi v protipartizanskih akcijah. Posebna četa je nadzirala cesto Reka – Trst in je bila zato premeščena v Novigrad, oddelke je imela v Materiji, Gradišču in Obrovem. Povojna preiskava je ugotovila sedem primerov sodelovanja v protipartizanskih akcijah, in to v sodelovanju z enotami MDT ter nemškimi enotami. – *Guardia di Finanza*, str. 221, 222, 224, 225.

¹³¹ Korpus prostovoljcev svobode (*Corpo volontari della libertà*, CVL) je 9. 6. 1944 ustanovil Narodnoosvobodilni odbor za severno Italijo (*Comitato di liberazione nazionale per l'Alta Italia*, CLNAI) z nalogo koordinacije partizanskih enot in poenotenja politično-vojaške usmeritve. Septembra isto leto so italijanske partizanske enote v sporazumu, ki so ga sklenili s CLNAI, priznali Zavezniki, in to pod pogojem, da bo ob osvoboditvi na teh območjih vzpostavljena zavezniška vojaška uprava in da bodo te enote njej predale orožje. Poveljnik CVL je bil general italijanske kraljeve vojske Raffaele Cadorna, namestnika pa Ferruccio Parri (Stranka akcije) in Luigi Longo (KPI).

¹³² *Guardia di finanza*, str. 238–242.

V Trstu sta bili zadnje dni aprila 1945 dve vzporedni vstaji, prvo je v skladu z navodili vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja vodila Komanda mesta Trst, drugo CLNG. V tej so poleg finančnih stražnikov in prostovoljcev sodelovali tudi nekateri pripadniki Mestne straže, enot javne varnosti in karabinjerjev. Prav sodelovanje teh dotlej kolaboracionističnih enot je bilo za jugoslovansko stran eden od dokazov za »fašistično naravo« CLNG. Obveščeni so bili tudi o pogajanjih o predaji, ki so potekala med njim in nemško komando, pojavile so se tudi govorice, ki pa niso bile resnične, da so sklenili sporazum.¹³³ Med udeleženci ene in druge vstaje je prišlo do posameznih spopadov, zato je CLNG, da bi se izognili poslabšanju položaja, ukazal konec akcij.¹³⁴ Ko je Komanda mesta Trst udeležence vstaje CLNG razorožila, so to slednji sprejeli kot žalitev, ker naj bi bili, kot lahko razberemo v vojaškem poročilu italijanski vladi, razoroženi le zato, ker so bili Italijani.¹³⁵ Dejansko pa je jugoslovanska vojska ukrepala v skladu z usmeritvijo, sprejeto na seji Centralnega komiteja KPS 23. aprila 1945, da je jugoslovanska vojska osvoboditeljica, zato je bilo mogoče opredeljevanje le zanjo ali proti njej, vmesne poti ni bilo.¹³⁶

V vojašnici finančnih stražnikov na Ulici Udine je bil med vstajo štab partizanske brigade *Giustizia e libertà*, v katero so vključili tudi finančne stražnike. Finančni stražniki so zasedli tudi vojašnico v Rojanu, 2. četa pod poveljstvom kapetana Giovannija Batiste Acanfore pa je zasedla vojašnico enot RSI, vojašnico pristaniške milice in sedež nemškega poveljstva v Villi Micher.¹³⁷ Prvi stiki s projugoslovanskimi vstajniki in pripadniki Jugoslovanske armade so bili prijateljski. Popoldan 1. maja je poveljnik Komande mesta Trst Martin Greif prišel v vojašnico na Ulici Udine in v prisotnosti častnikov ter poveljnika brigade *Giustizia e libertà* kapetana Leonarda Rovellija pohvalil finančne stražnike za njihov prispevek k osvoboditvi mesta ter zagotovil, da se v njegovem delovanju ne bo nič spremenilo. Naslednje jutro, medtem ko so bili številni finančni stražniki zaposleni pri nadzoru še vedno upirajočih se nemških enot, so jugoslovanske enote nenadoma obkolile vojašnico finančnih stražnikov na Campo Marzio. Vsi, ki so bili v njej, so bili postrojeni v kolono in odpeljani. Hkrati so jugoslovanske enote razoroževale finančne stražnike, pripadnike drugih enot CLNG in Mestne straže ter jih zapirale

133 ARS, AS 1487, ae 90. Depeša Okrožnega komiteja KPS Trst CK KPS, 27. 4. 1945; podatki o vstaji CLNG so tudi v depeši Vide Tomšič CK KPS, 30. 4. 1945; isto, povzetek depeše poslana Mestnemu komiteju KP Trst v depešah Borisa Kraigherja CK KPS, 28. in 29. 4. 1945; AS 1584, ae 89. Poročilo 3. sektorja Ozna Trst, 11. 5. 1945.

134 ASDMAE, AP 1930–1945, Jugoslavia, b. 145. Trst, o poteku vstaje CLNG; Maserati, *L'occupazione jugoslava*, str. 31; AS 1491, šk. priključeno gradivo KPJK, A. Fonda Savio: Vstaja v Trstu aprila 1945.

135 ASDMAE, AP 1930–1945, Jugoslavia, b. 149. Vojaško poročilo o vstaji domoljubov 30. aprila 1945 v Trstu, 12. 5. 1945.

136 ARS, AS 1487, ae 1. Zapis seje CK KPS, 23. 4. 1945.

137 *Guardia di finanza*, str. 243.

v vojašnico v Rojanu ter v zapore v Coroneo. Polkovnik Persirio Marini je takoj stopil v stik z jugoslovanskim poveljstvom, kjer so mu zagotovili, da gre za pomoto in da bodo njegovi ljudje takoj izpuščeni. Zgodaj popoldan je bila obkoljena tudi vojašnica na Ulici Udine, kjer je bilo zajetih 11 častnikov in 250 podčastnikov ter finančnih stražnikov. Jugoslovanske enote so te ujetnike iz Ulice Udine razorožile, odvedle v Rojan, nato na Prestranek in čez nekaj dni v taborišče za vojne ujetnike v Borovnici.¹³⁸

Italijanski viri konec junija 1945 poročajo, da se je dotlej vrnilo dvajset finančnih stražnikov, ostalih 150 naj bi bilo zaprtih v Borovnici. V poročilu 8. julija 1945 pa je navedeno, da jih je v ujetništvu 300.¹³⁹ Naslednja skupina tržaških finančnih stražnikov se je iz Borovnice vrnila 14. julija 1945.¹⁴⁰ Jugoslovanski obveščevalec je sredi julija 1945 poročal: »Iz taborišč v Jugoslaviji so se vrnili skoraj vsi (fašistični) finančni stražniki 'Guardia Repubblicana' iz Trsta, ki so bili aretirani v vojašnicah Via Udine 40 in 81 v Trstu 2. maja, ker so bili zasačeni z orožjem. Zadržani pa so bili tisti, ki so bili aretirani v vojašnici Campo Marzio. Govorijo o nečloveškem mučenju s strani Slovencev in partizanov.«¹⁴¹ Da so bili do konca julija 1945 izpuščeni skoraj vsi finančni stražniki, ki so bili med vojnimi ujetniki, posredno izvemo tudi iz dopisa Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi vojnih taborišč v Ljubljani, z dne 29. julija 1945: »Glede na to, da vse finančne straže so bile izpuščene na svobodo iz vojnih taborišč, prosimo, da se pregleda zadevo gospoda Alojza Burla (Luigi Burgio, op. a.), ki ni bil izpuščen, ker se je nahajal v bolnici in, ako ne obstajajo posebne ovire, da se ga izpusti na svobodo.«¹⁴² Luigi Burgio naj bi po nekaterih podatkih umrl 3. avgusta 1945 v bolnici za vojne ujetnike na gradu v Škofji Loki. Ostaja pa vprašanje, zakaj je na seznamu tistih, ki so bili aretirani v vojašnici na Campo Marzio.¹⁴³

Izpustitve finančnih stražnikov marsikdo, ki je podpiral Jugoslavijo, ni sprejel z naklonjenostjo, saj je več finančnih stražnikov, a ne teh, ki so bili aretirani v Trstu, sodelovalo pri požigih vasi na Krasu. Poleg tega so po izpustitvi iz jugoslovanskega ujetništva širili govorce o nečloveškem mučenju, ki so ga morali

138 Prav tam, str. 243–245.

139 ASDMAE, AS 1946-1950, Jugoslavia, b. 12. Pismo Komande legije kraljevih finančnih stražnikov Trst Glavni komandi kraljevih finančnih stražnikov: Položaj kraljevih finančnih stražnikov v Julijski krajini, 30. 6. 1945; Pismo Misije za zvezo kraljevih finančnih stražnikov za severno Italijo z Zavezniki Glavni komandi kraljevih finančnih stražnikov, 8. 7. 1945; b. 35. Dopis italijanskega finančnega ministrstva zavezniški komisiji, 13. 6. 1945; AP 1930–1945, Jugoslavia, b. 146. Podatki o aretacijah CLN (finančni stražniki).

140 ASDMAE, AP 1931-1945, Jugoslavia, b. 146. Predmet: Trst, podatki, pridobljeni z zaslišanji pripadnikov kraljeve finančne straže, ki so se vrnili iz Borovnice, 14. 7. 1945.

141 ARS, AS 1584, ae 421. Situacijsko poročilo, 18. 7. 1945.

142 ARS, AS 1583, m. 7a. Dopis Tajništva Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi vojnih taborišč v Ljubljani, 29. 7. 1945.

143 ARS, AS 1584, ae 135.

prestati. Ljudje, ki so podpirali priključitev k Jugoslaviji, so bili nezadovoljni tudi s številnimi drugimi izpustitvami iz taborišč in zaporov. Jugoslovanski obveščevalec je poročal: »Ljudstvo v Trstu se sedaj sprašuje, zakaj so se ti elementi izpustili, zakaj so oni toliko žrtvovali, če so vendar na svobodi fašisti, skvadristi, kolaboracionisti, republikini, špijoni in mučitelji. Iz taborišč prihajajo celo taki, ki so sodelovali v akcijah proti partizanom na Krasu in v Istri. Lahko se zgodi, da bomo spet videli bataljon M. Tako govori in komentira ljudstvo povratek raznih elementov iz taborišč.«¹⁴⁴

V dokumentih so podatki za osem finančnih stražnikov, ki so imeli stalno bivališče v Trstu in so umrli v Borovnici. Augusto Bacchi je umrl 26. junija 1945 zaradi bolezni in je pokopan na pokopališču v Borovnici, marešal Carlo Foglio 14. julija, isti mesec je umrl Cesare Merlani, niso pa znani datumi smrti namestnika brigadirja Luigija Fornasirja, finančnega stražnika Giacomina Vacce in desetnika Giuseppa Zampolinija. Finančni stražnik Donato Tomassi je umrl ob eksploziji mine v Ljubljani 10. junija 1945, brigadir Milano Succi pa je bil zaradi suma, da je fašist, ubit v Borovnici 24. julija 1945.¹⁴⁵

Oboleli iz taborišča v Borovnici so se zdravili v bolnici za vojne ujetnike na gradu v Škofji Loki. Tudi tam jih je več umrlo, največ zaradi tifusa.¹⁴⁶ Ohranjeni so podatki, da so med tržaškimi finančnimi stražniki tam umrli 13. julija Gerardo Campana, 20. julija Antonio Perini, že omenjeni Luigi Burgio 3. avgusta 1945, Alberto Libanti 21. avgusta, neznanega dne pa Alfio Marinelli in Rosario Presti. Za Luigija Tiloco, ki je umrl avgusta 1945, je v virih navedeno, da je bil pred koncem vojne v Postojni, kjer je pomagal partizanom, o katerih je veliko vedel, a ni ničesar izdal.¹⁴⁷ 32-letni finančni stražnik pa je bil osumljen, da je agent kvesture. 21. maja 1945 je bil pripeljan v zapore Ozne v Ljubljano, od tam so ga odpeljali 6. januarja 1946 ter je pogrešan.¹⁴⁸

144 ARS, AS 1584, ae 421. Situacijsko poročilo, 18. 7. 1945.

145 ASDMAE, AP 1931–1945, b. 145, 146; ARS, AS 1584, ae 140, 141, 130

146 Na poizvedovanje Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije o grobovih italijanskih vojnih ujetnikov je odsek za notranje zadeve Občinske skupščine Škofja Loka 24. 6. 1963 odgovoril, da je njim o Italijanih, ki so bili v letih 1945 in 1946 kot vojni ujetniki na loškem gradu, znano le to, da jih je večje število umrlo zaradi tifusa in so bili verjetno pokopani za pokopališkim zidom v Škofji Loki, kjer so pokopani tudi nemški vojaki, nekateri pa tudi na grajskem vrtu. — ARS, AS 1931, fasc. pokopališča, vojaška pokopališča, grobovi. Dopis Občinske skupščine Škofja Loka Republiškem sekretariatu za notranje zadeve SRS o grobovih italijanskih vojakov, 24. 6. 1963.

147 ASDMAE, b. 145, 146; AIS, ae 140, 141, 130

148 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129. Zaporne knjige, Ozna.

USODA FINANČNIH STRAŽNIKOV IZ VOJAŠNICE NA CAMPU MARZIJU

Kot sem že navedla, so jugoslovanske enote 2. maja 1945 v vojašnici na Campu Marzio v Trstu zajele 93 podčastnikov in stražnikov ter tri častnike. Med 98 pripadniki finančne straže, ki so bili takrat v vojašnici, sta se le Vincenzo Laricchio in Pierino Minari uspela izogniti aretaciji. Drugi so prenočili v bližini salezijanskega samostana v Trstu in bili naslednji dan odpeljani. Zadnji podatki o njih so, da so jih videli v Hrpeljah. Med temi 96 finančniki jih je 78 na seznamu pogrešanih oseb iz Tržaške pokrajine. Na seznamu, ki so ga italijanske oblasti januarja 1953 posredovale svojemu konzulatu v Zagrebu, je poleg njih še 16 oseb, ki so bile verjetno tudi odpeljane v Hrpelje in ubite po 5. maju 45.¹⁴⁹ O teh nimam drugih podatkov.

Italijansko ministrstvo za finance, v katerega pristojnost sodi finančna straža, in sorodniki so naslednja leta poizvedovali za pogrešanimi. Včasih so dobivali podatke o tem, da so pogrešane videli v taboriščih v Jugoslaviji. Materi Gualtieria Poggiolija je tako neki britanski vojak, ki naj bi bil z njim skupaj v ujetništvu, sporočil, da je bil njen sin ujetnik v Banja Luki in je zaradi rane na glavi izgubil spomin. Finančni stražnik Antonio Sorrentino pa naj bi zaradi nedohranjenosti julija 1945 umrl v taborišču v Borovnici.¹⁵⁰

Po njih so poizvedovale tudi nekatere slovenske oblasti, ki so tudi posredovale, da jih izpustijo. Tako je 5. oktobra 1945 Mestni osvobodilni svet Trst poslal komandi taborišča v Škofji Loki dopis, v katerem navaja: »Ob osvoboditvi Trsta so bili v vojašnici na Campo Marzio zajeti številni finančni stražniki. Del imenika istih vam prilagamo, a za imena drugih 38 finančnih stražnikov ne vemo. Prosimo vas, da slučajne te ujetnikov vzamete čim prej v pretres ter jih, v kolikor ni proti njim konkretnih obtožb, izpustite.« Dopisu je priložen seznam 62 finančnih stražnikov.¹⁵¹ 11. oktobra 1945 je predsednik Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst France Bevk poslal dopis Javnemu tožilcu Slovenije, v katerem ga obvešča, da so ugotovili, kje so še vedno zaprti finančni stražniki iz vojašnice na Campo Marzio, ki bi »moral biti – kot njihovi tovariši – že zdavnaj izpuščeni«. Bili naj bi v taborišču v Kočevju in nekaterih drugih taboriščih. Med njimi naj bi bil tudi kapetan Giovanni

149 ASDMAE, AP 1950–1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis Ministrstva za finance italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 9. 3. 1950: Finančni stražniki, deportirani v Jugoslavijo; Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953 – Campo Marzio; Dopis Generalnega konzulata Italije v Zagrebu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 19. 1. 1953.

150 ASDMAE, AP 1950–1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis Ministrstva za finance italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 9. 3. 1950: Finančni stražniki, deportirani v Jugoslavijo.

151 ARS, AS 1583, m. 7 a. Dopis Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi koncentracijskega taborišča Škofja Loka, 5. 10. 1945.

Acanfora, »ki je bil v zvezi s partizani in je naredil mnogo uslug našemu gibanju. Mislim, da je treba storiti vse, da so ti ljudje izpuščeni, kakor je bilo v principu že zdavnaj sklenjeno in po večjem delu tudi izvršeno. Pisal sem v tem pogledu že Centralnemu komiteju in se bom za stvar stalno osebno zanimal.« Bevk je posredoval še za nekatere druge, ki naj bi bilo v zaporih v Sloveniji in na koncu pisma zapisal: »Zelo dobro je vplivalo na javno mnenje, da se je o nekaterih izvedelo, da so še živi in kje se nahajajo. S tem je bila močno spodrezana sovražna propaganda. Politično bi nam v danem trenutku koristilo, ako bi dosegli izpustitev onih oseb, ki se jim ne more očitati kakšne krivde.«¹⁵²

Bevk je za njihovo izpustitev ponovno posredoval 2. novembra 1945, in to v pismu predsedniku Narodne vlade Slovenije Borisu Kidriču: »Dalje 98 finančnih stražnikov (med njimi kapetan Giovanni Acanfora, ki je bil pred osvobojenjem v zvezi s partizani), ki so bili aretirani v vojašnici Campo Marzio v Trstu. Delen seznam teh sem bil že 9. oktobra t. l. poslal Centralnemu komitetu. Baje se vsi ti nahajajo v Kočevju, deloma v Novem mestu ali v bližini, kjer opravljajo razna dela. Ker so bili na podlagi svoje časnega sklepa, ki je veljal za vse, izpuščeni le oni finančni stražniki, ki so bili aretirani v vojašnici via Udine, bi bilo potrebno, da se končno spusti tudi te, v kolikor ne visi nad katerim od njih kakšna resnejša obtožba.« Bevk je posredoval še za nekaj drugih pogrešanih in zaključil: »Če štejem finančne stražnike kot skupino, seznam ni obširen in sem upošteval le tiste primere, ki jih imam za upoštevanja vredne, posebno ker je med njimi nekaj priletnih mož. Ne trdim, da ni morda med njimi kdo, ki ni vreden našega zanimanja, a naj se to preišče. Njihovi svojci trdijo, da so nedolžni in doprinašajo dokaze ter neumorno intervenirajo, kakor smo tudi mi že napravili v tem pogledu precej neuspešnih korakov. Njihova zadeva je postala že naša osebna zadeva in – v kolikor so nekateri res nedolžni – tudi zadeva našega ugleda kot oblast. Bili bi zelo razbremenjeni in tudi naš ugled bi zrasel, ako bi se do konca razčistilo in po možnosti ugodno rešilo te primere. Pričakujem, da se boš v korist naše stvari zavzel za čimprejšnjo in ugodno rešitev primerov, ki sem jih navedel.«¹⁵³ Prepis pisma in seznama finančnih stražnikov je Bevk poslal tudi Lidiji Šentjurg na Centralni komite KPS in jo prosil, da posredovanje podpre: »Poudarjam, da ne izključujem, da je med temi kdo, ki bi ga ne bilo možno izpustiti, a to naj se ugotovi, ker ni moj namen, da bi interveniral za fašiste.«¹⁵⁴

Teh 78 finančnih stražnikov, ki so bili aretirani v vojašnici na Campu Marzio in so sodili v Tržaško pokrajino, se pojavlja na več seznamih, ki so ohranjeni

152 ARS, AS 1582, m. 3. Dopolni predsednika PNOO Franceta Bevka Javnemu tožilcu Slovenije, 11. 10. 1945.

153 ARS, AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

154 ARS, AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Lidiji Šentjurg, 7. 11. 1945.

v slovenskih in italijanskih arhivih.¹⁵⁵ Za kar 60 med njimi ni drugih podatkov kot navedba v seznamih in posredovanja za izpustitev. Za nekaj drugih pa so v kasnejših letih poizvedovali sorodniki, ki so preko Predstavništva Italije v Beogradu od jugoslovanskih oblasti dobivali odgovore, da o njih nimajo nobenih podatkov.¹⁵⁶ Med drugimi je npr. za podbrigadirja Giovannija Peralto italijansko zunanje ministrstvo prosilo svoje predstavništvo v Beogradu, naj se pozanimajo za njegovo usodo. Imeli so podatke, da je ob osvoboditvi Trsta sodeloval pri zasedbi vojašnice pristaniške milice, in to na ukaz svojega poveljnika ter lokalnega CLN. 30. aprila so ga aretirali jugoslovanski partizani in je bil do 5. maja zaprt v zaporu v Villi Nechi in vojašnici pri Svetem Ivanu, nakar naj bi bil odpeljan v Beograd.¹⁵⁷ Mati ob aretaciji 19-letnega Gualtieria Poggolija pa je v pismu italijanskemu zunanjemu ministrstvu 23. junija 1950 zagotavljala, da se ni ukvarjal s politiko in da je prav zaradi tega leta 1944 vstopil v finančno stražo in se »ni vključil v druge formacije, ki so bile politično opredeljene«.¹⁵⁸

Trije od tistih, ki so bili aretirani v vojašnici na Campu Marzio, so označeni kot fašisti. Za 43-letnega finančnega stražnika, rojenega v Catanii, v dokumentih navajajo, da je bil »nasilen tip, ovaduh«, da je sodeloval v rastrellamentih v Istri in s SS enotami. Tudi on je na seznamu finančnih stražnikov, za katere je 2. novembra posredoval France Bevk. Obremenilno gradivo najdemo tudi za 23-letnega finančnega stražnika, rojenega v Padovi, ki je bil prav tako aretiran 2. maja v vojašnici na Campu Marzio in je zanj posredoval France Bevk, ki je bil politični sekretar fašistične stranke na Opčinah in je prijavil protifašiste, ki so bili nato zaprti.¹⁵⁹

Po drugi strani pa so v ohranjenih jugoslovanskih dokumentih za Antonia Marina podatki, da »ni bil fašist, ni bil škodljiv, služboval v vojašnici Campo Marzio kot brigadir«.¹⁶⁰ Antonio Bonaduce je bil po enih virih pripadnik naci-fašistične policije in fašist, a hkrati navajajo razbremenilne priče.¹⁶¹ Kot »odličen element in naklonjen protifašistom« je v jugoslovanskih dokumentih opredeljen tudi podbrigadir finančne straže Ciro Chianura, rojen leta 1900 v okolici Taranta,

155 ARS, AS 1584, ae 134. Seznam finančnih stražnikov, aretiranih v Campu Marzio; AS 1589, šk. 52. Seznam, priložen pismu Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953.

156 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 695.

157 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Beogradu, 20. 12. 1949.

158 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis matere Gualtieria Poggolija italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 23. 6. 1950.

159 ARS, AS 1564, ae 140, 141, 134, 129; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

160 ARS, AS 1584, ae 134, 141; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču; ASDMAE, 1950-1956, Jugoslavija, b. 606, 695.

161 ARS, AS 1584, ae 141, 129, 466; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606, 695.

ki je bil finančni stražnik več kot 25 let.¹⁶² Njegovo ime je tudi na seznamu, ki so ga italijanske oblasti januarja 1953 poslale svojemu generalnemu konzulatu v Zagrebu.¹⁶³

Kot navajajo tudi dokumenti jugoslovanskih organov, je bil aktiven sodelavec osvobodilnega gibanja že omenjeni kapetan finančnih stražnikov Giovanni Batista Acanfora, rojen leta 1911 v Neaplju.¹⁶⁴ Kot navaja njegova žena Camilla, je bil pred aretacijo finančni stražnik 18 let in pol, udeležil se je tudi vojne v Afriki in Grčiji.¹⁶⁵ Marca 1949 so njegovi starši pisali takratnemu italijanskemu zunanjemu ministru Carlu Sforzi. V pismu navajajo, da kljub številnim poizvedbam pri poveljstvih, podjetjih in privatnikih o njem, potem ko je bil aretiran, niso dobili drugih novic kot med seboj nasprotujoče si, ki so bile včasih uradne, včasih neuradne. Tako so dobili obvestilo, da je živ in zdrav zaprt v taborišču v Jugoslaviji ter da čaka, da bo sojen kot vojni zločinec. Obvestilo je temeljilo tudi na novici italijanskega radia o dokončni izmenjavi ujetnikov, do katere naj bi prišlo v Gorici,¹⁶⁶ saj naj bi po tem v Jugoslaviji ostali samo tisti, ki so bili obsojeni kot vojni zločinci. Italijanski generalni konzulat v Zagrebu je nato 27. septembra 1951 svoje zunanje ministrstvo obvestil o sporočilu pristojnih jugoslovanskih organov, da ne vedo, kje je Acanfora.¹⁶⁷

Sorodniki so nato najeli italijanskega odvetnika, ime katerega ni znano, in odvetnika Branka Mikuletića iz Zagreba. Na njuno zahtevo je Acanforina žena Camilla, ki je s takrat dvanajstletnim sinom živela v težkih razmerah, 26. septembra 1952 posredovala naslednje podatke: aretiran je bil 2. maja 1945 in 4. maja skupaj z 98 finančnimi stražniki poslan neznan kam. Po nekaterih podatkih naj bi bil 6. maja v Hrpeljah. Sobojevniki iz vojašnice na Ulici Udine so bili deportirani v taborišče v Borovnico in po 40 dneh spuščeni, dva častnika, ki sta tudi bila ujeta na Ulici Udine, sta bila izpuščena leta 1947. Izpuščeni ujetniki so izjavili, da je bil med pozivom v Borovnici Acanfora poklican prvi, a ga ni bilo med navzočimi. Žena poudarja tudi, da se njen mož ni nikoli zanimal za politiko, bil je le častnik, ki je izpolnjeval svojo dolžnost. Ostal je v vojašnici, ker je imel

162 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

163 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953 – Campo Marzio; Dopis Generalnega konzulata Italije v Zagrebu MAE, 19. 1. 1953.

164 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 134, 466; AS 1589, šk. 52; AS 1583, m. 7a. Posredovanje komisiji taborišča v Kočevju za izpustitev, 3. 12. 1945.

165 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 695. Sorodniki deportiranih in infoibiranih maja 1945.

166 Sporazum med Republiko Italijo in FLRJ iz aprila 1948 o pomilostitvi italijanskih zapornikov v Jugoslaviji in jugoslovanskih v Italiji, je veljal tudi za zapornike, ki so bili pristojni na leta 1947 Jugoslaviji priključena območja, a so vložili zahtevek za opcijo za italijansko državljanstvo. Ni pa veljal za tiste, ki so imeli stalno bivališče na Svobodnem tržaškem ozemlju. – Uradni list FLRJ, št. 28/1948, 6. 4. 1948.

167 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis staršev zunanjemu ministru Carlu Sforzi, 21. 3. 1949; Dopis generalnega konzulata Italije v Zagrebu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 27. 9. 1951.

čisto vest in je lahko tudi dokazal, da je sodeloval s partizani. Tako je že 5. maja dobila dokument za njegovo osvoboditev, ki sta ga podpisala neki jugoslovanski general in politični komisar Komande mesta Trst Franc Štoka, a je bil žal dan prej že deportiran. Junija in septembra 1945 je bila v Ilirski Bistrici, Borovnici in Ljubljani. Ob tem ji je več različnih jugoslovanskih vojaških poveljstev zagotovilo, da ga bodo v nekaj dneh izpustili. Kljub temu nikoli ni dobila neposrednih novic, le posredne, da so ga videli na različnih mestih. Ujetnik, ki se je vrnil v Italijo leta 1946, in imena katerega se ni spomnila, ji je zagotovil, da je bil z njenim možem v taborišču v Kočevju. Drugi so ji zagotavljali, da so ga leta 1949 in 1950 videli v Rajhenburgu in da je bil od tam premeščen v Srbijo, niso pa vedeli, ali kot vojni ujetnik ali politični interniranec.¹⁶⁸

Italijanske oblasti so januarja 1953 svojemu generalnemu konzulatu v Zagrebu poslale seznam pogrešanih finančnih stražnikov, na osnovi katerega je konzulat naredil nove poizvedbe pri hrvaških in slovenskih oblasteh, pa tudi preko veleposlaništva pri zveznih.¹⁶⁹ Po tem datumu ni več podatkov.

Prav finančni stražniki so tako najbolj izrazita kategorija tistih, ki so zaradi enačenja uniforme s storilci »plačali« za dejanja, ki so jih storili njihovi stanovski kolegi. So pa tudi dokaz, da je bila velikokrat usoda zajetih odvisna od volje neposrednega poveljujočega in ne le od ukazov vodstva.

Karabinjerji¹⁷⁰

Od devetih karabinjerjev jih je osem pripadalo Legiji Trst. Za večino so ohranjeni le skopi podatki. Za 42-letnega brigadirja karabinjerjev, rojenega v Neaplju, ki je bil aretiran na cesti že 1. maja 1945, je navedeno, da je bil agent Sicherheitsdiensta. Drugi brigadir, ki je bil prav tako doma iz Neaplja, star 49

168 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 606. Pismo Camille Acanfora odvetniku, 26. 9. 1952.

169 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953 – Campo Marzio; Dopis Generalnega konzulata Italije v Zagrebu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 19. 1. 1953.

170 Kraljevi karabinjerji (Carabinieri reali) so bili državna žandarmerija Kraljevine Italije, ki je imela policijska pooblastila tako nad civilnimi kot vojaškimi osebami. V času fašističnega režima so zatirali protirežimsko delovanje in opravljali okupacijske naloge v novo zasedenih področjih. Med 2. svetovno vojno so bili kot del oboroženih sil (pri čemer so opravljali dolžnost vojaške policije) vpleteni v bojevanje proti Zaveznikom. Po kapitulaciji Italije 8. 9. 1943 so se razdelili, tako kot se je razdelila tudi Italija. Na severu je bila ustanovljena RSI, ki jih je vključila v črne brigade (ki so delovale proti partizanom), medtem ko so na jugu, na območju Kraljevine Italije, ustanovili Karabinjersko poveljstvo za osvobojeno Italijo. Zaradi njihove vloge pri padcu Mussolinija, in ker sta bili edini dve enoti, ki sta se borili proti nemški okupaciji Rima, Pehotna divizija Granatieri di Sardegna in 2. karabinjerski kadetski bataljon, so nemški okupatorji 7. 10. 1943 razpustili vse karabinjerske enote. Pozneje so jih tudi aretirali in poslali na prisilno delo v Nemčijo, zaradi česar se je večje število karabinjerjev priključilo italijanskemu odporiškiemu gibanju. Od okoli 14.000 jih je med vojno padlo najmanj 2.735 in bilo ranjenih 6.500 partizanskih karabinjerjev. V Jugoslaviji so karabinjerji ustanovili bataljon italijanske partizanske Divizije Garibaldi, ki je v boju izgubil več kot 80 % pripadnikov.

let, pa je bil pripadnik črnih srajc in je sodeloval v rastrellamentih na območju Lupoglava. Aretiran je bil 3. maja 1945 in 13. septembra 1945 ustreljen v Pazinu. Desetnik karabinjerjev, rojen 1905 v Bariju Giuseppe Anzelmo, ki je bil 2. maja aretiran v zgradbi univerze v Trstu na Ulici Fabio Severo, je bil od tam »na čelu dolge kolone zapornikov odpeljan proti Bazovici«. 39-letni marešal karabinjerjev iz Gele Salvattore Fasulo, po podatkih Cernigojeve pa pripadnik javne varnosti na Ulici Cologna, je bil aretiran 1. maja (po drugih podatkih že 30. aprila) in odpeljan na Sušak. Brigadir karabinjerjev Nicola Torchio in karabinjer Carmelo Bonnano, oba doma iz južne Italije, sta bila aretirana sredi maja v bolnici v Trstu, od tam poslana verjetno v Lipico in nato pogrešana.¹⁷¹ 42-letni višji marešal iz Neaplja Gustavo Paracuollo je bil aretiran 1. maja 1945 v vojašnici na Ulici Galilei, zato so sklepali, da naj bi bil pripadnik javne varnosti. Dejansko je bil pripadnik karabinjerjev, ki so imeli sedež na Ulici Istria. Njegovo ženo Albino najdemo na seznamu sorodnikov deportiranih in »infoibiranih« maja 1945, ki so ga izdelale italijanske oblasti.¹⁷²

Poročnik karabinjerjev iz Messine Giovanni Geraci, ki je služboval v Sežani, je bil aretiran 2. maja, v zaporu v Trstu zaslišan 15. maja, 20. maja pa je prišel v zapore Ozne v Ljubljani. Od tam je bil odpeljan 23. decembra 1945. Po podatkih Cernigojeve je bil agent Posebnega inšpektorata javne varnosti.¹⁷³ V zapore v Ljubljani je 21. maja 1945 prišel 39-letni karabinjerski desetnik Giovanni Guglielmo Burzachechi, ki je bil zajet 2. maja. Po nekaterih podatkih je bil pripadnik SS, »a se ne ve, ali nemške ali italijanske«. Iz zaporov je bil odpeljan 6. januarja 1946. Cernigojeva navaja, da je bil prej karabinjer, nato pa agent Posebnega inšpektorata javne varnosti.¹⁷⁴ Za karabinjerja Bruna Finotta, rojenega leta 1926 v Milanu, pa so podatki, da je bil partizan CVL, brigada Venezia Giulia, aretiran 2. maja na cesti, odpeljan v Hruševje in nato pogrešan.¹⁷⁵

Vojaki Italijanske kraljeve vojske

Za vojake Italijanske kraljeve vojske (Regio Esercito Italiano) so podatki zelo različni. Med njimi najdemo simpatizerja osvobodilnega gibanja Giuseppeja Benedetta, za katerega je Mestni osvobodilni svet Trst 14. julija 1945 posredoval pri komandi taborišča vojnih ujetnikov v Borovnici, naj ga izpustijo. Benedetto je umrl v Borovnici, nimam pa podatka, kdaj. Za druge najdemo navedbe kot: goreč fašist in republikin, republikinski marešal, fašist in pripadnik X MAS, fašist, pripadnik akcijskih skvader, kolaboracionist in informator Posebnega

171 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

172 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 695.

173 Zaporne knjige, Ozna št. 1791, zapori št. 1735, reg. št. 1171.

174 Zaporne knjige, Ozna št. 1789, zapori št. 1847.

175 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

inšpektorata javne varnosti, pripadnik SS, fašist in pripadnik X MAS, pripadnik akcijskih skvader. 44-letni kapetan topništva iz Pierisa pri Gorici je označen kot vohun in vojni zločinec (na listi pod št. 438), skvadrist v Pierisu ter federal v Ljubljani. Aretiran je bil 21. maja v Tržiču in 23. maja poslan neznanu kam. Hkrati pa je zanj ohranjeno posredovanje Mestnega osvobodilnega sveta Trst javnemu tožilcu v Ljubljano z dne 13. novembra 1945, da je bil naklonjen OF.¹⁷⁶ 35-letni trgovec z Milj, sicer vojak 52. pehotnega polka kraljeve vojske, je bil odpeljan 24. maja 1945. Zanj v dokumentih navajajo, da je bil kolaboracionist in »informer skvadre Collotti ter SS« ter pripadnik MDT. Za 24-letnega mornarja vojne mornarice, kapitanija Luka Trst Silvestra Restuccia, ki je bil aretiran 10. maja v Sosljanu, navajajo le, da je bil fašist.¹⁷⁷

Marcello Forti, rojen leta 1906 v Trstu, je bil zdravnik in poročnik 73. pehotnega polka. Aretiran je bil 2. maja 1945 na cesti, poslan v zapore v Coroneu in od tam odpeljan med 11. in 20. majem. V virih najdemo podatke, da je bil skvadrist, član fašistične stranke in brat »znanih bratov Forti«. Javni tožilec je 5. junija zahteval, da ga zaradi sojenja vrnejo iz zbirnega taborišča v Trst. Hkrati pa so v virih navedene razbremenilne priče, in sicer Giuseppe Scarpa, Luigi Faeli, Gino Bastiani, Ivo Mioc, Renato Divo, Eugenio Endrigo in Marino Rossi. Kaže, da je bil Marcello Forti aretiran in usmrčen zaradi dejanj, ki so jih zagrešili njegovi bratje. Po podatkih Cernigojeve, ki tudi zatrjuje, da je bil skvadrist, je bil ubit skupaj s skvadristom in pripadnikom Posebnega inšpektorata javne varnosti v bližini Bazovice.¹⁷⁸

Za sedem vojakov so podatki, da so bili deportirani v taborišča za vojne ujetnike v Borovnici. Trije so bili zajeti, ko so z legalno prepustnico potovali preko Trsta. Dva sta umrla v bolnici v Škofji Loki, eden julija, drugi 17. avgusta 1945. Za Giuseppeja Benedetta, rojenega leta 1911 v Reggio Calabria, ki je bil odpeljan maja 1945 in je umrl v Borovnici, je ohranjen dopis, ki ga je Mestni osvobodilni svet Trst 14. julija 1945 poslal Komandi ujetniškega taborišča v Borovnici, z zahtevo, naj ga izpustijo, ker je njihov simpatizer.¹⁷⁹

Drugih osem oficirjev in vojakov je pogrešanih. Ferruccio De Marco je bil 15. maja odpeljan iz vojaške bolnice v Trstu. Za majorja Ferdinanda Gittardija, rojenega leta 1896, je ohranjen le podatek, da je bil 15. maja ustreljen v Villa Vicentina pri Vidmu.¹⁸⁰

176 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; AS 1583, m. 7 a. Dopis Mestnega osvobodilnega sveta Trsta javnemu tožilcu v Ljubljani, 13. 11. 1945.

177 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

178 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 35.

179 ARS, AS 1583, m. 7a. Dopisi Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi ujetniškega taborišča v Borovnici, 14. 7. 1945.

180 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

Mestna straža¹⁸¹

Med 24 člani Mestne straže je bilo 19 pripadnikov Korpusa prostovoljcev svobode, ki jih obravnavam posebej. Med tistimi, ki niso sodelovali v vstaji v Trstu, je že omenjeni poročnik X MAS, ki je nato pripadal Mestni straži, Stelio Montanari, ki je bil v zaporih v Ljubljani. V zaporih v Ljubljani je bil od 21. maja 1945 do 6. januarja 1946, ko je bil odpeljan neznano kam, tudi 25-letni pripadnik Mestne straže, rojen v Molfetti Corrado Binetti, ki je bil sicer zaposlen kot šofer v ladjedelnici v Tržiču in je bil aretiran 3. maja na cesti. Cernigojeva navaja, da je pripadal Posebnemu inšpektoratu javne varnosti.¹⁸²

Pripadnik Mestne straže na Miljah, star 30 let, aretiran 7. maja 1945, je bil po podatkih iz dokumentov goreč fašist in republikin ter zaupnik Collottijeve skvadre, ki jo je vodil »med aretacijami, ki so jih izvajali na Miljah 7. maja 1944«. 22-letni Koprčan Ammirabile De Ponte je bil aretiran 5. maja, odpeljan v Koper, od tam pa 21. maja neznano kam. Pogrešan je tudi 18-letni Tržačan Silvio Monfalcon, ki je bil 2. maja 1945 aretiran na Trgu Oberdan.¹⁸³ Mestni straži je pripadal tudi 35-letni nekdanji brigadir karabinjerjev v Hruševju pri Postojni, rojen v Dekanih Giuseppe Rondi. Tudi on je bil aretiran 10. maja 1945 na Trgu Oberdan v Trstu. Po nekaterih podatkih je Mestni straži pripadal tudi 52-letni uslužbenec Carlo Polli, rojen v Splitu, ki je v knjigi *Caduti, dispersi* opredeljen kot civilist. Narodna zaščita ga je aretirala 2. maja 1945 in odpeljala v zapore pri jezuitih. Bil je ubit in vržen v fojbo Jamen dol v Bazovici.¹⁸⁴

V ljubljanskih zaporih je 28. avgusta 1945 umrl 62-letni Tržačan, trgovec in solastnik podjetja, ki je bil takoj po njeni ustanovitvi poveljnik Mestne straže. Aretiran je bil 3. maja na domu, odpeljan v zapore na Ulici Nizza, zaslišan 15. maja in 20. maja odpeljan v Ljubljano. Po podatkih iz virov je bil fašist in je ovajal pripadnike Mestne straže, ki so bili protifašisti in so jih zato internirali v Nemčijo.¹⁸⁵ V ljubljanskih zaporih je bil tudi 20-letni pripadnik Mestne straže, rojen v Trstu. V zapornih knjigah je navedeno, da je pripadal CLN, brigada Venezia Giulia. Aretiran je bil 22. maja, v Ljubljano je prišel 30. maja in iz zaporov odpeljan 30. decembra 1945. Po nekaterih podatkih naj bi sodeloval v bojih proti partizanom v Vipavski dolini, potem ko se je priključil Mestni straži, pa naj bi županu Pagniniju priskrbel podatke o partizanskem gibanju.¹⁸⁶

181 Mestno stražo (Guardia civica, GC) je 15. 1. 1944 ustanovil tržaški župan v času nemške okupacije Cesare Pagnini. Financirala jo je sicer tržaška občina, a je bila pod nadzorom nemškega okupatorja. Pagnini je načrtoval, da bi ob nemškem umiku zagotavljala obrambo pred partizanskim prodorom. Podobni enoti sta bili že dva meseca prej z istimi cilji ustanovljeni v Kopru in Gorici.

182 Zaporne knjige, Ozna št. 1753, zapori št. 1845.

183 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

184 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 51. V virih naj bi bil naveden kot uslužbenec in »agent«.

185 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 285, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1726, zapori št. 1738.

186 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1717, zapori št. 2069.

Pripadniki nemških enot

Oddelkom SS je pripadal 51-letni nekdanji pripadnik MVSN, doma iz Sv. Križa pri Ajdovščini. Aretiran je bil 8. maja na domu in odpeljan v Coroneo, od tam pa na Prestranek. Bil je »vnet fašist, ki se je prostovoljno vključil v nemško SS in grozil ljudem«. Iz zapora v Kopru je bil 15. maja poslan neznano kam 23-letni pripadnik Varnostne policije (Schutzpolizei),¹⁸⁷ rojen v Trstu. Aretiran je bil 5. maja na Škofijah. Pripadnik iste veje policije je bil tudi devetnajstletni Tržačan, Giovanni Matteo Puissa, ki je bil 18. maja 1945 odpeljan iz bolnice v malem semenišču v Gorici. Pogrešan je tudi 24-letni vojak 78. pehotnega polka italijanske kraljeve vojske, rojen v Trstu, ki je bil po kapitulaciji Italije agent Bataljona policije Trst (Polizei Battalion Triest) Bruno Pergolis. Pogrešan je 25-letni podporočnik SS z Milj Aldo Ellero, ki je bil odpeljan 17. maja 1945. Prevaljalca na nemškem poveljstvu v Tržiču in fašista, rojenega v Trstu leta 1925, in po materi slovenskega porekla Sergia Piccolija je Narodna zaščita aretirala 9. maja 1945. Do konca maja naj bi bil v Vipavski dolini.¹⁸⁸ Zelo nasprotujoči so podatki za 30-letnega delavca TODT iz Trsta Maria Pecchiarija, ki je bil do konca leta 1944 zaposlen na pošti. Po nekaterih podatkih je bil aretiran v okolici Škednja v Trstu 30. aprila oziroma 11. maja, po drugih pa 15. aprila v Petrinjah. Po vpoklicu se je pridružil SS in bil v garnizonu v taborišču Rižarna v Trstu.¹⁸⁹

Domobranci

Zaradi pomanjkanja arhivskih virov ne vemo, koliko domobrancev je bilo aretiranih v Trstu, saj tam za razliko od Goriške domobranci večinoma niso bili domačini in so se v veliki večini že pred prihodom Jugoslovanske armade umaknili na območje, ki so ga zasedli zavezniki. V vojašnici pri Sv. Ivanu v Trstu naj bi bilo po ustnem pričevanju aretiranih sto petdeset slovenskih domobrancev, doma iz notranjosti Slovenije. Njihova nadaljnja usoda ni znana. Na seznamu pogrešanih za Tržaško pokrajino je 35-letni slovenski domobranec Mario Baus, ki je bil rojen v Trstu in je imel čin poročnika. Odpeljan je bil maja 1945. Zanj ni podatkov v slovenskih virih, le navedba v knjigi *Caduti, dispersi*. Prav tako ni v slovenskih virih podatkov za 30-letnega domobranca Marija Čeha (Cecchi) iz Bazovice, ki je bil aretiran 1. maja 1945 v Sežani.¹⁹⁰ V virih je kot pripadnik MVAC (bele garde) opredeljen 50-letni uslužbenec na Radio Litorale Adriatico,

187 Schutzpolizei je bila v času nacistične Nemčije veja Ordnungspolizei (Redarstvena policija), ki je bila pod poveljstvom Heinricha Himmlerja.

188 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

189 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

190 Troha, *Seznami umrlih; Caduti, dispersi*.

rojen v Istri (Sv. Petar u šumi)¹⁹¹ Antonio Jurman oz. Iurman, kjer je bil med nemško okupacijo napovedovalec v slovenščini in hrvaščini. Bil je aretiran na domu in poslan v vojašnico na Ulici Donadoni, od tam pa 26. maja deportiran na Reko. Izvajal je »nemško propagando«, bil kolaboracionist in v »službi SS«.¹⁹²

Druge enote

Med pogrešanimi sta tudi dva pripadnika militariziranega Rdečega križa. 52-letni podnarednik Luigi Aurino, doma iz Neaplja, je bil aretiran 2. maja 1945. Bil naj bi agent javne varnosti. Drugi, Tržačan Rodolfo Mosetti, star 38 let, pa je bil aretiran 3. maja in poslan proti Reki. 8. maja je bil na domu aretiran 45-letni agent Gospodarske policije Giovanni Bordon, rojen v Pulju. Odpeljan je bil v vojašnico pri Sv. Ivanu in pogrešan.¹⁹³ Med pogrešanimi je tudi pripadnica pomožnih služb Irena Rosandra Kralj (Carli), rojena leta 1923 v Nabrežini. Odpeljali so jo 7. maja v Slivno, ubili v Komnu in jo vrgli v fojbo v Temenici med Lipo in Kostanjevico.¹⁹⁴ Aretirana in ubita je bila skupaj s sestro Vido Kralj, šiviljo, rojeno leta 1919.¹⁹⁵

Sodelavci italijanskega odporiškega gibanja

Med 27 sodelavci italijanskega odporiškega gibanja je 17 nekdanjih članov Mestne straže. Med umrlimi partizani je največ, in sicer 14, pripadnikov brigade CVL Venezia Giulia (med njimi deset članov Mestne straže), ki so sodelovali v vstaji v Trstu zadnje dni aprila 1945. Tej brigadi je pripadal 20-letni študent Armidio Bastianini (rojen v Fossombronu), ki je bil aretiran 22. maja na Ulici Segatini. V zapore v Ljubljani je prišel 30. maja in bil odpeljan »v logor Ozne« 23. decembra 1945.¹⁹⁶ V njegovo korist so pričali prebivalci hiše na Ulici III. armata 12, kjer je stanoval. Njegov soborec, prav tako študent Cesare Buscemi, rojen v Trstu, je bil aretiran 23. maja, v Ljubljano je prišel 30. maja in bil od tam po podatkih zaporne knjige odpeljan 6. januarja 1946.¹⁹⁷ Daniele Sinigoj, ki je bil leta 1947 iz zaporov v Ljubljani izpuščen in se je vrnil v Trst, je v svojem pričevanju navedel, da je Buscemi zaradi bolezni 16. marca 1946 umrl v zaporih v Ljubljani. Tudi študent iz Trsta, pripadnik Mestne straže in brigade Venezia Giulia Mario Cumo, je prišel v Ljubljano 30. maja, iz zaporov pa je bil odpeljan 30.

191 Tržaški sedež radia je bil odprt leta 1931. Med nemško okupacijo je deloval Radio Litorale Adriatico, ki je oddajal v nemškem, italijanskem, slovenskem in hrvaškem jeziku.

192 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

193 ARS, AS 1584, ae 129, 140, 141.

194 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 49.

195 Naveden je samo v knjigi *Caduti, dispersi*.

196 Zaporne knjige, Ozna št. 1721, reg. št. 891.

197 Zaporne knjige, Ozna št. 1707, zapori št. 2070, reg. št. 993

decembra 1945.¹⁹⁸ Istega dne je bil iz zaporov odpeljan Antonio De Franceschi, ki je bil prav tako študent in aretiran 22. maja. V njegovo korist je pričalo 12 oseb.¹⁹⁹ Isti enoti je pripadal trgovski pomočnik Stello Fiabetti (Flabetič), rojen leta 1925 v Trstu. Zanj je v nekaterih virih najti podatke, da naj bi se udeležil rastrellamentov.²⁰⁰ Med najmlajšimi, ki so jih aretirale jugoslovanske oblasti maja 1945, je uslužbenec Giorgio Merciaro, rojen 12. marca 1927. Tudi on je bil iz ljubljanskih zaporov odpeljan 30. decembra 1945.²⁰¹ Le štiri mesece starejši je bil študent Bruno Raineri (Ranieri), ki je bil prav tako aretiran 22. maja 1945. Po nekaterih podatkih naj bi od Mestne straže prešel k Schutzpolizei. Ohranjena je zahteva javnega tožilca Mestnega osvobodilnega sveta Trst z dne 16. junija 1945, naj ga izpustijo. V zapore Ozne v Ljubljano je prišel 30. maja, od tam pa je bil v »logor Ozne« odpeljan 23. decembra 1945.²⁰²

Nekoliko nasprotujoči so podatki za 20-letnega študenta prava iz Trsta Giuseppeja Stancampiana, ki je bil aretiran na domu 24. maja. Pripadal naj bi tudi enoti X MAS, a o njem ni bilo »nič obremenilnega«, zato je 2. sektor Narodne zaščite 22. junija od poveljnikov postaj zahteval, naj zberejo obremenilno gradivo. Po nekaterih podatkih je bil poslan v Borovnico. Iz zapornih knjig pa je razvidno, da je 30. maja prišel v zapore Ozne v Ljubljani, 23. decembra pa bil odpeljan »v logor Ozne«.²⁰³ 23. maja je bil aretiran in poslan v zapore v Coroneo študent Luigi Gino Tricarico, rojen 6. oktobra 1926 v Trstu. V Ljubljano je prišel 30. maja, odpeljan pa je bil 30. decembra 1945.²⁰⁴ Istega dne je bil odpeljan tudi učitelj Ezio Vecchiet, rojen leta 1923 v Trstu. Aretiran je bil že 3. maja na domu, v zapore v Ljubljano pa je tako kot drugi prišel 30. maja 1945.²⁰⁵

Če je bila skupina pripadnikov brigade Venezia Giulia aretirana 22. in 23. maja 1945,²⁰⁶ poslana v zapore Ozne v Ljubljano in decembra oz. januarja 1945/46 od tam odpeljana neznano kam, pa tja niso deportirali pripadnikov Mestne straže, ki so tudi sodelovali v vstaji v Trstu, a so bili vključeni v druge enote. Pogrešani so trije pripadniki CVL, divizije Giustizia in libertà, brigade Foschiatti. Luigi Berti, rojen leta 1924 v Portoguaru, je bil aretiran že 2. maja in odpeljan v vojašnico v Rojanu. Po navedbah dokumentov, ki so datirani z 21. junijem 1946, so ga ubili v Sežani in vrgli v fojbo, po drugih pa je bil od 26. septembra 1945 v zaporih v

198 Zaporne knjige, Ozna št. 1694, zapori št. 2061.

199 Zaporne knjige, Ozna št. 1713, zapori št. 2066.

200 Zaporne knjige, Ozna št. 1718, zapori št. 2067; ARS, AS 1584, ae 129.

201 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1722, zapori št. 2062.

202 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1720, zapori št. 2071, reg. št. 1827.

203 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130; Zaporne knjige, Ozna št. 1719, zapori št. 2063, reg. št. 1939.

204 Zaporne knjige, Ozna št. 1712, zapori št. 2065.

205 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1693, zapori št. 2068.

206 Vzroka teh aretacij mi ni uspelo odkriti. Zanje je nenavadno, da so se zgodile relativno pozno, saj je velika večina aretacij bila izvršena v prvih dneh maja.

Ljubljani, kjer je umrl.²⁰⁷ Tudi Federico Buzzai (Bučaj), rojen leta 1916 v Trstu, je bil aretiran 2. maja in poslan v vojašnico v Rojan, od tam deportiran in pri Vipavi ubit med poskusom bega.²⁰⁸ Isti dan je bil aretiran devetnajstletni Tržačan Giuseppe Bruno Mineo, ki naj bi bil ubit v okolici Sežane in skupaj z Luigijem Bertijem vržen v fojbo. Po nekaterih podatkih je pripadal organizaciji TODT, po drugih Mestni straži, ki naj bi ga tudi aretirala. Sodeloval je pri vstaji na občini in bil poslan v Rojan. Naveden pa je tudi na seznamu finančnih stražnikov, ki so bili aretirani v vojašnici na Campo Marzio, in je tudi zanj 2. novembra pri predsedniku slovenske vlade Kidriču posredoval France Bevk. Poleg tega je ohranjena zahteva 2. sektorja Narodne zaščite vsem načelnikom postaj, izdana 22. junija, naj zberejo morebitno obremenilno gradivo. Bil naj bi v zaporu, na seznamu je vpisan pod številko 453.²⁰⁹

Poročnik Mestne straže, ki je pripadal diviziji Giustizia in Libertà, brigadi Garibaldi, Steno Pirnetti, rojen leta 1915 v Trstu, je bil aretiran 2. maja 1945 na občini in odpeljan v Coroneo. Tam je bil 11. maja zaslišan. Zapisnik njegovega zaslišanja je eden od dveh tovrstnih dokumentov, ki sta se po naključju ohranila. Zanj je namreč, tako kot za nekatere druge člane CLNG, ki so bili zaprti, pri namestniku načelnika Ozne 9. korpusa Jožetu Slugi – Lenartu 11. maja posredoval Boris Kraigher, takrat ključni slovenski politični funkcionar v Trstu. Kraigher v dopisu tudi navaja: »Po podatkih, ki smo jih dobili, so vsi zgoraj navedeni v Trstu vedno veljali za antifašiste. Zato je nujno, da se njihove zadeve takoj razišče in se jih, kolikor niso ničesar krivi, izpusti.«²¹⁰ 13. maja mu je odgovoril načelnik oddelka Ozne za Trst Stanislav Runko – Mišo, in sicer, da bodo tisti, ki so v njihovih zaporih, isti dan izpuščeni, da pa je bil Stevo (Steno) Pirnetti »pred nedavnim likvidiran«, in priložil zapisnik zaslišanja.²¹¹ V zapisniku je med drugim navedeno, da je bil kot pomočnik majorja tankovske enote leta 1941 v okupirani Dalmaciji

207 ARS, AS 140, 141, 285; AS 1818, m. 225 a; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49.

208 ARS, AS 1584, ae 140, 285; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49.

209 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 134, 285; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

210 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo Borisa Kraigherja Jožetu Slugi, 11. 5. 1945. Kraigher je posredoval za naslednje, kot sam navaja, antifašiste: »Economu, baron, star 75 let; Schiffrer, univerzitetni profesor, star 70 let; Schiffrer mlajši, umetnik, bolan; Baroncini, sin direktorja Assicurazioni Generali, ki je bil član Guardie civice, ker ga je oče na ta način rešil fronte; Valieri, nadzornik vodovoda, je bil aretiran zaradi neke radiostanice, ki so jo našli nekje v njegovi bližini; Zito Carmine, blagajnik pri Credito Italiano; Verceto Ernesto, Castello di Trieste, lastnik hotela; Francesco Isoni, star 60 let, izginil brez sledu; Pirnetti Stevo, je bil član Guardie Civice; Sutura, kapetan trgovske mornarice; dr. Velat, prokurist pri Riunione Adriatica, bil je osumljen sodelovanja z Nemci, ker se je družil z neko tipkarico z nemškega konzulata.«

211 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo načelnika oddelka Ozne Trst Stanislava Runka – Miše Borisu Kraigherju, 13. 5. 1945. V njem je Runko zapisal: »1. Osebe: Economu, Schiffrer star. In mlaj ter Baroncini bodo izpuščeni tekom današnjega dne. Prav tako tudi Verceto Ernesto, lastnik hotela. /.../ 3. Valieri, Francesco Isoni, Sutura in dr. Valant se ne nahajajo v naših zaporih, toda dal sem direktivo podrejenim centrom, da pregledajo, če se imenovani nahajajo v kakih drugih zaporih.«

in na Hrvaškem, in sicer v Karlovcu, Šibeniku in Splitu. Po kapitulaciji Italije je bil uradnik na železnici, nato pa je po njeni ustanovitvi vstopil v Mestno stražo, da se je tako izognil mobilizaciji v TODT. Zaslliševalca sta ga takole označila: »nervozen, zakrknjen, tipičen avantgardist, zagrizenec. Želi in upa, da bo Trst skoro iztrgan iz naših rok in prišel v okvir Italije.«²¹² V dokumentih je ohranjena tudi izjava Maria Bucconija, komandanta bataljona E. Candon, in pripadnika GAP z dne 25. aprila 1945 (verjetno maja, op. a.), da je sodeloval s partizani. Navedeni sta še dve razbremenilni priči, in sicer Silvio Tomat ter Emilio Žigon. O tem, kolikšna zmeda je vladala v tistem času med vojno in mirom, pa nam priča podatek, da je hkrati javni tožilec v Trstu 5. junija 1945 zahteval, da ga privedejo nazaj v Trst, da bi bil sojen pred Posebnim ljudskim sodiščem.²¹³

Brigadi Garibaldi je pripadal tudi Giovanni Nalon, rojen leta 1915 pri Padovi, ki je bil aretiran 2. maja na Opčinah in je junija 1945 umrl v taborišču v Borovnici. Pogrešani so še trije pripadniki Mestne straže, ki so sodelovali v vstaji v Trstu in bili aretirani 2. maja. Dario Pitacco, rojen decembra 1926 v Trstu, naj bi bil po nekaterih podatkih v taborišču vojnih ujetnikov v Zemunu. Tudi v njegovo korist sta pričala Giuseppe Bon in neki Camanli. Pogrešan je tudi Giorgio Ranieri, rojen marca 1924 v Trstu, aretiran 2. maja in po nekaterih podatkih deportiran v Borovnico. Zanj je zapisano, da se je priključil Mestni straži, zato da bi se izognil obvezni službi v Nemčiji, da ni bil nikoli fašist in da se je med vstajo »boril na občini proti Nemcem. Brat Tino se je boril v Bosni z 2. dalmatinsko brigado.« Ohranjena je tudi izjava matere z dne 17. januarja 1946, da je bil njegov brat partizan v Bosni in v nemškem ujetništvu. 2. maja 1945 je bil na občini aretiran Edoardo Luigi Rebulli, rojen leta 1926 v Trstu, ki je bil partizan CVL. Do 18. julija naj bi bil v Škofji Loki in nato do 26. septembra 1945 v zaporih v Ljubljani. V vstaji proitalijanskih sil v Trstu je sodeloval tudi 43-letni nekdanji desetar finančne straže, ki je po kapitulaciji Italije delal pri gospodarski policiji (davčna straža) Virgilio Saulle. Aretiran je bil 2. maja 1945. Po nekaterih podatkih naj bi ga pred koncem vojne ranili partizani v Furlaniji.²¹⁴

Drugi pripadniki CVL

Polkovnik Italijanske kraljeve vojske Pasquale Armando Blotta, rojen leta 1895 v Cattanzaru, je do kapitulacije Italije delal na Vojaškem sodišču v Trstu, po drugih podatkih pa naj bi bil poveljnik vojaškega Skladišča za obleke. Po 8. septembru 1943 je izstopil iz vojaške službe. Kot pripadnik brigade CVL Timavo (v zaporni knjigi Ozne je vpisan kot »CLN, brigada Venezia Giulia«) je sodeloval

212 ARS, AS 1584, ae 126. Zapisnik zaslišanja, 12. 5. 1945.

213 ARS, AS 1584, ae 35, 140, 141, 285, 287, 466.

214 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 142, 285.

v vstaji v Trstu, bil 2. maja aretiran, izpuščen in 26. maja ponovno aretiran ter odveden v zapore v Coroneo. 30. maja je prišel v zapore Ozne v Ljubljano. O njegovi protifašistični dejavnosti je 29. maja pričalo več ljudi, med njimi tudi glavni urednik tržaškega projugoslovanskega časopisa *Il Nostro Avvenire* Mario Pacor. Javni tožilec PNOO Stanko Peterin je 11. oktobra 1945 za Blotto posredoval pri javnem tožilcu Slovenije. Po njegovih podatkih (ki so, kot kažejo dokumenti, točni, op. a.), je bil v zaporu v prisilnih delavnicah v Ljubljani. Peterin nadaljuje: »Blotta, rojen 1895, ki po 8. septembru 1943 ni bil več v službi, je baje neoporečen človek. Njegovi pravijo, da je bil oproščen in da leži zdaj v bolnici v Škofji Loki. Če je res, da je oproščen, bi morda ne bilo zapreke, da ga svojci prepeljejo na domačo nego v Trst.« Upoštevali naj bi tudi njegovo starost.²¹⁵ Zanj je v pismu Kidriču 2. novembra 1945 posredoval tudi France Bevk. Kljub temu da je v uvodu pisma Bevk zapisal: »Na tvojo obljubo v zasebnem razgovoru, da boš dal preiskati nekatere primere priprtih tržaških Italijanov, da se jih po možnosti izpusti, ti pošiljam seznam oseb, ki bi po mojem mnenju prišle v pošteve«, in nato med drugimi navede tudi Blotto, je bil ta 6. januarja 1946 odveden iz zaporov v Ljubljani in je pogrešan. Je pa javni tožilec v Trstu 5. junija 1945 zahteval, da ga iz zbirnega taborišča zaradi sojenja pred Ljudskim sodiščem vrnejo v Trst.²¹⁶

Poročnik 93. pehotnega polka italijanske kraljeve vojske Romano Meneghello, rojen leta 1912 v Trstu, je bil poveljnik brigade Venezia Giulia. Po kapitulaciji Italije je bil sicer blagajnik na Banco d'Italia v Trstu. Aretiran je bil 2. maja, kot je v svojem že večkrat citiranem pismu navedel Bevk, »na podlagi seznama, najdenega na kvesturi, po katerem so imeli pravico nositi orožje«. 30. maja je bil priveden v zapore Ozne v Ljubljani, odpeljan 30. decembra 1945.²¹⁷ Po nekaterih podatkih so 1. maja partizani 20. hrvaške divizije zajeli in 3. maja 1945 odpeljali v Bazovico (kjer je bil verjetno ustreljen) Carla Dell'Antonia, rojenega leta 1913 v Trstu. Bil je kapetan vojnega letalstva, med vstajo v Trstu pa pripadnik brigade Venezia Giulia. Pogrešan je tudi nekdanji pripadnik X MAS in nato partizan Angelo Di Bello, študent, rojen maja 1927 v Trstu.²¹⁸ Podnarednik 37. topniškega polka Tulio Astro Tinta, rojen leta 1918 v Trstu, je bil po kapitulaciji Italije pripadnik Italijanskega osvobodilnega korpusa, Bojne skupine Legnano.²¹⁹ Aretiran je bil 5.

215 ARS, AS 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca PNOO Stanka Peterina Javnemu tožilcu Slovenije, 11. 10. 1945.

216 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 142, 35, 466; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945; Zaporne knjige, Ozna št. 1714, zapori št. 2072.

217 Zaporne knjige, Ozna št. 1692, zapori št. 2060.

218 ARS, AS 1584, ae 140.

219 Italijanske enote, ki so po kapitulaciji Italije sodelovale z Zavezniki v bojih v južni Italiji, so bile združene v Italijansko sobojevniško vojsko (Esercito cobelligerante Italiano). 17. 4. 1944 so šteje približno 22.000 mož in prevzele ime Corpo Italiano di Liberazione (Italijanski osvobodilni korpus, CIL). Njihovo število se je s stalnimi prihodi prostovoljcev še povečalo. 24. 9. 1944 je bil korpus razpuščen, namesto njega pa je bilo ustanovljenih šest divizij, poimenovanih Bojne skupine (Gruppi

maja v Št. Petru na Krasu (Pivka). Po nekaterih podatkih naj bi pripadal finančni straži.²²⁰

Dario Bonara, rojen leta 1911 v Brescii, je bil blagajnik na Banca d'Italia in je v knjigi *Caduti, dispersi* naveden kot civilist. Kot razberemo iz posredovanja Franceta Bevka, je bil aretiran prav zato, ker je bilo s seznama, ki so ga našli na kvesturi, razvidno, da je smel nositi orožje, kar so odgovorni neupravičeno razlagali kot sodelovanje z okupatorjem. Šest pripadnikov Narodne zaščite ga je 4. maja 1945 aretiralo na domu. V zapore Ozne v Ljubljano je prišel 21. maja, v zaporno knjigo je vpisan kot uslužbenec in politično sumljiv, 6. januarja 1946 pa je bil odveden in je pogrešan. Po podatkih Daniela Sinigoia, ki je bil z njim v zaporu, se je kot oficir CVL, brigade Venezia Giulia udeležil vstaje v Trstu in bil v ljubljanskih zaporih skupaj z desetimi študenti, ki so tudi pripadali tej brigadi. Tudi zanj je 5. junija 1945 javni tožilec v Trstu zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim ljudskim sodiščem pripeljejo nazaj v Trst²²¹

Mario Ponzo, rojen leta 1885, je bil do kapitulacije Italije podpolkovnik na bojni ladji Riserva in član fašistične stranke, kjer pa ni imel nobenih funkcij. Po 8. septembru 1943 je odklonil, da bi se priključil vojski RSI in je zato ostal brez pokojnine. Postal je sodelavec CLN Alta Italia in bil skupaj z Luigijem Podestajem in Arturom Bergero poslan v Trst, da bi delal v »vohunski službi Združenih narodov«. 4. maja 1945 je bil aretiran. 1. januarja 1946 naj bi bil »skupaj z Bergera Arturom in Podesta Luigijem v taborišču v Ljubljani in na razpolago posebnemu vojnemu sodišču«. Arturo Bergera in Luigi Podesta sta bila kasneje izpuščena. Za Ponza je 2. novembra posredoval tudi Bevk z obrazložitvijo, da ga je aretiral »zloglasni Steffé«.²²² Podatkov o kraji in datumu njegove smrti ni.

Žena Maria Ponze Albina je 6. junija 1945 obiskala javnega tožilca PNOO Stanka Peterina, ki je še isti dan posredoval pri načelstvih Narodne zaščite in Ozne za mesto Trst. Povedala je, da se je 3. maja v njeni hiši oglasilo pet moških v civilnih oblekah in s kapami z rdečo zvezdo, in dve ženski brez pokrival. Vsi so bili oboroženi. Ker moža niso našli doma, so naročili, naj se naslednji dan zglesi na sektorju St. Luigi. Ponzo se je naslednji dan tudi javil in se ni več vrnil domov. 26. maja je v njeno stanovanje po telefonu poklical nekdo, ki se je predstavil kot Mirko. Povedal je, da je njen mož v Ajdovščini, kjer dela pri Mirkovem bratu, in zahteval, da možu pošlje potrebščine in nekaj denarja. Čakal naj bi jo ob 11. uri v kavarni Milano na Ulici Giulia. Peterin je nadaljevanje njene izjave takole povzel:

di combattimento). Ena od njih je bila Bojna skupina Legnano, v okviru katere so bili 68. pehotni polk, 3. alpski polk in 4. bersaljerski polk. Sodila je v okvir 2. korpusa vojske ZDA, od 23. 4. 1945 pa v okvir 5. armade ZDA

220 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

221 ARS, AS 1584, ae 140, 143, 35; AS 1589, šk. 52; Zaporne knjige, Ozna št. 1734, zapori št. 1758.

222 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 139, 35, 466; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

»Pripravili smo res zavitek brez denarja in ga nesli na dogovorjeno mesto. Šele ob 13.30 se je javil mlad, okoli dvajset let star fant, ki jeclja in je prišel z avtomobilom, evid. št. TS 10911. Isti dan zvečer se je zopet oglašil po telefonu Mirko ter se opravičeval, da se je šele zdaj vrnil v Trst. Ponovno je rekel, naj pošljejo Mariu Ponzi zavitek, ter naštel predmete, ki naj bi jih oddali, med drugim tudi cinkovo mazilo, kakršno je potreboval ing. Ponzio za mazanje nekega izpuščaja. Zahtevane predmete so poslali in zraven še 500 lir. Ta paket so oddali 27. maja. Dogovorili so se tudi za sestanek z Mirkom za 28. maj v hiši Trg Tommaseo 2/II, kjer pa kljub spraševanju niso ničesar vedeli o nekem Mirku. Dne 2. junija pa je prinesel neki deček pismo na dom na Ulici Crispi 73, kjer je bila doma samo hčerka Maria Clara. Hkrati pa se je oglašil tudi nekdo po telefonu in zahteval, da plačajo 60.000 lir, dalje, če so že prejeli pismo, in naj zadevo dobro premislijo, ker sicer Mario Ponzio ne bo več dolgo živel. Zasledovali so dečka, ki je prinesel pismo, obenem pa so zadevo prijavili Narodni zaščiti v Ulici Nizza 19, kateri se je posrečilo ujeti enega izmed izsiljevalcev.« Peterin je v dopisu načelstvom Narodne zaščite in Ozne za mesto Trst v nadaljevanju zapisal: »Ker po zgoraj navedenem izgleda zelo verjetno, da ing. polkovnik Mario Ponzio ni bil aretiran od naših oblasti, ampak da ga je aretirala in ga ima priprtega kaka izsiljevalska banda, je potrebno, da se čim prej ugotovi, ali ste vi izvršili aretacijo in po možnosti tudi kje se sedaj Mario Ponzio nahaja. Po informacijah, ki jih imamo na razpolago, Mario Ponzio sploh ni bil vpisan v fašistični stranki in je bil po zlomu Italije najprej brez službe, ker ni hotel vstopiti niti v nemško niti v italijansko republikansko službo. Njegov sin pa je bil pri italijanskih partizanih. Ker je zadeva nujna, prosimo za čimprejšnji odgovor.« Temu dopisu je priloženo tudi pismo Albine Ponze z datumom 3. junij 1945.²²³ Ponzio se kljub tem posredovanjem iz zaporov ni vrnil.

Študent Enrico Giannini, rojen 13. novembra 1924 v Trstu, je bil sin odvetnika in znanega protifašista ter partizana Luigija Gianninija. Ta je iz Trsta v Campobasso odpotoval 15. septembra 1943, in sicer takoj za ženo, sinom in hčerko, ki so jih iskali Nemci in skvadrasti. Žena je bila namreč Judinja Iffet, z deklinškim priimkom Sadoch. Enrico je sodeloval v bojih proti Nemcem in fašistom na območju Monte Cassina.²²⁴ Po osvoboditvi Rima 4. junija 1944 je bil vojak Italijanskega osvobodilnega korpusa, od njene ustanovitve konec septembra 1944 Bojne skupine Legnano. Očeta so med tem ponovno vpoklicali in je bil s činom podpolkovnika inšpektor italijanskih čet, ki so bile vključene v 5. ameriško armado, po osvoboditvi pa je postal prefekt Pokrajine Ferrara.

223 ARS, AS 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca za Slovensko primorje Načelstvu Narodne zaščite za mesto Trst in Načelstvu Ozne za mesto Trst, 6. 6. 1945. Pismo Albine Ponze, 3. 6. 1945.

224 Bitka za Monte Cassino (imenovana tudi Bitka za Rim) je v več fazah potekala od 17. 1. do 18. 5. 1944.

Ob koncu vojne je Enrico dobil dovolilnico za pot v Trst, kamor je prišel 10. maja. Zvečer 14. maja, ko se je sprehajal s svojo nekdanjo sošolko, ga je ustavila jugoslovanska patrolja. Ker je bil v civilni obleki in brez dokumentov, so ga aretirali in odpeljali v zapore v liceju Dante. Naslednji dan je profesor Luciano Sorti, pri katerem je bil začasno nastanjen, jugoslovanskemu častniku izročil dovoljenje, s katerim je dokazoval identiteto aretirane, in to, da je legalno v Trstu. Častnik mu je zagotovil, da bodo Gianninija izpustili, do česar pa ni prišlo. Več prič je izpovedalo, da je bil kljub vztrajanju in protestu, da pripada 8. britanski armadi, zaslišan šele 22. maja. Čez nekaj časa je bil premeščen v drugo sobo, v kateri so bili tudi Antonio D'Este, zaporniški agent Ermegildo Michieli, dva šoferja policijskega inšpektorata, dva agenta kvesture in pristaniški vojak. Nekateri med njimi so imeli na telesu sledove pretepanja. Medtem ko so bili tisti, ki so bili zaprti v prvi sobi, 23. maja vsi izpuščeni, so bili tisti v drugi ponoči odpeljani. Od takrat o njem ni bilo več novic.

Iskati ga je začel tudi oče, ki se je zato vrnil v Trst. Skupaj z odvetnikom Ginom Marovićem je govoril s komisarjem Ložarjem in komandantom v liceju Dante, poročnikom Prinčičem, ki sta izjavila, da je bil njegov sin »poslan naprej«. Ko je zahteval več pojasnil, se je komisar za dvajset minut oddaljil in se vrnil z informacijo, da je bil Giannini aretiran 13. maja in 24. maja izpuščen. Po pripombi, da je datum aretacije napačen, in da bi se zagotovo takoj po izpustitvi javil pri Sortiju in nato britanskemu poveljstvu, je komisar odgovoril, da je bil izpuščen in da on ne more odgovarjati za to, kar se mu je zgodilo potem. Poročnik Prinčič pa je zagotovil, da je videl dovoljenje in da je predlagal izpustitev.

Očetu so sinovi sojetniki izjavili, da se je med zaporom obnašal dostojanstveno, disciplinirano in korektno, tako da proti njemu niso mogli izvajati disciplinskih ukrepov. Stražarji pa naj bi ga naslavljali z »badogliano, porco d'inglese«. Podpolkovnik Silli v dopisu svetuje, naj od odgovornih jugoslovanskih častnikov zahtevajo pojasnilo, zakaj so ga preselili v drugo sobo in zakaj od takrat o njem ni ničesar znanega. Na koncu je zapisal: »Zelo verjetno je, da je Giannini delil žalostno usodo tistih, ki so jih odpeljali ponoči z 22. na 23. maj neznano kam. Treba bi bilo raziskati usodo tistih, ki so bili z njim zaprti, da bi ugotovili njihovo usodo.«²²⁵

Tudi podatki v jugoslovanskih dokumentih potrjujejo, da je bil Enrico Giannini aretiran 14. maja in odpeljan v licej Dante, kjer je ostal do 22. maja. Potrjujejo tudi, da je sodeloval v bojih proti Nemcem na območju Monte Cassina, da je bil pripadnik redne zavezniške vojske in na dopustu v Trstu. Potrjujejo tudi, da je bil po izjavah sojetnikov zaslišan šele 22. maja, prestavljen v drugo sobo in

225 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 604. Dopis načelnika urada podpolkovnika O. Sillija, ni datuma; Dopis italijanskega vojnega ministrstva zunanjemu, 11. 9. 1945.

odpeljan skupaj z drugimi, ki so jih obtoževali fašizma, medtem ko so bili prvi izpuščeni. Ohranjenih je tudi več izjav prič o tem, da je bil protifašist.²²⁶

Javni tožilec za Slovensko primorje Stanko Peterin je 11. junija 1945 tajništvu PNOO poslal poročilo o preiskavi glede pogrešanega Enrica Gianninija. V njem je zapisal, da je javni tožilec prvo vlogo glede Gianninija dobil 24. maja. Iz nje je bilo razvidno, da so ga aretirale vojaške oblasti, zato je ugotovil, da javno tožilstvo ni pristojno za preiskavo in so zato vlogo še isti dan poslali »na pristojno mesto s priporočilom, da se zadeva reši«. Podobno vlogo so poslali še 28. maja. Komandant mesta Trst generalmajor Dušan Kveder je 4. junija zahteval, da se vprašanje Gianninijeve usode temeljito razišče, in preiskavo poveril javnemu tožilstvu. 5. junija 1945 je preiskavo osebno prevzel javni tožilec za Trst Alfonz Dolhar. Do 11. junija so v preiskavi ugotovili, da je vojaška patrolja 13. maja zvečer na Trgu Ponterosso aretirala Enrica Gianninija, ker je bil brez vojaških dokumentov in v civilni obleki. Nekaj dni po aretaciji ga je zaslišal komisar te enote: »Po njegovih poizvedbah je Giannini izjavil, da pripada neki italijanski diviziji ter da je v Trstu na dopustu, ni pa navedel, da je pripadnik 8. britanske armade. Iz dokumentov, ki jih je prinesel profesor Luciano Sorti, pri katerem je stanoval, je mogel komisar ugotoviti, da gre za italijansko divizijo Legnano. 21. maja je isti komisar ponovno zaslišal Gianninija, spominja se, da je dal nalog, da ga zaradi nediscipline premestijo v drugo celico. Po končani preiskavi je bil dan nalog, da se Gianninija izpusti, kar se je zgodilo 24. maja zvečer pred policijsko uro. Glede navedenega naloga soglašajo izpovedbe prič, kakor je isto razvidno iz seznama aretirancev, ki ga je vodila vojaška enota, ki je Gianninija aretirala. Ker se dopušča možnost, da je bil po izpustitvi ponovno aretirán od kakšne druge vojaške patrole, je bil na to opozorjen podpolkovnik pomočnik komandanta mesta Trst Ivan Lokovšek Jan, ki je na zaslišanju 6. junija izjavil, da so enote 4. armade ob osvoboditvi zajele večje število bivših pripadnikov sovražnih sil ter da je osnovana posebna komisija za pregled taborišč vojnih ujetnikov, ki posluje pod njegovim predsedstvom. V okviru te komisije je trenutno zaposlenih več kot 100 oseb. Njen namen je, da omogoči čimprejšnjo izpustitev vseh tistih, ki niso zakrivali zločinov proti civilnemu prebivalstvu. Člani komisije so že pregledali taborišča na Primorskem, on sam pa je še posebej iskal pogrešanega Gianninija in je našel več oseb s tem priimkom, a ne pogrešanega. Zdaj so na vrsti taborišča v Jugoslaviji in bo šel v kratkem tja. Javno tožilstvo je imenovalo tudi posebno komisijo.«²²⁷

Podobne so tudi navedbe v dopisu političnega komisarja v štabu 4. armade, ki je bil 4. julija 1945 poslan Centralnemu komiteju KPS. Tudi v njem govorijo

226 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 146.

227 ARS, AS, 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca za Primorje Stanka Peterina Tajništvu PNOO, 11. 6. 1945. Poročilo o preiskavi v zadevi Enrico Giannini.

o Kvedrovem sporočilu, da je »v ujetniških taboriščih več ljudi iz Trsta, ki niso vojni zločinci, še več, med njimi so tudi takšni, ki so se borili na naši strani in bili razoroženi v prvem naletu naše vojske«. Zaradi tega je prišlo do ostrih političnih problemov, zato so hitro ustanovili komisijo, »v kateri so podpolkovnik Jan Lokovšek, komandant divizije Garibaldi in predstavnik Ozne, ki je imela nalogo, da pregleda vsa ujetniška taborišča in naredi spisek ljudi, ki jih je treba izpustiti. O tem vprašanju smo iskali navodila tudi na generalštabu. Dobili smo direktivo, da spustimo iz ujetniških taborišč tiste Italijane, ki so po rodu iz Slovenskega primorja in ki niso vojni zločinci. Obvestili smo tudi 2. armado, da so med ujetniki tudi naši ljudje. Čez nekaj dni smo dobili spisek 208 ljudi, ki bi jih morali izpustiti, in najavljeni so bili novi sezname. Z dopisom 9. 6. smo odobrili izpustitve in ga poslali Komandi mesta Trst, ki je sprejem dopisa potrdila. A po tem ni nihče več od nas zahteval dovoljenja za izpustitev, niti nas ni obvestil, ali so ljudje, za katere smo dali dovoljenje, res izpuščeni. Mi smo mislili, da bo to izvršeno takoj, ker nas je Kveder obvestil, da bo drugače izbruhnil upor. Sprejeli bomo ukrepe, da ugotovimo, kje so spiski, ki jih je sestavila komisija na čelu z Lokovškom in če jih najdemo, bomo odobrili izpustitev. V primeru, da ne bomo mogli uporabiti izsledkov stare komisije, bomo morali ustanoviti novo. V vsakem slučaju bo delo zdaj oteženo, ker je glavnina ujetnikov premeščena na območje 2. armade, zato bomo morali iskati tudi njeno pomoč. Prosimo vas, da nam z vaše strani pomagate pri tem delu in to preko Ozne, ki je ujetniška taborišča varovala.«²²⁸

Luigi Giannini je 3. avgusta 1945 pisal komandantu mesta Ljubljana, polkovniku Janu. V pismu ga ponovno sprašuje za sinovo usodo in zahteva, da poročnik Prinčič in komisar Ložar zadevo pojasnita. V imenu človečnosti in pravice se sklicuje na polkovnikovo solidarnost z žalujočim očetom in apelira, da preiščejo taborišča vojaških in civilnih ujetnikov. Naslednji dan pa je tajništvo PNOO Narodni vladi Slovenije poslalo njegovo pismo maršalu Titu. Franc Štoka je v spremnem dopisu, ki ga je naslovil na šefa kabineta ministra za notranje zadeve, zapisal: »Obračamo se na vas s prošnjo, da ustrezite, v kolikor je v vaši moči, želji gospe Iffet Giannini, ženi znanega antifašista in našega simpatizanta, kateri je imel nesrečo, da je njegov sin bil odpeljan po četah IV. armije. Štiri mesečno iskanje je zaman. Ni mogoče ga izslediti. Prosili bi vas, da se pobrigate za zadevo, katera je za nas precejšnjega političnega pomena, ker je pač nujno, da se družini pove nekaj konkretnega. Eventualno tudi najhujša nesreča je boljša kot ta negotovost.« Nato navaja podatke o pogrešanem in nadaljuje: »Ponovno priporočamo, da se gospe Giannini da eno zadoščenje in se ji odkrije ono negotovost, katere žrtev sta ona in njen mož. Želja gospe Giannini bi bila dobiti udijenco pri Maršalu Titu, to pa ni v naši kompetenci. V kolikor je to v vaši, vas

naprošamo, da tozadevno intervenirate z malim priporočilom.«²²⁹ Podatkov o tem, ali je družina dobila kakšen odgovor, nimam, ostaja pa dejstvo, da se Enrico Giannini ni vrnil.

V knjigi *Caduti, dispersi* je med pogrešanimi tudi Slovenec Mario Spacal, rojen 25. junija 1921 v Trstu, ki je bil po njihovih podatkih bersaljer vojske RSI, bataljona Volontari Benito Mussolini, in s skupino drugih ranjencev 18. maja 1945 odpeljan iz bolnice v malem semenišču v Gorici ter pogrešan. V slovenskih dokumentih najdemo podatke, da je odšel v partizane zadnje dni julija 1944 in bil v Gradnikovi brigadi. Bersaljerji omenjenega bataljona so ga januarja 1945 ujeli v okolici Tolmina. Ker je bil ranjen, je bil najprej mesec dni v bolnici v Tolminu in nato v bolnici v malem semenišču v Gorici. Tam ga je 17. maja 1945 obiskal oče, 19. maja pa ga ni več našel. Njegov brat Andrea, rojen leta 1923 v Trstu, je kot partizan brigade Gramsci v sestavu divizije Garibaldi Natisone 23. marca 1945 padel v boju z Nemci na Blegošu. V virih so tudi podatki, da je družina »vedno delala za OF«.²³⁰

Taborišče Borovnica

V taborišču v Borovnici so vojni ujetniki sprva živeli v na pol podrtih barakah, brez osnovne higijene, zadostne vode in hrane, bili so slabo oblečeni in izpostavljeni nasilju stražarjev. Hitro so se širile bolezni. Do konca julija naj bi umrlo že 50 ujetnikov, več ujetnikov je bilo tudi usmrčenih. Po pričevanju izpuščenih so stražarji julija 1945 usmrtili dve skupini, v katerih je bilo 30 in 20 ujetnikov. Terorja nad ujetniki niso izvajali le jugoslovanski stražarji, ampak tudi izbrani ujetniki sami. Hkrati pa je bilo do konca julija 1945 okrog 1200 ujetnikov že izpuščenih, mnogi med njimi bolni in shujšani.²³¹

22. avgusta 1945 je prišlo v Videm 498 ujetnikov iz Borovnice, ki so bili aretirani v prvih dneh maja 1945 na območju Julijske krajine. V izjavah opisujejo, da niso smeli pošiljati sporočil, da je primanjkovalo pitne vode, da so dobivali na dan liter in pol juhe, da so morali delati pri obnovi mostu, pri čemer so jih stražarji mučili, da je bil vsake toliko kdo, ki je skušal zbežati, ustreljen, pa tudi tisti, ki

229 ARS, AS 1583, m. 7a. Pismo Luigija Gianninija polkovniku Janu, Komandantu mesta Ljubljana, 3. 8. 1945; Dopis tajnika PNOO Franca Štoke šefu kabineta ministrstva za notranje zadeve, 13. 9. 1945.

230 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 142, 466; Andrea Spacal, v: *Caduti, dispersi*, str. 570.

231 ASDMAE, AP 1946–1950, Jugoslavia, b. 23. Splošno poročilo o ustanovitvi ujetniških taborišč za Italijane v Jugoslaviji in o pogojih v njih, februar 1947; b. 8. Poročilo Elene Marsan: Ne pustimo umreti naših bratov, 1. 7. 1945; b. 34. Izjave nekdanjih ujetnikov iz taborišča v Borovnici; b. 13. Dopis: Novice iz Jugoslavije, 13. 12. 1945. Navajajo imena 4 ujetnikov, ki so bili ustreljeni, in tudi, da so 24. 6. iz taborišča odpeljali v Šentvid pri Ljubljani vse oficirje, skupaj 47. Ti so bili nato prepeljani v Petrovaradin pri Novem Sadu; b. 12. Poročilo Carla Chellerija: Slovanska zbirna taborišča, 28. 7. 1945; NA, FO 371/48953 R181361/15263/92. Poročilo Preiskovalnega odbora za Julijsko krajino, 1. del, 27. 9. 1945.

je skušal le pobirati sadeže. Spali so na tleh. Položaj naj bi se začel izboljševati, potem ko so v Italiji začeli izhajati članki o taborišču.²³²

Slovenske oblasti so tudi zaradi govoric o Borovnici, ki so se širile po Julijski krajini in Italiji, ukrepale. Vodilni slovenski funkcionar v Julijski krajini Boris Kraigher je 21. junija 1945 v pismu predsedniku slovenske vlade Borisu Kidriču izpostavil: »Kako je z Borovnico? Stvar nam tu veliko škodi. Govori se o njej kot včasih o Dachauu.« Kidrič mu je še isti dan poslal odgovor, v katerem je zatrdil, da so glede Borovnice ukrenili vse potrebno.²³³ Razmere so se postopoma izboljševale, obenem pa so taborišče počasi izpraznjevali. Do jeseni 1945 so večino ujetnikov že izpustili ali pa so jih premestili v druga taborišča za vojne ujetnike. V Borovnici, ki je bila podrejena odseku za vojne ujetnike 4. armade, je bilo tako 21. oktobra 1945 le še 352 ujetnikov, hrana je bila takrat sicer zadostna, a enolična, oprema pa nezadostna, saj so ujetniki še vedno ležali na deskah in je manjkalo odej. Bile pa so peči v barakah. Higiena je bila na nizki ravni, vendar se je izboljševala.²³⁴ Avgusta 1946 so taborišče razpustili.²³⁵

Civilisti

Med 126 civilisti je nekaj več kot polovica (68) takih, za katere v jugoslovanskih virih najdemo podatke o fašističnem delovanju ali kolaboraciji z Nemci. Med temi so vodilni funkcionarji fašistične stranke, osebe, ki so označene kot pripadniki nacifašistične policije, uslužbenci podjetij, opredeljeni kot fašisti ali kolaboracionisti, skvadristi, antemarcia, svetovalci na kvesturi, župan Semiča med italijansko okupacijo, vohuni in gestapovski agentje ter drugi.

Šest pogrešanih civilistov, za katere so navedbe v virih obremenjujoče, je bilo 20. in 21. maja deportiranih v zapore Ozne v Ljubljani. Med njimi je 45-letni uslužbenec iz Trsta, ki je 12. decembra 1945 v zaporu umrl. Aretiran je bil v noči na 14. maj in še isto noč zaslišan. Slovenski dokumenti navajajo, da je bil fašist in antemarcia, Cernigojeva pa, da je bil pripadnik MDT in uslužbenec fašija v Ljubljani.²³⁶ V zapornih knjigah je kot trgovski poslovodja v Delavskih zadrugah (Cooperative operaie, COOP) in fašist opredeljen 39-letni Pirančan, ki je bil iz zaporov v Ljubljani odpeljan 6. januarja 1946. Aretiran je bil 6. maja na domu. Od

232 ASDMAE, AP 1931-1945, Jugoslavia, b. 146. Razne izjave izpuščenih vojnih ujetnikov, 12. 9. 1945; b. 146. Poročilo Vrhovnega štaba Italijanske kraljeve vojske, september 1945. Poročilu je priložen tudi seznam s 50 imeni tistih, ki naj bi umrli v Borovnici.

233 ARS, AS 1529, šk. 1. Pismo Borisa Kraigherja Borisu Kidriču, 21. 6. 1945; isto, pismo Borisa Kidriča Borisu Kraigherju, 21. 6. 1945.

234 ARS, AS 1487, ae 5149. Poročilo Ozne, štaba za repatriacijo, o stanju italijanskega taborišča v Borovnici, 21. 10. 1945.

235 *La Voce libera*, 19. 8. 1946, Taborišče v Borovnici so razpustili.

236 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1745, zapori št. 1704; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 59.

leta 1934 je bil član fašistične stranke, na seznamu »pripadnikov nacifašistične policije«, upravitelj in »ovaduh«. Hkrati pa je epuracijski odbor v Delavskih zadrugah zbral izjave trinajstih oseb, ki so pričale v njegovo korist.²³⁷ 42-letnega osnovnošolskega učitelja so pripadniki Narodne zaščite aretirali na domu. Bil je na seznamu »pripadnikov nacifašistične policije«, član PFR in ovaden Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Iz zaporov je bil odpeljan 30. decembra 1945.²³⁸

Med seboj se nekoliko razlikujejo podatki za 33-letnega gradbenega inženirja iz Šibenika Daria Rossija, ki je bil aretiran 14. maja v Trstu, odpeljan v zapore v Coroneju in nato na Prestranek. Po podatkih v zaporni knjigi so ga 15. septembra 1945 poslali v Zagreb oziroma Beograd, po podatkih projugoslovanskih organizacij v Trstu pa je bil zaradi svojega fašističnega delovanja pred ljudskim sodiščem v Šibeniku obsojen na dvajset let prisilnega dela.²³⁹ Bolj določne so obtožbe proti 47-letnemu časnikarju na radiu Litorale Adriatico in potem na Radio Franz,²⁴⁰ doma iz La Spezie, ki je bil aretiran 6. maja, iz zaporov pa odpeljan 6. januarja 1946. Bil je kolaboracionist, fašist, vohun Ovre in SS, izvajal je fašistično propagando in že leta 1932 »ovadil Greattija, Maovaza, Mianija, Gentilija, Micolija, Fellugo, Fogarja, Alberghetta, Duchija, Zurcha, Angeluccija, Lovisata, Lughija«. Cernigojeva piše, da je ob prihodu Nemcev vrhovnemu komisarju Operacijske cone Jadransko primorje napisal pismo in mu kot izkušen novinar ponudil sodelovanje.²⁴¹ Pri tržaškem časniku *Il Piccolo* je bil zaposlen linotipist, rojen 1893 v Livornu, ki je bil aretiran 4. maja 1945 in 17. maja zaslišan. Bil je kolaboracionist. Iz zaporov je bil odpeljan 30. decembra 1945.²⁴²

Dne 14. maja je bil na Ulici Donadoni aretiran 53-letni industrialec iz Trsta Ermanno Callegaris, ki je bil zaslišan še isti dan. 20. maja je prišel v zapore v Ljubljani, kjer je umrl 15. januarja 1946. Med italijansko okupacijo Ljubljanske pokrajine je bil politični tajnik fašistične stranke v Vinici, po vrnitvi v Trst pa imel stike z Gestapom, a je rešil »življenje tovarišu Ermanu Solieriju in obvestil večkrat tovariša Franchija Rica o ukrepih policije proti njemu, da se je lahko izognil aretaciji. Ni podatkov o tem, da bi izvedel kriminalna dejanja.«²⁴³ V zaporih v Ljubljani pa je 12. aprila (po drugih podatkih 30. marca) 1947 umrl 45-letni kurir, rojen v Tomaju, Francesco Oberti, ki je po navedbi virov delal proti partizanom.²⁴⁴

237 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1798, zapori št. 1849.

238 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1733, zapori št. 1699.

239 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 2441.

240 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 17.

241 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1742, zapori št. 1716; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 17.

242 ARS, AS 1584, ae 140, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1747, zapori št. 1734.

243 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 131 (Dokument 3 c o aretaciji 14. 5. 1945 ponoči), 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1749, zapori št. 1705.

244 ARS, AS 1584, ae 141, 129; Zaporne knjige, reg. št. 1559.

Direktor menze pri Jadranski zavarovalniški družbi (Riunione Adriatica di Sicurtà) iz Trsta Pietro Laghi, star 42 let, je bil aretirán 2. maja v občinski palači in naslednji dan zjutraj odpeljan v Sv. Ivan. Vodstvo 2. sektorja Narodne zaščite je od komandantov postaj 22. junija zahtevalo, da zberejo morebitni obremenilni material, in pripisalo, da je v zaporu, v seznamu je naveden pod številko 376. Od leta 1932 je bil član fašistične stranke. V njegovo korist so pričale tri osebe. Isti dan je bil na domu aretirán in odpeljan v zapore v Coroneju, kjer naj bi ostal do 15. maja, tudi 31-letni carinski inšpektor, rojen v Neaplju Renato Notari, za katerega v jugoslovanskih virih zapišejo: »Bil je član PNF od 1937, drugo ga ne bremeni. Med ljudmi, ki so ga aretirali, je bil tudi sosed /.../, ki se je 14 dni pred osvoboditvijo vrnil z dela v Nemčiji. Izjavil naj bi, da je bil /.../ član SS. Obtožbe na njegov račun so neutemeljene«. Cernigojeva piše, da je bila oseba, ki ga je prijavila jugoslovanskim oblastem kot pripadnika SS, nato v postopku pred sodiščem. Iz dokumentov sojenja je razvidno, da se je Notari hvalil, da je pripadal SS, dejansko pa naj bi bil le bahač in je tako laže nadaljeval s poneverbami in grožnjami.²⁴⁵ Pogrešan je tudi 52-letni poveljnik mestnih gasilcev v Izoli, ki je imel stalno bivališče v Trstu Giusto Matani. Iz Izole so ga 4. maja 1945 deportirali v Piran in nato v Koper, kjer je ostal do 24. maja. Posebni javni tožilec je 5. junija zahteval, naj ga iz zbirnega taborišča vrnejo v Trst, da bi mu tam sodili.²⁴⁶

V dokumentih je nekaj pogrešanih civilistov označenih le kot »fašist«, tudi 35-letni uslužbenec iz Trsta Rudolfo Blasina, za katerega Cernigojeva navaja, da je bil vržen v fojbo na Taboru pri Opčinah. Med njimi je 43-letna učiteljica klavirja Licia De Furlani, ki je bila aretirana 2. maja na domu, 47-letni prodajalec sadja, rojen v Bariju Emanuele De Sario, ki je bil aretirán 23. maja v svoji trgovini in po nekaterih podatkih odpeljan v bolnico na Reki, 63-letni delavec – livar Guglielmo Enste, ki je bil 4. maja aretirán v tovarni San Andrea in odpeljan v zapore na Ulici Tigor, 53-letni uslužbenec ACEGAT iz Trsta Guglielmo Guido Lazzari, ki je bil 4. maja aretirán na Ulici Imbriani in poslan v vojašnico pri Sv. Ivanu, ter lastnik trgovine na Reki Giovanni Rathofer, ki je bil aretirán 28. maja, poslan na Reko in tam ubit.²⁴⁷

Ker je bil v času italijanske okupacije svetovalec kvesture v Ljubljani, je bil v Bazovici aretirán 40-letni trgovski zastopnik in odpeljan na Prestranek. Po kapitulaciji Italije je živel v Trstu, bil je kolaboracionist, na njegovem domu »so ga obiskovali Nemci«. 15. maja sta bila aretirana tudi 21-letni mehanik Aldo Giomo, rojen v Portoguaru, in 23-letni šofer na Kvesturi Trst Eridanio Marsilli.²⁴⁸ 41-letni Koprčan je bil aretirán 12. maja in odpeljan v Licej Dante, od tam pa

245 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 142, 130, 466; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 17, 18.

246 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

247 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

248 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

v noči na 23. maj 1945. Bil je uslužbenec, federal²⁴⁹ v Gorici in »sekretar GUF Trst, član vodstva PNF Trst /.../ nazadnjak, ostati mora v zaporu, seznam pripadnikov nacifašistične policije«. Učitelj, doma iz Catanie, star 44 let, je bil med ustanovitelji republikanskih fašijev in podsekretar PNF. Odpeljan je bil 25. maja 1945, deportiran v Koper in pogrešan. Zagrizen fašist, »vohun nacistične policije, povzročil je aretacije več tovarišev«, je bil upokojenec iz Reggia Calabrie, ki je bil 3. maja 1945 odpeljan v Beliano di Pieris (Gorica) in je pogrešan. Tudi 35-letni strežnik v psihiatrični bolnici v Trstu, rojen v Benetkah, ki je bil aretiran 2. maja na cesti, odpeljan v Coroneo in od tam 14. maja neznan kam, je bil »ovadah politične policije in SS, pri katerih je bil v službi. Ovadil je tovariša Carli Alessandra in Cattaruzza Giovannija.« Zaupni agent SS in Ovre je bil 22-letni vodovodni inštalater z Milj, ki je delal v ladjedelnici Sv. Roka in aretiran 6. maja 1945. Pogrešan je tudi 55-letni učitelj, ki je bil odpeljan 4. maja 1945 in je bil v taborišču v Marezigah, po drugih virih pa odpeljan na Kozino. Bil je podesta v Dekanih in skvadrist. Dne 2. maja 1945 je bil v Ilirski Bistrici aretiran in poslan v Lokev, od tam v Postojno in verjetno nato v Ljubljano 47-letni sekretar Gozdne uprave Snežnik, doma v Trstu, Eugenio Nauta. Pred tem je bil komisar Kvesture v Ilirski Bistrici. Pogrešan je tudi 48-letni funkcionar na trošarinskem uradu v Žavljah, rojen v Eboliju, ki je bil odpeljan 4. maja. Zanj zatrjujejo, da je »tiraniziral ljudi, posebno Slované«. ²⁵⁰

Zato, ker je kot uslužbenec kvesture na Reki leta 1942 »prijavil političnemu komisarju Biancorossiju rodoljuba Boštjančič Franja, da je partizan, ki je bil nato aretiran«, je bil obsojen Mario Sposta, rojen 1889 v Trstu, ki je bil ob aretaciji maja 1945 uslužbenec Kvesture Trst. Obsodilo ga je 11. junija 1945 Vojaško sodišče za Hrvaško primorje in Reko (Sud 25/45), kar je 27. junija potrdilo Vrhovno sodišče IV. armade II. (Sud 51/45), in sicer na deset let strogega zapora. Umrl je v zaporu v Mariboru 28. maja 1947. Ti podatki se deloma podvajajo s podatki za Maria Luigija Stirbocka, ki je bil rojen leta 1880 v Trstu. V knjigi *Caduti, dispersi* je podatek, da je bil delavec v ILVA, odpeljan 19. maja 1945 na Miljah in deportiran. Po nekaterih podatkih ga je Narodna zaščita aretirala 25. maja. Tudi zanj v mapi Tuji državljani, ki je v arhivu Ministrstva za pravosodje, navajajo, da je bil policijski uslužbenec in 11. junija obsojen pred Vojaškim sodiščem Jugoslovanske armade za Hrvaško primorje in Reko (Sud 25/45), kar je 27. junija potrdilo VS IV. armade (II - Sud 51/45), na 10 let strogega zapora, »ker je kot uslužbenec kvesture

²⁴⁹ Federalni tajnik (segretario federale, navadno poimenovan kot federal). Federacije bojnih fašijev (Federazioni dei fasci di combattimento) so bile organizacijske oblike PNF, ki so se na pokrajinski ravni združevale bojne fašije. Ti so bili osnovna organizacijska struktura stranke. Po statutu PNF je bil federal v hierarhiji stranke na četrtem mestu. Imenoval ga je na predlog sekretarja PNF Mussolini. Bil je član Nacionalnega strankinega sveta (Consiglio nazionale del partito) in od 1939 tudi Zbornice fašijev in korporacij (Camera dei fasci e delle Corporazioni).

²⁵⁰ ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

na Reki leta 1942 prijavil političnemu komisarju Biancorossiju rodoljuba Franja Boštjančiča kot partizana, kateri je bil nato aretiran«. Z odlokom Vojne uprave za Hrvaško primorje in Reko št. 459/45 je bil 20. novembra 1945 pomiloščen na 8 let. 13. februarja 1947 je umrl v Kazenskem popravnem domu Maribor.²⁵¹

V Trstu je bil maja 1945 aretiran 44-letni civilist iz Pazina. O njem je Narodna zaščita iz Pazina 30. junija obvestila Narodno zaščito v Trstu, da je »navidezno sodeloval s partizani, a je delal za okupatorja in bil gestapovski agent«. Zaradi njega naj bi bilo v Pazinu obešenih okrog dvajset ljudi. Zahtevajo, da ga predajo, ker je po njihovih podatkih bil v zaporih v Coroneju.²⁵² Kot kolaboracionist je v dokumentih opredeljen tudi 45-letni uslužbenec na železnici iz Trsta, ki so ga 21. maja na domu aretirali ljudje iz »2. sektorja Villa Segré« in je bil po nekaterih podatkih v zaporu na Reki. Kolaboracionist naj bi bil tudi 49-letni civilist, rojen v Nemčiji, Giacomo Fischer. Da je dejansko sodeloval z Nemci, je malo verjetno, saj je po nekaterih podatkih bil Jud. Kolaboracionist je bil po podatkih Cernigojeve tudi 61-letni Tržačan Alberto Cerqueni, ki so ga 6. maja aretirali na njegovem domu. Po drugih podatkih pa so ga partizani aretirali že decembra 1944 ali januarja 1945.²⁵³

Edina ženska v tej skupini, 21-letna Tržačanka, je bila aretirana 6. maja 1945, ubita in vržena v fojbo pri Gropadi.²⁵⁴ Bila naj bi kolaboracionistka in vohunka iz Lonjerja. Kot piše Cernigojeva, je bila ubita skupaj s tremi pripadniki Posebnega inšpektorata javne varnosti. Za te usmrtitve je bil osumljen njen zaročenec D. P., ki naj bi jo ubil iz ljubosumja, saj naj bi imela raje enega med tremi ubitimi. Ker pa so jo videli hoditi okrog z nekaterimi pripadniki Posebnega inšpektorata, je bila osumljena, da je Collottijevi skvadri izdala bunker v Lonjerju, skrivališče, ki so ga partizani uporabljali za počitek. Pri napadu na bunker so bili ubiti trije partizani, med njimi tudi oče D. P.²⁵⁵ Z Nemci je kolaboriral tudi nekdanji polkovnik v ruski carski vojski Sergio Dubenko, rojen leta 1887 v Armoviru (ZSSR), ki je živel na Miljah in bil deportiran 26. maja 1945.

Med umrlimi je tudi nekaj oseb, ki so bile zaposlene na raznih okupatorjevih institucijah, največ kot prevajalci v represivnem aparatu. Tako je bil aprila 1945 na Malem Lošinju aretiran in od septembra 1948 v ujetništvu v Beogradu pogrešan 33-letni prevajalec na nemškem poveljstvu v Trstu Mario Giorgi. Iz Vodnjana je bil doma 47-letni prevajalec pri nemški vojski (Wehrmacht) Domenico Toffetti,

251 Arhiv Ministrstva za pravosodje RS, m. Tuji državljani.

252 ARS, AS 1584, ae 130.

253 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 24.

254 V fojbo v Gropadi in tisto v Padričah je bilo vrženih, potem ko so bile ustreljene, v različnih obdobjih enajst oseb. Proti krivcem teh dejanj je bil skupen proces, ki se je zaključil 20. 6. 1947 in na katerem so bili obtoženi obsojeni v odsotnosti. Italijanski predsednik Sandro Pertini jih je kasneje amnestiral.

255 ARS, AS 1584, ae 129, 141, 140; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 49.

ki je bil odpeljan maja 1945 in ubit ter vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici.²⁵⁶ 30. aprila je bil v Sesljanu aretiran 54-letni prevajalec pri oddelkih nemške vojske v Sežani, doma iz Kotorja Eugenio Valcini - Valčić, za katerega pišejo, da je bil »pronemško usmerjen«.²⁵⁷

Dva prevajalca pri nemškem poveljstvu, oba rojena v Trstu, stara 60 in 50 let, eden od njiju je bil tudi pripadnik črnih brigad (Antonio Micolini - Nicolini, Aldo Ullrich), sta bila 20. maja odvedena v zapore Ozne v Ljubljani. Eden je bil od tam odpeljan 6. januarja 1946, drugi pa 23. decembra 1945.²⁵⁸ V službi Nemcev je bil tudi 31-letni mehanik, rojen v Varaždinu Mario Costanzo, ki je bil odpeljan 4. maja 1945 in po nekaterih podatkih deportiran v Borovnico.²⁵⁹

Med pogrešanimi je tudi nekaj paznikov ali nadzornikov v podjetjih, ki so jih verjetno ovadili delavci. Paznika v tovarni strojev San Andrea Iva Silvia Casuccija, rojenega leta 1907, so odpeljali 3. maja, zaprt je bil v zaporu Coroneo, od koder je bil odpeljan 16. maja. Bil naj bi fašist. Pripadnik MVSN je bil po nekaterih podatkih tudi 47-letni paznik pri ILVA Angelo Gaetani, rojen v Rimu, ki je bil aretiran že 2. maja. V virih je med drugim tudi navedeno, da je »poznani kot dober človek«. Po nekaterih podatkih ni bil član PNF 63-letni paznik pri Gaslini Giuseppe Civardi, ki je bil aretiran 11. maja na Miljah in 27. maja odpeljan neznano kam.²⁶⁰ Vodja paznikov v jeklarni ILVA Luigi Tassan Gurle, rojen leta 1892, je bil 4. maja 1945 aretiran na domu in poslan v vojašnico pri Svetem Ivanu. Delavci so podali izjave, da se je vedel »dobro in o njem ni nič obremenilnega«. Sekretar IV. rajona Andrea Vitri je 21. januarja 1946 pri tajniku PNOO Francu Štoki posredoval, naj ga izpustijo. V dopisu je tudi podatek, da je pod kontrolo Ozne v Ljubljani: »Bil je vodja čuvajev v ILVA, a njegovo obnašanje je bilo pošteno, o čemer pričajo vsi delavci v ILVI«. Na dopisu je pripomba, da so že sporočili v Beograd.²⁶¹

V skupini pogrešanih izstopa skupina šestih bančnih uslužbencev, ki so bili aretirani na osnovi seznama, najdenega na tržaški kvesturi, po katerem so imeli pravico nositi orožje. Dva, Daria Bonara in Romana Meneghella, ki sta se kot pripadnika brigade Venezia Giulia udeležila proitalijanske vstaje v Trstu, a sta bila sicer uslužbenca banke, sem že navedla med pripadniki oboroženih enot. Oba sta bila v zaporih Ozne v Ljubljani in od tam odpeljana 6. januarja 1946 oziroma 30. decembra 1945.

²⁵⁶ Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 20, 51.

²⁵⁷ ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

²⁵⁸ ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1727, zapori št. 1752; Ozna št. 1809, zapori št. 1715.

²⁵⁹ ARS, AS 1584, ae 141, 140.

²⁶⁰ ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

²⁶¹ ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; AS 1583, m. 7 a. Posredovanje sekretarja IV. rajona Andrea Vitrija pri Francu Štoki, 21. 1. 1946; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 38, ima podatek, da je pripadel CVL.

Umberto Fegitz, rojen leta 1900 v Trstu, je bil blagajnik pri zavarovalnici Assicurazioni Generali. Aretiran je bil 4. maja in odpeljan v zapore na Ulici Nizza, kjer je ostal do 29. maja. Arturo Mion, rojen leta 1891 v Benetkah, je bil blagajnik na Banca d'Italia. Tudi on je bil aretiran 4. maja in odpeljan v vojašnico pri Sv. Ivanu. Zanj v dokumentih navajajo: »Blagajnik v Banca d'Italia in kot tak imel orožje. Nikoli ni bil član kakšne stranke. Zdi se, da je bil aretiran, ker je bilo njegovo ime na seznamu SS, da je lahko dobil dovoljenje za nošnja orožja. /.../ Ni nobenih obtožb. /.../ Bančni uslužbenec, dober.«²⁶²

Blagajnik na Banca di Sicilia Riccardo Pangoni, ki je bil rojen leta 1908 v Trstu in aretiran 4. maja 1945, po podatkih iz dokumentov ni bil politično aktiven. Najprej je bil v vojašnici Duca d'Aosta in nato na Ulici Nizza, od koder je bil odpeljan v noči z 11. na 12. maj. Po nekaterih podatkih je bil decembra 1945 v Ljubljani. Mestni osvobodilni svet Trst je 23. julija 1945 posredoval pri poveljstvu 4. armade, naj ga izpustijo: »Osvobodilni svet za Trst jamči, da so podatki, navedeni v dopisu Banco di Sicilia, točni in da se imenovani ni bavil s politikom in ni bil ne fašist ne kolaboracionist.« Vodstvo jugoslovanske Ozne v Beogradu je odgovorilo 29. septembra, da niso mogli ugotoviti, da ga je kakšna njihova enota aretirala. Mestni osvobodilni svet je 8. oktobra 1945 posredoval tudi pri Rdečem križu Slovenije v Trstu in jih prosil, naj javijo vodstvu banke, da so bile poizvedbe pri Ozni neuspešne.²⁶³

Tudi blagajnik pri Credito italiano Carmine Zito, rojen leta 1895 v Bariju, je bil odpeljan 4. maja 1945 z doma na Ulici Crispi. V zaporno knjigo je vpisan pod številko 914. Boris Kraigher je v dopisu, ki ga je 11. maja 1945 poslal kapetanu Jožetu Slugi Lenartu, posredoval zanj in za še nekaj drugih, za katere navaja, da so »po podatkih, ki smo jih dobili, vsi zgoraj navedeni v Trstu vedno veljali za antifašiste. Zato je nujno, da se njihovo zadevo takoj razišče in se jih, v kolikor res niso ničesar zakrivili, izpusti«. Načelnik Oddelka Ozne za Trst major Stanislav Runko Mišo, ki je Kraigherjev dopis prejel 12. maja pozno zvečer, mu je 13. maja odgovoril, da je bil Zito (tako kot Steno Pirnetti, gl. str. 200, 201) pred kratkim likvidiran »ter ti v prilogi pošiljam bistvene stvari iz zaslišanja«.²⁶⁴ V izvlečku zaslišanja lahko preberemo, da je bil Zito od leta 1932 član fašistične stranke, v katero se je včlanil zaradi službe. »Na vprašanje, če je bil oborožen, je odgovoril: Imel sem pravico nositi pištolo in jo imam še vedno doma v omari z municijo vred. Na predlog, naj navede fašiste, ki so bili z njim v uradu in katere je poznal

262 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

263 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945; AS 1583, m. 7a. Posredovanje Komandi IV. armade 23. 7. 1945 za izpustitev; Dopis osrednje OZNE v Beogradu Mestnemu osvobodilnemu svetu Trst, 29. 9. 1945; Dopis Mestnega osvobodilnega sveta Trst Rdečemu križu Slovenije v Trstu, 8. 10. 1945.

264 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo Borisa Kraigherja Jožetu Slugi, 11. 5. 1945. Pismo Stanislava Runka Borisu Kraigherju, 13. 5. 1945.

iz življenja, je odgovoril: od mene ne boste ničesar izvedeli, nobenih izjav ne bom dajal in ne poznam niti enega fašista. Zaslíševalca Zupančič Leo in Otavnik Stane sta dala naslednjo pripombo: 'Potuhnjen, zakrknjen tip'.²⁶⁵ Glede na to, da je bil Zito usmrčen 12. maja, je velika verjetnost, da so točni podatki tudi za Riccarda Pangonija, ki je pogrešan isti dan.

Javni tožilec PNOO Stanko Peterin je 11. oktobra v pismu javnemu tožilcu Slovenije med drugim navedel: »V zaporu prisilne delavnice v Ljubljani se menda nahajajo tudi oni blagajniki tržaških bank, ki so imeli dovoljenje za nošenje orožja v službenih prostorih. /.../ Najprej bi bilo treba ugotoviti, ako je to res, da jim svojci kaj pošljejo. V drugi vrsti pa je treba pogledati njihovo zadevo in jih – če proti njim ni drugih obtožb kot upravičena posest orožja – čim prej izpustiti.«²⁶⁶ Zanje je v pismu Kidriču posredoval tudi France Bevk, ki poimensko našteje vseh šest, ki so bili uslužbenci pri »raznih tržaških denarnih zavodih, štirje kot blagajniki, dva kot uradnika. Baje so bili aretirani na podlagi seznama, najdenega na kvesturi, po katerem so imeli pravico za posest orožja v službenih prostorih.«²⁶⁷

Za pogrešane bančne uslužbence je posredoval tudi oče Umberta Fegitza Alfredo. Njegovo pismo, ki ga je 9. oktobra 1946 poslal predsedniku italijanske vlade Alcidu De Gasperiju, je predsednikovo posebno tajništvo novembra 1946 poslalo italijanskemu zunanjemu ministrstvu, skupaj z dopisom, v katerem jih obveščajo, da Alfredo Fegitz zahteva takojšnjo izpustitev sina in drugih funkcionarjev finančnih institucij v Trstu. To so bili poleg Umberta Fegitza še Arturo Mion, Carmine Zito, Dario Bonara, Romano Meneghello in Riccardo Pangoni. Bili so aretirani, ker so kot bančni uslužbenci imeli pravico nositi orožje. Poudarja, da nihče ni bil skvadríst ali član fašistične stranke. Vse dotedanje poizvedbe sorodnikov so ostale brez rezultata. Upajo, da bodo dosegli njihovo izpustitev, »saj niso zagrešili drugega, kot da so bili Tržačani in Italijani.«²⁶⁸

Alfredo Fegitz je 27. junija 1947 pisal novemu zunanjemu ministru Carlu Sforzi. Poudarja, da posreduje v času, ko se bliža ratifikacija mirovne pogodbe, »da se ne bi pozabili številni meščani Trsta in drugih predelov Julijske krajine, ki so vse od prvih dni okupacije s strani Titovih čet deportirani in o katerih že več kot dve leti ni nobenih novic. Nekateri med njimi, tudi moj sin, so bili aretirani le zato, ker so jim zaradi njihove službe blagajnikov v finančnih institucijah pristojne oblasti izdale dovoljenje za nošenje orožja. Vsi poskusi sorodnikov pri italijanskih, zavezniških in jugoslovanskih oblasteh so bili vedno

265 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 126.

266 ARS, AS 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca PNOO Stanka Peterina Javnemu tožilcu Slovenije, 11. 10. 1945.

267 ARS, AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

268 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Dopis posebnega tajništva predsednika vlade italijanskemu zunanjemu ministrstvu, november 1946; Pismo Alfreda Fegitza Alcidu De Gasperiju in italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 9. 10. 1946

neuspešni. Iz nejasnih in nepreverljivih zbranih informacij je videti, da je bilo več teh nesrečnikov v zbirnih taboriščih, drugi na prisilnem delu. Prehrana je bila nezadostna in si tako lahko zamišljamo njihovo trpljenje, lahko pa si zamišljamo tudi trpljenje mnogih družin v teh dveh letih. V prilogi vam pošiljam imena blagajnikov in vas prosim za energično posredovanje v korist teh nesrečnikov, ki so krivi le tega, da so Italijani. Nihče med njimi ni bil skvadrist ali član PFR.«²⁶⁹

Italijansko zunanje ministrstvo je za posredovanje glede šestih deportiranih bančnih uslužbencev 2. avgusta 1948 zadolžilo Predstavništvo Italije v Beogradu. Šele leta 1950 pa je ministrstvo obvestilo Predstavništvo Italije v Trstu, da so pristojne jugoslovanske oblasti sporočile, da nimajo nobenih podatkov o Umbertu Fegitzu in Carminu Zitu.²⁷⁰ O pogrešanih sta na razpolago še dva dokumenta. 14. novembra 1948 je italijansko zunanje ministrstvo konzula v Vidmu Diega Simonettija prosilo, naj vključijo v seznam pogrešanih deportiranega Romana Meneghella, blagajnika na Banca d'Italia, ki ga ni bilo na seznamu civilnih deportirancev. Z 20. aprilom 1950 pa je datiran telegram Predstavništva Italije v Trstu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, da so 19. aprila poslali podatke o deportiranih v Jugoslavijo.²⁷¹ Tega zadnjega dokumenta nisem našla.

Sodelavec tržaškega CLN Paolo Veronese, rojen v Trstu leta 1904, je bil uslužbenec na občini, 2. maja tam tudi aretiran in poslan v zapore v Coronejo. 2. sektor Narodne zaščite je 22. junija od načelnikov postaj zahteval, da zberejo morebitni obremenilni material: »Pripis: je v zaporu, številka v seznamu 766.« Veronese je 21. maja prišel v zapore Ozne v Ljubljani, kjer je v zaporno knjigo vpisan kot »občinski uslužbenec, politično osumljen«. Iz zaporov je bil odpeljan 6. januarja 1946 in je pogrešan.²⁷² Sodelavka (blagajničarka) CLN je bila tudi profesorica na liceju Petrarca Elena Pezzoli, rojena leta 1902 v Splitu. Aretirana je bila 20. maja in zaprta v zloglasni Villa Segré, za katero nekateri napačno navajajo, da je bil tam sedež t. i. bande Steffé.²⁷³

Med seboj nasprotujoči so podatki za Guglielma Crovatina (Hrvatina), rojenega leta 1924 v Trstu. Bil je študent in učitelj ter mobiliziran v TODT. Po enih podatkih so ga 5. maja zajeli partizani, odpeljali v Ilirsko Bistrice in deportirali v Jugoslavijo, po drugih pa so ga, »ker ni prišel na obvezno delo«, aprila

269 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Pismo Alfreda Fegitza zunanjemu ministru Carlu Sforzi, 27. 6. 1947.

270 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva Predstavništvu Italije v Beogradu, 2. 8. 1947: Deportirani v Jugoslavijo; Dopis italijanskega zunanjega ministrstva Predstavništvu Italije v Trstu, 1950

271 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva konzulu v Vidmu Diegu Simonettiju, 14. 11. 1948; Telegram Predstavništva Italije v Trstu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 20. 4. 1950.

272 ARS, AS 1584, ae 140, 131, 143, 130; Zaporne knjige, Ozna št. 1792, zapori št. 1893. Po podatkih Claudie Cernigoi naj bi bil član PNF, Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 40.

273 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 50.

1945 odpeljali italijanski policisti v službi Nemcev. Njegova družina v prošnji za izpustitev navaja, da je bil učitelj in študent ter delal pri TODT na telefonskih linijah. Prošnji je priložena izjava Maksimilijana Mernika, da ni bil nikoli sovražen.²⁷⁴

Med pogrešanimi je tudi direktor rudnika v Raši v Istri Olindo Puglia, rojen leta 1895. Podjetje Italijanski premogovniki (Azienda Carboni Italiani) je 24. julija 1945 italijansko zunanje ministrstvo obvestilo, da je bil aretiran 29. maja 1945, ko je z jugoslovanskim delegatom pri rudniku dr. Gonanom odšel v Trst. Po desetih dnevih je v Trst prišel samo Gonan, ki je povedal, da so jugoslovanske oblasti Puglio aretirale z obtožbo, da jugoslovanskim oblastem ni prijavil materiala, ki je bil v lasti rudnika v Raši in je neprodano obležalo pri rudniku. Gonan je dodal, da je verjetno še vedno v zaporih v Labinu. Podjetje je ministrstvo prosilo, naj posreduje pri ZVU v Trstu, pri poveljstvu 8. britanske armade, poveljstvu policije Julijske krajine, pri jugoslovanski vladi in pri vseh, za katere menijo, da bi se bilo dobro nanje obrniti, da bi Puglio, »ki ni zagrešil nobenih političnih in moralno sprevrženih dejanj«, čim prej izpustili. »Izpustiti bi ga morali na osnovi ukaza maršala Alexandra, s katerim zavezuje jugoslovanske oblasti, da vrnejo ljudi in blago, ki so ga prilastili v škodo italijanske države in podjetij. Puglio so vsi poznali in cenili.« Neuspešno so poizvedovali še 17. avgusta isto leto.²⁷⁵

V zaporu v Mariboru je 14. septembra 1946 umrl Antonio Ressig (Reschitz), rojen leta 1882. Bil je trgovec z lesom in je živel v Ljubljani. Aretiran je bil na domu 28. julija 1945. Generalni konzulat Italije na Dunaju je svoje ministrstvo 16. julija 1946 obvestilo, da imajo podatke, da je bil »za božič 1945 v zaporu v Jugoslaviji«. ²⁷⁶ Med pogrešanimi je tudi zakonski par Laura (1909) in Vincenzo (1906) Contesso. Z Reke sta se januarja 1945 preselila v Trst, kjer se je mož zaposlil kot uslužbenec v tovarni torpedov, ona pa je bila gospodinja. Aretirana sta bila 16. maja in odpeljana najprej v Villo Segré in nato 2. junija na Reko. Mož je umrl v zaporu 29. aprila 1947, za ženo pa datum smrti ni znan. ²⁷⁷ Uslužbenca Maria Ermanija, rojenega leta 1880 v Gorici, so štirje partizani aretirali 3. maja 1945 in odpeljali v vojašnico pri Svetem Ivanu. Po nekaterih podatkih naj bi bil fašist, a proti njemu posebnih obtožb niso imeli. 16. junija 1945 je javni tožilec od Narodne zaščite zahteval, naj ga izpustijo. ²⁷⁸

Za nekatere pogrešane civiliste so podatki zelo pomanjkljivi. V zaporih v Ljubljani je 22. septembra 1945 umrl direktor »industrije«, rojen leta 1906

²⁷⁴ ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 142.

²⁷⁵ ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Dopis Podjetja italijanskih premogovnikov (Azienda Carboni Italiani) italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 24. 7. 1945; isto, 17. 8. 1945.

²⁷⁶ ARS, AS 1584, ae 140; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Telegram generalnega konzulata Italije na Dunaju italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 16. 7. 1946.

²⁷⁷ ARS, AS 1584, ae 140, 141.

²⁷⁸ ARS, AS 1584, ae 140, 129, 141, 130.

v Trstu Giuseppe Minas, fašist, ki je bil aretiran 4. maja in odpeljan v zapore Ozne v Ljubljano 21. maja.²⁷⁹ Med tistimi, o katerih so podatki pomanjkljivi, a so zabeleženi tudi v projugoslovanskih dokumentih, so trije nekdanji vojaki. Pripadnik inženirskih enot, nato pa uslužbenec državnih železnic Marino Pilot, rojen leta 1916 v Trstu, je bil odpeljan 3. maja 1945 v Coronejo, kjer je ostal do 11. maja. Vse kaže, da je bil usmrčen 12. maja 1945 v skupini, v kateri sta bila tudi Carmine Zito in Steno Pirnetti. Že 1. maja pa je bil aretiran 52-letni Enrico Bruni, rojen v Vercelliju, nekdanji višji vodnik pri 154. pehotnem polku.²⁸⁰ Poročnik 89. pehotnega polka in po septembru 1943 civilist Egidio Klausberger, rojen leta 1920 v Pulju in aretiran 1. maja v Kopru, pa je samo v videmskem seznamu.

Med pogrešanimi je tudi Amedeo Windischgratz, rojen leta 1899 v Postojni, posestnik v Predjami, ki je bil odpeljan 13. maja 1945 in naj bi bil v zaporih v Ljubljani.²⁸¹ V začetku maja je bil na cesti aretiran lastnik kinematografa in fašist Francesco Ladiana, rojen leta 1890 v Tarantu. Ker je imel domicil v Trstu, je na seznamu pogrešanih za tržaško pokrajino tudi veterinar Nicolò Morin, ki je bil leta 1889 rojen v Malem Lošinju, kjer je tudi živel, bil tam 22. aprila 1945 aretiran in 18. maja odpeljan v Pulj. Pogrešan je tudi tehnik pri ACEGAT-u Bruno Toscano, rojen leta 1909 v Trstu, aretiran 5. maja in poslan v Postojno. Na cesti je bil 4. maja aretiran davčni agent Vito Vaccaro, rojen 1894 v Bariju. Pogrešan je tudi komercialist Giorgio Finizio, rojen 1909 v Trstu. Po nekaterih podatkih je bil aretiran že 3. maja, po navedbah jugoslovanskih virov pa 11. maja ponoči v bližini doma in odpeljan v vojašnico Duca D'Aosta. Med pogrešanimi je tudi 47-letna učiteljica, doma iz Barija, ki je bila aretirana 13. maja na domu. O njej je Lucijan Malalan izjavil, da je v začetku tridesetih let učila v otroškem vrtcu na Trebčah nad Trstom. Ko je nekega dne s svojim prijateljem spregovoril nekaj besed v slovenščini, ga je zagrabila za uho in ga s silo vlekla po celotni učilnici, da bi ga tako kaznovala, ker je spregovoril »v tistem umazanem jeziku«. Obstaja tudi pričevanje duhovnika s Trebč, da je, ko ga je slišala, da se je na vernike obrnil v slovenščini, otroke prisilila, da so zapustili cerkev, da ne bi slišali tega »prepovedanega« jezika.²⁸² Upokojeni učitelj Fortunato Zanutti, rojen leta 1891 v Trstu, pa je bil aretiran 1. maja in pogrešan v Vipavi.

Med pogrešanimi je tudi 61-letni kmet iz Grožnjana Matteo Crasti (Krastić), ki je bil po enih podatkih aretiran 22. aprila v Grožnjanu, po drugih pa 29. maja v Trstu, ko je bil na obisku pri sestri. Dninar je bil Carmine (Carmello) Satta, rojen leta 1897 v Catanji, ki je bil aretiran 5. maja v Gorici. 4. maja je bil na cesti

279 Zaporne knjige, Ozna št. 1796, zapori št. 1792; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 32, navaja, da je bil fašist.

280 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 35, 23.

281 ARS, AS 1584, ae 140.

282 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 17.

aretiran in odpeljan v vojašnico pri Svetem Ivanu 46-letni brivec, rojen v Trstu, Angelo D'Argenzio, in po nekaterih podatkih poslan na Prestranek. Na Miljah je bil 17. maja aretiran mornar Giacomo De Sario, rojen leta 1891 v Bariju, ki je bil po podatkih Cernigojeve skvadrist.²⁸³ Po nekaterih podatkih šele 30. maja, po jugoslovanskih pa 3. maja, je Narodna zaščita aretirala delavca ACEGAT 43-letnega Emilia Giombija iz Škocjana in ga odpeljala v zapore na Ulici Nizza.

V fojbo v Gropadi sta bila vržena sorodnika. Prvi, 49-letni šofer pri Industria Triestina Frantumazione Pietra v Lonjerju Angelo Morandini, rojen v Vidmu, je bil aretiran 3. maja. Po podatkih Claudie Cernigoi je pripadal pomožnim oddelkom javne varnosti. Drugi, 36-letni delavec, rojen v Trstu Antonio Morandini, je bil po podatkih Cernigojeve predstavnik fašija v Katinari.²⁸⁴ V fojbo Jamen dol pri Bazovici je bil vržen oglar, rojen leta 1903 v Dekanih, ki je bil ubit 24. maja 1945. Po podatkih Cernigojeve je bil mučitelj partizanov v Istri.²⁸⁵

Na Opčinah je bil 4. maja aretiran pristaniški delavec v vojašnici na Ulici Corsica Giovanni Vidich, rojen leta 1921 v Gorici, in odpeljan v vojašnico pri Svetem Ivanu. Po nekaterih podatkih je pripadal organizaciji TODT. Na seznamu *Caduti, dispersi* je tudi 33-letni kmet iz Gabrovice Luigi Zerial, ki je bil odpeljan maja 1945 in najden v fojbi v Gropadi. Kot piše Claudia Cernigoi, se ne ve, zakaj je bil ubit.²⁸⁶

Med ženskami, ki so pogrešane, je 24-letna delavka iz Trsta Fausta Candusio, ki je bila 19. maja odpeljana v Gorico in je pogrešana.²⁸⁷ V jugoslovanskih dokumentih pa ni podatkov za več žensk, ki so pogrešane. Med njimi je 39-letna gospodinja iz Trsta, ki je bila aretirana 10. maja, deportirana v Ljubljani in pogrešana junija 1945. Po Cernigojevi je bila to »Rosetta SS«, o kateri v izjavi, ohranjeni v IRSML, piše izpuščen Bergera, in je bila še leta 1949 živa.²⁸⁸ Na seznamu je tudi že omenjena dojenčica Miranda Deancovich, rojena 2. maja 1945, Trst, odpeljana maja 1945 z družino v Split, kjer je 7. decembra 1945 umrla. Pogrešane so še štiri ženske, o katerih ni podrobnejših podatkov, in sicer Stanislava Križmančič, rojena leta 1921 v Bazovici, Renata Lembo, rojena leta 1913 v Bariju, Maria Pausich, rojena leta 1911 v Trstu, in Anna Radovcich, rojena leta 1896 v Osorju.

Za več civilistov, ki so navedeni v knjigi *Caduti, dispersi*, enako zanje pa navaja tudi Claudia Cernigoi, v jugoslovanskih dokumentih ni podatkov. Med njimi je tudi kuhar na Kvesturi Trst Salvatore Barezza (1908, Messina), šofer iz Roča Gastone Cecchi (1907), delavec iz Izole Nicolò Civran (1910), mehanik iz Buj Mario Millo - Miloš (1907), ki je bil aretiran 29. aprila 1945 v Kopru, mesar

283 ARS, AS 1584, ae 140; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 27.

284 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49.

285 Prav tam, str. 35, 52.

286 Prav tam, str. 49.

287 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

288 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 35, 46.

iz Trsta Mario Franceschin (1894), železničar Pietro Fiamengo (1908), ki je bil odpeljan šele 27. maja, voznik tramvaja iz Rovinja Giuseppe Rigatti (1908), mizar z Milj Ernesto Rizzi (1908), odpeljan šele 31. maja 1945. Cernigojeva navaja, da je bil po nekaterih virih partizan, ki je 31. maja 1945 umrl v severni Italiji. Med temi so tudi kurjač, doma iz Taranta, Andrea Semeraro (1883), delavec iz Trsta Renato Stolf (1890), izterjevalec iz Kopra Bruno Salvi (1903), ki je bil odpeljan 10. maja 1945 in deportiran v Ajdovščino, učitelj iz Pulja Mario Gerini (1907), odpeljan 15. maja, uslužbenec iz Trsta Galliano Penzo (1900), ki je bil aretiran 5. maja v Izoli. Na Reki je umrl uslužbenec iz Trsta Stanislao Salvi (1908). Deportiran je bil tudi lekarnar, rojen v Šibeniku, Camillo De Mistura (1892), ki je bil aretiran 21. maja. Na obeh seznamih so tudi Zaccaria Depetris, rojen leta 1902 na Cresu, ki je bil odpeljan 5. maja, Alfredo Iannarone (1907, Ariano Irpino), aretiran 10. maja 1945, in Splitčan Antonio Blasovich (1920), aretiran 7. maja. V Borovnici je umrl Carlo Nannucci (1915, Firenze), odpeljan 1. maja 1945. Pietro Verani (1904, Oprtalj) je bil po nekaterih podatkih aretiran 1. maja, po Cernigojevi pa partizan in pogrešan v severni Italiji 15. julija 1944.

V seznamu, objavljenem v knjigi Claudie Cernigoi, pa ni učitelja Alberta Pertota, ki je bil rojen leta 1878 v Trstu, ki so ga maja 1945 ubili partizani v Svetem Križu, gostilničarja Daniela Mackiewicz (1920), ki je bil odpeljan 5. maja 1945, trgovca Domenica Sartorija (1892, Vicenza), ki je bil aretiran 10. maja v Poreču. Dne 16. junija je bil v Marezigah ubit Luigi Opasich, rojen leta 1900 v Izoli, ki so ga agenti Ozne aretirali 5. maja. Na seznamu ni tudi pogrešanih civilistov Alda Dardonija (1922, Milano) in Ferrante Ferruccia Predomzanija (1898, Trst), ki je bil aretiran 3. maja 1945 v Piranu.

Na seznamu *Caduti, dispersi*, pa tudi v knjigi Claudie Cernigoi, je tudi Anton (Zorko) Ščuka, rojen leta 1912 v Trstu, po poklicu agronom. Aretiran je bil 18. maja 1945 v Barkovljah. Bil je voditelj odpora slovenske tržaške mladine med letoma 1932 in 1940 ter aktiven sodelavec britanske Special Operations Executive (SOE), za kar ga je Posebno sodišče za zaščito države decembra 1941 v Trstu obsodilo na smrt in nato pomilostilo na dosmrtno ječo. V preiskovalnem zaporu je Ščuka v obsežni, 235 strani dolgi spomenici razkril slovensko protifašistično in protidržavno gibanje, zato da ne bi odgovarjal, kakor je povedal sodišču, za atentate na smodnišnice v notranjosti Italije.²⁸⁹

Ko se je januarja leta 1944 vrnil iz zapora na Elbi domov v Barkovlje, je svojcem potrdil svojo zgovornost pred preiskovalci, a jo tudi upravičil z molčeč-

289 ARS, AS 1931, Organizacija »TIGR« Primorska – Trst, škatla 949 (fasc. II). Materiali za posameznike, Ščuka; Bajc, Britanske obveščevalne službe v Julijski krajini na predvečer napada na Jugoslavijo. Ščukovo spomenico je prevzela Narodna in študijska knjižnica v Trstu leta 1997 skupaj z ostalo dokumentacijo iz zapuščine Vladimira Turine. Iz pripomb k besedilu je razvidno, da je bila predmet večkratnega branja in analize.

nostjo, v katero je ovil ozadje in avtorstvo atentatov v severnoitalijanskih mestih. Po vrnitvi v Trst se je javil krajevnemu odboru OF, kjer so mu svetovali, tudi potem, ko se je odločil, da se pridruži partizanom, »naj še malo počaka«. Da Ščuka ni bil sprejet v OF, je bilo po vsej verjetnosti odločilno mnenje Lava Čermelja, ki je bil takrat na Bazi 20 v Kočevskem Rogu.²⁹⁰ Novembra 1944 je Ščuka skrivoma odpotoval v Švico. Žena Anica je bila prepričana, da je odšel v partizane. Vzroki njegovega odhoda so še vedno nepojasnjeni. Vrnil se je v Trst in nato osvoboditeljem ponudil sodelovanje, a podpolkovnik Boris pri 9. korpusu »me je opozoril, da je to nevarna igra in da naj ne mislim igrati dvojno vlogo«, kakor je izjavil na zaslišanju v Ljubljani.²⁹¹

Boris Kraigher v pismu, ki ga je 11. maja 1945 poslal namestniku načelnika Ozne 9. korpusa Jožetu Slugi, med drugim piše: »V naših edinicah pa se nahajata neki Božič, ki je baje zaposlen pri Novogradu, in neki Ščuka, ki je zadnje dni hodil po Trstu. Ta dva sta v nekem procesu izdala celo vrsto naših ljudi. Tudi to zadevo je treba raziskati.«²⁹² Pripadniki Ozne so ga aretirali 18. maja 1945 in poslali v zapore v Ljubljani. Na zaslišanju 25. maja 1945 je med drugim izjavil: »Izdal sem precej, kakor tudi vsi ostali. Meni so pokazali izjave drugih zaslišancev, kjer sem videl, da so vsi izdali in priznali, zato sem tudi jaz tako storil.«²⁹³ Potem ko je bil 11. avgusta 1945 »odpuščen« v Ljubljani, za njim izgine vsaka sled. Na enem od dokumentov je s svinčnikom dodano: » /.../ bil je likvidiran«.²⁹⁴

Na seznamu pogrešanih je tudi električar pri Navalarmu Trst Giovanni Steffè, rojen leta 1918 na Reki. Kot piše Claudia Cernigoj, je vodil t. i. bando Steffè, ki se je sama poimenovala »leteči oddelek« (squadra volante), in je bila vpletena v dogajanje v fojbi Jamen dol pri Bazovici. V njej so bili poleg Steffèta, ki naj bi bil pred tem pripadnik X MAS, še Carlo Mazzoni, Ottorino Zoll, Teodoro Cumar, Giacomo Stule, Giuseppe Cavallaro, ki naj bi tudi pripadal X MAS, in Edoardo Musina. Na osnovi neke pisne izjave²⁹⁵ je bil med njimi tudi Tržačan, ki pa je bil po navedbah jugoslovanskih virov aretirani že 3. maja in kasneje poslan v zapore Ozne v Ljubljano.²⁹⁶ Nadzirali so zapore pri jezuitih in izvajali aretacije na tem območju. Dva dneva zatem, ko so pripadniki te enote v noči s 24. na 25. maj, namesto da bi jih odpeljali v Ljubljano, ubili 18 ujetnikov in jih vrgli v jamo Jamen dol, so jih aretirali pripadniki Narodne zaščite in jih odpeljali proti Ljubljani.

290 Čermelj, *Ob tržaškem procesu 1941*, str. 88; Kacin Wohinz, Verginella, *Primorski upor proti fašizmu*, str. 312.

291 ARS, AS 1931, Organizacija »TIGR« Primorska – Trst, škatla 949 (fasc. II). Materiali za posameznike, Ščuka.

292 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo Borisa Kraigherja Jožetu Slugi, 11. 5. 1945.

293 ARS, AS 1931. Ščuka, A079381. Ponovno zaslihanje, 25. 5. 1945.

294 ARS, AS 1931/2150-2, Ščuka.

295 Arhiv IRSML, dok. 2227.

296 Glej str.167.

Steffé je bil 28. maja ubit pri poskusu pobega. Prav tako je bil naslednji dan pri poskusu pobega v bližini Sežane ubit Carlo Mazzoni, rojen leta 1924 v Trstu. Nekaterim drugim je uspelo pobegniti, medtem ko so bili preostali v Ljubljani obsojeni na dve do tri leta zapora.²⁹⁷

Partizani so 28. aprila 1945 v Dolini pri Trstu ubili šest ljudi, in sicer poštarki Giuseppino Rodica, rojeno leta 1894, ter Andreano Pettiroso (Petaros), rojeno leta 1920, Tereso Pettiroso (Petaros), rojeno leta 1906, Giorgia Zeriala, rojenega leta 1886, Valentina Oto, rojenega leta 1917, in Massimiliana Pregarca, letnica rojstva ni znana. Vsi razen zadnjega so bili rojeni v Dolini. Najdemo pa te ubite na seznamu, ki nosi naziv Čast padlim Italijanske socialne republike, s pripisom, da se s tem seznamom hočejo spomniti vseh mučenicov RSI in pozivajo »kamerade«, da ga dopolnijo.²⁹⁸

ZAKLJUČEK

Iz navedenega lahko razberemo množico usod, ki so si enake v tem, da jih je po vojni, osvoboditvi in zasedbi Trsta in okolice, potem ko so jih aretirale jugoslovanske oblasti, doletela smrt. Bili so usmrčeni, umrli v zaporih in taboriščih, za mnoge podatka o času, mestu in načinu smrti ni. Zajel jih je val nasilja, ki se je na tem območju začel kmalu po končani 1. svetovni vojni, v začetku dvajsetih let (naj spomnim na požig Narodnega doma v Trstu julija 1920), se nadaljeval s fašističnim terorjem, kulminiral med vojno in se izpel v povojnih obračunih. Njihove življenjske usode in delovanje v času fašizma in vojne pa so, kot je razvidno iz besedila, raznoliki in prepleteni.

Pri obravnavanju ravnanja jugoslovanskih oblasti moramo upoštevati čas – po dvajsetletnem fašističnem zatiranju in vojni, in prostor – narodnostno mešano območje, ki sta ga zahtevali tako Italija kot Jugoslavija. Iz navedenega lahko povzamemo, da je bila večina umrlih vpletena v vojna dogajanja – ali so sami zakrivali zločine ali pa so kot pripadniki vojaških, paravojaških in policijskih enot simbolno odgovarjali zanje, sami pa usmrtitve niso zaslužili, tudi po takratnih ostrih merilih ne. Vendar pa so med umrlimi tudi drugi, med njimi tudi sodelavci osvobodilnega gibanja. »Fojbe« tako niso bile le kaznovanje za zločine, ampak tudi poskus oslabiti potencialno opozicijo in zlasti nasprotnike priključitvi k Jugoslaviji. Če lahko razumemo (ne opravičimo) ravnanje maja 1945, v času med vojno in mirom, pa je izginotje zaprtih, zlasti sodelavcev CLN pozimi 1945/46, teror politične policije, ki je postala država v državi.

²⁹⁷ Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49, 50.

²⁹⁸ Seznam je na spletnem naslovu <http://liberapresenza.forumattivo.eu/t1-onore-ai-caduti-della-repubblica-sociale-italiana> (7. 11. 2013).

St. 98.

Obkom. Tiv. V idi. korpusu poslali depešo : Takoj rpt takoj izdajte povelje Obkom. Štabu, da vse svoje bataljone umeni v najhitrejšem času na Gorico. Takoj morejo pričeti borbo za mesto. Isto nalogo najstrožje izdajte KVR. Tudi kar največ zaledne vojske vzhadno od Boče takoj pošljite na Gorico. Poročajte ob vs-aki zvezi kakšna je situacija. Vežna brzina in drznost vpadanje. Obkom nsj poskrbi, da bo povelje takoj izročeno omenjenim edincem. Peter Rudi. 1. 5.

St. 99.

Obkomu. + onovno povdarjamo, da ne nasedajte niti v Trstu niti drugod ro bena oblasti, ki ni zrasla iz vstaje pod našim vodstvom. Uvesti popolno voješko oblast. Razorožite vse kar ni sestavina jugoslovanske armade. Pripravljati Narodno osvobodilni odbor na bazi kot dogovorjeno, boriti se proti šovenizmu, povezati se z italj. proleteriatom, sedanjimi slgji in tudi nekaterimi kapitalističnimi krđg. Zebreniti vsakez stike z Italijo. Takoj čistiti toda ne na nacionalni bazi temveč na bazi fašizma. CK. 1. 5.

St. 100.

Vide. Po naših podatkih Angleži prišli do predmestij Trste. Mislijo načajjevati pot v Avstrijo. Storite vse za takojšnjo vspostavitev in dobro poslovanje voješke in civilne oblasti. Takoj konkretizirajte izvediti vse direktive, ki bile dogovorjene z Janezom in ki smo jih posleli z večrajšnjimi depešami. CK. 30. 4.

ARHIV ZA ZRS 7804

Trst, 11. maja 1945.

Tovariš kapetan Lenart.

V zboru v Trstu se nahajajo sledeči:

Leonono, baron, star 75 let,

Schifrer, univerzitetni profesor, star 70 let

Schifrer mlajši, umetnik, bolan,

Broncini, sin direktorja Assiournzioni Generali, bil je član Guardia

Civica, ker ga je oče na ta način rešil fronte,

Vallieri, nadzornik vodovoda, je bil aretirana zaradi neke radiostanice

ki so jo naši našli nekje v njegovi bližini,

Zito Carmine, blagajnik pri Credito Italiano

Vercetti Ernesto, Castello di Trieste, lastnik hotel

Francesco Izoni, star 60 let, je leginil broc sledu,

Pinetti Stevo, je bil član Guardia Civica,

Autora, kmetos trgovek na morborice,

Dr Velat, prakurist pri Riunione Adriatica, bil je osumljen sodbov nje

z Nemci, ker se je družil oz neko tipkerico z nemškega konzulata.

Po podatkih, ki smo jih dobili, so vsi zgoraj navedeni v Trstu vedno veljali za antifasiste. Zato je nujno, da se njihove zadeve takoj razišče in se jih, v kolikor res niso ničesar skrivili, izpusti.

V zboru v Gorici pa se nahajata:

Dr Tutu Venceslav, star 35 let, baroni uradnik in

Dr Sfiligoj, star 40 let

Oba sta bila pod fashističnim režimom preganjena in vse skozi po znanju kot antifasiste. Če sta bili aretirani samo zaradi tega, ker sta se družila s sredinci, jih takoj izpustite.

Ne je v naših esimleah pa se nahajata: neki sošič, ki je bilje zaprtolen pri NOVGRADU in neki Ščuka, i je zamanje oni hodil po Trstu. Ta dva sta v nekem procesu izdela celo vrsto naših ljudi. Tudi to zadevo je treba raziskati.

O vsem, kar ste ukrenili na to, prosim, poročajte na moj naslov.

Šart fasizmu!

Boris Kraigher l. r.

ARHIV ER 192 4204

ODDELEK OZNE ZA
T R S T

Dne 13. maja 45.

Tovariš J a n e z !

Tvoje pismo od 11. maja sem sprejel 12. t. m. pozno zvečer ter ti sporočam naslednje:

1.) Osebe: Economo, Schniffrer star. in mlaj. ter Baroncini bodo iz puščeni tekom današnjega dne. Prav tako tudi Verceto Ernesto, lastnik hotela.

2.) Zito Carmine in Pinetti Stevo sta bila pred nedavnimi kvadrirani ter ti v prilogi posiljam bistvene stvari iz zasllišanja.

3.) Valieri, Francesco Isoni, Sufora ter dr. Valat se ne nahajajo v naših zaporih, toda dal sem direktivo podrejenemu centru, da pregledajo, če se imenovani nahajajo v kakih drugih zaporih.

4.) Ker se riče oseb dr. Tuete in dr. Sfiligoj, ki se nahajata v Goriskih zaporih, sem o tem obvestil načelnika za Gorice tov. Markota, da jim takoj izpusti, če nista kriva.

V najkrajšem času bom dal prepisati sezna vseh zapornikov, ki se nahajajo v našem zaporu, sezna zapornikov, ki so bili izpuščeni, tako, da boš stalno na tekočem.

Informiram te, da se zaenkrat ne bom posluževal civilne telefonske linije, pač pa imam direktno zvezo samo z 11. brigado NO ter bom vzdrževal s teboj kurirsko zvezo tudi večkrat dnevno po kurirju, ki bo danes prinesel to pismo. Gledal bom na na to, da bom vsaj vsaki drugi dan prihajal osebno k Tebi.

Smrt fašizmu !

Načelnik oddelka
major:

Miše

ODDOLJEK OZNE ZA
T R S T

Dne, 12. maja 45.

Št. 47

Izveček iz zapisnika zaslišanja Zito Carmine, roj. 10. 7. 1895. v Daru
ju, blagajnik kreditnega zavoda, oženjen, ima enega otroka, stanuječ v via
Crispi št. 72, z eno sestro v asilu in brati v Genovi.

Na vprašanje, od kdaj ste v PNF, je odgovoril: v PNF sem od 1932. l.

Na vprašanje, zakaj se je vpisal v PNF, je odgovoril: Vpisal sem se
predvsem zaradi službe in tudi zato, ker sem bil samostojen v odločanju o
moji osebi.

Na vprašanje, če je bil obolevan, je odgovoril: Imel sem pravico nositi
pistolo in jo imam še vedno doma v omari z municijo vred. Na predlog
naj navede fašiste, ki so bili z njim v uradu in katere je poznal iz Eivlje =
nja, je odgovoril: Od mene ne boste ničesar izvedeli, nobenih izjav ne bom
dajal in ne poznam niti enega fašista.

Zasliševalca: Zupančič Lec in glavnik Stane ter sta dala naslednjo pri
pombo: " Povrnjen, zakrknjen tip".

ODDELEK OZNS ZA

T R S T

Dne, 12. maja 45.

Št. 46

Izvleček iz zapisnika zaslišanja Pirneti Stevo - ta, roj. l. 12. 1915. l. istu, študent Comerc. Ekonom. stanujočega v San Catarina 3/II:

Na vprašanje, ali ste bila volanjeni v fašističnih organizacijah in v katerih, je odgovoril. Bil sem avantgardist in član GUF-a.

Na vprašanje, ali je imel orožje, je odgovoril. Bil sem pri Guardia in vava, ki je bila ustavljena pred par meseci z namenom, da bi ščitila vrst pred vkracanjem roparjev oziroma barakotov iz Krljov, in zato sem imel dovoljenje za nošenje orožja.

Na vprašanje, ce se je že kdaj poprej boril proti NOV je izjavil. Od maja 1941. - 43. sem bil kot pomočnik majorja v italijanski vojski na Hrvaškem in Dalmaciji. Bil sem poročnik v oklopni enotici Carta San Giusto. Pozneje sem bil v Krljovu, Sibeniku in Splitu. Udejestvoval sem v akcijah kot tankist, v formaciji, ki je štela 60 tanket. Pri teh akcijah je sodeloval tudi Molesarski polk " Aleksandria". Čestokrat je omenjeni polk sam napadel partizane, medtem ko sem se jaz nahajal kot pomočnik majorja v Krljovu.

Na vprašanje, ali je dobil odlikovanje, je odgovoril. Odlikovan nisem bil.

Na vprašanje, kaj ste delali po kapitulaciji Italije, je izjavil. Sprejel sem službo na železniški direkciji kot uradnik, dokler se ni osnovala Guardia Civica, na kar sem stopil v njo, sicer bi moral v C.T. in kar se počutil bolje v vojaški obleki kot pa v civilu.

Na vprašanje, če se počutite bolj vojaka kot uradnika, kao da niste bili odlikovan po tolikih akcijah na partizane, je dal naslednji dobesedni odgovor: Bil sem v tanketi in nisem bil odlikovan. Maja 1943. sem napravil vojaški kurz s ciljem zaktivizirati se kot vojak.

Na vprašanje, zakaj se je nahajal v zaporu, je odgovoril. Mislim, da sem pod kontrolo kot vsi ostali, ki so se borili v Jugoslaviji proti partizanom.

Zaslihanje se je izvršilo dne 11. 5. 45. od 10.-13,45 ure.

Zaslihan je bil od ~~xxxxx~~ zasliševalcev Zupančič Lec in Otavnik Stane - ta, ki sta dala sledečo pripombo.....nervozen, zakrknjen, tipičen avantgardist, zagrizenec. ~~Zakrknjen, zagrizenec, tipičen avantgardist, zagrizenec.~~ Želi in upa, da bo Trst skoro iztrgan iz naših rok in prišel v okvir Italije.

Smrt fašizmu - svobodo narodu!

2.nov.1945.

Tov. Boris Kidrič,
predsednik Narodne vlade Slovenije

L J U B L J A N A

Na Tvojo obljubo v zasebnem razgovoru, da boš dal preizkati nekatere primere priprtih tržaških Italijanov, da se jih po možnosti izpusti, ti pošiljam seznam oseb, ki bi po mojem mnenju prišle v poštev:

1. Salvatore Longo, roj.1895.
2. Ponso Mario, roj.1885.

Za ta dva govori posebno dejstvo, da sta bila aretirana po glasnem Stefanu, ki je prvemu pobral vse dragocenosti in denar, ki so ga potem mas še oblasti nje-ovi družini vrnila.

3. Bonara Dario, roj.1911.
4. Mion Arturo, roj.1891.
5. Meneghelli Romano, roj.1912.
6. Zitto Carmine, roj.1895.
7. Foglia Umberto, roj.1900.
8. Pangoni Ricardo, roj.1908.

Teh šest navodnih je bilo uslužbenih pri različnih tržaških donarnih zavodih, štirje kot blaginjiki, a dva kot uradnika. Baje se bili aretirani na podlagi seznamov, najdenega na kvarturi, po katerem so imeli pravico za pogost obožja v službenih prostorih.

9. Blota Saqual, roj.1895, bilbi polkovaik, ki pa je sapsutil slušbo dne 8.sept.1943 in se nedaj boje nahaja v bolnišnici v Skofji Loki.

10. Luccardi Giulio, star 65 let, svoj čas podesta v Pectojni.

11. Daljo 98 finančnih stražnikov, (med njimi kapetan Giovanni Ananora, ki je bil pred osvobojenjem v svesi s partizani), ki so bili aretirani v vojnici Campo Marzio v Trotu. Delen seznam teh sem bil še 9.okt.t.l. poslal Centralnemu Komitetu. Baje se vsi ti nahajajo v Kočevju, deloma v Novem mestu ali v bližini, kjer opravljajo razna dela. Ker so bili na podlagi svojega sklepa, ki je veljal za vse izpuščeni le oni finančni stražniki, ki so bili aretirani v vojnici via Udine, bi bilo potrebno, da ne komšno izpusti tudi te, v kolikor so vici nad katerim izmed njih kakor rosnjoca obtežba.

Če štejam finančne stražnike, kot skupino, seznam ni vsešen in sem upošteval res le tiste primere, ki jih imam za upoštevanja vredne, posebno ker je med njimi nekaj priletnih nok. Ne trdim, da ni morda med njimi kdo, ki ni vreden našega zanimanja, a to naj se prouči. Njihovi svoji trdijo, da so modolže in doprinašajo dokaze ter nemurno intorvenirajo, kakor smo tudi mi se napravili v tem pogledu precej noupornih korakov. Ujihova sadova je postala še naša osobna zadeva in - v kolikor so nekateri res nedolžni - tudi zadeva našega ugleda kot oblast. Bili bi zelo razbremenjeni in tudi mas ugled bi zrasel, ako bi se dak komo razistilo in po možnosti ugodno rešilo te primere.

Prišakujem, da se boš v korist naše stvari zavzel za šimproj šnje in ugodno rešitev primerov, ki sem jih navodil.

Smart fašizmu - svoboda narodu!

Predsednik PNOO

Zgodovinski

documenti št. mikro film št. 11-3124-82

3. septembra 1945

BAZOVIŠKA JAMA.

Zavezniki so se "podstopili" izprazniti jamo (ki jo imenujejo domačini "Šaht "). Ta jama je cca 500 m od Bazovice ob cesti proti Jezeru (vas).

V tej jami se nahaja veliko število gnijočih trupel bivših SSovcev, Gestapoveev, "Gebirgsjaegerjev", kvesturinov in poleg tega še štirideset konj.

Partizani so vržli v to jamo precej **streliva**, na to pa še ekrazita, kar je z eksplozijo delno vsa trupla pokrilo z kamenjem itd.

Dosedaj so zavezniki odpeljali iz jame vsega skupaj 6 - 8 krat s kani onom v smeri proti Trstu. S tem so odpeljali cca 250 kg gnijočih trupel. Ta prevoz se je vršil 28. 8. in 29.8. dopoldne.

Sedaj izleđa, da so zavezniki prenesali z odvezanjem. Delo jim ne gre tako lahko od rok, kot so mislili.

Angleški vojak, ki je bil tudi pri tem poslu je izjavil, da nadaljevanje tega dela dela ni mogoče radi prevelikega smrada, drugič pa, da je zaradi eksplozije preveč materiala, ki ovira dostop do trupel.

Ljudje različno komentirajo to početje zaveznikov.

Nekateri so prepričani, da je to maslo fašistov, ki so zaveznike nahuj skali za to preiskavo.

Drugi pa trdijo, da iščejo Angleži 7 novozelandskih vojakov, ki so izginili iz postojanke Bazovica okrog 25/6.45.

O teh vojakih kroži glas, da so pobegnili z nekimi ženskami (eneja od vojakov so res čez nekaj dni ujeli pri neki ženski v Bazovici).

Zavezniki pa menijo, da so ti vojaki v "Šahtu".

Lahko so ti vojaki "pobegnili" po naročilu, da imajo zavezniki vzrok iskati in brskati med mrhovino fašistov.

S. F. + S. N.

Barjane 25. 1945

Dunja Dobaja

KDO SO BILI USMRČENI

**Starostna in socialna struktura
po vojni usmrčenih pripadnikov
Slovenskega domobranstva in
njihove življenjske zgodbe**

UVOD

Domobranci, pripadniki ilegalnih legij ter maloštevilni slovenski četniki so bili že pred prihodom na Koroško sredi maja 1945 formalno vključeni v Slovensko narodno vojsko (SNV). Vključevanje vanjo je potekalo v ilegali, zato mnogi vojaki in celo častniki do prihoda na Koroško za to niso vedeli, če pa so vedeli, to zanje še ni imelo nobenih praktičnih posledic.¹ Načelno naj bi to vojsko sestavljale vse protipartizanske formacije pod enotnim vodstvom in z možnostjo enotne akcije, ki bi ob koncu vojne nastopila v obrambo interesov protirevolucionarnega tabora. Za dosego politične ali celo vojaške podpore zahodnih zaveznikov pa je bilo treba doseči, da se vsi deli SNV znebijo pečata kolaboracije. Kot

¹ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 493.

najpomembnejšo formacijo so šteli prav slovensko domobranstvo.² Proti koncu vojne je protirevolucionarni tabor intenzivno poskušal dopovedati zahodnim zaveznikom, da so domobranci prozahodno usmerjeni, da je bilo sodelovanje z Nemci začasno in taktično zaradi izsiljenih (obrambnih) razlogov, in da so domobranci slovenska vojska, ki je pripravljena podpreti zavezniško prodiranje.³ Kljub omenjenim prizadevanjem slovenskemu domobranstvu ni uspelo, da bi se znebilo pečata kolaboracije. Besede dr. Albina Šmajda, da je za boj proti komunizmu domobranci forma sicer čisto prava, da pa le-ta na koncu vojne ne bo prava, so postajale vedno razumljivejše.⁴ Domobranci oziroma pripadniki SNV, ki so se umaknili na Koroško, so Britanci v dneh od 27. do 31. maja 1945 vrnili v Jugoslavijo. Ti so večinoma postali žrtve poveljnih pobojev. Enaka usoda je doletela tudi večino tistih domobranci, ki se niso umaknili na Koroško.

O številu predanih pripadnikov SNV in tudi civilistov obstajajo različne ocene. Predsednik Narodnega odbora Jože Basaj je v svojem poročilu dr. Mihi Kreku, podpredsedniku jugoslovanske vlade v Londonu, 1. junija 1945 navedel število 11.100. V britanskih virih se pojavljata števila 8.263 in tudi 10.400, po vojnem dnevniku 5. korpusa celo 11.850.⁵

ŠTEVILO ŽRTEV Poveljnih Pobojev Med Domobranci

Upoštevajoč podatke baze žrtve 2. svetovne vojne in poveljnih usmrtilcev Inštituta za novejšo zgodovino je bilo vseh po vojni usmrčenih domobranci, torej tudi pripadnikov gorenjskega in primorskega domobranstva, 12.381. Med njimi jih je 9.717 ali 78,5 % imel stalno bivališče v Ljubljanski pokrajini.⁶

Tabela: Žrtve poveljnih pobojev⁷

Število po vojni obitih DMB iz Ljubljanske pokrajine	Število žrtve poveljnih pobojev iz Ljubljanske pokrajine	Število vseh žrtve poveljnih pobojev	% poveljnih žrtve med DMB iz L. P. glede na skupno število poveljnih žrtve iz Ljubljanske pokrajine	% poveljnih žrtve med DMB iz L. P. glede na število vseh žrtve poveljnih pobojev
9.717	10.553	15.133	92 %	64,2 %

2 Prav tam, str. 458–459.

3 Prav tam, str. 455.

4 Prav tam, str. 459. Albin Šmajd je bil član vodstva Slovenske zaveze in Slovenske legije.

5 Prav tam, str. 511.

6 Številčno stanje iz baze Smrtne žrtve, INZ, 13. 12. 2013.

7 Prav tam.

Ljubljanska pokrajina izstopa po visokem deležu žrtev iz vrst oborožene protirevolucije pretežno zaradi poveljnih pobojev. Tam je vse od sredine leta 1941 potekal kontinuiran oboroženi odpor, hkrati so že kmalu in najbolj prišli do izraza revolucionarni nameni komunistične partije, tam je italijanski okupator izvajal hude zločine, hkrati pa je bila prizorišče odkritega, aktivnega in oboroženega spopada med dvema slovenskima interesnima skupinama. Protirevolucionarna skupina je svoje taktično sodelovanje z okupatorjem opravičevala s »samoobrambo pred komunizmom«. Jeseni 1941 je namreč Varnostno-obveščevalna služba začela izvajati prve likvidacije nasprotnikov Osvobodilne fronte. Tovrstne usmrtitve in represivni ukrepi VOS-a ter kasneje partizanske »uprave« na prvih partizanskih osvobojenih ozemljih ali na terenu so bili odločilni za tovrstno opredelitev protirevolucionarnega tabora.⁸ Omenjene likvidacije so zlasti prizadele katoliško podeželsko prebivalstvo, ki se je začelo zbirati v vaške straže, da bi »branili vasi pred partizani«. Vaške straže, ki so nastajale po slovenskih vaseh spontano ali pa s podporo protirevolucionarnega vrha (Slovenska legija), so bile organizirane v okviru italijanske okupacijske vojske kot *Milizia volontaria anticomunista* (MVAC, Prostovoljna protikomunistična milica) z vrhovnim uradom na čelu. Z obrambo vasi naj bi nevtralizirale partizanstvo in se uprle njegovi propagandi predvsem z argumentom, da partizanstvo samo in posledice njegovega delovanja prinašajo ljudem nesrečo. Krepitev »bele garde« pa je okrepila reakcijo partizanskih enot in zlasti nekaterih njihovih poveljnikov ter vedno hujšo represijo, ki je bila večkrat nepremišljena. To je odvrnilo del prebivalstva od OF in ga privedlo v nasprotni tabor. Šlo je za stanje, ki je vse bolj spominjalo na državljansko vojno.⁹ Dejstvo pa je, da so vaške straže sprejele orožje od okupatorja, kar je bil zanje glavni moralni udarec. Vaške straže so predvsem na Dolenjskem in Notranjskem prevzemale vse večje breme v boju proti partizanom, in ne le v obrambnem pogledu, pač pa tudi na področju represivnega, političnega in propagandnega delovanja. V manjši meri so sodelovale v veliki italijanski ofenzivi poleti in jeseni 1942 ter se nato zlasti utrdile na območju pod Gorjanci, na Notranjskem in v okolici Ljubljane.

Ko so se italijanske oblasti dokončno odločile za organizacijo MVAC, so pogosto ljudi silile s pozivi in fizično prisilo v vaške straže. Silile so jih tudi posredno, in sicer so jih postavljale pred dilemo: internacija ali vaška straža. Del vaških stražarjev je tako v MVAC vstopil neprostovoljno. Odločilno pa je bilo aktivno prostovoljsko jedro, ki so ga večkrat sestavljali sorodniki ljudi, ki so jih pobili partizani.

⁸ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 24.

⁹ Prav tam, str. 26–28. »Bela garda« je sprva pomenila v partijskih očeh predvsem nasprotnike partizanstva, nato pa vse, kar je bilo povezano s starimi demokratičnimi »meščanskimi« silami.

ODLOČITEV ZA PROTIREVOLUCIONARNI TABOR – ZGODBE POSAMEZNIKOV

Motivi, ki so vodili posameznike, da so se priključili vaškim stražarjem in kasneje domobrancem, so bili torej različni. Podatke o teh motivih in sploh o posamezniku dobimo tudi v zapisnikih zaslišanj na Turjaku zajetih vaških stražarjev pred področnim vojaškim sodiščem (PVS) v Ribnici s konca septembra in začetka oktobra 1943.¹⁰ V obravnavo so bili zajeti kmečki fantje (76 oseb kot vzorčni primer), pretežno iz Dolenjske, ki so bili po kapitulaciji Italije kot vaški stražarji obsojeni na »milejše« kazni, saj jih ob koncu vojne, upoštevajoč podatke iz baze žrtev INZ, srečamo kot domobrance (eno osebo tudi kot slovenskega četnika), žrtve poveljnih pobojev. Iz uporabljenega vira, to je Zbirka dokumentov partizanskih vojaških fondov,¹¹ v glavnem ni razvidno, kakšna je bila njihova usoda v letu 1943, a lahko sklepamo, da jih je sodišče obsodilo na prisilno delo ali uvrstilo v delavske bataljone, kjer so se pripravljali za sprejem v partizansko vojsko ali pa so bili celo izpuščeni. Štiri osebe pa so »zanimive«, ker so v omenjenem fondu navedene kot tiste, ki jih je PVS obsodilo na smrt, v bazi podatkov INZ pa so na osnovi drugih virov navedene kot žrtve poveljnih pobojev. To so:

- *Nose, Leopold, Laze, Krka, roj. l. 1909.* PVS v Ribnici ga je s sodbo z dne 23. oktobra 1943 obsodilo na smrt.¹² Tone Ferenc v knjigi *Dies irae* navaja, da je bil že 22. oktobra 1943 ubit v Jelendolu in pokopan v Hrovači. V bazi Smrtne žrtve, INZ, pa je navedeno, da so ga kot domobranca usmrtili junija 1945 v Hrastniku.¹³
- *Godec, Ivan (Janez), Mala Lesa, roj. l. 1922.* PVS v Ribnici ga je s sodbo z dne 23. oktobra 1943 obsodilo na smrt.¹⁴ Ferenc tudi zanj piše, da je bil ubit isti dan kot Leopold Nose, v bazi Smrtne žrtve, INZ pa je podatek, da je bil kot domobranec junija 1945 usmrčen v Kočevskem Rogu.¹⁵
- *Gruden, Jože, z Lapor, roj. l. 1914.* PVS v Ribnici ga je s sodbo z dne 23. oktobra 1943 prav tako obsodilo na smrt.¹⁶ Tudi zanj Ferenc navaja enako

10 ARS, AS 1867.

11 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in področna vojaška sodišča. Področno vojaško sodišče Ribnica, zapisniki zaslišanj. Med zaslišanci, ki sem jih obravnavala, sta bili tudi dve osebi, ki sta se ob razpadu Italije odzvali odloku o amnestiji in se pridružili partizanom, a sta bili kot nekdanja vaška stražarja zaslišani pred PVS. Po vojni sta bili kot domobranca usmrčeni.

12 Prav tam.

13 Ferenc, *Dies irae*, str. 543, 666. Vir za zapis v bazi Smrtne žrtve, INZ; *Zamolčane žrtve druge svetovne vojne v župnijah Krka, Šmihel in Zagradec*, str. 24; *Farne spominske plošče*, str. 91.

14 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in področna vojaška sodišča. PVS Ribnica.

15 Ferenc, *Dies irae*, str. 543, 666. Vir za zapis v bazi Smrtne žrtve, INZ; *Zamolčane žrtve druge svetovne vojne 1941-1945 v župnijah Krka, Šmihel in Zagradec*, str. 26; *Farne spominske plošče*, str. 91.

16 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in področna vojaška sodišča, PVS Ribnica.

usodo kot za zgoraj omenjena, v bazi Smrtne žrtve, INZ, pa je navedba, da je bil kot domobranec usmrčen maja 1945.¹⁷

- *Kučler (Kučlar) Franc, Polhov Gradec, roj. l. 1921.* PVS ga je kot slovenskega četnika obtožilo veleizdaje in 12. oktobra 1943 obsodilo na smrt.¹⁸ Takšno njegovo usodo navajata tudi Ferenc¹⁹ in Davorin Žitnik, ki se ukvarja z usodo slovenskih četnikov.²⁰ V bazi Smrtne žrtve, INZ, pa je navedeno, da je bil kot slovenski četnik usmrčen junija 1945.²¹

V omenjenem arhivskem fondu za navedene osebe ni razsodb drugostopenjskega sodišča. Sredi septembra 1943 je namreč GŠ NOV in POS ustanovil kot stalna vojaška sodišča I. stopnje pri komandah vojnih področij še področna vojaška sodišča in Višje vojaško sodišče. To je bilo drugostopenjsko sodišče za vsa kazniva dejanja, zato so mu morala brigadna, odredna in področna sodišča pošiljati (razen v izjemnih primerih) v potrditev vse sodbe, ki so jih izrekla.

Nekateri so imeli več sreče in so se izognili smrtni kazni. Tako je na primer PVS obsodilo *Andreja Mehleta iz Ljubljane, roj. l. 1923*, na prisilno delo, ker je upoštevalo njegovo »mladost in zapeljanoost«.²² Pridružil se je domobrancem in postal žrtev povojnih pobojev.²³ Srečo sta imela tudi brata *Stanko in Jože Videtič (roj. 1. 1. 1922 in 6. 11. 1920) iz Bereče vasi*, ki sta bila sprva vaška stražarja, a sta se po kapitulaciji Italije odzvala odloku o amnestiji in se pridružila partizanom na Primorskem. PVS ju je zaslišalo, saj je želelo ugotoviti njuno krivdo oziroma nekrivdo v času, ko sta bila vaška stražarja. 7. oktobra 1943 je odločilo, da ju obsodi zgolj na ukor, saj sta izrazila »iskreno obžalovanje in pripravljenost boriti se na strani partizanov«.²⁴ Oba so po vojni izvensodno usmrtili kot domobranci.²⁵

Postavlja se vprašanje, kaj je osebe, ki jih je sodišče v letu 1943 obsodilo kot vaške stražarje na »mylejšje« kazni, jih celo vključilo v partizanske enote ali zaradi mladosti poslalo domov, pripeljalo do tega, da so se pridružili domobrancem in bili tako po vojni izvensodno usmrčeni. Večina zaslišancev pred PVS, ki sem jih obravnavala, namreč daje vtis »skesancev« in »zapeljancev«, ki naj bi »uvideli svojo zмотo«. Več kot polovica med njimi je izjavila, da so odšli k vaškim stražarjem prisilno, manjšina pa, da so sicer odšli prostovoljno, a so jih pri tem

17 Ferenc, *Dies irae*, str. 543, 666. Vir za zapis v bazi Smrtne žrtve, INZ; *Farne spominske plošče*, str. 197; Gradivo Nove slovenske zaveze, popisni list, župnija Škocjan pri Turjaku.

18 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in PVS, PVS Ribnica.

19 Ferenc, *Dies irae*, str. 515, 663.

20 Žitnik, *Zbornik pričevanj o Slovenski nacionalni ilegali 1941–1945*.

21 Vir za zapis v bazi Smrtne žrtve INZ: Gradivo Nove slovenske zaveze, popisni list, župnija Polhov Gradec; Borštnik, *Pozabljena zgodba slovenske nacionalne ilegale*, str. 126.

22 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in PVS, PVS Ribnica.

23 Smrtne žrtve, INZ.

24 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in PVS, PVS Ribnica.

25 Smrtne žrtve, INZ.

vodili predvsem praktični razlogi (bližina doma, pomoč na kmetiji, plačilo), ali pa, da so se pridružili vaškim stražarjem na prigovarjanje domačih ali župnika. Zlasti kmečki fantje iz Dobropoljske doline so v zaslišanjih omenjali kaplana Ivana Lavriha, ki naj bi po izpovedi *Franceta Grma iz Male vasi, rojenega l. 1924*, večkrat prihajal med vaške stražarje in jih navduševal za boj proti partizanom.²⁶ *Franc Muhič iz Ambrusa, rojen l. 1920*, pa je na zaslišanju izjavil, da se je pridružil vaškim stražarjem prostovoljno, ker so mu neki pater stiškega samostana in tudi nekateri duhovniki rekli, da se vaški stražarji borijo za vero, ki jo želijo partizani uničiti. *Muhič* je ob zaključku zaslišanja izrazil obžalovanje, da se je prostovoljno pridružil vaškim stražarjem in uvidel, da se »OF edina bori proti okupatorju«. Izrazil je željo, da bi se vrnil na svoj dom, saj naj bi bil prestrašen od celotnega vojnega dogajanja.²⁷ Iz vira sicer ni razvidna njegova nadaljnja usoda. Po vojni je bil kot domobranski podnarednik izvensodno usmrčen.²⁸

Krivdo za »zapeljanost« zaslišanci v veliki meri prenašajo tudi na nadrejene v MVAC. Dajejo torej vtis preprostih kmečkih ljudi, ki naj bi jih razmere silile med vaške stražarje. Ta »preprostost« je šla pri posameznikih tudi tako daleč, da je zasliševalec v primeru *Jožeta Miklavčiča, rojenega l. 1924*, na zapisnik zaslišanja pripisal, da »daje zaslišanec vtis omejene osebe«.²⁹ Po vojni je bil Miklavčič izvensodno usmrčen kot domobranec.³⁰ Na splošno pa je iz zapisnikov zaslišanj moč razbrati željo zaslišancev po preživetju in minimaliziranju lastne krivde oziroma nekrivde.

PRIMERI ZGODB NA TURJAKU ZAJETIH VAŠKIH STRAŽARJEV, KI SO JIH PO VOJNI USMRTLIL KOT DOMOBRANCE³¹

Zapisnik zaslišanja Hinka Krašovca iz Rapljevega (Dobropolje), rojen l. 1919:

Bil je samski posestnikov sin, končal je osnovno šolo, premoženja ni imel, vojsko je kot kaplar (desetnik) služil v Zagrebu v letih 1940/1941. V družini so bili štirje otroci. Družina se ni politično udejstvovala. Naročeni so bili na časopisa Domoljub in Domovina. V času šolanja je bil član Sokola v Strugah, drugače pa

26 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in PVS, PVS Ribnica. Zapisnik zaslišanja Grm Franca iz Male vasi. Kaplan Lavrih je novačenje Dobropoljcev k vaškim stražarjem opravičeval s »samoobrambo proti komunističnemu divjaštvu«. Po njegovih trditvah je z ustanovitvijo vaških straž v dobropoljsko dolino spet prišel mir, medtem ko naj bi pred tem več mesecev preživel v »pravem peklu«: med partizanskimi akcijami in »brezumnim italijanskim povračilnim obstreljevanjem vse povprek«. V: Lavrih, *V primežu revolucije*, str. 48, 50.

27 ARS, AS 1867, t. e. 8. Zapisnik zaslišanja Muhič Franca iz Ambrusa.

28 Smrtne žrtve, INZ.

29 ARS, AS 1867, t. e. 8. Zapisnik zaslišanja Miklavčič Jožeta iz Korinja.

30 Smrtne žrtve, INZ.

31 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in PVS, PVS Ribnica.

ni bil organiziran. Da se je izognil internaciji, je po italijanski ofenzivi pristopil k vaškim stražam in bil na postojanki v Kompoljah. Mesec dni pred kapitulacijo Italije ga je italijanska komanda imenovala za desetarja, a po njegovih besedah »stvar še ni bila urejena«, tako da ni dobival plače. Udeležil se je boja s partizani v Škocjanu, med katerim pa so takoj po napadu partizanov začeli bežati. Tudi v Hinjah so se spopadli s partizansko patruljo, a so jih obstreljevali partizani in niso imeli možnosti za obrambo. V postojanki na Kompoljah niso imeli ujetnikov, le nekaj partizanov, ki so prebežali. Te so izročili Italijanom. Po njegovih izjavah proti civilistom niso nastopali. Ob zaključku svojega zaslišanja je izjavil, da se je pripravljen pridružiti partizanom. Zaslíševalec je pripisal: »Lansko leto je bil v odboru OF. Sedaj pa navdušen begist. Posebnih krivd se mu ne more očitati.«³²

Zapisnik zaslišanja Jožeta Adlerja iz Grintovca, rojen l. 1921:

Bil je samski delavec z osnovnošolsko izobrazbo, ni bil kaznovan, vojske pred vojno ni služil. Bil je lastnik hiše. Pred vojno je bil član prosvetnega društva. V začetku decembra 1942 so ga prisilili, da se je priključil vaškim stražam. Bojevo naj se ne bi udeleževal, večinoma je stražil bunker. Pri zaslišanju je izjavil, da so jim nadrejeni dejali, da se borijo za Jugoslavijo. Poudaril je, da ne ve, zakaj se bori OF, ker jim tega ni nihče razložil. Prav tako je opozoril na odmaknjenost njihovih vasi, saj do njih niso prišle nikakršne informacije (ni bilo revij, časopisov, radia). Izrazil je željo po razlagi, za kakšne cilje se bori OF. Na Turjak je odšel pod prisilo. Tam je bil v kleti in ni streljal. Ob koncu zaslišanja je izrazil obžalovanje, da je bil pri vaški straži in se je bil pripravljen priključiti OF ter se bojevati proti okupatorju.

Zapisnik zaslišanja Ignaca Godca iz Zagradca, rojen l. 1916:

Bil je samski delavec, brez premoženja, imel je osnovno šolo, kaznovan je bil zaradi pretepanja s šest meseci zopora. Leta 1935 je služil vojsko na Sušaku. V družini je bilo devet otrok. Po smrti očeta je kmetijo prevzel eden od bratov, sam pa je nekaj časa služil kot poljski hlapec. Ob okupaciji je skupaj s štirimi brati odšel k partizanom, a ni bilo dovolj pušk, zato se je vrnil domov, kjer so ga aretirali Italijani in poslali v internacijo v Padovo. Po vrnitvi je pod prisilo maja 1943 odšel med vaše stražarje, kar je obžaloval.

Zapisnik zaslišanja Jožeta Mikliča iz Bakrca, rojen l. 1914:

Bil je samski avtomehanic, brez premoženja, nekaznovan. Pred vojno je bil voznik pri »štabu utvrživanja«. Po okupaciji je odšel domov in pomagal pri kmečkih opravilih ter bratu v kovačnici. Italijani so zahtevali, da gre eden od treh

32 ARS, AS 1867, t. e. 8. Zapisnik zaslišanja Krašovec Hinka.

bratov k vaški straži. Jože se je odločil, da gre on, saj je bil brez službe. Odšel je 24. decembra 1942. Za »BG« jih je navduševal kaplan iz Zagradca in Tine Duh iz Ljubljane, ki je bil namestnik komandanta. Večinoma se je nahajal na postojanki v Ambrusu. Na Turjak je odšel, ker so jim nadrejeni rekli, da jih tam čakajo četniki, ki jim bodo pomagali. Pri zaslišanju je zanikal, da bi bil agitator za »BG«, prav tako, da bi streljal v boju. Izrazil je pripravljenost pomagati partizanski vojski, še posebno, ker je bil izučen avtomehanic.

Zapisnik zaslišanja Franca Noseta iz Pake, rojen 1920:

Bil je samski posestnikov sin z osnovnošolsko izobrazbo, brez premoženja, nekaznovan. Pred vojno je služil vojsko v Škofji Loki. V družini je bilo šest otrok. Posestvo naj bi prevzel brat, saj je oče umrl. Za očeta je izjavil, da je bil pred vojno sprva »pucljevec«,³³ nato pa pristaš Antona Korošca. Italijani so zahtevali, da oblikujejo vaško stražo. K temu jih je spodbujal tudi kaplan Lavrih iz Dobropolja. Med vaške stražarje je vstopil novembra 1942. Bil je na postojanki v Kompoljah, in sicer v 4. četi. Ujetih partizanov na njihovi postojanki ni bilo, so se pa predali dva do trije partizani. Zanikal je sodelovanje pri osebnih preiskavah civilistov. Omenjal je dogodek v Ribnici, ko je komandir čete skupaj še z nekaterimi izvajal preiskave in aretacije, a sam pri tem ni sodeloval, pač pa je skupaj s še desetimi čakal v gostilni. Na Turjak je odšel skupaj z drugimi, saj jim je v nasprotnem primeru grozilo vojaško sodišče. Na Turjaku ni streljal, ker so to počeli le mitraljezci. Izrazil je obžalovanje, da je bil pri vaških stražah, in zaprosil za vstop med partizane.

Zapisnik zaslišanja Antona Strnada iz Ceste, rojen l. 1921:

Bil je samski posestnikov sin z osnovnošolsko izobrazbo, brez premoženja, nekaznovan. Pred vojno je bil član Fantovskega odseka Videm Dobropolje. Naročen je bil na časopis *Domoljub*. Med vaške stražarje je vstopil 1. septembra 1942 na poziv, ki ga je dobil od italijanske komande iz Vidma. Ko so jim Italijani razdelili puške, so vsakemu zagrozili z internacijo, kdor le-te ne bi želel vzeti. Ker je bil bolehen in tri mesece tudi v bolnišnici, se bojev ni udeleževal, ampak je samo stražil. Na Turjaku so jim nadrejeni govorili, da je vsa stvar že pri kraju in da se jim bodo v boju proti partizanom priključili »mihajlovičevci«. Prišli pa naj bi tudi Angleži. Ob zaključku zaslišanja je opozoril na svoje zdravstvene težave in prosil, da se ga dodeli na kakšno lažje delo.

³³ Pristaš Slovenske kmetijske stranke. Poimenovan je po Ivanu Puclju, najvidnejšem politiku te stranke. Maja 1941 je bil imenovan za člana konzulte, a je septembra isto leto iz nje izstopil.

TABELARNI PRIKAZ OSEBNIH PODATKOV ZASLIŠANCEV PRED PVS³⁴

Pri navedenih podatkih je treba upoštevati, da vsak zaslišanec, ki so ga obravnavali, ni navedel vseh spodaj omenjenih podatkov. Je pa vsak navedel letnico rojstva. Prav tako bi opozorila, da je bila med zaslišanci tudi oseba, ki je nato 10. maja 1945 padla kot domobranec pri Borovljah in tako ni bila žrtev povojnih pobojev, pač pa zaključnih bojev s partizani. Kljub temu sem se odločila, da jo vključim v analizo.

LETO ROJSTVA	ŠTEVILO
1903	1
1906	1
1907	1
1908	1
1909	2
1911	2
1913	2
1914	3
1915	1
1916	3
1917	5
1918	3
1919	6
1920	6
1921	9
1922	8
1923	7
1924	8
1925	5
1926	2

POKLIC	ŠTEVILO
posestnikov sin	50
delavec	12
kolar in kmet	1
kajžar	1
zidar	1
avtomehanik	1

ZAKONSKI STAN	ŠTEVILO
samski	68
poročen	2

ŠTEVILO	PREMOŽENJSKO STANJE
59	brez
4	ima

KONČANA OSNOVNA ŠOLA	ŠTEVILO
da	38
ne	0

Štiri osebe so imele končano ljudsko šolo, nekatere med njimi tudi kmetijsko šolo.

34 ARS, AS 1867, t. e. 8, ovoj Višje vojaško sodišče VII. korpusa in področna vojaška sodišča, PVS Ribnica. Zapisniki zaslišanj.

KAZNOVANOST PRED VOJNO	ŠTEVILO	SLUŽIL VOJSKO PRED VOJNO	ŠTEVILO
da	2	da	16
ne	56	ne	20

VSTOP V MVAC	ŠTEVILO	LETO VSTOPA V MVAC	ŠTEVILO
prisilno	56	1942	29
prostovoljno	7	1943	26

PRED VSTOPOM V MVAC POMAGAL NOV in POS	ŠTEVILO
da	16

IZRAZIL PRIPRAVLJENOST ZA SODELOVANJE Z NOV in POS	ŠTEVILO
da	15

VOJNI STATUS OB KONCU VOJNE	ŠTEVILO
domobranec	72
Slovenski narodni varnostni zbor ³⁵	1
slovenski četnik	1
civilist	1
neznan	1

ODLOČITEV ZA DOMOBRANSTVO

Jeseni 1943, po vojaškem porazu in tragičnih dogodkih, ki so temu sledili, je v celotnem protirevolucionarnem taboru prevladoval občutek elementarne ogroženosti, ki bi se ji bilo po splošnem mnenju izogniti samo z organiziranjem domobranstva, ki naj bi v vojaškem in političnem smislu uničilo ali vsaj v veliki meri nevtraliziralo partizansko gibanje, najprej v Ljubljanski pokrajini, nato pa na celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju.³⁶

Domobranski propagandist dr. Stanko Kociper je slovenske domobrance označil za »predstavnik naroda, kateri je bil v nevarnosti za svoje življenje,

³⁵ SNVZ, primorski domobranci.

³⁶ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 374–377.

ki ga je v skladu s svojim značajem živel že stoletja«. ³⁷ Po njegovih trditvah je domobrancem šlo za to, da se ohranijo kot nekomunisti in narod tako obvarujejo pred »komunistično ujmo«. Niso bili več samo klerikalci, liberalci itd. in niso gledali na položaj samo s svojega nekdanjega organizacijsko političnega vidika. Zavedali naj bi se, da so predstavniki vsega protikomunističnega naroda. Želeli so biti združeni pri dosegu poglobitnega cilja, to je »obramba pred navalom morilskega komunizma«. Želeli so imeti čim več soborcev na fronti in v zaledju. Kakor so bili sami enotni v skupnem cilju, tako so hoteli imeti tako široko urejeno enotno zaledje, da bi se lahko kadarkoli naslonili nanj. Zato so jih očitno vznemirjali in begali različni, nasprotujoči si interesi, ki so nanje vplivali. ³⁸ Protirevolucionarni tabor se je namreč delil na t. i. legalni in ilegalni del, kar je ustvarjalo dvojnost delovanja in stališč. ³⁹

Mnogi preživeli vaški stražarji so se pridružili domobrancem in so jih po vojni izvensodno usmrtili. Drugi arhivski vir, v katerem so podatki o zgodbah po vojni usmrčenih domobrancev, je obveščevalno gradivo v fondu AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve (RSNZ) SRS. Gre namreč za osebe, ki so jih obveščevalci že med vojno spremljali kot »protipartizanske elemente«. Iz omenjenega gradiva je moč razumeti povode za usmrtitev posameznikov, zlasti tistih, ki so jih obveščevalci označili kot »zagrizeni bega«. Seveda pa je treba tovrstno gradivo vzeti z zadržkom, saj gre za poročila, ki niso vedno objektivna in se ne poglobljajo v dejanske razloge za protipartizansko ravnanje posameznikov. Kakorkoli že pa si iz omenjenega gradiva lahko ustvarimo podobo o posameznikih, ki so jih po vojni izvensodno usmrtili kot domobrance.

Večina oseb (kmečki fantje, večinoma z območja Dolenjske, manjši del z Notranjske), ki so bile v obravnavi in so v gradivu RSNZ, ⁴⁰ je bila pred okupacijo politično neopredeljena, sledijo jim tisti, ki so bili pristaši Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ). Takoj po okupaciji je bilo njihovo zadržanje različno. Nekateri so se takoj opredelili za protipartizanski tabor, nekateri so bili »sredinci«, nekateri so celo sprva simpatizirali s partizani, a so po italijanski ofenzivi prestopili na nasprotno stran. Druga prelomnica večjega prehoda k protipartizanski strani je bila nemška ofenziva jeseni in pozimi 1943/44. Takrat je veliko tistih, ki so bili po kapitulaciji Italije kot nekdanji pripadniki MVAC, ki se niso preveč kompromitirali, mobilizirani v NOV in POS, dezertiralo, nekateri so se nekaj

37 Kociper, *Kar sem živel*, str. 128. Januarja 1944 je podpolkovnik Ernest Peterlin organiziral in priredil na šoli v Mostah vrsto domobrantskih tečajev. Kocipru je zaupal ideološko vzgojo udeležencev. Ta si je želel ustvariti jasno sliko o udeležencih tečajev, ki so bili po njegovih trditvah predstavniki miselnosti, ki je dejansko vladala v slovenskem domobranstvu.

38 Prav tam.

39 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 373–377.

40 ARS, AS 1931, šk. 608, šk. 666, šk. 665, šk. 680. Iz obveščevalnega arhivskega gradiva sem obravnavala osebe, ki niso bile predmet obravnave v arhivskem fondu AS 1867.

časa skrivali in se nato podali pod zaščito Nemcev ter vstopili v domobranske vrste. V nadaljevanju sledi analiza osebnih podatkov obravnavanih oseb, in sicer letnica rojstva, politična opredeljenost in način pristopa k protipartizanski strani. Pri tem je treba poudariti, da za večino oseb iz gradiva ni povsem razvidno, ali so prostovoljno pristopile na protipartizansko stran. Okoliščine njihovega pristopa torej niso popolnoma pojasnjene. Poudarek je bolj na opisu posameznikovih protipartizanskih postopkov, kot so jih videli obveščevalci. Prav tako pri večini ni razviden njihov zakonski stan in poklic, zato ta kategorija ni vključena v analizo. Glede poklica vseeno lahko z gotovostjo rečemo, da gre po večini za kmečko prebivalstvo, in kot je razvidno iz spodnje tabele, prevladujejo osebe stare 20 do 24 let.

Tabela: Prikaz letnic rojstev

Leto rojstva	Število	Leto rojstva	Število
1898	1	1913	5
1899	1	1914	2
1901	1	1915	2
1902	2	1916	4
1904	1	1918	1
1905	1	1919	2
1906	5	1920	2
1907	4	1921	8
1908	2	1922	10
1909	1	1923	5
1910	6	1924	8
1911	3	1925	9
1912	3	1926	4

Tabelarni prikaz zadržanja pred vojno (zajeti tisti, za katere so podatki o tem)

Zadržanje pred vojno	Število
Pristaš JRZ	24
Politično neopredeljen	36
»klerikalec« ⁴¹	7

41 Uporabljeni izraz je citiran iz gradiva.

Način pristopa k protipartizanskemu taboru (vključeni tisti, za katere je podatek o tem)

Pristop k »begu« ⁴²	Število
Prostovoljno (ni nujno, da je tako, saj pri večini to ni eksplicitno rečeno, čeprav gradivo daje vtis, da gre za prostovoljni pristop)	61
Mobiliziran	2
Skrivač	27
Na pritisk Italijanov	1

PRIMERI ZGODB POSAMEZNIKOV, KI SO JIH PO VOJNI USMRTLIL KOT DOMOBRANCE

Mohar Alojz iz Male Račne, star 36 let, kovaški mojster. V Jugoslaviji je bil pristaš JRZ, znan kot pretepač in zaradi tega večkrat kaznovan. Po kapitulaciji Jugoslavije je bil simpatizer »be-ga«, a se je delal, da dela za OF. Bil je tudi šest mesecev v internaciji, a se je vrnil po posredovanju Alojza Podržaja, glavnega organizatorja »be-ga«. V internaciji naj bi se slabo obnašal, neprestano kritiziral OF in izjavil, da »komunisti niti v lagerju ne mirujejo« in da jih bo prijavil Italijanom.

Po kapitulaciji Italije je bil mobiliziran v NOV, a je 14 dni pred nemško ofenzivo še z desetimi pobegnil s položajev pri Škofljici v Ljubljano, kjer se je pridružil domobrancem. Bil je na bloku v Ljubljani. Partizanskim družinam naj ne bi dovolil vstopa v Ljubljano, češ da taki nimajo vstopa v mesto.⁴³

Podatki v bazi Smrtne žrtve, INZ: Rojen 21. 6. 1910 v Mali Račni, bival v Veliki Račni.

Zajc Franc iz Velike Loke, roj. 1913. Za časa Jugoslavije je bil pristaš JRZ, po poklicu trgovec. Po okupaciji se je ukvarjal tudi s črno borzo, dokler mu tega niso preprečili partizani. Sprva se je udeleževal sestankov OF, in sicer zaradi vohunstva. Bil naj bi tajni italijanski detektiv, za kar je prejemal tudi plačilo. Prvi naj bi začel organizirati »be-ga« v Loki. Prvi javni sestanek je organiziral oktobra 1942 v gostilni pri Jurčku v Loki in nanj povabil vse vaše fante. Grozil jim je, da bodo poslani v internacijo, če ne bodo vstopili v »be-ga«. Po kapitulaciji Italije

⁴² Uporabljeni izraz je citiran iz gradiva.

⁴³ ARS, AS 1931, šk. 666, 301-23/ZA Obveščevalni oddelek pri okrožni izpostavi Grosuplje-Stična (marec-maj 1944). Obveščevalni oddelek za stiško-grosupeljsko okrožje, 20. 4. 1944. Odsek za notranje zadeve – obveščevalna služba.

je bil mobiliziran v NOV, od koder pa je pobegnil v Ljubljano in vstopil med domobrance. Imel je čin podnarednika.⁴⁴

Podatki v bazi Smrtne žrtve, INZ: Rojen 1913.

Ahlin Karol, vrvar, star 33 let, rojen v Grosupljem, kjer je tudi stanoval, poročen, preživljal je ženo in dva otroka. V stari Jugoslaviji se je politično nagibal na tisto stran, kjer mu je boljše kazalo. Bil je kvartopirec. Za časa italijanske okupacije se je ves čas sumljivo obnašal do pristašev OF. Kmalu po italijanski okupaciji je bil aretiran v tovarni (ne pove kateri, op. avtorice.) mojster Ivan Bajželj in bil zaprt 8 mesecev. Na njegovo mesto je prišel Ahlin, ki je imel boljše plačo. Ko je bil Bajželj izpuščen, je zasedel svoje prejšnje delovno mesto, Ahlin pa je službo izgubil. Po dveh mesecih je bil Bajželj ponovno aretiran in odpeljali so ga v internacijo, Ahlin je ponovno zasedel njegovo mesto. Bil je vseskozi v dobrih odnosih z Italijani. Zanj ni veljala policijska ura. Po italijanski kapitulaciji je bil mobiliziran v partizansko stražo v Grosupljem, a je po nemški ofenzivi pobegnil v Ljubljano, kjer je pristopil k tajni domobranski policiji.⁴⁵

Podatki v bazi Smrtne žrtve, INZ: Rojen 11. 11. 1908

Duša Anton, kmečki sin, star 23 let, stanujoč na Malem Mlačevem. Pred vojno je bil »delomrznež«. Po okupaciji je kradel konje in jih prodajal tihotapcem. V maju 1942 se je udeleževal sestankov OF, a se je hkrati začel ukvarjati s črno borzo, kupčeval z Italijani ter se začel družiti z »bega« organizatorjem in občinskim tajnikom Alojzijem Šemetom. Zaradi vsega tega ga je maja 1942 obsodila rajonska vaška zaščita na smrt, a zaradi materine bolezn je bil pomiloščen. Italijanom naj bi izdal 15 pripadnikov OF, ki so jih Italijani odpeljali v internacijo. Delno naj bi bil kriv, da so poslali v internacijo družino Sivec. Ob ustanovitvi »bega« v Boštanju je bil prvi komandant. Po kapitulaciji Italije je bil zajet in obsojen na 5 let prisilnega dela, v primeru nevarnosti pa na smrti. V času nemške ofenzive jeseni 1943 je pobegnil iz Novega mesta v Ljubljano, kjer je bil pri policiji.⁴⁶

Podatki v bazi Smrtne žrtve, INZ: Rojen 25. 4. 1920.

Trpin Ludvik iz Drage, star 32 let, samski, posestnikov sin. Pred vojno je bil član »klerikalne« stranke in se je veliko zadrževal v samostanu v Stični. Po razpadu Jugoslavije je nekaj časa delal za partizane, ob italijanski ofenzivi pa se je pridružil »begu« na postojanki Hudo. Imel je čin narednika in je bil »še precej miren«. Po kapitulaciji Italije je bil mobiliziran v NOV, kjer je ostal do nemške

44 Prav tam

45 Prav tam.

46 ARS, AS 1931, šk. 666, 301-23/ZA II Okrožje Grosuplje-Stična.

ofenzive, ko je dezertiral in se pridružil domobrancem v Ljubljani. Imel je čin narednika. Kot domobranec je bil »še dovolj miren«.⁴⁷

Podatki v bazi Smrtne žrtve, INZ: Rojen 15. 7. 1916 v Spodnji Dragi.

ZGODBE SVOJCEV USMRČENIH DOMOBANCEV

Globlji vpogled v življenje oseb, ki so bile po vojni usmrčene kot domobranci, nam ponuja literatura. Kot vir sem uporabila predvsem zgodbe, ki so jih napisali svojci, prijatelji ali zgolj znanci usmrčenih domobrancev. Iz njihovih zgodb razberemo, kdo so te osebe bile, kakšni so bili njihovi interesi in razlogi za vstop v domobranstvo. Omenjene zgodbe nam ponujajo bolj osebno komponento, pri čemer je treba upoštevati, da gre marsikdaj tudi za prikrivanje in olepševanje protipartizanskega ravnanja posameznikov. Stvari so večkrat prikazane črno-belo, brez kritičnega pristopa. Kljub temu pa nas zgodbe, ki so jih pisali preživeli svojci in prijatelji domobrancev, silijo v razmislek, saj so bili tudi usmrčeni domobranci običajni ljudje, nekateri precej izobraženi, večinoma katoliško usmerjeni, ki so vstopili v domobranske vrste zaradi »obrambe pred komunizmom«, ali pa jih je tok dogodkov potegnil na »napačno stran«.

V razmerah okupatorjevega nasilja in državljanske vojne je bilo zlasti izpostavljeno kmečko prebivalstvo, tako partizansko kot protipartizansko usmerjeno. Žrtve so bile večinoma kmečke družine, mnoge z večjim številom otrok. V nadaljevanju navajam kot vzorčni primer tri številne kmečke družine, katerih otroci so bili vzgojeni v protikomunističnem duhu, saj so bile po mnenju njihovih staršev vse ideje, ki so bile v nasprotju s krščanskim načinom življenja, ki ga je zagovarjala Rimskokatoliška cerkev, nesprejemljive in uničujoče za obstoječi red v družbi. Polnoletni moški člani teh družin so se večinoma pridružili domobrancem in postali žrtve poveljnih pobojev.

Ena izmed takšnih družin je bila *družina Bastič* iz Ljubogjne pri Horjulu. Gospodar družine Janez Bastič je bil horjulski župan. Partizani so ga umorili skupaj z ženo junija 1942. Funkcijo župana je opravljal že pred vojno, razen v času diktature kralja Aleksandra, ko je bil odstavljen, a leta 1936 ponovno izvoljen. Zavedal se je, da bo županovanje v času vojne in okupacije težje kot prej, toda »sprejel je to breme, da bi ljudem pomagal prebroditi težki čas«.⁴⁸ Po besedah preživele hčerke Marice so očetu grozili tako Italijani kot partizani. Slednji so zahtevali iz občinskega skladišča vedno večje zaloge hrane, čemur se je Bastič

47 ARS, AS 1931, šk. 665, Dolenjsko okrožje 301-24/ZA; V. D. pooblaščenca OZNE za dolensko okrožje: Položaj 27. 11. 1944. V navednicah navajam dobesedno opombo zasliševalca.

48 Cerar-Bastič, *Ljubogjna, draga vas domača*, str. 66.

uprl, saj ni želel prebivalstvu odtegniti pravice do hrane. Bil je prepričan, da upor proti okupatorju v tistem trenutku ni primeren, saj bi bilo preveč žrtev.⁴⁹ Celotna družina je bila katoliško usmerjena, »oklepala se je molitve, vztrajala v veri in krščanskem življenju«⁵⁰ in nasprotovala ravnanju partizanske strani, ki jo je enačila s komunizmom. Člani družine Bastič so v partizanih videli osebe, ki zagovarjajo revolucijo, ki naj pomete vse stare ideje in spremeni celoten red življenja. Za njih je bilo to nesprejemljivo, toliko bolj zaradi negativnih poročil iz Sovjetske zveze.⁵¹ Tri sinove družine Bastič so po vojni kot domobranci usmrtili.

Alojzij Bastič, rojen 2. junija 1916. Pri stricu v Verdu se je izučil mizarske obrti. V času bivanja v Verdu je bil močno pod vplivom krščanskih socialistov, a se je kasneje popolnoma odvrnil od njih, posebno še, ko so se skoraj vsi pridružili OF.⁵² Sredi tridesetih let se je izučil mizarske obrti ter za leto in pol odšel k vojakom. Aprila 1941 je bil vpoklican v vojsko, in sicer k metalcem min v Karlovac, a se je kmalu vrnil. Ker ni dobil dela v svojem poklicu, se je vpisal na srednjo tehnično šolo v Ljubljani. Družina je bila katoliško usmerjena, en izmed bratov je postal duhovnik, eden pa bogoslovec. Lojze se ni želel pridružiti OF, saj je tako kot njegova družina menil, da je v ozadju »komunistična ideja, stalinizem«.⁵³ Postal je eden prvih pripadnikov vaških straž v Šentjoštu in nato njihov poveljnik, nato pa poveljnik vaške straže v Horjulu. Kot domobranski častnik je poveljeval 43. četi. Podrejeni so ga imeli radi in so mu zaupali. Bil je strog in je veliko zahteval od vojakov, sam pa je bil »vedno neustrašen, vedno v prvih vrstah na vidnem mestu«.⁵⁴ Če je le utegnil, je še kot domobranec sodeloval pri cerkvenem petju.

Maja 1945 je bil poveljnik 43. domobranske čete in med tistimi, ki se ob vrnitvi s Koroške niso skušali prikriti, ampak je ostal na čelu svojih podrejenih, dokler ga na celjski železniški postaji niso ločili od njih. Franček Saje ga omenja kot enega izmed zasliševalcev ujetih partizanov, tri od teh naj bi ustrelil v gozdu pod Šentjoštom.⁵⁵

Pavel Bastič, rojen 25. januarja 1919, je bil v družini Bastič najbolj radoživ, »neugnan in iznajdljiv voditelj vse vaše otročadi«.⁵⁶ Župnik ga je izbral za ministranta. Vneto se je učil latinskih molitev in se jih hitro naučil. Imel je šele 12 let, ko je začel obiskovati ljubljansko klasično gimnazijo. Leta 1941 je vstopil v škofijsko bogoslovje. Neki njegov sošolec ga je označil kot zelo veselega, toda globoko vernega in zglednega bogoslovca. Slutil naj bi, kam bodo pripeljali medsebojni boji

49 Prav tam, str. 29.

50 Prav tam, str. 37.

51 Prav tam, str. 26.

52 Prav tam, str. 66.

53 Prav tam, str. 26.

54 Prav tam, str. 66.

55 Saje, *Belogardizem*, str. 512–513.

56 Cerar-Bastrič, *Ljubgojna, draga vas domača*, str. 67.

med Slovenci. Spodbujal in tolažil je fante okrog sebe v taborišču na Teharjah, kjer je bil zaprt maja 1945. Ubili so ga ponoči 3. junija 1945, in to skupaj z najmlajšim bratom Karlom in drugimi ljubgojskimi in horjulskimi domobranci.⁵⁷

Karl Bastič, rojen 4. novembra 1925, je bil najmlajši izmed bratov. Sestra Marica o njem ne spregovori veliko. Bil je vajenec in pozimi 1944 se je pridružil domobrancem, tako kot večje število mladih fantov iz Ljubogojne in drugih vasi. Sestra Marica ob tem zapiše: »Saj ni bilo izbire, nihče ni mogel ostati doma. Nemci bi ga poslali kopat jarke bogve kako daleč«.⁵⁸

Podobno usodo sta doživela tudi brata *družine Povše iz Goriške vasi*.⁵⁹ Družina Povše, v kateri je bilo šest otrok, je bila katoliška in že pred drugo svetovno vojno zelo protikomunistično usmerjena. Oče Karel je bil med prvo svetovno vojno na vzhodni fronti in je več let preživel v ruskem ujetništvu, kjer naj bi spoznal komunistično idejo in njene metode. V protikomunističnem duhu je vzgojil tudi svoje otroke. Janko Maček označuje družino Povše kot družino, ki je bila že od začetka vojne povezana z mirnopoško »nekomunistično rezistenco«.⁶⁰

Sin **Karel** je bil prvorojenec očeta Karla, po domače Špančka, in matere Marije, rojen leta 1921. Pred vojno je delal na očetovi kmetiji in bil dejaven kot načelnik mladinsko-športnega katoliškega fantovskega odseka. V času italijanske okupacije je bil zaposlen v trgovini mirnopoške kmetijske zadruge. Italijani so ga ob neki raciji prijeli in odpeljali v internacijo. V času nemške okupacije se je pridružil domobrancem in bil v šentviškem bataljonu. Ob koncu vojne se je umaknil na Koroško in bil po pričevanju nekaterih preživelih vrnjen na Teharje.⁶¹ Postal je žrtev povojnih pobojev. Franček Saje ga označuje kot udeleženca tajnih »zarotniških« sestankov, ki naj bi jih prirejal v prostorih zadruge v Krevsovem mlinu na Vrhpeči kaplan Anton Šinkar.⁶²

Usodo Karla je delil tudi brat **Polde**, rojen leta 1925. Pred vojno je živel na očetovi kmetiji in se ukvarjal s kmetovanjem. Konec decembra 1942 so ga mobilizirali partizani. Maja 1943 je prišel domov in se pridružil Slovenski legiji. V času nemške okupacije se je pridružil domobrancem in bil v Meničaninovem bataljonu. Tudi njega so konec maja 1945 poslali s Koroške, verjetno na Teharje, in postal je žrtev povojnih pobojev.

57 Prav tam, str. 68.

58 Prav tam, str. 53.

59 Maček, *Kako se je začelo*, str. 135–136.

60 Prav tam, str. 135.

61 Prav tam.

62 Saje, *Belogardizem*, str. 340. Anton Šinkar je bil kot kurat pri Centralnem četniškem odredu. Področno vojaško sodiščem v Kočevju ga je 11. oktobra 1943 obsodilo na smrt, naslednji dan je bil usmrčen. — Ferenc, *Dies irae*, str. 471, 473.

V okviru novomeško-mirnopeške »rezistence« se omenja tudi **Franc Jarc**, doma v Hrastju, ki je kot petošolec novomeške gimnazije vneto pomagal pri pripravi celodnevnega Prosvetnega tabora v Mirni Peči 7. avgusta 1938. Največ dela za pripravo in vodstvo tabora je opravil takratni predsednik društva Ivan Makše, njegova desna roka je pa bil prav Franc.⁶³ Tudi on je bil kmečki fant, katoliško vzgojen, zavračal je »komunistične« misli in bil eden tistih, ki so konec maja 1942 na domačiji prej omenjene družine Povše v Goriški vasi čakali na odhod v »protikomunistično« ilegalo. V času nemške okupacije se je pridružil domobrancem, maja 1945 odšel na Koroško, od tam so ga vrnil in izvensodno usmrtili.⁶⁴

Franček Saje ga označuje kot enega najzvestejših članov nekdanjega Fantovskega odseka v mirnopeški fari: »Kaplan Šinkar se je dobrikel organizatorjem osvobodilnega gibanja in hlinil svojo naklonjenost Osvobodilni fronti, skrivaj pa že poleti 1941 zbiral najzvestejše člane bivšega fantovskega odseka v mirnopeški fari. Pri tem so mu pomagali: župnik Anton Petrič, Franc Grahek, poslovodja klerikalne zadruga, in študent Franc Jarc iz Hrastja, ki je bil v Ljubljani povezan s kaplanom Glavačem in ing. Emrom, pri katerem je bil še pol ure pred njegovo smrtjo.«⁶⁵

*Družina Škulj*⁶⁶ iz Adamovega v Mišji dolini na Dolenjskem je bila tudi ena izmed mnogih slovenskih družin, ki je izgubila pet sinov, domobrancev. Bratje **Jože, Anton, Alojz, Franc in Korel** so bili doma z domačije, kjer se je reklo Pri kovaču, saj je bila to družinska tradicija. Najstarejši Jože je bil določen, da prevzame kovaško obrt. Tri leta mlajši brat Korel se je izučil za peka, in sicer najprej v Cerknici, nato v Porovi pekarni v Zeleni jami v Ljubljani. Zaposlil se je v Velikih Laščah in se tam tudi poročil. France, še dve leti mlajši, je bil telesno šibkejši. Kot otrok je nevarno zbolel. Četrty brat Alojz je pomagal doma in hodil na dnino. Peti brat Anton se je izučil za krojača.

Tine Velikonja opisuje prebivalce Mišje doline kot zelo verne. Fantje in dekleta so bili člani Marijine kongregacije. Za Marijine praznike so imeli skupno mašo in skupaj so pripravljali prireditve. K mašam naj ne bi hodili le ob nedeljah, ampak tudi med tednom, zlasti ob postu in v adventu. Zelo je bila razvita tudi pobožnost prvih petkov.⁶⁷ Okolje, kot ga opisuje Velikonja, ni bilo dovzetno za »naprednejše« ideje, katerih glasniki so bili kasnejši borci NOB. V takšnem okolju so torej odraščali in živeli omenjeni bratje, ki so že od vsega začetka zavračali

63 Maček, *Kako se je začelo*, str. 136.

64 Prav tam.

65 Saje, *Belogardizem*, str. 340.

66 Velikonja, *Vseh mojih pet bratov*, str. 19–24.

67 Prav tam.

sodelovanje s partizani. Glede na to, da je bila na domačiji kovačija, so se pri Škuljevih ustavljali mnogi ljudje, med njimi tudi Jože Bavdek, ki je prepričeval najstarejšega sina Jožeta, s katerim sta bila dolgo let prijatelja, naj se pridruži partizanom. Jože ga je vedno zavrnil z besedami: »Ne grem, ti pa delaj, kakor se ti zdi prav.«⁶⁸

Vojna je torej razbijala predvojna prijateljstva in ljudi razdvajala. Bratje Škulj so se odločili za domobranstvo in bili žrtve povojnih pobojev.

Številne, protipartizansko usmerjene družine, srečamo tudi v mestih. Med njimi je *družina Pavlič* iz Trnovega v Ljubljani, v kateri je bilo sedem otrok.⁶⁹ Pet bratov se je odločilo za domobranstvo, štirje (Jože, Emil, Pavle in Rade) so bili po vojni izvensodno usmrčeni, Mirko pa je padel že med vojno.

Na vzgojo sinov je imela velik vpliv mati Josipina, rojena Skubic, ki je bila zelo verna in zagreta za šolanje svojih otrok. Pri Skubičevih je bil študij zelo spoštovan. Josipinin stric Anton Skubic je bil profesor na ljubljanski gimnaziji. Z odraščanjem otrok so rasli tudi stroški, zato se je Josipina odločila za dodaten vir zaslužka in se začela ukvarjati s pridelavo in prodajo zelenjave ter cvetja. Oče Jože se je izučil za tiskarskega vajenca in je po koncu učne dobe odšel v tujino. Vrnil se je čez nekaj let z mojstrskim spričevalom strojnega stavca in bil eden prvih strokovnjakov za delo na Lynotipe stavnih strojih. Zaposlil se je v Katoliški tiskarni v Ljubljani. Za razliko od žene ni bil tako globoko zvest naukom Cerkve in se je politično opredeljeval za socialdemokrata.

V družini Pavlič so dajali velik pomen praznovanju godov. Vsi bratje so bili močno katoliško usmerjeni, nekateri so bili tudi pri Katoliški akciji. Od vseh je bil najbolj poduhovljen Emil. Bratje so bili vključeni v kulturno in prosvetno življenje v predvojnem Trnovem. Trnovčani so imeli svoj Prosvetni dom, kjer so imeli dramski, pevski in telovadni program. Avtorja sestavka (nečaka omenjenih bratov) navajata, da so bile v primerjavi s Sokolskim domom dejavnosti v njem bolj raznovrstne, saj naj bi dajali pri Sokolih poudarek predvsem telovadbi.⁷⁰ Jože (r. 1910), najstarejši izmed bratov, je bil eden vidnejših telovadcev pri Orlih, Emil (r. 1915) in Pavel (r. 1918) pa sta sodelovala pri telovadnih, pevskih in igralskih nastopih.

Kot sem že omenila, si je zlasti mati prizadevala za šolanje svojih otrok. Tako se je Jože vpisal na strojni oddelek Srednje tehnične šole, Mirko (r. 1912) na elektro oddelek iste šole, Emil je leta 1939 diplomiral v Plečnikovem seminarju na Fakulteti za arhitekturo, Rado (r. 1916) se je po maturi vpisal na pravo, Pavle

68 Prav tam, str. 20.

69 Petrovič, Kržan, Pavličevi iz Trnovega, str. 30–38.

70 Prav tam, str. 31.

pa na medicino. V času gospodarske krize je bilo težko dobiti službo. Jože se je po odsluženem vojaškem roku v Sarajevu razmeroma hitro zaposlil v Predilnici v Škofji Loki. Po nekaj letih je odšel v tovarno Titan v Kamniku, po desetih letih službe pa se je zaposlil na Banovinski upravi, na Oddelku za cestno mehanizacijo. Mirko službe ni dobil tako zlahka. Začasno zaposlitev je dobil pri Električni cestni železnici kot sprevodnik, kasneje pa redno službo na Pošti. Emil se je ob razpadu Jugoslavije po nedokončani pontonirski oficirski šoli vračal domov iz Osijeka in v vrtincu dogajanj v Zagrebu komaj ostal živ. Po vrnitvi domov se je zaposlil na Mestni občini kot arhitekt. Rado je moral študij prava zaradi gmotnih težav prekiniti in se je zaposlil na Vrhniki kot poštni uradnik. Pavel si je prizadeval študirati medicino.

Jože, Rado in Mirko so bili v jugoslovanski vojski poročniki. Jože je bil marca 1941 na orožnih vajah na Zaplani, Rado je bil v vojaški skupini pehote, ki bi morala braniti vdor Italijanov in držati položaje na Rupnikovi liniji nad Vrhniko. Mirko je kot topničar branil severno mejo nad Mariborom. Po razpadu jugoslovanske vojske so se vsi trije vrnili domov. Emil je bil tedaj še v Osijeku v oficirski šoli. Pavel je vneto študiral do zaprtja univerze.

Kot pišeta avtorja, so bili po okupaciji pritiski trnovskih aktivistov in uličnih zaupnikov OF na brate vse večji in vse bolj nasilni. Jožeta in Emila je na pogovor povabil ulični poverjenik OF in ju nagovarjal k odhodu v partizane. V imenu vseh petih bratov sta odgovorila, da ne bodo sodelovali z njimi, poverjenik OF pa naj bi odgovoril: »Potem pa vam po vojni ne moremo obljubiti drugega kot krogle v glavo!«. ⁷¹ Vsi Pavlovičevi fantje so bili po mnenju OF zelo primerni za partizane, zato jih niso pustili pri miru. Ščasoma so spoznali, da nimajo izbire. Ob ustanovitvi Slovenskega domobranstva se je vseh pet pridružilo domobrancem. Jože je bil oktobra 1943 poslan na oklopni vlak Ljubljana – Trst, kjer je varoval železniško progo pred sabotažami ter potniške in tovarne vlake pred partizanskimi napadi. Decembra 1943 se je edini od bratov poročil. V enem izmed svojih pisem ženi je glede medvojnega dogajanja izrazil naslednjo misel: »Malo moramo pač pretrpeti, saj smo ljudje sami krivi, da je na svetu tako gorje, namesto da bi bil raj, saj svet je vendar tako lepo ustvarjen in nalašč za človeka, da bi služil Bogu in ne hudobcu«. ⁷²

Rahločutni Emil se je že kmalu potem, ko je pristopil k domobrancem, znašel sredi hudih spopadov na Kočevskem. Po bitki v Kočevju decembra 1943 je bil premeščen v tehnično četo, ki je imela svojo postojanko v gradu Lisičje pri Škofljici, kjer je ostal do konca vojne. Domači so ga zadnjič videli 2. maja 1945, preden je odšel na Koroško. Zaupal jim je: »Če bi še enkrat odločal, ne

71 Prav tam, str. 34.

72 Prav tam, str. 35.

bi šel k domobrancem.«⁷³ Emil je v pogovoru z domačimi večkrat omenjal jugoslovansko vlado v Londonu in pozive Alojzija Kuharja med vojno, naj se pridružijo partizanom. Avtorja sestavka se ob njegovi izjavi sprašujeta: »Kaj je dejansko mislil Emil z omenjenimi izjavami, ostaja nepojasnjeno.«⁷⁴ Očitno se je vedno bolj zavedal dejstva, da je sodelovanje z Nemci iz (izsiljenih) obrambnih razlogov z moralnega stališča nesprejemljivo. Domobranci se niso mogli znebiti pečata kolaboracije.

Rado je bil poveljnik 2. udarnega bataljona (ni razvidno katerega, op. a.), v katerem je bil tudi brat Mirko, ki je padel. Njegov »purš« je bil Ciril Bricelj. Junija 1944 so partizani napadli domobrance s pobočja Slivnice nad Cerknico. Rado je ocenil, da so partizani premočni in je dal svoji četi povelje za umik, saj je ocenil, da bodo v nasprotnem primeru vsi padli. Zaradi tega dogodka je moral v vojaški zapor na Ljubljanski grad, češ da je na Slivnici premalo odločno vojaško zdržal in da bo moral pred poveljstvom odgovarjati za to. Zaradi tega umika se je moral zagovarjati pred Krenerjem.⁷⁵ V zaporu je bil do januarja 1945. Umik iz Slivnice je bil povod, da je vodstvo bataljona po Radovem odpoklicu 5. julija 1944 prevzel Vuk Rupnik. Rado je ostal v Rupnikovem bataljonu do konca vojne in se z njim umaknil na Koroško ter bil vrnjen na Teharje. Bil je med tistimi, ki so pobegnili iz taborišča, a se ni rešil. Očitno so ga ustrelili stražarji. Kje je njegovo truplo, se ne ve.

Pavel je bil kot študent medicine sanitejec pri primorskem Slovenskem narodnostno varnostnem zboru (SNVZ). Po naravi je bil zelo odločen in ognjevit. Preden je bila 4. maja na Taboru proglašena narodna vlada, so se domobranci zbirali v Ljubljani. Eno od mnogih zbirališč je bilo na srezkem načelstvu v Ljubljani. Ko je Pavel zagledal kolega Maršiča, se je razburil, ker je imel ta na kokardi jugoslovanski kraljevi grb z dvema orloma, in odgovoril: »Mi smo se borili za Slovenijo, ne za Jugoslavijo!«⁷⁶

V Vetrinju so se ponovno srečali vsi štirje preživeli bratje. Rada so vrnili na Teharje, Jože, Emil in Pavle pa v Kočevje in so bili usmrčeni. Mati Josipina se je z leti sprjaznila z dejstvom, da sinov ne bo več nazaj. In vnuk jo je v svoji mladostni drznosti vprašal: »Stara mama, kaj pa bi storila, če bi prišli k tebi ljudje, ki so ti pobili sinove?« Ni bilo čutiti zadrege, samo globok vzdih: Veš, rekla bi jim, da jim odpuščam. Naj se spokorijo. Tebi, Gojči, pa povem: Nikoli ne sovraži! In še nekaj si zapomni: S sovraštvom se ne da živeti.«⁷⁷ Ko se je razvedelo za poboje v Kočevskem Rogu in na Teharjah, je bil oče umorjenih bratov prepričan, da bodo krivcem za poboje sodili. To se ni zgodilo, zato se je nekako vdal v usodo.

73 Prav tam, str. 37.

74 Prav tam.

75 Poveljnik, polkovnik Franc Krener, član ožjega štaba Slovenskega domobranstva.

76 Petrovčič, Kržan, Pavličevi iz Trnovega, str. 37.

77 Prav tam, str. 38.

ZAKLJUČEK

Zgodbe družin, o katerih govori prispevek, so omenjene kot primer za vpogled v življenje tistih oseb, ki so se opredelile za protipartizanski tabor, in nam pričajo o tem, da so to bile sicer običajne družine, ki pa so že pred vojno izražale globoko pripadnost naukom Rimskokatoliške cerkve, se udeleževale v različnih katoliških društvih in dejavnostih ter odklanjale novoprihajajoče nazore, ki naj bi rušili obstoječi naravni red v družini in družbi. Člani teh družin so verjetno že pred vojno prihajali v nasprotje z nosilci, če uporabljamo njihovo izrazoslovje, »komunističnih« idej, kar se je med vojno stopnjevalo v medsebojna obračunavanja, po vojni pa v obračun s poraženci.

Prispevek se osredotoča tudi na analizo starostne in socialne strukture oseb, pretežno z dolenjskega podeželja, ki so se odločile za protirevolucionarni tabor. Razlogi za njihovo odločitev so bili različni. Prevladujoč razlog je bila ideološka nesprejemljivost idej revolucionarnega tabora. Razlogi pa so bili lahko tudi čisto praktične narave, kot bližina doma, pomoč na kmetiji, plačilo itd. Nekatere pa je zgolj življenjska situacija postavila na »napačno« stran.

77

V.D. POGLAVANCA OZAR
ZA DOLNJSKO OKROŽJE
Ljubljana, 9. XII. 1944. od 16 - 18 ure.

106

A452718

Z a s l i š a n j e

Glatz Franc, rojen 28.9.1908. v Dragi pri Loškem potoku, oče Franc živi v Ameriki, mati Marija živi v Dečnem selu pri Brežicah, dovršil 5 razr. osnovne šole, poročen, ima dva otroka v starosti 7 in 22 mesecev, žena Ljudmila rojena Ješnik, živi v Hinggh 20, kmet, poseduje 4 in pol ha zemlje v Podreski pri Mariboru.

Imenovan je bil aretiran na Hingjah pri St. Janžu od XV. Brigade, ker je tam živel kot izseljenec-kočevar in bil eberčen. (Imel je doma puške in municijo).

i z l o g e :

Do leta 1935. sem živel doma v Dragi pri Loškem potoku in delal kot kmetijski delavec. 15. oktobra 1935. pa sem odšel v Ulm - Wirttemberg krošnjariiti. Tam sem dobro zaslužil, domov sem se vrnil 1. aprila 1936. in bil doma do leta 1938. Tega leta sem pa šel v službo k lesnemu trgovcu Johan Retelj v Kibnik pri Ormošnjicah, kjer sem bil zaposlen na žagi. Leta 1940. pa sem premenjal službo in šel k lesnemu trgovcu Perc Jožefu v Koblerje, pri katerem sem bil uslužben do leta 1941. Februarja meseca 1941. pa sem šel zopet v Nemčijo v Wirttemberg krošnjariiti in se vrnil na svoj dom v Drago 14 dni pred selitvijo. Jeseni 1941. leta pa sem se z ostalo družino preselil v Dečno selo pri Brežicah, od tu pa 20. oktobra 1942. v Hingje pri St. Janžu. V Hingjah sem od družbe DAG (Deutsche Arbeiter Gemeinschaft) vzol v najem posestvo v Hingjah 20. ~~XXXXXXXXXXXX~~

Februarja meseca 1942. sem se na pobudo Edi Bocar-ja vključil v Kulturbund, pri katerem društvu smo imeli razne vojaške vežbe in bil sem član Sturm-SS. Sedaj v Nemčiji pa sem bil član društva Volksturm-SS in doma sem imel puško Mavzerico in cc 50 nabojev, kar sem izročil patroli, ki me je aretirala. Kot član zadnjega društva sem hodil na stražo. Pri vojskih nisem bil v Nemčiji, ker sem kratkoviden.

V St. Janžu je društvo Heimatbund. Zelenleiter (nečelnik) tega društva je Zagar Jehan, kočevar, doma iz Srednje vasi pri Četru, star je cca 38 let, je srednje postave, črnih las, sanski, kmet.

Zelenleiter ima svoje blockleiterje, katerim raznašajo novice in razne druge odredbe. Od teh poznam Kordiš Alojza iz Srednje vasi, star cca 44 let, srednje postave, blond las, poročen, ima ženo in dva otroka (20 in 7 let), starejši sin Robert je pri SS-ovcih in je bil dolgo čas v Radečah. Drugi blockleiter je Zagar Ludvik iz Drage, star cca 25 let, visoke postave, blond las, poročen, ima ženo in 1 otroka.

Ostalih organizacij ne poznam, kakor tudi ne drugih članov.

Zasliševalec:

Jovan

Zaslišanec:

Zaslišanec se dela slaboumnega, malo je mogoče reči, drugače ne bi velike govoriti, izgleda pa, da velike ve, pa ne bi povedati. Je zelo rafiniran in trmast.

PREČENEC O Z N E
OKROŽJE GROSUPLJE
Ljubljana, 11.X.1944.

L. Bartolčič
Hr

1. 1084 4401
15.8.44

V. Laščič

II. SEKCIJA ODSEKA ZA OBLAST VII. KORPUSA O Z N A ZA SLOVENIJO.

Generalni seznam pod tek. št. 12 okrožnice z dne 31.8.44. te

Okraj/Hinje: Ratje:

81. Vidmar Franc, Visejc 26 (Prinčanov) rojen 29.9.1920. v Visejcu, pristojen ravnotar, samski, pos. sin, brez premoženja, majhne čokate postave, kostanjevin las, svetlini oči, bele polti, lahke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. V začetku narodno-osvobodilne borbe je igral vlogo sr. člane, po italijanski ofenzivi je šel pod pritiskom brata Janeza v bega, kjer je bil zagrizen. Po kapitulaciji Italije je bil ujet na Turjaku in izpuščen pred nemško ofenzivo. Ko je prišel domov je šel takoj v skrivače in od tam 21.2.44. v Ljubljano v domobrance. Kako se zadržal ni znano, je bil zagrizen.

82. Meščen Angel, Visejc 23 (Zidankov) rojen v Visejcu 13.4.1923. pristojen ravnotar, samski, pos. sin, brez premoženja, majhne čokate postave, blond las, sivih oči, bele polti, lahke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. V začetku narodno-osvobodilne borbe je bil takoj proti partizanom. Po italijanski ofenzivi je takoj pristovoljno v bega in bil kot tak zelo zagrizen. Po kapitulaciji Italije je bil ujet na Turjaku in bil pred nemško ofenzivo ~~izpuščen~~ iz uščen domov. Po nemški ofenzivi je šel v skrivače in od tam 21.2.44. v Ljubljano v domobrance. Kako se zadržal ni znano. Mati stara cca 56 let je mirna, sestre zagrizena beja, brat komandant beja (Plot Simon)

83. Hočevar Jože, Visejc 30 (Lužarjev) rojen 15.4.1926. v Visejcu, pristojen ravnotar, pos. sin, brez premoženja, samski, majhne čokate postave, temnih las, rjavih oči, temne polti, težke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. V začetku narodno-osvobodilne borbe je igral vlogo sredinca, enako za časa okupacije Italijanov. Pred kapitulacijo Italije je bil od partizanov mobiliziran za vodilni in ostal pri njih, januarja 1944. pa je dezertiral in šel v ostalimi skrivači v Ljubljano v domobrance. Kako se zadržal ni znano.

Mati stara cca 50 let, oče star cca 60 let sta mirna, sestra Anica in Mica sta dobri.

83. Blatnik Vinko, Visejc 39 (Maticov) rojen 25.1.1907. v Visejcu, pristojen ravnotar, čevljar, poročen, velike postave, suh, kostanjevin las, rjavih oči, lahke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. Bil je vse-skozi dober in šival za partizane do junija 1944., tedaj pa je pristovoljno odšel v Ljubljano v domobrance. Kako se kot tak zadržal nam ni znano.

Zena Pepa, stara cca 30 let je beja, otroci so majhni, mati stara cca 65 let, je zagrizen beja in spravila njega v Ljubljano.

98. Blatnik Henrik, Visejce 21 (Antonov) rojen 13.7.1921.v Visejcu, pristojen ravnotam, pos.sin, brez premoženja, velike suhe postave, blond las, sivih oči, težke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. Od pojava prvih partizanov je bil njim vedno nasproten. Po italijanski ofenzivi je šel k begu, kjer je bil do kapitulacije Italije. Ob kapitulaciji je bil ujet na Turjaku in i. Turjaka izpuščen. Po nemški ofenzivi je bil doma, potem pa je po nemški ofenzivi 21.2.44. pobegnil z ostalimi skrivači v Ljubljano v domobrance. Kako se kot zadržal na ni znano.

Oče star cca 60 let, ter mati stara cca 55 let in tri sestre Ivana, Kosalija in Marija so vsi mirni.

99. Blatnik Stana, Visejce 21 (Antonov) rojen 14.4.1923.v Visejcu, pristojen ravnotam, pos.sin, brez premoženja, srednje suhe postave, temnih las, svetlih oči, lahke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. Od pojava prvih partizanov je bil njim vedno nasproten in bil doma do kapitulacije Italije. Ob kapitulaciji je bil mobiliziran v NOV, odkoder pa je po enem mesecu desertiral in se skrival do 21.2.44., tedaj pa je z ostalimi skrivači pobegnil v Ljubljano v domobrance. Kakose kot tak zadržal na ni znano.

Ostala družina opisana pod 98. (Vir spodaj)

105. Turk Martin, Visejce 15 (Juničev) rojen 22.10.1924.v Visejcu, pristojen ravnotam, pos.sin, samski, brez premoženja, srednje čokate postave, blond las, sivih oči, bela polti, težke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. V začetku narodno-osvobodilne borbe in na časa okupacije je bil proti partizanom. Po kapitulaciji Italije je bil doma in je igral vlogo sredine. Po nemški ofenzivi je šel v skrivače, potem so ga pa decembra 1944. ujeti partizani in mobilizirali ali je šel 6 tednov desertiral in ponovno šel v skrivače od tam pa 21.2.44.v Ljubljano v domobrance. Kot domobranec je zelo zagrižen.

Mati stara cca 50 let je bega, oče star cca 56 let je mirni, sestre so bega.

109. Papež Slavko, Hinjeh 4 (Hočevančev) rojen na Hinjah 15.10.1921. pristojen ravnotam, samski, pos.sin, brez premoženja, velike močne postave, blond las, svetlih oči, bele polti, težke hoje.

V Jugoslaviji je bil politično neopredeljen. V začetku narodno-osvobodilne borbe je bil dober. Po ustanovitvi bega po stojanke na Hinjah je šel k begu in bil zelo zagrižen in potruden. Ob kapitulaciji Italije je bil ujet na Turjaku in izpuščen domov. Po nemški ofenzivi je bil mobiliziran v NOV ali se je predal domobrancem. Sedaj je domobranec in kot tak na ni znano kako se zadržal.

Ostala družina pod št.108.

Del Generalnega seznama, ki ga je Pooblaščenec Ozne za Okrožje Grosuplje poslal II. Sekciji odseka za oblast VII. Korpusa, Ozna za Slovenijo, 12. 10. 1944 (ARS, AS 1931, šk. 666). Vsi navedeni so bili domobraneci in usmrčeni maja in junija 1945. Podrobnejših podatkov o kraju in datumu usmrtitve ni.

Žiga Koncilija

**POSAMEZNIK V
PRIMEŽU TREH
RAZLIČNIH
REPRESIVNIH
APARATOV**

**Ivan Rancinger in njegova
življenjska pot (1909-1997)**

Zgodba Ivana Rancingerja je v marsičem zgodba 20. stoletja. Rodil se je v avstroogrski monarhiji, odraščal in idejno-nazorsko zorel v Kraljevini SHS/ Jugoslaviji, preživel je uničevalnost nemških koncentracijskih taborišč, bil priča izgradnji in evoluciji jugoslovanskega socializma vse do njegovega zatona, in ne nazadnje, 25. junija 1991 je dočakal neodvisnost demokratične Republike Slovenije. V dveh družbenopolitičnih sistemih, natančneje v obdobju najostrejšega preganjanja komunistov in drugih

političnih nasprotnikov po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 ter v prvem najbolj ostrem povojnem obdobju nasilja komunistov nad svojimi političnimi ter razrednimi nasprotniki, in v nemškem nacističnem okupacijskem sistemu, je izkusil značilnosti vsakokratnih oblik in metod državnih represij. Tako je najvitalnejši del svojega življenja preživel zaznamovan z oznako političnega nasprotnika ob nadzoru, številnih hišnih preiskavah in aretacijah s strani orožnikov, žandarjev, policistov, gestapovcev ali udbovcev. Preživel je zasliševanja, pretepanja, poniževanja, večkrat je upravičeno ali neupravičeno, pač v skladu z vsakokratno obliko kazenskopravne zaščite sistema, sedal na zatožne klopi ter izkusil ležišča številnih zaporov in taborišč.

Ivan ali Janez Rancinger oz. Rancinger se je rodil 9. septembra 1909 na Dunaju v siromašni proletarski družini očetu Antonu in mami Pavli, rojeni Martini. Bil je najstarejši od petih otrok. Družina se je glede na očetov steklarski poklic večkrat selila s »trebuhom za kruhom«; sprva na Madžarsko, ob izbruhu prve svetovne vojne 28. julija 1914 pa so bili izgnani v avstrijski del Avstro-Ogrske, najprej v Zagorje in nato v Hrastnik, kjer so se tudi dokončno ustalili. Ivanovo otroštvo je bilo značilno za delavske družine vojnega časa in prvega obdobja med obema svetovnima vojnama, zaznamovano s težkimi bivanjskimi in življenjskimi pogoji, tako značilnimi za rudarske revirje. Ivan se je npr. spominjal, da se je »skoraj vsako leto rodil otrok«, ¹ družina se je stiskala v majhnem stanovanju, značilnem za delavske kolonije. Čeprav je v Hrastniku obiskoval osnovno šolo, je dokončal le tri razrede, saj je bil zaradi preživljanja družine v hudem pomanjkanju, kakršno je bilo med vojno, prisiljen že pri osmih letih (leta 1917) v steklarni poleg očeta poprijeti za pomožna steklarska dela. Še ne desetletnemu mu je med vojno, ko je pustošila španska gripa, umrla mati. Oče se je še istega leta drugič poročil, do leta 1922 je bilo skupaj že osem otrok, ki pa so se »tako z mačeho kakor tudi otroci med seboj dobro razumeli. Le oče je kasneje postal kroničen alkoholik, kar je dovedlo družino v še težji položaj«. ²

Težak socialni in ekonomski položaj izkoriščanega delavstva, ki se je v obdobju velike gospodarske krize v prvi polovici tridesetih let še dodatno poslabšal, marsikoga ni puščal ravnodušnega. Tudi v Rancingerjevi družini, se spominja Ivan, so bili »že moji starši in starši mojih staršev vsi pristaši socialno demokratske stranke. Moj oče je že kot mladenič in ves čas svojega dela bil iskren in dosleden ter pošten borec za delavske pravice. To njegovo sovraštvo do kapitalistov in do kapitalističnega izkoriščanja pa sem podedoval tudi jaz«. ³

1 Peklari, Intervju.

2 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepisi, str. 1.

3 Prav tam.

Tudi Ivan je bil sprva naklonjen zmernejši socialnodemokratski struji. Že kot mladenič je bil simpatizer delavskega kulturnega društva Vesna, aktiven član delavskega gibanja pa je postal leta 1923 z vstopom v delavsko kulturno organizacijo Svoboda. Vse do aretacije leta 1932 je bil dejaven v njenem telovadnem, dramskem, pevskem in knjižničarskem odseku. Postal je tudi član Splošne strokovne zveze (Opči radniški savez) v Zagrebu in sodeloval v stavki rudarjev za izboljšanje delovnih in življenjskih pogojev,⁴ ki se je začela 20. julija v Hrastniku, se razširila na Trbovlje in Zagorje in je trajala do 17. septembra 1923.⁵ Njegov idejno-politični nazor se je radikaliziral po najostrejšem notranjepolitičnem incidentu v slovenskem delu kraljevine, torej po spopadu med komunisti in »režimskimi« orjunaši 1. junija 1924 v Trbovljah, ko sta skupaj z bratom Antonom začela simpatizirati s komunističnim gibanjem. V začetku leta 1927 je bil sprejet v Zvezo komunistične mladine Jugoslavije (bolj znane pod kratico SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije), dve leti kasneje je bil sprejet v Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ). Kmalu je postal član Okrožnega komiteja KPJ za revirje in imel skupaj z bratom Antonom pomembno vlogo med mlado zasavsko revolucionarno silo skupaj s peščico preostalih komunistov, kajti večina vodilnih revirskih komunistov je v begu pred represijo, in ker so bili zaradi vodenja velike rudarske stavke v letu 1923 odpuščeni, odšla konec leta 1923 in 1924 v Francijo, kjer so se zaposlili v rudnikih, največ v departmaju Pas de Calais.⁶ Takrat je začel s sistematičnim ilegalnim delom, kamor je npr. sodilo organiziranje sestankov, izvajanje ustne in pisne komunistične propagande, zbiranje prispevkov za organizacije, kot je bila npr. Rdeča pomoč,⁷ prenašanje letakov od avstrijske meje v revirje, organizacija ali sodelovanje v različnih stawkah, tako da je bila, kakor je zapisal v življenjepisu, »v splošnem vsa moja mladost utelešena v delu za prosvetitev delavstva, za ostvaritev pravic delovnega ljudstva in zrušitev kapitalističnega družbenega reda. Pijančevanju, kvartanju in ženskarjenju nisem bil podvržen. Staro in mlado me je cenilo in spoštovalo. Čeprav sem bil teoretsko malo izgrajen, mi je pa zato praktično izkustvo dosti pomagalo pri delu.«⁸

Po uvedbi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 6. januarja 1929 je KPJ pozvala k vsesplošni vstaji, do česar zaradi šibkosti organizacije ni moglo priti, so se pa okrepile druge oblike delovanja, zlasti komunistična propaganda. Oblast pa

4 Podatke, ki jih je zbrala Vida Volker (dalje *Zbrani podatki*, Zasavski muzej Trbovlje) avgusta 1975 v Hrastniku, hrani Zasavski muzej Trbovlje.

5 Več gl. v: Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 88–92.

6 Prav tam, str. 118.

7 Rdeča pomoč je bila komunistična organizacija za pomoč političnim zapornikom in njihovim družinam. Režimski represiji so kljubovali z množičnimi akcijami, s protestnimi zborovanji, letaki, propagando. Beležili so informacije, statistike in podatke o zapornikih, o njihovem položaju, o sodnih procesih, številu obsojenih, višinah obsodb itn.

8 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepis, str. 3.

je z reformiranim in okrepljenim represivnim aparatom odgovorila z zaostritvijo politične represije. V vdorih in aretacijah, ki so sledile, so bile močno prizadete organizacije komunistične partije v slovenskem delu Jugoslavije,⁹ tudi v revirjih. Povezave med komunisti so bile pretrgane, manjše skupine in posamezniki so delovati v globoki ilegali. Ivan Rancinger je prvič prišel v kolesje represivnega aparata kmalu po uvedbi diktature. V noči z 12. na 13. januar 1929 sta se z bratom Antonom udeležila pokrajinske konference SKOJ-a, ki sta jo vodila France Klopčič in Boris Kidrič. Tam sta dobila večjo količino propagandnega materiala z nalogo, da ga razdelita, a so ju zagorski žandarji prestregli ter ovadili zaradi suma širjenja letakov s prepovedano vsebino. Od 17. do 26. januarja 1929 je bil zaprt v Litiji, nato do 22. aprila 1929, ko je bil zaradi pomanjkanja dokazov izpuščen, se je nahajalv ljubljanski jetnišnici. Kakor je kasneje zapisal, je bila »to prva šola nas mladih komunistov. Držali smo se, kot so nas učili Klopčič, Kidrič in Partija. Nič nismo izdali, nič priznali tako, da so mogli tovariši delati naprej«. ¹⁰ Od takrat so ga vodili v evidencah komunistov in je bil stalno pod budnim očesom oblastnih organov. Že mesec dni kasneje je bila zaradi širjenja komunističnih letakov v zvezi s smrtjo Đure Đakovića in Nikole Hećimovića¹¹ pri njem opravljena hišna preiskava, ni pa bil aretiran, saj je imel dober alibi. Oktobra 1929 so ga poklicali v Trbovlje na poizvedovanja, kjer je med zaslišanji občutil moč žandarskih pesti, a je bil nato izpuščen, novembra 1929 pa so ga še enkrat aretirali in odpeljali v Laško ter ga ponovno kmalu izpustili.¹² Junija 1930 je bil skupaj z Jožefom Kastelicem in Jožefom Vidmarjem znova aretiran in ovaden, tokrat zaradi zbiranja denarnih prispevkov za aretirane komuniste, ki so se januarja 1930 nameravali udeležiti okrožne konference SKOJ-a za revirje.¹³ Skupina sedmih delegatov, med katerimi je bil tudi Ivanov brat Anton, je bila izdana, aretirana in postavljena pred sodišče.¹⁴ Maksa Strmeckega so predali Državnemu sodišču za zaščito države v Beogradu (DSZZD),¹⁵ kjer je bil obsojen na visoko prostostno kazen sedmih let robije.

9 Več gl. v: *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, str. 106–107.

10 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepis, str. 2.

11 Đuro Đaković je bil generalni sekretar CK KPJ, Nikola Hećimović pa sekretar Rdeče pomoči. Zagrebška policija ju je po zaslišanju in mučenju izročila mejnemu orožništvu, ki ju je na meji z Avstrijo 26. 4. 1929 ustrelilo ob domnevem poskusu pobega. Podrobneje o tem glej v razpravi: Smrt Djura Đakovića in Nikole Hećimovića. V: Filipič, *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov*, str. 361–443.

12 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepis, str. 2.

13 ARS, AS 1477, šk. 49. Mapa Ivan Rancinger – Okrožno sodišče v Laškem 1930. Poročilo žandarmerijske stanice v Hrastniku, 4. 6. 1930.

14 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 120.

15 Sodišče za zaščito države v Beogradu je bilo ustanovljeno januarja 1929 z Zakonom o Državnem sodišču za zaščito države. Pristojno je bilo za preiskavo, razpravo in sojenje političnih deliktov iz IX. poglavja Kazenskega zakonika Kraljevine Srbije in za delikte iz posameznih členov Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi iz leta 1921. Postalo je najvišje sodišče v državi, saj se na njegove sodbe ni bilo možno pritožiti. Več v: Dobrivojević, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra*, str. 150–156.

Ostalim so sodili pred Okrožnim sodiščem v Celju. Zaradi članstva v organizaciji, ki je imela za namen »propagando komunizma, terorizma in nelegalno prilastitev oblasti«, in zaradi komunistične propagande je bila Viliju Maurerju izrečena kazen dveh let strogega zapora, Jožetu Pivcu in Ernestu Puflerju eno leto strogega zapora, najnižja kazen je bila izrečena Francu Jeranu, in sicer pet mesecev zapora. Anton Rancinger je bil obsojen na deset mesecev zapora.¹⁶ Po odsluženi kazni so ga marca 1931 poslali na šolanje v Moskvo.

Takšni represivni ukrepi so seveda močno prizadeli revirske komunistične organizacije, delo in življenje komunistov in njihovih simpatizerjev je bilo oteženo, zveze med njimi prekinjene. V Hrastniku je med letoma 1928 in 1932 delovalo le osem do deset članov partije ali Skoja. Ivan Rancinger je npr. vzdrževal stike s CK KPJ na Dunaju, od koder je dobival direktive in javke za dvig propagandnega materiala, ob tem pa je opravljal še druge partijske aktivnosti. Obnova partije se je začela potem, ko sta se iz zapora vrnila Edvard Kardelj in Boris Kidrič, ki sta takoj začela z organizacijo osrednjega in nižjih vodstev, tudi z veliko pomočjo revolucionarne študentske mladine, med katerimi je izstopala Lidija Šentjunc. Vzpostavljen je bil tudi začasni pokrajinski komite, ki je vzpostavil zvezo s CK KPJ na Dunaju in tako prevzel vlogo, ki jo je prej opravljal Ivan.¹⁷ V letu 1932, ko sta se partijska in skojevska organizacija že dobro obnovili, sta obe doživeli nov udarec. Zaradi neke akcije razpečevanja letakov Skoja sta bila aretirana Ivan Rancinger in Josip Just (takrat vodja Skoja) in januarja ali v začetku februarja leta 1932 postavljena pred Okrožno sodišče v Celju. Bila sta obsojena na dve leti in pol robije s petletno izgubo državljanskih pravic. Kazen je Rancinger do pravnomočnosti prestajal v celjskem »Starem piskru«, nato v Mariborski kaznilnici. V skladu s takratno tristopenjsko kaznovavno politiko je prve tri mesece preživel v samici, julija 1933 pa se je lahko pridružil zaprtim somišljenikom, med katerimi so bili tudi vidnejši komunisti, kot npr. Moša Pijade ali Josip Broz. Skupno jetniško bivanje so komunisti izkoristili za oblikovanje t. i. zaporniških univerz, na katerih so pridobivali osnovne pojme iz nekaterih predmetov splošne izobrazbe (o politični ekonomiji, razvoju družbe, sindikalnem vprašanju, geografiji, matematiki itn.) in tudi nekaterih predmetov nauka marksizma in leninizma. Novembra 1933 je bila večina premeščena v Sremsko Mitrovico, kjer naj bi prestali še zadnji del kazni. Konec februarja 1934 je prišlo do incidenta med enim od zaprtih komunistov in stražarjem, zaradi česar je prišlo do demonstracij vseh zapornikov v kaznilnici. Sledila je preiskava in nato junija 1934 »robijaški procesi« s prvoobsojenim Mošem Pijado, na katerem

16 ARS, AS 1477, šk. 37. Mapa Franc Sotler – Okrožno sodišče Celje 1930. Sodba Okrožnega sodišča v Celju, 21. 5. 1930.

17 Brečko, *Hrastnik skozi desetletja*, str. 123–124.

so Ranciererju, pod obsodbo aktivnega in organiziranega delovanja, prvotno kazen podaljšali še za dodatni dve leti. Obsojen je bil tudi na pet let izgube državljskih pravic.¹⁸ Ranciererjevo zaporniško bivanje je bilo na splošno zaznamovano s študijem in stalnimi akcijami za izboljšanje zaporniških pogojev. Sam se je kasneje spominjal: »Začela se je univerza in izgradnja novih kadrov. Jaz nisem bil med najboljšimi, vendar sem kot delavec zavzemal relativno častno mesto v idejno-politični vzgoji in v kulturno-prosvetnem delu. Sodeloval sem v vseh protestnih akcijah proti upravi kaznilnice in pravosodnem ministrstvu, med njimi tudi v dveh gladovnih stavkah, enkrat štiri in enkrat 11 dni. Zadnji dve leti v Sremski Mitrovici sta mi mnogo koristili tako v življenju splošnega obzorja kakor tudi političnega znanja.«¹⁹

Po vrnitvi iz zapora 10. maja 1937 so ga doma čakali novi izzivi. Znova se je zaposlil v hrastniški steklarni in ponovno vzpostavil zvezo s partijsko organizacijo. Postal je član Mestnega komiteja Hrastnik in član Okrožnega komiteja za revirje, kar je bil nato do leta 1941. V začetku februarja 1938 je bil ponovno aretiran in odpeljali so ga v celjske policijske zapore, tokrat zaradi zbiranja pomoči za španske prostovoljce, vendar pa so ga zaradi pomanjkanja dokazov po šestih dneh izpustili. Aprila leta 1938 pa je bil skupaj, z nekaterimi drugimi „revirskimi“ komunisti (Miha Marinko, Ivan Keše, Alojz Hohkraut idr.), zaradi akcije pisanja komunističnih grafitov znova aretiran. Odpeljali so ga v zapore v Laškem, od tam pa v policijske zapore v Ljubljani, kjer je bil po dveh tednih zaradi pomanjkanja dokazov izpuščen. Vse do okupacije je opravljal naloge, ki mu jih je dajal komite, udeleževal se je partijskih posvetovanj v Savinjski dolini, Zagorju in v Ljubljani, sodeloval je pri demonstracijah zaradi pristopa Kraljevine Jugoslavije k trojnemu paktu, sodeloval je pri zbiranju članov Društva prijateljev Sovjetske zveze itn. Vzporedno se je bil prisiljen spopadati še z domačimi težavami: »Družinske razmere so bile obupne, oče mi je kahal in ker je pijančeval, sem bil često brez malice, kosila ali večerje. Često sem se po delu zatekel k Lidiji Šentjurc v njihovo gostilno, da sem dobil kaj za pod zob. Ni mi preostalo drugo, kot da se poročim in si ustvarim svoj dom. Spoznal sem se z bivšo ženo Greto. Bila je lepo dekle. Kljub njeni mladosti sem gojil nado, da jo bom vzgojil v dobro ženo in tovarišico.«²⁰ S Hrastničanko Greto Miško, mama je bila Slovenka, oče sudetski Nemeč,²¹ se je poročil leta 1939 in Greta se je že kmalu aktivno vključila v partijsko delo: »Pričela je z delom po ženski liniji, pomagala mi je razpečevati brošure, deliti letake, pobirati za Rdečo pomoč itn. Z eno besedo, v partijskem delu mi je takrat bila v oporo in pomoč.«²²

18 *Zbrani podatki*, Zasavski muzej Trbovlje.

19 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancierer. Življenjepis, str. 5.

20 Prav tam.

21 ARS, AS 1931, šk. 412. Mapa Greta Rancierer. Poročilo Oddelka za zaščito naroda za Celjsko okrožje, 14. 5. 1945.

22 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancierer. Življenjepis str. 5.

Ob okupaciji Jugoslavije je bil zaradi predvojnih aktivnosti že 17. aprila 1941 aretiran. Pripadniki Gestapa so ga skupaj z okoli 30 drugimi Hrastničani odpeljali v Laško. Tam so jih zaprli v klet Sokolskega doma, nato pa je v več kot polletni odisejadi preko celjskih, mariborskih, graških, dunajskih, brnskih, šenbenskih in vroclavskih zaporov, 6. decembra 1941 prispel v koncentracijsko taborišče Auschwitz. Vmes se mu je sicer večkrat ponudila priložnost za pobeg, ki pa jo iz različnih razlogov ni izkoristil. Zaradi iznajdljivosti, deloma tudi zaradi dobrega poznavanja nemškega jezika, ki se ga je naučil kot otrok, in ne nazadnje zaradi priimka, ki je zvenel nemško, zaradi česar so ga večkrat imeli za »folksdojčerja«, se mu je uspevalo spretno izogibati smrtnim pastem uničevalnih taborišč. Sprva je bil, tako kot večina novoprispelih taboriščnikov, dodeljen v najtežje delovne komande, kot je bila npr. delovna komanda »Bauhof« (zidarska dela, tovorjenje najrazličnejšega gradbenega materiala), nato pa se mu je uspelo, deloma tudi zato, ker je bil pogosto bolan, prebiti v relativno nenaporne delovne komande. Tako je delal na poljih sladkorne pese, nato v delovni komandi »Holzhof« (žaganje drv), kasneje pa se mu je uspelo prebiti k delovni komandi »Gärtnerei Wervältung« (vrtnarija uprave), kjer je med bolje hranjenimi taboriščniki, ki so bili večinoma nemški politični jetniki, postal vodja te skupine. To dejanje je kasneje obžaloval, češ da je »tu grešil kot komunist, ker se ni uprl nesramni ugodnosti«. Junija 1942 so mu predložili izjavo, s podpisom katere naj bi se v zameno za izpustitev obvezal, da bo sodeloval z Gestapom v Mariboru. Sam je izjavil, da je ni podpisal. Februarja leta 1942 ga je vodja taborišča poklical k sebi in z besedami »Ti si komunistični divji lovec! Izgini!« poslal v koncentracijsko taborišče Buchenwald.²³

V Buchenwald je prispel 6. marca 1943 v transportu z okoli tisoč Poljaki. Do oktobra 1943 je bilo v Buchenwaldu med 30 in 40 jugoslovanskih, večinoma političnih jetnikov z Gorenjske in Štajerske. Njihovo število se je povečalo zlasti po kapitulaciji Italije in do sredine leta 1944 naraslo na nekaj čez 500. Skupaj je bilo v Buchenwaldu zaprtih okoli 3.900 Jugoslovancev.²⁴ Rancinger je tam sprva opravljal naloge blokovne starešine, kot npr. skrb za čistočo na bloku, skrb za pravilno razdeljevanje hrane in drugih dobrin, nato pa mu je bilo kot edinemu Jugoslovancu dodeljeno delo v ambulanti na patološkem oddelku Sturmbannführerja Dinga, ki je sicer veljala za eno od bolj privilegiranih delovnih komand. Tako mu je bilo dovoljeno nositi pričko po lastni izbiri, štirikrat mesečno je lahko pisal domačim, dovoljen mu je bil prednostni nakup v kantini in imel je še druge ugodnosti.²⁵ Sicer pa je Rancinger kmalu po prihodu navezal stike z drugimi jugoslovanskimi taboriščniki, zlasti na antifašistični osnovi, oz. s komunisti, in

23 Prav tam, str. 11–13.

24 Supek, *Jugoslovani v Buchenwaldu*, V: *Buchenwald*, str. 82–88.

25 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepis, str. 14.

prevzel nalogo, da ustanovi ilegalno organizacijo jugoslovanske skupnosti. Že v Auschwitzu so si namreč sojetniki med seboj pomagali, še temeljiteje pa se je takšna ilegalna organizacija oblikovala v Buchenwaldu.

Skladno s porastom števila jugoslovanskih taboriščnikov se je povečevala tudi razvejanost oblik takšne organizirane samopomoči.²⁶ Na organizacijskem vrhuncu sta politično vodstvo organizacije sestavljala ožji odbor petih članov in širši aktiv, ki so ga sestavljali odgovorni za posamezne bloke in komande, skupaj okoli 40 ljudi. Člani ožjega vodstva so bili izkušeni komunisti; Ivan Rancinger, Dušan Kermavner, Rudi Supek, Azis Kaluder in Emil Lichtenberger. Ilegalna organizacija oz. Jugoslovanski komite (JK) je poskušala pomagati (v obleki, hrani) novoprispelim taboriščnikom, kolikor je v razmerah taboriščnega življenja bilo mogoče. Skrbeli so za ustrezne nastanitve in dodeljevanja v primerne delovne komande, varstvo šibkejših posameznikov, pomagali so bolnikom itn. Poleg materialne in moralne pomoči pa so skrbeli tudi za obveščanje o dogajanjih v domovini in na mednarodnih prizoriščih, skrbeli so za marksistično-leninistično šolanje taboriščnikov, oblikovali skupino za sabotažna dejanja in borbena skupino. Poleg omenjenih aktivnosti so opravljali tudi bolj sporno funkcijo opazovanja novoprispelih taboriščnikov, podajali osnovne (politične) ocene ljudi in imeli omejen vpliv pri določanju oseb za Transporte v druga taborišča, kar je lahko pomenilo tudi v smrt. Po eni strani si je tako JK prizadeval obvarovati čim večje število Jugoslovancev, zlasti komunistov, verjetno pa so lahko s tem tudi že obračunavali s svojimi političnimi in drugimi nasprotniki.²⁷ Na podoben način so se organizirali tudi taboriščniki drugih narodnosti (Nemci, Avstrijci, Čehi) in se vsi skupaj združevali v t. i. Internacionalni komite (IK), v katerem je imel Ivan Rancinger vlogo predstavnika Jugoslovancev. Namen IK je bil podoben, torej medsebojna materialna in moralna pomoč med zaprtimi komunisti v boju zoper taboriščno administracijo in kriminalce, ki jih je Gestapo uspešno izkoriščal. Na skupnih sejah so prebirali referate o političnih razmerah v taborišču, doma in v tujini, skupaj so organizirali sabotaže po delavnicah itn.²⁸ Rancingerja je po odhodu na tej funkciji zamenjal Rudi Supek.²⁹

20. julija 1944 je bil Ivan Rancinger, domnevno zaradi ženinega pisanja prošenj,³⁰ iz Buchenwalda izpuščen in poslan na delovni urad v Weimar, kjer

26 Več o delovanju Jugoslovanske komiteja gl. prispevka: Vekoslav Figar, Naš delež, predvsem na bloku 40. V: *Buchenwald*, str. 96-99; Jugoslovanska ekonomska skupnost (kolektiv). V: *Buchenwald*, str. 100-107.

27 Več v: Supek, Jugoslovani v Buchenwaldu. V: *Buchenwald*, str. 82-88.

28 Več o delovanju Internacionalnega komiteja gl.: Rancinger, Sodelovanje Jugoslovancev z Ilegalnim mednarodnim komitejem. V: *Buchenwald*, str. 89-95.

29 Več o delovanju Rudija Supka gl. prispevek: Bosnar, Rudi Supek i nacistički koncentracijski logor Buchenwald.

30 ARS, AS 1931, šk. 412. Mapa Greta Rancinger. Poročilo predmet: Ivan Rancinger, podpisani Mitja Ribičič, 28. 5. 1946.

so mu podelili delavsko knjižico za inozemske delavce in potni list osebe brez državljanstva.³¹ Od tam so ga poslali na delo v steklaro Schott v Jeni, mesta pa brez dovoljenja policije in Gestapa ni smel zapustiti. V tovarni je delal skupaj z drugimi taboriščniki, predvsem Francozi, Italijani in Rusi. Kot se je spominjal, so »delali samo toliko, da nas niso zaprli, vršili smo prikrito sabotažo. S produkcijo in zaslužkom sem bil vedno 20%-40% nižji«. Med delom v Jeni je avgusta 1944 izšel ukaz, da se morajo vse osebe brez državljanstva (Staatenlose) javiti na prijavnem uradu. Čez tri tedne je dobil poziv za rekrutacijo pred vojaško komisijo v Weimarju. Od komisije pa je nato dobil sklep, da je na podlagi vojnega zakona sicer zdravstveno sposoben, vendar pa »izključen od vojaške dolžnosti radi njegove preteklosti in ker je nesiguren in nezaupljiv«.³²

Med Ivanovo odsotnostjo se je začel krhati odnos z njegovo ženo Greto. Avgusta 1944 ga je sicer obiskala, vendar pa je že takrat, medtem ko mu je pripovedovala, kako je delala kot ilegalka oz. kurirka med Ljubljano in Mariborom, opazil, »da v njeni notranjosti nekaj ni v redu«. Odnos med njima se je od takrat popolnoma ohladil, tako, da je prekinil s stiki, in ko se je 6. julija 1945 ob osmi uri zjutraj vrnil v Hrastnik, ga je oče pozdravil z besedami: »*Ti si prišel, tvojo ženo Greto pa so odpeljali*«. ³³ Izkazalo se je namreč, da je Greta Ranzinger med njegovo odsotnostjo izdala več ljudi, s katerimi je prej sodelovala.³⁴ Kot kurirka med Ljubljano in Štajersko je dobro poznala razmere in vse vidnejše pripadnike Osvobodilne fronte. 9. maja 1946 je bila aretirana, obtožena izdaje vidnejših aktivistov KPS in OF (Miha Marinko, Tone Tomšič, Pepca Kardelj in Mica Šlandrova),³⁵ od katerih najhujša očitana posledica, poleg aretacij in mučenj omenjenih aktivistov, je bila predvsem usmritev organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča v Gramozni jami v Ljubljani 21. maja 1942. Zaradi teh dejanj jo je Okrožno sodišče v Ljubljani 10. avgusta 1946 obsodilo na 15-letno zaporno kazen s prisilnim delom.³⁶ Vrhovno sodišče v Ljubljani pa ji je po pritožbi javnega tožilca 22. aprila 1947 kazen spremenilo v smrtno kazen z ustrelitvijo.³⁷ Po mnenju anonimnega zasliševalca Greta »očividno ni izdajala iz neke zlonamernosti in se tudi ni najbrž zavedala dalekosežnih posledic istih izdajstev. Vzroke je iskati v njenem duševnem sestavu, rahlem in mehkem značaju, ki ni prikladen za tako neusmiljeno in silno borbo. Na njeni osebi je ležala prevelika odgovornost, na drugi strani pa je bila za tak boj politično premalo pripravljena. Da je bila partijka,

31 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Deutsches Reich Arbeitsbuch für Ausländer.

32 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepis, str. 19.

33 Prav tam, str. 19–20.

34 DLRS knjiga 1., str. 208–209 in 228–231.

35 ARS, AS 1931, šk. 412. Mapa Greta Rancinger. Obtožnica Javnega tožilstva v Ljubljani, 16. 2. 1946.

36 ARS, AS 1931, šk. 412. Mapa Greta Rancinger. Obsodba Okrožnega sodišča v Ljubljani, 10. 8. 1946.

37 ARS, AS 1931, šk. 412. Mapa Greta Rancinger. Obsodba Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije, 22. 4. 1947.

ne morem smatrati za obtežilno okolnost, kajti ni bila politično izgrajena kot se za partijko zahteva. Tudi moževa odsotnost kot varuha in političnega učitelja je morda doprinesla h kapitulaciji njene osebe«. ³⁸ Kljub temu je bila Greta Rancinger ustreljena 13. novembra 1947. ³⁹

Prvo povojno obdobje je bilo v Jugoslaviji zaznamovano z graditvijo države na novih socialističnih temeljih. To pa je tudi pomenilo, da je zmagovita komunistična oblast želela v t. i. procesu epuracije čim prej obračunati s svojimi dejanskimi ali domnevnimi političnimi in razrednimi nasprotniki in si s tem utrditi oblast. Epuracija pa se je, podobno kot v nekaterih drugih novonastalih socialističnih državah Vzhodne Evrope, ⁴⁰ zavlekla tudi v fazo znotrajpartijske homogenizacije, in v ta kontekst sodi Rancingerjeva povojna usoda.

Represija je dosegla vrhunec v obliki izvensodnih pobojev, nato pa so glavno orodje represije postala sodišča. Sprva pred vojaškimi sodišči, nato pred Sodiščem narodne časti in od srede septembra 1945 še pred rednimi ljudskimi sodišči so se zvrstili številni sovražniki nove oblasti. Skozi sodne postopke naj bi šlo med 20.000–25.000 oseb, od tega naj bi jih bilo obsojenih okoli 8.000. Osnovni namen političnih sodnih procesov je bil v obračunu z narodnimi izdajalci, s politiki nekdanjih režimov, z razrednimi nasprotniki (trgovci, industrialci, obrtniki, kulaki, zlasti tujimi lastniki kapitala) in ideološkimi nasprotniki, tako zunaj Ljudske fronte in partije kot znotraj nje. ⁴¹

Za prvi večji sodni proces proti sodelavcem z okupatorjem lahko štejemo Kočevski proces oktobra 1943, na katerem so sodili pripadnikom četništva in vaških straž. ⁴² S Sodiščem narodne časti, ki je delovalo med 5. junijem in 25. avgustom leta 1945, je nova oblast utemeljila pojem narodne časti. Od septembra 1945 naprej obtožbe sodelovanja z okupatorjem prevladujejo tudi na rednih sodiščih. V to kategorijo sodita dva večja procesa – t. i. Božični ⁴³ in Rupnikov proces. ⁴⁴ Namen obeh je bil obračunati z vplivnimi in ljudski oblasti potencialno nevarnimi nasprotniki komunizma in tudi s Cerkvijo. Med obsojenimi je bilo pet duhovnikov, navezovalo pa se je že na škofa Gregorija Rožmana, ki je bil eden izmed osrednjih figur na procesu proti Leonu Rupniku. Rupnikov proces je veljal za enega izmed najpomembnejših povojnih procesov zoper sodelavce z okupatorjem in tudi predvojne politike. Po letu 1946 začnejo obtožbe kolaboracije, čeprav so prisotne še naprej, postopoma zamenjevati obtožbe

38 ARS, AS 1931, šk. 412. Mapa Greta Rancinger, dok. 16. Zapisnik zaslišanja, 29. 6. 1945.

39 ARS, AS 1931, šk. 412. Mapa Greta Rancinger. Uradni zaznamek RSNZ SRS, 9. 8. 1967.

40 Koncilija, Sovjetizacija vzhodne Evrope po drugi svetovni vojni.

41 Več o tem gl.: Repe, Politična represija v socialistični Sloveniji; Repe, Povojni sodni procesi; Vodušek-Starič, Ozadje sodnih procesov.

42 Ferenc, *Dies Irae*, str. 463–474.

43 ARS, AS 1931, Božični proces, šk. 531–535.

44 ARS, AS 1931, Rupnikov proces, šk. 540–547.

vohungjenja, sovražne propagande, ilegalnega povezovanja z emigracijo in tujimi obveščevalnimi službami. S takšnimi obtožbami nastopijo komunisti med drugim tudi zoper politične nasprotnike znotraj ljudske fronte (OF) in partijskega članstva. Za enega izmed procesov zoper znotrajfrontovsko opozicijo je veljal t. i. Nagodetov proces.⁴⁵ Na njem se je avgusta 1947 pred senatom Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani poleg Črtomirja Nagodeta zvrstilo še 14 članov nekdanje Stare pravde,⁴⁶ ki so se v novi ureditvi zavzemali za večstrankarsko demokracijo in nasprotovali monopolu KP.

Politični sodni procesi pa so dosegli »vrhunec« s t. i. Dachauskimi procesi.⁴⁷ V tej »jugo« varianti stalinističnih procesov⁴⁸ je šlo za obliko boja za oblast znotraj partije. Na njih je oblast svojim (dotedanjim) ideološkim somišljenikom sodila s skonstruiranimi in izmišljenimi obtožbami. Sodili so 32 nekdanjim internirancem v nacističnih taboriščih Auschwitz, Dachau in Buchenwald pod obtožbami sodelovanja z Gestapom, ovaduštva, vojnih zločinov in povojnega podtalnega protirežimskega delovanja. Večina od obsojenih je bila aktivnih in vodilnih predvojnih komunistov, ki so bili, tako kot Ivan Rancinger, zaradi komunizma preganjani že v prejšnjem režimu. Dejanski vzroki za dachauske procese do danes niso popolnoma pojasnjeni, domneve segajo od skrivnostnih seznamov po sovjetskem diktatu⁴⁹ do povsem osebnih namer po diskreditacijah. Ostaja pa dejstvo, da so bili obsojenci na dachauskih procesih iz opravičljivih ali neopravičljivih razlogov kaznovani zaradi homogenizacije partijskih vrst in utrditve oblasti obstoječih političnih elit. Delovanje nekdanjih taboriščnikov, sploh zaradi dejstva, da so preživeli pekel taborišč, je pač postalo priročen razlog za njihovo odstranitev. Vsega skupaj se je zvrstilo 10 sodnih procesov pred vojaškimi in Okrožnim sodiščem v Ljubljani, začenši s t. i. prvim ali velikim dachauskim sodnim procesom zoper Martina Diechla in soobtožene, ki se je začel 12. maja 1948, zaključili pa so se s procesom zoper Borisa Fakina, Ludvika Mrzela in Marjana Petraka 11. oktobra 1949. Skupaj je bilo obsojenih 32 nekdanjih taboriščnikov, od tega 15 na smrtno kazen (11 jih je bilo izvedenih).

Ob koncu vojne je Ivan Rancinger sodeloval pri organizaciji in repatriaciji jugoslovanskih jetnikov, vendar je bil le dan po vrnitvi v domovino 7. julija 1945 prvič aretiran in odpeljan v centralne zapore OZNE v Ljubljani. Aretacija je bila

45 ARS, AS 1931, Nagodetov proces, šk. 568–590. Koncilija, Politični sodni procesi in komentarji javnosti.

46 Stara pravda je bila ilegalna organizacija liberalno usmerjenih slovenskih izobražencev, zagovornikov socialnih reform in naslonitve na Sovjetsko zvezo. Nastala je maja 1941, avgusta so njeni člani vstopili v OF, v začetku leta 1942 pa so zaradi sporov glede odnosa do legitimne vlade in četniškega gibanja v Srbiji izstopili.

47 Več v zborniku: *Dachauski procesi*.

48 *Dachauski procesi*, str. 86. Vodopivec, Koncilija, Prispevek za zgodovino represije.

49 Dachauski sodni procesi namreč sodijo v obdobje po sporu z Informbirojem junija 1948.

povezana z delovanjem njegove žene Grete. Ob tej priložnosti se ji je »odrekel kot ženi ter je od nje zahteval ločitev in razvezo zakona«. ⁵⁰ Iz zavora je bil izpuščen 5. avgusta 1945, kmalu nato je prevzel organiziranje podružnic dnevnikov Ljudska pravica in Slovenski poročevalec v Trbovljah. Hkrati je dobil po direktivi CK KPS nalogo, da prevzame posle organizacijskega sekretarja Okrajnega komiteja KPS za Trbovlje. To nalogo je opravljal do svoje druge povojne aretacije 27. januarja 1946. Dva dni po aretaciji je bil že izpuščen, vendar pa zaradi »neizvrševanja discipline« ⁵¹ izključen iz partije, s prepovedjo kakršne koli politične aktivnosti. Zaradi vse bolj do njega neprijaznega okolja se je preselil v Paračino, kjer se je zaposlil v tamkajšnji steklarni.

Ko se je želel vrniti v Hrastnik, so ga 3. septembra 1948 odpeljali na sedež republiške UDV v Beogradu, nato pa v Ljubljano. ⁵² Tokrat je bil aretiran z jasno namero, da ga na osmem dachauskem ali t. i. buchenwaldskem sodnem procesu obsodijo. Iz ohranjenih virov in zbranih podatkov težko ugotovimo točne vzroke. Znova razočaran nad novo oblastjo je trepetal za svoje življenje, najbolj pa ga je prizadelo to, »da so me aretirali, zaprli, mučili in sodili moji bivši sodelavci. Lahko se je bilo boriti v stari Jugoslaviji, Auschwitzu in Buchenwaldu. Tam si imel pred seboj sovražnika. Tu pa je bil pred menoj tovariš, ki mi je držal nož na grlu in nisem vedel, kdaj bo potegnil rezilo«. ⁵³ 29. junija 1949 mu je bila na režiranem sodnem procesu z lažnimi pričami in izsiljenimi priznanji ⁵⁴ prebrana obsodba.

Po mnenju sodišča je tožilstvu uspelo dokazati Rancingerjevo krivdo v vseh treh točkah obtožnice. V prvi točki je bil obsojen, da je kot »sodelavec Gestapa« v koncentracijskem taborišču Auschwitz med julijem 1942 in marcem 1943 opravljal funkcijo namestnika kapota, nato pa funkcijo kapota na komandi »vrtnarija«. V taborišču Buchenwald pa naj bi vse do izpustitve iz taborišča opravljal funkcijo sobnega starešine in namestnika starešine bloka. Čeprav je sam le enkrat priznal, da je »oklofotal nekega mlajšega žida, ker je varal svoje tovariše in ker je s svojimi podvigi v svojo osebno korist izpostavil nas vse, to je našo delovno skupino, nevarnosti,« je bil obsojen, da je skupaj z drugimi taboriščniki funkcionarji »pretepal in mučil internirance zaradi kršitve taboriščne discipline«. Še več, obsodba ga je bremenila, da je v taborišču Auschwitz skupaj s taboriščno

50 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepis, str. 27.

51 Trditev se je nanašala na obdobje, ko je bil ob začetku vojne aretiran in se je nahajal v zaporih na gradu Borl. Tam naj bi imel priložnost pobega, ki pa je ni izkoristil, saj naj ne bi dobil od tovarišev nobene pomoči. Po vojni pa so ga obtoževali, da je odklonil pobeg, ker naj bi takrat že sodeloval z Gestapom.

52 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Življenjepis, str. 27. Peklar, Intervju, str. 6. *Zbrani podatki*, Zasavski muzej Trbovlje.

53 Peklar, Intervju, str. 7.

54 To dokazuje zlasti primerjava ohranjenih dokumentov, npr. življenjepisa in zapisnikov zaslišanj ali dokument z naslovom Samokritični poizkus ugotavljanja lastnih napak. Vse omenjeno se nahaja v ARS, AS 1931, šk. 503.

policijo lovil pobegle jetnike in internirance, ki so se skrivali pred delom ali transporti ter jih nato izročal taboriščni komandi, ki jih je običajno usmrtila v krematoriju. Druga točka obsodbe ga je bremenila, da je bil, kot sodelavec Gestapa v taborišču Buchenwald, po nalogu SS-ovskega zdravnika dr. Dinga »dodeljen v njegovo ambulanto, ki je služila gestapu za uničevanje internirancev. Delal je na patologiji, v histološkem oddelku pri pripravljanju mikroskopskih aparatov, reparatur, raznih organov človeškega telesa ter pri strojenju človeške kože«. V tretji točki pa je bil obsojen, da je novembra 1943 skupaj z Dušanom Kermavnerjem⁵⁵ »organiziral provokatorsko 'antifašistično' organizacijo« v taborišču Buchenwald, vzpostavil skupine te organizacije s poverjeniki na posameznih blokih, januarja 1944 pa »formiral provokatorski 'jugoslovanski' komitet in postal sekretar te zločinske organizacije«. Organizacijo naj bi vodil Gestapo z namenom, »da bi s tako provokatorsko organizacijo demoraliziral najboljše borce proti fašizmu in jih odvrčal od aktivne borbe zoper zločinsko taboriščno vodstvo ter omogočal z vzdrževanjem reda in discipline neovirano in nečloveško izkoriščanje delovne sile internirancev in njihovo brezobzirno uničevanje, ter je potom soobtoženega Figar Slavka vršil preglede ob prihodu novodošlih internirancev, zbiral njih politične karakteristike, na osnovi katerih je 'jugoslovanski komitet' odločal, kateri interniranci se pošljejo na 'transport', kar je pomenilo smrt«. ⁵⁶ Gre namreč za tisti Jugoslovanski komite, ki naj bi bil namenjen medsebojni pomoči taboriščnikov, povojna oblast pa ga je, kot lahko beremo, označila za zločinsko organizacijo.

Čeprav je Rancinger med zaslišanji večino hujših obtožb zanikal, niti med glavno razpravo ni bilo predloženih prepričljivih dokazov, je bil skupaj s Slavkom Figarjem spoznan za krivega izvršitve zločina po 3. točki 3. člena Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo. Dosojena mu je bila kazen 18 let odvzema prostosti s prisilnim delom in izgubo državljanskih pravic⁵⁷ za dobo štirih let. Vekoslav Figar je bil obsojen na kazen 15 let odvzema prostosti s prisilnim delom in prav tako izgubo državljanskih pravic za dobo štirih let.⁵⁸

Ivan Rancinger je breme socialističnih zaporov prenašal nekoliko bolje od soobtoženega Figarja, saj je v mentalno in fizično relativno zdravem stanju

55 Dušan Kermavner se večkrat omenja na različnih mestih v podobni vlogi kot Ivan Rancinger, vendar mu ni bilo treba sesti na zatožno klop. Po mnenju Rancingerja naj bi to preprečil Edvard Kardelj. V: Peklar, Intervju, str. 5.

56 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Obsodba Okrožnega sodišča v Ljubljani, str. 218–219, 29. 6. 1949.

57 To je pomenilo izgubo volilne pravice, pravice do pridobitve ali opravljanja funkcij v družbenih organizacijah in društvih, pravice do javnega nastopanja, pravice nositi častne naslove, rede in druga odlikovanja.

58 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Obsodba Okrožnega sodišča v Ljubljani, str. 219–220, 29. 6. 1949.

28. novembra 1951 dočakal znižanje zaporne kazni na 10 let, 17. aprila 1953 pogojno izpustitev in nato 28. novembra 1953 dokončno pomilostitev. Za razliko od Figarja, ki je bil 7. maja 1950 sprejet v psihiatrično bolnišnico, kjer sta strokovnjaka psihiatrične stroke – milo rečeno – cinično ugotavljala, da so »po daljšem opazovanju prišli do začasnega ugotovitka, da imamo opravka s psihopatsko osebnostjo /značajsko iztirjenostjo/, ki je med izdržavanjem dolgoletne kazni blodnjava reagirala na situacijo v tem smislu, da so se pojavile blodne misli glede nedolžnosti in blodne misli o tem, da je nujno potrebno, da mora biti pomiloščen«. ⁵⁹ Tudi Figarju je bila nato 28. novembra 1951 kazen znižana na 11 let, 13. junija 1953 je bil pogojno izpuščen in tako kot Rancinger 28. novembra 1953 pomiloščen. ⁶⁰

Po izpustitvi si je Ivan Rancinger prizadeval za politično in sodno rehabilitacijo. Prve ni dosegel, saj ni bil nikoli ponovno sprejet v partijo niti v borčevsko organizacijo, mu je pa uspelo doseči prenehanje vseh pravnih posledic obsodbe, vključno s pravico do pokojnine. ⁶¹ Dolgih 17 let pa je še moralo preteči, da je bil 9. januarja 1971 z razveljavitvijo sodbe sodno rehabilitiran. ⁶² Morda so se vsi pritiski in razočaranja manifestirali v srčnem infarktu, ki ga je doživel leta 1960, kljub temu pa je z močno življenjsko voljo vztrajal še nadaljnjih 27 let. V Hrastniku je živel v novem družinskem okolju, ostal je aktiven v sekciji nekdanjih internirancev in kot režiser v dramski skupini. ⁶³

Na vprašanje, kaj ga je v povojnem obdobju najbolj razočaralo, je odvrnil: »Celo življenje sem se boril za eno idejo. Proti krivici in izkoriščanju. Oboje sem doživel kot majhen otrok in sovraštvo do tega je z menoj rastlo. Ko smo stopali v partijo, ni bilo od tega nobenih koristi. Pač pa ena sama nevarnost. Tisto, kar sem doživel po osvoboditvi, me je razočaralo. Nisem več videl komunista, za katerega sem se boril sam. Postal je birokrat, postal je izkoriščevalec. Večji izkoriščevalec kot je bil kapitalist. Zaradi osebnih koristi, da je ostal na položaju«. ⁶⁴ Za konec pa lahko pritrdimo Peklarjevemu stavku, ko pravi: »Ivan Rancinger je napravil usodno napako – ostal je živ in zvest eni ideji od samega začetka. Ni se znal prilagajati in dvoriti«. ⁶⁵ Umril je leta 1997, torej tri leta pred koncem 20. stoletja, stoletja, ki mu po kvaliteti in kvantiteti povzročenege gorja človeka nad sočlovekom ne najdemo ustreznega para.

59 ARS, AS 1931, šk. 520. Mapa Vekoslav Figar. Izvedensko mnenje dr. Nika Vončine in prof. dr. Janeza Kanonija, Bolnišnica za duševne in živčne bolezni Polje-Ljubljana, 13. 11. 1954.

60 *Dachauski procesi*, str. 40.

61 ARS, AS 1931, šk. 503. Mapa Ivan Rancinger. Rešitev Vrhovnega sodišča SRS, 24. 11. 1965, str. 239 - 244.

62 Razveljavljene sodbe. *Delo*, 18. 11. 1971, str. 3.

63 *Zbrani podatki*, Zasavski muzej Trbovlje.

64 Peklar, Intervju, str. 6.

65 Prav tam, str. 7.

Fotografije Ivana Rancingerja iz Auschwitza hrani Zasavski muzej Trbovlje.

15.9.1948. #9
59

SAMOKRITIČNI POIZKUS UGOTAVLJANJA LASTNIH NAPAK.

=====

(Rancinger Ivan)

Kot človek sem na splošno delaven, bodisi po tradiciji ali organizaciji. Delno sem hvalisav, rad se pohvalim tudi z drugim znanjem in delom. V življenju me kot človeka stalno spremlja mehkosrčna, dobrodušna, preveč odkritosrčna, občutljiva narava. Imam vedno občutek manjvrednosti, zato sem zelo sramežljiv in pretirano bojazljiv.

Napake v obdobju mojega političnega delovanja:

1.) Od l.1934 pa do konca robije in na robiji sami se ne zavedam, da bi naredil kako napako proti tovarišem ali Partiji kot celoti, razen v letu 1931 ali 1932, ko sem kot fant nekolikokrat šel k neki poročeni ženi, kar je napačno za komunista.

2.) V letu 1937 sem napravil iz svoje osebne nepremišljenosti napako, v zvezi s katero sem bil tudi aretiran, istočasno pa povzročil hišno preiskavo pri tov. Lidiji Šentjunc in Štefki Rotar. Za Partijo kot celoto ni bilo posledic, mogle bi pa biti.

3.) Iz osebnih razlogov sem l.1937 izrazil napram tov. Lidiji Šentjunc mišljenje, da bom pustil vse skupaj in odšel v Španijo. Niso me pustili, toda napaka je z moje strani, da sem iz osebnih razlogov tako vprašanje sploh postavil.

4.) Tudi ob aretaciji v rbovljah l.1938 sem napravil indirektno napako, ker sem neposredno po akciji prišel k kompromitirani družini Cerinšek - zopet moja nepremišljenost.

5.) L.1941 sem napravil napako, ker nisem vzel s seboj tudi ženo, ko sem šel na Gorenjsko, kar je bilo poleg ostalega vzrok, da sem se vrnil. Dalje je bilo napačno, da sem čakal doma mesto, da bi se kam ognil, skrtil in čakal, kako se bo situacija razvijala. Na dan aretacije, ko so že brata preje aretirali, sem napravil napako, ker nisem skočil skozi okno sobe z ženo vred, kakor mi je ona svetovala. Bil sem strahopetnež, oportunist.

Napake v taboriščih in po osvoboditvi:

1.) Nisem poskušal organizirati pobeg v Mariboru.

2.) V mnogih slučajih sem predpostavljaj osebne interese partijskim.

3.) Največjo oportunistično napako v svojem življenju in v partijskem delovanju sem napravil na Borlu pri Ptuju, ker nisem izvršil partijske direktive in naloge, da moram pobegniti. Bil sem slabič in strahopetnež, ker sem se bal za tako veliko Partijo umreti. Kesam se in sram me je junaških podvigov partizanov.

4.) V Oswiecimu sem koncem l.1942 oklofutal nekega mlajšega žida, ker je varal svoje tovariše in ker je s svojimi podvigi v svojo osebno korist izpostavil nas vse, to je našo delovno skupino, nevarnosti. Tega kot že znan komunist ne bi smel storiti.

- 2 -

60

5.) Ženo sem mnogokrat predpostavljajal Partiji, zato sem bil napram njej tudi nekritičen in jo smatral za pošteno. To je moja velika napaka.

6.) Tudi v Buchenwaldu sem bil nekritičen in preveč zaupljiv, zato tudi ženinega obiska nisem podvrgel strogemu partijskemu kritičnemu presojanju. Tudi v tem se kaže moja slabost in napaka.

7.) Če Partija smatra, da je bilo za komunista napačno prevzeti kakršnokoli funkcijo v taboriščih, čeprav je bila izvršena v korist sojetnikov, potem sem tudi jaz napravil napako, ker sem prevzel funkcijo, čeprav po nalogu tovarišev in ne komande taborišča.

8.) Po osvoboditvi sem napravil napako, ker sem dovolil, da me jugoslovanski komitet preko vseh članov pošlje kot delegata na Dunaj k štabu za repatriacijo radi organiziranja repatriacije tovarišev iz Buchenwalda. V času civilne internacije v Jeni sem napravil napako, ker nisem poskušal pobega.

9.) Ko me je prišla obiskat žena v Jeni avgusta 1944, sem jo gledal samo kot ženo, nisem se trudil izvedeti kaj iz njenega osebnega življenja v času moje odsotnosti. Bil sem njen suženj. Ker sem jo ljubil, nisem podvomil v njeno pokvarjenost. Tudi to je moja slabost in napaka.

10.) L.1945 sem napravil napako, da CK-ju nisem še bolj podrobno napisal življenjepisa, da bi imel jasnejšo sliko.

11.) L.1946 sem napravil moralno-politično napako, ker sem kot politični funkcionar okraja spal s tovarišico Anico V.. Tega ne bi smel, ker sem s tem rušil ugled Partije.

12.) Marca ali aprila 1946 sem napravil napako, ker nisem takoj izvršil naloge CK-ja, da se premostim iz podružnice Ljudske pravice v Trbovljah na njeno Glavno upravo v Ljubljani. Storil sem to šele na ponovno intervencijo.

13.) V Ljubljani dalj časa nisem imel stanovanja, ko pa mi je tov. Očepek Angela našla sobico, sem se začel voziti domov v Hrastnik. S tem sem napravil napako, ker sem poteptal gostoljubnost in tovarištvo tov. Očepek Angele.

14.) Koncem l.1945 me je upravnik Ljudske pravice po službeni potrebi radi boleznih upravnice podružnice poslal v Trbovlje, da jo nadomeščam, dokler ne ozdravi. Zopet sem napravil napako, ker nisem predhodno obvestil in vprašal CK odn. odgovornega tov. Bratka Ivana, če smem iti v Trbovlje in za koliko časa.

15.) Letos sem napravil napako, ker sem posredno preko Filipovič Franja iskal možnosti, da se zopet preselim v Slovenijo. Šele na izjavo tov. Lidije Šentjarc napram Fresl Anici, da sem dovolj star in pameten in da vem, kam se moram obrniti, sem pisal direktno na CK prošnjo za vrnitev v Slovenijo in za rehabilitacijo v političnem življenju. Koncem maja 1948 sem dobil odgovor CK KPJ, da se smem vrniti v Slovenijo. O ponovnem sprejemu v Partijo da se bo razpravljalo pozneje, ko bom zopet v Sloveniji.

16.) Napako sem napravil tudi s tem, da sem l. 1946 se sam pismeno in ustmeno obrnil na tovariše, ki so bili z menoj v Oswiecimu, da dajo svoje pismene in ustne izjave

- 3 -

61 #

o mojem ponašanju in delu v Oswiecimu namesto, da sem to prepustil CK-ju samemu, ker bi bile izjave še verodostojnejše.

Drugih napak se v svojem političnem življenju in delu ne spominjam in ne zavedam, da bi jih napravil.

Rancinger Ivan l.r.

Boris Mlakar

**POVOJNI OBRAČUN
Z VIDNIMI
FRANCOSKIMI
KOLABORACIONISTI
PRIMER ROBERTA BRASILLACHA**

Francija je bila največja država, ki je bila med drugo svetovno vojno v celoti okupirana s strani sil Osi, predvsem s strani nacistične Nemčije, čeprav je bil položaj v tem pogledu v prvem obdobju po porazu spomladi 1940 seveda bolj zapleten. Pri tem mislimo v prvi vrsti na nezasedeni del Francije, na katerem se je pod vodstvom maršala Philippa Pétaina oblikovala t.i. Francoska država. Prav po njegovi »zaslugi« se je za sodelovanje z okupacijskimi oblastmi, ki je bilo po presoji odporniškega gibanja in povojnih demokratičnih oblasti škodljivo za nacionalne interese, uveljavil naziv kolaboracija. Še bolj se je v tem pogledu v francoskem primeru

izpostavil t. i. pariški kolaboracionizem, kjer je šlo za različne oblike delovanja pronacističnih, protisemitskih in nacionalističnih strank ali skupin, ki so se »izkazale« tudi s preganjanjem Judov, z nastajanjem prostovoljskih enot za boj proti boljševizmu ali zgolj z agresivno protizavezniško in protikomunistično propagando. V ta kontekst spada tudi delovanje Roberta Brasillacha, o katerem bomo v nadaljevanju povedali nekaj več. Ob koncu vojne – deloma pa že med okupacijo – je z različnimi vrstami kolaboracije sledil obračun, ki je tudi zavzel različne oblike, od t. i. divje epuracije pa do rednih sodnih postopkov, ki jih je uveljavila začasna vlada generala Charlesa de Gaulla. Z vojaškimi prestopniki so se ukvarjala vojaška sodišča, medtem ko je za ostale osumljence nova oblast oblikovala več vrst začasnih sodišč. Obtoženim za manjše prekrške in predvsem povzročiteljem t. i. državljanske sramote (*indignité nationale*) so sodili posebni civilni senati (*Chambres civiques*). Za hujše prestopnike so v vsakem departmaju ustanovili najmanj po eno posebno sodišče, imenovano *Cour de justice*, medtem ko so za posebej izpostavljene kolaboracioniste, predvsem za politične voditelje, ustanovili visoko sodišče (*Haute cour de justice*), pred katerim se je seveda moral zagovarjati tudi maršal Pétain. V vseh teh sodniških strukturah so tako ali drugače sodelovali tudi predstavniki odporniškega gibanja.¹

Robert Brasillach se je rodil leta 1909 v Perpignanu kot sin francoskega kolonialnega častnika, ki je sicer že leta 1914 izgubil življenje v Maroku. Prestižno *École Normale Supérieure* je zaključil v Parizu in se na šoli zgodaj spoprijateljil s kasnejšima sopotnikoma Mauricem Bardèchem in Thierryjem Maulnierom. Od srednješolskih let je občudoval pisatelja in filozofa Charlesa Maurrasa, že leta 1931 je tako postal literarni urednik lista *L'Action Française*, glasila istoimenskega gibanja, s čimer se je začela njegova kariera pisatelja, dramaturga ter literarnega in gledališkega kritika. Vidna je bila njegova vloga tudi pri listih *La Revue Universelle* in *Candide*. V svojem kratkem življenju je napisal tudi pet romanov, od katerih je najbolj znan *Comme le temps passe* (Kako mineva čas) iz leta 1937, je pa v kasnejših letih pri njegovem ustvarjanju v ospredje stopila dramatika, čeprav v tem pogledu ni bil tako ploden, niti ni prišlo do uprizoritve vseh njegovih dram. Skozi to literarno obliko je lahko zelo neposredno, ne zgolj implicitno, izražal svoje politične ideje. Hkrati se je namreč oblikoval tudi njegov politični nazor, sprva predvsem pod vplivom že omenjenega Maurrasa, ustanovitelja profašistične Francoske akcije. Kot prelomnica v tem pogledu je nanj vplivalo dogajanje ob poskusu napada na parlament v Parizu s strani skrajne desnice 6. februarja 1934, kar je sam kasneje označil kot rojstvo francoskega fašizma. Nanj je vplivala tudi antična kultura, ob obiskih Nemčije, Italije in Španije pa je zapadel fascinaciji nad

¹ Gosselin, *Justice d'exception et politique*, št. 77, str. 72–79; Mlakar, *Epuracija in poveljne žrtve v Zahodni Evropi*, str. 211–213.

fašističnimi režimi. V tem pogledu so še posebej vplivali nanj govori Hitlerja in belgijskega fašističnega ideologa Léona Degrella kot tudi doživljanje nacističnega zborovanja v Nürnbergu leta 1937. Poročilo o tem je objavil pod naslovom »Sto ur pri Hitlerju« in predstavlja bistvo njegovega svetovnega nazora: Judje, marksisti in »parlamentarci« želijo propad Francije. Rešitev je mogoča samo s strani fašističnega sistema, od revolta mladih elit proti izrabljenim in koruptivnim liberalnim demokratom in zastopnikom materializma. Z »bétise démocratique«, z nesmislom demokracije, je treba končati. Nacionalsocialistična Nemčija naj bi bila antiteza osovraženi Tretji (francoski) republiki, predvsem pa kvarni vladavini Ljudske fronte pod vodstvom Léona Bluma.

Sicer protinemško stališče Francoske akcije ga je zato kmalu razočaralo tudi zaradi rojalizma in pretiranega konservativizma, oddaljil se je od nje ter posledično leta 1937 prevzel uredništvo lista *Je suis partout*, ki se je predstavljal kot »instrument nacionalne propagande in socialne obnove«. ² Lahko bi rekli, da se je od tedaj naprej Brasillach za deklarirane cilje zavzemal z vso silovitostjo svojega kritičnega uma in tudi sposobnostjo svojega spretnega peresa. Za začetek je uničujoče ocenil dela Andréja Malrauxa, ki se je nagibal k socialističnim idejam. Njegovi pamfleti proti »judovsko-demokračičnemu prisvajanju« (Francije) so vzbudili pozornost. Njegovemu potovanju v Nemčijo so sledili opisi, polni entuziastičnega občudovanja vzhodne renske sosede. Hitler v njih ne nastopa zgolj kot vrhovni poglavar močne države, temveč tudi kot reformator in misijonar, torej kot pendant osovraženi demokračičnim politikom. Primerjava med Nemčijo in Francijo je bila po njegovem možna samo še na kulturnem področju, sicer pa naj bi bila Francija deželna propada, umirajoča družba. V knjigah *Les Cadets de l'Alcazar* (Kadeti iz Alcazarja) ter *L'Histoire de la Guerre d'Espagne* (Zgodovina španske vojne) se je tako rekoč poistovetil s Francom: njegova zmaga je zanj simbolizirala politični in moralni poraz ideje Ljudske fronte, Tretje republike in sploh parlamentarne demokracije. Leto 1936 je poimenoval kot leto preobrata: v Španiji je Franco pričel svoj zmagoviti pohod k ustanovitvi tretje fašistične države, v Italiji je Mussolini končal abesinsko vojno, medtem ko je v Nemčiji Hitler triumfiral ob olimpijskih igrah.

Kljub po njegovem sramotnemu položaju Francije je verjel, da pa lahko njegova dežela k vseevropskemu fašizmu prispeva svoje, tudi konservativne tradicije. K le-tem je prišteval zavračanje kulturnega materializma, sovraštvo do kozmopolitskih miselnih tokov ter odpor do judovskega špekulantstva. Anti-semitizem je tako tudi pri njem vse bolj stopal v ospredje, pozneje podobno kot pri njegovih kolaborantskih sopotnikih že v pravo fiksno idejo, seveda z izrazitim sovražnim predznakom. Podprl je kolega, pisatelja Louis-Ferdinanda Celina pri

2 Seidler, *Die Kollaboration*, str. 101.

njegovem nastopanju proti Judom, za začetek proti priseljenim, nefrancoskim Judom. Tako je zanje v svojem listu aprila 1938 zahteval posebno zakonsko ureditev, naslednje leto pa celo uveljavitev pravih rasnih zakonov in odvzem državljanstva vsem Judom.³ Brasillach je med podobno mislečimi literati izstopal po svojem posebnem doživljanju fašizma: interpretiral ga je namreč predvsem kot neko novo estetsko koncepcijo: »Fašizem, to je dejansko poezija 20. stoletja.«⁴ Občudoval je Mussolinija in Hitlerja, ker sta spet obudila k življenju stare mite, kot npr. rimski imperij ali pa Valpurgino noč, germanski sončni obrat in Walhallo. Toda to še ni pomenilo, da je bil pristaš slepega prenašanja nacističnega modela v Francijo, tudi o Hitlerju je v prvem razdobju znal povedati več ironičnih pripomb. Bolj mu je bila vendarle všeč, tudi kot model za Francijo, mediteranska različica fašizma, kot je bil D'Annunzijeve in Mussolinijeve italijanski fašizem. Leta je po njegovem slonel predvsem na racionalni moči besede, medtem ko naj bi se nacionalsocializem posluževal predvsem podob, zastav in spektakla, igral naj bi bolj na emocionalno dojetje ljudi. Nekateri avtorji ga po teh merilih postavljajo v kontekst t. i. katoliškega (mediteranskega) fašizma, vendar je Brasillach katolištvo jemal bolj kot samoumevni del francoske tradicije, ki je sicer postajala bolj pomembna v času medvojne Pétainove »nacionalne revolucije«.⁵ Je pa Brasillach v času okupacije znal biti tudi zelo kritičen do stališč posameznih cerkvenih hierarhov. Septembra 1942 je tako v svojem listu ukoril nadškofa iz Toulousa, ki je protestiral proti preganjanju Judov in posebej proti brutalnemu ločevanju družin ter Pétaina obtožil, češ da sledi tujim, t.j. nemškimi navodilom. Brasillach je v svojem članku odvrnil, da seveda nihče ne odobrava te brutalnosti, posebej zato, »ker se moramo ločiti od Judov v celoti in pri tem ne izključevati malih«, t. j. otrok. To misel so kasneje pogosto citirali kot dokaz njegovega antisemitizma. »Toda nadškof pozablja, da so te brutalnosti posledica policijskih provokatorjev, da bi vzbudili sočutje pri ubogih arijskih bedakih!«⁶

Pozitivno delovanje fašizma na mladino je videl v obnovljenem občudovanju narodne tradicije ter v pripravljenosti delovati za tak sistem. »Fašizem, to je mladina«, je povzel, ter »Francija ne sme biti/postati stara nacija.«⁷ V Belgiji je v svoji mladostni pozi občudoval že omenjenega Degrella, ki ga je srečal poleti 1936. »Fašistični človek«, ki ga je zanj predstavljal rexistični vodja, je bil za Brasillacha figura stoletja ter inkarnacija duha Nove Evrope.⁸ Od fašizma je pričakoval rešitev proletariata iz lovk buržoazije ter hkrati iz slepila marksizma.

3 Courtine-Denamy, *Three Women in Dark Times*, str. 92; Curtis, *Verdict on Vichy*, str. 234–235.

4 Ory, *Les collaborateurs 1940-1945*, str. 120.

5 *Rethinking the Nature of Fascism*, str. 154.

6 Ory, *La France allemande*, str. 105–106.

7 Ory, *Les collaborateurs*, str. 120.

8 Conway, *Collaboration in Belgium*, str. 20, 249; Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-45*, str. 96–97; Borovička, *Kolaboranti 1939-1945*, str. 330.

Fašizem je razkrinkal marksistično demagogijo, bil je proti sirenskimi glasovom liberalizma in demokracije, zato je tudi Brasillach verjel v solidarnostno delovanje narodne skupnosti. Pri označevanju značaja francoske Tretje republike zares ni izbiral besed, saj jo je primerjal s »staro sifilitično k..., z gonorejo in rakastimi tvorbami«. Po njegovem je moralo priti do nacionalnega preroda, ob katerem pride do izraza skupinska solidarnost, ki odklanja malomeščanske vrednote kot način življenja ter materialno bogastvo kot cilj. K temu je spadal tudi kult idealizirane in lirično povzdignjene preteklosti. Vse to je doživljal v okviru tedaj sicer razširjene vizije (Zahodne) Evrope, ki sicer ni bila povsem identična z nacistično idejo Nove Evrope, ki se zoperstavlja sirenskimi glasovom Vzhoda. Ob doslednem in logičnem nadaljevanju vseh omenjenih predpostavk pa je tako Brasillacha kot tudi druge vse to v nadaljevanju vodilo v rasizem.⁹ Je pa Brasillach po okupaciji Francije do neke mere svoja stališča še spreminjal, v nekaterih pogledih v smeri radikalizacije, a je ves čas ostajal zagovornik izvirnega francoskega fašizma.

Kot poročnik francoske vojske je med vojno spomladi 1940 padel v nemško ujetništvo. Poraz Francije je bil zanj dokaz, kako hitro lahko neki zdravi narod opravi s svojim dekadentnim nasprotnikom. Francozi bi zato morali postati podobni Nemcem, če sploh še hočejo imeti kakšno vlogo v evropski politiki. Na podlagi uradnega posredovanja so Brasillacha februarja 1941 izpustili domov, podobno kot tudi druga dva znamenita ujetnika Jean-Paul Sartra in François Mitteranda.¹⁰ Sprva je pri Pétainovi vichyjski vladi postal generalni komisar za francosko kinematografijo. To ni bilo naključje, kajti skupaj s svojim svakom Mauricem Bardèchem je že pred vojno objavil odmevno študijo o zgodovini filma, katere pomembno sporočilo – kljub njeni nedvomni kvaliteti – je bila ugotovitev o (pre)velikem vplivu Judov na filmsko življenje. Prav film naj bi po njegovem imel pomembno vlogo pri prevzgoji Francozov ter pri regeneraciji Francije v smeri t. i. nacionalne revolucije, ki jo je v ospredje postavljala šef Francoske države Pétain. Pri tem je zanimivo, da je v prvi izdaji leta 1935 pri obravnavi nemškega filma uporabil nekaj nič kaj pohvalnih ocen. V drugi izdaji, ki je izšla v času okupacije, pa sta avtorja nekatere ocene oportunistično spremenila ali pa jih speljala na račun Judov.¹¹

V začetku februarja 1941 je spet prevzel mesto glavnega urednika *Je suis partout* in tako odtlej pa do osvoboditve živel in delal v pariških kolaboracionističnih krogih. Prav omenjeni štirinajstdnevnik, ki je dosegel naklado do 300.000 izvodov, je s sodelovanjem zvenceh imen francoske profašistične elite in tudi

9 Milza, Berstein, Tranfaglia, Montelli, *Dizionario dei fascismi*, str. 73.

10 Vinen, *The Unfree French*, str. 184.

11 Burrin, *La France à l'heure allemande*, str. 418.

članov Francoske ljudske stranke pod vodstvom Jacquesa Doriota postal najpomembnejši organ pariške kolaboracije. Za list je bilo sicer značilno, da je bil eden prvih časopisov, katerega lastniki so bili novinarji. Brasillach je v njem v svojih številnih teoretičnih člankih začrtal svojo smer v iskanju »fašističnega človeka«, v oblikovanju pravega francoskega fašizma, in ob tem kljub nihanjem ostajal eden glavnih zagovornikov Pétainove nacionalne revolucije. Na povabilo ministra Josepha Göbbelsa in nemškega poslanika v Parizu Otta Abetza je skupaj z drugimi francoskimi kulturnimi delavci obiskal Nemčijo, med drugim se je udeležil pisateljskega kongresa v Weimarju, ogledal pa si je tudi grobišče v Katynu.¹² Da bi vsaj simbolno podprl križarski pohod proti boljševizmu, je celo obiskal vzhodno fronto. Ves čas je tudi podpiral nacistično (in vichyjsko) stališče do »judovskega vprašanja«. Komaj je dobro prevzel omenjeni list, je v njem zapisal: »Treba je urediti judovski problem, ker Jud je tujec, je sovražnik, ki nas je pahnil v vojno in ker je pravično, da za to plača. Da, mi hočemo ohraniti francosko raso, obvarovati jo pred škodljivimi vplivi, ki jo obremenjujejo in razvrednotijo, hočemo Francijo Francozov.«¹³ Med vojno je v člankih zahteval, kot je že omenjeno, da se Francija popolnoma »loči od svojih Judov«, kar je implicitno med drugim pomenilo odobranje njihove deportacije v uničevalna taborišča. Ni pa jasno, če je Brasillach vedel za njihovo konkretno končno usodo. Nekatera njegova besedila so bila nevarno blizu ovaduštva in hujskaštvu, čeprav razen nekaterih izjem ni navajal konkretnih imen, temveč je na splošno zatrjeval, da je treba ujete odporne kot bandite in zaprte komuniste postreliti.

Pri *Je suis partout* je poleti 1943 sicer prišlo do razhajanja z vodstvom založbe, ki je postajala vse bolj pasivno orodje v nemških rokah, Brasillacha pa je motilo tudi papagajsko ponavljanje nacističnih fraz o skorajšnji končni zmagi, medtem ko je sam videl prihajajočo katastrofo, ki jo je sicer kot iskalec »moderne tragedije« sam pričakoval z nekim čudnim mazohističnim vznemirjenjem. Z nekaj sodelavci je izstopil ter odslej pisal le še za list *Révolution Nationale*, glasilo sicer prav tako ekstremnega socialnorevolucionarnega gibanja. Kljub temu je pristopil k upravi germanofilske knjigarne *Rive gauche* in sodeloval s pariškim Nemškim inštitutom. V tem času, to je spomladi 1944, je v nadaljevanjih objavil tudi svoj zadnji roman z naslovom *Six heures à perdre* (Šest ur za zapraviti). V bistvu je bil to politični traktat, ki je v pripovedni obliki prikazoval Francijo leta 1943, konkretna zgodba pa pripoveduje o francoskem vojnem ujetniku in njegovem srečanju z mlado žensko med kratkim bivanjem v Parizu novembra 1943. Ženska naj bi simbolizirala onemoglo francosko deželo. Brasillach je bil tudi aktiven član t. i. Pétainovih krožkov, ki so skušali med francoskimi vojnimi ujetniki v Nemčiji

¹² Prav tam, str. 353 sl.

¹³ Veillon, *La collaboration*, str. 237–238.

utrđiti maršalov ugled oziroma jih celo vzpodbujati k sodelovanju z Nemci. Tudi to, kot tudi že njegov izstop iz uredništva *Je suis partout*, kaže na dejstvo, da le ni bil popolnoma v soglasju s pariškim filonacističnim kolaboracionističnim krogom, ki je Pétainov režim obtoževal medlosti in atentizma, kar se je sicer z vlado Pierra Lavala kasneje spremenilo. Ob vprašanju nenehnih nemških zahtev po pošiljanju francoskih delavcev v Nemčijo, pred čemer se je vichyjska vlada vendarle branila, je npr. izjavil, da sicer ni bil vedno v soglasju z Vichyjem, toda v tem primeru ga mora podpreti.¹⁴

Ko so avgusta 1944 ameriške in De Gaullove enote osvobodile Pariz, je Brasillach kljub ponudbam odklonil, da bi se skupaj s Pétainovo vlado in drugimi vidnimi kolaboracionisti umaknil v Nemčijo, konkretno v Sigmaringen, od koder bi podobno kot maršal imel možnost umika v Švico. Skrival se je v Parizu, toda ko je policija aretirala njegovo mater (kot tudi tasta in svaka) in jo v nekem smislu vzela za talko, se je sredi septembra 1944 sam javil na pariški prefekturi. Viri navajajo za 24. avgust 1944, ko so ga policisti in pripadniki odporniških »Forces Françaises de l'Intérieur« iskali pri materi in preiskovali stanovanje, da je njihov brigadir nenadoma zaklical poročniku, da je odkril paket dokumentov, napisanih v skrivnem jeziku. Izkazalo se je sicer, da je šlo le za rokopis Brasillachove »Antologije grške poezije«.¹⁵ Zaprt je bil v Fresnesu in je čakal na proces, medtem pa je napisal svojo duhovno in politično oporoko, ki je po vojni izšla pod naslovom *Lettres à un soldat de la classe soixante* (Pismo vojaku letnika šestdeset). Gre za namišljeno pismo štiriletnemu dečku, ki je odraščal pod nemško in zatem ameriško zasedbo in nato leta 1960 postal vojni obveznik. V tekstu Brasillach sanja o prihajajočem evropskem novem redu, podobnem tistemu, za katerega se je zavzemal on sam. Prvi pogoj za uresničitev te utopije je bilo po njegovem zatrtje komunizma. Svoje upanje je stavil na Nemce, na njihovo moč, ki so si po njegovem, čeprav so se sami nahajali pred vojaškim propadom, zaslužili občudovanje. V ogorčenih bojih z zavezniki in v soju gorečih mest med umikanjem na vseh frontah naj bi izkazovali herojsko držo. Iz tega je potegnil sklep, da je nemogoče, da bi bile vse te odlike za zmeraj izgubljene; tvorijo skupno zakladnico naše civilizacije.¹⁶

19. januarja 1945 je sledilo sojenje pred pariškim »Cour de justice« na podlagi 75. člena francoskega kazenskega zakonika. Obtožen je bil duhovne izdaje (trahison intellectuelle), sodelovanja in pomoči pri pošiljanju ljudi v smrt s tem, da je objavljajl imena ljudi, ki so prekršili vichyjske zakone. Tudi za njegovega, kot tudi za skoraj vse druge procese neposredno ob koncu vojne ali po njej, je

14 Neulen, *An deutscher Seite*, str. 98.

15 Gillieth, *L'Épuration ou la fin d'un monde*, str. 98.

16 Seidler, *Die Kollaboration*, str. 103.

bilo značilno, da ni bil obtožen za protisemitsko propagando ali za podpiranje pošiljanja Judov v uničevalna taborišča. Obtožba bi v tem pogledu našla v njegovih člankih in tudi knjigah veliko argumentov, a tedaj se sodišča zločinov proti človeštvu oziroma holokavsta (šoaha) še niso dotikala. Brasillach je bil tako kot človek (pisane) besede lahka tarča tedanjega povojnega sodstva, v kolikor je bil pač odgovoren za svoje besede. Sodni senat je bil sestavljen večinoma iz predstavnikov odporniškega gibanja, toda, ironično, predsednik in tudi tožilec sta bila pred tem uradnika v okviru Vichyjskega režima, torej v nekem smislu kolaboranta. Brasillach je v svojem nastopu in v dvogovoru s predsednikom Vidalom – govoril je kar tri ure – ponavljal, da je ravnal v dobri veri in v korist domovine, ki jo je predstavljala legalna vlada v Vichyju, in da ničesar ne obžaluje: »Verjel sem, da moje pisanje predvsem služi moji domovini«. ¹⁷

Predsednik sodišča mu seveda ni bil kos, drugače pa je bilo, ko je nastopil tožilec, komisar republike Marcel Reboul. Le-ta je seveda lahko dodobra izkoristil Brasillachove tekste iz časa okupacije, začel pa je taktično, tako da je stalno poudarjal pisateljev talent in visoko literarno vrednost njegovih del. Toda vsaki taki »pohvali« so sledili citati iz Brasillachovih besedil, predvsem seveda iz medvojnega tiska, in nekateri so bili zares uničujoči. V ospredju je bila pač trditev, da velik talent s seboj prinaša tudi veliko odgovornost; to logiko je sicer kasneje uporabil tudi general de Gaulle. Pisateljeva sposobnost prepričevanja in zapeljevanja je bila po njegovem še toliko bolj pomembna v deželi, ki je zmeraj v ospredje postavljala »zasluge peresa«. Med tedaj prebranimi citati je posebno pozornost vzbudil eden, ki je bil zatem več ali manj stalnica tudi v vseh povojnih študijah o Brasillachovem delu, članek s tem besedilom pa je izšel točno eno leto pred procesom, t. j. 19. januarja 1944 v listu *Révolution nationale*: »Če bi hoteli vedeti za moje stališče v celoti, bi dejal, da pred vojno nisem bil germanofil, tudi ne na začetku politike kolaboracije; ravnal sem se zgolj na podlagi razumskega interesa. Zdaj so se stvari spremenile; sklenil sem, se mi zdi, zvezo z nemškim genijem in je ne bom nikdar pozabil. Hočeš nočeš smo bivali skupaj; Francozi, po premisleku, smo v teh nekaj letih več ali manj spali z Nemčijo, ne sicer brez sporov, toda spomin na to bo ostal sladek«. ¹⁸ Ob tem naj dodamo, da je na to Brasillachovo izjavo že spomladi istega leta reagiral list *Les Lettres françaises*, glasilo Narodne fronte pisateljev odpora, z besedami: »Ta sladka Nemčija, s katero se Brasillach hvali, da je z njo spal, je tista Nemčija, ki je streljala naše talce, ki je deportirala naše delavce in študente, ki je trgala otroke od mater, delala mučenike iz Judov, pošiljala francoske žene v kaznilnico v Auschwitz, je tista Nemčija, ki je v Clermontu umorila profesorje univerze iz Strasbourga in ki je v Nîmesu obesila mlade francoske rodoljube /.../«. ¹⁹ Tožilec je med drugim

¹⁷ Spotts, *The Shameful Peace*, str. 258.

¹⁸ Amouroux, *Les réglements de comptes*, str. 243.

¹⁹ Veillon, *La collaboration*, str. 206.

tudi zgoraj navedeni citat izkoristil za seksualne namige, in sicer v dvojni smeri. Po eni strani naj bi v tej ljubezenski zvezi Francija imela vlogo ženske, ki se je podredila virilnemu moškemu, Nemčiji. Toda po drugi strani, glede na to, da iz samih Brasillachovih besedil ni bilo mogoče jasno določiti spolnih vlog Francije in Nemčije, in glede na znane nejasnosti glede Brasillachove spolne usmerjenosti, je namigoval tudi na homoseksualnost obtoženca, kar naj bi ga v očeh sodnega senata še dodatno očrnilo. Branilec je glede slednjega ost zaobrnil, ko je navedel znano izjavo Ernesta Renana, da je bila Nemčija njegova ljubica ter da ga je Brasillach zgolj parafraziral.

Branilec Jacques Isorni je v svojem enako blestečem nastopu poudarjal da je Brasillach izključno človek besede in da ga ni mogoče enako ostro obravnavati kot one, ki so storili konkretna dejanja, tudi zločine. Prebral je pismo pisatelja François Mauriac, ki je prosil sodišče za prizanesljivost in dodal, da bi bila njegova obsodba izguba za francosko književnost. Nadalje je sodišču predstavil pretresljivo pesem, ki jo je Brasillach napisal v svoji celici, ter nato sodišče (in javnost) vprašal: »Ali civilizirana ljudstva streljajo svoje pesnike? Ali spomin na Andréja Chéniera povečuje slavo francoske revolucije?« Ni tudi pozabil omeniti, da sta bila tako tožilec kot tudi predsednik senata pred tem v službi Vichyja. Tožilcu Reboulu je očital, da je tudi on »kolaborant peresa«, saj je služil na sodiščih, ki so prej obsojale Jude, komuniste in gaulliste. Še bolj neprijetno je bilo njegovo razkritje glede Pierra Bouchardona, ki je bil imenovan za predsednika preiskovalne komisije pri Haute cour de justice, najvišjega epuracijskega sodišča, ki je, kot je omenjeno, sodilo vodilnim funkcionarjem vichyjskega režima in kasneje tudi samemu maršalu Pétainu. Predstavil je namreč podatek, da je Bouchardon junija 1942 prav v Brasillachovem *Je suis partout* imel intervju in da je tudi sicer cenil ta list.²⁰

Po zgolj enem šesturnem zasedanju in po zaključnem dvajsetminutnem posvetu ga je sodišče obsodilo na smrt. Sojenje je bilo tudi s tedanjega vidika nenavadno, med drugim med razpravo niso zaslišali niti ene priče. Res pa je, da sta tako tožilec kot tudi branilec Isorni imela na svojih mizah več kot dovolj papirjev, upoštevajoč obtoženčevo bogato književno in novinarsko zapuščino. Nekateri raziskovalci poudarjajo še eno značilnost procesa proti Brasillachu: poleg vodje madžarskih puščičastih križev Ferenc Szálasija naj bi bil Brasillach edini izmed vidnejših kolaboracionistov, ki se na povojnem sojenju ni zagovarjal s trditvijo, da je nedolžen.²¹ On je zares verjel v svoj prav ter da je ravnal v dobro svoje domovine in je zato tudi na sodišču poudaril, da ničesar ne obžaluje. Ko je po razglasitvi sodbe eden izmed poslušalcev le-to ocenil za sramoto, je Brasillach odvrnil: »To

20 Amouroux, *Les réglements de comptes*, str. 240–247.

21 Deák, Gross, Judt, *The Politics of Retribution in Europe*, str. 11.

je čast!«²² Tedanji tisk, z izjemo lista *Combat* pod uredništvom Alberta Camusa, je skoraj enoglasno odobral takšno kazen. Zmagovalci si po nekaterih ocenah niso smeli dovoliti, da tako nadarjeno in ostro pero kolaboracije, kot ga je predstavljal Brasillach, ostane živ in dejaven.²³ Toda med pariškimi kulturnimi krogi, tudi odporniškimi, je smrtna sodba vzbudila pomisleke, tako da so sestavili in na de Gaulle naslovili peticijo s prošnjo za njegovo pomilostitev. Pri tem se je posebej angažiral že omenjeni pisatelj Mauriac, v celoti pa jo je podpisalo 55 znanih imen, med drugim tudi Jean Anouilh, Paul Valérie, Jean Cocteau, Paul Claudel, Arthur Honegger in tudi vodilni intelektualci francoskega odpora, že omenjeni Albert Camus. Slednji seveda do Brasillacha ni gojil nobenih simpatij, peticijo je podpisal predvsem iz razloga, ker je bil načelno proti smrtni kazni, menda pa je bil tudi on mnenja, da je »nepravično in neprevidno« nekoga obsoditi in justificirati zaradi njegovih stališč, pa naj bodo še tako nesprejemljiva.²⁴ Nekateri, ki so jih za to zaprosili, pa so podpis zavrnil, med njimi Simone de Beauvoir, Jean Paul Sartre, Vercors (Jean Marcel Bruller) in André Gide. Ob njihovi odločitvi so se sicer že tedaj slišali glasovi o določeni dvoličnosti, saj vsaj nekateri izmed omenjenih res niso trpeli pod okupacijo, najmanj kar lahko rečemo, je to, da so kar uspešno in lagodno uživali usluge okupacijske kulturne in ekonomske »infrastrukture«.²⁵ Brasillach se je podpisnikom peticije posebej zahvalil in poudaril, da je ta njihova gesta zanj velika čast.

Toda de Gaulle je zavrnil zahtevo po pomilostitvi, zaradi domnevnega pritiska ulice je celo zavrnil odložitev usmrtnice, na katero naj bi obsojeni po prvotni zamisli čakal vsaj do dokončanega sojenja maršalu Pétainu. O tem, zakaj je general, ki je bil kasneje kar milosten do obsojencev na smrt, sprejel tako odločitev, se je tedaj in kasneje ugibalo in iskalo mnoge vzroke. Omenjal se je nespornost s fotografijo, na kateri je bilo več kolaboracionistov, in na kateri naj bi bil Brasillach v nemški uniformi. V resnici je bil v njej Jacques Doriot, vodja Legije francoskih prostovoljcev proti boljševizmu, pri čemer je res, da sta si bila nekoliko podobna. Po pričevanjih je general zelo temeljito proučeval dosjeje obsojencev na smrt, ko je šlo za prošnje za pomilostitev. Prav v primeru Brasillacha pa naj bi se v trenutku odločil, ko je zagledal omenjeno fotografijo. Toda pisatelj Mauriac, ki ga je de Gaulle 3. februarja 1945 sprejel prav v tej zadevi, se je spominjal, da mu je zatrdil, da pa Brasillacha zagotovo ne bodo ustrelili. Za obsojenca je sicer interveniral tudi njegov (generalov) prijatelj in soborec Maurice Schumann. Tudi on se je spomnil na pesnika Chéniera: »Ah, Mon Général, dovolite enemu jakobincu, da vas spomni, da se francoska revolucija

22 Seidler, *Die Kollaboration*, str. 103.

23 Gillieth, *Épuration ou la fin d'un monde*, str. 98.

24 Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945*, str. 51.

25 Curtis, *Verdict on Vichy*, str. 350.

nikdar ni oprala od krvi Andréja Cheniera. Storite tako, da osvoboditev 1944 ne bo obsojena, da je za Zgodovino prispevala truplo pesnika pri 34 letih.«²⁶

Po drugi strani naj bi s tem general popustil pred komunisti, ki so zahtevali Brasillachovo glavo. Komunisti so seveda tedaj predstavljali pomemben dejavnik v odporništvu in tudi v začasni vladi, s tem pa naj bi si pridobil več manevrskega prostora za druga soočanja z njimi. Omenjalo se je sicer tudi generalovo mnenje, da naj bi bil Brasillach kriv za smrt Georges Mandela, nekdanjega ministra in njegovega prijatelja, ki je bil ob porazu leta 1940 enak ali še bolj goreč zagovornik nadaljevanja odpora proti Nemcem. Po odisejadi v severni Afriki in nemških taboriščih ga je 4. julija 1944 umorila francoska milica, pri čemer se je za njegovo usmrtitev ali vsaj za uprizoritev procesa proti njemu zares zavzemal tudi Brasillach.²⁷ Sam de Gaulle je sicer v svojih spominih, kjer Brasillacha ne omenja poimensko, a je jasno, da gre zanj, to epizodo opisal z naslednjimi besedami: »Sodišča so obsodila na smrt več znanih pisateljev. Če niso služili zelo neposredno in strastno sovražniku, sem načelno omilil njihovo kazen. V nasprotnem primeru – kot je en sam tak primer – se nisem čutil upravičenega za pomilostitev. Kajti v književnosti kot povsod drugod je talent naslov za odgovornost.«²⁸

Kar zadeva talent, tega Brasillachu zares nihče ni odrekal. Pisal, in to ne nepomembne stvari, je še ves čas tudi v ječi, tako pred obsodbo kot tudi po obsodbi. Še pred samo ustrelitvijo na dan 6. februarja 1945 v Fort Montrouge je svojemu spovedniku izročil svoje zadnje pesmi in ovoj z napisom *La mort en face* (Pred obličjem smrti). Njegova zadnja želja je bila namenjena medsebojni spravi Francozov, izrazil jo je v pesmi *Testament d'un condamné* (Oporoka nekega obsojenca), pri čemer je eno kitico v tem duhu posvetil tudi svojim sojetnikom v zaporu Fresnes. Toda v ideološkem pogledu je ostal do konca zvest samemu sebi. Z nostalgijo se je spominjal »velikega rdečega fašizma naše mladosti«, »veličastnega izžarevanja univerzalnega fašizma, navdušenja milijonov moških, katedral svetlobe, herojev padlih v boju, prijateljstva med mladimi ljudmi prebujenega naroda /.../«²⁹ Tik pred streljanjem je vzkliknil: »Kljub temu, živela Francija!« (Vive la France, quand même!).³⁰ Pokopali so ga na pokopališču Charonne v 20. pariškem okrožju. Poleg njega so kasneje pokopali tudi Maurica Bardècha, njegovega svaka in skrbnika njegove literarne zapuščine. Vsako leto ob obletnici smrti »Francosko španski krožek« organizira polaganje cvetja na njegov grob.

Njegova obsodba in predvsem usmrtitev sta že tedaj in še kasneje vzbujali veliko pozornosti in tudi diskusij. Že omenjeni Mauriac je v listu *Le Figaro* napisal,

26 Amouroux, *Les réglements de comptes*, str. 664.

27 Georges Mandel.

28 de Gaulle, *Vojni spomini*, str. 118.

29 Paxton, *The Anatomy of Fascism*, str. 53, 274.

30 Spotts, *The Shameful Peace*, str. 258.

da se takšnega mislečega človeka ne bi smelo spraviti ob glavo samo zato, ker je napačno mislil. Podobno sta obsojala sodbo že omenjeni Bardèche in seveda njegov branilec Isorni, ki je bil znan po tem, da je med vojno branil komuniste, poleti 1946 pa tudi maršala Pétaina, čigar oblast je pred tem preganjala omenjene komuniste. Oba sta po vojni pisala o Brasillachu, prvi je med drugim ponovno objavil njuno skupno knjigo o zgodovini filma in predvsem v letih 1963 – 1966 izdal Brasillachovo zbrano delo v 12 knjigah, medtem ko je drugi že takoj po vojni objavil knjigo o samem procesu.³¹ Že leta 1948 so v švicarski Lozani ustanovili »Društvo prijateljev Roberta Brasillacha«, ki od leta 1954 izdaja *Cahiers des amis de Robert Brasillach* (Zvezki prijateljev Roberta Brasillacha), pač z namenom doseči pisateljevo politično in literarno rehabilitacijo. Pri tem je jasno, da je Brasillach postal simbolni mučenik in idol za povojno francosko skrajno desnico.

Zanimanje zanj je bilo v literarnih in literarnozgodovinskih krogih sicer stalno, lahko celo rečemo, da se je v zadnjih desetletjih povečevalo. O t. i. francoskem estetskem fašizmu kot tudi o njem osebno so izšle številne knjige, tako znanstveno kritične kot tudi ozko literarne in seveda tudi povsem nekritične in apologetske v smislu zgoraj omenjenih prizadevanj za rehabilitacijo. Med prvimi velja omeniti predvsem avtorje, kot sta William Tucker³² in Alice Kaplan, ki je Brasillacha zaradi njegovih po svoje anarhističnih stališč kot tudi zgodnje smrti razglasila za »Jamesa Deana francoskega fašizma«, ob tem, da se je strinjala, da je bil kriv skoraj vsega, za kar so ga obtoževali, vendar da ne bi smel biti ustreljen, če že zaradi drugega ne, zato, ker so potem njegovi zagovorniki iz njegove žrtve napravili mit.³³ Z Brasillachovim »estetskim fašizmom« sta se zelo analitično soočila avtorja Mary Witt³⁴ in David Carrol.³⁵ Brasillach kot objekt proučevanja nastopa tudi v mnogih monografijah, ki obravnavajo tako vprašanje povojne epuracije v Franciji na splošno kot tudi epuracijo med intelektualci in književniki še posebej, kot recimo v knjigi Pierra Assoulina.³⁶ Znanstveno korektno, a z izrazito simpatijo do Brasillacha, in obsojajoč odločitev sodišča, sta pisala Anne Brassié³⁷ ter Philippe Bilger, pri katerem lahko samo ugibamo, v kolikšni meri je na njegovo stališče do Brasillacha vplivalo dejstvo, da je bil na povojnem procesu zaradi kolaboracije obsojen tudi njegov oče.³⁸

31 Bardèche, Brasillach, *Histoire du cinema*; Isorni, *Le procès de Robert Brasillach*.

32 Tucker, *The Fascist Ego*.

33 Corliss, *Killed for his words*; Kaplan, *The Collaborator*.

34 Frese Witt, *The Search for Modern Tragedy*.

35 Carrol, *French Literary Fascism*.

36 Assoulina, *L'épuration des intellectuels*.

37 Brassié, *Robert Brasillach ou Encore un instant de bonheur*.

38 Bilger, *20 minutes pour la mort*.

*Robert Brasillach, francoski pisatelj, dramaturg, literarni in gledališki kritik. Bil je zagovornik izvirnega francoskega fašizma in občudovalec Mussolinija in Hitlerja. V fašizmu je videl sredstvo rešitve proletariata iz lovk buržoazije ter tudi od slepila marksizma. V vladi francoskega kvizlinga maršala Pétaina je prevzel mesto glavnega urednika glasila *Je suis partout*, ki je bil najpomembnejši organ pariške kolaboracije. V številnih člankih je pisal o pravem francoskem fašizmu in »fašističnem človeku« in da se Francija popolnoma »loči od svojih Judov«. Po osvoboditvi Pariza avgusta 1944 se ni želel umakniti v Nemčijo. Januarja 1945 je bil postavljen pred sodišče pod obtožbo »duhovne izdaje«, sodelovanja in pomoči pri pošiljanju ljudi v smrt s tem, da je objavljajl imena ljudi, ki so prekršili vichyjske zakone. Sodišče ga je obsodilo na smrt z ustrelitvijo; kazen je bila izvršena 6. februarja 1945.*

Pogled na sodno dvorano med sojenjem Robertu Brasillachu.

Tadeja Tominšek Čehulič

USMRČENI PO SODBAH VOJAŠKIH IN CIVILNIH SODIŠČ 1945-1952

USMRČENI PO SODBAH VOJAŠKIH SODIŠČ 1945-1952¹

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Anrather Leopold, Maribor		?	VS	18. 7. 1945
Arhar Franc, 20. 9. 1925, Dolnji Logatec	Pekovski pomočnik	Organizator Črne roke ³	24. 6. 1945 VS IV. armade v Ljubljani	5. 8. 1945

1 ARS, AS 1931, šk. 1071. Politični obsojenci, Seznam usmrčenih 1945–1952; Smrtne žrtve, INZ; *Dachauski procesi*.

2 Po takrat veljavnem kazenskem zakoniku je bil obsojenec lahko obsojen na smrt z ustrelitvijo ali obešanjem. Za tiste, ki so bili obešeni, je to posebej navedeno.

3 23. 6. 1945 se je pred Vojaškim sodiščem 4. armade v Ljubljani začel odmeven proces, s katerim so, kot je poročal *Slovenski poročevalec*, želeli zadostiti svojcem žrtev »iz Notranjske, s Štajerske in iz Ljubljane«. Tako so z izbranimi 11 obtoženci sodili organizacijama Švabsko nemški kulturni zvezi in Štajerski domovinski zvezi, z obtoženci iz vrst Slovenskega domobranstva pa so želeli utemeljevati izdajalsko naravo domobranstva. Na istem sojenju so se tako znašli domači (nacističirani) Nemci, ki so sodelovali v omenjenih organizacijah, pa tudi kulturnik Narte Velikonja, ki je bil obtožen, da je bil ideolog domobranstva. Vsi obtoženi so bili obsojeni na smrt in kmalu zatem usmrčeni. *Slovenski – poročevalec*, 23. 6. 1945, str. 2, 3; 24. 6. 1945, str. 3.

Franc Arhar je bil skupaj s še dvema domobranskima častnikoma obtožen organiziranja Črne roke.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Bambič Anton, 28. 9. 1913, Črešnjevec		Slovensko domobranstvo	VS	11. 11. 1945
Bano Štefanija, 25. 12. 1909, Ljubljana	Gospodinja, vdova častnika Slovenskega domobranstva	Ovaduštvo ⁴	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Barle Karl, 3. 5. 1910, Šmartno pri Slovenj Gradcu	Inženir kemije	1. dachauski proces ⁵ Rehabilitiran 1976. leta.	26. 4. 1948 VS Ljubljana	12. 5. 1948
Beč Franc, 11. 9. 1912		Sodelovanje z okupatorjem	29. 3. 1946 VS IV. armade	28. 5. 1946
Bedo Lovrenc, 3. 9. 1924, Središče ob Dravi		Sodelovanje z okupatorjem	11. 10. 1946 VS IV. armade	12. 12. 1946
Benko Jože, 3. 2. 1889, Vanča vas	Industrialec	Obtožen gospodarskega sodelovanja z madžarskimi okupacijskimi oblastmi ⁶	VS Mariborskega vojnega področja	12. 6. 1945
Berkopec Ivan, 27. 11. 1917, Vinica	Kovaški pomočnik	Črna roka, Policijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945

- 4 Zadnje dni junija 1945 leta je bil pred vojaškim sodiščem v Ljubljani proces proti pripadnikom Policijskega varnostnega zbora. Bil je javen, prenašali so ga celo po zvočnikih na ulicah. Po čustveno obarvanih razpravah je sodišče 29. 6. razglasilo 15 smrtnih in 5 zapornih kazni. Naslednji dan je sodišče vdovi domobranskega nadporočnika Štefaniji Bano namesto 10-letne zaporne kazni (pod obtožbo ovaduštva) dosodilo kazen na smrt z ustrelitvijo, medtem ko je domobranskega poročnika pomilostilo in mu zaporno kazen s 15 let znižalo na 8. Prvoobtoženi Jože Hlebec je naslednji dan storil samomor, druge kazni so bile izvedene.
- 5 Leta 1948 in 1949 je bilo v Sloveniji devet sodnih procesov proti 34 pomembnim komunistom. Prvi je od 20. do 26. 4. 1948 potekal pred vojaškim sodiščem, drugi pred civilnimi. Obsojeni so bili na visoke zaporne kazni in na smrt, 11 smrtnih kazni je bilo opravljenih. Več v: *Dachauski procesi*. Karl Barle je bil obtožen, da naj bi se povezal z agentom tuje obveščevalne službe, z njo sodeloval ter izvajal razne sabotaže na industrijskih objektih. V ta namen naj bi se povezal s soobtoženima Martinom Prestrlom in Brankom Diehlom. Kot visok državni predstavnik naj bi na vplivna mesta poslavljaval gestapovske sodelavce.
- 6 V Prekmurju so pred vojaškim sodiščem zaradi gospodarskega sodelovanja z madžarskimi okupacijskimi oblastmi obsodili na smrt in usmrtili predvojnega poslanca in industrialca Jožeta Benka ter direktorja Prekmurske banke Jožeta Lipiča. Oba sta med vojno sedela v odboru Madžarskega izobraževalnega društva (VMKE), ki je bilo tedaj pojem madžarizacije Prekmurja. *Slovenski poročevalec*, 31. 5. 1945, str. 2; Godina, *Prekmurje 1941–1945*, str. 29–34; Jerič, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*. Več o rehabilitaciji Jožeta Benka v: UL RS, št. 23/1994, 6. 5. 1994. Ustavno sodišče utemeljuje, da sodba proti Jožetu Benku ni veljavna, ker je temeljila na Uredbi o vojaških sodiščih z dne 24. 5. 1944, ki ni bila nikoli javno objavljena in naj celo ne bi bila datirana. Poleg tega se v Republiki Sloveniji ne uporabljajo tiste določbe te uredbe, »ki so bile že v času nastanka in uporabe uredbe v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli in so tudi v nasprotju z ustavo Republike Slovenije.«

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Bevc Vid, 11. 6. 1886, Podvine	Policijski nadporočnik	Črna roka, Policijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Bitenc Jože, 17. 2. 1906, Črnuče	Posestnik	Nadporočnik Slovenskega domobranstva, poveljnik čete v Logatcu (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS Ljubljana	5. 8. 1945
Breznikar Izidor, 14. 2. 1922, Vrh	Mizarski pomočnik	Slovensko domobranstvo	Verjetno obsojen pred VS Ljubljana	1946
Bruderman Otmar, 16. 11. 1903, Maribor			Verjetno obsojen pred VS Maribor	julij 1945
Bujan Anton, 8. 5. 1917		Sodelovanje z okupatorjem	31. 12. 1945 VS 3. divizije IV. armade	31. 1. 1946
Christl Heinrich, 12. 2. 1894, Aranschwegen, nemški državljani	Polkovnik	Komandant 139. polka dopolnilne in izobraževalne divizije ⁷	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947
Diehl Branko, 27. 7. 1905, Celje	Dipl. filozof in inženir	1. dachauski proces. ⁸ Rehabilitiran 1976 leta (glej opombo 5)	26. 4. 1948 VS v Ljubljani	12. 5. 1948
Dolničar Alojz, 25. 7. 1912, Ljubljana	Klepar	Aktivni sodelavec Gestapa	28. 8. 1945 VS LVP	27. 11. 1945
Dovč Ivan, 6. 9. 1889, Slape		Slovensko domobranstvo	18. 7. 1945 VS LVP	29. 9. 1945
Drstevšek Drago, 19. 11. 1924	Šofer	Dezertar, poskus pobega čez mejo, večkratni prehod meje zaradi vohunstva.	2. 2. 1950 VS Ljubljana	23. 5. 1950

7 Med sodnimi procesi proti nemškimi vojnimi zločincem je bil najpomembnejši proces proti vodilnim nacističnim političnim in vojaškim funkcionarjem, ki je potekal v Ljubljani od 11. do 19. 7. 1947, in na katerem so sodili dr. Friedrichu Rainerju (1903–1947) in njegovim sodelavcem. Večina je bila obsojena na smrt. Pri teh procesih je sodišče izhajalo iz določb konference Sveta zunanjih ministrov štirih velesil jeseni 1945 v Moskvi in določil statuta mednarodnega sodišča v Nürnbergu. Med te procese je sodilo še nekaj manj odmevnih procesov proti nemškimi gospodarstvenikom, članom Kulturbunda ipd. – Repe, Povojni sodni procesi, str. 54–63.

8 Obtožen je bil, da je kot agent Gestapa ob vrnitvi iz taborišča Dachau junija 1945 s pomočniki sestaval lažno poročilo o svojem delovanju in delovanju gestapovskih sodelavcev v Dachau ter s tem onemogočil njihovo odkritje. Po vojni naj bi deloval za tujo obveščevalno službo, načrtoval in vršil sabotaže v gospodarstvu. V preiskavi in na razpravi je krivdo priznal, a so bila njegova pričanja po mnenju sodišča neprepričljiva, ker niso bila podprta z dokazi, razen s podobnimi priznanji soobtožencev.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Duscha Paul, 30. 4. 1910, Gradenz, nemški državljan	Trgovski pomočnik	Oficir za zvezo, šef nemške policije, vojni zločini	20. 3. 1949 VS LVP	20. 4. 1949
Egert Alojz, 10.6.1921, Spodnje Dane	Posestniški sin	Aktivni sodelavec Gestapa	28. 8. 1945 VS LVP	27. 11. 1945
Eržen Ludvik, 29. 6. 1925, Lučine	Kmečki sin	Slovenski narodno varnostni zbor	8. 7. 1945 VS	7. 1945
Fais Ivan, 20. 9. 1883, Sebeborci		Sodelovanje z okupatorjem	26. 7. 1945 VS	28. 11. 1945
Farnleitner Herman, 3. 4. 1908, Weiz, avstrijski državljan	Kriminalistični uradnik	SS enote, vojni zločini	8. 10. 1948 VS Ljubljana	26. 12. 1948
Filipič Erih, 1. 8. 1908, Maribor, bival v Avstriji, avstrijski državljan	Ključavničar	Gestapo, vojni zločini	8. 10. 1948 VS Ljubljana	26. 12. 1948 obešen
Fleckner Hans, 2. 10. 1897, Krefeld, nemški državljan		Komandant 13. SS policijskega polka (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947 obešen
Gaber Ivan, 22. 4. 19211		Sodelovanje z okupatorjem	1. 8. 1945 VS LVP	12. 12. 1945
Gasser Pavel, 26. 9. 1903, Innsbruck, italijanski državljan, avstrijska narodnost	Električar	1. dachauski proces. ⁹ Rehabilitiran 1976. leta.	26. 4. 1948 VS Ljubljana	12. 5. 1948
Gerlach Reinhold, 9. 4. 1910, Emilienthal, nemški državljan		Gestapo, vojni zločini (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947 obešen
Glaser dr. Helmut, 29. 7. 1910, Gmünd, avstrijski državljan		Nemška varnostna služba, vojni zločini. ¹⁰ (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947 obešen
Gollitsch Eduard, 1875, živel v Celju	Zdravnik, primarij	Član Švabsko nem- ške kulturne zveze	Verjetno obsojen pred VS Maribor	1945
Gorjanc Ciril, Kranj, 1913			Verjetno obsojen pred VS	2. 1946

9 Obtožnica ga bremeni, da je bil sodelavec Gestapa v Dachauu, da je delal zločine in kot agent tujih obveščevalnih služb po vojni deloval proti Jugoslaviji. V preiskavi je večkrat spreminjal svoje izjave, na razpravi pa priznal, da je pretepal bolnike, kar naj bi dokazale tudi priče. Vse druge obtožbe je zanikal.

10 Obtožen je bil, da je kot vodja Urada za preseljevanje organiziral izseljevanje prebivalstva, vodil priprave in izvedbo etničnega čiščenja na Gorenjskem. – Elste, *Nacistična Avstrija na zatožni klopi*, str. 173.

Obloženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Guček Ivan, 27. 8. 1893, Pongrac pri Grižah		Aktivni sodelavec Gestapa	4. 7. 1945 VS LVP	3. 11. 1945
Hacin Lovro, 23. 8. 1886, Trata pri Velesovem	Pravnik in policijski uradnik	Vodja Policijskega varnostnega zbora v Ljubljani, vojni zločini ¹¹	30. 8. 1946 VS v Ljubljani	4. 9. 1946
Hlebec Jože, 19. 4. 1912, Slovenski Javornik, bival v Ljubljani	Nameščeneec	Črna roka, Gestapo, Policijski varnostni zbor, zveze s slovenskimi četniki ¹²	29. 6. 1945 VS Ljubljana,	30. 6. 1945 samomor
Himmer Robert, 25. 3. 1890, Beljak, bival v Celju	Zasebni uradnik	Župan v časa nemške okupacije (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. armade v Ljubljani	5. 8. 1945
Hochsteiner Walter, 11. 6. 1909, Weitensfeld, avstrijski državlján		Okrožni vodja NSDAP na Gorenjskem, vojni zločinec. ¹³ (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947 obešen
Hösling Hans, 20. 9. 1880, Erlach-Hessen, nemški državlján		Komandant rezervne divizije gorskih lovcev (Gebirgsjäger) (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947
Jazbar Franc, 30. 5. 1923, Mozelj		Črna roka, Policijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Jelen Franc, 23. 3. 1910 ali 16. 4. 1910	Zidar ali kovač	Sodelovanje z okupatorjem (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. armade v Ljubljani	5. 8. 1945

11 Na procesu, ki je potekal od 21. do 30. 8. 1946, se je ob sojenju (v odsotnosti) članu slovenske emigrantske vlade dr. Mihi Kreku in ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu, ki sta bila obsojena medvojne politične in vojaške kolaboracije, pokazal interes obračuna s predvojno politično elito in najvišjimi predstavniki Cerkve. Na tem procesu so na smrt obsodili tudi poveljnika nemških policijskih sil v Sloveniji Erwina Rösenerja in vodjo Policijskega varnostnega zbora v Ljubljani Lovra Hacina. Tudi v širšem jugoslovanskem okviru je bil to čas, ko so oblasti na sodnih procesih obračunavale s predstavniki premaganih režimov, torej proti ustaškim prvakom na Hrvaškem, nato proti Draži Mihailoviću, ki je bil obsojen na smrt pozno poleti 1946, kakor tudi jeseni istega leta obsojenemu zagrebškemu nadškofu Alojziju Stepincu in ne nazadnje proti organizatorjem VMRO v Skopju. – *Dachauski procesi*, str. 79; *Repe*, Povojni sodni procesi, str. 54 – 63.

12 Bil je obtožen kot podporočnik jugoslovanske kraljeve vojske, poveljnik 1. Gorenjskega (četniškega) odreda 1943, upravnik policijskih zaporov v Ljubljani in eden od vidnih pripadnikov Črne roke. V prisotnosti nemških zasliševalcev je mučil ujete partizane. – *Slovenski poročevalac*, 30. 6. 1945, str. 2; Mekina, *Izdaja zaveznikov za 20.000 Rajhsmark*.

13 Elste, *Nacistična Avstrija na zatožni klopi*, str. 174.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Jereb Jože, 26. 4. 1919, Osolnik		Sodelovanje z Gestapom	21. 7. 1945 VS	27. 11. 1945
Juranič Oskar, živel v Beogradu	Dipl. pravnik	1. dachauski proces ¹⁴ Rehabilitiran 1976 leta. (glej opombo 5)	26. 4. 1948 VS v Ljubljani	12. 5. 1948
Kajba Friderik, 18. 2. 1914, Šoštanj	Zlatar	Pripadnik nemške vojske (Wehrmacht)	VS Trogir	22. 5. 1945 Trogir
Klemenčič Peter, 28. 6. 1912, Apače		Sodelavec Gestapa	5. 8. 1945 VS LVP	3. 11. 1945
Klenovšek Franc, 29. 4. 1909, Kopolje	Policist	Polijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Klinc Marta, Babinci, 23. 4. 1920	Uslužbenka	Obtožena izdaje	Verjetno obsojena pred VS Ljutomer	(morda 30. 6.) 1945
Klinc Marta, Cezanjevci, 25.12. 1886			VS Ljutomer	30. 6. 1945
Kočiš Peter, 26. 4. 1909, Apatin			Verjetno obsojen pred VS Maribor	marec 1946
Kores Franc, 1911, Maribor	Trgovec		VS Maribor	januar 1946
Kosmač Rudolf, 5. 4. 1898, Voisberg (Avstrija), živel v Ljubljani	Ključavničar	Narednik Slovenskega domobranstva (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. armade, senat v Celju	3. 8. 1945
Koželj Stanislav, 23. 10. 1924, Zagrič	Kmečki delavec	Slovensko domobranstvo	VS	8. 12. 1945
Krabitzta Jožef, roj. na Češkem, avstrijski državljani		Gestapo	8. 10. 1948 VS Ljubljana	26. 12. 1948 obešen
Krajnc Boris, 25. 12. 1913, Reka	Ing. kemije, profesor, visoki državni uradnik	1. dachauski proces ¹⁵ Rehabilitiran 1976 leta. (glej opombo 5)	26. 4. 1948 VS Ljubljana	12. 5. 1948

14 Bil je obtožen sodelovanja s tujo obveščevalno službo in skupaj s soobtoženim Brankom Diehloom sodelovanja z Gestapom. V preiskavi je večkrat spreminjal zagovor in na razpravi vse priznal, razen izdajstva ene osebe. Po oceni sodišča priznanja niso bila podprta z zadostnimi argumenti, temveč so izhajala iz predpostavk, sklepanj in analogije.

15 Obtožen je bil, da se je z lažno biografijo kot gestapovski agent vrnil na visoko državno funkcijo, zato da bi pridobil pomembne podatke o gospodarstvu države. Med drugim naj bi dajal prednost nekaterim soobtožencem, da bi tako ti lahko razširili vohunsko delovanje. Soobtoženemu Branku Diehlu naj bi dajal podatke o delu na univerzi, med vojno pa sodeloval z Gestapom. Sodišče je ugotovilo, da nekatere točke obtožnice temeljijo na sklepanju ali domnevi, ponekod dokazni postopek ni bil izveden, ni bilo dokazov, da bi bil agent Gestapa.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Krell Jože, 14.1.1899, Celje, Nemec, državljani DFJ	Trgovec	Pristaš nacizma, Kulturbund (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. armade, senat v Celju	3. 8. 1945
Kübler Ludvik, roj. 2. 9. 1899, nemški državljani		General gorskih lovcev, vojni zločini (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS v Ljubljani	18. 8. 1947
Kukovec Jože, 7.4.1917, Orešje		Sodelovanje z okupatorjem	1. 8. 1945 VS Ljubljana	13. 11. 1945
Kupnik Edmund, 20.11.1884, Kostrivnica, nemške narodnosti	Odvetnik	Sodelovanje z okupatorjem	1. 8. 1945 VS Ljubljana	13. 11. 1945
Kuss Leon, 28. 3. 1901, Scheifling, nemške narodnosti	Trgovski nameščenec	Okrajni vodja NSDAP v Kranju ¹⁶ (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade	18. 8. 1947 obešen
Lah Marija, 27.3.1882, Branoslavci	Posestnica	Sodelovanje z okupatorjem	Verjetno obsojena pred VS	1945
Lamprecht Koloman, roj. 8. 9. 1894, Grüfen (Avstrija)		Sodelovanje z Gestapom	5. 7. 1945 VS LVP	3. 11. 1945 Obešen
Leban Jožef, 1928, Poljubinj	Delavec	Sodelovanje z okupatorjem	VS VVP	18. 7. 1945
Leskovic Dušan, 28. 9. 1922, Ljubljana	Študent teologije	Slovenski narodno varnostni zbor	8. 7. 1945 VS VVP	14. 7. 1945
Ličen Vladimir, 19. 9. 1912, Žavljje (Italija)	Prof. kemije	1. dachauski proces ¹⁷ Rehabilitiran 1976 leta. (glej opombo 5)	26. 4. 1948 VS Ljubljana	12. 5. 1948
Lipič Jože, Murska Sobota	Bankir	Obtožen gospodarskega sodelovanja z madžarskimi zasedbenimi oblastmi ¹⁸	VS MVP	12. 6. 1945 Murska Sobota
Lipuš Vera, 1. 5. 1912, Ljubljana	Trgovska pomočnica	Sodelovanje pri Policijskem varnostnem zboru (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945

16 Obtožen je bil, da je sodeloval pri raznarodovanju, izseljevanju, prisilni mobilizaciji, pošiljanju ljudi na prisilno delo. – Elste, *Nacistična Avstrija na zatožni klopi*, str. 183.

17 Obtožen je bil, da naj bi kot sodelavec Gestapa delal v laboratoriju bolnice v Dachauu, vohunil za interniranci, po vojni pa kot agent tuje obveščevalne službe sabotiral proizvodnjo v tovarni lakov. V preiskavi je priznal krivdo, ki ni bila z ničimer dokazana. Dokumenti o delu v tovarni dokazujejo, da se je ves čas trudil izboljšati proizvodnjo.

18 ARS, AS 1851, t. e. 160. Sodba, Vojaško sodišče Mariborskega vojnega področja, Maribor, SA 97/45; Višje vojaško sodišče, SA 140/45.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtimev?
Lukan Janez, 7. 12. 1927, Rovte	Vrtnarski pomočnik	Slovenski narodno varnostni zbor	8. 7. 1945 VS VVP	14. 7. 1945
Lurker Otto, 28. 7. 1896, Griesheim, nemški državljan	Polijski uradnik	Višji policijski inšpektor, vojni zločini ¹⁹	29. 3. 1949 VS Ljubljana	20. 4. 1949 obešen
Malec Anton, 20. 5. 1909, Kuršinci	Zidar	Slovenski narodno varnostni zbor	Verjetno obsojen pred VS	1946
Mautinger Jože, 3. 9. 1926, Dolnja Košana		Umor zaradi koristljubja	9. 12. 1949 VS V Ljubljani	4. 5. 1952
Medved Anton, 27. 9. 1918, Gombišče		Slovensko domobranstvo	3. 10. 1945 VS VVP	13. 11. 1945
Medved Franc, 4. 9. 1894, Masore		Nemškim silam pokazal položaj partizanske bolnice	21. 8. 1945 VS VVP	4. 10. 1945
Mesarič Veronika, 30. 12. 1904, Žamenci			Verjetno obsojena pred VS	1946 (?)
Mežik Jože, 25. 5. 1882		Gestapo	10. 7. 1945 VS Ljubljana	27. 11. 1947
Müller Franc, 25. 4. 1912, Domžale		Gestapo (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947
Neubert Günter, 9. 4. 1912, Berlin, nemški državljan		Namestnik komandanta 28. SS polka, vojni zločini (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947
Neumann Avgust, Soča			VS Ljubljana	julij 1945
Novak Ivan, 16. 1. 1923, Trebelno	Dijak	Slovenski narodno varnostni zbor	8. 7. 1945 VS VVP	14.7.1945
Oswald Stane, 11. 8. 1907, Ljubljana	Inženir geodezije	1. dachauski proces ²⁰ Rehabilitiran 1976 leta. (glej opombo 5)	26. 4. 1948 VS Ljubljana	12. 5. 1948

19 Bil je obsojen kot komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem (do marca 1943). Med drugim je poleti 1942 vodil aretacije sodelavcev osvobodilnega gibanja in njihovih svojcev, odrejal ustreljive talce in deportacije v koncentracijska taborišča.

20 Bil je obtožen, da je bil kot agent Gestapa 1941 leta poslan v Dachau, kjer naj bi deloval kot agent-provokator, da je bil član vohunske organizacije v službi tuje obveščevalne službe, ki je imela za cilj s sabotažami in drugimi akcijami zrušiti državni red FLRJ. Kot visok državni predstavnik naj bi na vplivna mesta postavljaj gestapovske sodelavce in soobtoženemu Branku Diehlu posredoval zaupne podatke. Na razpravi je priznal obtožbe in obremenil soobdolžence; glede dajanja podatkov Diehlu pa je trdil, da mu jih je dajal kot inšpektorju in da ni vedel, da je bil Diehl sodelavec Gestapa. Sodišče ocenjuje, da so kot pri drugih tudi njegova pričanja neprepičljiva, ker niso bila podprta z dokazi, razen s podobnimi priznanji soobtožencev.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Paidasch Eduard, 12. 3. 1900, Brežice	Brivec	Propagandni šef Štajerske domovinske zveze (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. armade, senat v Celju	5. 8. 1945
Paučnik Jožef, 22. 2. 1890, Srževica	Železničar	Sodelovanje z okupatorjem	3. 8. 1945 VS IV. armade, senat v Celju	21. 11. 1945
Peteh Albin, 31. 10. 1907, Adlešiči		Policijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Peterc Matija, 27. 11. 1898, trnje		Sodelovanje z okupatorjem	26. 7. 1945 VS Maribor	28. 11. 1945
Peterka Janez, Murska Sobota	Trgovski poslovodja	Stranka puščičastih križev, ²¹ sodelo- vanje pri raznaro- dovalnih ukrepih	18. 7. 1945 VS Murska Sobota	23. 7. 1945
Podpečan Jože, 25. 2. 1903, Dobrna	Šofer	Gestapo	7. 8. 1945 VS LVP	27. 11. 1945
Polnar Leopold, 20. 6. 1907, Zgornja Hudinja	Mesar	Sodelovanje z okupatorjem	3. 8. 1945 VS IV. armade, senat v Celju	21. 11. 1945
Potecin Franc, 7. 9. 1907, Verče	Vojak	Policijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Poznič Erhart, 6. 10. 1898, Trst		Sodelovanje z Gestapom	VS (?)	29. 5. 1945
Presterl Martin, 8. 3. 1916, Gradec, avstrijske narodnosti	Učitelj	1. dachauski proces ²² Rehabilitiran 1976 leta. (glej opombo 5)	26. 4. 1948 Vojaško sodišče v Ljubljani	12. 5. 1948

21 V drugi polovici julija so v Murski Soboti sodili petim obtožencem, in sicer vodji in članom murskosoboške madžarske fašistične Stranke puščičastih križev Ferenc Szálasija ter članu Madžarskega kulturnega društva. Le zadnji obtoženec ni bil obsojen na smrt, saj je dokazal, da je bil v omenjeno društvo vključen pod prisilo, v njegovo korist pa je pričalo tudi nekaj sokrajanov, ki jih je rešil internacije. Dokaze, da je bila smrtna kazen izvršena, imamo sicer le za tri obsojence, in sicer Janeza Peterko, Ladislava Štrokaia in Jožefa Turka. – *Slovenski poročevalec*, 17. 7. 1945, str. 6; Smrtne žrtve, INZ.

22 Bil je obtožen, da je kot sodelavec Gestapa deloval v taboriščih Dachau in Augsburg; julija 1945 pa naj bi se kot bivši gestapovski agent na Dunaju povezal s tujim vohunskim centrom in opravljal vohunsko službo med jugoslovanskimi predstavniki v Avstriji. Načrtoval naj bi diverzije in sabotaže na industrijskih objektih in leta 1946 med seboj povezal stare gestapovske agente iz Dachaua.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtimev?
Puffler Janko, 8. 6. 1905, Hrastnik	Steklar	1. dachauski proces ²³ Rehabilitiran 1976 leta. (glej opombo 5)	26. 4. 1948 VS Ljubljana	12. 5. 1948
Rainer Friedrich, 28.7.1903, Šentvid ob Glini, nemški državljani	Notar	Šef okupacijske civilne uprave. ²⁴ (Glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade V Ljubljani	18. 8. 1947 (domnevno ustreljen najkasneje na začetku 1950) ²⁵
Rakar Alojz, 24. 9. 1924, Šentlovrenc	Menih	Slovenski narodno varnostni zbor	8. 7. 1945 VS VVP	14. 7. 1945
Rauter Alojz, 25. 1. 1898, Cezanjevci,	Kmet		VS (?)	1945
Raztresen Jože, 24. 8. 1901, Hlevni Vrh	Polijski stražnik	Polijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Repovž Jože, 22. 3. 1921, Krmelj	Strojnik	Polijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Robida Viktor, 16. 4. 1890, Braslovče	Brivec	Vojni zločini, član Štajerske domovinske zveze (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. Armade V Ljubljani	5. 7. 1945
Rösener Erwin, 2. 2. 1902, Schwerte, nemški državljani	Polijski in SS general	Višji polijski in SS vodja, vojni zločini ²⁶ (glej opombo 11)	30. 8. 1946 VS v Ljubljani	4. 9. 1946 obešen

23 Bil je obtožen, da je soobtoženemu naročil, da zažge tovarno (steklarno v Hrastniku, op. a.). Na prvi stopnji ni priznal ničesar, zato so obtožbo na Vrhovnem sodišču razširili na domnevno sodelovanje z Gestapom. V preiskavi je večkrat spreminjal izjave, nazadnje vse priznal, na razpravi pa je vsa priznanja preklcal.

24 Rainer je bil kot šef civilne uprave za Gorenjsko (od aprila do decembra 1941) in kot Vrhovni komisar Operacijske cone Jadransko primorje (od septembra 1943 do maja 1945) obsojen zaradi priprave priključitve dela slovenskega ozemlja k nemškemu rajhu, izvajanja germanizacije in neomejenega odločanja o življenju in smrti slovenskega prebivalstva, ropanja slovenskega premoženja, prisilne mobilizacije Slovencev v nemško vojsko, hujskanja k državljski vojni in vsiljevanja nemškega državljsanstva. Bil je torej soodgovoren za genocidno nemško politiko na zasedenih slovenskih ozemljih.

25 Elste, *Nacistična Avstrija na zatožni klopi*, str. 140–173, 187–191.

26 Pod Rösenerjevim poveljstvom so bile vse polijske in tudi vojaške sile na ozemlju Slovenije (razen Primorske). Vodil je skoraj vse velike operacije proti slovenskim partizanom v osrednji Sloveniji. Obsojen je bil na t. i. Rupnikovem procesu.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ²
Rupnik Leon, 8. 10. 1880, Lokve pri Čepovanu	General Jugoslo- vanske kraljeve vojske, politik	Predsednik pokra- jinske uprave ²⁷ (glej opombo 11)	30. 8. 1946 VS v Ljubljani	4. 9. 1946
Scheichenbauer Otmar, 23. 10. 1891, Ptuj		Sodelovanje z okupatorjem	18. 7. 1945 VS	13. 11. 1945
Schöberl Richard, 19. 3. 1889, Furman- Bruck, avstrijski državlján		Član okupacijske obveščevalne slu- žbe, vojni zločinec	29. 3. 1949 VS Ljubljana	2. 6. 1949 obešen
Simenčič Tomaž, 5. 12. 1895, Plitvice, bival v Ljutomeru		Sodelovanje z okupatorjem	26. 7. 1945 VS v Mariboru	28. 11. 1945
Skoberne dr. Jurij, 1. 3. 1882, Celje, nemške narodnosti	Odvetnik	Sodelovanje z okupatorjem (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. armade v Ljubljani	5. 8. 1945
Skoberne Pavel, 4. 4. 1891, Celje, nemške narodnosti	Oskrbnik posestva	Sodelovanje z okupatorjem (glej opombo 3)	24. 6. 1945 VS IV. armade v Ljubljani	5. 8. 1945
Smole Alojz, 9. 6. 1923, Kamnik pod Krimom	Električar	Slovensko domobranstvo	28. 8. 1945 VS LVP	27. 11. 1945
Stepišnik Milan, 11. 11. 1910, Ljubljana	Inženir kemije	1. dachauski proces ²⁸ Rehabilitiran leta 1976. (glej opombo 5)	26. 4. 1948 VS Ljubljana	12. 5. 1948
Svetina Vincenc, 29. 7. 1914, Koroška Bela	Čevljar	Medvojno izdajstvo, nekdanji partizan	VS (?)	1945
Šelauf Jožef, 30.7.1902 Kriglach			VS Maribor	21. 11. 1945

27 Rupnik je bil obtožen, da je kot predsednik Pokrajinske uprave širil protikomunistično propagando, organiziral civilni in policijski aparat ter imel stike z Gestapom in povezave z ustaši. Sodeloval je z okupacijskimi oblastmi; agitiral med nekdanjimi jugoslovanskimi oficirji, naj ostanejo lojalni okupatorju. Italijanske okupacijske oblasti so ga pomladi 1942 postavile za župana Ljubljane, nakar je organiziral italijanski civilni aparat. Obtožen je bil organizacije Slovenskega domobranstva, podpiranja slovenskega četništva, da je bil od septembra 1943 predsednik Pokrajinske uprave Ljubljanske pokrajine, organiziranja protikomunističnih predavanj. V svojem zagovoru je poudaril, da mu je žal, da je napačno ocenil politično situacijo. Izjavil je tudi, da nobenega človeka ni zavrnil, če ga je za kaj prosil, a če ni mogel pomagati, je zanj zastavil kakšno dobro besedo. Oboroženi protipartizanski oddelki (vaške straže in Slovensko domobranstvo), kot pravi v zagovoru, niso bili podrejeni njemu, temveč okupacijskim oblastem. Zanimal je, da bi dal v Kragujevcu aretirati 15 ljudi, prav tako je zanimal, da bi kdajkoli nameraval vstopiti v »hrvaško vojsko« in da bi prosil za nemško državljanstvo. Več v: Željeznjov, *Rupnikov proces*.

28 Bil je obtožen, da se je po vojni kot nekdanji gestapovski agent povezal s tujo obveščevalno službo in da je izvrševal sabotaže v tovarni Impol v Slovenski Bistrici, kjer je bil direktor. Nekatere točke obtožnice temeljijo na splepanju ali domnevi, ponekod dokazni postopek ni bil izveden, ni dokazov, da bi bil agent Gestapa.

Obtoženec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmrtilcev ²
24. 9. 1890, Kranj		okupatorjem	VS LVP	
Štrokai Ladislav, 23. 1. 1913, Bratonci	Šofer	Stranka puščičastih križev, sodelovanje pri raznarodovalnih ukrepih (glej opombo 21)	18. 7. 1945 VS Maribor	23. 7. 1945 Murska Sobota
Štrucl Rafael, 20. 10. 1921, Celje	Trgovec	Policijski varnostni zbor, Črna roka (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Šufraj dr. Emanuel, 24. 8. 1887, Velike Lašče	Polkovnik v pokoju	Slovensko domobranstvo, sodelavec Leona Rupnika	10. 7. 1945 VS LVP	27. 11. 1945
Švalj Franc, 7. 12. 1888, Kočarija			Divizijsko sodišče v Ljubljani	18. 5. 1946
Tosti Avgust, 18. 10. 1882, Trst			8. 7. 1945 VS VVP	14. 7. 1945
Turk Jožef, 23. 4. 1908, Murska Sobota	Gostilničar	Stranka puščičastih križev, sodelovanje pri raznarodovalnih ukrepih (glej opombo 21)	18. 7. 1945 VS v Mariboru	23. 7. 1945 Murska Sobota
Turk Milan, 19. 7. 1913, Podgrad	Kovinostrugar	Sodelovanje z okupatorjem	31. 7. 1945 VS Maribor	6. 2. 1946
Turudič Žarko, 28. 2. 1922, Mostar	Kmet	Ustaš	28. 12. 1949 VS VVP	23. 5. 1950
Uhl Ivan, 19. 2. 1892, Gradec (Avstrija)			VS Maribor	29. 12. 1945
Ulepič Anton, 16. 5. 1896		Sodelavec okupatorja	2. 7. 1945 VS VPL, Divizijsko sodišče	15. 4. 1946
Uršič Franc, 19. 4. 1907, Metlika	Profesor	Gestapo	VS LVP	19. 4. 1946
Veber Janez, 12. 10. 1907, Ravne		Gestapo	21. 8. 1945 VS LVP	27. 11. 1945
Veber Ludvik, 16. 8. 1910, Ravne		Gestapo	21. 8. 1945 VS LVP	27. 11. 1945

Obtoženeec	Poklic	Obtožnica	Datum sodbe in sodišče	Usmritev ²
8. 6. 1891, Otlica		inšpektor, ideolog Slovenskega domobranstva ²⁹ (glej opombo 3)	VS IV. armade v Ljubljani	
Vičar Franc, 22. 11. 1892, Bratislavci		Sodelovanje z okupatorjem	18. 7. 1945 VS Maribor	13. 11. 1945
Vodušek Adolf, 26. 9. 1917, Kočevje		Vojni zločini	25. 2. 1946 VS Ljubljana	19. 4. 1946
Vogel Emil, 8. 5. 1911, Köln, nemški državljan	Strojni ključavničar	Kriminalistični uradnik, vojni zločini	8. 10. 1948 VS	26. 12. 1948 obešen
Vogt Josef, 30. 7. 1897, Mettmann, nemški državljan	Policijski uradnik	SS-Stürmbannführer, komandant Varnostne policije in varnostne službe na Bledu, vojni zločini (glej opombo 7)	19. 7. 1947 VS IV. armade v Ljubljani	18. 8. 1947
Vohl (Bohl) Andrej, 16. 11. 1900, Malečnik		Sodelovanje z okupatorjem	18. 7. 1945 VS Maribor	13. 11. 1945
Vomberger Vincenc, 18. 7. 1924, Pšenična Polica		Gorenska samozaščita	Verjetno obsojen pred VS	Pred 31. 8. 1945
Vončina Oto, 11. 11. 1904, Radovljica	Policijski stražnik	Policijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Zaman Anton, 28. 5. 1911, Zagreb, bival v Ljubljani	Policijski stražnik	Policijski varnostni zbor (glej opombo 4)	29. 6. 1945 VS Ljubljana	30. 6. 1945
Zidar Valter, 26. 11. 1910, Maribor			VS Maribor	28. 12. 1945
Zupan Peter, 29. 5. 1924	Aktivni podoficir JLA	Naklepni umor iz sovraštva in pridobitništva	22. 8. 1952 VS Ljubljana	26. 12. 1952
Žemva Adolf, 10. 09. 1923, Gradec, bival v Kranju		Gestapo	27. 7. 1945 VS Ljubljana	8. 11. 1945
Žgavec Franc, 2. 10. 1925, Jelični Vrh	Delavec	Slovenski narodno varnostni zbor	8. 7. 1945 VS VVP	14. 7. 1945
Žgavec Franc, 5. 5. 1915, Predgrize	Kmet	Slovenski narodno varnostni zbor	8. 7. 1945 VS VVP	14. 7. 1945

²⁹ Bil je obtožen, da je bil ideolog domobranstva. Med vojno je sicer delal na prosvetnem oddelku nekdanje banovinske uprave. – Mlakar, Tragično srečanje z revolucijo: primer Nartēja Velikonje.

2. USMRČENI PO SODBAH CIVILNIH SODIŠČ 1945-1952³⁰

1945	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe in sodišče	Usmrtitev ³¹
Cerkovnik Franc, 25. 8. 1903, Šentrupert	Župnik	Sodelovanje z okupatorjem ³²	Pritožba na sodbo, 23. 12. 1945 ³³	23. 12. 1945 OS ³⁴ Ljubljana, K 526/45	23. 3. 1946
Jančigaj Franc, 26. 5. 1878, Ljubljana	Ravnatelj magistrata/ uslužbenec	Sodelovanje z okupatorjem		17. 12. 1945 VS, ³⁵ Kpd 152/45	15. 2. 1946
Križ Ladislav, 28. 3. 1900, Litija	Oficir	Major Slovenskega domobranstva ³⁶ (glej opombo 32)	Pritožba na sodbo, 23. 12. 1945 ³⁷	23. 12. 1945 OS Ljubljana, Ko 526/45	20. 3. 1946 obešen

30 ARS, AS 1931, šk. 1071. Politični obsojenci. Seznam usmrčenih 1945–1952; Smrtne žrtve, INZ. LJU 85, ZAL, šk. 198, 199, 303, 315, 342, 351, 353, 392, 401, 402, 463, 477, 494, 499, 502, 506, 507, 542, 560, 562. Kazenski spisi na smrt obsojenih in usmrčenih od 1945 dalje; ZAC 609, šk. 286, 301, 314, 216, 317, 326, 327. Kazenski spisi na smrt obsojenih in usmrčenih od 1945 dalje; PAM 0725, šk. 66–70, 80, 82, 85, 90, 91, 100, 101, 109, 110, 113, 116, 118, 119, 139. Kazenski spisi na smrt obsojenih in usmrčenih od 1945 dalje; PANG 974, šk. 51–58. Kazenski spisi na smrt obsojenih in usmrčenih od 1945 dalje; Mikola: *Sodni procesi na Celjskem*, str. 132–140.

31 Vsi obsojenci so bili usmrčeni v Ljubljani.

32 Decembra 1945 je v Ljubljani najbolj odmeval t. i. božični proces proti 34 ljudem, obtoženih idejnega organiziranja protipartizanskega tabora ali pa aktivnega delovanja proti partizanstvu in kolaboracije. Na njem so obsodili več domobranskih častnikov, med katerimi sta najbolj izstopala Ernest Peterlin in Ladislav Križ, ki sta bila še s tremi drugimi obsojena na smrt z ustrelitvijo. Bila sta namreč v skupini domobranskih »zarotnikov«, ki jih je zaradi suma obveščevalne dejavnosti za zaveznike Gestapo interniral v Dachau, po vojni pa so bili prisilno repatriirani. – Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 522–523.

Obtožen je bil, da je kot idejni pobudnik, propagandist in član »izdajalske organizacije« pod vodstvom Draže Mihailovića vohunil, ovajal in sodeloval pri aretacijah, interniranju in streljanju aktivistov OF. V poletnih racijah leta 1942 je odrejal osebe, ki so jih italijanske oblasti nato internirale v taborišča. Bil je član protikomunistične obveščevalne službe.

33 V pritožbi je zanikal, da bi bil idejni organizator protikomunističnega tabora v Šentjerneju, saj do julija 1942 naj ne bi vedel, da se je organizirala kakšna legija. Poleg tega ga v očitnem obdobju ni bilo v Šentjerneju, zveza iz Ljubljane pa po njegovem tedaj ni bila mogoča. V Šentjernej je prišel šele novembra 1942. Zanikal je, da bi sodeloval v tajni obveščevalni službi protikomunističnega tabora, ker teh organizacij ni poznal, niti ljudi, ki so v njih sodelovale. Pri italijanskih oblasteh je dvakrat prosil, naj izpuste zapornike, a je bil uslišan le enkrat. Med nemško okupacijo je tudi nekajkrat uspešno prosil, naj ne internirajo prebivalstva. Zanikal je, da bi živel v Šentjerneju v času, ko so tam organizirali domobranstvo, saj je bil odsoten od 9. 9. 1943 do 12. 4. 1944. Zanikal je, da bi bil kriv smrti Alojza Cekute, saj je zanj celo neuspešno prosil pri okupacijskih oblasteh. Zanikal je medvojno sodelovanje s soobtoženim Jožetom Rozmanom, saj ga do aretacije 24. 8. 1945 ni poznal, kar dokazuje kronologija njegovega delovanja v Novem mestu (navedel je pričo). Zanikal je, da bi koga vabil v »črno roko«. Skupaj je navedel 12 prič in priložil razbremenilni izjavi dveh župnikov.

34 Okrožno sodišče.

35 Vrhovno sodišče.

1945	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe in sodišče	Usmrčitev ³¹
Križaj Peter, 23. 6. 1913, Ljubljana	Duhovnik	Slovensko domobranstvo, kurat ³⁸	Pritožba na sodbo, 24. 6. 1945 ³⁹	24. 6. 1945 OS Ljubljana, Ko 526/45	20. 3. 1946 obešen
Mikolis Valentin, 10. 12. 1922, Gorenja Nemška vas	Šofer in avtomehanik	Slovensko domobranstvo		28. 12. 1945 OS Novo mesto, ⁴⁰ Ko 37/45	20. 4. 1946
Peterlin Ernest, 11. 1. 1903, Ljubljana	Oficir	Polkovnik Slovenskega domobranstva ⁴¹ (glej opombo 32)	Pritožba na sodbo, 23. 12. 1945 ⁴²	23. 12. 1945 OS Ljubljana, Ko 526/45	20. 3. 1946 obešen

- 36 Ladislav Križ je bil obtožen, da je bil idejni pobudnik, propagandist in član »izdajalske organizacije« pod vodstvom Draže Mihailovića, da je vohunil, ovajal in umoril aktiviste OF, ki so bili zato zaprti, internirani ali ustreljeni. Kot domobranski major je bil obtožen, da je kriv zločinov v okolici Stične, Št. Vida in Žužemberka.
- 37 V pritožbi je zanikal, da bi sam ustrelil kakšnega partizana, in poudaril, da so te trditve splošne in niso podprte z dokazi. Aretacije naj bi potekale po nalogu štaba. V kolikor je šlo za samovoljne aretacije, je po zaslišanju vse aretirane izpustil. Protipartizanske akcije so izvajali po nalogu nadrejenega nemškega poveljstva ali po navodilih nadrejenega nemškega stotnika v enoti. Zanikal je, da bi bil krvoločen, kajti preprečil je eno streljanje talcev in domobranskemu štabu predal domobranca, ki je samovoljno ubil dekle. Zanikal je, da bi bil narodni izdajalec, kajti v domobranstvo je vstopil iz patriotizma; to dokazuje z dejstvom, da ga januarja 1945 Gestapo aretirale kot izdajalca, ki je deloval za zahodne zaveznike in ga interniral v Dachau. Izjavil je, da se mu pripisuje tudi zločine drugega domobranskega bataljona tudi po tem, ko je že deloval v Novem mestu. Ustna razprava naj bi bila pomanjkljiva in obramba ni mogla predstaviti vseh svojih dokazov.
- 38 Obtožen je bil, da je bil idejni pobudnik, propagandist in član »izdajalske organizacije« pod vodstvom Draže Mihailovića, da je vohunil, ovajal in umoril aktiviste OF, ki so bili zato zaprti, internirani ali ustreljeni. Kot kurat domobranske postojanke na Sv. Urhu je moralno podpiral množične umore in mučenja pripadnikov OF.
- 39 Zanikal je, da bi bil idejni vodja in organizator protikomunističnega tabora, ker se je do 15. 7. 1942 ukvarjal s pisanjem doktorata. Politični in vojaški položaj je malo poznal. Zanikal je, da bi junija leta 1942 sodeloval pri umorih domačinov v Bizoviku. Kot duhovnik je bil tam od 30. 10. 1942 do 9. 9. 1943 (navedel je več prič). Poleg tega so mu pripisovali dejanja, ki jih je ukazal poveljnik tamkajšnje protikomunistične enote Gabrijel Capuder; ta ga je po njegovem prihodu v Bizovik ljudem predstavil kot kaplana, ki bo »vršil kuratske posle« tudi za bizoviško posadko. Njegovih prošnji niso uslišali, če izpustitvi ni bilo naklonjeno protikomunistično vodstvo. Navedel je priče, ki bi potrdile, da je posredoval tudi za aktiviste OF. Preprečil je tudi zahtevo domobranskega poveljnika Danila Capudra, da internira še več ljudi (navedel je priče). V času obstoja bizoviške domobranske posadke tam ni služboval; navedel je 46 prič. Zanikal je, da bi dajal moralno podporo za zločinska dejanja, o komunizmu je spregovoril le »v kolikor idejno nasprotuje naukom Cerkve«. Zanikal je, da nekaterim ljudem ni pomagal rešiti se iz internacije.
- 40 Gradivo Okrožnega sodišča Novo mesto ni ohranjeno.
- 41 Kot eden od glavnih organizatorjev Slovenskega domobranstva je bil obtožen, da je bil idejni pobudnik, propagandist in organizator četništva in Slovenskega domobranstva, vohunjenja, ovajanja in umorov aktivistov OF, ki so bili zato zaprti, internirani in usmrčeni. Obtožen je bil organizacije t. i. božičnih racij v Ljubljani leta 1942.
- 42 V pritožbi je zanikal, da bi karkoli pisal proti OF, temveč da je leta 1944 rešil 15 aktivistov (še živeče je navedel kot priče). Na pomoč pri organiziranju MVAC, ki jo je razumel kot nekakšno prostovoljno

1945	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe in sodišče	Usmrlitev ³¹
Rozman Jože, 15. 3. 1920, Gorenja Stara vas	Delavec	Slovensko domobranstvo, Črna roka, četništvo ⁴³ (glej opombo 32)	Pritožba na sodbo, 23. 12.1945 ⁴⁴	23. 12. 1945 OS Ljubljana, Ko 526/45	20. 3. 1946 obešen
Živalič Franc, 2. 12. 1920, Gunclje	Mizar	Slovensko domobranstvo ⁴⁵	Pritožba na sodbo, 11.12.1945 ⁴⁶	11. 12. 1945 OS Ljubljana, Ko 425/46	1. 4. 1946 obešen
Steinbeck Friderik, 10. 5. 1893, Aisendorf, Sudetski Nemec		Komisar obveščevalne službe, vojni zločini		7. 12. 1945 OS Ljubljana, Ko 299/45	18. 7. 1946
Rataj Franc, 27. 2. 1903, Otočec	Gradbenik	Komandant domobranske posadke		20. 2. 1945 OS Novo mesto, Ko 10/46-62	17. 10. 1946

orožništvo, je pristal pod pritiskom italijanskih okupacijskih oblasti. Četniške odrede je organiziral po nalogu majorja Karla Novaka. Zanimal je, da bi bil organizator Slovenskega domobranstva, to nalogo naj bi dobil polkovnik Anton Kokalj. Zanimal je, da bi pri tem sodeloval z vodjem nemške policije Erwinom Rösenerjem. Akcijo proti partizanskemu gibanju so po njegovem vodile nemške okupacijske oblasti, sam pa je upal na zavezniško invazijo na Slovenijo. Zatrdil je, da se je Slovenskemu domobranstvu pridružil po prigovarjanju polkovnika Vladimirja Vauhnik, da bi znotraj domobranstva opravljaj naloge »v korist zavezniške uprave v Italiji«: sabotirati vse nemške ukrepe, preprečiti pošiljanje ljudi v internacijo, v primeru invazije pa zahodnim zaveznikom nuditi pomoč. Zanimal je, da bi bil pripadnik »Črne roke«, če pa je dajal informacije domnevemu črnorokcu, jih je zato, ker ni vedel za obstoj te skupine. Potem ko je bil po nalogu Gestapa interniran v Dachau, ni želel domov, ker je bil prepričan, da ne bo mogel domačih oblasti prepričati, da je deloval »za narodno stvar«. Zanimal je, da bi bil član katere od legij in protikomunistične obveščevalne službe, ker je bila ta v sklopu Gestapa in nemške policije. Niti ustno niti pisno ni odredil ubojev in aretacij aktivistov OF

- 43 Bil je obtožen, da je kot idejni pobudnik, propagandist in član »izdajalske organizacije« pod vodstvom Draže Mihailovića vohunil, ovajal in umoril aktiviste OF, ki so bili zato zaprti, internirani in ustreljeni. Obtožen je bil tudi, da je bil pripadnik »črne roke«.
- 44 V pritožbi je priznal vsa dejanja, ki mu jih je očitala obtožnica. Odvetnik je pripomnil, da je bilo na razpravi opaziti, da gre za »duševno omejeno« osebo«, zato je predlagal pregled pri psihiatru. Priča obrambe je navedla, da ne drži, da bi obtoženec pri Novem mestu umoril njegovega očeta, saj je bil umorjen nekaj mesecev prej (novembra 1943), kot je navedeno v obtožnici. Obsojenec je tudi navedel, da je bil oborožen le septembra in oktobra 1943. V času domnevnega umora je bil zaposlen v Ljubljani in je malo verjetno, da bi lahko prišel do Novega mesta in zakrivil zločin (o tem naj bi pričal njegov delodajalec).
- 45 Bil je obtožen, da je bil domobranski detektiv in nato pripadnik Črne roke. Teroriziral je ljudi in bil posredno kriv, da so bili internirani. Obtožen je bil tudi sodelovanja pri uboju ene osebe in predavanje na protikomunističnih shodih. Javno tožilstvo je 11. 12. 1945 pozvalo Narodnoosvobodilni odbor Šentvid, naj na sodišče pošljejo »zlasti tistih 19 prič, ki zahtevajo smrtno kazen, a konkretnih dejstev ne navajajo«.
- 46 V pritožbi je priznal, da je kot predavatelj sodeloval na protikomunističnih shodih, zanimal pa je, da bi deloval kot tajni domobranski detektiv, saj so ga januarja 1944 domobranci odstavili z dravelskega bloka prav zato, ker so ga sumili komunizma. En brat je bil namreč v Rusiji, drugi v partizanih. Zanimal je, da bi teroriziral ljudi, saj naj bi preiskave na bloku izvajal korektno, da bi bil pripadnik »Črne roke« in da bi januarja oz. februarja 1944 ubil eno osebo in skušal ovreči verodostojnost prič, ki so ga tega bremenile. 10. 8. 1945 so ga amnestirali že zavezniki v Teharjah.

1946	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Černe Franc, 8. 9. 1909, Ječmena vas, Špilje (Avstrija), živel v Trbovljah	Orožnik	Nemški žandar in raztrganec ⁴⁷	Pritožba na sodbo, 26. 3. 1946 ⁴⁸	26. 3. 1946 OS Ljubljana, Ko 191/46-11	28. 6. 1946
Danko Vlado, 18. 8. 1926, Zagreb, Hrvat, bival v Mariboru	Delavec	Član razbojniške tolpe v okolici Maribora	Pritožba na sodbo, 30. 11. 1946 ⁴⁹	30. 11. 1946 OS Maribor, K0 348/46-13	21. 4. 1947
Dobovičnik Franc, 19. 11. 1889, Dobrna	Trgovec	Gospodarska špekulacija ⁵⁰	Prezidij Ljudske skupščine FLRJ je 22. 1. 1946 zavrnil prošnjo za pomilostitev. Rehabilitiran ⁵¹	4. 1. 1946 VS, Kv 3/46	22. 1. 1946
Koch Ciril, 3. 10. 1904, bival na Bledu	Zavarovalniški uradnik	Sodelavec Gestapa ⁵²	Pritožba na sodbo, 24. 9. 1946 ⁵³	24. 9. 1946 OS Ljubljana, Ko 216/46	9. 1. 1947

47 Obtožen je bil, da je teroriziral domače prebivalstvo, ustrelil partizana in sodeloval pri uničenju partizanov na Krvavcu, nato pa zakrivil aretacijo še ene osebe.

48 V pritožbi je izdajo in sodelovanje pri usmrtitvi partizana priznal, vendar naj bi to storil pod grožnjo smrti in maščevanja nad svojci. Ni priznal sodelovanja z Gestapom, le službovanje pri nemškem orožništvu in opravljanje službenih nalog (patruljiranje, preiskave). Navedel je, da če bi pred vojno vedel, kakšno delo ga čaka kot nemškega policista, te službe ne bi vzel. Zanimal je, da bi se udeležil hajke na Krvavcu, kjer je padlo 20 partizanov, da bi spravil eno osebo v zapor, saj je šlo za splet okoliščin, ko so nastavljali past kasneje ustreljenemu partizanu.

49 V pritožbi je očitana mu dejanja priznal. Zagovornik je kot olajševalni okoliščini navedel obsojenčevo mladost in dejstvo, da je mladost preživel v času najhujšega vojnega nasilja, zato bi ga bilo lahko prevzgojiti. Razen posilstva pri svojih dejanjih ni nikogar telesno poškodoval.

50 Obtožen je bil kopičenja in prodajanja blaga na črni borzi, prikrivanja blaga in njegovo zadrževanje do prodaje ter opuščanja obvezne prijave zalog.

51 Leta 1991 je bil proces obnovljen. Zaradi številnih kršitev v vodenju sodnega postopka je bil obsojenec rehabilitiran.

52 Obtožen je bil, da je z Gestapom sodeloval pri pogromih na partizane in njihovih usmrtitvah, ovajal, zatiral, izvajal prisilno mobilizacijo, sodeloval pri izganjanju in interniranju prebivalstva, bil član vermanšafta in ob koncu vojne poročnik SS.

53 V pritožbi je navedel, da je bil prisilno mobiliziran v vermanšaft, kjer je zahteval, da se mu kot nekdanjemu jugoslovanskemu oficirju prizna čin poročnika. Obtožba o tem, da je bil sodelavec Gestapa, je temeljila na pričanju dveh nemških vojnih ujetnikov, ki sta bila na Bledu žandarja, od katerih pa je vsak izpričal drugačno zgodbo. Poleg tega partizanski obveščevalec, ki je izjavil, da je obtoženca večkrat videl z Gestapom, ne more potrditi zgodbe nemških vojnih ujetnikov. Več prič je o obtoženčevem sodelovanju z Gestapom samo sklevalo, kaj šele, da bi lahko dokazali njegova nasilna dejanja ali ovajanje. Pred tem ga je vojaško sodišče obsodilo na 10 let zopora s prisilnim delom.

1946	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrlitev
Krašovec Mirko, 23. 7. 1922, Stari trg pri Ložu	Strojni delavec	Slovensko domobranstvo, 47. četa Rupnikovega udarnega bataljona, MVAC ⁵⁴	Pritožba na sodbo, 5. 10. 1946 ⁵⁵	5. 10. 1946 OS Ljubljana, Ko 837/46	23. 12. 1946 obešen
Malavašič Ivan, 10. 9. 1912, Vrhnika	Trgovec	Po zakonu o pobi- janju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže		3. 1. 1946 VS, Kv 2/46	12. 1. 1946
Mar Ciril, 28. 6. 1923, Moravci	Kurjač	Roparsko izsiljevanje in umor ⁵⁶	Pritožba na sodbo 20. 9. 1946 in prošnja za pomilostitev na Prezidij Ljudske skupščine FLRJ ⁵⁷	20. 9. 1946 OS v Mariboru, Ko 245/46	10. 1. 1947 Ljubljana
Muhič Anton, 28. 4. 1925, Brezje (Brezice)	Mehanik	Sodelovanje z okupatorjem ⁵⁸	Pritožba na sodbo, 19. 9. 1946 ⁵⁹	19. 9. 1946 OS Maribor, Ko 225/46	12. 12. 1946 Ljubljana
Ogorevc Jože, 31. 5. 1923, Globoko (Brezice)		Umor		5. 3. 1946 OS Ljubljana, K 323/46	6. 3. 1946
Ovsenar Stanko, 15. 11. 1910, Kamnik	Obrtnik	Gorenjska samozaščita		18. 1. 1946 OS Ljubljana, Ko 200/45	30. 4. 1946

54 Obtožen je bil aretacij, vojaških akcij proti partizanom, umorov partizanov, sodelovanja pri interniranju, pretepanju in požigih.

55 V pritožbi je zanikal, da je bil pripadnik Rupnikovega bataljona, da bi italijanskim oblastem povedal za svojega brata Franca, ki je bil aktivist OF, da bi streljal in moril pri Sv. Štefanu na Notranjskem ali na Rakeku. Dokazi naj bi bili le posredni, ali pa so priče napačno navajale njegove izpovedi. Zanikal je, da bi bil udeležen pri napadu na dva partizana v Sv. Ani, da bi sodeloval pri umoru štirih oseb v Podcerkvi, ki naj bi jih izvedla »Črna roka«. Sam je bil tedaj na Rakeku. Zanikal je, da bi umoril eno osebo v Cerknici, česar tudi priče niso potrdile. Zanikal je, da bi v Beli krajini pretepal ujeto partizanko, da bi v Markovcu sodeloval pri napadu na neko kmetijo, kjer naj bi padel en partizan, dva partizana in domačinka pa so bili ranjeni, saj so priče navajale le, da se je streljalo vse povprek, nihče pa ni mogel potrditi, da je bil tam. Zanikal je, da bi sodeloval pri umoru partizana iz Grahovega, češ da je tekel kot zadnji v skupini, ki je partizana preganjala.

56 Opomba: Ozna tega dejanja ne okvalificira kot političnega.

57 V pritožbi je navedel, da je dejanje storil v vinjenem stanju, nikdar ga ne bi trezen.

58 Obtožen je bil umora, ki ga je storil kot nemški vojak na dopustu.

59 V pritožbi je navedel, da je dejanje storil po nesreči in v vinjenem stanju.

1946	Poklic obsojenca	Obtožnica	Priložba	Datum sodbe	Usmrtitev
Pipenbaher Slavko, 31. 8. 1923, Spodnja Polskava	Elektro- monter	Član razbojniške tolpe v okolici Maribora	Pritožba na sodbo, 30.11.1946, ki jo je vložila njegova mati ⁶⁰	30. 11. 1946ž OS v Mariboru, Kpv 348/46	21. 4. 1951 Ljubljana
Pregl Franc, 14. 6. 1911, Struge	Trgovski pomočnik	Legija smrti		26. 1. 1946 OS Novo mesto, Ko 26/46-12	20. 4. 1946
Pšeničnik Miloš, 4. 9. 1891, Bojsno	Trgovec	Gospodarska špekulacija ⁶¹	Prezidij Ljudske skupščine FLRJ je 22. 1. 1946 zavrnil prošnjo za pomilostitev. Rehabilitiran. ⁶²	4. 1. 1946 VS, Kv 3/46	22. 1. 1946
Ranzinger Greta (Marjeta), 28. 3. 1921, Hrastnik	Uradnica	Sodelavka Gestapa ⁶³	Pritožba na sodbo, vložena 10. 9. 1946, je bila umaknjena. ⁶⁴	10. 9. 1946 OS Ljubljana, K 855/46	12. 6. 1947
Stanjko Rudolf, 22. 3. 1919, Kupetinci	Kmečki delavec	Dezertar NOV, član oborožene tolpe ⁶⁵	Pritožba na sodbo, 18. 7. 1946 ⁶⁶	18. 7. 1946 OS v Mariboru, Ko 211/46-16	10. 1. 1947 Ljubljana

60 V pritožbi je navedel, da je bilo njegovo dejanje »produkt vojne in povojnih razmer«. Ko je izgubil službo, se je pridružil bandi, ki jo je organiziral in vodil Vladko Danko. Dejanja je v celoti priznal. Odvetnik je navedel, da to ni bilo protidržavno delovanje, temveč navadno razbojništvo.

61 Obtožen je bil kopičenja in prodajanja blaga na črni borzi, prikrivanja blaga in njegovega zadrževanja do prodaje ter opuščanja obvezne prijave zalog.

62 Leta 1991 je bil proces obnovljen. Zaradi številnih kršitev v vodenju sodnega postopka je bil obsojenec rehabilitiran.

63 Obtožena je bila, da je, potem ko jo je kot aktivistko OF Gestapo aretirala, zaprla in mučila, postala njegova sodelavka. Obtožena je bila, da je decembra 1941 izdala stanovanje vodilnih aktivistov OF, da je posredno kriva za smrt organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča. Na prvi stopnji je bila obsojena na 15 let prisilnega dela in izgubo državljskih pravic. Vrhovno sodišče je časovno kazen zvišalo na kazen na smrt z ustrelnitvijo.

64 V pritožbi je navedla, da je dejanja storila pod prisilo. Okupator je izrabil njeno željo, da izpustijo moža (hrastniškega komunisto Ivana Rancingerja, ki je bil takrat v koncentracijskem taborišču) in da ne preganjajo staršev.

65 Obtožen je bil, da je ustrelil miličnika.

66 Obtoženec je očitano mu kazniva dejanja v glavnem priznal, tudi da je ustrelil komandirja milice v Mali Nedelji in vrغل dve bombi na stavbo državnih organov. Dоследno pa je zanikal, da bi se priključil oboroženi bandi, ki bi imela namen zrušiti državno ureditev. Očitano dejanje je storil v strahu, ker je bil dotlej skrivač.

1946	Poklic obsojenca	Obložnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmritev
Sušnik Jože, 8. 9. 1908, Vrhpolje	Kmet in mizar	Gorenjska samozašči-ta ⁶⁷	Pritožba na sodbo, 26. 9. 1946. Prošnja za pomilostitev na Prezidij ljudske skupščine FLRJ ⁶⁸	26. 9. 1946 OS Ljubljana, Ko 732/46	27. 11. 1946 obešen
Svetek Alojz, 19. 6. 1907, Bizovik		Slovensko domobran-stvo ⁶⁹		23. 3. 1946 OS Ljubljana, Ko 198/49-11	19. 9. 1946
Šiker Rudolf, 28. 3. 1920, Maribor	Čevljarški pomočnik	Sodelavec Gestapa, nekdanji partizan ⁷⁰	Pritožba na sodbo, 16. 10.1946 ⁷¹	16. 10. 1946 OS Maribor, Ko 256/46	18. 1. 1947
Uranič Neža, 12. 1. 1910, Št. Vid (Šmarje pri Jelšah)	Nataka- rica	Sodelovanje z okupatorjem		12. 12. 1946 OS Celje, K 475/47	27. 6. 1947
Urbanc Janez, 25. 6. 1920, Stražišče pri Kranju	Študent agrono- mije	Sodelovanje z Gestapom ⁷²	Pritožba na sodbo, 4. 3. 1946 ⁷³	15. 2. 1946 OS Ljubljana, K 153/46	12. 7. 1946

67 Obtožen je bil sodelovanja v vojaških akcijah proti partizanom, kar naj bi imelo za posledico 10 padlih in ustreljenih, ovadustva, mučenja in umorov prebivalstva. Po koncu vojne in vrnitvi s Koroške je bil od 17. 8. do 5. 11. 1945 pripadnik protidržavnih oboroženih tolp, ki so se zadrževale na Veliki in Mali planini.

68 V pritožbi je navedel, da je potem, ko je bil med okupacijo odpuščen iz službe, leta 1945 pristopil k domobranstvu, saj naj bi ga k temu navedla dva znanca. Kot domobranec je izvajal le povelja nadrejenih in zanikal, da bi sodeloval v dveh očitanih mu akcijah in da bi ustrelil partizana. Dokazi proti njem naj bi bili samo posredni in so temeljili na govoricah. Izjavil je, da pa je bil zapeljan in da obžaluje.

69 Obtožen je bil, da je pripadal domobranski posadki na Sv. Urhu, mučenja in umorov sodelavcev osvobodilnega gibanja.

70 Obtožen je bil, da je kot nekdanji partizan poznal mrežo aktivistov, ki jo je nato izdal, zaradi česar je bilo več oseb zaprtih, ustreljenih in interniranih.

71 V pritožbi je dejanja delno priznal, kot olajševalno okoliščin pa je navedel, da ni mogel predvidevati posledic svojih dejanj. V zgodnji mladosti je izgubil starše, kar je vplivalo na njegovo pomanjkljivo vzgojo.

72 Kot nekdanji aktivist, ki ga je zajel, zaprl in mučil Gestapo v Begunjah, je pristal na delo tolmača. Razkril naj bi kranjsko organizacijo OF, zaradi česar je bilo aretiranih 700 ljudi, 200 pa ubitih in umrlih kot talcev, in interniranci (opomba: izsledki Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev ga bremenijo 41 smrtnih žrtev).

73 V pritožbi je navedel, da ga je v zaporu v Begunjah Gestapo mučil. Navaja, da je »iztiril le za 2 meseca« po februarju leta 1942, nato pa skušal to popraviti. Po njegovih navedbah naj bi zatem mnogim pomagal, da so bili rešeni iz zapore (navede dve priči). Kasneje se je s pomočjo svojega brata, partizana, dogovoril s predstavnikom vrhovnega štaba partizanske vojske, da bi ponovno deloval za partizansko gibanje in pomagal razkrinkavati Gestapo. Nemške oblasti so v spopadu v Udinem Borštu dobile v roke skoraj vsa njegova poročila, zato je bil poslan v nemški zapor in internacijo, kjer je ostal do konca vojne.

1946	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Žel Adolf, 8. 2. 1924, Zgornja Kungota	Železničar	Pripadnik križarjev ⁷⁴	Pritožba na sodbo, 16. 6. 1946 ⁷⁵	16. 6. 1946 OS Maribor, K 149/46	23. 10. 1946

1947	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Adlešič Ivan, 31. 12. 1921, Nemčija	Mizarski pomočnik	Umor		17. 12. 1947 OS Ljubljana, K 724/47	12. 3. 1948
Ahačič Franc, 21. 9. 1927, Sv. Ana (Tržič)		Banditizem ⁷⁶	Pritožba na sodbo, 25. 10. 1947 ⁷⁷	25. 10. 1947 OS Ljubljana, K 647/47	27. 11. 1947 obešen
Balantič Roman, 11. 4. 1911, Ljubljana	Avtoličar	Podnarednik Slovenskega domobran-stva ⁷⁸	Pritožba na sodbo, 24. 9. 1947 ⁷⁹	24. 9. 1947 OS Ljubljana, K 462/47	23. 7. 1948
Breznikar Izidor, 14. 2. 1922, Šentrupert	Mizarski pomočnik	Sodelovanje z okupatorjem		31. 7. 1947 OS Novo mesto, K 161/47	13. 11. 1947
Bubak Marija, 21. 1. 1905, Maribor	Voznica	Ilegalni prehodi meje in prevažanje ljudi čez mejo; kurirka v protidržavni organizaciji, tihotapstvo		1. 4. 1947 OS Maribor. Sodba ni ohranjena	29. 6. 1947 obešen

74 Obtožen je bil, da je bil organizator križarske bande, poskusa posilstva, uboja in kraje.

75 V pritožbi je navedel, da je res storil težka kaznivna dejanja, a po njegovem vsa niso bila dokazana. Ni priznal poskusa posilstva, uboj pa naj bi izvršil pijan in v samoobrambi ter po nesreči. Ker je večino dejanj priznal, je prošil za milejšo kazen.

76 Obtožen je bil, da je kot kurir Ozne na Bledu, od oktobra 1945 vzdrževal stike s tujo obveščevalno službo, ki ji je predajal podatke političnega in vojaškega značaja. Okrog sebe je zbral skupino obveščevalcev; kot pripadnik križarske vojske pa je bil njegov cilj zrušiti državno ureditev.

77 V pritožbi je navedel, da je priznal tatvine in vlome, kakor tudi, da je bil pripadal bandi, zanikal pa je vohunsko delo. Po mnenju obrambe za to ni bilo dokazov. Obramba je prosila, naj se mu kazen zniža, saj je vso svojo mladost preživel med okupacijo in bil zato »žrtev vojne«. Okrožno sodišče v Ljubljani je leta 2005 zavrnilo zahtevo po reviziji postopka.

78 Obtožen je bil, da je kot udeleženec t. i. Šentjernejske noči s 16. na 17. 4. 1944 v Logatcu sodeloval pri umorih več aktivistov OF. Ob tem naj bi nekaj oseb ranil in enega aretiral. Od januarja 1945 naj bi deloval kot zaupnik Gestapa.

79 V pritožbi je trdil, da je obsodba temeljila na izjavah iz zagovorov dveh drugih domobranskih častnikov pred vojaškim sodiščem, in ne na dokaznem postopku. Omenjena domobranska častnika

1947	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Danko Štefan, 8.9.1925, Zagreb, Hrvat		Član razbojniške tolpe v okolici Maribora		14. 1. 1947 OS Maribor, Kpv 16/47	21. 4. 1947
Drab Pavel, 4. 5. 1913, Stopiče	Zidar	Sodelovanje z okupatorjem		13. 5. 1947 VS, 341/47	3. 9. 1947
Filipančič Sebastjan, 19. 1. 1894, Sedlarjevo	Lesni trgovec	Salzburški kraljevi komite ⁸⁰		2. 5. 1947 OS v Celju, Ko 136/47-79	21. 10. 1947 obešen
Gnezda Franc, 24. 9. 1922, Usec		Razpečevanje ponarejenega denarja		21. 1. 1947 OS Ljubljana, Ko 1212/46	17. 4. 1947
Hlad Anton, 27. 11. 1918, Usec		Razpečevanje ponarejenega denarja		21. 1. 1947 OS Ljubljana, Ko 1212/46	17. 4. 1947
Jaklič Rudolf, 19. 10. 1903	Rudar	Sodelovanje z okupatorjem ⁸¹	Pritožba na sodbo, 29. 4. 1947 ⁸²	29. 4. 1947 OS Celje, K 87/47	19. 9. 1947
Kladnik Milan (Ivan), 23. 6. 1912, Spodnja Ložnica	Statistik	Sodelavec Gestapa- raztrganec ⁸³		21. 8. 1947 OS Maribor, K 408/47	24. 11. 1947
Knez Franc, 25. 11. 1899, Zagoric	Agronom	Sodelavec Gestapa v celjskem Starem piskru ⁸⁴		14. 3. 1947 OS Maribor, Ko 78/47	3. 10. 1947
Koločnik Ivan, 9. 11. 1925, Prevalje	Strojni ključavni- čar	Sodelovanje z okupatorjem		27. 8. 1947 OS Maribor, Ko 78/47	21. 10. 1947

naj bi se želela oprati krivde in jo zvrniti nanj, saj ju je že med vojno prijavil nemškemu poveljstvu, ker se ni strinjal z njunim nasiljem. Kot olajševalno okoliščino je navedel tudi dejstvo, da je bil ob amnestiji 3. 8. 1945 izpuščen iz zapora.

- 80 Obtožen je bil, da je leta 1947 na svojem domu sprejel agenta t. i. Salzburškega kraljevega komiteja, ki ga je poskusil spraviti čez mejo, a je bil pri tem neuspešen. Bil je član omenjene ilegalne organizacije in je zanjo novačil ljudi, organiziral javke za ilegalne prestopne meje in tihotapil »monopolne predmete« iz Avstrije. Na svojem domu je skrival pobeglega vojnega ujetnika – ustaša.
- 81 Obtožen je bil, da je sprva prostovoljno sodeloval pri vermanšaftu. Od 2. 2. 1943 do kapitulacije Nemčije je kot tolmač v službi Gestapa v Trbovljah sodeloval pri aretacijah, hišnih preiskavah in mučenjih zapornikov. Več oseb je ovadil nemškim okupacijskim oblastem, ki so bile nato ustreljene ali internirane.
- 82 V pritožbi je navedel, da sodišče ni dovolj upoštevalo olajševalni okoliščin. Prosil je za milejšo kazen, ker je bil poročen in oče enega otroka.
- 83 Obtožen je bil, da je bil povezan z aktivisti OF, ki jih nato ovajal Gestapu. Razbil je organizacijo OF v Gradcu/Grazu.
- 84 Obtožen je bil, da je bila zaradi njegovih dejanj uničena Lackova partizanska četa, katere pripadnik je bil nekdanj sam, raznih umorov, obsodb na smrt, internacij.

1947	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtilcev
Kores Ivan, 27. 3. 1910, Voitsberg, živel v Puščavi	Gostil- ničar in mesar	Sodelovanje z okupatorjem ⁸⁵	Pritožba na sodbo, 11. 8. 1947 ⁸⁶	11. 8. 1947 OS Maribor, K 439/48	4. 12. 1947
Kos Drago, 7. 11. 1921, Kisovec, živel v Mariboru	Brivec	Sodelavec Ges- tapa, provokator in raztrganec ⁸⁷		27. 8. 1947 OS Maribor, K 408/47	24. 11. 1947 obešen
Lapornik Franc, 28. 9. 1919, Sv. Lenart	Mizarski pomočnik	Sodelovanje z okupatorjem		20. 3. 1947 VS, Kpv 192/47	30. 7. 1949
Lesjak Rudolf, 3. 4. 1927, Celje	Voznik	Član t. i. Palčkove bande ⁸⁸	Pritožba na sodbo, 13. 9. 1947 ⁸⁹	13. 9. 1947 OS Celje, K 324/47-64	12. 3. 1948
Lovec Jože, 13. 3. 1912, Maribor	Učitelj glasbe	Gestapovec, raztrganec ⁹⁰	OS v Mariboru je leta 1995, Višje sodišče v Mariboru pa leta 1996 zavrnilo zahte- vo po obnovitvi postopka.	21. 8. 1947 OS Maribor, K 408/47	24. 11. 1947 obešen
Markovič Milan, 18. 5. 1924, Jesenak, Ogulin, živel na Prevaljah		Sodelovanje z okupatorjem		27. 3. 1947 OS Maribor, Ko 136/47-36	21. 10. 1947
Marušič Ciril, 7. 12. 1922, Gorica, bival v Mirnu pri Gorici	Avtoličar	Član t. i. Palčkove bande ⁹¹	Pritožba na sodbo, 19. 3. 1947 ⁹²	13. 9. 1947 OS Celje, K 324/47-64	12. 3. 1948

85 Obtožen je bil, da je kot član Štajerske domovinske zveze, po činu blokovni vodja, teroriziral domače prebivalstvo. Kot član t. i. Sernečeve bande je pomagal izvesti roparski napad, njene pripadnike pa večkrat gostil na domu in jim dajal zelene podatke. Te bande ni nikoli javil oblastem, na zaslišanju pa je klevetal uradne organe.

86 V pritožbi je priznal, da je bil med vojno blokovni vodja ŠDZ, a so ga nemške oblasti določile za to funkcijo. Ni bilo dokazano, da bi to funkcijo opravljal z vnemo. Druga dejanja je v glavnem priznal. Zaradi zlorabe alkohola se je imel za labilnega in lahkomišelnega.

87 Obtožen je bil, da je skupaj z nemško policijo izvajal protipartizanske akcije in sodeloval pri aretaciji sekretarja OF Maribor Karla Kladnika.

88 Obtožen je bil vlomov, ropov, umora dveh oseb, za kateri je vedel, da sta pripadnika Jugoslovanske armade.

89 V pritožbi je navedel, da meni, da mu je bila kazen previsoko odmerjena, saj je »ustrelil že težko ranjenega neznanca«.

90 Obtožen je bil, da je bil povezan z aktivisti OF, da je na njihovih sestankih provociral in jih nato ovajal Gestapu. Gestapu je »izročil sekretarja OF Maribor Karla Kladnika« idr.

91 Obtožen je bil vlomov, ropov, umora dveh oseb, za kateri je vedel, da sta pripadnika Jugoslovanske armade.

92 V pritožbi je navedel, da je sodišče premalo upoštevalo olajševalne okoliščine, in sicer, da je z odstranitvijo Rudolfa Mlakarja preprečil še večje zlo.

1947	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtilcev
Matevlič Jože, 10. 3. 1921, Naklo	Mizarski pomočnik	Naklep umora »uradnega organa, hujskanje na državni prevrat«		13. 9. 1947 OS Ljubljana, K 324/47	12. 3. 1948
Mehle Vinko, 27. 12. 1920, Mala Stranska vas		Pripadnik MVAC		1. 3. 1947 OS Ljubljana, Ko 567/47	19. 7. 1947 obešen
Nagode Črtomir, 6. 4. 1903, Metlika	Inženir in politik	Vohun in »imperialistični agent«, prozahodna »velešpijonaža« ⁹³	Vrhovno sodišče RS je leta 1991 razveljavilo sodbo z utemeljitvijo, da je temeljila na lažnih obtožbah.	12. 8. 1947 VS, K 1/47	12. 9. 1947
Orešnik Stanko, 15. 5. 1922, Mežica		Sodelovanje z okupatorjem		27. 3. 1947 OS Maribor, Ko 163/47	21. 10. 1947
Ozvald Ivan, 22. 3. 1927, Ljubljana	Ključavničar	Sodelovanje z okupatorjem		27. 3. 1947 OS Maribor, Ko 163/47	21. 10. 1947
Pestevšek Rudolf, 5. 1. 1916, Maribor	Odvetniški pripravnik	Ilegalno prestopanje meje ⁹⁴		2. 5. 1947 OS Celje, K 136/47-79	21. 10. 1947

93 Proces proti Črtomirju Nagodetu in 14 soobtoženim članom nekdanje Stare pravde velja za enega izmed najodmevnejših političnih sodnih procesov. Potekal je med 29. 7. in 12. 8. 1947 pred senatom Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani. Gre za proces proti skupini, ki je kot sredinska politična opcija delovala že med vojno. Obtoženi so bili, da so se v novi ureditvi zavzemali za večstrankarsko demokracijo, poskusili ustanoviti legalno opozicijo, in da so nasprotovali monopolu komunistične partije. Obtožnica ni šla mimo obtožb o njihovi medvojni kolaboraciji, njihovo povojno delovanje pa je prikazala kot vohunsko, saj jih je ta bremenila tudi sodelovanja s tujimi obveščevalnimi službami, povezovanja s sovražno emigracijo in netočnega prikazovanje razmer v Sloveniji (Jugoslaviji) v tujih časopisih. Obtožnica je torej Nagodetovo skupino bremenila poskusa ustanavljanja legalne opozicije proti »ljudski oblasti«. Na močno spolitiziranem procesu so bili Črtomir Nagode, Boris Furlan in Ljubo Sirc obsojeni na smrt. Usmrčen je bil samo Nagode, drugi pa so bili obsojeni na daljše zaporne kazni s prisilnim delom. Sirc, *Dolgo življenje po smrtni obsodbi*, str. 219–260.

94 Obtožen je bil, da je kmalu po vojni ustanovil ilegalno organizacijo za prestop meje in nato skupaj s soobtoženim Sebastjanom Filipančičem organiziral kanale za ilegalni prehod. Čez mejo sta skupaj s Filipančičem spravila nekaj oseb, ki so jih iskale oblasti, med njimi na poti v Vatikan odposlanca nadškofa Alojzija Stepinca. Tihotapil je predmete iz Avstrije. Že od leta 1934 in do konca vojne je bil član Švabsko nemške kulturne zveze in je ob aprilskem zlomu leta 1941 streljal na množico, da bi obranil živež za prodirajočo nemško vojsko. Naklepal je napad na paznika v preiskovalnem zaporu, kjer je bil pridržan.

1947	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtilcev
Rus Ivan, 28. 3. 1894, Dobrunje, živel v Mariboru	Strojevodja	Sodelavec Gestapa ⁹⁵		16. 8. 1947 OS Maribor, K 408/47	24. 11.1948
Strmšek Herbert, 18. 2. 1923, Pragersko	Strugarski pomočnik	Sodelavec Gestapa, paznik v zaporu v Trbovljah ⁹⁶	Pritožba na sodbo, 6. 3. 1947 ⁹⁷	6. 3. 1947 OS Maribor, Ko 17/47	1. 8. 1947
Vratič Jakob, 24. 7. 1921, Skorba	Gasilec	Organizator bande ⁹⁸	Pritožba na sodbo, 10. 4. 1947 ⁹⁹	10. 4. 1947 OS Maribor, K 183/47	18. 9. 1947

1948	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtilcev
Babnik Rok, 7. 4. 1902, Gornji Grad		Banditizem		5. 10. 1948 OS Celje, K 118/48	4. 11. 1948
Barle Rezika, 8. 4. 1925, Volfart, živila v Ljubljani	Gospodinja	Dachauski proces ¹⁰⁰ (glej opombo 3)	Pritožba, rehabilitirana 1976 ¹⁰¹	18. 8. 1948 OS Ljubljana, K 500/48	5. 1. 1949
Basle Pavel, 27. 7. 1908, Celje	Delavec	Sodelovanje z okupatorjem, podtalno delovanje po vojni ¹⁰²	Pritožba na sodbo, 14. 6. 1948 ¹⁰³	14. 6. 1948 OS Celje, K 178/48	23. 9. 1948

95 Obtožen je bil izjave vodilnih aktivistov OF Miloša Zidanska, Lea Novaka, kurirke Grete Kraljeve idr. ter ovaduštva.

96 Obtožen je bil, da je izdajal aktiviste OF in sodeloval pri zaslišanjih.

97 V pritožbi je navedel, da je bil v sodelovanje z Gestapom prisiljen, saj so mu grozili z izselitvijo, in da novembra 1941 še ni izdal skupine aktivistov. Zanimal je, da bi sodeloval pri umoru partizana v Zgornji Pristavi. Izjavil je, da je kot paznik v zaporih, zlasti v Trbovljah, pomagal več ujetnikom.

98 Obtožen je bil, da je organiziral bando, ki je želela zrušiti družbeno ureditev, in tatvin.

99 V pritožbi je navedel, da ni avtor programa bande, temveč da ga je napisal po nareku Antona Kosca, ki ga je predlagal za pričo. Sam kot neizobražen človek tega ne bi zmoget. Priznal je, da je napisal obremenilna pisma, ki jih je naslovil na soobtoženca, delno je priznal tudi druge točke iz obtožnice, in sicer, da je deloval kot križar in da je govoril proti državi. Menil je, da si za to ne zasluži smrtne kazni.

100 V Jugoslavijo prišla 16. 4. 1946 in bila kasneje aretirana zaradi suma sodelovanja s tujo obveščevalno službo. Na osnovi sugestij preiskovalca je priznala krivdo, zatem to večkrat preklicala, na razpravi je krivdo večkrat zanikala.

101 Na sodbo, 18. 8. 1948 se je pritožila tako glede krivde kot kazni. Vrhovno sodišče je pritožbo zavrnilo in ugodilo pritožbi javnega tožilca ter spremenilo prvostopenjsko sodbo na zaporno kazen v smrtno kazen. Rehabilitirana je bila leta 1976.

102 Obtožen je bil sodelovanja v taborišču Buchenwald, protidržavne propagande po vojni in subverzije v železarni Štore.

103 V pritožbi je subverzivno delovanje sicer priznal, a je prosil za milejšo kazen

1948	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Bitenc Mirko, 18. 7. 1898, Radovljica	Profesor	Major Slovenskega domobranstva, delovanje v tuji vohunski mreži ¹⁰⁴		16. 4. 1948 VS Ljubljana, K1/48-56	10. 6. 1948
Bodner Viktor, 17.9.1910, Obervelach, avstrijski državlján	Poštni uradnik	Vodja Ljudskega urada		8. 6. 1948 OS Ljubljana, K 349/48-15	24. 10. 1948
Čaf Milan, 7. 5. 1929, Zavrh	Čevljar	Oboroženi napadi, umor, oborožen rop	Pritožba na sodbo, 4. 6. 1948 ¹⁰⁵	4. 6. 1948 OS Maribor, K 272/48	23. 9. 1948
Fajdiga Anton, 27. 10. 1913, Vrh (Grosuplje)	Kmečki sin	Sodelavec Gestapa, organiziranje izdajalskih formacij		22. 10. 1948 OS Ljubljana., K 550/48-10	20. 4. 1949 obešen
Godicelj Milan, 24. 5. 1929, Ljubljana	Delavec	Pripadnik bande ¹⁰⁶		30. 4. 1948 OS Novo mesto, K 38/48	24. 6. 1948 obešen
Golež Jože, 3. 7. 1912, Ponikve	Posestnik	Pripadnik t. i. Palčkove bande ¹⁰⁷	Pritožba na sodbo, 28. 7. 1948 ¹⁰⁸	28. 7. 1948 OS Celje, K 350/48	19. 2. 1950
Jakoš Angela, 12. 7. 1924, Bizovik	Gospodi- nja	Ovaduštvo ¹⁰⁹	Pritožba na sodbo, 3. 7. 1948 ¹¹⁰	3. 7. 1948 OS Ljubljana, K 424/48	25. 11. 1948

104 Med vojno je deloval v vojaškem in političnem vodstvu protirevolucije. Bil je član vodstva Slovenske ljudske stranke, med letoma 1941 in 1943 je bil v izgnanstvu v Srbiji, nato je prevzel vojaški del Slovenske legije, po kapitulaciji Italije pa poveljstvo Legije smrti. Vstopil je v Slovensko domobranstvo, ilegalno pa je bil komandant slovenskih četnikov za vzhodno Slovenijo. Iz avstrijske Koroške, kjer je bil imenovan za pomočnika poveljnika Slovenske narodne vojske, je odšel v Italijo in se pridružil Mihi Kreku. Obtožnica ga je bremenila tako medvojnega sodelovanja v Slovenski legiji in pri slovenskem četništvu, kot tega, da je po koncu vojne v Sloveniji organiziral vohunsko mrežo in akcije. Aretiran je bil januarja 1948 v Ljubljani, potem ko je ilegalno prešel državno mejo in opravil obveščevalno delo. Na procesu proti njemu in 11 soobtoženim, ki je potekal med 12. in 16. 4. 1948, so jih obtožili vohunskih zvez z Mihom Krekom in škofom Gregorijem Rožmanom ter z britansko in ameriško obveščevalno službo. Proces je med drugim skušal ponovno opozarjati na značaj predvojnih političnih elit, saj je bil slabi dve leti po odmevnem Rupnikovem procesu in slabo leto po Nagodetovem procesu. Le nekaj dni po koncu Bitenčevega procesa se je začel 1. dachauski proces.

105 Obramba je priznala, da je obtoženi storil huda kazniva dejanja, a se je pri tem sklicevala na njegovo mladost. Vsa kazniva dejanja je tudi priznal.

106 Pred tem je bil zaradi razbojništva obsojen na 15 let. Iz zapore je pobegnil in se priključil t. i. Zupančičevi bandi, izvedel 20 oboroženih napadov in zločinov.

107 Obtožen je bil, da je kot pripadnik t. i. Palčkove bande sodeloval pri umoru dveh oseb.

108 V pritožbi je delno priznal krivdo, med drugim, da je bil član Palčkove in Mlakarjeve bande, zanikal pa je, da bi sodeloval pri umoru dveh oseb in pri požigu arhiva Krajevnega ljudskega odbora Šentjerneje.

109 Obtožena je bila ovajanja članov OF, obveščevalnega dela za tujo obveščevalno službo in skrivanja pripadnikov band.

110 V pritožbi je sicer priznala očitana ji dejanja, a je dodala, da se ni zavedala posledic svojih dejanj. Ko sta ji člana oborožene tolpe namignila, da bosta umorila poslanca ljudske skupščine, ju je

1948	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Kalinger Otmar, 27. 9. 18..9, Dunaj, avstrijski državljan	Trgovec	SS Oberstürmführer, šef urada za naseljevanje Nemcev.		20. 7. 1948 OS Ljubljana, K 203/48	4. 1. 1949
Kegu Janez, 3. 5. 1913, Dunaj	Uradnik	Član tuje obveščevalne službe		3. 7. 1948 OS Ljubljana, K 424/48-20	25. 11. 1948
Koprivnik Karel, 18. 11. 1913, Kapla (Maribor)	Brez poklica	Član križarske tolpe, skrivač ustaškega zločinca.	Pritožba na sodbo, 28. 9. 1948 ¹¹¹	28. 9. 1948 OS Maribor, K 383/48-22	13. 4. 1949
Korošec Maks, 27. 9. 1913	Tekstilni tehnik	Gospodarska sabotaža ¹¹²	Pritožba na sodbo, 31. 1. 1948 ¹¹³	31. 1. 1948 OS v Mariboru, K 35/48	10. 6. 1948
Kovač Stanko, 11. 5. 1928, Kranj	Avtomehanik	Sodelavec Gestapa		3. 7. 1948 OS Ljubljana, K 424/48	25. 11. 1948
Kovačič Alojz, 16. 6. 1899, Tlake	Ključavničar	Narednik Slovenskega domobranstva ¹¹⁴	Pritožba na sodbo, 8. 9. 1948 ¹¹⁵	8. 9. 1948 OS Ljubljana, K 516/48	5. 1. 1949 obešen
Krabitza Jožef, 13. 3. 1884, Češka, avstrijski državljan	Policijski uradnik	Gestapo		8. 10. 1948 OS Ljubljana, K 516/48	26. 12. 1948 obešen

prosila, naj tega ne storita. To sta ji tudi obljubila. Vrhovno sodišče Republike Slovenije je leta 2001 razveljavilo pravnomočno sodbo Vrhovnega sodišča FLRJ, ker obstajajo glede krivdnega odnosa obsojenke nasprotja med sodbo in podatki spisa. Ni bilo dokazano, da je bila res članica »zločinske organizacije«, dejstvo, da je nasprotovala umoru skupščinskega poslanca, pa v postopku sploh ni bilo ocenjeno.

- 111 V pritožbi je navedel, da ni bil vodja bande. Vse oborožene akcije so bile še v teku priprav, zato škoda še ni bila povzročena. Obramba je navedla tudi, da je bilo upati na to, da se bo poboljšal, saj je bil še relativno mlad.
- 112 Obtožen je bil, da je kot direktor Tekstilne tovarne Maribor zlorabil službeni položaj in sodeloval pri gospodarski sabotaži.
- 113 V pritožbi je priznal, da je bil kot direktor posredno in neposredno odgovoren za očitana dejanja. Vrhovno sodišče je prosil, da ponovno sklepa o tem, ali je tovarno oškodoval zlonamerno ali ne. Menil je, da se bo izkazalo, da je delo opravljal vestno in zavzeto ter se dobro razumel z zaposlenimi. Morda je bil do njih premehak in preveč popustljiv ter ni našel načina, da bi nanje vplival vzgojno. Tako so trije zaposleni izkoristili njegov nezavidljiv osebni finančni položaj, ga povezali z roparsko združbo in nato pod njegovim okriljem kradli. Kot olajševalno okoliščino je navedel, da je vse skesano priznal.
- 114 Obtožen je bil umora aktivistke OF Mire Lenardič, napeljevanja k umorom, mučenja in zatiranja. Bil je vodja črnorokcev na Ježici v Ljubljani.
- 115 V pritožbi je zanikal skoraj vse obtožbe, še zlasti, da naj bi ustrelil Miro Lenardič, jo je pa mrtvo odnesel iz sobe. Navaja, da so ga obremenili tudi za dejanja drugih domobrancev. Priznal je, da je sodeloval pri aretacijah, da je zasliševal priprte osebe, a naj jih ne bi pretepal. Več oseb naj bi rešil

1948	Paklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtilitev
Kuhar Janez, 19. 12. 1916, Maribor	Kmet	Pripadnik bande ¹¹⁶	Pritožba na sodbo, 2. 7. 1948 ¹¹⁷	2. 7. 1948 OS Maribor, K 304/48-29	4. 11. 1948
Mihaljevič Marija, 3. 8. 1910, Glavina (Zagreb)		Organiziranje kanala za pobeg prek državne meje.		3. 4. 1948 OS Celje, K 324/47-64	11. 11. 1948
Mikolič Valentin, 6. 2. 1913, Višnja Gora	Tkalski mojster	Sabotaža v Tekstilni tovarni Maribor ¹¹⁸	Pritožba na sodbo, 31. 1. 1948. ¹¹⁹	31. 1. 1948 OS Maribor, K 35/48	10. 6. 1948
Pančur Ivan, 25. 8. 1925, Šmartno (Kamnik)	Delavec	Organiziranje prebegov prek državne meje, banditizem ¹²⁰	Pritožba na sodbo, 3. 7. 1948 ¹²¹	3. 7. 1948 OS Ljubljana, K 424/48-20	25. 11. 1948
Petaroš Karel, 23. 7. 1906, Trst, živel v Stranski vasi	Železniški kretničar	Agent domobranske policije ¹²²	Pritožba obrambe, 6. 5. 1948 ¹²³	17. 4. 1948 OS Ljubljana, Kž 322/48-2	14. 9. 1948
Polanec Franc, 17. 9. 1928, Trnovski Vrh	Delavec	Pripadnik oborožene bande ¹²⁴	Pritožba na sodbo, 2. 7. 1948 ¹²⁵	2. 7. 1948 OS v Mariboru, K 304/48-29	4. 10. 1948

internacije. Branilec se je zavedal, da je zanj obremenilno dejstvo, da so ga zavezniki vrnili s Koroške kot vojnega zločinca, a je kljub temu prosil za milejšo kazen.

116 Obtožen je bil, da je zbiral podatke o vojaških obveznikih in jih posredoval vodji bande v Gradec/ Graz. Na svojem domu je vzdrževal javko za pripadnike bande in skrnil vojaškega obveznika.

117 V pritožbi je navedel, da je bil vodja bande Ferdinand Slana, sam pa je vanjo »padel« naključno in postopoma, čeprav tega ni nameraval. Trdil je, da mu je prvoobtoženi Ferdinand Slana grozil s smrtjo, če bi kaj izdal. Branil se je, da ni sodeloval pri akcijah in razbojništvih.

118 Obtožen je bil, da je s prenizko zastavljenim planom povzročil izpad v proizvodnji.

119 V pritožbi je navedel, da so bila dokazna gradiva pomanjkljiva ali pa napačno tolmačena, da niso zaslišali prič obrambe. Še enkrat je obširno utemeljil, zakaj je sestavil tak proizvodni načrt, s katerim ni hotel namerno povzročati škode tovarni. Predlagal je, naj ga Vrhovno sodišče ali razbremeni vsake krivde ali pa ga obsodi na časovno kazen s prisilnim delom.

120 Obtožen je bil, da je od marca 1948 dalje obveščevalno deloval za tujo obveščevalno službo, ki ji je posredoval podatke političnega, vojaškega in gospodarskega značaja.

121 V pritožbi je navedel, da je bil v trojki le »peto kolo«, v domovino pa se je vrnil izključno zato, da bi videl svojce. Političnega položaja pa zaradi neizobraženosti naj ne bi razumel.

122 Obtožen je bil sabotaže na železnici in drugih prometnih »napravah«, s čimer naj bi hotel ogroziti obstoječo državno ureditev. Med vojno je deloval kot »agent domobranske policije«, sodeloval pri interniranju prebivalstva v nemška taborišča in bil odgovoren je za smrt enega interniranca. Na prvi stopnji je bil obsojen na prisilno delo za 16 let, vendar je okrožni tožilec 3. 5. 1948 vložil pritožbo in zahteval višjo kazen.

123 V pritožbi je navedel, da je po vojni zagrešil vsa očitana dejanja, med vojno pa večino očitanih mu dejanj, a ne vseh, zato je prosil, da se izvede »izčrpnější dokazni postopek« s pričami.

124 Obtožen je bil, da je kot pripadnik oborožene bande teroriziral ljudi, izvajal roparske napade in širil sovražno propagando z namenom, da se zruši obstoječi družbeni red.

125 V pritožbi je priznal vse akcije razen ene. Branilec je zaradi njegove mladoletnosti upal, da se bo poboljšal.

1948	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtilitev
Potočar Feliks, 29. 6. 1914, Stavča vas	Kmet	Pripadnik Legije smrti		16. 2. 1948 OS Novo mesto, K 251/47-50	10. 6. 1948
Riga Mihael, 17. 10. 1915, Rogatec	Žagar	Organiziranje pobegov preko državne meje, zveze s pobeglimi ustaši.	Pritožba na sodbo, 3. 4. 1948 ¹²⁶	3. 4. 1948 OS Celje, K 118/48	4. 11. 1948
Rijavec Zdravko, 31. 1. 1925, Sovodenj	Tekstilec	Pripadnik oborožene bande ¹²⁷	Pritožba na sodbo, 3. 7. 1948 ¹²⁸	3. 7. 1948 OS Ljubljana, K 424/48-20	25. 11. 1948
Pušnik Konrad, 6. 1. 1927, Sv. Jakob, Kalobje	Rudar	Organizator in vodja oborožene bande ¹²⁹	Pritožba na sodbo, 14. 7. 1948 ¹³⁰	14. 7. 1948 OS Celje, K 123/48	16. 8. 1948
Robnik Rok, 4. 7. 1912, Solčava		Organiziranje pobegov preko državne meje, zveze s pobeglimi ustaši	Pritožba na sodbo, 3. 4. 1948 ¹³¹	3. 4. 1948 OS Celje, K 118/48	19. 4. 1948
Sluga Štefan, 15. 5. 1914, Košaki	Mizar	Organiziranje kraj v tekstilni tovarni ¹³²	Pritožba ¹³³	11. 2. 1948 OS Maribor, K 44/48	10. 6. 1948
Smiljanič Nikola, 6. 4. 1909, Poljane (Karlovac)	Trgovec	Organiziranje kraj v tekstilni tovarni ¹³⁴	Pritožba ¹³⁵	11. 2. 1948 OS Maribor, K 35/48	10. 6. 1948

126 V pritožbi je navedel, da je kot šofer prevažal ljudi iz Zagreba v Avstrijo, kar je priznal in obžaloval. Želel je le nekaj zaslužiti in je zanikal, da bi vohunil.

127 Obtožen je bil, da je pripadal oboroženi bandi, obveščevalnega dela za tujo obveščevalno službo in organiziranja prebegov čez državno mejo.

128 V pritožbi je navedel, da je vsa dejanja takoj priznal, zato je obramba predlagala milejšo kazen. Vrhovno sodišče Republike Slovenije je leta 2001 zavrnilo zahtevo za uvedbo postopka o varstvu zakonitosti.

129 Obtožen je bil organiziranja in vodenja oborožene bande, ropanja ter ogrožanja družbene ureditve.

130 V pritožbi je priznal vsa očitana dejanja, h katerim pa naj bi ga napeljal Martin Erjavec. Dejanja so bila posledica dejstva, da je mladost preživel v vojni in bil zato deležen pomanjkljive vzgoje.

131 Priznal je dejanja, ki jih je izvajal le zato, da bi nekaj zaslužil, saj je bil tihotapec že v predvojni Jugoslaviji. Zanikal pa je vohunjenje.

132 Obtožen je bil organiziranja tatvin in tega, da je bil kot nekdanji pripadnik Kulturbunda nenaklonjen oblastem.

133 V pritožbi je priznal skoraj vsa kazniva dejanja, zanikal pa je, da bi bil pobudnik tatvin in da bi ukradel elektromotorje.

134 Poleg organiziranja kraj je bil obtožen tudi preprodaje ukradenega blaga.

135 V pritožbi je delno priznal krivdo in kot olajševalno okoliščino navedel, da je med vojno sodeloval v partizanskem gibanju.

1948	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtilitev
Snoj Anton, 17. 10. 1901, Mala vas	Stroje- vodja	Pripadnik skupine pod vodstvom Karla Petaroša ¹³⁶	Pritožba na sodbo, 17. 4. 1948 ¹³⁷	17. 4. 1948 OS Ljubljana, Kz 322/48-2	14. 9. 1948
Soklič Janko, 13. 7. 1913, Breg pri Žirovnici	Tehnični namešče- nec	Sodelavec Gestapa, organizator obveš- čevalne službe		16. 4. 1948 VS, K 1/48- 56,	10. 6. 1948
Tekavc Alojz, 28. 6. 1928, Struge		Domobranec		28. 5. 1948 OS Novo mesto, Ko 69/48-33	23. 9. 1948
Veber Franc, 2. 2. 1921, Zenica, živel v Sv. Jakobu, Kalobje	Delavec	Banditizem; ropanje, ogrožanje družbene ureditve.	Pritožba na sodbo, 14. 7. 1948 ¹³⁸	14. 7. 1948 OS Celje, K 123/48	16. 8. 1948
Zajc Jakob, 11. 7. 1924, Zgornje Gruševje	Strojni ključavni- čar	Vohun tuje obveš- čevalne službe; ustrahovanje ljudi.	Pritožba na sodbo, 10. 5. 1948 ¹³⁹	10. 5. 1948 OS Celje, K 160/48-61	4. 11. 1948
Žebre Jože, 29. 10. 1925, Huje	Kmet	Pripadnik oborožene bande Marjana Brodarja ¹⁴⁰	Pritožba na sodbo, 9. 6. 1947 ¹⁴¹ OS v Ljubljani je leta 1996 sodbo razveljavilo. ¹⁴²	9. 6. 1948 OS Ljubljana, K 398/48	23. 9. 1948

136 Obtožen je bil, da so na njegovo pobudo izvajali sabotaže na železnici in drugih prometnih »napravah«, da bi s tem ogrozil obstoječo državno ureditev.

137 Na prvi stopnji je bil obsojen na prisilno delo za dobo 20 let. Okrožni tožilec je 3. 5. 1948 vložil pritožbo in zahteval višjo kazen. V pritožbi na smrtno obsodbo je navedel, da je glede na to, da je dejanja priznal, sodba pretežka. Priznal je, da je po vrnitvi iz Koroške širil vesti o tem, da domobranci, oboroženi z zavezniškimi orožjem, čakajo na državni udar, torej je izvajal sovražno propagando. V domovino se je vrnil izključno iz ekonomskih razlogov (lažje najti službo tukaj kot na avstrijskem Koroškem). Zanikal je, da bi koga spodbujal, da naj izvede sabotažne akcije, kot je pred sodiščem navajal Karl Petaroš. Navedel je, da priče o njem niso ničesar povedale in predlagal novo pričo. Opozoril je na kronološke nedoslednosti, ki jih je v svoji izjavi o njegovem delovanju dal Karl Petaroš. Karl Petaroš je soobtoženega prosil za odpuščanje, ker je za znižanje kazni vse obtožbe zvrnil nanj.

138 V pritožbi je dejanja priznal, a izjavil, da je bil k njim zapeljan.

139 V pritožbi je priznal, da so izvedena dejanja huda, a da je podlegel »defetistični propagandi očeta«, da bo s partizanstvom konec, zato se je odločil organizirati oboroženo bando.

140 Obtožen je bil, da je t. i. Brodarjevo bando oskrboval s podatki gospodarskega, političnega in vojaškega značaja, njenim pripadnikom nudil prostor za sestajanje. Njihov cilj je bil zrušiti državno ureditev. Leta 1948 so pripadniki bande izvedli umor aktivista in funkcionarja »ljudske oblasti«.

141 V pritožbi je zanikal, da bi s svojimi dejanji želel škoditi državi. Marjana Brodarja je poznal od svojih mladih let, ta mu je ponudil pomoč pri posredovanju stvari čez mejo v Avstrijo, kjer je imel v izseljenskem taborišču starša, ki sta bila izgnana kot volksdeutscherja. Za to pomoč mu je bil zelo hvaležen, zato je sledil njegovim navodilom, »ne da bi se zavedal kaznivosti dejanj, ki jih je izvajal pod njegovim navodilom«. Brodar ga je za te usluge držal v šahu. Zanikal je, da bi ob srečanjih z Brodarjem razpravljal o politiki in da bi sodeloval pri umoru aktivista. Svoja dejanja je obžaloval.

142 Obrazložitev in pravnega pouka ni navedlo, »ker so se stranke v postopku temu odpovedale«.

1949	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrlitev
Dolen Jernej, 11. 8. 1904, Golnik	Kmet	Banditizem, vohunstvo v tuji službi		21. 12. 1949 OS Ljubljana, K 348/49	7. 3. 1950
Hardinger Ignac, 23. 7. 1901, Avstrija, avstrijski državljan		Gestapo, vojni zločinec		28. 9. 1949 OS ?	7. 12. 1949
Jarc Alfonz, 30. 7. 1904, Unice, bival v Dragatušu	Župni upravitelj	Vohun in sodelavec okupatorja		2. 4. 1949 OS Novo mesto, K 14/49	10. 8. 1949
Jurkovič Viktor, 1. 12. 1928, Hrastje	Avtomehanik- vajenec	Pobegnil iz zapora v Radgoni, oborožen prekoračil državno mejo, napadi na uradne organe		8. 7. 1949 OS Maribor, K150/49-17	5. 1. 1950
Kink Milan, 21. 10. 1920, Kresnice	Statistik	Sodelavec Gestapa ¹⁴³ .		2. 8. 1949 OS Ljubljana, K 199/49	10. 8. 1949 obešen
Kobal Marija, 23. 3. 1909, Col, živeła v Vrhpolju.	Gospodinja	Sodelovanje z okupatorjem ¹⁴⁴	Pritožba na sodbo, 3. 3. 1949 ¹⁴⁵	3. 3. 1949 OS Postojna, Kž 2/49	1. 9. 1949
Korada Anton, 22. 1. 1907, Vestfalija, Slovenec, nemški državljan	Mizar	Tolmač Gestapa ¹⁴⁶		20. 4. 1949 OS Maribor, K 435/48	2. 6. 1949
Kos Alfred, 31. 5. 1928, Graz/ Gradec	Zidarski pomočnik	Umor predsednika KLO Cerknica, poskus pobega čez mejo.	Pritožba na sodbo, 2. 2. 1949 ¹⁴⁷	2. 2. 1949 OS Maribor, K 26/49-28	13. 7. 1949

143 Bil je obtožen, da je kot raztrganec umoril ranjene partizane.

144 Bila je obtožena, da je obveščala italijansko kvesturo o gibanju partizanskih enot. Več oseb je bilo zaradi njenih dejanja zaprtih in interniranih. Po vojni se je v coni B povezala s pobeglimi emigranti in domobranci ter tam širila sovražno propagando.

145 V pritožbi je navedla, da njena obramba ni imela dovolj časa, da bi pripravila zagovor. Na kvesturi je pod grožnjo smrti povedala le to, kar je pred njo že nekdo drug. Tako na razpravi kot v pritožbi ni priznala, da bi se po vojni povezala s kakšno bando. Navedla je več prič, ki bi pritrdile, da je mirnega značaja.

146 Bil je obtožen, da je bil od 1938. leta dalje član Švabsko nemške kulturne zveze, med vojno pa pripadnik vermanshafta. Sodeloval je pri aretacijah in zaslišanjih ter v akcijah proti partizanom. 23. 2. 1948 so ga kot vojnega zločinca zavezniki izročili Jugoslaviji.

147 V pritožbi je obramba zanikala, da bi dejanje storil iz političnih vzgibov. Umor naj je bil sicer namerno izvršen, a v razburjenosti, dejanje je priznal.

1949	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmritev
Lasič Franc, 7. 8. 1923, Zakovci	Ključavničar	Član oborožene tolpe v okolici Ljutomera		7. 12. 1949 OS Maribor, K 265/49-28	31. 3. 1950 obešen
Plankl Alojz, 17. 6. 1902, Gradec/ Graz, Nemeč, brez državljanstva		Gestapo ¹⁴⁸	Pritožba na sodbo, 22. 2. 1949 ¹⁴⁹	22. 2. 1949 OS Celje, K 24/49-10	4. 10. 1949 obešen
Satler Ivan, 27. 12. 1908, Spodnja Hudinja	Uslužbenec	Organizator ilegalne organizacije »Grom« ¹⁵⁰	Pritožba na sodbo, 8. 2. 1949 ¹⁵¹	8. 2. 1949 OS Celje, K 14/49	13. 8. 1949
Savelli Viljem, 14. 9. 1916, Bosanski Petrovac, živel v Koprivniku (Kočevje)	Župni upravitelj	Sodelovanje z okupatorjem, izdaja, vohunstvo		2. 4. 1949 OS Novo mesto, Ko 10/46-62	10. 8. 1949
Sušnik Gregorc, 9. 3. 1903, Kamnik	Kmet	Gestapo		2. 8. 1949 OS Ljubljana, Ko 198/49-11	6. 1. 1950
Šmalcelj Marija, 29. 3. 1894, Črnomelj	Gospodinja, kuharica v župnišču pri Vilijemu Savelliju	Sodelovanje z okupatorjem, ovaduštvo		2. 4. 1949 OS Novo mesto, Ko 14/49	10. 8. 1949
Tirgušek Alojz, 22. 6. 1911, Spodnja Hudinja	Zidarski delovodja	Pripadnik ilegalne organizacije »Grom« ¹⁵²	Pritožba na sodbo, 8. 2. 1949 ¹⁵³	8. 2. 1949 OS Celje, K 14/49	13. 8. 1949

148 Bil je obtožen, da je kot dolgoletni član Švabsko nemške kulturne zveze in pripadnik varnostne službe sodeloval pri umorih, mučenju, prisilnem izseljevanju, interniranju, ropanju in ovajanju simpatizerjev partizanskega gibanja.

149 V pritožbi je menil, da je sodišče premalo upoštevalo olajševalne okoliščine, kot so delno priznanje, težko otroštvo, da je očitana dejanja storil vsaj delno v službi in na povelje nadrejenih.

150 Obtožen je bil, da je organiziral ilegalno organizacijo, katere namen je bil zrušiti družbeni red, da je organiziral upravni aparat, ki bi nato prevzel oblast; da je bil povezan s tujo »reakcijo«, ki ji je posredoval podatke o političnem in vojaškem položaju države, in da je širil sovražno propagando.

151 V pritožbi ni zavračal krivde, je pa menil, da obstaja nekaj olajševalnih okoliščin, ki bi omilile kazen. Pritožbo bo dopolnil z navedbami, ki jih v preiskavi in na razpravi ni omenil zaradi tega, ker se jih zaradi slabega spomina in razburjenja ni »domislil«. Za pričo je predlagal ženo in njeno hčer, da izpovesta, da je bil idejni vodja organizacije Franc Žagar. Priča bi lahko potrdila, da Franc Šuler sploh ni bil ilegalni kurir, ker je delal v Belgiji. Zatrdil je tudi, da se ni vrinil v množične organizacije, temveč je bil reden udeleženec »delovnih brigad«.

152 Obtožen je bil, da si je prizadeval zrušiti družbeni red, da je bil povezan s tujo »reakcijo«, ki ji je posredoval podatke o političnem in vojaškem položaju države, in da je širil sovražno propagando.

153 V pritožbi je kot olajševalno okoliščino navedel, da je deloval na pobudo Ivana Satlerja in po direktivah Alberta Žagarja. Delno je priznal očitana mu dejanja, vendar je menil, da bi ga časovna kazen pripeljala »v krog poštenih ljudi«.

1949	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Toplak Ludvik, 8. 8. 1924, Zlatoličje	Kmečki delavec	Razbojništvo, članstvo v oboroženi tolpi ¹⁵⁴		23. 2. 1949 OS Maribor, K 25/49	13. 7. 1949
Toroš Darko, 13. 12. 1921, Medana	Kmet in voznik	Član oborožene bande Hinka Perina ¹⁵⁵	Pritožba na sodbo, 9. 12. 1949 ¹⁵⁶	9. 12. 1949 OS Nova Gorica, K 100/49	16. 3. 1950
Turk Franc, 8. 12. 1921, Gornja Radgona	Kovino-strugar	Razbojništvo, članstvo v oboroženi tolpi ¹⁵⁷		23. 2. 1949 OS Maribor, K 25/49-51	13. 7. 1949
Žagar Albert, 12. 10. 1912, Trst, bival v Celju	Uradnik	Pripadnik ilegalne organizacije »Grom« ¹⁵⁸		8. 2. 1949 OS Celje, K 15/49-46	13. 8. 1949

1950	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Beričnik Ivan, 15. 11. 1908, Ljubija, živel v Brezju pri Šoštanju	Zidar	Pripadnik križarske vojske Franca Požarja ¹⁵	Pritožba na sodbo, 24. 3. 1950 ¹⁶⁰	24. 3. 1950 OS Ljubljana, 135/50	4. 7. 1950
Cucek Jože, 20. 3. 1919, Košana, živel v Trstu	Delavec	Dezertar iz JLA, prebeg čez mejo in organiziranje prebegov ¹⁶¹	Pritožba na sodbo, 25. 8. 1950 ¹⁶²	25. 8. 1950 OS Nova Gorica, K 62/60	16. 12. 1950

154 Obtožen je bil umora dveh pripadnikov KNOJ-a in miličnika.

155 Obtožen je bil naklepa umora predstavnikov oblasti in uslužbencev državnih organov, sabotažnih akcij, organiziranja ilegalnih prehodov meje in sovražne propagande.

156 V pritožbi je krivdo delno priznal, a je hkrati menil, da so ga obtožili tudi za akcije, ki so se zgodile po njegovi aretaciji in za katere sploh ni vedel. Akcije je načrtoval vodja bande in ne on. Pričakoval je milejšo kazen, ker je bila po njegovem mnenju kršena pravna praksa, ker javni tožilec zanj ni zahteval smrtne kazni, sodišče pa jo je izreklo.

157 Obtožen je bil umora dveh pripadnikov KNOJ-a in miličnika.

158 Obtožen je bil, da je organiziral upravni aparat, ki bi po zrušenju tedanjega družbenega reda prevzel oblast, da je bil povezan s tujo »reakcijo«, ki ji je posredoval podatke o političnem in vojaškem položaju države, in da je širil sovražno propagando.

159 Kot pripadnik križarske vojske je bil obtožen, da je bil organizator oboroženega odpora, da je napadal aktiviste in opravljaj oborožene rope.

160 V pritožbi je očitana mu dejanja sicer priznal, a naj bi ga k temu prisilil brat.

161 Obtožen je bil tudi, da je pripadnik oborožene bande v Trstu, ki je imela v načrtu oborožene vpade na jugoslovansko državno ozemlje.

162 V pritožbi je navedel, da je bilo iz celega postopka razvidno, da se je želel poboljšati in se vrniti k normalnemu zaslužku ter da nekatere navedbe temeljijo na domnevah in ne na dokazih.

1950	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Laubič Ivan, 8. 6. 1927, Šedina, živel v Zagaju		Sodelovanje z okupatorjem		15. 7. 1950 OS Ljubljana, K 316/45	4. 10. 1950
Oblak Milan, 5. 10. 1922, Studenci pri Postojni	Kmečki delavec	Oboroženi banditizem, ilegalni prehod meje, uboj graničarja	Pritožba na sodbo, 6. 12. 1950 ¹⁶³	6. 12. 1950 OS Nova Gorica, K 92/50	22. 2. 1951
Palčič Jordan, 10. 9. 1925, Sokoliči	Kmečki delavec	Banditizem, diverzije, povezave s tujo obveščevalno službo		22. 3. 1950 OS Nova Gorica, K 103/49	15. 6. 1950
Podkrižnik Ivan, alias Čedomir, 11. 4. 1910, Spodnje Razborje	Kmet	Član križarske vojske Franca Požarja, podporočnik	Pritožba na sodbo, 24. 3. 1950 ¹⁶⁴	24. 3. 1950 OS Ljubljana, K 135/50	4. 7. 1950
Požar Franc, 31. 8. 1921, Sodražica	Lesostrugar	Organizator križarske vojske ¹⁶⁵	Pritožba na sodbo, 24. 3. 1950 ¹⁶⁶	24. 3. 1950 OS Ljubljana, K 135/50	4. 7. 1950
Šmid Jakob, 17. 7. 1896, Dovje	Delavec	Oborožen prehod preko meje, uboj miličnika, sodelovanje s tujo obveščevalno službo.	Pritožba na sodbo, 16. 11. 1950 ¹⁶⁷	16. 11. 1950 OS Ljubljana, K 505/50	1. 2. 1951
Štrumbelj Miha, 4. 5. 1920, Mali Lipovec	Kmet	Naklepni umor aktivista OF ¹⁶⁸	Pritožba ¹⁶⁹	10. 11. 1950 OS Ljubljana, K 532/50	1. 2. 1951

163 V pritožbi je zanikal, da bi bil pripadnik oborožene bande, saj ni vedel, da je bil zaročenec njegove sestre vodja bande. Na njegovo povabilo je odšel v Trst, a ni nikomur predajal nobenih podatkov.

Ob prijavi na policiji na Opčinah, kamor ga je napotil sestrin zaročenec, so spraševali o tem, če je v Postojni pehota, čemur je pritrdil, ker tega ni imel za državno tajnost. Ko je bil ob prehodu meje nato ubit graničar, je ob prvem strelu pobegnil, a je bil na begu ranjen.

164 V pritožbi je navedel, da je s križarji sodeloval pod pritiskom. Priznal je, da je soobtožencu oddal neka pisma, da je skrival Franca Šumaha, zanikal pa je, da bi se udeleževal njegovih sestankov, ampak ga je obiskal le kot sosed.

165 Obtožen je bil, da je bil organizator križarske vojske in da je izvedel napad na aktivista Stropnika.

166 V pritožbi je priznal, da je storil očitana mu dejanja, a je bila po mnenju obrambe kazni prestroga.

167 V pritožbi je prosil, naj mu kazni znižajo, ker so bili njegovi podatki, ki jih je posredoval v tujino, »manjšega obsega in manjšega pomena in ni nobenega dokaza, da so bili sploh resnični«. Osebe, ki jih je prepeljal čez mejo, so prihajale v domovino zgolj zaradi svojcev in ne s političnimi motivi. Do uboja miličnika je prišlo zaradi teme in obtoženčevega razburjenja na begu.

168 Bil je obtožen umora aktivista OF, da je bil med okupacijo član protikomunističnih enot v Žužemberku, da je kriv za aretacije, interniranje in streljanje civilistov ter partizanov.

1950	Poklic obsojenca	Obtožnica	Pritožba	Datum sodbe	Usmrtitev
Šumah Franc, 29. 3. 1927, Razbor	Kmečki delavec	Sodelovanje s križarsko vojsko Franca Požarja, vodenje ljudi prek meje, uboj miličnika	Pritožba na sodbo, 24. 8. 1950 ¹⁷⁰	24. 3. 1950 OS Maribor, K 133/50-18	20. 11. 1950
Šumah Miha, 4.10.1905, Razbor	Kmečki delavec	Pripadnik križarske vojske Franca Požarja, umor aktivista OF	Pritožba na sodbo, 24. 8. 1950 ¹⁷¹	24. 3. 1950 OS Ljubljana, K 135/50	4. 7. 1950
Trebovec Franc, 23. 8. 1907, Trnovec	Kmet	Član Palčkove tolpe, napadalec uradnih organov		15. 7. 1950 OS Ljubljana, K 316/50	1. 8. 1950
Zupančič Franc, 9. 7. 1928, Srednje Laknice	Kmečki delavec	Umor aktivista KLO ¹⁷²	Prizna povojni umor aktivista.	16. 11. 1950 OS Ljubljana, K 532/50	1. 2. 1951

1952	Poklic obsojenca	Obtožnica	Datum sodbe/izvršitev smrtne kazni	Usmrtitev
Baranja Andraž, 15. 10. 1907, Vanča vas	Delavec	Član roparske tolpe	17. 5. 1952 OS Maribor, K 63/52	8. 9. 1952 obešen
Baranja Jožef, 29. 1. 1919, Vanča vas	Delavec	Član roparske tolpe	17. 5. 1952 OS Maribor, K 63/52	8. 9. 1952 obešen
Germ Avgust, 9. 7. 1913, Fram	Kovač	Rop in roparski uboj	31. 7. 1952 OS Maribor, K 148/52	27. 11. 1952
Horvat Ivan, 3. 8. 1918, Vanča vas	Delavec	Član roparske tolpe	17. 5. 1952 OS, K 53/52,	8. 9. 1952 obešen
Ilijaž Franc, 4. 8. 1932, Raka	Zidarski pomočnik	Dvojni roparski umor	16. 9. 1952 OS Ljubljana, K 215/52-42	10. 12. 1952

169 V pritožbi je priznal umor aktivista OF po vojni, glede obtožb za medvojna dejanja pa je izjavil, da se dogodkov ne spominja, ali pa, da pri nekaterih od očitanih dejanj ni sodeloval.

170 V pritožbi je navedel, da je v izjavi priznal tudi dejanja, ki jih ni storil. Njegova odmaknjena hribovska kmetija je bila že zaradi lege prikladno zbirališče, kjer so se med vojno zbirali tudi partizani. Franc Požar je uporabljal tudi grožnje in ustrahovanje, da je soobtožence prisilil k sodelovanju.

171 V pritožbi je priznal, da je dajal hrano dvema soobtožencema, ki sta se skrivala pri njem doma, da je nudil prostore za sestajanje, da je sodeloval pri nekaterih akcijah, ki pa jih ni vodil ali organiziral. Za umor aktivista ni vedel.

172 Bil je tudi obtožen, da je bil med okupacijo pripadnik protikomunističnih enot v Žužemberku in da je sodeloval pri aretacijah ljudi.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Ministrstva za pravosodje RS

Mapa Tuji državljani

ARS — *Arhiv Republike Slovenije*

AS 1277, Edvard Kardelj

AS 1477, Zbirka sodnih spisov o komunistih in delavskem gibanju (1918-1941)

AS 1487, Centralni komite Komunistične partije Slovenije

AS 1491, Oblastni komite Komunistične partije Slovenije za Slovensko primorje

AS 1529, Boris Kraigher

AS 1582, Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst

AS 1583, Mestni osvobodilni svet Trst

AS 1584, Zbirka gradiva organov in organizacij za boj proti fašizmu v coni A Julijske krajine

AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije

AS 1621, Nemško orožništvo na zasedenem ozemlju Spodnje Štajerske

AS 1818, Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst

AS 1851, Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije

AS 1867, Zbirka dokumentov partizanskih vojaških fondov (1942-1945)

AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije

ASDMAE — *Archivio storico diplomatico del Ministero per gli affari esteri*

Affari politici (AP) 1931-1945, Jugoslavia

Affari politici 1946-1950, Jugoslavia

Affari politici 1950–1956, Jugoslavia

DZ RS — *Državni zbor Republike Slovenije, Komisija za raziskovanje poveljskih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti*
Izpis – Slovenska Bistrica

NA — *The National Archives*
War Office
Foreign Office

NSZ — *Nova slovenska zaveza*
Gradivo, župnija Škocjan pri Turjaku

PAM — *Pokrajinski arhiv Maribor*
PAM 0725, Okrožno sodišče Maribor

PANG — *Pokrajinski arhiv v Novi Gorici*
PANG 974, Kazenski spisi na smrt obsojenih in usmrčenih od 1945 dalje
PANG 1013, Topografija NOB
PANG 1053, Komisija za raziskavo poveljskih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti občine Vipava
PANG 1108, Anton Vuk

UE Maribor — *Upravna enota Maribor, Sektor za upravno-notranje zadeve*
Mrliška knjiga umrlih matičnega območja (MKU MO) Maribor
Arhiv k Mrliškim knjigam umrlih (AMKU)

UE Ruše — *Upravna enota Ruše, Sektor za upravno-notranje zadeve*
Mrliška knjiga umrlih matičnega območja (MKU MO) Ruše
Krajevni urad Lovrenc na Pohorju, Mrliška knjiga umrlih matičnega območja (MKU MO) Lovrenc na Pohorju

UE Slovenska Bistrica — *Upravna enota Slovenska Bistrica, Sektor za upravno-notranje zadeve*
Mrliška knjiga umrlih matičnega območja (MKU MO) Slovenska Bistrica
Arhiv k Mrliškim knjigam umrlih (AMKU)

UE Slovenj Gradec — *Upravna enota Slovenj Gradec, Sektor za upravno-notranje zadeve*
Mrliška knjiga umrlih matičnega območja (MKU MO) Slovenj Gradec
Rojstna matična knjiga (RMK) Šmartno

UE Velenje — *Upravna enota Velenje, Sektor za upravno-notranje zadeve*
Mrliška knjiga umrlih matičnega območja (MKU MO) Velenje
Arhiv k Mrliškim knjigam umrlih (AMKU)

Vlada Republike Slovenije

Komisija za izvajanje zakona o popravi krivic

Zasavski muzej Trbovlje

Zbrani podatki o posameznikih (Ivan Rancinger)

ZAC – *Zgodovinski arhiv Celje*

ZAC 609, Okrožno sodišče Celje

ZAL – *Zgodovinski arhiv Ljubljana*

LJU 85, Okrožno sodišče Ljubljana

Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, Slovenj Gradec

Gradivo zveze

Župnijski arhiv Goče

Matične knjige, mrliška knjiga

Župnijski arhiv Miren

Matične knjige, mrliška knjiga

Tiskani viri

Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji (DLRS). Knjiga 1. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962; knjiga 5. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1978.

Jesen 1942 : korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1963.

Totengedenkbuch der Deutsch – Untersteirer. Graz: Landsmanschaft der Deutsch-Untersteirer in Österreich, 1970.

Elektronski viri

Collotti, Gaetano. L'Ispektorato Speciale di Pubblica Sicurezza. *Fuoriregistro*. URL: <http://www.didaweb.net/fuoriregistro/leggi.php?a=6811>, 6. 11. 2013.

Ercole Miani – *Wikipedia*. URL: <http://www.anpi.it/donne-e-uomini/ercole-miani/>, 6. 11. 2013.

Georges Mandel – *Wikipedia*. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Mandel, 26. 8. 2013.

Milizia Difesa Territoriale – *Wikipedia*. URL: http://it.wikipedia.org/wiki/Milizia_Difesa_Territoriale, 6. 11. 2013.

Onore ai Caduti della Repubblica Sociale Italiana. URL: <http://liberapresenza.forumattivo.eu/t1-onore-ai-caduti-della-repubblica-sociale-italiana>, 7. 11. 2013.

Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. *Zgodovina Slovenije – Sistory*. URL: <http://www.sistory.si/zrtve>, 13. 12. 2013.

Literatura

Ambrož, Nina. Na Arehu odkrili posmrtno ostanke 189 pobitih. *Večer*, 9. 11. 2007.

Amouroux, Henri. *Les réglements de comptes: Septembre 1944–Janvier 1945*. Paris: A. Fayard, 1991.

Assouline, Pierre. *L'épuration des intellectuels*. Bruxelles: Editions Complexe, 1985.

Baraga, France. *Župnija Miren skozi stoletja*. Miren: Župnija, 2009.

Barral, Gianni (Martin, Ezio). *Borovnica '45 al confine orientale d'Italia. Memorie di un ufficiale italiano*. Inquadramento storico di Raoul Pupo. Milano: Paoline, 2007.

Bardèche, Maurice, Brasillach, Robert. *Histoire du cinéma*. Paris: Sept Couleurs, 1964.

Bartoli, Gianni. *Le deportazioni nella Venezia Giulia, Fiume e Dalmazia*. Trieste: (s. n.), 1961.

Bebler, Aleš. *Čez drn in strn*. Koper: Lipa, 1981.

Beltram, Julij. *Tukaj je Jugoslavija, Goriška 1945–1947*. Koper: Lipa, 1983.

Beltram, Vlasta. Vojno nasilje v Brkinih in na Bistriškem v času druge svetovne vojne. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2005, št. 1, str. 97–114.

Benedik, Franc. Talci na Gorenjskem. *Loški razgledi*, 1978, str. 246–254.

Bilger, Philippe. *20 minutes pour la mort: Robert Brasillach: le procès expédié*. Monaco: Rocher, 2011.

Bili so zaprti, pregnani, obešeni, ustreljeni, na suženjskem delu, uporni. Ljubljana: (s. n.), 1981.

Borovička, Michael. *Kolaboranti 1939–1945*. Praha: Litomyšl, Paseka, 2007.

Borštnik, Pavle. *Pozabljena zgodba slovenske nacionalne ilegale*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

Bosnar, Marijan. Rudi Supek i nacistički koncentracijski logor Buchenwald kroz arhivsko gradivo Hrvatskoh državnog arhiva. *Arhivski vjesnik*, 2011, št. 54, str. 153–178.

Brassié, Anne. *Robert Brasillach ou Encore un instant de bonheur*. Paris: Robert Laffont, 1987.

- Brečko, Stanko. *Hrastnik skozi desetletja*. Hrastnik: Kulturna skupnost Hrastnik, 1978.
- Buchenwald – zbornik*. Ljubljana: Borec, 1983.
- Burrin, Philippe. *La France a l'heure allemande 1940–1944*. Paris: Le Seuil, 1995.
- Caduti, dispersi e vittime civili dei comuni della Regione Friuli–Venezia Giulia nella seconda guerra mondiale*. Udine: Istituto Friulano per la storia del movimento di liberazione, 1986–1991.
- Capogreco, Carlo Spartaco. *Fašistična taborišča*. Ljubljana: ZAK, 2011.
- Carrol, David. *French Literary Fascism: Nationalism, Anti-semitism and the Ideology of Culture*. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Cencič, Mira. *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne*. Ljubljana: Slovenska matica, 2011.
- Cerar-Bastič, Marica. *Ljubogojna, draga vas domača*. Ljubljana: Družina, 1992.
- Cernigoi, Claudia. *Operazione foibe a Trieste. Come si crea una mistificazione storica: dalla propaganda nazifascista attraverso la guerra fredda fino al neoirredentismo*. URL: <http://www.cnj.it/foibeatrieste/>, 6. 11. 2013.
- Corliss, Richard. Killed for His Words. *Time*, 15. 5. 2000. URL: <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2056321,00.html>, 23. 7. 2013.
- Conway, Martin. *Collaboration in Belgium: Léon Degrelle and the Rexist Movement 1940–1944*. New Haven; London: Yale University Press, 1993.
- Costs of the War. *Encyclopedia Britannica*, Vol. 29, str. 1022, 1023.
- Courtine-Denamy, Sylvie. *Three Women in Dark Times: Edith Stein, Hannah Arendt, Simone Weil or Amor fati. Amor mundi*. Ithaca; London: Cornell University press, 2000.
- Curtis, Michael. *Verdict on Vichy: Power and Prejudice in the Vichy France Regime*. London: Archade Publishing, 2002.
- Čermelj, Lavo. *Ob tržaškem procesu 1941: spomini in beležke*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- Črnež, Janez. Grobišča Marija Reke. *Demokracija*, 17. 2. 2005.
- Dachau: zbornik*. Ljubljana: Založba Borec, 1981.
- Dachauski procesi – raziskovalno poročilo z dokumenti*. Ivanič, Martin (ur.). Ljubljana: Komunist, 1990.
- De Francesci, Paolo (Luigi Papo). *Foibe*. Roma: Centro Studi Adriatici, 1949.
- de Gaulle, Charles. *Vojni spomini. Tretja knjiga: Rešitev 1944 - 1946*. Ljubljana: Državna založba Slovenije; Beograd: Prosveta, 1969.
- Deportacije slovenskih in hrvaških civilistov v italijanska taborišča 1942–1943*. Gombač, Boris M., Mattiussi, Dario (ur.). Gorica: Sklad Dorče Sardoč; Gradisca

d'Isonzo: Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale »Leopoldo Gasparini«, 2008.

Deželak Barič, Vida. *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.

Dežman, Jože, Vurcer, Jože. *Po sili vojak. Nasilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko – okupatorjev zločin*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje, 1990.

Dobrivojević, Ivana. *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929–1935*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2005.

Elste, Alfred et. al.. *Nacistična Avstrija na zatožni klopi: anatomija političnega spektakularnega procesa v komunistični Sloveniji*. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2002.

Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945. Ljubljana: Borec, 1982.

Farne spominske plošče. Slovenski spominski odbor. Ljubljana: Družina, 1995–2012.

Ferenc, Mitja. Usodna odločenost Bistričanov. *Zbornik občine Slovenska Bistrica III: Svet med Pohorjem in Bočem*. Gradišnik, Stanislav (ur.). Slovenska Bistrica: Zavod za kulturo, 2009, str. 333-347.

Ferenc, Tone. *Dies irae: četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

Ferenc, Tone. *Fašisti brez krinke : dokumenti 1941–1942*. Maribor: Obzorja, 1987.

Ferenc, Tone. *Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945*. 1. knjiga. Ljubljana: Borec, Partizanska knjiga, 1987.

Ferenc, Tone. Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno. *Izgnanci: zbornik slovenskih izgnancev 1941–1945*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije, 1993, str. 19–107.

Ferenc, Tone. *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*. Maribor: Obzorja, 1968.

Ferenc, Tone. Okupatorjeve racije v Ljubljani leta 1942. *Kronika*, 1981, št. 2, str. 183–228.

Ferenc, Tone. *Primorska pred vseljudsko vstajo*. Ljubljana: Partizanska knjiga; Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1983.

Ferenc, Tone. *Rab–Arbe–Arbissima: Konfnacije, racije in internacije v Ljubljanski pokrajini 1941–1943. Dokumenti*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Društvo piscev zgodovine NOB, 2000.

Ferenc, Tone. *Satan, njegovo delo in smrt*. Ljubljana: Borec, 1979.

Ferenc, Tone. »Ubija se premalo«: *Obsojeni na smrt – talci – ustreljeni v Ljubljanski pokrajini 1941-1943. Dokumenti*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Društvo piscev zgodovine NOB, 1999.

Filipič France. *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919–1939*. Ljubljana: Borec, 1981.

Filipič, France. *Slovenci v Mauthausnu*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.

Frese Witt, Mary Ann. *The Search for Modern Tragedy: Aesthetic Fascism in Italy and France*. Ithaca: Cornell University Press, 2001.

Gestrin, Ferdo. *Svet pod Krimom*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Škuc, 1993.

Gillieth, Pierre. *L'Épuration ou la fin d'un monde*. Grez-sur-Loing: Padrès, 2007.

Gli scomparsi di Gorizia nel maggio 1945. Gorizia: Comune, 1980.

Godeša, Bojan. *Kdor ni z nami je proti nam: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.

Godina, Ferdo. *Prekmurje 1941–1945: prispevek k zgodovini NOB*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1980.

Gosselin, François-Xavier. Justice d'exception et politique: la potion amère. *Actualité d'histoire*, 2005, št. 77, str. 72–79.

Guštin, Damijan. *Za zapahi: prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941–1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.

Indicatore personale e locale dell'Archidiocesi di Gorizia. Gorica 1942.

Isorni, Jacques. *Le procès de Robert Brasillach*. Paris: Flamnerian, 1946.

Iz požganih domov v izgnanstvo: Divči, Jablanec, Komen, Mali Dol, Tomačevica: spominski zbornik. Komen: Krajevna skupnost, 1994.

Jan, Ivan. *Cankarjev bataljon in dražgoška bitka*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1974.

Jan, Ivan. *Kokrški odred: narodnoosvobodilni boj pod Karavankami*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980.

Jerič, Ivan. *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*. Murska Sobota: Stopinje, 2001.

Jerman, Gregor, Zorko, Andrej. *Okupacija, mobilizacija*. Trbovlje: Zasavski muzej, 2007.

Jezernik, Božidar. *Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence med 2. svetovno vojno*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 1997.

Judt, Tony. *Postwar: A History of Europe since 1945*. New York: Penguin, 2005.

Judt, Tony. *Povojna Evropa 1945–2005*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

Kacin Wohinz, Milica, Verginella, Marta. *Primorski upor proti fašizmu 1920–1941*. Ljubljana: Slovenska matica, 2008.

- Kaplan, Alice. *The Collaborator: The Trial and Execution of Robert Brasillach*. Chicago: University Chicago Press, 2000.
- Kedward, H. R.. *Fascism in Western Europe 1900-45*. Glasgow, London: Blackie, 1973.
- Klinec, Rudolf. *Dnevniški zapisi*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2010.
- Kociper, Stanko. *Kar sem živel*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- Koncentracijsko taborišče Auschwitz – Birkenau (Oswiecim – Brzezinka)*. Zbornik. Maribor: Obzorja, 1982.
- Koncilija, Žiga. Sovjetizacija vzhodne Evrope po drugi svetovni vojni. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2010, št. 1, str. 157–176.
- Koncilija, Žiga. Politični sodni procesi in komentarji javnosti ob Nagodetovem procesu. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2011, št. 1, str. 221–240.
- Kos, Stane (Jedločnik, Nikolaj). *Stalinistična revolucija na Slovenskem*. I. knjiga. Rim: samozal., 1984.
- Kosovel, Anton. *Zločin brez kazni*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.
- Kovácz, Attila. Represija v Prekmurju med drugo svetovno vojno – primer internacije v Sárvár. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2013, št. 1, str. 186–200.
- Kragelj, Jožko. *Pobitim v spomin*. Gorica: samozal., 2003.
- Kraigher, Sergej, Ribič, Lojze, Kovač, Viktor, Jakopič, Maks. *Spomini revirskih sekretarjev*. Trbovlje: Revirski muzej ljudske revolucije Trbovlje, 1986.
- Kralj Jerman, Lučka. *Janko Kralj – utišani in pozabljeni slovenski politik*. Ljubljana: Družina, 2008.
- Kregar, Tone, Žižek, Aleksander. *Okupacija v 133 slikah*. Celje: Muzej novejše zgodovine, 2006.
- Križnar, Ivan. *Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem*. Jesenice: Okrožni odbor aktivistov OF pri Področnem odboru Združenja borcev in udeležencev NOB občin Jesenice, Kranjska Gora in Žirovnica; Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2000.
- La Guardia di finanza sul confine orientale 1918–1954*. Torino: Paravia, 1997.
- Lah, Avguštin. *Kokra. Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem*. Ljubljana: Komunist, 1985.
- Lavrih, Ivan. *V primežu revolucije. Spomini duhovnika*. Ljubljana: Družina, 2001.
- Lesjak, Petra. Pričevanja o grozodejstvih. *Dnevnik*, 27. 8. 1999.
- Linasi, Marjan. *Žrtve druge svetovne vojne na območju mestne občine Slovenj Gradec*. Slovenj Gradec: Mestna občina, 2002.
- Living with defeat: France under the German occupation, 1940-1944*. London: Arnold, 1996.

Maček, Janko. *Kako se je začelo*. Ljubljana: Družina, 2010.

Maček, Janko. Taborišča in morišča. *Nova Slovenska zaveza. Zaveza, št. 15*. URL: http://www.zaveza.si/index.php/revija-zaveza/172-zaveza-t-15#index.xml-body.1_div.2_div.1.30.1.2014.

Maserati, Enio. *L'occupazione jugoslava di Trieste, maggio-giugno 1945*. Udine: Del Bianco, 1963, 2. izdaja 1966.

Mekina, Igor. Izdaja zaveznikov za 20.000 Rajhsmark. *Mladina*, 20. 10. 2003. URL: <http://www.mladina.si/92453/izdaja-zaveznikov-za-20-000-rajhsmark/>, 25. 9. 2013.

Mikola, Milko: *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2009.

Mikola, Milko: *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. Koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije, 2007.

Mikola, Milko. *Sodni procesi na Celjskem 1944 – 1951*. Celje: Zgodovinski arhiv, 1995.

Milza, Pierre, Berstein, Serge, Tranfaglia, Nicola, Mantelli, Brunello. *Dizionario dei fascismi: Personaggi, partiti, culture e istituzioni in Europa dalla Grande guerra a oggi*. Milano: Bompiani, 2005.

Mlakar, Boris. Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1996, št. 1–2, str. 211–213.

Mlakar, Boris. *Slovensko domobranstvo 1943–1945*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.

Mlakar, Boris. Tragično srečanje z revolucijo: primer Narteja Velikonje. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2007, št. 1, str. 54–67.

Munda, Mirko. Bistriški Attemsi. *Večer*, 26., 27. 1, 1. – 5. 2. 1996.

Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75. Trieste: (n. d.), 1977.

»Nemci« na Slovenskem 1941-1955: izsledki projekta. Nečak, Dušan (ur.). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002.

Neulen, Hans Werner. *An deutscher Seite: Internationale Freiwillige von Wehrmacht un Waffen-SS*. München: Universitas, 1985.

Ory, Pascal. *Les collaborateurs 1940-1945*. Paris: Seuil, 1980.

Ory, Pascal. *La France allemande (1933-1945): paroles françaises*. Paris: Gallimard, 1995.

Padli v ognju revolucije. Krško: Zveza borcev NOV, 1971.

Pascoli, Eno. *Acqua azzurra d'Isonzo e sangue rosso d'Italia: ricordi e documenti per la città dal filo spinato*. Gorizia: Editrice Cartolibreria centrale, 1982.

Paxton, Robert O.. *The Anatomy of Fascism*. London [etc.]: Allen Lane, 2004.

Peklar, Leonardo. Sodba v imenu ljudstva – Intervju: Ivan Ranzinger – Janez. *Tribuna*, 19. 2. 1990.

Penič, Lojze. *Žrtve 2. svetovne vojne in povojnih usmrtitev na območju občin Slovenska Bistrica in Oplotnica*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve; Slovenska Bistrica: Občina, 2004.

Petek, Miro. Dovolj je, če je bil brez sojenja ubit en sam človek. *Večer*, 13. 10. 2001.

Petrovčič, Gregor, Kržan, Vanja. Pavličevi iz Trnovega. *Zaveza* št. 77, str. 30–38.

Pirjevec, Jože, Dukovski, Darko, Troha, Nevenka, Bajc, Gorazd, Franzinetti, Guido. *Fojbe*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2012.

Plahuta, Slavica. *Srednjeprimorsko okrožje 1941–1945*. Nova Gorica: Goriški muzej, 1981.

Podbersič, Renato. *Revolucionarno nasilje na Primorskem 1941–1945: Goriška in Vipavska*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2011.

Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski. Fajdiga, Mirko, Pelko, Cvetko, Penič, Lojze, Rogl, Zdenko, Terčak, Stane, Ževart, Milan (ur.). Maribor: Obzorja, 1965.

Požun, Lojze. *Trbovlje v NOB 1941–1942*. Trbovlje: Občinski odbor ZZB NOV, 1986.

Prinčič, Jože. Podržavljanje zasebnega premoženja v Sloveniji po drugi svetovni vojni. *Prevrati in Slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918–1945–1991*. Borak, Neven, Lazarevič, Žarko (ur.). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996, str. 121–143.

Prvi primorski partizanski bataljon Simona Gregorčiča. Hočevar, Jože (ur.). Nova Gorica; Koper: Skupnost borcev 1. primorskega partizanskega bataljona Simona Gregorčiča, 2002.

Puppo, Raul. *Violenza politica tra guerra e dopoguerra – Il caso delle foibe giuliane 1943–1945. Foibe: Il peso del passato, Venezia Giulia 1943–1945*. Valdevit, Gianpaolo (ur.). Venezia: Marsilio, 1997.

Razzi, Franco. *Lager e foibe in Slovenia (testimonianze di italiani prigionieri di Tito nel 1945)*. Vicenza: Editrice Vicentina, 1992.

Repe, Božo. *Politična represija v socialistični Sloveniji. Prispevki za novejšo zgodovino*, 2004, št. 1, str. 83–94.

Repe, Božo. *Povojni sodni procesi. Zbornik referatov in razprave s simpozija - Povojna zgodovina na Slovenskem*. Slovenj Gradec: Koroški pokrajinski muzej, 1992, str. 54–63.

Rethinking the Nature of Fascism: Comparative Perspectives. Pinto, António Costa (ur.). Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Rocchi, Flaminio. *L'esodo dei 350 mila giuliani, fiumani e dalmati.* Roma: Difesa adriatica, 1990.

Saje, Franček. *Belogardizem.* Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1951.

Selin, Marko / K. F. Nič več strogo zaupno. II. *Nacistične obveščevalne službe in njihova dejavnost pri nas.* Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978.

Seidler, Franz W.. *Die Kollaboration 1939–1945.* München; Berlin: Herbig, 1995.

Sirc, Ljubo. *Dolgo življenje po smrtni obsodbi.* Ljubljana: Nova obzorja, 2010.

Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije (1848–1992). Fischer, Jasna et. al. (ur.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Slovenski izgnanci 1941–1945, umrli v tujini. Seznam. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, 1995.

Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju = Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert. Nečak, Dušan et al. (ur.). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004.

Spazzali, Roberto. *Foibe. Un dibattito ancora aperto. Tesi politica e storiografica giuliana tra scontro e confronto.* Trieste: Lega nazionale, 1990.

Spotts, Frederic. *The Shameful Peace: How French Artists and Intellectuals Survived the Nazi Occupation.* New Haven; London: Yale University Press, 2008.

Sruk, Vlado. *Leksikon politike.* Maribor: Obzorja, 1995.

Svetina, Albert Erno. *Od osvobodilnega boja do banditizma: pričevanje Alberta Svetine.* Ljubljana: Nova obzorja, 2011.

Svoljšak, Petra. Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno. V: *Množične smrti na Slovenskem. Zbornik referatov 29. zborovanja slovenskih zgodovinarjev.* Granda, Stane, Šatej, Barbara (ur.). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 225–240.

Terčak, Stane. *Ukradeni otroci.* Ljubljana: Borec, 1962.

Teropšič, Tomaž. *Kozjanski odred.* Maribor: Obzorja, 1993.

The Politics of Retribution in Europe: World War II and its Aftermath. Deák, István, Gross, Jan T., Judt, Tony (ur.). Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000.

Tominšek Čehulič, Tadeja. Druga svetovna vojna in njene posledice za Belokranjce (1941–1945). *Kronika*, 2010, št. 3, str. 859–874.

Tominšek Čehulič, Tadeja. Leto 1945 – korenine in posledice obračuna v Sloveniji. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2012, št. 2, str. 63–83.

Tominšek Čehulić, Tadeja. *Struktura žrtev na Primorskem med drugo svetovno vojno*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2006.

Toplak, Gabrijel. »Očeta bi želel dostojno pokopati«. *Večer*, 28. 8. 2002.

Toš, Marjan. *Zgodovinski spomin na prekmurske Jude*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.

Tratnik, Matija. *Temna zarja na Primorskem. Koledar Svobodne Slovenije*. Buenos Aires 1951.

Troha, Nevenka. Fojbe – zločin ali upravičeno kaznovanje (odmev aretacij, deportacij in usmrtitev med lokalnim prebivalstvom v Julijski krajini). *Acta Histriae*, 2004, št. 2, str. 203-217.

Troha, Nevenka. Fojbe. *Slovenska kronika XX. stoletja*, 2. knjiga. Ljubljana: Nova revija, 1996, str. 108.

Troha, Nevenka. *Komu Trst: Slovenci in Italijani med dvema državama*. Ljubljana: Modrijan, 1999.

Troha, Nevenka. Slovenski zgodovinarji in vprašanje fojb. *Zgodovinski časopis*, 1997, št. 3, str. 403-411.

Troha, Nevenka. Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem. Sojenje osumljenim sodelovanja s fašizmom in kolaboracijo v coni A Julijske krajine (1945–1947). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1996, št. 1–2, str. 250–254.

Tršar, Marjan. *Dotik smrti. Zagreb 1941, Gonars 1942, Teharje 1945*. Ljubljana: Nova revija, 2000.

Tucker, William R.. *The Fascist Ego: A Political Biography of Robert Brasillach*. Berkeley: University of California Press, 1975.

Veillon, Dominique. *La collaboration*. Paris: Librerie generale francaise, 1984.

Velikonja, Tine. Vseh mojih pet bratov. *Zaveza*, št. 20, str. 19–24.

Vinen, Richard. *The Unfree French: Life under the Occupation*. London: Penguin, 2007.

Vodopivec, Peter, Koncilija, Žiga. Prispevek za zgodovino represije na Slovenskem po 2. svetovni vojni: neobjavljen intervju z Vlastom Kopačem iz leta 1986. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2012, št. 2, str. 275-294.

Vodušek-Starič, Jerca. Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1992, št. 1–2, str. 139–153.

Vodušek Starič, Jerca. *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Vresnik, Drago. *Druga brigada Vojske državne varnosti – narodne obrambe*. Ljubljana: Naša obramba, 1987.

Zadnik, Maks. *Istrski odred*. Nova Gorica: Partizanska knjiga, 1975.

Zamolčane žrtve druge svetovne vojne 1941-1945 v župnijah Krka, Šmihel in Zagradec. Muhič, Milan (ur.). Ambrus: samozal. M. Muhič, 1999.

Zavadlav, Zdenko. *Iz dnevninskih zapiskov mariborskega oznovca*. Maribor: Založba za alternativno teorijo, 1990.

Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije. Stojanović, Stanislav, (gl. ur.). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.

Žajdela, Ivo. *Komunistični zločin na Slovenskem*. Ljubljana: Novo Jutro, 1991.

Železnjov, Dušan. *Rupnikov proces*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.

Ževart, Milan. *Izbrana dela*. Velenje: Muzej Velenje; Ljubljana: Karantanija, 2005.

Žitnik, Davorin. *Zbornik pričevanj o Slovenski nacionalni ilegali 1941–1945*. Ljubljana: samozal., 2001.

Neobjavljeno gradivo

Bajc, Gorazd. *Britanske obveščevalne službe v Julijski krajini na predvečer napada na Jugoslavijo – poskus ocene o vlogi in pomenu sodelovanje s slovenskim in italijanskim protifašizmom v obdobju 1938-1941*. V tisku.

Nemec, Nataša. *Seznam izginulih in umrlih od maja 1945 dalje iz bivše Goriške pokrajine Julijske krajine*. Hrani Goriški muzej Nova Gorica.

Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Podatkovna baza, Inštitut za novejšo zgodovino.

Šček, Virgil. *Lokavske starine*. III. del. Rokopis, hrani župnijski urad Lokev.

Škerl, France. *Primorska 1941–1943*. Hrani knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino.

Troha, Nevenka. *Seznam umrlih za posledicami jugoslovanskih aretacij maja 1945 na območju današnje Tržaške pokrajine*. Hrani avtorica.

Seznam kratic

ACEGAT: Azienda Comunale Elettività Gas Acqua Trasporti, Občinsko podjetje za oskrbo z elektriko, plinom, vodo in za prevoze

AMKU: Arhiv k Matičnim knjigam umrlih

AP: Affari politici, Politične zadeve

ARS: Arhiv Republike Slovenije

ASDMAE: Archivio Storico Diplomatico del Ministero per gli Affari Esteri, Zgodovinsko diplomatski arhiv zunanjega ministrstva

AVNOJ: Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije

CIL: Corpo Italiano di Liberazione, Italijanski osvobodilni korpus

CK: Centralni komite

CLN: Comitato di Liberazione Nazionale, Narodnoosvobodilni odbor

CLN AI: Comitato di Liberazione Nazionale Alta Italia, Narodnoosvobodilni odbor za Severno Italijo

CLNG: Comitato di Liberazione Nazionale Giuliano, Narodnoosvobodilni odbor Julijske krajine

COOP: Cooperative operaie, Delavske zadruge

CVL: Corpo Volontari della Libertà, Korpus prostovoljcev svobode

DS ZZD: Državno sodišče za zaščito države

FLRJ: Federativna ljudska republika Jugoslavija

GAP: Gruppi d'azione partigiana (patriotica), Skupine partizanske (domoljubne) akcije

Gestapo: Geheime Staatspolizei, Tajna državna policija

GS: Gorenjska samozaščita

GŠ: Glavni štab

- IK: Internacionalni komite
INZ: Inštitut za novejšo zgodovino
IO: Izvršni odbor
IRSML: Istituto Regionale per la Storia del Movimento di Liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Deželni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja Furlanije-Juljske krajine
JA: Jugoslovanska armada
JK: Jugoslovanski komite
JRZ: Jugoslovanska radikalna zajednica
KLO: Krajevni ljudski odbor
KNOJ: Korpus narodne osvoboditve Jugoslavije
KOS: Kontraobveščevalna služba
KPI: Komunistična partija Italije
KPJ: Komunistična partija Jugoslavije
KPJK: Komunistična partija Julijske krajine
KPS: Komunistična partija Slovenije
KT: Koncentracijsko taborišče
LRS: Ljudska republika Slovenija
LVP: Ljubljansko vojno področje
MDT: Milizia per la Difesa Territoriale, Milica za teritorialno obrambo
MKU: Matična knjiga umrlih
MO: Matično območje
MOS: Mestni osvobodilni svet
MR: Matični register
MVAC: Milizia Volontaria Anticomunista, Prostovoljna protikomunistična milica
MVP: Mariborsko vojno področje
MVSNO: Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale, Prostovoljna milica za državno varnost
NA: The National Archives, Državni arhivi
NA FO: The National Archives, Foreign Office, Državni arhivi, Zunanje ministrstvo
NA WO: The National Archives, War Office, Državni arhivi, Vojno ministrstvo
NDH: Nezavisna država Hrvatska, Neodvisna država Hrvaška
NOB: Narodnoosvobodilna borba (boj)
NOV in POJ: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije
NOV in POS: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije
NZ: Narodna zaščita
OF: Osvobodilna fronta (slovenskega naroda)
OK: Okrožni komite

- OS: Okrožno sodišče
- OZAK: Operations Zone Adriatisches Küstenland, Operacijska cona Jadransko primorje
- OZNA: Organizacija za zaščito naroda
- PANG: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
- PNOO: Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (za Slovensko primorje in Trst)
- PVS: Partizansko vojaško sodišče
- RAD: Reichsarbeitsdienst, Organizacija za državno delovno službo
- RMK: Rojstna matična knjiga
- ROA: Ruska osvobodilna armada
- RS: Republika Slovenija
- RSI: Repubblica Sociale Italiana, Italijanska socialna republika
- RSNZ: Republiški sekretariat za notranje zadeve
- SA: Sturmabteilung, Jurišni oddelek
- SD (1): Sicherheidienst, Varnostna služba
- SD (2): Slovensko domobranstvo
- SIAV: Slovansko italijanska antifašistična unija
- SKOJ: Savez komunističke omladine Jugoslavije, Zveza komunistične mladine Jugoslavije
- SNOS: Slovenski narodnoosvobodilni svet
- SNV: Slovenska narodna vojska
- SNVZ: Slovenski narodni varnostni zbor
- SOE: Special Operations Executive, Organizacija za izvajanje posebnih operacij
- SP (tudi SiPo): Sicherheitspolizei, Varnostna policija
- SRS: Socialistična republika Slovenija
- SS: Schutzstaffel, Zaščitni vod
- ŠDZ: Štajerska domovinska zveza, Steirischer Heimatbund
- TODT: Organizacija TODT
- UE: Upravna enota
- VDV: Vojska državne varnosti
- VMRO: Vnatrešna makedonska revolucionarna organizacija, Notranja makedonska revolucionarna organizacija
- VoMi: Volksdeutsche Mittelstelle, Osrednji urad za blaginjo pripadnikov nemške narodnosti
- VOS: Varnostno obveščevalna služba
- VS (1): Vojaško sodišče
- VS (2): Vrhovno sodišče
- VVP: Vipavsko vojno področje
- X MAS: Xª Flottiglia MAS (posebna neodvisna enota, uradno v sestavi Narodne republikanske mornarice)

ZAC: Zgodovinski arhiv Celje

ZAL: Zgodovinski arhiv Ljubljana

ZSSR: Zveza sovjetskih socialističnih republik

ZVU: Zavezniška vojaška uprava

O avtorjih

Vida Deželak Barič (1954) je gimnazijo obiskovala v Celju in nato na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani študirala zgodovino in umetnostno zgodovino. Diplomirala je leta 1978. Na isti fakulteti je leta 1985 magistrirala in doktorirala leta 1999. Od leta 1978 je zaposlena na Inštitutu za novejšo zgodovino (prej Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja) v Ljubljani. Raziskuje predvsem dogajanje v drugi svetovni vojni v Sloveniji s poudarkom na politiki in delovanju Komunistične partije Slovenije in Osvobodilne fronte. Zadnja leta je vodila tudi pripravo podatkovne baze *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*. Njeno najpomembnejše delo je monografija *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941-1943*, izšla leta 2007.

Dr. Vida Deželak Barič, znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg SI-1000 Ljubljana.
vida.dezelak-baric@inz.si

Dunja Dobaja (1971) se je po končani Srednji pedagoški šoli v Ljubljani vpisala na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, kjer je študirala zgodovino. Diplomirala je leta 1998. Ob zaključku študija si je dodatno pridobila tudi pedagoško izobrazbo. Od leta 2002 je zaposlena na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Sodeluje pri pripravi podatkovne baze *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*, pa tudi na drugih projektih. Objavila je več izvirnih znanstvenih člankov in

sodelovala na znanstvenih simpozijih. Pripravlja doktorat na temo *Zdravstvena in socialna zaščita mater in otrok v Dravski banovini v letih 1919-1945*.

Dunja Dobaja, asistentka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana.
dunja.dobaja@inz.si

Žiga Koncilija (1980) je gimnazijo obiskoval v Ljubljani. Maja 2008 je na Univerzi v Ljubljani zaključil dvopredmetni študij zgodovine in politologije. Med oktobrom 2009 in avgustom 2013 se je na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani usposabljal kot mladi raziskovalec. Ukvarja se z različnimi vprašanji področja političnih represij, na temo političnih sodnih procesov končuje doktorsko disertacijo z naslovom *Politični sodni procesi kot eno izmed glavnih orodij državne represije na Slovenskem v obdobju Kraljevine Jugoslavije (1929-1941) in v prvih letih po drugi svetovni vojni (1945-1953)*. Objavil je več izvirnih znanstvenih člankov in sodeloval na domačih in mednarodnih znanstvenih simpozijih.

Žiga Koncilija, Na Jami 11, SI-1000 Ljubljana.
zigak80@gmail.com

Boris Mlakar (1947) je gimnazijo obiskoval v Idriji. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študiral zgodovino in sociologijo in diplomiral leta 1972. Na isti fakulteti je leta 1977 magistriral, leta 1999 pa doktoriral. Po odsluženem vojaškem roku se je zaposlil na takratnem Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (sedaj Inštitut za novejšo zgodovino), kjer je ostal do upokojitve leta 2013. Kot raziskovalec se je posvečal predvsem problematiki kolaboracije, protirevolucije in državljanske vojne med drugo svetovno vojno na Slovenskem, v zadnjem času tudi problematiki fašizma. Njegovo najpomembnejše delo je monografija *Slovensko domobranstvo 1943-1945*, ki je izšla leta 2003.

Dr. Boris Mlakar, znanstveni svetnik v pokoju, Scopolijeva ulica 7, SI-1000 Ljubljana.
Boris.Mlakar@inz.si

Renato Podbersič (1970) je srednjo šolo obiskoval v Novi Gorici. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študiral zgodovino in diplomiral leta 1997. Na isti fakulteti je leta 2004 magistriral. Leta 2005 se je zaposlil na takratnem Sektorju za popravo krivic in za narodno spravo v okviru Ministrstva za pravosodje RS (sedaj

Študijski center za narodno spravo). Kot raziskovalec se posveča problematiki revolucionarnega nasilja in državljanske vojne, predvsem na Primorskem, ter zgodovini in preganjanju judovske skupnosti v Evropi in Sloveniji. Leta 2011 je objavil monografijo *Revolucionarno nasilje na Primorskem 1941–1945: Goriška in Vipavska*. Na Univerzi v Kopru pripravlja doktorat o preganjanju judovske skupnosti na Goriškem med holokavstom.

Mag. Renato Podbersič, višji raziskovalec, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana.
renato.podbersic@scnr.si

Marta Rendla (1974) je srednjo šolo obiskovala v Ivančni Gorici. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študirala zgodovino in diplomirala leta 2003. Od leta 2004 je zaposlena na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer sodeluje pri pripravi podatkovne baze *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* in na drugih projektih. Objavila je več izvirnih znanstvenih člankov in sodelovala na znanstvenih simpozijih. Je študentka podiplomskega študija na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z raziskovalno temo *Življenjska raven Slovencev v času socializma s poudarkom na šestdesetih in sedemdesetih letih*.

Marta Rendla, asistentka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana.
marta.rendla@inz.si

Tadeja Tominšek Čehulić (1971) je srednjo šolo obiskovala v Ljubljani. Študirala je zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je diplomirala leta 1996, leta 2006 pa magistrirala. Od leta 1997 je zaposlena na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Sodeluje pri pripravi podatkovne baze *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* in na drugih projektih. Ukvarja se s problematiko smrtnih žrtev druge svetovne vojne in povojnega nasilja. Objavila je več izvirnih znanstvenih člankov in sodelovala na znanstvenih simpozijih.

Tadeja Tominšek Čehulić, mag. zgod., asistentka z magisterijem, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana.
tadeja.tominsek-cehulic@inz.si:

Nevenka Troha (1951) je gimnazijo obiskovala v Trbovljah. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študirala zgodovino in sociologijo ter diplomirala leta 1980. Na isti fakulteti je leto 1993 magistrirala in leta 1996 doktorirala. Med letoma 1974 in 1986 je bila zaposlena v Revirskem muzeju ljudske revolucije (sedaj Zasavski muzej) v Trbovljah, od leta 1977 do 1986 kot direktorica, nato med letoma 1986 in 1990 v Zgodovinskem arhivu CK ZKS, med letoma 1990 in 1997 v Arhivu Republike Slovenije, med letoma 1997 do upokojitve leta 2013 pa na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. V glavnem raziskuje vprašanje slovensko-italijanskih odnosov po letu 1945, problematiko obmejnega območja Primorske in Istre (Julijske krajine), problematiko manjšin, v zadnjem času pa tudi vprašanje represije in delovanja Komunistične partije Slovenije oz. Zveze komunistov Slovenije. Njeno najpomembnejše delo je monografija *Komu Trst : Slovenci in Italijani med dvema državama*, ki je izšla leta 1999. Leta 2009 je izšel italijanski prevod.

Dr. Nevenka Troha, znanstvena svetnica v pokoju, Zgornje Pirniče 133, SI-1215 Medvode.

nevenka.troha@inz.si

